A-15919

5. II 46.

NSVL KOHTU RAHVAKOMISSARIAADI ÜLELIIDULINE JURIIDILISTE TEADUSTE INSTITUUT

KRIMINAALÕIGUS

ÜLDOSA

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS“

Sundeksemplar

NSVL KOHTU RAHVAKOMISSARIAADI ÜLELIIDULINE JURIIDILISTE TEADUSTE INSTITUUT

KRIMINAALÕIGUS

ÜLDOSA

ÜLDTOIMETAJA I. T. GOLJAKOV

RK „TEADUSLIK KIRJANDUS"
TARTU, 1946

Tõlgitud teose järgi: Уголовное право. Общая часть. Под общей редакцией И. Т. Голякова. Издание третье, переработанное и дополненное. Юридическое издательство НКЮ СССР. Москва, 1943.

Tõlkija: H. Kenn.

Käesoleva õpperaamatu autorid on: prof. A. A. Gertsenzon (§-d 19—25), dots. N. D. Durmanov (§-d 27—34), prof. M. M. Issajev (§ 10, V—VII; §-d 11, 12; §-d 81—90; § 26), prof. B. S. Ošerovitš (§-d 1, 2), prof. B. S. Ošerovitš ja prof. B. S. Utevski (§-d 3—10, I—IV; §-d 13—16), prof. A. A. Piontkovski (§-d 35—64), prof. B. S. Utevski (§-d 65—80).

Toimetajad: prof. M. M. Issajev, prof. B. S. Ošerovitš, prof. A. A. Piontkovski.

NSVL Rahvakomissaride Nõukogu juures oleva Üleliidulise Kõrgemate Koolide Komitee poolt lubatud tarvitada õpperaamatuna juriidilistes instituutides ja fakulteetides.

Bibliotheca Universitatis Tartuensis
1946: 0235
11914
A-15919

SISSEJUHATUS.

§ 1. Kriminaalõigusteaduse objekt [1].

I. Nõukogude sotsialistlik kriminaalõigus on sotsialistlikus riigis avaldatud normide kogum, mis määravad, missugused käitumised tunnistatakse kuriteolisteks ja missuguseid karistusi võidakse kohaldada nende eest.

Nõukogude kriminaalõigust iseloomustav tunnus on see, et ta on sotsialistlik õigus.

Sotsialistliku kriminaalõiguse ülesanne seisab sotsialistliku riigi, sotsialistliku isamaa, sotsialistliku omandi, kodanike isiku- ja varaõiguste ning kogu sotsialistliku õiguskorra kaitses neile suunatud kuriteoliste käitumiste vastu.

Iseloomustavaks iseärasuseks nõukogude sotsialistlikule õigusele üldse ja kriminaalõigusele eriti on lõpuni järjekindel demokratism. Nõukogude süsteem lõi uue demokraatia, mis annab ühiskonna igale liikmele võimaluse saada aktiivseks osavõtjaks riigi valitsemisest.

Nõukogude kriminaalõiguse teiseks printsipiaalseks erinevuseks on ehtne sotsialistlik humanism, mis läbib kogu sotsialistliku õigusemõistmise. Sotsialistlik humanism väljendub nõukogude kodaniku isikuõiguste ja huvide täielikus ja tõelises kaitses ning vankumatus ja otsustavas võitluses nõukogude rahva ja sotsialistliku kodumaa kõigi vaenlastega ja muude kurjategijatega, kes õõnestavad NSV Liidus kehtestatud õiguskorda.

Sotsialistliku riigi kriminaalõigus kaitseb töölisklassi ja kogu nõukogude rahva huvisid mitmesuguste ühiskonnaohtlike käitumiste — kuritegude eest.

---

[1] Võšinski, Nõukogude sotsialistliku õigusteaduse põhiülesanded, „Sovetskoje gosudarstvo", 1938, nr. 4.

II. Tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi aluste vastu sihitud kuriteod väljenduvad käesoleval ajal rahvavaenlaste — välismaa luure poolt NSV Liitu saadetud spioonide, kahjurite, diversantide ja mõrvarite — kontrrevolutsioonilises vastupanus. Vaenulik ümbritsus on sääraste kuritegude allikaks. ÜK(b)P KK tegevuse aruandes partei XVIII kongressil ütles seltsimees Stalin: „Mis puutub meie armeesse, karistusorganeisse ja salaluuresse, siis nende teravik ei ole enam pööratud sisemaale, vaid väljapoole, välisvaenlaste vastu“ [2]. Sotsialistlik riik peab karmilt karistama kõiki neid nõukogude korra aluste vastu suunatud kuritegusid. Sama otsustavalt peab ta võitlema ka sotsialistliku omandi igakujuliste riisumiste vastu, mis õõnestavad nõukogude korra aluseid.

Kuriteod, mis pannakse toime töötajate poolt ja rikuvad mitmesugusel viisil sotsialistlikku õiguskorda, väljendavad töötajate mahajäänud kihtide teadvuses esinevate väikekodanluse stiihia igandite vastupanu sotsialistlikule ülesehitusele.

Võitlus sääraste kuritegude vastu sunnivahenditega on kriminaalõiguse tähtsaim ülesanne. Võitlusel nende igandite on tohutu kultuurilis-kasvatuslik tähtsus. Sellega teostatakse töötajate kasvatamist sotsialistliku ühiskonna uude distsipliini.

Need sotsialistliku riigi poliitika põhiülesanded kuritegevusega võitluse alal on kogu sotsialistliku kriminaalõiguse juhtivaiks printsiipideks. Need määravad ühe või teise käitumise kuriteoliseks tunnistamise kui ka kriminaalseaduses sätitava karistuse raskuse.

Nõukogude sotsialistlik kriminaalõigus peab peegeldama kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse abinõusid sotsialistliku ülesehituse alal. Niisugusteks abinõudeks, mis on suunatud sotsialistliku töödistsipliini kindlustamisele ja sotsialistlike ettevõtete töö kvaliteedi tõstmisele, ongi NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 26. juuni 1940. a. seadlus „Kaheksatunnisele tööpäevale ja seitsmepäevasele töönädalale ülemineku ning ettevõtteist ja asutistest tööliste ja teenistujate omavolilise lahkumise ärakeelamise kohta“, 10. juuli 1940. a. seadlus „Vastutusest halvakvaliteedilise või mittekomplektilise produktsiooni väljalaskmise ja kohuslikest standardidest mittekinnipidamise eest“, 10. augusti 1940. a. seadlus „Kriminaalvastutuse kohta tootmise alal toimepandud väikeste varguste ja huligaansuse eest“ ning 10. veeb-

[2] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 532.

ruari 1941. a. seadlus „Seadmete ja materjalide müümise, vahetamise ja mujale väljaandmise keelu kohta".

Neil seadlustel, mis on suunatud kõrge töödistsipliini ja bolševistliku korra maksmapanemisele riiklikes ning ühiskondlikes ettevõtteis ja asutistes, toodangu kvaliteedi tõstmisele ning väikeste varguste ja huligaansuse kaotamisele ettevõtteis, asutistes ja avalikkudes kohtades, on võrratu tähtsus meie riigi majandusliku võimsuse, sotsialistliku omandi, sotsialistliku ühiselu reeglite ja nõukogude kodanike moraalse pale ja väärikuse tugevdamise alal.

Fašistliku Saksamaa reetlik kallaletung NSV Liidule häiris meie riigi rahulikku sotsialistlikku ülesehitustööd. Esiplaanile tulid meie kodumaa kaitseülesanded fašistlikkude agressorite vastu.

„Peame viivitamata kogu oma töö ümber korraldama sõjaaja nõuete kohaselt, allutades kõik rinde huvidele ja vaenlase purustamise organiseerimise ülesandeile," ütles seltsimees Stalin oma esinemisel 3. juulil 1941. a.

Vastavalt sellele pidi ka nõukogude kriminaalõiguse teooria lähenema reale küsimustele uutest seisukohtadest ja neid vaatlema uues valguses. Hädavajadus loobuda heasüdamlikkusest, muretusest, rahuliku ülesehituse meeleolust asetab näiteks teissugusele pinnale küsimuse säärasest süüvormist nagu ettevaatamatus. Sõjaolukord omistas suurima tähtsuse üldosa sätete rakendamise erilisustele sõjaväeliste kuritegude suhtes, samuti kodanike vastutusele riiklike kohustuste mittetäitmise eest. Oma esinemisel 3. juulil 1941. a. ütles seltsimees Stalin: „Peame organiseerima halastamatut võitlust igasuguste tagala desorganiseerijate, kuulujuttude levitajate vastu, peame hävitama spioone, diversante. . ." Meie kodumaa kaitse teenistuses seisavad niisugused nõukogude võimu aktid nagu NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 22. juunist 1941. a. „Sõjaseisukorra kohta", „Määrustik sõjatribunalide kohta piirkondades, kus on välja kuulutatud sõjaseisukord, ja sõjategevuse rajoonides" samast kuupäevast, seadlus 6. juulist 1941. a. vastutuse kohta sõja ajal elanikkonnas ärevust tekitavate valekuulduste levitamise eest, seadlused 26. detsembrist 1941. a., 15. aprillist ja 9. maist 1943. a. jt.

III. Kriminaalõiguse uurimisel on vajalik kõigepealt peatuda tema spetsiifilistel iseärasustel, võrreldes teiste õigusaladega.

Kriminaalõiguslike normide spetsiifilisus seisab selles, et nad määratlevad võitlust käitumistega, mis on kahjulikud valitsevale

klassile ja selle huvides kehtestatud õiguskorrale, nähes ette kriminaalkaristuse kohtuliku kohaldamise selliselt käitunud isikute suhtes.

Kriminaalkaristusest tuleb eristada *administratiivseid* ja *distsiplinaarseid karistusi*.

Kriminaalkuritegu ja halduskorra rikkumine, kriminaalkaristus ja halduskaristus erinevad oma juriidiliselt loomult. Kuritegu on ühiskonnaohtlik tegu või tegevusetus, mis on sihitud riigi aluste või tema õiguskorra vastu ja on ette nähtud kriminaalkoodeksis või spetsiaalsetes kriminaalseadustes. Halduskorra rikkumine on haldusorganite käskude ja korraldustega sätitud õiguskorra rikkumine. Karistuste määramine sääraste õiguserikkumiste eest toimub vastavate haldusorganite poolt.

Distsiplinaarne õiguserikkumine seisab ametiisikute poolt sisekorra eeskirjadega sätitud teenistusalase distsipliini rikkumises. Distsiplinaarkaristus seisab administratsiooni poolt vastavate mõjutusvahendite rakendamises teenistusalluvuse korras.

Kuritegu ja karistus erinevad ka *tsiviilõiguslikust õiguserikkumisest* ja selle tagajärgedest. Tsiviilõiguslik vastutus ammendub varalise kahju heastamisega, kriminaalõiguslik vastutus väljendub kurjategija karistamises.

Materiaalne kriminaalõigus määratleb käitumised, mida loetakse kuriteolisteks, ja karistused, mida võidakse kohaldada nende eest. *Kriminaalprotsessiõigus* määratleb korra, milles tuvastatakse isiku süü või süütus ja tehakse vastav kohtuotsus.

Kriminaalkohtu korrapäraseks tegevuseks omab suurt tähtsust *kriminaalstatistika*. Arvestus õigusemõistmise alal on ühtlasi ka kontrolliks kohtupraktika üle. Ainult korrapärase arvestuse abil on võimalik kindlaks määrata, kuidas töötavad uurimis- ja kohtuorganid, kuidas teostatakse nende poolt õigusemõistmist. Kriminaalstatistikat rakendatakse ulatuslikult ka kuritegevuse uurimise alal.

IV. Kriminaalõigusteadus kuulub ühiskonnateaduste hulka. Dialektiline materialism, mis on ka kriminaalõiguse marksistlik-leninistliku teooria meetodiks, õpetab meid, et me peame uurima kriminaalõigust ja tema instituute seoses ühiskondlike suhete muutustega, aga mitte kui formaal-loogilist või juriidilist mõistet, eraldatult ühiskonna majanduslike suhete arengust, klassivõitlusest jne. Ainult marksistlik meetod on võimeline avama kriminaalõiguse instituutide tõelist loomust, näitama nende tekkimise, arenemise ja muutumise põhjusi ajaloolise arengu mitmesugustel

etappidel, selgitama kriminaalõiguse ja kriminaalõiguslike instituutide sisu ja vormi iseloomu.

Erinevus nõukogude ja kodanliku kriminaalõigusteaduse vahel seisab selles, et kodanlikus kriminaalõiguse teoorias käsitletakse kuritegu ja karistust tavaliselt kui abstraktseid juriidilisi mõisteid väljaspool seost nende sotsiaal-majandusliku sisuga.

Ajalooliselt on vaja uurida mitte ainult kodanlikku, vaid ka sotsialistlikku kriminaalõigust.

Sotsialistliku riigi arengu eri etappidel muutusid nii kuritegude vormid kui ka nende vastu teostatava võitluse meetodid. Iseloomustades meie sotsialistliku riigi arengu peafaase rõhutab seltsimees Stalin ka riigi funktsioonide muutumist tema arengu teises faasis. Vastavalt sotsialistliku riigi põhiülesande muutumisele „muutusid ka meie sotsialistliku riigi funktsioonid. On kadunud, välja surnud sisemaine sõjaväelise mahasurumise funktsioon, sest ekspluatatsioon on hävitatud, ekspluataatoreid enam ei ole ega ole kedagi maha suruda. Mahasurumise funktsiooni asemele tekkis riigil sotsialistliku omandi kaitsmise funktsioon rahva vara varastajate ja kõrvaldajate vastu“[3].

Marksistlik-leninistlik teooria võimaldab ajalooliselt õigesti määrata nende ühiskondlike suhete olemust, millede analüüsiga tegeleb kriminaalõigusteadus.

Kriminaalõiguse marksistlik-leninistlik teooria peab omistama erilist tähelepanu kehtiva sotsialistliku seadusandluse juriidilisele analüüsile.

Rea aastate jooksul jutlustati rahvavaenlaste poolt kahjurlikke vaateid nõukogude kriminaalõigusele. Nad katsusid tõendada, et igasugune juriidiline õpetus meie kriminaalõiguse üksikuist instituutidest on kodanliku juriidilise maailmavaate väljendus. Sellest järeldati kahjurlikult, et pole vajadust tegelda nõukogude kriminaalõiguse juriidilise analüüsiga.

Nõukogude kriminaalõigusteaduse ülesanne seisab selles, et arendada juriidilist õpetust kriminaalõiguse instituutidest seoses nende sotsiaal-majandusliku sisu ja ajaloolise sõltuvuse vaatlusega.

Kuriteo ja karistuse juriidilisel õpetusel on eriline tähtsus sotsialistliku kriminaalseaduse õigeks rakendamiseks, sotsialistliku õigusemõistmise teostamiseks, sotsialistliku seaduslikkuse ja ühes sellega ka sotsialistliku riigi kindlustamiseks.

V. Kodanlikus kriminaalõigusteaduses asub iga teadlane kri-

[3] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 532.

minaalõiguse uurimisele erinevaist lähtekohtadest, olenevalt oma maailmavaate iseloomust. Nende seas võib leida prantsuse ja inglise XVII—XVIII sajandi materialismi, saksa klassikalise filosoofia, XIX sajandi vulgaarse materialismi, positivismi jne. pooldajaid.

Klassikaline koolkond vaatles kriminaalõigust kui juriidilist teadust ja arvas, et tema uurimisobjektiks on kuritegu ja karistus kui juriidilised nähtused. Mõned klassikalise koolkonna esindajad ei eitanud, et peale juriidilise uurimise võib kuritegu ja karistust uurida ka sotsioloogiliselt ja bioloogiliselt. Tunnustades bioloogilise ja sotsioloogilise uurimise tähtsust kriminaalõigusteadusele, olid need kriminaalõiguse klassikalise koolkonna esindajad arvamusel, et juriidiline vaatekoht on täiesti erinev sotsioloogi ja antropoloogi vaatekohast ja et juriidiline uurimine püstitab ja lahendab hoopis teisi küsimusi kui sotsioloogiline ja antropoloogiline ning seepärast ei tohi sotsioloogiline ja antropoloogiline uurimine kuuluda kriminaalõigusteadusse.

Teisiti lahendasid kriminaalõigusteaduse objekti küsimuse kriminaal-antropoloogilise ja kriminaal-sotsioloogilise koolkonna esindajad.

Antropoloogiline koolkond pidas vajalikuks uurida mitte kuritegu, vaid kurjategijat. See viis kriminaalõigusteaduse kui juriidilise teaduse eitamisele ja teadus kuriteost kahandus kurjategija antropoloogilisele ja bioloogilisele uurimisele.

Sotsioloogilise suuna pooldajad kriminaalõiguses laiendasid tunduvalt kriminaalõigusteaduse uurimisala, käsitades sellena sotsioloogilist ja antropoloogilist uurimist, kriminaalõiguse dogmat ja kriminaalpoliitikat.

Kodanliku kriminaalõigusteaduse kõik koolkonnad lähtusid justkui väljastpoolt klassipositsiooni ja katsusid esitada kriminaalõigust kogu ühiskonna kaitsevahendina. Tõelikult nad kõik kaitsesid ja kaitsevad valitsevate klasside huvisid, seda kaitset ainult ideoloogiliselt erinevalt vormistades.

Ühes sellega ei tohi tähele panemata jätta kodanliku demokraatia ja fašistlike maade poliitilise korra erinevust. Oktoobrirevolutsiooni 24. aastapäevale pühendatud ettekandes vastandas seltsimees Stalin hitlerliku režiimi sääraste kodanlik-demokraatlike maade režiimiga, nagu seda on Inglismaa ja USA. „Hitlerlased," ütles seltsimees Stalin, „on sotsialismi verivaenlased, kõige kurjemad reaktsionäärid ja mustasajalised, kes röövisid Euroopa töölisklassilt ja rahvastelt elementaarsed demokraatlikud vabadused. Et varjata oma reaktsioonilist mustasajalist olemust, sõi-

mavad hitlerlased Inglise-Ameerika sisemist režiimi plutokraatlikuks režiimiks. Kuid Inglismaal ja USA-s on olemas elementaarsed demokraatlikud vabadused, on olemas tööliste ja teenistujate ametiühingud, on olemas töölisparteid, on olemas parlament. Saksamaal aga on Hitleri režiimi ajal kõik need asutised hävitatud . . ."

§ 2. Sotsialistliku kriminaalõiguse üldosa kursuse süsteem.

Kriminaalõigusteadus jaguneb kahte ossa — üld- ja eriosa. Kriminaalõiguse üldosa käsitleb kuritegude ja karistuste kõikidele liikidele ühiseid mõisteid ja printsiipe. Eriosa tegeleb kuritegude konkreetsete liikide ja neile vastavate karistuste uurimisega.

Kriminaalõiguse üldosa sisaldab õpetuse kriminaalseadusest, õpetuse kuriteost ja õpetuse karistusest.

Erijaotusena esineb kriminaalõigusteaduse üldosas kriminaalõiguse ajalugu käsitlev osa. Kriminaalõiguse ajaloo uurimise ülesanne seisab nii kriminaalseadusandluse ajaloo kui ka kriminaalõiguse teooria arengu uurimises.

Sotsialistliku kriminaalõiguse põhiliste iseärasuste mõistmiseks peab tundma ka teiste ühiskondlike formatsioonide kriminaalõiguse ajalugu.

Suure tähtsusega marksistlik-leninistliku kriminaalõiguse teooria uurimisele on kriminaalõigusliku mõtte arengu uurimine. Marksismi klassikud rõhutasid alati vajadust uurida filosoofia ajalugu. Kodanliku kriminaalõiguse teooria areng oli seotud kodanliku filosoofia arenguga.

Erilist tähtsust omab nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse ajaloo uurimine. Ilma selle ajaloo tundmiseta ei saa kehtivat nõukogude kriminaalõigust õigesti mõista ja uurida.

Õpetus kriminaalseadusest moodustab kriminaalõigusteaduse lahutamatu osa. Kriminaalseadusel on väga suur tähtsus Nõukogude riigi kindlustamisel, sotsialistlikul ülesehitustööl, kodanike isiku- ja varaõiguste hoidmisel ja kaitsel ning ta etendab tähtsat osa sotsialistliku seaduslikkuse teostamisel.

Juriidiline õpetus kuriteost ja karistusest moodustab kriminaalõiguse üldosa kursuse põhimise osa, seepärast peavad kõik juriidilised instituudid, mis on seotud õpetusega kuri-

teost ja karistusest, leidma põhjalikku käsitelu nõukogude kriminaalõiguse kursuses.

Nõukogude kriminaalõiguse ü l d o s a süsteem tuleb moodustada niisiis järgmiselt:

1) kriminaalõigusteaduse objekt;
2) kriminaalõiguse ajalugu;
3) õpetus kriminaalseadusest;
4) õpetus kuriteost;
5) õpetus karistusest.

ESIMENE OSA.

KRIMINAALÕIGUSE AJALUGU.

I peatükk.

KRIMINAALÕIGUSE TEKKIMINE JA ORJAPIDAMISRIIKIDE KRIMINAALÕIGUS.

§ 3. Kriminaalõiguse tekkimine.

Õiguse olemasolu võimatus eelriiklikus ühiskonnas tõestati Marxi ja Engelsi poolt. Kodanlikud kriminalistid katsusid näidata, et kriminaalõigus oli olemas juba ürgaegses kogukondlikus korras, et õigus ja riik on iidsed kategooriad, et õigus oleleb ja saab ka tulevikus paratamatult olelema igas ühiskonnas. Engelsi väide, et ürgaegses kogukondlikus korras „ei saa veel kõnelda õigusest juriidilises mõttes", on maksev täiel määral ka kriminaalõiguse kohta.

Kuigi veretasu, talion ja kompositsioonid (väljaostud) tekivad ürgaegses kogukondlikus korras, ei esine nad selle korra ajal veel juriidiliste instituutidena ning neil ei ole midagi ühist kriminaalõigusega.

Veretasu kui ürgaegses kogukondlikus korras tekkinud ja sellel eelriiklikul ajastul õiguslikku iseloomu mitteomanud nähtuse ammendava iseloomustuse andis Engels [4]. Veretasu ürgaegses kogukondlikus korras on sugukonnaliikmete abistamise ja kogu sugukonna julgeoleku kaitsmise vorme teise sugukonna poolt teostatavate väliste rünnete vastu. Ürgaegses kogukondlikus korras on veretasu suunatud ainult väljaspool kannatanu sugukonda või suguharu seisvate isikute vastu. Ta on kogu perekonna, sugukonna või isegi kogu suguharu ülesandeks.

[4] Engels, Perekonna, eraomandi ja riigi tekkimine, 1937, lk. 114.

Ürgaegses kogukondlikus korras tekib nn. talion, mille puhul mingi hüve rikkujale tekitatakse täpselt samasugune hüve rikkumine; nii näiteks kuulub tapja surmamisele, teist inimest käest haavanul raiutakse käsi ära jne. Sama korra juures tekkisid ka kompositsioonid (ladinakeelne *compositio* — kokkulepe), mis seisid selles, et kahjutekitaja tasus oma teo eest kannatanule või tema sugukonnale vahetusühikute teatava hulgaga.

Ürgaegses kogukondlikus korras võisid mõistagi ka sugu- ja perekonna enda piirides tekkida sellised konfliktid, mis kutsusid esile vajaduse kaitsta nende eest kogu sugukonda või suguharu tervikuna. Niisugustele konfliktidele reageeris sugukond rahurikkuja pagendamisega oma keskkonnast, lindpriiks kuulutamisega. Pagendatut võis igaüks karistamatult surmata, teda ei kaitsnud tema sugukond ega tema lähedased sugulased.

Tootmisjõudude arenemine kutsus ürgaegse kogukondliku korra sisemuses esile sügavaid muutusi ühiskondlikes suhetes ja viis ürgaegse kogukondliku korra lagunemisele. Seespool seda korda toimub juba ühiskonna jagunemine klassidesse ja tekib eraomand. „Puudus," ütleb Engels, „instituut, mis oleks jäädvustanud mitte ainult ühiskonna algava jagunemise klassidesse, vaid ka varaka klassi õiguse varatu ekspluateerimiseks ja tema valitsemise viimase üle. Ja niisugune asutis tekkis. Leiutati riik" [5]. „Riik," õpetab seltsimees Stalin, „tekkis ühiskonna lõhenemisel vaenulikeks klassideks, tekkis selleks, et ohjas hoida ekspluateeritavat enamikku ekspluateeriva vähemiku huvides" [6].

Riigi kujunemisega tekib õigus üldse ja kriminaalõigus eriti. Ühiskonna jagunemine klassideks, valitseva klassi — orjapidajate — ja eraomandi tekkimine kutsusid esile vajaduse luua riigivõimuorganeid kujunenud klassilise ebavõrdsuse jäädvustamiseks ja toetamiseks, eraomandiinstituudi kindlustamiseks.

§ 4. Orjapidamisriikide kriminaalõiguse iseärasused.

„Orjapidamiskorras," ütleb seltsimees Stalin, „on tootmissuhete aluseks see, et tootmisvahendid, samuti aga ka tootja — ori, keda orjapidaja võib müüa, osta, tappa nagu looma, on orjapidaja omand. . . Siin ei ole tootmisprotsessis enam kõigi ühiskonnaliikmete ühist ja vaba tööd, — siin valitseb mittetöötavate

[5] Marx ja Engels, Kogutud teosed, XVI k., lk. 87.
[6] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 530.

orjapidajate poolt ekspluateeritavate orjade sunniviisiline töö. Seepärast ei ole ka tootmisvahendite, samuti ka toodetud produktide ühisomandust. Seda asendab eraomandus. Siin on orjapidaja esimene ja peamine täisväärtuslik omanik.

Rikkad ja vaesed, ekspluateerijad ja ekspluateeritavad, täisõiguslikud ja õigusetud ning karm klassivõitlus nende vahel — niisugust pilti pakub orjapidamiskord" [7].

Kokkukõlas orjapidamiskorra iseärasustega on selle korra kriminaalõigus avaliku klassilise ebavõrdsuse õigus, mis kogu jõu ja varjamatusega teostab orjuseinstituudi kaitset ja orjade vähimategi vastupanukatsete kõige julmema mahasurumise süsteemi.

Orjapidamisriik sanktsioneerib oma arengu algul vabade suhtes veretasu, talioni ja kompositsioonide süsteemi, s. o. omistab õigusliku iseloomu nähtustele, mis ürgaegses kogukondlikus korras ei omanud õiguslikku iseloomu.

T a l i o n püsib kaua orjapidamisriikide seadusandlustes. Kõige kindlamini säilib orjapidamisriikide kriminaalseadusandluses ja läheb üle isegi feodalismiepohhi seadusandlusesse kompositsioonisüsteem. See süsteem võimaldas teostada valitseva klassi tugevdatud kaitset kõrgendatud lunaraha maksmise abil selle klassi esindajate huvide rikkumise eest, võimaldas riigil esineda konfliktide puhul „vahendajana" ja kinni pidada osa lunarahast enda kasuks. Lunaraha suuruse määramine toimus algul poolte pöördumise teel vahendajate poole (mittehuvitatud sugukondade vanemad, suguharude pealikud jne.). Tavaliselt tegid pooled vahendajaile nende vaeva eest kingitusi, mis algul kandsid vabatahtlikku iseloomu, pärast muutusid kohuslikuks. Sel viisil jagunes lunaraha kaheks osaks: heastamine kannatanule ja avalik trahv. Hiljem sätiti seadusega lunaraha määrad iga kuriteo eest.

Algul riik püüab veretasu välja tõrjuda kompositsiooni abil. Oma edasises arengus ta loobub kompositsioonide süsteemist. Klassivastuolude arenguga ja riigi kui klassivägivalla relva osa kasvuga muutuvad arusaamised kuriteost ja karistusest. Riik kohaldab üha ulatuslikumalt karistusi, mida rakendavad riigivõimuorganid ja mitte enam pooled, nagu see aset leidis veretasu, talioni ja kompositsiooni puhul. Surmanuhtlus ja vigastavad karistused kui avalik-õigusliku vägivalla vahendid tõrjuvad kord-korralt välja varalise väljaostu iseloomu omavad kompositsioonid. Kuritegu ise omandab avalik-õigusliku iseloomu.

---

[7] S t a l i n, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 489—490.

FEODAALRIIKIDE KRIMINAALÕIGUS.

§ 5. Feodaalriikide kriminaalõiguse iseärasused.

„Feodaalkorras," ütleb seltsimees Stalin, „on tootmissuhete aluseks see, et tootmisvahendid on feodaalisanda omand ja tootja — pärisori — on tema mittetäielikuks omandiks, keda feodaalisand ei või enam tappa, kuid keda ta võib müüa ja osta... Eraomandus jätkab siin oma arenemist. Ekspluateerimine on peaaegu niisama julm kui orjaajalgi, — ta on ainult veidi pehmendatud. Feodaalkorra peajooneks on klassivõitlus ekspluateerijate ja ekspluateeritavate vahel" [8].

V—XVIII sajandit hõlmav feodalismiepohh läbis oma arengus kolm põhimist staadiumi: a) varase feodalismi epohhi (V saj.— XI saj. keskp.), b) feodalismi õitsengu epohhi (XI saj. keskp.— XV saj.) ja c) kapitali esialgse kuhjumise ja feodalismi lagunemise epohhi (XVI—XVIII saj.).

Feodalismiajastu valitseva klassi moodustavad feodaalisandad loovad oma kriminaalõiguse, mille ülesandeks on pärisorjusliku korra ja feodaalse omandi kaitse ning pärisorjusliku ja feodaalselt sõltuva talupoegkonna vastupanu mahasurumine.

Feodalismi kriminaalõiguse iseloomustavad iseärasused on ilmne vägivallasüsteem ja feodaalkorra õigusemõistmise aluseks olev eri klasside ja seisuste avalik ebavõrdsus seaduse ees. Feodalismi kriminaalõigus — see on rusikaõigus ja privileegideõigus.

§ 6. Varase feodalismi kriminaalõigus.

Orjapidamiskorra lagunemist ja üleminekut feodaalkorrale kiirendas roomlaste poolt barbariteks kutsutud germaani suguharude tungimine IV saj. Rooma impeeriumi. Barbarid, võitnud Rooma impeeriumi, võtsid sellelt hiigla-maavaldused ja moodustasid rea kuningriike.

Alates VI sajandist on säilinud hulk germaani suguharude seadustekogusid, nn. *Leges barbarorum* ehk „barbarite õigused". Suurimat huvi pakub vanim „barbarite õigus" — *Lex Salica*, pärit VI saj. algusest.

Lex Salica ja varase feodalismi teiste seadusandlike allikate kuritegude süsteemis omavad peamist kohta tapmine, keha vigastamine ja eraomandi rikkumine.

[8] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 490.

Lex Salica sätib peaaegu kõikide kuritegude suhtes lunaraha (kompositsiooni). „Vabale germaanlasele," ütleb Engels, „määrati surmanuhtlus ainult oma suguharu reetmise pärast, kuid ülejäänud juhtudel võis ta igasugust kahju, ka tapmist, lunastada rahviga (Wergeld)" [9]. Sealjuures seab võim endale ka fiskaalseid ülesandeid: riigi kasuks laekub 1/3 lunarahast (*fredus*), kuna 2/3 läheb kannatanu kasuks (Wergeld). Lunaraha määra fikseerimisel on klassiline suhtumine läbi viidud suure järjekindlusega. Üksikuil, väga harvadel juhtumitel näeb *Lex Salica* ette ka avalikõigusliku iseloomuga karistusi: surmanuhtluse, kastreerimise (ainult orjadele), peksu (ainult orjadele), konfiskeerimise, lindpriiks kuulutamise.

§ 7. Arenenud feodalismi kriminaalõigus.

Arenenud feodalismi epohhil toimub feodalismiajastu kriminaalõigust iseloomustavate iseärasuste — „rusikaõiguse", s. o. tugeva õiguse ja privileegide õiguse — täielik väljaarenemine. Need feodaalkorra kriminaalõiguse iseloomustavad iseärasused, tema katmatu vägivald, valitseva klassi privileegid, ekspluateeritava massi — pärisorjade-talupoegade õigusetus on teravalt iseloomustatud Engelsi sõnades: „Väga mittetähtsusetuks ja alatiseks kauplemisesemeks oli vürstide käes ka õigusemõistmine... Õigusemõistmisest kas keelduti või kohus oli müüdav, ja kui rüütel ei saanud talupojalt mingil muul viisil raha, siis heitis ta tema lihtsalt vanglasse ja nõudis talt lunaraha... Ta võis talupoja heita igal momendil vangitorni, kus viimast ootasid niisama paratamatult piinamised, nagu nüüd ootab vahistatut kohtuuurija. Ta peksis tema surnuks, ja kui tahtis, võis käskida tal pea maha raiuda" [10].

Saksa XIV—XVI saj. kriminaalõiguse-allikad peegeldasid kõiki arenenud feodaalühiskonna iseärasusi: pärisorjuseõigust, seisuslikku kihitumist, privileegide süsteemi, majanduslikku ja poliitilist ebavõrdsust ja feodaalide kui valitseva klassi tugevdatud kaitset. Selliseid allikaid on nn. Saksi peegel (Sachsenspiegel), koostatud 1198. ja 1235. a. vahel, mis omandas seadusega võrdse tähtsuse ja käsitas tsiviil-, kriminaal-, protsessi- ja riigiõigust, Švaabi peegel (koostatud XIII saj. teisel poolel) jt.

Privileegide süsteem avaldus siin selles, et kriminaalõigusliku kaitse määr olenes isiku seisuslikust kuuluvusest.

---

[9] Marx ja Engels, Kogutud teosed, XVI k., 1. jagu lk: 357.
[10] Engels, Talupoegade sõda Saksamaal, 1931, lk. 22, 23, 29.

Feodaalõiguse karistuste süsteem peegeldas peale klassiliste veel rahvuslik-religioosseid erinevusi. Eriti raskelt tabas seejuures feodaalne kriminaalõigus juute.

Saksi peegel nägi ette neli karistuste liiki: poomine, pea maharaiumine, põletamine ja rattale tõmbamine — peamiselt talupoegade poolt toimepandud kuritegude eest. Peamiselt talupoegade suhtes kohaldati ka ihunuhtlust — parema käe maharaiumist, keele äralõikamist, vitstega peksmist, samuti mitmesuguseid häbistavaid karistusi (häbiposti asetamine jt.).

Enamikku karistusi võis kohtu loal teatavatel tingimustel asendada lunarahaga. Lunaraha kõrged määrad kindlustasid kõrgemate seisuste karistamatuse ja olid kättesaamatud ekspluateeritavale massile.

Saksi ja Švaabi peegel ja teised selle ajastu õigusallikad sisaldasid juba rea riiklikke kuritegusid. Nende seas oli esikohal „süütegu majesteedi vastu", mis seisis relva tõstmises suveräänі või tema teenri vastu (karistuseks oli Švaabi peegli järgi elusalt maasse kaevamine, teiste õigusallikate järgi poomine). Nn. „maarahu rikkumist" karistati Saksi ja Švaabi peegli järgi pea maharaiumisega. Sõnakuulmatust ja häbematut käitumist kohtus karistati poomisega.

Feodaalset omandit kaitsti vargust ja röövimist käsitlevate karmide seadustega. Nn. väikest vargust (kuni kolme šillingini) karistati au ning õiguste kaotusega. Kolmest šillingist suurema summa vargust ja igasugust öist vargust käsitati Saksi peeglis suure vargusena ning karistati poomisega. Öise varga võis kahjukannatanu koha peal karistamatult ära tappa. Varga varjamist karistati Švaabi ja Saksi peegli järgi samuti kui vargust.

Feodalismi kriminaalõiguse arengus ja eriti selle perioodi karistuste karmuse suurenemises etendas tähtsat osa kirik, kes oli üks suuremaid feodaale. „Ainus," kirjutas Engels, „mis keskaeg hukkunud vanalt maailmalt üle võttis, olid ristiusk ja mõningad, kogu oma endise tsivilisatsiooni kaotanud poolvaremeis linnad... Pappide käes muutusid poliitika ja õigusteadus nagu kõik teisedki teadused lihtsaiks usuteaduse harudeks ja nende aluseks seati samad printsiibid, mis valitsesid viimases" [11]. Feodalismi kriminaalõigus kujunes kiriku otsesel mõjul ja oli läbi imbunud usulistest normidest. Nagu kiriku poliitika oli suunatud töötajate pärisorjastamisele, mõisnike võimu tugevdamisele, nii omas sama iseloomu ka feodaalne kriminaalõigus. Eriti kehtib see rooma-kato-

[11] Marx ja Engels, Kogutud teosed, VIII k., lk. 128.

liku kiriku suhtes, kes, esinedes karistuste kergendamise, surmanuhtluse eitamise silmakirjalikkude loosungitega („kirik hoidub verd valamast"), tegelikult aga tõstis karistuste karmust uskumatuseni, massidena (kuni kümnete tuhandeteni) põletas „verd valamata" tuleriidal oma ohvreid, ja saavutas niisuguste kuritegude rohkearvulise koosseisude loomise, mis kaitsesid kirikut.

Rooma-katoliku kirik oli keskajal „feodaalsüsteemi suur internatsionaalne tsentrum. . ." nagu märgib Engels. „Tema ümbritses feodaalkorda taevase armu püha aupaistega... Igasugune võitlus feodaalkorra vastu pidi siis võtma usulise ilme" [12]. Üks feodalismi vastu võitlemise avaldusi oli ketserlus. Rooma-katoliku kiriku mõjutusel võeti kriminaalseadustesse kõige julmemad karistused ketserluse, jumalasalgamise, nõidumise jt. eest. „Püha inkvisitsiooni" kohtud põletasid mitusada tuhat niisugust ketserit, nõida ja jumalasalgajat.

§ 8. Kapitali esialgse kuhjumise ja feodaalse korra lagunemise perioodi kriminaalõigus.

I. Iseloomustav kapitali esialgse kuhjumise ja feodalismi lagunemise epohhile (XVI—XVIII saj.) on kapitalistliku manufaktuuri tekkimine ja arenemine feodaalses ühiskonnas. Kasvab talupoegade maatajäämine ja väikekäsitööliste laostumine — vahenditu tootja eraldatakse tootmisvahenditest. Algab asumaade riisumine ning tugevneb pärismaalaste ekspluateerimine uuesti avastatud mais. Kaubandus areneb kiiresti ja saavutab ülemaailmse iseloomu. Kaubanduse liigkasuvõtlik kapital kontsentreerub ja tungib tööstusse. Lääne-Euroopa rahvuste poliitiline ühtsus leiab väljenduse feodaal-absolutistlikus rahvuslikus monarhias. Teravneb klassivõitlus valitseva feodaalide klassi ja linna ning maa antifeodaalsete elementide vahel. See teravnemine viib reas riikides kodanlike revolutsioonideni, mille põhikandejõuks on pärisorjuslik ja feodaalselt sõltuv talupoegkond.

Vastavalt selle perioodi iseärasustele on tema kriminaalõiguse eesmärgiks armutu võitlus maaelanikkonna järjest kasvava vastupanuga, mis oli suunatud vägivaldse maatajätmise ja palgatöödistsipliinile sundimise vastu.

Talupoegade revolutsioonilised väljaastumised kutsusid esile ülestõusude armutu mahasurumise. Engels kirjutas: „. . . linnaelanikud ja vürstid, aadlikud ja papid, Luther ja paavst liitusid

[12] Engels, Anti-Dühring, 1938, lk. 414, 415.

„talupoegade verejanuliste röövsalkade" vastu." „Neid tuleb peksta, kägistada ja raiuda, salaja ja avalikult, nagu tapetakse marukoera," hüüab Luther. — „Seepärast, härrased, päästke end, raiuge, pekske, suruge neid, kes kuidas saab, ja kui keegi saab seejuures surma, siis olgu õndsus tema päralt, sest õndsamat surma ei või olla" [13].

Feodalismi lagunemise perioodil, kui puhkevad nn. ususõjad ja mitmesugused ketserlused võtavad massilise iseloomu, muutub valitseva kiriku mõju kriminaalõigusele eriti tugevaks. Võitluses ketserlusega liitus kirik eriti tihedalt ilmliku võimuga, sest et ususõjad ja ketserlus polnud midagi muud kui ekspluateeritavate klasside usulise kesta ümbervõtnud klassivõitlus valitseva klassi rõhumise vastu.

Karoliina (*Constitutio Criminalis Carolina*) — kriminaalprotsessi koodeks, mis sisaldas ka kriminaalõiguslikke norme, — antud 1532. a., s. o. varsti pärast 1525. a. talurahva ülestõusu, Saksa keisri Karl V poolt ja sai viimase järgi oma nimetuse, peegeldas täielikult ülestõusnud talupoegade masside armutut mahasurumist. Karoliina kujuka iseloomustuse andis Engels. „Karoliina neist õpetlikest peatükkidest, mis kõnelevad „kõrvade äralõikamisest", „nina äralõikamisest", „silmade väljapistmisest", „sõrmede ja käte maharaiumisest", „põletamisest", „tuliste tangidega piinamisest", „rattale tõmbamisest", „neljakskiskumisest", ei leidu ühtegi, mida armuline härra ja kaitsja poleks suvaliselt rakendanud oma talupoegade suhtes. Ja kes oleks võinud osutada talupojale kaitset? Kohtutes istusid parunid, papid, patriitsid või juristid, kes teadsid väga hästi, mis eest nad raha saavad. Sest impeeriumi kõik ametlikud seisused elasid talupoegade ekspluateerimise arvel" [14].

Igasuguse kallaletungikatse eest keisrile sätib Karoliina julma repressiooni: ülestõusule õhutamise eest näeb ta ette pea maharaiumise või vitsanuhtluse ja pagendamise. Võllas, uputamine, kõrvade äralõikamine, vangla ja vitsanuhtlus määratakse Karoliina poolt varavastaste kuritegude toimepanijale.

Karistuste hulgas nimetab Karoliina põletamist, pea maharaiumist, neljakskiskumist, poomist, uputamist, elusalt maasse kaevamist, keha rebimist tuliste tangidega jne. Karoliina jutustab rahulikult, kuidas tuleb kõrvu või keelt ära lõigata, sõrmi raiuda või süüdimõistetut avalikult peksta.

---

[13] Marx ja Engels, Kogutud teosed, VIII k., lk. 135.
[14] Sealsamas, lk. 126.

II. „Kapitali kuhjumisele," ütleb Marx, „eelnes „esialgne" kuhjumine, . . . kuhjumine, mis polnud mitte kapitalistliku tootmisviisi resultaat, vaid selle lähtepunkt" [15].

Marxi sõnade järgi moodustab esialgne kuhjumine „kapitali eelajaloo" [16]. Kapitalistlike suhete areng eeldab tootjate muutumist palgatöölisteks. Selleks peab neid vabastama tootmisvahendeist, s. t. neilt tuleb tootmisvahendid ekspropriieerida. „Selle ekspropriieerimise. . . ajalugu," ütleb Marx, „on kirjutatud inimkonna annaalidesse tule ja mõõgaga" [17].

Endistelt tootjatelt tootmisvahendite ekspropriieerimise protsessi saatis julmimate vägivallaaktide rakendamine. Klassikalisel kujul toimus see protsess Inglismaal. Marx näitab, kuidas oma tavalisest eluroopast väljakistud inimesed, sattudes uude olustikku ja mitte osates kohaneda uue distsipliiniga, muutusid olukordade survel massiliselt kerjusteks, röövliteks ja hulkuriteks. Nende ekspropriieeritute vastu antakse XV saj. lõpul ja kogu XVI saj. kestel seadusi, mida Marx nimetab „veriseks seadusandluseks".

1530. a. seadus ähvardas töövõimelisi hulkureid piitsa ja vangistusega. Seda seadust tugevdati teisega, mille kohaselt hulkurluse retsidiivile järgneb teiskordne karistus piitsaga ja poole kõrva äralõikamine. Järgnev retsidiiv, s. o. kolmas süüdistus hulkurluses, oli karistatav surmanuhtlusega. 1547. a. seadus nägi ette iga tööst kõrvalehoiduja orjaks andmise sellele, kes kaebas tema kui tööta logeleja peale. 1572. a. seaduse järgi karistati piitsaga ja häbimärgi põletamisega vasemale kõrvale üle 14 a. vanuseid kerjuseid, kel polnud armuanni korjamise õigust ja keda keegi ei nõustunud oma teenistusse võtma. Retsidiiv või surmanuhtluse üle 18 a. vanustele kerjustele, kui keegi ei võtnud neid teenistusse. Kolmandale retsidiivile järgnes tingimusteta hukkamine.

Ajastul, kus kapitalismi arenemine nõudis suurte töölismasside tootmisse rakendamist, oli tööst kõrvalehoidumine kodanluse huvide seisukohalt nii raskeks kuriteoks, et see võrrutati riiklike kuritegudega.

James I andis seaduse, mis kuulutas hulkuriteks kõik tööta logelejad ja armuandi palujad. Rahukohtunikud võisid selle seaduse alla sattunuile mõista avaliku karistuse piitsaga ja vangistuse — esimesel korral kuueks kuuks, teisel korral kaheks aas-

---

[15] Marx ja Engels, Kogutud teosed, XVII k., lk. 781.
[16] Sealsamas, lk. 783.
[17] Sealsamas, lk. 783.

taks. Parandamatuid ja hädaohtlikke hulkureid häbimärgistati, neile põletati õlale K-täht ja saadeti sunnitöödele. Teiskordselt kerjamiselt tabatud hukati.

Kuid „verine seadusandlus" ei piirdunud sellega. Karistuse ähvardusel kohustatakse töölisi mitte lahkuma oma töökohalt, mitte keelduma tööd vastu võtmast, kui seda neile pakutakse, mitte võtma kõrgemat palka, kui on määratud, mitte astuma tööliste ühingutesse. Nii keelati 1584. a. käsitöölistel, päevatöölistel ja töölistel sõlmida kokkuleppeid sihiga mitte töötada või töötada, kuid teatava tasu eest, või teiste sarnaste sihtidega. Selle statuudi kolmandal rikkumisel mõisteti süüalune häbiposti, ühe kõrva äralõikamisele ja „nagu autuga kohtlemisele".

Madalmaades anti analoogiline seadus 1587. a., Hollandis 1614. a.

Samasuguseid seadusi anti ka Prantsusmaal isegi veidi aega enne 1789. a. revolutsiooni. Oma valitsemise algul Louis XVI käskkirjaga (ordonnance) 13. juulist 1777. a. kirjutas ette, et saadetaks galeeridele kõik terved isikud 16 kuni 60 aasta vanuseni, kel puuduvad elatumisvõimalused ja kindel elukutse.

Ühtlasi saab karistuste süsteem uue sisu, milles peegeldub tekkivate ja arenevate kapitalistlike vahekordadega kaasnev uus suhtumine tööjõusse. Kurjategijale hakatakse vaatama kui kasulikule ja mittetülikale ekspluatatsiooniobjektile. Surmanuhtlusi peetakse ebakasulikuks vahendiks, mis võtab riigilt kuuleka ja peaaegu palgata tööjõu; seepärast hakkab seadusandluses ja kohtupraksises esinema ikka rohkem sääraseid karistusi, nagu kriminaalorjus, galeeridele saatmine, pagendamine asumaadesse, töö- või parandusmajadesse paigutamine. Verised karistused hakkavad ikka rohkem ruumi andma karistustele, mis võimaldavad süüdimõistetute ekspluateerimist karistustööga.

III peatükk.

KODANLIKE RIIKIDE KRIMINAALÕIGUS.

§ 9. Eesrindlike maade kapitalismi võidu ja kindlustamise perioodi kriminaalõigus. Klassikaline koolkond.

I. Feodaal-pärisorjuse kord häiris kapitalismi arengut ja viis üha teravnevaile klassivastuoludele. Küpses kodanlik revolutsioon, mille ees seisis „ . . . ainult üks ülesanne — ära pühkida,

kõrvale heita, purustada kõik endise ühiskonna kammitsad“ [18].

Feodalismi varemeil tekkinud kodanlik ühiskond ei hävitanud klassivastuolusid, ta ainult muutis neid. Võimule tulid uued klassid ja seaduspärastati uued ekspluateerimisvormid. „Pärisorjade-talupoegade revolutsioon,“ ütleb seltsimees Stalin, „kõrvaldas feodaalhärrad ja kaotas ekspluateerimise pärisorjuse-vormi. Kuid nende asemele tõi ta kapitalistid ja mõisnikud, töörahva ekspluateerimise kapitalistliku ja mõisahärraliku vormi“[19].

Privileegidel põhineva õiguse asemele lõi kodanlus õiguse, mis põhines formaalsel võrdsusel.

Kriminaalõiguse alal uus, kodanlik õigus leidis endale teoreetilise põhistuse nn. klassikalise koolkonna õpetuses. Vaatamata sellele, et klassikalises koolkonnas tema ligi kahesaja-aastase olemasolu jooksul on tekkinud kriminaalõiguse põhiküsimustes rida üksteisest lahkuminevaid filosoofilisi suundi ja teoreetilisi kontseptsioone, on olemas siiski kõikidele suundadele ühiseid iseloomustavaid jooni. Sääraseks jooneks on kõigepealt tema juriidiline maailmavaade. Oma artiklis juriidilisest sotsialismist kirjutab Engels, et kodanlus kujundas uue maailmavaate — juriidilise, millest sai kodanluse klassikaline maailmavaade. „Juriidiline maailmavaade,“ ütleb Engels, „oli teoloogilise maailmavaate muutmine ilmlikuks (Verweltlichung). Jumaliku õiguse dogma kohale astus inimese õigus, kiriku kohale — riik. Varem käsitati majanduslikke ja ühiskondlikke suhteid kiriku ja dogma loodutena, sest nad olid kiriku poolt sanktsioneeritud, nüüd mõisteti neid õigusel põhinevatena ja riigi poolt loodutena“[20].

Engels näitab, et kodanluse ideoloogid olid arvamusel, et riigi poolt sätitud õigusnormide tekkimine pole põhjustatud majanduslikest suhetest, vaid nad on loodud formaalse kehtestamisega riigi poolt.

Kodanluse ideoloogid, „kolmanda seisuse“ huvide väljendajad, esitasid seaduslikkuse nõudmise vastukaaluks feodalismi õigusetusele ja seadusetusele, mis väljendus valitseva klassi privileegides ja ülejäänud klasside õigusetuses. Vastukaaluks privileegide süsteemile, mis kriminaalõiguse alal asetas erinevate klasside ja seisuste esindajad ebavõrdsesse seisundisse kriminaalseaduse ees, esildati kõigi kodanike võrdsuse nõudmine seaduse ees. Vastukaaluks arvukatele isikuvabaduse kitsendustele, mis läbisid feo-

[18] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 315.
[19] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 364.
[20] Marx ja Engels, Kogutud teosed, XVI k., 1. jagu, lk. 296.

daalühiskonna kogu elulaadi, kodanluse ideoloogid püstitasid isikuvabaduse nõudmise.

Kõik need kodanluse ideoloogide üldpoliitilised nõuded leidsid väljenduse ka kriminaalõiguse alal. Nii nõuavad kodanluse ideoloogid kõigi kodanike võrdsust kriminaalseaduse ees. Nad esildavad nõude *nullum crimen sine lege,* mis tähendab, et kedagi ei tohi võtta kriminaalvastutusele käitumise eest, mis pole seaduses otseselt kuriteona ette nähtud.

Kui feodaalset kriminaalõigust iseloomustas täielik omavoli ja karistuste ebamäärasus, siis kodanluse ideoloogid püstitasid vastukaaluks sellele *nulla poena sine lege* nõude, s. o. nõude keelata karistused, mis pole seaduses otseselt ette nähtud.

Feodaalkorra kriminaalõiguses esinevale teravale mittevastavusele karistuse ja toimepandud kuriteo raskuse vahel esildasid kodanluse ideoloogid vastunõude kuriteo raskuse ja karistuse raskuse rangest vastavusest.

Lõpuks, vastukaaluks feodaalset õigusemõistmist iseloomustavale nn. objektiivsele süüksarvamisele (s. o. kriminaalvastutus olenematult kaebealuse süü esinemisest või puudumisest) püstitati süü esinemise nõue kriminaalvastutuse alusena.

Kõik need vana feodaalse õigusemõistmise vastu suunatud ja feodaalühiskonna aluseid õõnestavad nõuded olid üldiste k o d a n l i k - d e m o k r a a t l i k e nõuete väljendused kriminaalõiguse alal ja neil oli progressiivne iseloom.

Kuid kõik need nõuded olid tihedalt seotud kodanliku revolutsiooni sisuga — kodanliku omandi võimu kindlustamisega. Selle omandi kaitset taotlesid lõpptulemuses ka kõik õiguslikud nõuded, mis esildati kodanliku kriminaalõigusteaduse klassikalise koolkonna esindajate poolt.

Võimule pääsenud kodanluse valitsevaks maailmavaateks oli juriidiline maailmavaade, sest et see kõige täiuslikumal kujul peegeldas kodanliku ühiskonna formaalset võrdsust. Vastavalt sellele võttis ka klassikalise koolkonna õpetus puhtjuriidilise iseloomu kriminaalõiguslike nähtuste seletamisel. Nii mõistis klassikaline koolkond kuritegu kriminaalseaduse rikkumisena. Karistus ei olnud temale muud kui seaduserikkumise, s. o. kuriteo juriidiline järeldus.

II. Kriminaalõiguse klassikalise koolkonna põhiideed leidsid väljendust juba kaua enne Prantsuse revolutsiooni XVIII saj. Mõned selle koolkonna seisukohad avaldati juba XVII saj. Inglismaal kodanliku revolutsiooni ajal. Nii näiteks leiame inglise XVII saj. filosoofide juures (Locke jt.) kõrvuti filosoofiliste vaa-

detega, mis olid XVIII saj. materialistidele lähtekohaks kriminaalõigusliku õpetuse püstitamisel, üksikuid õiguslikke printsiipe, mida arendas ja viis süsteemi klassikaline koolkond, nagu: seaduslikkuse printsiip, printsiip kõigi kodanike võrdsusest kriminaalseaduse ees ja printsiip kuriteo raskuse vastavusest karistuse raskusele.

Need ideed said hiilgava arengu osaliseks prantsuse valgustusaja filosoofide töödes XVIII saj.

III. Montesquieu (1689—1755) tõstis oma töödes (tähtsaim nendest „Seaduste vaimust") esile idee kodanike võrdsusest seaduse ees, juhtis tähelepanu karmide karistuste kasutusele ja kahjulikkusele, põhistas piinamise kui mittevajaliku julmuse kaotamist. Montesquieu arvas, et inimese vabadus oleneb kriminaalseaduste iseloomust ja omadustest. Ta ütles, et inimesed peavad hoolitsema õigusemõistmise paremustamise eest rohkem kui millegi muu eest. Ta nõudis kuriteo ja karistuse täpset vastavust ning oli humaansete karistuste pooldaja.

Progressiivsete demokraatlike ideede kõrval leiame Montesquieu juures ka mõnede keskaegsete igandite õigustamist. Nii pooldas ta ketserite karistamist, seda küll reservatsiooniga, et karistamise küsimuses tuleb väga ettevaatlik olla.

Montesquieu õpetus oli suunatud feodaalse karistuspoliitika vastu ja väljendas juba reas põhiküsimustes võimule tõusva kodanluse (XVII—XVIII saj.) nõudmisi.

IV. Kodanliku kriminaalõiguse põhiprintsiipe ja koos sellega ka klassikalise koolkonna aluseid arendas silmapaistval viisil Cesare Beccaria (1738—1794) oma raamatus „Kuritegudest ja karistustest" (1764)[21].

Oma filosoofilistelt vaadetelt seisab Beccaria lähedal inglise ja prantsuse materialismile. Ta oli ka loodusõiguse õpetuse, eriti Rousseau ühiskondliku lepingu teooria tugeva mõju all. Beccaria läks oma vaadete arengus kaugemale Montesquieu'st, liitudes prantsuse materialistide kõige radikaalsema esindaja, Helvétius'i vaadetega.

Olles XVII—XVIII sajandi materialistide pooldaja jagas Beccaria ka nende vigu. XVIII saj. materialistid olid, nagu näitas Engels, materialistid „alt" ja idealistid „ülalt". Beccaria ja XVII

[21] Vt. C. Beccaria, Kuritegudest ja karistustest. M. M. Issajevi venekeelne tõlge ühes eessõnaga, Moskva, 1939; B. Ošerovitš, Beccaria kriminaalõiguslikud vaated, „Problemõ sotsialistitšeskogo prava", 1938, nr. 3.

ning XVIII sajandi valgustusaja filosoofid lähtusid seisukohast, et õigus on ühiskondliku lepingu produkt, ja arvasid, et seadusandjal ja seadusandlusel on ainukoht ühiskondlike suhete määramisel ning ümberkujundamisel. Nende arvates sõltub kõik seadusandjast. Mitte mõistes seda, et seadusandlus ise on ühiskondlike suhete produkt, arvasid valgustusaja filosoofid, et ühiskondlikud suhted on seadusandluse resultaat.

XVII—XVIII sajandi valgustusaja filosoofide ja materialistide jämedaim viga ühiskondliku elu vaatlemisel, viga, mis viis idealismini, oli see, et nad vaatlesid mitmesuguseid instituute mitte nende ajaloolise sõltuvuse, vaid inimsoo „eksituste" seisukohalt. Beccaria idealism väljendus tema arvamuses, et head, selged seadused võivad olla kuritegude kaotamise vahendiks.

Ometi olid Beccaria poolt püstitatud nõuded uue, tõusva klassi revolutsioonilised nõuded, mis olid suunatud feodaalsete suhete ja feodaalse õigusemõistmise vastu.

Beccaria taotles kriminaalõiguse vabastamist religioossest moraalist.

Beccaria poolt püstitatud põhimõtete hulgas esines nõue, et kõik kodanikud oleksid võrdsed kohtu ees, et kuriteo ja karistuse vahel oleks vastavus, ja samuti nõue — pole kuritegu ega karistust ilma sellekohase osutuseta seaduses *(Nullum crimen, nulla poena sine lege)*.

Kuritegu on Beccaria arvates tegu, mis on suunatud ühiskondliku lepingu vastu, mis on sõlmitud inimeste vahel ühiskonna liikmete rahu, julgeoleku ja hüvangu tagamiseks.

Kuritegevust seletas Beccaria materialistlikult. Nii arvas ta, et vargusi sooritavad enamikus vaesed ja meeleheitlikus olukorras olevad inimesed, kellele omandiõigus on jätnud ainult näljase olelu võimaluse.

Beccaria arvas, et karistus tuleneb ühiskondliku lepingu ülesandeist ja tema sihiks on avaliku korra hoidmine, ühiskonna liikmete isiku- ja varaõiguste kaitsmine, sest ühiskonna liikmed loovutasid osa oma vabadusest riigi kasuks, selleks et riik kaitseks nende vabaduse ülejäänud osa.

Beccaria esines kättemaksuteooria ägeda vastasena, sest tema arvates peavad karistuse sihiks olema kurjategija poolt edasiste kuritegude toimepanemise ärahoidmine ja teiste tagasihoidmine kuritegude sooritamisest.

Et Beccaria nõudis kõigi võrdsust seaduse ees, siis leidis ta, et ka karistused peavad olema kõikidele ühtlased, ja on lubamatu, kui rikastel oleks võimalus end nende poolt toimepandud kuritegu-

dest vabaks osta, sest see loob ühiskonna liikmete ebavõrdsuse seaduse ees.

Beccaria nõudis, et karistused oleksid humaansed ja põhineksid õiglusel. Ta väitis, et üksnes seadused võivad sättida karistust. Seadusega määratud piire ületavaid karistusi pidas ta ebaõiglasteks. Ainult seadusandja, kes juhindub ühiskondliku hüvangu kaalutlustest, võib sättida karistust ja selle kohaldamise iseloomu. Nii tähtsate küsimuste otsustamisel võib aga kohtunik mõnikord juhinduda isiklikest kaalutlusist. Et kõrvaldada otsuste tegemisel isiklikku momenti, peavad kohtu funktsioonid olema piiratud kuriteofakti tuvastamisega ja karistuse kohaldamisega seaduse järgi.

Karistuse viivitamatus on hädavajalik üldpreventsiooni ülesannete teostamisel. Kuriteo ja karistuse vaheline tasakaal on paratamatult tarvilik kriminaalõigusemõistmise teostamiseks, sest kui raskeid karistusi kohaldatakse nii kergete kui ka raskete kuritegude eest, siis hakkavad inimesed sooritama raskeid kuritegusid.

Beccaria esines surmanuhtluse vastasena, lubades seda kohaldada vaid kõige erandlikumail juhtudel („üldise vabaduse" kaitseks või kui see on uute kuritegude ärahoidmise ainsaks abinõuks).

Beccaria astus välja kohtualuse religioosse puhastava vande ja piinamiste vastu. Ta arvas, et selline vanne on vastuolus inimese loomuliku olemusega ja sunnib teda silmakirjatsema. Beccaria väitis, et on ebaõiglane kohelda inimest enne kohtuotsust kurjategijana, nagu see leiab aset piinamiste kasutamisel.

Beccaria nõudis, et asja arutamine kohtus toimuks avalikult.

Beccaria arendatud kriminaalõiguslikud ideed olid kodanliku demokraatia ideed. Nendel ideedel põhines Prantsuse revolutsiooni kriminaalseadusandlus.

V. Üleminekuprotsess feodaalseist suhetest kodanlikele ja feodaalsest õigusest kodanlikule toimus teravaimal kujul Prantsusmaal.

Prantsuse revolutsiooni „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon", avaldatud 1789. a.[22], sisaldas võimule tulnud kodanluse üldiste programmiliste loosungite kõrval ka otseseid kriminaalõiguslikke printsiipe. Deklaratsioon asetas inimese loomulike ja võõrandamatute õiguste seas ühele esikohtadest omandiõiguse (art. 2). Deklaratsioon määras, et kõik kodanikud on seaduse ees võrdsed (art. 6), et „kõik, mis pole seadusega keelatud,

[22] B. Utevski, Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioon 1789. a. ja kriminaalõiguse küsimusi, „Utšjonõje trudõ VIJuN", II vihk, 1940.

on lubatud" (art. 5), et „kedagi ei või karistada muidu kui seaduse alusel, mis on antud ja üllatud enne teo toimepanemist ja rakendatud määratud korras" (art. 8), et „omandiõigus on puutumatu ja püha" (art. 17).

Need ideed väljendusid Prantsusmaa kodanluse esimeses kriminaalkoodeksis 1791. a. Selle koodeksi kohta võib öelda, et see kehtestas „. . . uue, kodanliku revolutsioonilise seaduslikkuse" [23] ja et juba võidutsev eraomand sai temaga järjekindla ja range kaitse. See koodeks peegeldas kõige järjekindlamini suurkodanluse põhimisi saavutisi. Legaalsuse (seaduslikkuse) printsiip, kõigi isikute formaalse võrdsuse printsiip seaduse ees, printsiibi *nullum crimen sine lege* aktiline teostamine, karistuse proportsionaalsus kuriteo raskusega, vigastavaist ja tähtajata karistustest loobumine, eraomandi kaitse järjekindel läbiviimine — kõik need esinesid „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni" printsiipide reprodutseerimisena kriminaalõiguse alal.

1791. a. koodeks koosnes kahest osast: esimene osa, välja arvatud ainult üks jagu (aegumisest), oli pühendatud karistusele, teine, samuti välja arvatud üks jagu (osavõtust), kuritegudele ja nende eest ettenähtud karistustele, kusjuures iseloomustavaks karistustele oli sanktsioonide absoluutselt määratud iseloom. Koodeksi eriosa liigitas kõik kuriteod avalike huvide vastasteks ja eraisikute-vastasteks kuritegudeks [24].

VI. Prantsuse kodanlus annab juba revolutsiooni kestel rea rahva vastu sihitud seadusi. „Seadus vandeseltside vastu ehk sõjaseadus" 21. oktoobrist 1789. a. kajastas prantsuse kodanluse kasvavat hirmu rahvamasside revolutsioonilise meeleolu tõusu ees. 1791. a. 14. juuni seadus, mis keelas samaelukutseliste isikute koosolekud ja liidud (nn. Le Chapelier' seadus), määras rahatrahvi ja aktiivkodaniku õiguste üheaastase kaotuse selle seadusega kehtestatud ühinemiste keelu rikkumise eest. Selle seaduse andmist, mis töölistelt võttis revolutsiooniga saavutatud õiguse liitudeks, koosolekuteks ja streikideks, nimetas Marx „riigipöördeks" [25]. 1791. a. 18. juuli seadus käsitas mässajaina ja ühiskondliku rahu rikkujaina kõiki isikuid, kes olid süüdi tapmistele, riisumistele ja süütamistele või seadustele mittealistumisele kihutamises üleskutsete või müürilehtedega, trükitoodete trükkimise või levitamisega, kõnede pidamisega avalikes kohtades või koosolekuil.

[23] Stalin, Leninismi küsimusi, 10. venek. väljaanne, lk. 609.
[24] Vt. M. Issajev, Prantsuse 1791. a. kriminaalkoodeks, „Sovetskoje gosudarstvo", 1942, nr. 4.
[25] Vt. Marx ja Engels, Kogutud teosed, XVII k., lk. 811.

Kuid Prantsuse revolutsiooni arengukäik tõmbas rahva vastu sihitud seadusandlusele varsti piiri. Pärast 1792. a. 10. augusti ülestõusu, mis oli eelastmeks 1793. a. 31. mai — 2. juuni sündmustele, mis andsid võimu rahvamasside kätte, antakse järgmised seadused: 4. detsembril 1792. a. — selle kohta, et surmanuhtlusega karistatakse igaühte, kes teeb ettepaneku või katse seada Prantsusmaal sisse monarhia või mõni teine, rahva võimu vastu sihitud valitsus; 6. detsembril 1792. a. — surmanuhtluse kohaldamise kohta vilja väljavedajate suhtes; 16. detsembril 1792. a. — selle kohta, et surmanuhtlusega karistatakse igaühte, kes teeb ettepaneku või katse murda revolutsiooni ühtsust; 17. märtsil 1793. a. — seadus selle kohta, et surmanuhtlusega karistatakse noorsõdurite armeesse värbamise takistajaid; 19. märtsil 1793. a. — seadus, millega kuulutati väljaspool seadust olevaiks kõik noorsõdurite armeesse värbamise ajal toimepandud kontrrevolutsioonilistest rahutustest ja mässudest osavõtjad; 27. mail 1793. a. — aristokraatide ja revolutsiooni vaenlaste väljaspool seadust olevaiks kuulutamise kohta.

VII. 31. maist — 2. juunini 1793. a. teostus Pariisi ülestõusnud masside revolutsioon žirondistide vastu, kes takistasid revolutsiooni edasist arengut ja süvenemist. Algas revolutsioonilise jakobiinide valitsus, Konvendi poolt teostatava revolutsioonilise terrori epohh [26].

Selle epohhi seadusandlus polnud „midagi muud kui plebeiline arveteõiendamise viis revolutsiooni vaenlastega“ (Marx).

17. septembril 1793. a. antud Konvendi dekreet kahtlasist isikuist määras vahistamisele kõik kahtlased isikud, kes asusid vabariigi territooriumil ja kasutasid veel vabadust. Seejuures kuulutati kahtlasteks: a) need, kes oma käitumisega või sidemetega, kõnedega või teostega näitasid end türannia ja feodalismi pooldajaina ja vabaduse vaenlastena; b) need, kes ei suutnud tõestada oma elatumisallikat ja kodanikukohuste täitmise fakti; c) need, kellele oli keeldutud andmast usaldatavuse tunnistust; d) Rahvuskonvendi või selle komissaride poolt ametist vallandatud või tagandatud ning ametisse mittetaastatud riigiteenistujad, ja neist nimelt need, kes seaduse alusel olid tagandatud või keda sel alusel oleks tulnud tagandada; e) need endistest aadlikest, kes olid emigrantide mehed, abikaasad, isad, emad, pojad, tütred, õed, vennad, samuti emigrantide endised teenijad, kui nad ei osutanud tõelist

[26] Vt. Arssenjev, Prantsuse revolutsiooni revolutsiooniline tribunal XVIII saj., „Utšjonõje trudõ VIJuN“, II vihk, 1940; Poljanski; Konvendi kohtuseadusandlus, „Sovetskoje gosudarstvo i pravo“, 1940, nr. 1.

poolehoidu vabariigile; f) need, kes emigreerusid ajavahemikul 1. juulist 1789. a. kuni 8. aprilli 1792. aasta seaduse üldamiseni, olgugi et nad pöördusid Prantsusmaale tagasi selles seaduses määratud tähtajaks.

Konvendi dekreet 10. juunist 1794. a. revolutsioonilise tribunali reorganiseerimise kohta määras, et rahvavaenlasteks loetakse isikud, kes jõu või kavalusega ründavad ühiskondlikku vabadust, kuid samuti need, kes kutsuvad üles kuningavõimu taastamisele, kes katsuvad alandada või laiali saata Rahvuskonventi ja revolutsioonilist vabariiklikku valitsust, mille keskusena esineb Konvent; isikud, kes, juhtides kindlusi või armeesid, reedavad vabariiki või, täites mõnd teist sõjalist ametit, katsuvad tekitada puudusi armee varustamises ja teenindamises; isikud, kes katsuvad raskendada toiduainete toimetamist Pariisi või vabariigis nälga esile kutsuda; isikud, kes soodustavad Prantsusmaa vaenlaste kavatsusi, abistades vandeseltslaste ja aristokraatide varjamist ning karistusest kõrvalehoidmist või taga kiusates patrioote ja laimates neid, või tekitades kahju rahva esindajaile või moonutades revolutsioonilisi printsiipe, samuti ka valitsuse poolt rakendatavaid vahendeid võltside ja äraandlike tegudega. Revolutsioonilisele tribunalile alluvais asjus oli rahvavaenlastele ainsaks karistuseks surmanuhtlus.

Selline oli Prantsuse revolutsiooni terrorisüsteem — „...tõelise, üldrahvaliku, maad tõeliselt uuendava terrori, millega saavutas kuulsuse Suur Prantsuse Revolutsioon“ [27].

VIII. Suurkodanlus, olles võimule tulnud ja kindlustanud revolutsiooni need saavutised, mis temale kasulikud olid, asus kontrrevolutsiooni teele. Napoleon Bonaparte'i valitsus oli valitsus, „kes lämmatas Prantsuse revolutsiooni ja säilitas vaid suurkodanlusele kasulikud revolutsiooni tulemused“ [28].

Neis tingimusis võis suurkodanlus oma kriminaalseadusandluses ära kasutada klassikalise koolkonna ideid. Kuid needsamad tingimused määrasid ka, et 1810. a. koodeks kujunes sammuks tagasi, võrreldes 1791. a. kriminaalkoodeksiga.

1810. a. koodeks põhineb järgmistel printsiipidel: 1) legaalsuse (seaduslikkuse) printsiip, mis väljendub põhimõtte *nullum crimen sine lege* aktsepteerimises, täpsete kuriteokoosseisude moodustamises jne., 2) printsiip kõigi kodanike formaalsest võrdsusest seaduse ja vabaduse ees, 3) kuritegude raskusega proportsio-

[27] Lenin, Teosed, XII k., lk. 151.

[28] Stalin, Partei töö puudustest ja trotskistlike ning teiste kahekeelsete likvideerimise vahendeist, 1937, lk. 12.

naalsete karistuste määramine, 4) vabadusekaotuse tunnistamine keskseks lüliks karistuste süsteemis ja 5) eraomandi tugevdatud kaitse.

Vastavalt kodanlik-demokraatlikule „võrdsusele" ei sättinud 1810. a. koodeks mingeid vormilisi privileege ühtedele ning kitsendusi teistele klassidele, kuid tegelikult langesid seadustiku põhimised osad (riiklikud kuriteod ja kuriteod omandi vastu) kogu raskusega töötavale rahvale.

Teine klassikalise koolkonna põhiprintsiip — kedagi ei või karistada teisiti kui enne kuriteo sooritamist antud ja üllatud ning seaduslikult rakendatud seaduse alusel — on täiel määral väljendatud koodeksi artiklis 4. Mis puutub aga kodanluse omandi kaitsesse, siis on mitte üksnes koodeksi omandivastaste kuritegude erijaod, vaid ka kogu koodeks läbi imbunud järjekindlalt lõpuni viidud eraomandi kaitsest.

1810. a. koodeks koosneb „eelsätteist" ja neljast osast. Kaks esimest osa koos neile eelnevate „eelsätetega" moodustavad selle, mida tavatsetakse nimetada üldosaks. Kolmas osa moodustab selle, mida nimetame eriosaks. Viimase jagunemine kaheks osaks „Rasked kuriteod ja kuriteod avaliku huvi vastu" ja „Rasked kuriteod ja kuriteod eraisikute vastu" on kõrgemail määral iseloomulik kodanlikule kriminaalõigusele, mis teravalt seab vastamisi avalikke ja erahuve, avalikku ja eraõigust. Neljas osa on pühendatud politseilistele üleastumistele ja nende eest ettenähtud karistustele.

1810. a. kriminaalkoodeks sisaldab karistuste arenenud süsteemi, mis on põhimõtteliselt erinev feodaalse kriminaalõiguse karistuste süsteemist. 1810. a. koodeksi põhiliseks karistusviisiks on vabadusekaotus selle mitmesugustes vormides, mis ei kõrvalda muidugi ka surmanuhtluse ulatuslikku kohaldamist, eriti nn. poliitiliste kurjategijate suhtes. Kuid nende põhimõtteliste erinevuste kõrval feodaalsest kriminaalõigusest taastas 1810. a. koodeks siiski sääraseid feodaalse ühiskonna karistusi, nagu häbimärgistamine ja parema käe äraraiumine isatapjal.

1810. a. kriminaalkoodeksi järgi jagunesid karistused kriminaalkaristusteks, paranduslikeks ja politseilisteks karistusteks. Kriminaalkaristused jagunesid omakorda puht-kriminaalkaristusteks, mis olid seoses süüdimõistetu häbistamisega, ja ainult häbistavaiks karistusteks. Esimeste hulka kuulusid surmanuhtlus, eluaegne sunnitöö, asumisele saatmine, tähtajaline sunnitöö ja nuhtlusmaja. Nende karistustega võisid liituda häbimärgistamine ja kogu vara konfiskeerimine. Surmanuhtlus nähti ette nii krimi-

naalkurjategijate kui ka poliitiliste kurjategijate suhtes. Häbistavate karistustena käsitas 1810. a. koodeks häbiposti asetamist (kaotatud 1832. a.), pagendamist ja kodanikuõiguste kaotust. Paranduslike karistustena — vangistust, kodaniku- või perekonnaõiguste tähtajalist kaotust ja rahatrahvi. Eluaegsele sunnitööle või pagendamisele mõistmisega kaasnes nn. kodanlik surm (kaotatud 1854. a.), s. o. kõigi kodanikuõiguste jäädav kaotus.

1810. a. koodeksi nimetamine kodanluse klassikaliseks koodeksiks on end õigustanud koodeksi enam kui saja-aastase olelu kestel, ja enamik nende riikide kriminaalseadusandlusi, kus kodanlus tuli võimule, reprodutseeris suuremal või vähemal määral 1810. a. kriminaalkoodeksi sätteid, mõnikord aga võeti need laenuna ka täielikult üle.

IX. Kriminaalõiguse klassikaline koolkond on XVIII—XIX saj. kodanluse kriminaalpoliitiliste vaadete produkt. Selle koolkonna vaated tulenesid orgaaniliselt tolle perioodi kodanluse üldisest vaadete süsteemist. Klassikalise koolkonna õpetus esines kõikides maades kodanluse võitlusvahendina feodaalkorra ebavõrdsuse ja omavoli vastu. Siiski tegi see koolkond oma arengus läbi suure evolutsiooni. Selle koolkonna esialgsed vaated, nii nagu need olid formuleeritud prantsuse valgustusaja filosoofide, materialistide ja Beccaria poolt, erinevad suuresti Kant'i, Hegeli jt. vaadetest. Esimesel juhul olid klassikalise koolkonna vaated revolutsioonilise kodanluse vaated, teisel juhul väljendasid nad majanduslikult arenemata Saksamaa kodanluse vaateid, kes otsis kokkulepet feodaalse aadliga. Erinevused klassikalise koolkonna õpetustes peegeldavad kodanluse olukorda tema majandusliku ja poliitilise arengu erisugustel etappidel. Vastavalt sellele formuleeris klassikaline koolkond oma poliitilised nõuded, vastavalt sellele kujundas ta ka oma kriminaalõigusliku õpetuse. Räägkides klassikalisest koolkonnast tuleb seda erinevust silmas pidada [29].

Klassikalise koolkonna arengus XIX saj. omasid suurt tähtsust Kant'i (1724—1804) nii üldfilosoofilised vaated kui ka tema kriminaalõiguslik õpetus.

Kant'i filosoofia põhimist joont nägi Lenin materialismi ja idealismi vastuolus: „Kui Kant oletab, et meie kujutlustele vastab midagi väljaspool meid, mingisugune asi iseeneses, siis on Kant siin materialist. Kui Kant kuulutab selle asja iseeneses tunneta-

[29] A. Piontkovski, Kant'i, A. Feuerbachi, Fichte kriminaalõiguslikud vaated, 1940; Ošerovitš, Anselm Feuerbachi kriminaalõiguslikest vaateist, „Utšjonõje zapiski VIJuN", 1941.

matuks, transtsendentaalseks, sealpool olevaks, — esineb Kant idealistina“ [30].

Kant'i vaatepunktilt on teadusliku tunnetamise aineks vaid see, mis meile on antud kogemusena, meie meelelistes tajumustes. Meie tunnetame maailma säärasena, nagu ta meile näib. Rööbiti sellega väitis Kant väljaspool meie kogemuse piire asuva, sealpoolse maailma olelut, maailma, mida ei saa teaduslikult tunnetada, kuid mida võib mõelda ja mille olelusse võib uskuda. Sellesse maailma asetab Kant ka tahtevabaduse, mille olelut ei saa teaduslikult tõestada, kuid mida sellele vaatamata tuleb võtta postulaadina inimese kogu praktilise käitumise hindamisel.

Inimese olemapidava käitumise reegleid nimetab Kant imperatiivideks. Mõistuse tingimusteta ja absoluutset käsku inimese olemapidava käitumise kohta nimetab Kant kategoorilisek imperatiiviks.

Kategooriline imperatiiv nõuab, et inimene oma käitumises tegutseks alati vastavalt normile, millest juhindudes ta võiks samal ajal soovida, et see saaks üldiseks seaduseks kõikidele mõistusega olevustele.

Kategoorilist imperatiivi käsitab Kant nii kõlbluse kui ka õiguse alusena. Õiguse suhtes nõuab kategooriline imperatiiv iga inimese vabaduse kokkukõlastamist kõikide vabadusega. Kuritegu on kõikide vabaduse rikkumine ja seega ühtlasi seaduse rikkumine, teiste sõnadega, kuritegu on kategoorilise imperatiivi rikkumine tema juriidilises väljenduses. Nii annab Kant filosoofilise motiveeringu klassikalise koolkonna väitele, et kuritegu on seaduse rikkumine, et kuritegu on juriidiline mõiste.

Kant jagab kõik kuriteod kahte liiki: avalikud ja erakuriteod. Sellised kuriteod, nagu röövimine, vargus, vekslivõltsimine, valerahategemine, asetab Kant avalikkude kuritegude hulka, sest need ohustavad üldist hüve, mitte aga üksikuid isikuid. Erakuritegude hulka asetab Kant kauplemiseks usaldatud raha ja kaupade omastamise, teise inimese silma all toimuva pettuse ostu-müügi puhul jms. Need kuriteod alluvad mitte kriminaal-, vaid tsiviilkohtule.

Kui Kant'i arvates kuritegu, olles kriminaalseaduse rikkumine, on ühtlasi kategoorilise imperatiivi rikkumine, siis ka karistus esineb kategoorilise imperatiivi nõudena. Karistus on järelduseks kuriteole kui kategoorilise imperatiivi rikkumisele tema juriidilises väljenduses.

Karistuse teostamine on kõrgema kõlbelise seaduse nõude

---

[30] Lenin, Teosed, XIII k., lk. 162.

teostamine, ilma milleta ei saa riik eksisteerida. Karistuse põhistamisel ei tohi lähtuda praktilistest eesmärkidest. Kategooriline imperatiiv ei luba, et inimest kui mõistusega, vaba tahtega olevust käsiteldaks vahendina mingisuguste eesmärkide saavutamiseks. Ta võib olla eesmärgiks ainult iseeneses. Karistuse teostamisel praktilisi eesmärke taotleda tähendab inimese viimist asja või looma tasemele. Kuid karistus, olles kategoorilise imperatiivi nõude, õiglusnõude teostamine, kaitseb rööbiti sellega kurjategija isiku kui mõistusega olevuse õigusi.

Lähtudes kategoorilisest imperatiivist on lubamatu ka mingisuguste praktiliste kaalutlustega põhistada kurjategija karistusest vabastamist.

Karistus on Kant'i arvates kättemaksva õigluse akt, võrdsega võrdse eest tasumine, mis väljendub talioniprintsiibis „silm silma vastu, hammas hamba vastu". Kurjategija peab kaotama selle hüve, mille ta oma kuriteoga teiselt võttis, näit. vägistamise eest peab kurjategija kastreeritama, tapmise eest peab järgnema surmanuhtlus, solvamise eest — avalik vabandamine, millega kaasneb kannatanu käe surumine jne.

Karistuse mittekohaldamine on vastuolus õigluse printsiibiga, seepärast, kui ühiskond kõigi oma liikmete nõusolekul otsustaks laiali minna, siis peaks enne hukatama viimne türmis olev tapja, et sellega teostada õiglast kättemaksu ja et verine võlg ei jääks lasuma selle karistuse täitmata jätnud rahvale. Vastasel korral tuleks rahvast pidada osaliseks õigluse rikkumises.

Kant pooldas surmanuhtlust mitte ainult tapmise, vaid ka riiklike kuritegude eest. Kant asus seisukohal, et sel juhul tuleb surmanuhtlusega karistada mitte üksnes täideviijaid, vaid ka osalisi.

X. Anselm Feuerbach (1775—1833) — tuntud saksa kriminalist. Tema XVIII ja XIX saj. piiril ilmunud töödel oli suur tähtsus kodanliku kriminaalõigusteaduse arengus.

Feuerbach lähtus seisukohast, et kodanlik ühiskond luuakse üksikute isikute tahte ja jõudude ühendamise teel kõikide vastastikuse vabaduse kindlustamise eesmärgil. Kodanlik ühiskond, mis on organiseeritud kõikide allutamise teel konstitutsioonis väljendatud üldtahtele, moodustab riigi. Riigi eesmärgiks on õigusliku seisundi, s. o. inimeste seadus- ja õiguspärase ühiselu loomine. Tema ülesandeks on kindlustada kõigi vabadust ja iga kodaniku vabadust eraldi. Pärast oma tekkimist ei seisa riik üldtahtest kõrgemal, vaid allub sellele.

Õiguse rikkumine on vastuolus riigi poolt püstitatud eesmärgiga; seepärast on vajalik, et riigis üldse ei esineks õiguserikkumisi. Sellest järeldas Feuerbach, et riik on õigustatud ja kohustatud rakendama vahendeid, millede tõttu õiguserikkumised osutuksid võimatuks. Need vahendid peavad paratamatult olema sundvahendid. Selliseid vahendeid on kõigepealt riigi füüsiline sund, mis väldib õiguserikkumist kahel viisil: 1) hoiab ära veel mitte lõpuleviidud kahjustamise, sundides andma ähvardatavale isikule kindlustuse, või otseselt paralüüsides kahjustaja, s. o. õiguserikkumist üritava isiku füüsilist jõudu, või 2) järgnedes kahjustamisele — taotledes äravõetu tagastamist või vastavat hüvitust kannatanule. Kuid füüsiline sund ei ole küllaldane õiguserikkumise ärahoidmiseks, sest et selle ärahoidev rakendamine on võimalik ainult neil juhtudel, kus riigil on põhjust eeldada, et õiguserikkumine tingimata või tõenäoliselt aset leiab. Õiguserikkumisele järgnev sund aga on rakendatav vaid neil juhtudel, kus õiguserikkumisega tekitatav kahju on heastatav. Seepärast on füüsilise sunni kõrval vajalik ka psüühiline sund.

Kõikide õiguserikkumiste psüühiliseks allikaks, ütles Feuerbach, on meelelisus. Inimene tegutseb teatavail motiividel, mis seisavad lõbutundega ühenduses olevais kujutlusis.

Sellest ei järeldu hoopiski, et inimene kuriteo vabalt sooritab, s. t., et ta pimesi alistub meelelistele ajedele. Mida tugevam on kuriteole viiv aje, seda suurem on tulevaste kuritegude hädaoht. See oht nii oma objektiivsete kui ka subjektiivsete tingimustega on aluseks juriidilisele süüksarvamisele ja karistusele.

Meeleline aje, ütleb Feuerbach, on mahasurutav seega, et igaüks teab, et tema teole paratamatult järgneb pahe, mis on suurem kui teost loobumisega kaasnev rahulolematus. Selleks on vajalik, et seadus määraks, milline karistus paratamatult järgneb kuriteo toimepanemisele. Igaühel peab olema kujutlus teatud seosest põhjuse ja tagajärje vahel.

Feuerbach tõmbas terava piiri õiguse ja kõlbluse vahele. Ta eraldas juriidilise süüksarvamise kõlbelisest. Inimene, ütleb Feuerbach, on looduslik olevus ja seega kausaalsusseadusele alluv. Lähtudes sellest võib järeldada, et inimese tahe pole vaba, vaid on kausaalselt tingitud. Kui inimene tegutseks vabalt, väljaspool sõltumust igasugusest põhjusest, siis omandaks karistus kättemaksu iseloomu ega alluks otstarbekohasuse seadustele; tõeliselt seisab aga karistuse olemus just tema otstarbekohasuses.

Feuerbachi kriminaalõiguslikus õpetuses tuleneb kuriteo mõiste vahetult ühiskondliku lepingu õpetusest.

Ühiskondliku lepinguga kinnitatud ja kriminaalseadustega kindlustatud kodanikuvabaduste rikkumine on kuritegu, s. o. õiguserikkumine.

Feuerbach määratles kuriteo iseloomu sõltuvalt ohustatavast või kahjustatavast objektist. Neil juhtudel, kus kuriteo objektiks on riigi õigus, esineb avalik, s. o. riiklik kuritegu. Kui kuriteo objektiks on kodanike õigused, siis kuritegu on eraõiguslik.

Feuerbachi arvates jälgib karistus kahte põhieesmärki. Eesmärk, mida jälgib seaduses sisalduv karistuseähvardus, on kõigi võimalike õiguserikkujate hirmutamine selleks, et nad hoiduksid õiguserikkumistest. Karistuse kohaldamise eesmärgiks on seaduses sisalduva ähvarduse kinnitamine, sest karistust mitte kohaldades jääks ähvardus sisutuks.

Ähvarduse õiguslikuks aluseks on ähvarduse sobivus ähvardatava õigusliku vabadusega. Ka vajadus kindlustada kõikide õigusi moodustab aluse riigi kohustusele kasutada karistuseähvardust. Karistuse kohaldamise õiguslikuks aluseks on seaduse eelnev ähvardus.

Seepärast ei ole Feuerbachi arvates karistuse eesmärgiks ja õiguslikuks aluseks üksiku kurjategija tulevaste õiguserikkumiste ärahoidmine, sest ärahoidmine ei ole karistus ning pole ka mingit õiguslikku alust sääraseks ärahoidvaks tegevuseks. Ei ole karistuse eesmärgiks ega õiguslikuks aluseks ka moraalne kättemaks, sest see ei ole juriidilist, vaid moraalset laadi ja on füüsiliselt võimatu. Samuti pole karistuse eesmärgiks ja õiguslikuks aluseks teiste otsene hirmutamine kurjategijatele tekitatavate kannatuste kaudu, sest selleks ei ole õigust. Ja lõpuks ei ole karistuse eesmärgiks ja õiguslikuks aluseks ka moraalne parandamine, sest see on kasvatuse, mitte aga karistuse ülesanne.

Kriminaalõiguse peamine alus seisab selles, et iga õiguspärane karistus riigis on seaduse õiguspärane järeldus. Niisiis peab kohaldatav karistus põhinema seadusel. „Ilma seaduseta pole karistust, ilma kuriteota pole karistust." Kuritegu, mille kohta esineb seaduses ähvardus teatava karistusega, on selle karistuse teostamise aluseks. Mitte ükski kuritegu ei või jääda ilma seadusliku karistuseta. Kriteeriumiks karistuse määramisel on niihästi kuriteo objektiivne kui ka subjektiivne külg. Objektiivses suhtes määrab karistuse raskuse kuriteoga rikutud õiguse tähtsuse aste ja subjektiivses suhtes — meeleliste ajede hädaohtlikkuse aste.

XI. Teine suurim saksa kodanluse ideoloog XIX saj. algul oli tuntud saksa filosoof idealist H e g e l (1770—1831). Hegel nagu

Kant'ki avaldas suurt mõju kriminaalõiguse klassikalise koolkonna arengule.

Hegeli filosoofia iseloomulik joon avaldub tema meetodis — idealistlikus dialektikas. Hegeli filosoofia asub objektiivse idealismi vaatekohal.

Hegel esines kodanliku riigi, omandi kodanliku süsteemi ja isiku kaitsjana. Hegel läks kompromissile Saksamaal oleva korraga, aadliga ja püüdis õigustada Preisi monarhiat.

Hoolimata Hegeli reaktsioonilistest järeldustest omas tema õpetus määratut tähtsust kodanliku õigus- ja riigiõpetuse arengus. Vaatamata oma abstraktsusele moodustab Hegeli töö „Õiguse filosoofia" kõrgema astme kodanliku õigusmõtte arengus XIX saj. esimesel poolel. Hegeli „Õiguse filosoofias" läbib objektiivne idealism kõiki ses teoses käsitletavaid küsimusi. Moraali, kuriteo, karistuse, süü jt. küsimusi vaatleb ta objektiivse idealismi ja idealistliku dialektika seisukohalt. Õigus on tema kontseptsioonis vaba tahte tõeline olelu.

Kuritegu on suunatud mitte üksiku isiku õiguse, vaid õiguses sisalduva mõistusliku, üldise vastu, seepärast kuritegu kui õiguse eitamine on midagi ebamõistuslikku. Õiguse jõu ja kõikumatuse kinnitamiseks tuleb kuritegu kui õiguse eitamist omakorda eitada. Seda saavutatakse karistuse abil. Niisiis on karistus eitamise eitamine.

Hegeli kriminaalõigusliku õpetuse põhimomendiks on k a r i s t u s e p r o b l e e m. Hegeli vaatekohalt on karistus mitte üksnes rikutud õiguse ennistamise vahendiks riigile, vaid ühtlasi ka kurjategija õigus. Peatudes karistuse kohaldamise küsimusel kirjutas Hegel: „Sellest, et me käsitame karistust sisaldavana eneses kurjategija õigust, ilmneb, et me austame kurjategijat kui mõistusega olevust. Seda au talle ei osutataks, kui me tema kuriteost enesest ei tuletaks karistuse mõistet ja mõõtu; ja niisama vähe osutame talle seda au, kui me käsitleme teda kahjuliku loomana, keda on tarvis kahjutuks teha, või kui me karistame teda hirmutamise ja parandamise eesmärgil" [31].

Neis sõnades on esitatud Hegeli kriminaalõigusliku õpetuse põhiprintsiibid. Hegeli järgi on karistuse kohaldamine tingitud õiguserikkuja enese õiguse ja vabaduse nõudest.

Karistust ei saa põhistada tulevaste kuritegude ärahoiu ja ühiskonna kaitse, kurjategija parandamise jne. vajaduse utilitaarsete kaalutlustega. Säärast liiki teooriad esitavad karistuse üksikuid

[31] H e g e l, Õiguse filosoofia, Teosed, VII k., 1934, lk. 118.

välisjooni karistuse olemusena. Karistuse olemust võib mõista, lähtudes õiguse olemusest, mis nõuab tasumist õiguse rikkumise eest. Kättemaksu-teooria on seepärast õigusemõistmise ainus alus, sest sel teel taastatakse rikutud õiguse hegemoonia ja ühtlasi respekteeritakse kuriteo sooritanud isikut.

Niisugused olid filosoofilised alused, milledele tuginesid klassikalise koolkonna põhiprintsiibid XIX saj.: tahtevabadus kui kriminaalvastutuse alus, õiglane tasu toimepandud kuriteo eest, põhimõte „pole kuritegu ega karistust ilma sellekohase osutuseta seaduses" ning kodanliku riigi ja eraomandi kaitse.

§ 10. Kriminaalõigus ja kriminaalõiguse teooria XIX saj. lõpul ja XX saj. algul.

I. Ajajärk Prantsuse-Preisi sõjast ja Pariisi Kommuunist kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduni oli „. . . kapitalismi algava languse, Pariisi Kommuuni poolt kapitalismile esimese löögi andmise, vana „vaba" kapitalismi imperialismiks ümberkujunemise ja NSV Liidus inimkonna ajaloos uue ajastu avanud Oktoobrirevolutsiooni jõududega kapitalismi kukutamise" [32] periood.

Sel perioodil läheb proletariaat üle vastupanu organiseeritud vormidele. Hiiglasammudega küpseb proletariaadi klassiteadvus, võimsalt kasvab revolutsiooniline liikumine ja proletariaadi klassivõitlus võtab üha enam organiseeritud kuju.

Revolutsioonilise liikumise kasvamisega ühelt poolt ja seoses masside vaesumisega ning kapitalismi reservarmee kasvamisega esineva üldkriminaalkuritegude, eriti retsidiivi suurenemisega teiselt poolt kaasnes valitseva kodanluse poolt nende nähtuste vastu teostatava võitluse tugevnemine.

Proletariaadi vastupanu kasvamisega võitleb kodanlus kahe meetodiga: „. . . Esiteks vägivallameetod, töölisliikumisele igasugustest järeleandmistest keeldumise meetod, kõikide vanade, iganenud asutiste toetamise meetod, reformide leppimatu eitamise meetod. . . Teine meetod on „liberalismi", poliitiliste õiguste arendamise, reformide, järeleandmiste jne. sihis sammumise meetod. Kodanlus ei lähe ühelt meetodilt teisele mitte üksikute isikute pahatahtliku arvestuse ega ka mitte juhuslikkuse tõttu, vaid omaenese seisundi põhiliste vastuolude jõul" [33]. Need kaks

[32] Stalin, Kirov, Ždanov, Märkused uue ajalooõpiku konspektile, kogumikus „K izučeniju istorii", 1937, lk. 26.

[33] Lenin, Teosed, XV k., lk. 7—8.

meetodit kord asendavad teineteist, kord põimuvad mitmesugustes kombinatsioonides.

See kodanluse kahesugune taktika avaldus antud perioodil kriminaalõiguse alal ühelt poolt repressiooni kõvenemises, ja nimelt erakordses seadusandluses (Saksa erakordne seadus sotsialistide vastu), retsidiivide-vastaste karmide seaduste andmises (Prantsuse seadus retsidivistide asumisele saatmisest Guavanasse), teiselt poolt aga „liberaalsete" seaduste andmises (seadused tingimisi süüdimõistmise ja enne tähtaega vabastamise kohta Prantsusmaal, Belgias, USA-s ja teistes riikides).

II. Antropoloogiline koolkond tekkis Pariisi Kommuuni kaotuse järel, — klassivastuolude teravnemise ja kuritegevuse kasvamise perioodil [34].

Antropoloogiline koolkond asendas klassikalise koolkonna. Kuid seda asendamist tuleb mõista suhteliselt, nagu tuleb suhteliselt mõista ka antropoloogilise koolkonna asendamist sotsioloogilisega. Kodanlikus kriminaalõiguses peegelduvad veel käesoleva ajani klassikalise, antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna printsiibid.

Antropoloogilise koolkonna juhiks oli Lombroso (1836—1909). Lombroso põhiteos on „Kuriteoline inimene". Selle töö esimeses osas väidab Lombroso, et kuriteod esinevad ka alamatel organismidel — taimedel ja loomadel. Mis puutub kurjategijaisse-inimestesse, siis erinevad need Lombroso arvates mittekurjategijaist eriliste, ainult neile omaste anatoomilis-füsioloogiliste ja psühholoogiliste eriomadustega. Need on „sünnipärased kurjategijad". Neile olevat iseloomustavad kolba ja selle osade eriline ehitus, samuti teised anatoomilis-füsioloogilised erisused. Lombroso kinnitas, et kurjategija kolp läheneb kaalult vaimuhaige kolbale. Oma füüsiliselt laadilt meenutab kurjategija metsinimest. Kurjategija peaaju ehitus meenutab sageli alamate loomade peaaju kuju. Oma kasvult on kurjategijad tunduvalt pikemad keskmisest normaalsest inimesest. Röövlid, tapjad ja süütajad omavad enamikus tugevat kehaehitust. Süüdlased võltsimises ja süütamises on sagedamini kui teised kurjategijad küürus kehahoiakuga. Kurjategijad kuritegude eri liikide alalt omavad eri füsiognoomiat. Varastel võib tähele panna näo ja käte liikuvust,

[34] E. Ferri, Kriminaalsotsioloogia, 5. prantsuskeelse väljaande venekeelne tõlge, prof. Poznõševi toim., 1908 ja 4. itaalia väljaande venekeelne tõlge prof. Drill'ilt, 1910; B. Ošerovitš, Kriminaalõiguse antropoloogilise koolkonna metodoloogiliste aluste küsimusest, „Problemõ ugolovnoi politiki", 3. raamat, 1937.

ekslevaid silmi, seksuaalkurjategijail läikivaid silmi, hellitatud näojooni jne. Lombroso osutas kurjategijate kõlbelisele tundetusele, ülemäärasele auahnusele, kättemaksuhimule, julmusele, viinakirele jne.

Õpetuses kuriteost juhib Lombroso tähelepanu ilmastikulistele tingimustele ja rassilistele tunnustele. Näiteks arvas ta, et kurjategijat mõjutavad kliima, aastaajad, temperatuur, geograafilised tingimused jne. Samuti väitis Lombroso, et kurjategijad on erilist alamat rassi inimesed, ja samastas sünnipärase kurjategija kõlbeliselt haigega.

Niisiis erinevalt kriminaalõiguse klassikalisest koolkonnast, kes vaatles kuritegu juriidilise nähtusena, käsitles antropoloogiline koolkond kuritegu bioloogilise nähtusena. Antropoloogiline koolkond loobus seega kriminaalõiguse uurimisest, asendades juriidiliste küsimuste käsitlemise kuritegevuse kui bioloogilise nähtuse uurimisega. Nii näiteks asus see koolkond kuritegude koosseisude läbitöötamise ja klassifitseerimise asemel kurjategijate uurimisele ja klassifitseerimisele. Sellele oligi rajatud antropoloogilise koolkonna kogu õpetus. Sellest tulenesid selle koolkonna kõik praktilised ettepanekud. Kui kuritegevus on inimese sünnipärane omadus, mis ei olene sotsiaalsest miljöödst, siis esineb ta niisama paratamatu loomuliku nähtusena nagu sünd, surm, haigus. Siit tulenes selle koolkonna tees kurjategijate parandamatusest. See tees andis omakorda antropoloogilisele koolkonnale aluse reaktsiooniliste praktiliste ettepanekute esildamiseks repressioonide organiseerimise alal.

Loobudes kuriteo juriidilisest mõistest pidid antropoloogid tagasi lükkama ka vaatekoha, et karistus on kuriteo juriidiline tagajärg. See viis ühelt poolt kuriteo raskuse ja karistuse raskuse vastavuse printsiibist loobumisele ja teiselt poolt repressioonide kui abinõude põhistamisele, mis taotlevad üksnes kuritegude ärahoidmise ülesandeid ja seisavad kas kurjategijate füüsilises hävitamises või nende eluaegses eraldamises ühiskonnast. Seepärast on antropoloogide juures surmanuhtlusel kui kuritegevuse vastu võitlemise vahendil silmapaistev koht. Sellele järgnevad eluaegne vangistus ja teised sünnipärase kurjategija isoleerimise viisid. Seoses sellega leidus antropoloogilises koolkonnas ka sääraseid reaktsioonilisi praktilisi ettepanekuid, nagu loobumine vandekohtust, kriminaalprotsessi avalikkuse ja võistkondlikkuse printsiibist ning ettepanek asendada kohus administratiiv-meditsiiniliste komisjonidega. Nende komisjonide ülesandeks pidanuks olema kurjategija bioloogiliste tunnuste olemasolu või puudumise tuvas-

tamine ning nende olemasolu korral otstarbekohaseima vahendi leidmine, mis komisjoni arvates teeks kurjategija ühiskonnale ohutuks.

Algul oli antropoloogilisel koolkonnal populaarsus teatava osa kriminalistide, psühhiaatrite, arstide ja bioloogide hulgas, kuid hiljem sai ta kodanlike õpetlaste eneste terava kriitika osaliseks. Psühhiaatrite, bioloogide ja arstide poolt toimetatud kurjategijate uurimised näitasid, et tõeliselt pole olemas ühtegi antropoloogilist tunnust, mille varal võiks kurjategijat eristada mittekurjategijast.

Kuid ainult see üksi ei teinud tol perioodil kodanlusele antropoloogilise koolkonna vastuvõtmatuks. Mitte niivõrd tema ebateaduslikkus, kui imperialismile ülemineku epohhi poliitilistele iseärasustele mittevastavus ja tema praktiliste ettepanekute vastuvõtmatus viisid selleni, et kodanlus ei saanud selle koolkonna õpetusi kasutada. Antropoloogiline koolkond taotles ühekülgselt vaid kodanluse reaktsioonilise taktika ülesandeid, jättes sootuks tähele panemata, et tol ajal kodanlus oli sunnitud ühendama reaktsioonilist taktikat „liberaalse" taktikaga. Seepärast rahuldas antropoloogiline koolkond vaid ühe osa, nimelt reaktsioonilise kodanluse nõudeid, ei saanud aga rahuldada ülejäänud osa vajadusi. See asjaolu tegi vastuvõtmatuks ka selle koolkonna praktilised ettepanekud repressioonide alal.

Lõpuks tingis seda ka antropoloogilise koolkonna loobumine säärastest liberaalsele kodanlusele tarvilikest instituutidest, nagu karistuse proportsionaalsus kuriteo raskusega, süü, süüdivus jt.

Nende asjaolude tõttu ei avaldanud antropoloogiline koolkond oma tekkimise perioodil ning kogu XIX saj. vältel seadusandlusele mingit märgatavat mõju. See rõhutab veel kord selle koolkonna poliitilist ja teoreetilist vastuvõtmatust tol perioodil. Oma mõju sai see reaktsiooniline koolkond avaldada ja avaldaski tunduvalt hiljem, alles pärast esimest imperialistlikku sõda, ja eriti just saksa fašismi kriminaalpoliitikale.

Antropoloogilise koolkonna õpetus sisaldas osaliselt, eriti oma arengu hilisemates etappides, juba nn. sotsioloogilise koolkonna elemente. Antropoloogilise koolkonna silmapaistvaim esindaja Ferri (1856—1929) seisis antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna vahelisel piiril. Algul oli Ferri Lombroso õpetuse pooldaja. Hiljem tunnistas ta selle õpetuse ühekülgseks ja püüdis seda ühendada kuritegevuse sotsiaalsete faktorite teooriaga. Iga kuritegu on Ferri arvates individuaalsete, füüsiliste ja sotsiaalsete faktorite vastastikuse toime resultaat. Nii näiteks arvas Ferri, et kuritege-

vuse sotsiaalsed põhjused mõjutavad eelkõige vargusi ja vähemal määral tapmisi ning vägistamisi; tapmine ja vägistamine olevat pigemini kurjategija isiklike omaduste produktid.

Ferri kriminaalvastutuse teooria pidi põhistama imperialismiepohhi kodanliku riigi vajadusi repressioonide kõvendamiseks. Sisuliselt loobus Ferri kõigist kodanliku demokraatia printsiipidest kriminaalõiguse alal.

III. Sotsioloogiline koolkond oli kodanluse kahesuguse taktika väljendaja kriminaalõiguse alal. Vaatamata oma eklektitsismile moodustas see koolkond iseseisva suuna kriminaalõigusteaduses.

Õpetuses kuritegevusest lähtus sotsioloogiline koolkond sotsiaalsetest suhetest. Ta tunnistas, et kuritegu on sotsiaalne nähtus, kuid ühtlasi kinnitas, et kuritegevuse faktorid ei ammendu ühiskondlike suhetega, vaid sisaldavad endas ka bioloogilisi faktoreid.

Sotsioloogilise koolkonna poolt rakendatava „meetodi" tõttu, mis põhines faktorite teoorial, kuriteo klassiline loomus mitte üksnes ei ilmnenud, vaid vastupidi tuhmus igakülgselt.

Sotsioloogilise koolkonna printsiibilagedus ja eklektitsism viisid ta kompromissidele kord klassikalise, kord antropoloogilise koolkonnaga.

Sotsioloogilise koolkonna peaesindajaks oli Liszt (1851—1919), kes aastakümnete kestel esines sotsioloogilise koolkonna juhina ja ideoloogina. Liszti õpetus ja vaated on sotsioloogilisele koolkonnale kõige iseloomustavamad.

Oma ettekandes „Kuritegu kui sotsiaalpatoloogiline nähtus" (1898) ütles Liszt, et kuritegu on vaadeldav kahelt seisukohalt: tehnilis-juriidiliselt ja loodusteaduslikult.

Tehnilis-juriidilise käsitluse ülesandeks on tuvastada isiku käitumises teatava kuriteo koosseis.

Loodusteadusliku käsitluse ülesandeks on uurida kuriteo põhjusi. Kuritegu tuleb uurida kahel teel — bioloogiliselt ja sotsioloogiliselt. Bioloogiliselt vaatekohalt on kuritegu Liszti arvates nähtus üksiku inimese elus, mida tuleb seletada isiku individuaalsete omadustega. Kuriteo bioloogilisele uurimisele tuleb vastu seada kuriteo sotsioloogiline uurimine, mis vaatleb kuritegu kui ühiskondliku elu nähtust ja seletab teda ühiskondlike tingimustega. Seega on siis iga kuritegu niihästi inimese individuaalsete omaduste kui ka ühiskondlike tingimuste produkt.

Käsitledes kuritegevuse ühiskondlikke, eriti majanduslikke faktoreid, arvestab sotsioloogiline koolkond mitte antud klassiühiskonna majanduslikku struktuuri tema klassivastuoludega kui

tervikut, vaid ühiskondliku elu üksikuid nähtusi eraldatuna selle ühiskonna kogu majanduslikust ja sotsiaalpoliitilisest struktuurist.

Kuritegevuse faktorite teooria pooldajad uurisid kliima, temperatuuri, aastaaegade, rassi, rahvuse, usu, kõlbluse, hariduse, soo, vanuse, mitmesuguste sotsiaalsete põhjuste jne. mõju kuritegevusele. Need uurimised maskeerisid kuritegevuse klassilist olemust ja ignoreerisid seda, et kapitalistlik kord on kuritegevuse peapõhjus. Kui kriminalistid-sotsioloogid kõnelevad vaesusest, kehvusest, halbadest materiaalsetest elamistingimustest kui kuritegevuse põhjustest, siis ei asu nad sellega mingil määral tõelise teadusliku analüüsi seisukohale, sest kuritegevuse peapõhjus — kapitalistliku korra olemasolu — jääb neil täiesti avamatuks. Seepärast on sotsioloogiline koolkond jõuetu näitama kuritegevuse tõelisi põhjusi.

Et sotsioloogilise koolkonna arvates kuritegu on mitte vaba tahte produkt, vaid paratamatu tagajärg sotsiaalsest miljööst, milles kasvab ja elab kurjategija, siis ei või juttugi olla karistusest kui kättemaksust. Vastutuse, süüdivuse ja süü mõiste tuleb kõrvaldada kriminaalõigusest ja asendada kurjategija ohtlikkuse ja ühiskonna kindlustamise mõistega. Kurjategija, pannes toime kuriteo, näitab ennast ühiskonnale ohtliku isikuna ja ühiskond peab püüdma ohtu kõrvaldada karistuse abil. Karistusele kui kättemaksule seab sotsioloogiline koolkond vastu karistuse kui kaitsevahendi. Nii on sotsioloogilisel koolkonnal karistusobjektiks mitte kuritegu, vaid kurjategija.

Ohtliku seisundi teooria ja esitis ohutusvahendite sisseseadmiseks põhistasid ideoloogiliselt kriminaalrepressiooni tugevdamise võimalust. Sotsioloogilise koolkonna reaktsioonilised küljed andsid hiljem kodanluse reaktsioonilisele osale võimaluse kasutada seda teooriat võitluseks mitte ainult kriminaalkurjategijate, vaid ka oma poliitiliste vastaste — töötajate klassi esindajate — vastu. Kuid ühtlasi, vastavalt oma „liberaalsele" taktikale, esildas sotsioloogiline koolkond terve rea progressiivse iseloomuga ettepanekuid: tingimisi süüdimõistmine, tingimisi enne tähtaega vabastamine, kinnipidamise progressiivne süsteem, reformatooriumide sisseseadmine.

Teaduslikud lahkhelid klassikalise ja sotsioloogilise koolkonna vahel ei takistanud mõlemate suundade esindajaid ühinemast Saksamaa kriminaalseadustiku eelnõu väljatöötamisel: klassikud nõustusid ohutusvahendite sissevõtmisega koodeksisse karistuse-kättemaksu säilitamise eeldusel.

IV. Liszt oli sotsioloogilise koolkonna ideede kõige välja-

paistvam esindaja. Aastakümnete kestel propageeris ta lakkamatult neid ideid, organiseerides 1889. a. koos belglase Prins'iga ja hollandi kriminalisti van Hamel'iga Rahvusvahelise Kriminalistide Liidu.

Liidu programm peegeldas täielikult sotsioloogilise koolkonna eklektitsismi. Tema ülesanded olid formuleeritud järgmiselt: „Rahvusvaheline Kriminalistide Liit kaitseb seisukohta, et nii kuritegu kui ka tema vastu võitlemise vahendeid tuleb käsitleda mitte ainult juriidiliselt, vaid ka antropoloogiliselt ja sotsioloogiliselt vaatekohalt."

Oma tegevuse kestel (1889.—1914. a.) korraldas liit kaksteist kongressi. Kesksemaks küsimuseks, mida real kongressidel arutati, oli küsimus ohtlikust seisundist ja ohutusvahendeist.

Liidu tegevuse kestel olid reas Euroopa mais organiseeritud liidu rahvuslikud grupid, milledest kõige aktiivsem oli saksa grupp. Kolmeteistkümnes rahvusvaheline kongress pidi aset leidma 1915. aastal Roomas, kuid Maailmasõja algamisega lagunes liit faktiliselt [35].

V. Lääne-Euroopa kontingendi kriminaalseadusandlus seisis XIX saj. teisel poolel Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeksi liberaal-demokraatlike ideede tugeva mõju all. Säärased olid Saksa 1870. a. kriminaalkoodeks, Itaalia 1889. a. kriminaalkoodeks jt. Need koodeksid peegeldasid täies ulatuses klassikalise koolkonna vaateid kuriteole ja karistusele. Sotsioloogilise koolkonna vaated peegeldusid esmakordselt Šveitsi föderatiivse kriminaalkoodeksi projektides. Koodeksi eelprojekti koostas prof. Stoosz 1893. a. Kõik Šveitsi koodeksi projektid säilitasid säärased printsiibid, nagu *nullum crimen sine lege* ja karistuse vastavus kuriteole. Kuid kõrvuti karistusvahenditega nägid nad ette ka ohutusvahendeid professionaalkurjategijate suhtes, mis tähendas repressioonide tugevdamist. Sotsioloogilise koolkonna mõju ilmnes ka Norra 1902. a. kriminaalkoodeksis.

Saksamaal algasid uue kriminaalkoodeksi koostamise tööd 1902. a., mil saksa teadlased, nii klassikud kui sotsioloogid, hakkasid koostama 16-köitelist teost „Saksa ja välismaa kriminaalõiguse võrdlev käsitlus". Koodeksi eelprojekt avaldati 1906. a. Seda, nagu järgnevaidki projekte, iseloomustas kompromiss klassikalise ja sotsioloogilise koolkonna ideede vahel.

[35] Liszt, Karistus ja tema eesmärgid, venekeelne tõlge, 1895; Liszt, Kriminaalõiguse õpperaamat, venekeelne tõlge, 1903; P. Ljublinski, Rahvusvahelised kongressid kriminaalõiguse küsimustes 10 aasta kestel (1905—1915), 1915.

VI. Inglise kriminaalõigus pakub erilist huvi oma täiesti omapärase arengu tõttu, millele osutas Engels [36].

Inglise kriminaalõigus pole veel tänapäevani täielikult kodifitseeritud, vaatamata sellele et juba Bacon kaitses tsiviil- ja kriminaalõiguse kodifitseerimise vajadust.

Inglise õiguse allikaiks on nn. üldõigus, *common law*, ja statutaarne õigus. Üldine õigus — see on kohtunike poolt arendatud õigus. Luues mingi üldise reegli, kohtunikud mõnikord vaid kinnitasid printsiipe, millede tekkimine pärineb anglosaksi feodaalsete asutiste mineviku hämarusest. „Formaalselt ollakse arvamisel," kirjutab prof. Poljanski, iseloomustades üldist õigust, „et kohus oma otsustes rakendab alati juba olemasolevaid õigusnorme, mida ta vaid võtab ühest või teisest õigusallikast — seadusest või tavast. Tõeliselt on see puhtaim fiktsioon: üldine õigus on väga suures osas kohtu algupärane õigusloomine. Liialduseta võib öelda, et inglise kohtunikud konkureerivad parlamendiga õiguse loomises ja muutmises: väga tihti nende otsustega, kuigi mitte otseselt, vaid kaudselt, muudetakse ja tühistatakse üldaluste ja printsiipide tõlgendamise teel õiguse sätteid" [37]. Väga tabavalt nimetab prof. Poljanski kohtu õigusloomingut feodaalse seadusandluse kodanlikuks parandamiseks.

Kuni 1827. a. koosnes statutaarne õigus paljudest parlamendi antud seadustest, milledest nii mõnelgi oli mitmesajandiline vanus. Tunduv osa statuute konsolideeriti XIX saj. Nii konsolideeriti 1861. a. statuutidega üksikute statuutide sätteid, mis käsitlesid tähtsamaid isiku- ja varavastaseid kuritegusid. Üldosa üldse ei ole kodifitseeritud, ja sellesse kuuluvad küsimused lahendatakse enamikus üldises õiguses kujunenud printsiipide alusel. Mõnedes instituutides, nagu näiteks õpetuses tahtlusest, ettevaatamatusest ja osavõtust, on märgata veel keskaegsete doktriinide mõju.

Protsessuaalsete tunnuste järgi jaotatakse kõik kuriteod kahte gruppi, mis enamvähem vastab nende jagamisele ka raskuse järgi. Eristatakse kuriteod, millede kohtulikul arutamisel on nõutav süüdistusakt, ja kuriteod, mis arutatakse summaarses korras. Esimest gruppi võib nimetada kuritegudeks kitsamas mõttes, teist — üleastumisteks.

Kuriteod kitsamas mõttes jagatakse omakorda kolme gruppi: *treason, felony* ja *misdemeanor*. *Treason* tähendab riigireetmist, mis hõlmab kallaletunge mitte ainult riigi välisele julgeolekule,

[36] Marx ja Engels, Kogutud teosed, XIV k., lk. 112.

[37] N. N. Poljanski, Kriminaalõigus ja kriminaalkohus Inglismaal, 1937, lk. 11.

vaid ka kuninga troonipärija või nende abikaasade vastu. *Felony* on feodaalõiguse termin. Nii nimetati vasalli truudusemurdmist oma süserääni vastu ja ümberpöördult. Vasalli suhtes järgnes truudusemurdmisele maavalduse kaotus. Aegade jooksul hakati *felony*'ks nimetama kõiki kuritegusid, milledele järgnes vara konfiskeerimine. Praegu käsitatakse *felony*'na kõiki kuritegusid, mis varemini üldõiguse järgi olid karistatavad vara konfiskeerimisega. Välja arvatud *treason*, moodustavad kuriteod, mis ei ole käsitatavad *felony*'na, *misdemeanor*'i. Viimaste eraldamisel *treason*'ist ja *felony*'st on praegugi teatav tähendus. Nii on *treason*'i ja *felony* puhul kaebealusel õigus motiveerimatult taandada vandekohtunikke, *misdemeanor*'i korral on lubatud vaid motiveeritud taandamine. Süüdistatul *misdemeanor*'is on õigus saada vabastatud käenduse vastu, kuna *treason*'is või *felony*'s süüdistatul seda õigust ei ole. Edasi esineb ka materiaalõiguslikke erinevusi. Nii on *treason*'i ja *felony* puhul osaliste suhtes ette nähtud erinev vastutus, *misdemeanor*'i korral aga ühesugune. *Misdemeanor*'ist mitteteatamine ei ole üldse karistatav, samuti pole *misdemeanor* kunagi karistatav surmanuhtlusega.

Inglise kriminaalõigus tunneb järgmisi karistusi: surmanuhtlus, sunnitöö, vangistus, peksukaristus ja rahatrahv.

Praegu on surmanuhtlus ette nähtud riigireetmise, sõjalaevade, admiraliteedi, arsenali ja ladude süütamise ja tahtliku tapmise eest. Tuleb silmas pidada, et tahtliku tapmise (*murder*) mõiste on inglise õiguses laiem kui kontingendi õiguses. Sellena käsitatakse tapmist, mis, olgugi ettevaatamatu, on aset leidnud *felony* toimepanemisel. Sunnitööd, mida Inglismaal nimetatakse „kriminaalorjuseks", hakati rakendama XIX saj. 50-ndail aastail Austraaliasse asumisele saatmise asemel. Sunnitöö on tähtajatu või tähtajaline 3 kuni 25 aastani. Üksikute kuritegude eest ettenähtud ülemmäär sätitakse eristatuutidega. Sunnitöö puhul on lubatud ennetähtaegne vabastamine, kui karistusest on kantud meestel kolm neljandikku ja naistel kaks kolmandikku. Vangistuse ülemmääraks nii üldise kui ka statutaarse õiguse järgi on kaks aastat, alammääraks — üks päev.

Peksukaristust kohaldatakse vaid meestele, seejuures mitte üldõiguse, vaid statuutide alusel. Seda võib kohaldada sääraste kuritegude korral, nagu röövimine, sutenöörsus jne. Peksukaristust teostati varem avalikult; nüüd on see pruuk kadunud. Peksmine toimub üheksasabalise „kassiga" või kasest vitstega. Löökide arv ei tohi ületada viitkümmet.

Rahatrahv on inglise kriminaalõiguses ette nähtud väga arvu-

kail juhtudel. Kõiki kuritegusid, mis üldõiguse järgi esinevad *misdemeanor*'idena, võidakse karistada rahatrahviga. Ka statutaarse õiguse järgi on paljud *misdemeanor*'id rahatrahviga karistatavad. Sihiga vähendada vanglate koormatust sinna trahvi mittetasumise eest sattunute arvel kohustas 1914. a. antud seadus arvestama rahatrahvi määramisel süüdimõistetu varanduslikku seisundit ja võimaldas rahatrahvi tasumise pikendust. 1935. a. seadus sättis, et rahatrahvi vanglaga asendamine mittetasumise korral ei tohi sündida automaatselt, vaid kohtu erimääruse alusel.

Inglise seadus ei tunne lisakaristusena õiguste piiramist pärast peakaristuse kandmist, kuid sunnitööle mõistmine toob enesega kaasa riiklike ja ühiskondlike ametite kaotuse ning tsiviilõigusliku teovõime piiramise karistuse kandmise ajaks.

Karistuse määramisel omab inglise kohus erakordselt suurt suva. Absoluutselt määratud sanktsioon surmanuhtluse kujul on ette nähtud vaid tahtliku tapmise eest, kõigil teistel juhtudel kohus on piiratud vaid karistuse ülemmääraga. Kohtu suva avaraid piire tõestab näit. see, et ettekavatsemata tapmise korral on kohtul valiku õigus sunnitöö, vangistuse ja rahatrahvi vahel. Kohtu võim esineb seda ulatuslikumana, et ta võib kohaldada ka tingimisi süüdimõistmist.

VII. USA kriminaalõiguse aluseks on inglise õigus, mis toodi Põhja-Ameerikasse Inglismaalt väljarännanud esimeste kolonistidega. Kuigi piiratumal kujul kui Inglismaal, leiab üldõigus rakendamist neis osariikides, kus ei ole kriminaalkoodekseid. Kuid inglise õiguse tugev mõju ilmneb ka föderaalse kriminaalkoodeksi ja üksikute osariikide kriminaalkoodeksite üldosa sätete ja arvuka osa kuriteokoosseisude formuleeringus.

Föderaalne kriminaalkoodeks 1909. a. näeb ette võrdlemisi vähese arvu kuritegusid — föderatsiooni välise ja sisemise julgeoleku, tema maksusüsteemi jms. vastu. Viimaseil aastail on föderatsiooni kompetents kriminaalseadusandluse alal laienenud niivõrd, kuivõrd organiseeritud kuritegevust tuleb jälitada rohkem kui ühe osariigi pinnal. Föderaalsetes kriminaalseadustes ettenähtud kuriteod alluvad erilistele föderaalsetele kohtutele. Föderatsioonil on ka omad karistusasutised. Osariikidel on kriminaalseadusandluse alal avarad õigused. Erinedes üksikasjadelt, on osariikide kriminaalõigus oma põhialustelt ühtlane.

Osariikide kriminaalkoodeksitest on tuntum New Yorgi osariigi oma 1881. a. Välisest küljest on see koodeks selles mõttes omapärane, et temas on kuritegude grupid paigutatud tähestiku-

lises järjekorras. Tõlkides koodeksi vene keelde saaksime säärase järjestuse: raseda naise abita jätmine, abort, abielurikkumine, abordile kihutamine, anarhismi propaganda jne. Eriosale eelneb mõnikümmend üldosa sätet, kuid väga palju üldsätteid on paigutatud ka eriossa vastavas tähestikulises järjekorras. On ka niisuguseid koodekseid, nagu Kalifornia oma, mis välisehituselt meenutavad täiel määral Euroopa koodekseid.

Printsiip *nullum crimen sine lege* on USA konstitutsioonilisi põhimõtteid; seda kordab ka New Yorgi koodeks. Koodeksi järgi esineb kuriteona *(crime)* tegu või tegevusetus, mis on keelatud seadusega ja karistatakse süüdimõistmise korral kriminaalkaristusega. Kõik kuriteod jaotatakse *felony*'teks ja *misdemeanor*'ideks. *Felony* on kuritegu, mida karistatakse surmanuhtlusega või vangistusega riigivanglas, kuna *misdemeanor*'i moodustavad kergemini karistatavad kuriteod. Koodeks määratleb süüdimatuse, katse, osavõtu, hädakaitse mõiste ning sätib kriminaalseaduse ajalise ja ruumilise kehtivuse. *Treason*'i eest nähakse ette surmanuhtlus. Seda kuritegu määratletakse sõjapidamisena osariigi vastu, vägivaldse katsena kukutada osariigi valitsus või osariigiga sõda pidava vaenlase abistamisena. Surmanuhtlus on ette nähtud ka „esimese astme" tahtliku tapmise *(murder)* eest, mis oma sisult vastab inglise tahtliku tapmise mõistele.

Riigivanglas kinnipidamise alammäär on üks aasta, ülemmäärana esinevad 10, 15 või 20 aastat. On ette nähtud ka eluaegne kinnipidamine riigivanglas. Vangistusega riigivanglas kaasneb poliitiliste ja ühiskondlike õiguste kaotus. Vangistust alla ühte aastat kantakse krahvkondade vanglais. Juhuks, kui seaduses ei ole ette nähtud rahatrahvi määra, sätib koodeks trahvi ülemmäärana 500 dollarit.

Kinnipidamise kestus riigivanglas määratakse kohtu poolt relatiivselt, s. t. miinimum- ja maksimumpiiriga. *Felony* mitmekordse retsidiivi korral võidakse määrata näiteks 15 aastat vangistust riigivanglas kui miinimum ja eluaegne vangistus kui maksimum. Tingimisi süüdimõistmist võimaldab koodeks küllaltki avaras ulatuses.

§ 11. Välisriikide kriminaalõigus perioodil pärast Esimest Maailmasõda.

I. Analüüsides välisriikide kriminaalõigust perioodil pärast Esimest Maailmasõda, on vajalik lähtuda fašistlike riikide vastastamisest kodanliku demokraatia riikidega. „Hitlerlased," ütles

seltsimees Stalin oma esinemisel 6. novembril 1941. a., „on sotsialismi verivaenlased, õelaimad reaktsionäärid ja mustasajalased, kes on tööllisklassilt ja Euroopa rahvastelt ära võtnud elementaarsed demokraatlikud vabadused. Et varjata oma reaktsioonilist mustasajalist olemust, sõimavad hitlerlased Inglise-Ameerika sisemist režiimi plutokraatlikuks režiimiks. Kuid Inglismaal ja Ameerika Ühendriikides on olemas elementaarsed demokraatlikud vabadused, on olemas tööliste ja teenijate ametiühingud, on olemas töölisparteid, on olemas parlament. Saksamaal aga on Hitleri režiimi ajal kõik need asutused hävitatud. Tarvitseb ainult kõrvutada need kaks rida tõsiasju, et mõista hitlerliku režiimi reaktsioonilist olemust ja kogu saksa fašistide võltsi loba Inglise-Ameerika plutokraatlikust režiimist“ [38].

Fašismimaade ja kodanlik-demokraatlike maade poliitilise režiimi erinevus ei võinud jätta mõjutamata ühtede kui teiste maade kriminaalõigust.

II. Juba enne võimu anastamist 1922. a. näitasid itaalia fašistid end tõeliste pogrommitegijatena, vägivallatsejatena ja mõrvaritena. Võimu anastamise järel hävitasid itaalia fašistid parlamentaarse korra, kõik töölisorganisatsioonid, trükivabaduse ja üldse kõik demokraatlikud vabadused. Fašismi vastaste suhtes rakendas fašistlik valitsus ohtralt mittekohtuliku terrori vahendeid ja mahasurumist administratiivkorras (pagendamine Vahemere tühjadele saartele). Kõrvuti sellega kasutati ka kohtulikku terrorit. Antifašistide vastu suunatud eriseadusega 1925. a. seati sisse surmanuhtlus, mis oli kaotatud 1889. a. kriminaalkoodeksiga. 1930. a. kehtestati kriminaalkoodeks, mis oli esimeseks fašistlikuks kriminaalkoodeksiks.

1930. a. koodeks erineb teravalt 1889. a. koodeksist, mis peegeldas kodanliku demokraatia printsiipe kriminaalõiguse alal.

1930. a. fašistliku koodeksi üldosa kõik sätted on suunatud kriminaalrepressioonide tugevdamisele. Kuritegude konkurentsi korral kohaldatakse karistuste liitmise printsiipi. Seal, kus karistuste iseloom ei võimalda liitmist, peab kohus määrama iseloomult raskema karistuse. Nii peab kohus kahe kuriteo toimepanemise korral, milledest kumbki toob kaasa eluaegse sunnitöö, määrama surmanuhtluse. Kitsendatud on tingimisi süüdimõistmise ja ennetähtaegse vabastamise kohaldamine. Kõrvuti karistustega on ette nähtud „ohutusvahendid“ harjumus-, professionaalsete kurjategijate ja „kalduvusest kurjategijate“ vastu nende internee-

[38] Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn, 1945, lk. 23—24.

rimise kujul määramatuks ajaks pärast pikemaajalise kinnipidamiskaristuse kandmist. Õiguste kaotus on enamikus obligatoorne, sealjuures kas pikaajaline või eluaegne.

Kriminaalkoodeksi eriosa sätib surmanuhtluse ja eluaegse sunnitöö terve rea poliitiliste ja üldkriminaalsete kuritegude eest. Karmilt on karistatav osavõtt mitte ainult kommunistlikest, vaid ka üldse antifašistlikest organisatsioonidest. Karistatavad on ka tööliste, olgugi puhtmajanduslikku laadi streigid. Katoliku usku kaitstakse kui valitsevat usku. Perekondlike vahekordade alal fikseerib koodeks naiste mitteüheõiguslikkuse.

Samaaegselt kriminaalkoodeksiga kehtestati ka vanglakoodeks, mis viis vanglatesse sunnitöörežiimi, mida võib iseloomustada kuiva giljotiinisüsteemina.

III. Võimu anastamisega saksa fašistide poolt 1933. a. teostus saksa kriminaalõiguse alal kõige süngema keskaegsuse taassünd. Juba enne võimu anastamist tapsid saksa fašistid kommuniste ja revolutsioonilisi töölisi, jäädes ise seejuures täiesti karistamata. Riigipäevahoone provokatsioonilise süütamise järel aeti laiali kõik töölisorganisatsioonid, kommunistid asetati väljapoole seadust, kontsentratsioonilaagritesse heideti kümned ja sajad tuhanded antifašistid. Politsei piinakambreis ja kontsentratsioonilaagreis võeti rakendamisele rafineeritud piinamisviisid, vangistatuid ei tapetud lihtsalt, vaid neid surmati kõige piinarikkamal viisil.

Mittekohtuliku terrori kõrval kasutasid hitlerlased kõige laiemas ulatuses erakorralist seadusandlust. Juba võimu esimestel kuudel kehtestas hitlerlik valitsus seadusi, mis kandsid selliseid demagoogilisi nimetusi, nagu „saksa rahva kaitse seadus", „seadus poliitilist iseloomu vägivallategude vastu" jne., mis hävitasid kõik Weimari konstitutsiooni tolle ajani kehtinud demokraatlikud vabadused. Juutidelt ei võetud ainuüksi poliitilised, vaid ka elementaarsed kodanikuõigused ja nende suhtes pandi korduvalt toime keskaegseid pogromme. 1935. a. anti seadus „saksa vere kaitseks", mis karistas sunnitööga juutide sugulist läbikäimist saksa või sellega sugulusverd kodanikega.

14. juuni 1933. a. seadusega kuulutati fašistide partei ainsaks legaalseks erakonnaks; katset säilitada endiste parteide organisatsioone või luua uusi parteisid karistati sunnitööga. 13. oktoobri 1933. a. seadusega sätiti sunnitöö või surmanuhtlus fašistlikesse organisatsioonidesse kuuluvate isikute tapmise katse eest. 24. aprilli 1934. a. seadusega kõrgendati tunduvalt kõigi riiklike kuritegude

sanktsioone, avardati surmanuhtluse kohaldamist ja määrati lisakaristusena konfiskatsioon.

1933. a. kehtestati seadus, mis elukutseliste kurjategijate suhtes võttis ohutusvahendina tarvitusele tähtajatu interneerimise pärast sunnitöö ärakandmist. Sama seadusega sätiti rea seksuaalkuritegude eest lisakaristusena kastreerimine. Alates 1. jaanuarist 1934. a. hakati Saksamaal ulatuslikult teostama sunniviisilist steriliseerimist kui „saksa rassi tervendamise" vahendit.

Erakorraliste seadustega muudeti rida 1870. a. kriminaalkoodeksi üldosa sätteid, mis olid rajatud kodanlik-demokraatlikele printsiipidele. 28. juuni 1935. a. seadusega kaotati kodanliku demokraatia kriminaalõiguslik põhiprintsiip „pole kuritegu ega karistust ilma sellekohase osutuseta seaduses".

„Hitlerlaste partei on imperialistide, seejuures kõige kiskjalikumate ja röövellikumate imperialistide partei kõigi maailma imperialistide hulgas" (Stalin). Juba ammu ettekavatsetud ja ettevalmistatud sõjaga õnnestus tal ajutiselt orjastada Poola, Prantsusmaa, Norra ja teised maad. Okupeeritud maades võtsid hitlerlased elanikelt vara ja toiduained, määrates nad näljale ja väljasuremisele. Võitluses neid vihkava orjastatud maade elanikkonnaga rakendasid nad pantvangide süsteemi, lasksid maha kohtuga ja kohtuta kümneid tuhandeid inimesi, arvestamata sugu ja vanust, vägistasid ja seejärel tapsid naisi. Sõjas NSV Liiduga nad ülbelt tallasid jalge alla sõjavangide käitumise rahvusvaheliste konventsioonide kõik reeglid, tapsid haavatud punaarmeelasi, piinasid nende kätte vangilangenuid, näljutasid neid surnuks kontsentratsioonilaagreis.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 24-ndaks aastapäevaks pühendatud ettekandes tõi seltsimees Stalin ette Saksa väejuhatuse läkituse sõduritele, milles öeldakse: „Sul ei ole südant ega närve, sõjas pole neid vaja. Hävita eneses halastus ja kaastunne — tapa iga venelane, nõukogude inimene, ära peatu, kui sinu ees on rauk või naine, tütarlaps või poisike — tapa, sellega päästad end hukkumisest, kindlustad oma perekonna tuleviku ja saad igavesti kuulsaks."

„See on," ütles seltsimees Stalin, „Hitleri partei liidrite ja Hitleri väejuhatuse programm ja juhised, sääraste inimeste programm ja juhised, kes on kaotanud inimese ilme ja langenud kiskjate loomade tasemele."

Ähvardav süüdistusakt loomastunud fašismi vastu on sm. Molotovi noot 6. jaanuarist 1942. a. „Saksa võimude riisumistest,

laastamistest ja koletislikest elajalikkustest sakslaste poolt okupeeritud nõukogude territooriumil", mis anti üle kõigi nende maade saadikuile ja suursaadikuile, kelledega NSV Liidul on diplomaatilised suhted, ning samasisuline noot 27. aprillist 1942. a.

Kõneldes meie ülesannetest ütles seltsimees Stalin oma aruandes Moskva Töörahva Saadikute Nõukogu ja Moskva linna partei- ning ühiskondlike organisatsioonide pidulikul koosolekul 6. novembril 1942. a.:

„Hitlerlikud lurjused on võtnud endale reegliks piinata Nõukogude sõjavange, tappa neid sadade viisi ning määrata tuhandeid neist näljasurma. Nad tapavad meie maa okupeeritud territooriumidel tsiviilelanikke, mehi ja naisi, lapsi ja vanakesi, meie vendi ja õdesid, ning tarvitavad nende kallal vägivalda. Nad on teinud endale eesmärgiks orjastada või hävitada Ukraina, Valge-Vene, Baltimaade, Moldaavia, Krimmi ja Kaukaasia elanikkond. Ainult alatud inimesed ja lurjused, kes on kaotanud au ja langenud loomade tasemele, võivad lubada endale sääraseid jõledusi süütute ja kaitsetute inimeste suhtes. Kuid see ei ole kõik. Nad on katnud Euroopa võllastega ja koonduslaagritega. Nad on pannud kehtima alatu „pantvangide süsteemi". Nad lasevad maha ja poovad täiesti süütuid kodanikke, kes on „võetud pandiks" ainult sellepärast, et mõnd saksa lojust takistati vägistamast naisi või riisumast elanikke. Nad on teinud Euroopast rahvaste vangla. Ja seda nad nimetavad „uueks korraks Euroopas". Meie tunneme nende jõleduste kordasaatjaid, „Euroopa uue korra" loojaid, kõiki neid vastseid kindralkubernere ja lihtsalt kubernere, komandante ja komandandiabisid. Nende nimed on teada kümneile tuhandeile piinatud inimestele. Teadku timukad, et nad ei pääse vastutusest oma roimade eest, et nad ei pääse piinatud rahvaste karistavast käest" [39].

IV. Kodanliku demokraatia maades lähtus kriminaalseadusandlus sõjajärgsel perioodil samadest kodanliku demokraatia printsiipidest nagu sõjaeelselgi perioodil, s. t. kõigi kodanike võrdsuse printsiibist seaduse ees, printsiibist „pole kuritegu ega karistust ilma sellekohase osutuseta seaduses", kuriteokoosseisude täpse määratlemise printsiibist jne.

Prantsusmaal kehtis edasi 1810. a. kriminaalkoodeks, mis oli muudetud ja täiendatud üksikute seadustega. Nii kaotas 24. juuni 1939. a. seadus surmanuhtluse avalikkuse, 17. juuni 1938. a. seadus pagendamise sunnitöödele (Guayanasse). Tollest

[39] Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn, 1945, lk. 63.

ajast peale kantakse sunnitöökaristust emamaal, „tsentraalvanglais". Alaealiste seadusandluse alal arendas 29. juuli 1921. a. seadus 1912. a. lastekohtute ja järelevalve seaduse sätteid. 29. juuli 1939. a. seadus tugevdas riigi kaitset riigi välisele julgeolekule sihitud kuritegude vastu.

Inglismaal võeti parlamendi poolt 1933. a. vastu „Laste ja alaealiste seadus", mille aluseks olid „1908. a. lasteseaduse" rakendamise 25-aastase praktika uurimised. Kriminaalvastutuse algusena on ette nähtud 8. eluaasta, kuid kuni 14 aasta vanuseni ei võida alaealist paigutada vangimajja, ja 14—17-aastast ainult juhul, kui kohus jõuab otsusele, et ta on niivõrd tõrksa iseloomuga või niivõrd rikutud, et teda ei või paigutada spetsiaalvarjupaika. Õiguste kaotust ja sunnitööd ei või kohaldada alaealistele, kes pole veel 17 aastat, ja surmanuhtlust nende suhtes, kes pole veel 18 aastat vanad. Surmanuhtluse asemel mõistab kohus säärased isikud vabadusekaotusele tähtajaga „tema majesteedi suva kohaselt" — tegelikult siseministri suva kohaselt. Ulatuslikult kohaldatakse alaealiste suhtes hooldusse andmist sugulastele või teistele usaldusväärsetele isikutele, kelle all mõistetakse ka kohalikke haridus- ja kasvatusorganeid. Raskemail juhtudel võidakse alaealine paigutada erilistesse kinnist tüüpi koolidesse, mis tegutsevad valitsuse järelevalvel.

XX saj. esimese poole kõige tähtsam kodanliku demokraatia ideid kriminaalõiguses peegeldav koodeks on 1937. a. Šveitsi kriminaalkoodeks. Selle koodeksi koostamist alustas prof. Stoosz, kes 1893. a. avaldas Šveitsi kriminaalkoodeksi eelprojekti. Projekt peegeldas eneses kriminaalõigusteaduse uusi puhanguid, ühendades klassikalise koolkonna printsiipe mõningate sotsioloogilise koolkonna elementidega. 1893. a. projekt, nagu ka hilisemad ametlikud projektid (aastaist 1896, 1903, 1908, 1916, 1918), tõmbasid endale teadlaste tähelepanu ja neid kasutati kodanlik-demokraatlike maade seadusandlikus töös.

Šveitsi kriminaalkoodeks võeti vastu seadusandlike kodade poolt 21. detsembril 1937. a. ja anti vastavalt Šveitsi liidupõhiseadusele rahva referendumile 3. juulil 1938. a., kes selle heaks kiitis suure häälteenamusega. Koodeks hakkas kehtima 1. jaanuaril 1942. a. [40].

Ex ... Tart.

Koodeks on mahult väike, ainult 401 paragrahvi, mis annab tunnistuse seadusandluse kõrgest tehnikast (Itaalia 1930. a. koo-

[40] Vene keeles on ilmunud Lapšini tõlkes, NSVL KohtuRK Juriidiline Kirjastus, 1941.

deks sisaldab 734 paragrahvi). Koodeks koosneb kolmest raamatust: „Üldised sätted" (üldosa), „Erisätted" (eriosa) ja „Kriminaalkoodeksi jõustumisest ja rakendamisest".

Koodeks on avaldatud kolmes keeles — saksa, prantsuse ja itaalia keeles, mis on täiesti üheõiguslikud Šveitsi föderatsioonis. Koodeksi esimeses paragrahvis esitatakse kodanlik-demokraatliku kriminaalõiguse põhimine printsiip — *nullum crimen sine lege*. Selle printsiibi teravamaks toonitamiseks rõhutab koodeks, et karistamisele kuulub ainult see, „kes pani toime teo, mis on seaduses täpselt keelatud karistuse ähvardusel".

Olenevalt sanktsioonidest eristab koodeks kolme liiki kuritegusid: raske kuritegu, kuritegu ja üleastumine. Raskete kuritegudena esinevad käitumised, millede eest karistusena on ette nähtud sunnitöö; kuritegudena — millede eest on ette nähtud vangistus, ja üleastumistena — millede eest on ette nähtud rahatrahv või arest.

Vastutuse aluseks on võetud süüprintsiip (tahtlikkus ja ettevaatamatus). Süüdimatuse mõiste kõrval tunneb koodeks vähenenud süüdivuse mõistet, mille esinemine tingib karistuse kergendamise. Süüdimõistetule võib võimaldada rahatrahvi maksmise pikendust ühest kuust kuni kolme kuuni, ka võib rahatrahvi kustutada riigile või kogukonnale tehtava tööga. Katse korral võib karistust kergendada, vabatahtliku katsest loobumise korral võidakse tegija karistusest üldse vabastada. Ka kaasaaitajate suhtes võib karistust kergendada.

Koodeksi karistuste süsteem on küllaltki lihtne. Raskeimaks karistuseks on sunnitöö, mis võib olla nii eluaegne kui ka tähtajaline kestusega ühest aastast kuni 20 aastani. Vangistuse kestus on kolmest päevast kuni kolme aastani, sunnitöö asendamisel karistuse kergendamise korras — kuni viis aastat. Aresti kestus on ühest päevast kuni kolme kuuni. Rahatrahvi ülemmäär — 20 tuhat franki. Kui kuritegu on toime pandud kasuahnetel motiividel, siis kohus võib määrata sellest ülemmäärast suurema rahatrahvi. Kui süüdimatu või vähenenud süüdivusega isik on ohtlik ühiskonnale või selle korrale, siis kohus määrab ta interneerimisele kas haiglasse või varjupaika. Sealjuures lükatakse karistusotsuse täideviimine vähenenud süüdivusega isikute suhtes edasi. Interneerimine teostatakse kantonite poolt, kes sätivad ka interneeritute kinnipidamise korra. Koodeks ise sisaldab vaid põhimõttelise sätte, et interneerimine lõpeb nende põhjuste kadumisel, mis interneerimist tingisid.

Sunnitööle mõistmisega kaasneb sunduslik kodanikuõiguste

kaotus tähtajaga 2—10 aastani. Vangimõistetult võib kodanikuõigused ära võtta 1 aastast kuni 5 aastani, kui kuritegu kuulub raske kuriteo liiki või tõendab tema kordasaatja ebaausaid motiive.

Koodeks näeb ette ka harjumuskurjategijate interneerimise. Interneerimine asendab määratud karistuse. Interneerimisaja maksimumpiiri ei määrata, s. t. ta on tähtajatu. Miinimumpiir on määratud koodeksis. Selleks on kolm aastat, ja kui asendatav karistus on pikem, siis on interneerimise miinimumpiiriks selle karistuse kestus. Ajalise miinimumpiiri möödumisel võib interneeritut tingimisi vabastada. Kui interneeritu kolme aasta jooksul pärast vabastamist käitub hästi, siis loetakse tema vabastamine lõplikuks. Kui kolmeaastase katseaja vältel vabastatu paneb toime uue kuriteo või kangekaelselt rikub temale antud juhiseid, siis võib teda uuesti interneerida mitte vähemaks kui viieks aastaks.

Interneerimise otsus toob enesega kaasa kodanikuõiguste kaotuse 10 aastaks.

Tingimisi süüdimõistmise võimaluse näeb koodeks ette vangimajja mitte üle ühe aasta ja aresti mõistmisel. Tingimisi enne tähtaega vabastamine on lubatud sunnitöö- ja vangistuskaristuste puhul, kui määratud karistusajast on $^2/_3$ kantud, seejuures vangistuse korral igal juhul mitte enne, kui karistusest on kantud vähemalt kolm kuud. Eluaegse sunnitöö puhul on tingimisi enne tähtaega vabastamine võimalik pärast seda, kui karistusest on 15 aastat kantud. Kodanikuõiguste rehabiliteerimine on lubatud pärast kahe aasta möödumist, arvates kinnipidamiskaristuse ärakandmise päevast, kui seda õigustab süüdimõistetu käitumine ja kui ta hüvitab tema poolt raske kuriteo või kuriteoga tekitatud kahju.

Šveitsi koodeksi eriosa süsteem erineb kodanlike kriminaalkoodeksite tavalisest süsteemist. Esimesele kohale on paigutatud kuriteod isiku vastu. Nii vaatleb esimene jagu kuritegusid elu ja kehalise puutumatuse vastu, teine jagu — kuritegusid vara vastu, kolmas jagu — kuritegusid au vastu, viies jagu — kuritegusid kõlbluse vastu. Järgnevad jaod, mis käsitlevad kuritegusid ühiskonna vastu, kuritegusid perekonna vastu, üldohtlikke kuritegusid (süütamine jne.), kuritegusid rahvatervishoiu vastu, ühiskondlike sidevahendite vastu, raha ja ametlike dokumentide võltsimist ja kuritegusid avaliku rahu vastu. Kolmandal kohal seisavad kuriteod riigi (liidu ja kantonite) ja tema organite vastu: kuriteod riigi ja riigikaitse vastu, kuriteod rahva tahte vastu (valimisseaduste rikkumine), kuriteod riigivõimu vastu, kuriteod õiguse-

mõistmise vastu, ameti- ja professionaalsete ülesannete rikkumine.

Viimane (XIX) jagu moodustab justkui lisa koodeksi eriosale. See sisaldab liiduõiguslike sätete rikkumisi (tehnilises mõttes), milledega vastastatakse kantonaalsete õigusnormide rikkumised, millede sanktsioonid sätib kantonaalne võim liidu koodeksis vastavate õiguserikkumiste eest ettenähtud sanktsioonide piirides.

Eriosa sanktsioonid on relatiivselt määratud, seejuures üldreeglina madalate miinimumpiiridega. Edasi tuleb silmas pidada ka koodeksi poolt kohtule jäetud suuri õigusi karistuse kergendamise osas.

§ 12. Kriminaalõiguse kodanlikud teooriad perioodil pärast Esimest Maailmasõda.

I. Mitmesuguseid teoreetilisi suundi kohtame kriminaalõiguse alal ka sõjajärgsel ajastul.

Itaalias ajas antropoloogiline koolkond tugevaid juuri juba enne Maailmasõda. Euroopa kontinendi teistes maades suruti ta tagaplaanile sotsioloogilise koolkonna poolt. Pärast sõda leidis antropoloogiline koolkond soodsa pinna Saksamaal. Kuid neid ideid ei propageeritud algupärasel, ilustamata kujul. Neid sisendati loosungiga „kurjategija isiksuse kõigekülgse tundmaõppimise" vajadusest, kusjuures väideti, nagu oleks sellise uurimise eesmärgiks ratsionaalsete meetodite leidmine võitluseks kuritegevusega ja karistussüsteemi teaduslik kujundamine. Seetõttu leidis Saksamaal ja Austrias kõiksugu kriminaalbioloogiliste keskuste organiseerimine kriminalistide-sotsioloogide poolt täit toetust. Esimene niisugune tsentrum avati 20-ndate aastate algul Baieris Straubingi sunnitöövanglas. Selle keskuse juhataja psühhiaater Viernstein kirjutas, tundmata piinlikkust, et „niisuguste uurimiste kogemused tähendavad pöördumist ühekülgselt miljööteoorialt, mis jõudis oma haritippu Karl Marxi materialistlikus süsteemis, bioloogilisele vaatekohale, mis lähtub indiviidi vältimatust seosest oma eelkäijate pärandiga, mis miljöö kaudu ainult nähtavaks saab".

Neolombrosolike ideede läbitungimisele kriminaalõiguse alal aitasid kaasa saksa ja austria psühhiaatrid Kretschmer, Birnbaum ja Freud.

Oma põhiteoses „Kehaehitus ja iseloom" püüdis Kretschmer näidata, nagu oleleks seos inimese füüsilise struktuuri ja tema psüühiliste iseärasuste vahel. Kretschmer on psühhiaater, kuid kriminalistid tegid tema õpetuse alusel väga kiiresti vastavaid

järeldusi, ja nimelt, et teatava füüsilis-psüühilise struktuuriga isikuil on „kalduvus" kuritegudele. Kohtupsühhiaater Birnbaum propageeris mõtet, nagu esineks seos kuritegevuse ja psühhopaatia vahel. Austria psühhiaatri Freudi poolt kaitstud ideed alateadvuslike tungide ja inimese psüühis sügavalt peidetud ürgse inimese psüühiliste lademete olemasolust, mis on kaetud vaid tsivilisatsiooniga külgepoogitud harjumuste õhukese ja kergesti läbimurtava kihiga, tähendasid sisuliselt taaspöördumist Lombroso õpetusele kuritegevusest kui atavismi avaldusest, ainult väliselt rohkem teaduspärases kujus.

Neolombrosolikud ideed valmistasid kriminaalõiguses pinda puht rassi-ideedele ning viisid sääraste vahendite õigustamisele nagu steriliseerimine ja kastreerimine.

II. Bioloogiliste suundade kõrval etendasid pärastsõjaaegsel perioodil saksa kriminaalõiguse teoorias tähtsat osa sotsioloogid — Liszti õpilased ja järglased. Kuid üha teravneva klassivõitluse tagajärjel algas saksa sotsioloogide grupis lõhenemine. Ainult tähtsusetu osa oli niivõrd „radikaalne", et julges end avalikult tunnistada vabariikliku režiimi pooldajaks. Kriminalistide-sotsioloogide grupi liikmed olid poliitiliselt niivõrd erinevasuunalised, et viimasel grupi kongressil, sügisel 1932 prof. Gleispach avalikult kaitses fašistlikke vaateid kriminaalõiguse alal.

Fašistide võimuletuleku järel saksa kriminalistide-sotsioloogide grupp likvideerus. Grupi juhatus märkis oma deklaratsioonis, et „natsionaalsotsialistlik riik annab tõhusa võimaluse plaanikindlaks võitluseks kuritegevusega, mida Kriminalistide Rahvusvahelise Liidu saksa grupp on asjata nõudnud aastakümneid". Deklaratsioon konstateeris sügava rahuldustundega, et „Saksamaa natsionaalsotsialistlik võim on suuteline näitama otsustavust professionaalse kuritegevuse halastamatuks väljajuurimiseks, mis kaua aega nii vähe omane oli endisele valitsusele, hoolimata sellest et Kriminalistide Rahvusvaheline Liit rõhutas efektiivse kriminaalpoliitika teostamise vajadust".

Kriminaalõiguse klassikalise suuna esindajad — neoklassikud — jätkasid pärastsõjaaegseil aastail oma positsioonide kaitsmist. Nad süüdistasid sotsiolooge ja antropolooge selles, et kuriteo mõiste asendamine ohtliku seisundi mõistega ja karistuse asendamine ohutusvahendiga õõnestab kriminaalseaduse üldpreventiivset toimet. Nad osutasid sellele, et tahtevabaduse ja õiglase tasu idee eitamine aitab hävitada elanikkonna traditsioonilisi vaateid kuriteole ja karistusele, vaateid, mis on „riiklik-kaitselised". Oma töös „Kriminaalõiguse põhijooned" (1921. a.) kirju-

tas neoklassikute silmapaistvamaid esindajaid, kantiaanlane Sauer, et „vaba tahte eitamine ja kalduvus materialismile on saksa rahva languse näitaja ja tema Maailmasõjas lüüasaamise sügavaim põhjus". Neoklassikud arvasid, et karistuse rakendamine peab esmajärjekorras järgima üldpreventiivseid ülesandeid, mis omakorda pidi viima kriminaalrepressioonide tugevdamisele.

Neoklassikud olid kodanluse selle osa ideoloogid, kes arvas, et oma klassi ülevõimu saab säilitada repressioonide tugevdamisega, seejuures legaalsuse piirides, võtmata abiks mittekohtulikku vägivalda. Seepärast jäid neoklassikud seisukohale, et kriminaalõiguses tuleb säilitada sellised printsiibid, nagu kõigi võrdsus seaduse ees ja „pole kuritegu ilma sellekohase osutuseta seaduses".

Fašismi võimuletulekuga lahkusid neoklassikud vaateväljalt, niivõrd kui nende ideoloogia, mis, olgugi vähesel määral, peegeldas kodanliku demokraatia printsiipe kriminaalõiguse alal, ei olnud vastuvõetav fašismile.

III. Võib rääkida klassikalisest, antropoloogilisest ja sotsioloogilisest koolkonnast ja teooriast. Kuid saksa natsionaalsotsialistliku kriminaalõiguse „teooriaga" need mõisted ei sobi põrmugi. Saksa fašism tõi kriminaalõigusse rassiteooria, teooria kõrgematest ja madalamatest rassidest, mida seltsimees Stalin iseloomustas imeliku teooriana, „mis teadusest on niisama kaugel nagu taevas maast" [41].

Rassiprintsiip avaldub kriminaalõiguses kuritegevuse põhjuste rassilises seletamises, kuritegude uutes koosseisudes, mis järgivad „kõrgema rassi puhtuse ja au" kaitse eesmärki, kusjuures kõrgema rassina käsitatakse sakslasi, edasi niisuguste vahendite õigustamises nagu sunduslik sterilisatsioon ja kastratsioon. Saksa fašistid ei rahuldunud antropoloogilise koolkonna ettepanekute laenamisega, nad võtsid ka sotsioloogidelt nende nõudmiste reaktsioonilise osa, tugevdades veelgi nende reaktsioonilisust.

Otsides autoriteete, kes oleksid aidanud põhistada tagasipööردumist keskaegsetele vaadetele kriminaalõiguse alal, toovad kriminaalõiguse natsionaalsotsialistliku „teooria" juhid Dahm ja Schaffstein päevavalgele obskurant Mittelstaedti teose „Kinnipidamiskaristuse vastu", ilmunud 1879. a., millele omal ajal liberaalkodanlik teoreetiline kirjandus osutas kui mingile absurdsele keskaja kajastusele. See brošüür soovitab ulatuslikku peksukaristuse kohaldamist, „mis on humaansem ja kasvatuslikum

[41] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 382. Vt. ka Mankovski, Saksa fašismi kriminaalõiguse rassiteooria, „Problemõ ugolovnoi politiki", 1. raamat, 1935, 2. raamat, 1936.

vahend kui mõnenädalane või -kuine vangistus", propageerib peksu- ja näljutamisrežiimi taastamist vanglais, laiaulatuslikku „giljotiini ja kirve" kohaldamist ning „häbiposti" taastamist.

Pole raske mõista, et kõik need teoreetilised jaburdused nende tegelikul rakendamisel viisid saksa fašistide poolt ajutiselt okupeeritud aladel tuhandete süütute, nende hulgas haigete ja laste hävitamisele mürgitamise teel vesinikülihapendi gaasidega selleks spetsiaalselt seadistatud autodes, nagu see kindlaks tehti kohtuprotsessis (14.—17. juulil 1943. a.) saksa fašistlike okupantide ja nende käsilaste poolt Krasnodari linna ja Krasnodari krai territooriumil nende ajutise okupatsiooni vältel toimepandud metsikuste asjas.

IV. Esimese Maailmasõja algusega lagunes Kriminalistide Rahvusvaheline Liit ja kõik pärast sõja lõppu šveitsi kriminalistide ja Ferri poolt ettevõetud katsed seda taaselustada ebaõnnestusid.

1924. a. kutsusid prantsuse teadlased Pariisis kokku Kriminaalõiguse Rahvusvahelise Assotsiatsiooni asutamiskoosoleku. Sellest võtsid osa Belgia, Poola, Tšehhoslovakkia, Kreeka, Rumeenia ja Itaalia teadlased. Assotsiatsiooni juhtimine anti organisatoorselt Prantsusmaale. Assotsiatsiooni juriidiliseks asukohaks oli Pariis, peasekretäriks pidi olema prantslane. Saksa teaduse esindajad jäid eemale. Prantsuse teadlaste üleskutse pöördus „kõikide rahvaste poole, kes lojaalselt võtsid vastu rahu ja on kindlalt meelestatud rahuarmastavalt", missugust meelsust saksa teadlastel ei olnud.

Kriminaalõiguslike küsimuste käsitlemisel asus assotsiatsioon eklektilisele seisukohale. Tema programmi põhiprintsiibiks oli: „assotsiatsioon ei asu mingi ü h e koolkonna poolele".

Assotsiatsioon pidas mitu rahvusvahelist kongressi. Viimasel neist (1937. a.) arutati printsiipi *nullum crimen sine lege* (pole kuritegu ilma sellekohase osutuseta seaduses). Kongress pooldas selle printsiibi tingimusteta säilitamist.

Prantsuse teadlased ja rahvusvahelise assotsiatsiooni ümber koondunud belgia, tšehhoslovakkia, jugoslaavia, poola, kreeka ja šveitsi teadlased, rääkimata inglise ja ameerika teadlastest, on üldse kodanlik-demokraatlike printsiipide kriminaalõiguses säilitamise pooldajad. Seletades antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna õpetusi ja kritiseerides neid kirjutab prof. Vidal oma prantsuse kriminaalõiguse laiendatud kursuses: „Ei saa eitada ohtliku seisundi esinemist teatavate kurjategijate juures, kuid see võib esineda ka isikute juures, kes pole sooritanud mingit kuritegu, ja

oleks individuaalse vabaduse ja julgeoleku raske rikkumine, kui lubada kohtunikule püstitada seoses mingi kuriteoga küsimus, kas süüdistatav on ohtlik, ja jaataval korral kohaldada tema suhtes mingit ohutusvahendit."

Legaalsuseprintsiip leiab prantsuse teadlaste poolt täit tunnustamist. „See printsiip," kirjutab prof. Roux, „on kodaniku vabaduse, au ja elu garantii, mis puudus vanas õiguses ja eksisteerib revolutsiooni ajast." Donnedieu de Vabres tsiteerib pooldavalt Rousseau sõnu: „Seaduse üldine iseloom on kõige parem individuaalõiguste garantii." Seda printsiipi kaitsevad ka niisugused silmapaistvad prantsuse kriminalistid nagu Garraud ja Garçon.

Inglismaal huvitusid liberaaldemokraatlikud ringid ammust ajast kriminaalõiguse praktilistest küsimustest. 1866. a. asutati Inglismaal Howardi-nimeline kriminaalreformide liiga. Liiga eesmärgiks oli võitlus surmanuhtluse kaotamise, üldse karistussüsteemi pehmendamise eest, edasi tingimisi süüdimõistmise laiendamise ja sellega seoses oleva patronaadi eest. Liiga võitleb lastekohtute organisatsiooni ja alaealiste kurjategijate asutiste paremustamise eest. Ta propageerib humaanset kriminaalpoliitikat asumaades. Liigal on osakonnad Kanadas, Austraalias ja Uus-Meremaal.

USA avalikkuses kasvas sõjajärgseil aastail suuresti huvi kriminaalprotsessi praktika küsimuste, kohtukorralduse ja alaealiste ning noortele kurjategijatele erikohtute ja asutiste organiseerimise, vangla reformi küsimuste ja vanglast vabastatute hoolekande vastu. Mitte üheski teises kodanlikus riigis pole avalikkusel lubatud nii ulatuslikult uurida kohtute ja karistusasutiste tegevust kui USA-s. Uurimised puudutavad niihästi üksikuid osariike kui ka föderatsiooni tervikuna. Uurimistest ja nende tulemuste läbitöötamisest võtavad osa suurimad ameerika teadlased. Suure kuulsuse omandasid abielupaar Glück'ide tööd, kes uurisid 500 isiku edasist „karjääri" pärast karistuse kandmist noorte kurjategijate reformatooriumides. Üks väljapaistvamaid kriminaliste prof. Sutherland kaitseb liberaaldemokraatlikke vaateid kriminaalõiguse alal. Neid pooldavad ka nooremad autorid, nagu prof. Cantor jt.

Esimestel aastatel pärast Maailmasõda olid ameerika psühhiaatrite ja vanglaasjanduse alal praktiliselt töötajate ringides küllalt laialt levinud neolombrosolikud vaated.

Kuid pärast vanglaasjanduse detsentraliseerimist ilmnes erinevuste tulemusena karistusasutistesse paigutatavate kurjategijate uurimise meetodites küllalt ruttu kurjategijate psühhopaatide,

defektiivsete jne. kategooriatesse arvamise omavoliline iseloom. Isegi suhteliselt lühikese aja statistiliste andmete võrdlusel tulid ilmsiks järsud kõikumised. Nii loeti peaaegu ühel ja samal ajal New Yorgi ja Massachusetts'i osariigi vanglaasutistes kinnipeetavate hulgas 10,0% psühhopaate, kuna samal ajal Illinoisi asutistes kinnipeetavaist arvati psühhopaatide kategooriasse 88,3%, samuti ilmnesid suured kõikumised ühe ja sama karistusasutise mitme aasta andmete kõrvutamisel. Nii oli Elmira reformatooriumisse sissetulnud vangidest arvatud 1919. aastal 19,0% ja 1929. aastal ainult 0,8% epileptikute hulka.

Säärast liiki lahkuminekud ei võinud jätta hävitamast usaldust neolombrosolike teooriate vastu. Oma kursuses 1934. a. tuli Sutherland lõppjäreldusele, et need teooriad pole teaduslikult sugugi rohkem põhjendatud, kui Lombroso teooria kurjategijast kui füüsilisest eritüübist.

IV peatükk.

NSV LIIDU RAHVASTE KRIMINAALÕIGUSE AJALUGU [42].

§ 13. Vene kriminaalõiguse allikad enne Vene rahvusriigi muutumist mitmerahvuseliseks riigiks.

Esimesi meieni säilinud vene seadustekogusid on „Russkaja Pravda". See on Kiievi XI saj. õigusallikas. Nimetatud aega iseloomustab klassiühiskond, „kus peatootjaks oli osaliselt maavaldajast sõltuvusse sattunud talupoeg (aga mitte ori)" [43]. „Russkaja Pravda" pakkus tugevdatud kaitset maaomanike huvidele ning kaitses nõrgalt talupoegade huvisid.

Feodaalse killunemise perioodil (kuni XVI saj.) arenes kriminaalõigus nn. *gramota*'te andmise teel, mis olid määratud mitte kogu riigi, vaid üksikute paikkondade jaoks. Kriminaalõiguse arenemise vaatekohalt pälvivad suurimat tähelepanu Pihkva sudnaja gramota (XIV saj. lõpult), Dvinski gramota (1397. a.) ja Novgorodi gramota (1471. a.).

Suur-Vene rahvusliku riigi kujunemise ja kindlustamisega kujuneb ka alus kõigi Vene maade territooriumidel kehtivate õi-

[42] Vt. S. J. Juškov, NSVL riigi ja õiguse ajalugu, 1940; Ljublinski, Ennerevolutsioonieagse Venemaa kriminaalõiguse ja kohtu arengu tähtsamaid momente, Granat'i „Entsüklopeedia", XXXVI k., 5. osa; M. Gernet, Tsaari vangla ajalugu, I k., 1940.

[43] NSV Liidu ajalugu, I k., 1939, lk. 76.

guskogude andmiseks. Sääraste kogudena esinesid *sudebnik*'ud. Esimene selline kogu oli Joann III sudebnik (1497. a.). Tsaar Joann III (1472—1505) nimetab ennast juba „kogu Vene gossudariks" (valitsejaks). Tema valitsemisaega iseloomustavad kõrvuti Moskva tsaari võimu tugevnemisega talurahva laiade masside rõhumise suurenemine, teoorjuse süsteemi kindlustamine ja talupoegade maa külge kinnistamise protsessi arendamine.

Joann Julm (1533—1589), kes Vene riiki veelgi rohkem laiendas, oli esimene tsaar, kes kuulutas enese isevalitsejaks. Tema ajal muutus rahvuslik Vene riik mitmerahvuseliseks ja tugevnes talupoegade maa külge kinnistamise protsess: talupoegadel keelati oma valdajate juurest lahkumine jüripäeval (päev, mis varem oli ette nähtud talupoegade üleminekuks ühe mõisniku juurest teise juurde).

Tsaar Joann Julma sudebnik, antud 1550. a., oli endise sudebniku parandus, vastavalt uutele tarvidustele. Riiklike kuritegude all mainib Joann III sudebnik *kramola*'t, s. o. reetmist (karistuseks on surmanuhtlus), ja Joann IV sudebnik peale selle ka veel linna loovutamist vaenlasele (sama karistus).

Teenistusalase kuriteona käsitab Joann III sudebnik kõigepealt liigkasuvõtmist. Joann IV sudebnik sätib juba täpselt sellised koosseisud, nagu õigusemõistmisest keeldumine (karistuseks — *opala*), kurjategijale kohtust kõrvalehoidumise abinõude muretsemine (*ponarovka*), kohtu aeglus jt.

Sudebnikuis leiab arendamist varavastaste kuritegude süsteem. Siin kohtame *tatba*'d (vargust) tema mitmesugustes vormides, mis enamikul juhtudel on karistatav surmanuhtlusega; röövimist, mida karistatakse kurjategija „tuntud kurjaks inimeseks" tunnistamise korral surmanuhtlusega; süütamist, mis võrrutatakse kuriteo raskuselt reetmisega. Joann IV sudebnikus kirjeldatakse avaliku riisumise koosseisu ja esmakordselt määratletakse kelmuse mõiste, mida karistatakse samaselt kui tatba'd.

Sudebnikud näevad ette järgmise karistuste süsteemi: 1) surmanuhtlus, 2) ihunuhtlus, 3) vabadusekaotus, 4) ebasoosing (opala) ja 5) varanduslikud karistused (*prodaža*).

Surmanuhtluse kohaldamist avardati sudebnikuis.

Ihunuhtlus esineb seal kahel kujul: 1) kurjategija karistamine turuplatsil piitsaga (*torgovaja kazn*), mis määrati peamiselt esmakordse varguse eest, ja 2) peksmine keppidega, mis määrati vähetähtsate kuritegude eest.

Vangistust kohaldatakse karistusena väga harva. Seda rakendatakse reeglipäraselt ainult tõkevahendina kuni kohtuni.

Ebasoosing (opala) tähendas iga liiki karistust (peale hukkamise), mis määrati suvaliselt tsaari või vürsti poolt.

Klassiseisuslik printsiip karistuste sättimisel säilib ka sudebnikuis.

1550. a. sudebnik nägi ette, et talle lisandatakse pärast tema kehtestamist „uusi asju", mis on lahendatud „valitseja ukaasi ja kõigi bojaaride otsusega". Need sudebnikut täiendavad ukaasid kanti raamatuisse nende prikaaside (kõrgemate ametiasutiste) poolt, kelle kompetentsi mingi ukaas spetsiaalselt kuulus. Nii koostati rohkearvulised (prikaaside arvu järgi) ukaaside raamatud. Kriminaalõiguse ajaloo suhtes pakub huvi üks selliseist raamatuist — „Ustavnaja kniga razboinogo prikaza", mis tegelikult on aastail 1555 kuni 1631 antud kriminaalseaduste kogu. „Razboinõi prikaz" pidi tegelema röövimiste ja varguste jälitamisega, kuid faktiliselt oli asjade ulatus, seega ka „Kniga razboinogo prikaza" küsimuste ulatus laiem, sest et see hõlmas kõik „kurjad asjad" (*lihhije dela*), s. t. kuriteod, kuni tapmiseni (*dušegubstvo*), süütamiseni jne., niivõrd kui need olid seotud röövimisega.

§ 14. NSV Liidu rahvaste kriminaalõigus XIII—XIV saj.

Armeenia rahva K i l i i k i a r i i k tekkis XI saj. lõpul ja kestis XIV saj. lõpuni (1375. a.). See riik kujutas enesest feodaalset monarhiat. Kiliikia riigi seadustekogu, mille koostas Mhitar Goš, kuulub XII saj. lõppu ja XIII saj. algusse. Seadustekogu reguleeris tsiviil-, perekonna- ja kriminaalõiguslikke küsimusi.

G r u u s i a taastas oma tervikluse XV saj. algul pärast mongolite valitsemist. Taastamisega kaasnes talupoegade feodaalse ekspluateerimise suurenemine ja klassirõhumise tugevnemine. Selle perioodi kriminaalõiguse allikaiks on kuningas Giorgi VI ning Beki ja Agbugi seadused. Need seadused on pühendatud peamiselt kriminaalõigusele. Kõigi nende seaduste kriminaalõigus on feodaalne õigus, mis põhineb avalikul ebavõrdsusel. Nii näiteks tõi kuningas Giorgi VI seaduste järgi aadliku solvamine enesega kaasa 150 hõbeseekli, lihtinimese solvamine aga ainult 30 hõbeseekli maksmise. Beki ja Agbugi seaduste järgi tuli aadliku tapmise eest maksta 12 000 kuni 20 000 hõbeseeklit, olenevalt majanduslikust seisundist, kuid talupoja tapmise eest — 400 kuni 1000 hõbeseeklit.

L e e d u r i i g i seadusandlus hakkab arenema XV saj. lõpul. Enne seda kehtis vene õigus („Russkaja Pravda" ja vene tavaõigus). 1468. a. antakse kuningas Kazimir Jagailo poeg IV

sudebnik. 1529. a. jõustus Leedu statuut, mis sisaldab mitte ainult kriminaalõiguse, vaid ka tsiviilõiguse, kohtupidamise jt. norme. 1556. a. anti teine ja 1588. a. kolmas statuut. Leedu statuutide kriminaalõigus on samuti feodaalne kriminaalõigus, mis tugevasti kaitses šljahta huvisid ning pakkus nõrka kaitset talupoegkonna huvidele.

§ 15. Vene riigi mitmerahvuseliseks tsentraliseeritud riigiks muutumise perioodi kriminaalõigus.

Vene riigi mitmerahvuseliseks tsentraliseeritud riigiks muutumise perioodil esines tähenduselt silmapaistvama kriminaalõiguse allikana nn. Sobornoje Uloženije (ehk Tsaar Aleksei Mihhailovitši Uloženije) 1649. aastast. See koodeks oli antud võimsa rahvaliikumise tingimustes, mille kutsus esile klassivastuolude järsk teravnemine elanikkonnas. See oli „plebeilik opositsioon", kuhu kuulusid „laostunud kodanikud ja linnaelanike massid, kel polnud kodanikuõigusi: käsitöösellid, päevatöölised ja kaltsak-proletariaadi arvurikkad eod" [43]. Valitsus ühendas kõik feodaalsed jõud võitluseks üha kasvava rahvaliikumisega. Ta seadis endale ülesandeks aadlike-maavaldajate õiguste ja talupoegade sunnismaise sõltuvuse kindlustamise [44].

Sobornoje Uloženije esines tähtsa edusammuna, võrreldes eelmiste seadustekogudega. Uloženije projekti koostavale komisjonile oli tehtud ülesandeks: 1) välja kirjutada pühade apostlite ja pühade isade käskudest ning Bütsantsi keisrite linnaseadustest riigi- ja maa-asjadeks sobivad artiklid, 2) koguda valitsejate varemaid ukaase ja bojaaride otsuseid kõigi asjade kohta ning võrrelda neid vanade sudebnikutega ja 3) koostada „ühisel nõupidamisel" uued artiklid nende küsimuste kohta, milledele ei leidu vastuseid sudebnikuis, vanades ukaasides ja bojaaride otsuseis. Uloženije projekt kinnitati selleks eriti kokkukutsutud maakogu (*zemski sobor*) poolt, mis koosnes esindajaist kohtadelt.

Uloženije's on kuriteol valitseja tahte rikkumise ja „jumala hirmu" unustamise iseloom, karistused aga on Uloženije järgi karmid mahasurumisvahendid, mida teostatakse isevalitseja tsaari nimel valitseva klassi huvides ja millede ülesandeks on mitte kannatanu erahuvide rahuldamine, vaid hirmutamine.

Süsteemi seisukohalt oli 1649. a. Uloženije samm edasi. Uloženije jagunes peatükkideks, iga peatükk artikliteks.

---

[43] Marx ja Engels, Kogutud teosed, VIII k., lk. 123.
[44] Vt. NSV Liidu ajalugu, I k., lk. 466.

Üksikud juriidilised instituudid, mis tänapäeval kuuluvad üldosasse, olid Uloženije's küllaldaselt arendatud. Nii tunneb Uloženije füüsilisi ja intellektuaalseid süüdlasi, pea- ja teisejärgulisi süüdlasi, eristab kaasaaitajaid ja mitteteatajaid, võimaldajaid ja varjajaid, eristab, kuigi mitte küllalt täpselt, tahtlikke, ettevaatamatuid ja juhuslikke tegusid, tunneb puhast tahtlust, kuriteo katset, süüd raskendavaid ja kergendavaid asjaolusid, aga ka hädakaitset ja hädaseisundit.

Uloženije arendas tunduvalt kuritegude süsteemi. Esikohale olid asetatud kuriteod usu vastu, milles väljendub kindel seos tsaarivõimu ja kiriku vahel.

Riiklikud kuriteod on Uloženije's enam arendatud kui eelnevates õigusallikates. Nende hulgas seisavad esikohal kuriteod valitseja isiku vastu, teisel kohal reetmine, s. o. riigi territooriumi osa üleandmine vaenlasele, suhtlemine vaenlasega selle abistamise eesmärgil ja põgenemine vaenlase maale või sõjaväkke, ning kolmandal — „vandeselts ja vandenõu". Kõigi nende kuritegude eest esineb karistusena surmanuhtlus. Surmaga karistati ka kurjategija sugulasi, kes olid kuriteost teadlikud, kuid ei teatanud sellest.

Uloženije's on suurendatud valitsemiskorra- ja kohtuvastaste kuritegude koosseisude arvu (valevanne, valetunnistus, valekaebus ja teolt tabamine), arendatud on ka ametialaste ja isikuvastaste kuritegude süsteem (tapmine — tahtlik ja mittetahtlik, vanemate tapmine, mehe tapmine, laste tapmine, isanda tapmine teenija poolt, vigastused, haavamine, rasked löögid jt.). Edasi omistab Uloženije suurt tähelepanu varavastastele kuritegudele, priitledes üksikuid koosseise. Tatba määratleti vara salajase riisumisena, riisumine eraldati röövimisest (röövimise subjekt — „lihhije ljudi"), loodi kelmuse, võõra vara hävitamise ja süütamise koosseisud.

Karistuse ülesandeks oli Uloženije järgi kõigepealt hirmutamine. Kättemaksuideed käsitati Uloženije's veel primitiivsel taloni kujul (valerahategijale sulatatud metalli kurku valamine, tapjalt elu võtmine samal viisil, nagu ta tappis oma ohvri, jms.).

Karistuste hirmutav iseloom ilmneb mitte üksnes vormelist „et vaadates sellele poleks teistel himu samuti teha", mitte üksnes karistuste teostamise avalikkusest, vaid ka süstemaatilisest karistuste teostamise julmusele ja halastamatusele osutamisest üksikute artiklite sanktsioonides („nakazati neštšadno" [45], „utši-

[45] karistada halastamatult.

niti žestokoje nakazanije“ [46], karistada „bez miloserdija“ [47], „bezo vsjakie milosti“ [48] jms.).

Uloženije tunneb määratud sanktsioonide kõrval ka absoluutselt määramatuid: „vanglasse heita niikauaks, kui valitseja käsib“, „teostada tema kallal karm karistus, mida valitseja käsib“, jms.

Surmanuhtlus on Uloženije's ette nähtud 60 juhul. Hukkamise vormid olid mitmesugused: pea maharaiumine, põletamine, poomine, elusalt maasse kaevamine, uputamine, sulatatud metalli kurku valamine jt. Hukkamise kolm esimest vormi tabasid kõigepealt mässajaid, valitseja elu vastu kurja kavatsejaid ja jumalasalgajaid. Elusalt maasse kaevamine on ette nähtud oma mehe tapnud naise suhtes, sulatatud metalli kurku valamine — rahameistritele valeraha tegemise eest.

Ihunuhtlused jagunesid Uloženije järgi vigastavaiks ja üksnes valu sünnitavaiks. Uloženije lubas ulatuslikult piitsaga peksmist, kusjuures ta nägi ette „halastamatut“ ja „karmi“ peksmist, mis sageli lõppes karistatava surmaga. Peksu keppidega (sõrmejämedused kepid) loeti kergeks karistuseks.

Asumisele saatmist kohaldati Uloženije järgi saatmisena kaugel asetsevaisse linnadesse, Ukrainasse, Siberisse. See taotles koloniseerimise eesmärke. Kurjategijad saadeti asumisele naiste ja lastega ja asupaigas pidid nad töötama.

Rahalisi karistusi kohaldati eraisikuile tekitatud kahju heastamisena ja teotamise eest.

Mõningail juhtudel (reetmine, röövimine jt.) kohaldati vara konfiskeerimist.

Aukaotuslikeks karistusiks olid noomitused (süüdlasele kuulutamine, et ta tegi „negórazdo“ [49]), ebasoosing (tsaari viha, süüdlase eemaldamine õukonnast valitseja silmist) ja „võdatša golovoi“ [50] (süüdlase autunnet haavav kombetalitus).

Uloženije tugevdab igakülgselt repressioonide klassilis-seisuslikku iseloomu. Karistus määrati seda kõrgem, mida kõrgemal ühiskondlikult seisundilt oli kannatanu ja mida madalamal oli kurjategija. Uloženije lausub: „Valitsejale jumalateenistuse ajal palve esitajaid piitsaga peksta, aga kes ausam, panna nädalaks

[46] teostada julm karistamine.
[47] ilma halastuseta.
[48] ilma igasuguse armuta.
[49] halvasti.
[50] peaga väljaandmine.

vanglasse." Seadusvastase akti koostanud djak'i[51] karistatakse peksuga turuplatsil, podjatši't[52] aga sama kuriteo eest käe äraraiumisega. Ühe ja sama kuriteo eest karistatakse teenistusastmelt madalamal olijat karmima karistusega kui teenistusastmelt kõrgemal seisjat, kuigi esimene kui alluv oli täiesti sõltuv oma ülemusest. Eriti selgelt ilmnes klassilise ebavõrdsuse süsteem teotamise eest määratud karistustes. Siin hindas Uloženije inimese au kõige detailsemalt rahas — vastavalt isiku ühiskondlikule seisundile.

Pärast 1649. a. Uloženije kehtestamist jätkus teda täiendavate ukaaside andmine. Need ukaasid kannavad vene õiguse ajaloos nimetust „novoukaznõje statji". Novoukaznõje statji on otsused üksikute konkreetsete küsimuste puhul. Rööbiti nendega anti valitseja nimel ka terved ustaavid ja nakaasid. Vene kriminaalõiguse ajaloo seisukohalt on tähtsad nakaasid „O gorodskom blagotšinii"[53] ja „Novoukaznõje statji o tatebnõh, razboinõh i ubiistvennõh delah"[54]. Erilise tähtsusega on neist allikaist teine, mille 128 artiklis jätkatakse 1649. a. Uloženije kriminaalõigusele pühendatud sätete arendamist.

§ 16. Kriminaalõigus perioodil Peeter I kuni XIX saj. 60-ndate aastateni.

Peeter I (1682.—1725. a.) osa kohta Vene ajaloos andis seltsimees Stalin klassikalise formuleeringu jutlemisel saksa kirjaniku Emil Ludwig'iga. Seltsimees Stalin ütles: „Peeter Suur tegi palju mõisnike klassi tõstmiseks ja kasvava kaupmeeste klassi arendamiseks. Peeter tegi väga palju mõisnike ja kaupmeeste rahvusliku riigi loomiseks ja kindlustamiseks. Tuleb ka öelda, et mõisnike klassi tõstmine, kasvavale kaupmeeste klassile kaasaaitamine ja nende klasside rahvusliku riigi kindlustamine toimus pärisorjusliku talupoegkonna arvel, kellelt võeti kolm nahka"[55].

Luues ja kindlustades „mõisnike ja kaupmeeste impeeriumi"[56], tehes väga palju rahvusriigi kindlustamiseks, reformeerides riigi haldamist, majandust ja haridusala, ei nõrgendanud Peeter loomulikult vähimalgi määral pärisorjade rõhumist ja tsaari omavoli. Halastamatu julmusega maha surudes rahva ülestõusud seadis

[51] prikaasi asjaajaja.
[52] prikaasi kirjutaja.
[53] Linna headkorrast.
[54] Novoukaznõje statji varguste, röövimiste ja tapmiste asjade kohta.
[55] „Bolševik", 1932, nr. 8, lk. 33.
[56] NSVL ajaloo lühikursus, A. Šestakovi toimetusel, 1937, lk. 60.

Peeter ka kriminaalseadusandluse sääraste ülesannete teenistusse. Lenini poolt Peetri kohta antud iseloomustus kehtib täiel määral ka Peetri kriminaalseadusandluse suhtes: Peeter „...kiirendas läänluse ülevõtmist barbaarse Vana-Venemaa poolt, peatumata barbaarsuse vastu sihitud barbaarsete võitlusvahendite ees“ [57]. Barbaarsete vahenditega võitles Peeter mitte üksnes barbaarsuse vastu, vaid ka rõhutud rahvamasside kasvava vastupanu vastu.

Peetri katsetel anda Tsaar Aleksei Mihhailovitši Uloženije asemele uus seadustik ei olnud tulemusi, seepärast asus Peeter üksikute seaduste ja reglementide avaldamise teele. Nii andis ta rea ukaase varaste ja röövlite kinnipüüdmise ja väljajuurimise kohta, selle kohta, kuidas kohelda neid, kes vaesuse tõttu ei suutnud maksta teotamise eest, välissaadikute teotamise kohta, kohtunike teotamisest valekahtlustamistega jt.

30. märtsil 1716. a. andis Peeter S õ j a v ä e u s t a a v i. See ustaav, mis oli määratud, nagu nähtub tema nimetusest, kriminaalseaduseks sõjaväelastele, tehti Peetri poolt mõni päev pärast selle andmist (10. aprillil 1716. a.) kohuslikuks ka üldkohtuile.

Peetri seadusandlus on rajatud hirmutamise ideele. „Sel põhjusel peab see olema avalik koht,“ öeldi Peetri üldreglemendis, „kus määratud ajal tuleb kõik karistused täide viia, et igaüks seda vaadates võiks end kõikidest patustamistest ja kuritegudest hoida.“

Sõjaväe ustaav, sättides vastutuse üksikute kuritegude eest, sisaldas ühtlasi rea uusi üldosa instituute käsitlevaid sätteid. Nii esitati seal rida asjaolusid, mis mõjutavad karistatavust (afektiseisund, „teenistuslik agarus“, alaealisus, vaimuhäire, kogenematus teenistuses), samuti sätteid, mis käsitlevad hädakaitset, hädaseisundit, katset ja osavõttu.

Sõjaväe ustaav mitte ainult ei säilita usuvastaste kuritegude olemasolevaid koosseise, vaid suurendab veel enam nende arvu. Äärmiselt avaralt mõistetud majesteedi teotamist karistati sõjaväe ustaavi järgi surmanuhtlusega neljakskiskumise või pea maharaiumise teel. Reetmiseks loetakse: salajane kirjavahetus või salajased läbirääkimised vaenlastega, vaenlasele parooli või loosungi teatavakstegemine, teadete avaldamine sõjaväeliste asjade ja kindluste seisundi kohta, vaenlase manifesti levitamine jt. Laieneb rahutuste ehk mässu mõiste, millena ustaav käsitab ka „ebakohaseid kokkutulekuid“, olgugi ilma kuriteoliste sihtideta, ainult kollektiivse palve andmiseks, nõupidamiseks jms. Ustaavis

[57] L e n i n, Teosed, XXII k., lk. 517.

leidsid arendamist ka valitsemiskorra-vastased kuriteod jt. Sõjaväe ustaavi hindamisel tuleb silmas pidada, et tema põhiülesandeks oli sõjaväelise distsipliini kindlustamine Peetri poolt organiseeritud armees.

Surmanuhtlus oli ette nähtud määratu hulgal juhtudel ning esines liht- ja kvalifitseeritud surmanuhtlusena. Lihthukkamine seisis pea maharaiumises või poomises. Seitsmel juhul 33-st kohaldati poomist kollektiivselt („puua iga kümnes sõdureist"). Hukkamise kvalifitseeritud liigid olid: neljakskiskumine, s.o. enne käte ja jalgade, seejärel pea maharaiumine, millega kaasnes vahel keha rebimine tangidega; maasse kaevamine kuni õlgadeni, toiduta ja joogita jätmisega kuni surma saabumiseni; metalli kurku valamine; rattale tõmbamine, s. o. keha liigeste purustamine rattaga; põletamine, sageli suitsutamisena aeglasel tulel; ribisidpidi ülesriputamine jms. Vigastavad ihunuhtlused seisid keele äralõikamises või põletamises tuliseks aetud rauaga, käe ja sõrmeliigeste äralõikamises, naela või noaga käe võlla külge kinnitamises üheks tunniks, nina ja kõrvade äralõikamises, ninasõõrmete katkirebimises ja häbimärgistamises. Valu tekitavad ihunuhtlused seisid läbi lipu laskmises (pikkade painduvate keppidega peksmises kurjategija viimisel läbi rivi), vitstega, *linka*'dega (sõlmiliste köietükkidega) peksmises jt.

Kuid karistus esines Peeter I ajal ka süüdimõistetu tööjõu ekspluateerimise vormina. Sunnitööle saatmine seisis peamiselt sunnitööle või galeeridele, s. o. aerude abil liikuvaile laevadele saatmises. Galeeridel töötasid sunnitööle mõistetud aheldatult. Peeter I kasutas laialt sunnitööliste tööjõudu linnade, kindlustuste, sadamate jne. ehitamisel. Vangistus jagunes lihtsaks ja „karmiks", kuid samuti arestiks *profos*'i (timuka) juures. Varanduslikud karistused olid kolme liiki: mahaarvamine palgast, rahatrahv riigikassa kasuks ja vara konfiskeerimine.

1720. a. avaldati M e r e u s t a a v, mis samuti sisaldas rohkearvuliselt sätteid kriminaalõiguse alalt.

Pärast Peeter I surma algab aadli õiguste erakordse suurendamise periood, millega kaasneb pärisorjusliku talupoegkonna ekspluateerimise tugevnemine. Talupoegade äärmiselt raske olukord viis ülestõusudeni, milledest tähtsaimaid oli Katariina II poolt kogu halastamatusega mahasurutud talupoegade sõda Pugatševi juhtimisel.

1789. a. kodanlik revolutsioon Prantsusmaal kutsus Katariinas esile hirmu ja ta seadis oma ülesandeks võitluse selle revolutsiooniga. Kuulutades ennast silmakirjalikult prantsuse valgustusaja

ideede pooldajaks, ajas Katariina samal ajal mõisnike võimu igakülgse kindlustamise ja talupoegade kõige karmima rõhumise poliitikat, surudes maha revolutsiooniliste ideede vähimadki avaldumised.

Otsustades läbi viia uue seadustiku koostamise kutsus Katariina 1767. a. kokku seadusandliku komisjoni, kuhu kuulus 564 saadikut kohtadelt (saadikuid pärisorjade poolt ei olnud). Komisjonile esitati juhendina Katariina poolt koostatud „N a k a z". „Nakaz'i" iseloomustavaks iseärasuseks oli isevalitsuse, seisuslike privileegide, aadelkonna ja pärisorjusliku korra kaitse ühendamine mitmesuguste Montesquieu ja Beccaria töödest laenatud ideedega, mis siiski olid esitatud kahjutuks tehtud ja isevalitsuse huvidega kohandatud kujul. Need laenud Montesquieu'lt ja Beccarialt kujutasid enesest mitte rohkemat kui liberalismi vaid sõnades, mis maskeeris Katariina reaktsioonilisi vaateid ja poliitikat. Praktikas rakendati Katariina ajal massiliselt hukkamisi, piinamist ja ihunuhtlust.

Katariina ajal avaldati „Žalovannaja gramota dvorjanstvu" [58] (1785. a.), mis küünilisel ja hoolimatul kujul vabastas aadelkonna alluvusest üldseadustele, seejuures ka tähtsamatele kriminaalseadustele, mis vabastas aadlikud ihunuhtlusest, keelas aadlikust kurjategijal pea paljaksajamise, tema aheldamise jne. „Žalovannaja gramota na prava i võgodõ gorodam Rossiiskoi imperii" [59] (1785. a.) vabastas kahe esimese gildi kaupmehed ja „nimekad kodanikud" ihunuhtlusest.

Katariina II valitsemisaegse kriminaalõiguse iseloomustamiseks tuleb märkida, et mõisnikele anti õigus saata talupoegi Siberisse sundasumisele (1760. a.) ja anda neid sunnitööle ilma kohtuta (1765. a.), seati sisse karmid karistused mõisnike peale kaebuste esitamise eest (1767. a.), asutati nuhtlusmajad [60] (1775. a.), töömajad (1781. a.) jne. 1782. a. avaldati H e a k o r r a u s t a a v, mis sisaldas rea sätteid materiaalse kriminaalõiguse alalt ja esines politseilis-sandarmliku valitsuse organiseerimise alusena tsaari-Venemaal.

II. G r u u s i a XVIII saj. ajalugu iseloomustavad feodaalomanike rohkenemine, talupoegade ülestõusud, Türgi ja Pärsia sõjaväe röövretked ning Gruusia riigi püüdlus luua ja kindlustada majanduslikke ning kultuurilisi sidemeid Venemaaga, sest see side avas võimalused Gruusia majanduse arenemiseks. Kuningas

[58] Annetusürik aadelkonnale.
[59] Annetusürik õiguste ja eeliste kohta Vene impeeriumi linnadele.
[60] smiritelnõi dom.

Vahtang IV kodifitseeris XVIII saj. algul Gruusias nii tsiviil- kui ka kriminaalõiguse alal kehtivad seadused ja õiguslikud tavad. Nn. kuningas Vahtangi seadused sisaldasid: 1) Vahtangi enese seadustiku, 2) Armeenia seadusi (Mhitar Goši seadustik), 3) Giorgi VI Gruusia seadusi, 4) Beki ja Agbugi Gruusia seadusi, 5) Moosese seadusi, 6) Bütsantsi seadusi ja 7) Gruusia kirikupea (katolikos'i) seadusi. Vastavalt Gruusia tolle perioodi feodaalsele korrale säilitasid kuningas Vahtangi kriminaalseadused endiselt privileegideõiguse iseloomu, kuid veel suuremal määral peegeldasid nad klassivastuolude teravnemist riigi sisemuses ja ohu kasvamist, mis ähvardas riiki väljast Türgi ja Pärsia poolt. Sellest siis riiklike, nende hulgas reetmiskuritegude koosseisude arenemine ning karistuste tugevdamine, mille sihiks oli valitsevate klasside kriminaalõiguslik kaitse. Nii näiteks oli ülima vürsti või ülempiiskopi tapmise eest ette nähtud 15 360 rubla, keskmise vürsti või piiskopi tapmise eest 7680 rubla, kolmanda järgu vürsti või arhimandriidi tapmise eest 4840 rubla, kuid talupoja tapmise eest — 120 rubla.

Põhja-Kaukaasia rahvad juhindusid XVI—XVIII saj. kriminaalõiguse alal nn. *adat*'ist, s. o. tavaõiguse normidest, mis peegeldasid *šariat*'i, s. t. muhamedi usu reeglite mõju. Olenedes majanduslikust arengust peegeldasid ühtede rahvaste *adat*'id rohkemal, teiste rahvaste omad vähemal määral feodaalõiguse kui valitseva klassi privileegideõiguse printsiipe.

Vene territooriumile hakkasid k a l m õ k i d ümber asuma XVII saj. algul. Kalmõkkide selle perioodi ühiskonna ehitust iseloomustavad varase feodalismi vahekorrad. 1640. a. anti õigustekogu, nn. 1640. a. ustaav, mis sisaldas peamiselt kriminaalõiguslikke norme. 1640. a. ustaavi kriminaalõigust iseloomustab väljakujunematus, täpse piiri puudumine karistuse ja kahjutasu, samuti õigus- ja moraalivastasuse vahel. Ühtlasi on 1640. a. ustaavi kriminaalõigus ilmselt ebavõrdne õigus. Nii on vaba inimese tapmise eest ette nähtud maksmine 1000 lambaga, aga orja tapmise eest — 45 lambaga.

III. XIX saj. teisel veerandil teravnes pärisorjuslike vahekordade kriis. XVIII saj. lõpul alanud varade vahetuse laiaulatuslik areng õõnestas feodaal-pärisorjusliku süsteemi. Üha rohkem arenesid kaubanduslikud vahekorrad Euroopa ja Aasia riikidega. Kasvasid kaupade sisekäive ja tarvidus raha järele. Aeglaselt, kuid progressiivselt eraldus tööstus põllundusest. Kuigi Vene tööstuse areng, võrreldes Euroopa kapitalistlike riikide omaga, oli tugevasti maha jäänud, tegi Vene tööstus siiski märga-

tavaid edusamme. Feodaalmõisaline majandus lagunes ja samaaegselt arenesid kodanlikud suhted, mis sünnitasid ka kodanlikke ideid.

Nii talupoegkonna pärisorjuseõiguse vastu suunatud liikumine kui ka revolutsiooniline liikumine kutsusid esile veriseid arveteõiendamisi. Dekabristide liikumine suruti maha Kriminaalülemkohtu karmide otsustega. Viis dekabristi poodi. 116-le määrati kõige julmemad karistused. Reaktsiooniline valitsus püüdis uutele arenevatele suhetele vastu seada laguneva pärisorjusliku korra kindlustamise.

Aleksander I ajal tehti katset koostada uus kriminaalseadustik, mis aga ebaõnnestus. Aleksander tegi eelnõu koostamise ülesandeks Halle (Saksamaal) ülikooli professorile Jacob'ile. Seda eelnõu muudeti tunduvalt Riiginõukogu poolt, kuid teda ei kinnitatud. Nikolai I ajal asuti Vene impeeriumi Seaduste Kogu (Svod zakonov) koostamisele. Selle töö juhtimine usaldati tuntud riigitegelasele Speranskile. Seaduste Kogu koostajate ülesanne seisis mitte seadustiku koostamises, vaid mitmesugustel õigusaladel kehtivate seaduste süstematiseerimises. Seaduste Kogu XV köide sisaldas kuritegusid ja karistusi ning kriminaalkohtupidamist käsitlevaid seadusi. Siin esineb esmakordselt üldosa. Seaduste Kogu kinnitati 1833. a.

Speranski initsiatiivil alustati ja viidi lõpule (juba pärast tema surma) töö kriminaalseadustiku koostamise alal. 15. augustil 1845. a. kinnitati Uloženije o nakazanijah ugolovnõh i ispravitelnõh[61], mis asendas Seaduste Kogu XV köite esimest osa.

Vaatamata oma puudustele (paragrahvide rohkus, kasuistlikkus, ühtlaste juriidiliste põhiprintsiipide puudumine) esitas 1845. a. seadustik juriidilise tehnika seisukohalt tunduvat edusammu, võrreldes mitte ainult 1649. a. Uloženije'ga, vaid ka Seaduste Kogu XV köitega. Ta erines neist materjali täiuslikuma süstematiseerimise, koosseisude suurema viimistlemise ja karistuste süsteemi („redeli") esmakordse sisseseadmise poolest.

Oma sisult peegeldas 1845. a. Uloženije tema loomise epohhi iseärasusi. Pärisorjuse kaitse, võitlus revolutsioonilise liikumise vastu (eriti pärast dekabristide ülestõusu 1825. a.), Nikolai I poolt seatud karm kepidistsipliin, pärisorjade ekspluateerimise kõvendamine, mõisnike omavoli vastu ülestõusnud rahulolematute talu-

[61] Kriminaal- ja paranduslike karistuste seadustik, nn. Nuhtlusseadustik.

poegade halastamatu mahasurumine, — kõik need epohhi iseärasused leidsid peegelduse ka 1845. a. Uloženije's.

1845. a. Uloženije feodaal-pärisorjuslikku iseloomu väljendab kõige avalikumalt § 288, mis vaatleb mõisnikke kui „võimu" ja ülestõusu mõisnike vastu käsitleb „ülestõusuna valitsuse poolt seatud võimude vastu".

§ 17. Reformijärgse Venemaa kriminaalõigus.

Pärisorjuse kaotamine 1861. a. ja kapitalismi kasv tsaari-Venemaal kutsusid esile vajaduse seadusandluse, sealhulgas ka kriminaalseadusandluse muutmiseks.

„Tsaari-Venemaa astus kapitalistliku arengu teele hiljem kui teised maad. Kuni möödunud sajandi 60-ndate aastateni oli Venemaal vabrikuid ja tehaseid väga vähe. Ülekaalus oli pärisorjusel põhjenev aadlike-mõisnike majandus. Pärisorjuse ajal ei saanud tööstus täiel määral areneda. Pärisorjuseaegse sunniviisilise töö viljakus põllumajanduses oli madal. Kogu majanduslik areng nõudis pärisorjuse hävitamist. Krimmi sõja kaotuse tagajärjel nõrgestatud ja mõisnike vastu sihitud talupoegade „mässudest" hirmutatud tsaarivalitsus oli sunnitud 1861. aastal pärisorjuse kaotama" [62].

„Pärast pärisorjuse kaotamist hakkas tööstuskapitalism Venemaal kaunis kiiresti arenema, hoolimata pärisorjuse jäänustest, mis seda arengut ikka veel takistasid" [63]. 80-ndate aastate keskel astusid töölised juba organiseeritud võitluse teele. Samal ajal talupojad, suutmata välja kannatada karmi rõhumist ja feodaalide ekspluateerimist, „...võitlesid, nagu oskasid ja nagu võisid" [64].

Pärisorjuse kaotamine ja kapitalistlike suhete arenemine Venemaal olid sobimatud mahajäänud feodaalse kohtusüsteemiga. Tsaarivalitsus oli sunnitud sedagi ala reformima. 1864. a. antud Sudebnõje ustavõ [65] rajasid kohtusüsteemi protsessi avalikkuse, suulisuse ja võistkondlikkuse kodanlik-demokraatlikele printsiipidele. Kuid varsti pärast 1864. a. reformi algasid selle piiramised kodanlik-demokraatlikest printsiipidest järjest suureneva loobumise suunas. „„Järelreformi" epohhi reaktsiooniline iseloom," kirjutas Lenin, „avaldub juba teisel päeval

[62] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 5.
[63] Sealsamas, lk. 6.
[64] Lenin, Teosed, V k., lk. 311.
[65] Kohtuseadustikud.

pärast 1864. aasta seaduse jõustumist, mis ümber kujundas meie „kohtuala“ [66]. See „järelreformi“ epohhi reaktsiooniline iseloom ilmneb juba 1885. a. koodeksi Uloženije o nakazanijah juures, mis kujutab endast vähesel määral muudetud 1845. a. Uloženije't.

Kokkukõlas sellega, et Venemaal mõisnik jagas võimu kapitalistiga (mis sugugi ei ole samatähenduslik võimu täieliku loovutamisega kapitalistidele), täitis Uloženije põhiliselt feodaalkorra ülesandeid, kuid rööbiti mõisnike huvide tugevdatud kaitsega sisaldab Uloženije, eriti järgnevates muudatustes ja täiendustes, rea kriminaalõiguslikke sätteid, mis kaitsevad Venemaa kasvava kapitalismi huve.

Uloženije klassiolemus esineb täie avameelsusega jaos „O statškah rabotših i o pritesnenii sih poslednih zavodtšikami“ [67] (§-d 1358[1]—1359[10]). Rööbiti karmide türmikaristustega ja kindlustusvangistusega kuni nelja-aastase tähtajaga töölistele ja isikuile, kes õhutavad streigile, määravad „tööliste rõhumist“ käsitlevad paragrahvid ainult rahatrahvi ja ühel juhtumil aresti kuni kolme kuuni. „Kui antakse,“ kirjutas Lenin maksundusseadusandluse puhul, „seadus näiteks selle kohta, et töölised pole õigustatud vabrikust enne tähtaega lahkuma, siis määratakse kohe ka karistus lahkumise eest, ja isegi selline karm karistus kui arest. Streigi eest näiteks ähvardab seadus töölisi arestiga või isegi türmiga, vabrikanti aga määruste täitmata jätmise eest, mis streigi esile kutsus, ainult rahatrahviga“ [68].

Klassilise ebavõrdsuse süsteem püsis ka 1885. a. Uloženije's. Kuni tsaarirežiimi lagunemiseni säilitas oma kehtivuse lisa 1 § 30 juurde „O litsah, izjatõh ot nakazani telesnõh“ [69]. Seesuguste isikute loetelu algas järgmiselt: 1) põlisaadlikud; 2) isiklikud aadlikud; 3) välismaa aadlikud; 4) õigeusu kiriku vaimulikud, köstrid ja kirikuteenrid; 5) õigeusu mungad... 10) põlisaukodanikud... 12) mõlema gildi kaupmehed... jne. Suurest hulgast analoogilistest näidetest toome Uloženije § 57, mille kohaselt „Aadlikud ja ametnikud, kellele on määratud karistuseks lühiajaline arest, võivad kohtu või ülemuse äranägemisel kanda seda aresti kas türmis või sõjaväe peavahis või oma elukohas, või aga selle ametkonna majas, kelle juurde nad ametis olles kuulusid“.

II. Üheaegselt 1885. a. Uloženije'ga kehtisid Venemaal:

[66] Lenin, Teosed, IV k., lk. 84.
[67] Tööliste streikidest ja nende rõhumisest tehaste pidajate poolt.
[68] Lenin, Teosed, II k., lk. 150.
[69] Ihunuhtlusest erandatud isikutest.

Ustav o nakazanijah, nalagajemõh mirovõmi sudjami[70] (1864. a.), mis käsitles vähetähtsaid üleastumisi, millede eest ettenähtud karistused ei ületanud ühte aastat kuut kuud türmi; Vremennõje pravila o volostnom sude[71] (1889. a.), mis säilitas kuni 1904. a. talupoegade suhtes kohaldatava karistusena vitstega peksmise; Voinski ustav o nakazanijah[72] (1875. a.) ja Vojenno-morskoi ustav o nakazanijah[73] (1886. a.), mis formaalselt olid määratud ainult sõjaväeteenistuses olevate isikute jaoks, mida aga poliitilisi kuritegusid sõjakohtuile ja sõja-väljakohtuile allutavate erakorraliste seaduste alusel rakendati faktiliselt ka muude isikute suhtes.

III. Rööbiti piiramatu kohtuta mahasurumistega, rüüstamistega, tapmistega, massiliste ilma kohtuta hukkamistega ja karistusekspeditsioonidega kasutas tsaarivalitsus võitluseks revolutsioonilise liikumise vastu ulatuslikult ka erakordset seadusandlust. 1881. a. määrustik tugevdatud kaitseseisukorrast (Položenije ob ussilennoi ohrane) sai, nagu kirjutas Lenin, „...üheks kõige püsivamaks, põhilisemaks Vene impeeriumi seaduseks“ [74].

1906. a. seati sisse nn. sõja-väljakohtud, kes arutasid asju 48-tunnise tähtaja jooksul; nende kohtute otsuste peale polnud mingit edasikaebust. Sõja-väljakohtute pädevus ei olnud vastavates seadustes sätitud ja oli faktiliselt äärmiselt avar. Oma tegevuse esimese kuue kuu kestel mõistsid need kohtud surmanuhtluse 950 isikule.

Pärast 1905. a. revolutsiooni „Tsaari timukad ja vangivahid alustasid oma verist tööd. Karistussalgad võimutsesid Poolas, Lätis, Eestis, Taga-Kaukaasias ja Siberis“ [75].

Eriti kõvenes tsaarivalitsuse verine tegevus Stolõpini reaktsiooni epohhil (1908.—1912. a.). „... Tsaarivalitsus asus intensiivselt rüüstama proletariaadi poliitilisi ja majanduslikke organisatsioone. Sunnitöövanglad, kindlused ja väljasaatmiskohad olid revolutsionääre tulvil täis. Revolutsionääre peksti vanglates metsikult, neid piinati ja vaevati. Mustasajaline terror möllas ohjeldamatult. Tsaari minister Stolõpin kattis maa kaakidega. Hukati mitu tuhat revolutsionääri“ [76].

---

[70] Rahukohtunike poolt kohaldatavate karistuste seadustik, tuntud Rahukohtu trahviseadustiku nime all.
[71] Ajutised eeskirjad vallakohtu kohta.
[72] Sõjaväe karistusseadustik.
[73] Sõjamereväe karistusseadustik.
[74] Lenin, Teosed, VII k., lk. 153.
[75] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 79.
[76] Sealsamas, lk. 93.

Eriti tuleb märkida tsarismi reaktsioonilist kriminaalpoliitikat rõhutud rahvaste suhtes. „Tsaari-Venemaa oli rahvaste vangla. Tsaari-Venemaa rohkearvulised mittevene rahvused olid sootuks õigusteta, alalõpmata olid nad igasuguste alanduste ja teotuste esemeks. Tsaarivalitsus õpetas vene elanikke vaatama rahvuslike piirkondade pärisrahvustele kui alamale rassile, hüüdis neid ametlikult „muulasteks", kasvatas põlgust ja vihavaenu nende vastu. Tsaarivalitsus õhutas teadlikult rahvuslikku vaenu, ässitas üht rahvast teise kallale, organiseeris juutide rüüstamisi ja Taga-Kaukaasias tatarlaste ning armeenlaste tapatalguid. . . Tsarism oli mittevene rahvaste timukas ja piinaja" [77].

1885. a. Uloženije o nakazanijah § 168 nägi varjamatult ette erandid üldisest kriminaalseadusandlusest „Varssavi kohturingkonna kubermangude kohta, samuti ka mõningate Siberis, Arhangelski, Astrahani, Orenburgi ja Stavropoli kubermangus ning Taga-Kaukaasia krais elavate muulaste suhtes". 1885. a. Uloženije o nakazanijah sisaldas rea kuritegude erikoosseise juutide suhtes (§ 530 — juudi poolt sõjaväeteenistuses oleva juudi varjamise kohta, § 1053 — juudi laste erakasvatuse järelevalve-eeskirjade täitmata jätmise kohta, § 1171 — juutide tegelemise kohta väljaspool nende alatiseks elukohaks määratud joont mingi neile mittelubatud kauplemisega jne.). Kuritegude erikoosseise sisaldas 1885. a. Uloženije ka armeenia-gregoriaanlike ja armeenia-katoliiklike vaimulike, muhameedlaste, Baltimaade elanike, üldse „mittekristlaste" suhtes jne.

Kogu intensiivsusega teostati õigusetuse poliitikat rõhutud rahvaste suhtes tsaariaegse Venemaa kohtuis. Eriti oli selle poliitika vahendiks rahvuslikes ääremaades vandekohtute sisseseadmise keeld ja asjade otsustamine kohalike seaduste ja tavade alusel, mis omasid usulis-feodaalset iseloomu.

Isegi muudetud ja täiendatud kujul ei suutnud vana 1885. a. kriminaalseadustik enam rahuldada sõjalis-feodaalse imperialismi vajadusi tema võitluses revolutsioonilise liikumise järjest võimsamate ja uuemate vormidega.

Vahendina mõisnikulis-kodanlikule valitsusele võitluses läheneva revolutsiooniga veel terroristlikumate abinõudega ja vene kapitalismi tarvete rahuldamiseks oli ette nähtud 1903. a. Ugolovnoje uloženije [78]. See seadustik ei jõustunud terves ulatuses. Juriidilise tehnika vaatekohast oli ta, võrreldes eelmiste

[77] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 6.
[77] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 6.

kriminaalseadustikega, täiuslikum. Temas peegeldus kaasaegsete Euroopa kriminaalkoodeksite ja kriminaalõiguse kodanliku teooria mõjusid. Kriminaalõiguslike instituutide sõnastuselt seisis ta tolleaegse kriminaalõiguse teooria tasemel.

Võitluses järjest kasvava revolutsioonilise liikumisega kehtestas tsaarivalitsus üksikud Uloženije peatükid ja paragrahvid, mis sättisid uusi kuritegude koosseise või raskendasid karistusi. 7. aprillil 1904. a. kehtestati peaaegu kõik paragrahvid, mis käsitlesid poliitilisi kuritegusid. 14. märtsil 1906. a. kehtestati usuvastaseid kuritegusid käsitlevad paragrahvid. Edasi kehtestati Uloženije paragrahvid salakaubaveo, mõningad paragrahvid isikuvastaste kuritegude ja paragrahvid autoriõiguste ning eesõigust leiutistele rikkumise kohta. 5. juunil 1912. a. kehtestati uus seadus spionaaži kohta. Kehtestati ka Uloženije üldosa, kuid selle rakendamisega ainult nende kuritegude suhtes, mis olid ette nähtud tema kehtestatud paragrahvides.

1903. a. Ugolovnoje uloženije vastas niivõrd täielikult kapitalistide huvidele ja andis niivõrd laialdased võimalused revolutsioonilise liikumise mahasurumiseks, et ta kehtestati pärast revolutsiooni kriminaalkoodeksina kodanlikus Eestis, Lätis, Leedus ja Poola territooriumi ühes osas.

§ 18. Ajutise Valitsuse kriminaalseadusandlus.

Ajutise Valitsuse kriminaalpoliitika tulenes tema kontrrevolutsioonilisest poliitikast üldse. „Praegune valitsus," kirjutas Lenin 1. septembril 1917. a., „teostab järk-järgult, kuid kõrvalekaldumatult just seda poliitikat, mida kadettide partei süstemaatiliselt jutlustas ja ette valmistas 1917. aasta märtsist saadik. Imperialistliku sõja uuendamine ja venitamine, rahust „lobisemise" lõpetamine, ministritele õiguse andmine sulgeda ajalehti, siis kongresse, siis teostada arestimisi ja väljasaatmisi, surmanuhtluse taastamine, mahalaskmised rindel, töölistelt ja revolutsioonilistelt polkudelt relvade äravõtmine, pealinna üleujutamine kontrrevolutsioonilistele vägedega, talupoegade arestimiste ja jälitamiste algus omavoliliste „võtmiste" eest, vabrikute sulgemine ja lokaudid, — see pole kaugeltki mitte veel täielik nimekiri vahenditest, mis selgesti joonistavad bonapartismi kodanliku kontrrevolutsiooni pildi" [79].

[79] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 84—85.

SR

Sealjuures, nagu näitas Lenin, „es-er'id ja menševikud nagu kodanluse orjad, kes on isanda poolt aheldatud, nõustusid kõigega: nii reaktsiooniliste vägede toomisega Piiterisse, surmanuhtluse taastamisega, töölistelt ja revolutsioonilistelt vägedelt relvade äravõtmisega kui ka ilma kohtuta arestimisega, jälitamisega, ajalehtede sulgemisega“ [80].

Varjates end „. . . pooljäreleandmistega ja lubadustega. . .“ [81] teostas Ajutine Valitsus sama kontrrevolutsioonilist poliitikat ka kriminaalõiguses.

Oma olemuselt ei erinenud Ajutise Valitsuse kriminaalõigus mitte millegi poolest revolutsioonini kehtinud tsaari kriminaalõigusest, seda enam, et Ajutine Valitsus säilitas tsaari kriminaalseadusandluse. Endiselt ähvardas sunnitöö süüdlasi vägivaldsetes tegudes, mis on suunatud „Venemaal olemasoleva riigikorra muutmisele“ või „kõrgemate võimuorganite kõrvaldamisele riigis“. Veel enam, Ajutise Valitsuse üheks esimeseks sammuks oli seaduse andmine karistuse raskendamisest valitsusorganite, semstvote ja ühiskondlike asutiste seaduslike korralduste ja määruste mittetäitmise eest. 9. märtsil andis Ajutine Valitsus määruse kõigi agraarrahutustest osavõtjate kriminaalvastutusele võtmise kohta. 12. märtsil kaotas ta „järeleandmise“ korras surmanuhtluse, kuid 21. juulil taastab selle rindel. 17. märtsil kaotas ta karistusvangide suhtes vitste ja vangiraudade rakendamise, kuid jättis puutumata tsaari sunnitöö. 6. juulil 1917. a. anti Ajutise Valitsuse poolt seadus „Kuriteo toimepanemisele avalikult üleskutsumise karistamisest“, mis ähvardas süüdlasi parandusmaja või kindlusvanglaga tähtajaga kuni kolm aastat. Sama seadus võrrutas riigireetmisega sõjaväelaste üleskutsumise seaduste, kuid ka sõjaväevõimude korralduste mittetäitmisele.

Kontrrevolutsioonilise Ajutise Valitsuse poliitikat iseloomustas seltsimees Stalin järgmiselt: „Läbiotsimised ja purustamised, arestid, peksmised, piinamised ja tapmised, ajalehtede ja organisatsioonide sulgemine, töölistelt relvade äravõtmine ja polkude laialisaatmine, Soome seimi laialisaatmine, vabaduste kitsendamine ja surmanuhtluse taastamine, rüüstajate ja vastuluureagentide prassimised, vale ja räpane laim, kõik see es-er'ide ja menševike vaikival nõusolekul, — sellised on kontrrevolutsiooni esimesed sammud“ [82].

---

[80] Lenin, Teosed, XXI k., lk. 76.
[81] Lenin, Teosed, XX k., lk. 36.
[82] Lenin ja Stalin, Valitud teosed 1917. a., Partizdat, 1937, lk. 234.

NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU KRIMINAALÕIGUSE ARENGU PÕHIETAPID [83].

§ 19. Nõukogude riigi arengu kaks faasi ja nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse ajaloo uurimine.

Nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse ajaloo uurimine peab tuginema tema teaduslikult põhistatud periodiseerimisele, mis vahetult on seotud sotsialistliku riigi arengu üldajalooga.

ÜK(b)P XVIII kongressil arendas seltsimees Stalin ja tõstis kõrgeimale astmele marksismi-leninismi õpetuse sotsialistlikust riigist. Seltsimees Stalini õpetusel sotsialistliku riigi arengu kahest faasist on otsustav tähtsus ka sotsialistliku kriminaalõiguse arengu mõistmiseks.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajast on sotsialistlik riik läbinud oma arengus kaks faasi:

„Esimene faas — see on ajavahemik Oktoobrirevolutsioonist kuni ekspluataatorlike klasside likvideerimiseni. Selle ajajärgu põhimine ülesanne oli kukutatud klasside vastupanu mahasurumine, maa kaitse organiseerimine interventide kallaletungi vastu, tööstuse ja põllumajanduse taastamine, tingimuste ettevalmistamine kapitalistlike elementide likvideerimiseks. Sellele vastavalt teostas meie riik sel perioodil kaht põhifunktsiooni. Esimene funktsioon — kukutatud klasside mahasurumine siseriigis. Väliselt meenutas meie riik seega eelnenud riike, kelle funktsioon seisis alistumatute mahasurumises, ainult selle põhimõttelise vahega, et meie riik surus maha töötava enamiku huvides ekspluataatorliku vähemiku, kuna eelnenud riigid surusid maha ekspluateeriva vähemiku huvides ekspluateeritava enamiku. Teine funktsioon — maa kaitse väliskallaletungi vastu. Ka selles meenutas ta väliselt eelnenud riike, kes samuti tegelesid oma maade relvasta-

[83] Vt. Lenin, Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded. Teosed, XXII k., lk. 435—468; Lenin, „Kahekordsest" alluvusest ja seaduslikkusest, Teosed, XXVII k., lk. 298—301; Stalin, Aruandekõne ÜK(b)P KK tööst partei XVIII kongressil, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945. lk. 496—536; ÜK(b)P ajaloo lühikursus, peatükid VII—XII. Vt. ka „Sbornik materjalov po istorii sotsialistitšeskogo ugolovnogo zakonodatelstva (1917—1937)", koostanud A. Gertsenzon ja Ošerovitš; Gertsenzon, VNFSV 1919. a. kriminaalõiguse juhtivad põhimõtted, „Problemõ sotsialistitšeskogo prava", 1938, nr. 3; Gertsenzon, Sotsialistliku kriminaalseadusandluse areng kuni tema kodifitseerimiseni, „Problemõ sotsialistitšeskogo prava", 1938, nr. 4.

tud kaitsega, ainult selle põhimõttelise vahega, et meie riik kaitses töötava enamiku saavutusi kallaletungi vastu väljastpoolt, kuna aga eelnenud riigid niisugustel kordadel kaitsesid ekspluateeriva vähemiku rikkust ja eesõigusi. Siin oli veel kolmas funktsioon — see oli meie riigiorganite majanduslik-organisatoorne ja kultuurilis-kasvatuslik töö, mille eesmärgiks oli uue sotsialistliku majanduse võrsete arendamine ja inimeste ümberkasvatamine sotsialismi vaimus. Kuid selle uue funktsiooni arenemine ei saanud sel perioodil tõsist hoogu" [84].

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit tähendas endise kodanlik-mõisnikulise riigi hävitamist koos kõigi tema manustega, samuti ka vana kodanliku kriminaalõiguse hävitamist. Oktoobrirevolutsioon tõi enesega kaasa maailmas esimese sotsialistliku riigi, sotsialistliku õiguse, sealhulgas ka kriminaalõiguse sünni.

Nõukogude kriminaalõiguse areng kulges üksikutelt nõukogude võimu dekreetidelt, mis olid pühendatud võitlusele kõige ohtlikumate nõukogude võimu vastaste kuritegudega, ning partei ja valitsuse poliitikat teostavate kohtuorganite laiaulatuslikult õiguseloomingult kriminaalõiguse üld- ja eriosa normide seadusandlikule üldistamisele, edasi liiduvabariikide kriminaalkoodeksite loomisele, vabariikliku kriminaalseadusandluse ühendamisele ja üleliidulise kriminaalseadusandluse loomisele. Loomulikult omistas nõukogude kriminaalõigus, mille ülesandeks oli karm võitlus rahvavaenlastega ja sotsialistliku riigi esimeses arengufaasis kapitalismi-igandeist mittevabanenud töötajate seas esinevate ebastabiilsete elementide sunniviisiline kasvatamine distsipliinile, erilist tähelepanu kukutatud klasside vastupanu mahasurumisele, kes mitmesugusel viisil püüdsid õõnestada sotsialistliku riigi jõudu ja võimsust.

„Teine faas — see on periood linna ja maa kapitalistlike elementide likvideerimisest kuni sotsialistliku majandussüsteemi täieliku võiduni ja uue Konstitutsiooni vastuvõtmiseni. Selle perioodi põhiülesandeks oli kogu maal sotsialistliku majanduse organiseerimine ja kapitalistlike elementide viimaste jäänuste likvideerimine, kultuurirevolutsiooni organiseerimine, täiesti ajakohase armee organiseerimine maa kaitseks. Vastavalt sellele muutusid ka meie sotsialistliku riigi funktsioonid. On kadunud, välja surnud sisemaine sõjaväelise mahasurumise funktsioon, sest ekspluatatsioon on hävitatud, ekspluataatoreid enam ei ole ega ole kedagi

[84] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 531.

maha suruda. Mahasurumise funktsiooni asemele tekkis riigil sotsialistliku omandi kaitsmise funktsioon rahva vara varastajate ja kõrvaldajate vastu. Täielikult on säilinud maa sõjalise kaitse funktsioon väliskallaletungide vastu, järelikult on säilinud ka nii Punaarmee ja Sõjalaevastik kui ka karistusorganid ja salaluure, mis on vajalikud välismaise salaluure poolt meie maale saadetud spioonide, mõrvarite ja kahjurite kinnipüüdmiseks ja karistamiseks. On säilinud ja täie arenemishoo on saanud riigiorganite majanduslik-organisatoorse ja kultuurilis-kasvatusliku töö funktsioon. Nüüd seisab meie riigi peaülesanne sisemaal rahulikus majanduslik-organisatoorses ja kultuurilis-kasvatuslikus töös. Mis puutub meie armeesse, karistusorganeisse ja salaluuresse, siis nende teravik ei ole enam pööratud sisemaale, vaid väljapoole, välisvaenlaste vastu" [85].

Sotsialistliku riigi teisel faasil areneb nõukogude kriminaalõigus üleliidulise seadusandluse kindlustamise, ühtsa karistuspoliitika tagamise ja NSV Liidu ühtsa kriminaalkoodeksi ettevalmistamise suunas. Üheks nõukogude kriminaalõiguse põhiülesandeks kujuneb sotsialistliku omandi kaitse.

Stalinlik Konstitutsioon kui kogu sotsialistliku seadusandluse juriidiline baas, on nõukogude kriminaalõiguse edasise arengutee määraja. NSV Liidu Konstitutsiooni alusel NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt antud seadlused võitluse kohta looderitega, tööpõlguritega, huligaanidega, varastega ja riikliku distsipliini rikkujatega tähistavad riigi karistuspoliitika selle külje tugevnemist, mis on suunatud ebastabiilsete elementide distsipliinile kasvatamisele, kes sooritavad kuritegusid nende teadvusest veel mitte kadunud kapitalismi-igandite tõukel.

Kriminaalpoliitika kasvatusliku külje tugevdamisega kaasneb nõukogude karistusorganite ja salaluure edasine kindlustamine, kellede ülesannete hulka kuulub halastamatu võitlus meie riiki saadetud välismaa spioonide, mõrvarite, kahjurite ja diversantidega.

Asudes sotsialistliku kriminaalõiguse ajaloo uurimisele lähtume seltsimees Stalini juhtmõtteist meie maa ajaloo periodiseerimise kohta.

Oma märkustes ÜK(b)P ajaloo kursuse koostajaile andis seltsimees Stalin partei ajaloo periodiseerimise seoses meie riigi ajalooga. Vastavalt seltsimees Stalini poolt antud meie maa ajaloo periodiseerimisele, mis on aluseks võetud ka ÜK(b)P ajaloo

[85] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 531—532.

lühikursuses, jagame nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse arengu ajaloo järgmisse kuude perioodi:

1. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise periood (1917.—1918. a.).

2. Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja periood (1918.—1920. a.).

3. Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku periood (1921.—1925. a.).

4. Maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse periood (1926.—1929. a.).

5. Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse periood (1930.—1934. a.).

6. Sotsialistliku ühiskonna ülesehituse lõpuleviimise ja uue Konstitutsiooni teostamise eest toimunud võitluse periood (1935.—1937. a.).

Viimaste aastate ajalugu lisas neile perioodidele Suure Isamaasõja perioodi.

§ 20. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise periood.

I. Iseloomustades Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodi märgib ÜK(b)P ajaloo lühikursus:

„Et Nõukogude võimu kindlustada, selleks oli vaja vana kodanlik riigiaparaat purustada, lammutada ja selle asemele luua uus Nõukogude riigiaparaat. Edasi oli tarvis purustada seisusliku korra jäänused ja rahvusliku surve režiim, kaotada kiriku eesõigused, likvideerida kontrrevolutsiooniline ajakirjandus ja igasugused kontrrevolutsioonilised, legaalsed ja illegaalsed organisatsioonid ja laiali saata kodanlik Asutav Kogu. Lõppeks oli pärast maa natsionaliseerimist vaja natsionaliseerida ka kogu suurtööstus ja seejärel — sõjaseisukorrast välja pääseda, teha lõpp sõjale, mis kõige enam segas Nõukogude võimu kindlustamist.

Kõik need abinõud viidi läbi mõne kuuga, alates 1917. aasta lõpust kuni 1918. aasta keskpaigani“ [86].

Teostades neid maailma-ajaloolisi ülesandeid leidis nõukogude võim vanalt kodanlik-mõisnikuliselt maailmalt meeleheitlikku vastupanu. Oma loomalikus vihavaenus töötavate masside ja nõukogude vastu teevad kapitalistid ja mõisnikud juba esimesil päevil pärast Oktoobri võitu Moskvas ja Petrogradis katseid ku-

[86] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 201.

kutada nõukogude võim, pärast ebaõnnestumist aga siirduvad teistele meetoditele võitluses nõukogude võimuga. Kontrrevolutsiooniline sabotaaž, vandenõud, vastuhakud, terroristlikud ja diversioonilised aktid, spionaaži organiseerimine kodanlike välisriikide kasuks — need on selle vastupanu avaldumisvormid. Teisest küljest esinevad nõukogudele osutatava vastupanu vormidena riisumised ja spekulatsioonid, bandiitlikud kallaletungid jms. kuriteod, mis organiseeritakse ja pannakse toime vana korra taaspüstitamise eesmärgil.

Et kukutada nõukogude võimu, võitlesid kõik kontrrevolutsioonilised jõud nõukogude võimu poliitika vastu, mis teostas rahva tahet imperialistliku sõja lõpetamiseks. Rahvavaenlased seadsid oma ülesandeks Bresti rahu nurjaajamise, partei ja valitsuse juhtide mõrtsukalise tapmise ning uue trotskistlik-buhharinlikest ja pahempoolsete es-er'ide nõukogudevastastest elementidest koosneva valitsuse moodustamise.

Pärast rahu sõlmimist asus nõukogude võim sotsialistliku ülesehitustöö arendamisele. Rahvamajanduse juhtivate positsioonide koondamine proletariaadi kätte, üldrahvalise arvestuse ja kontrolli organiseerimine, võitlus töödistsipliini eest, võitlus teravilja eest, võitlus väikekodanliku anarhilisuse stiihiaga — need ülesanded kerkisid täies suuruses nõukogude võimu ette.

II. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodi sotsialistlik kriminaalseadusandlus peegeldas selle perioodi iseloomustavaid iseärasusi ja andis nõukogude ja laiade rahvamasside kätte kindla, vaheda relva võitluseks sotsialismi kõikide vaenlastega.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon hävitas vana kodanlik-mõisnikulise riigi kogu tema riikliku masinaga, kohtuga, vana kodanlik-mõisnikulise õigusega. Ta lõi uue sotsialistliku riigi, uue riikliku aparaadi, nõukogude kohtu ja uue, sotsialistliku õiguse, esimese maailmas.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodi sotsialistlik seadus, väljendades töölisklassi tahet, esines ühtlasi ka propaganda vormina. Sel puhul ütles Lenin oma ettekandes VK(b)P XI kongressil 1922. a.:

„Meil oli ajajärk, mil dekreedid teenisid propaganda vormina... See ajajärk oli seaduslik, kui bolševikud võtsid võimu ja ütlesid reamehele-talupojale, reamehele-töölisele: vaat, kuidas me tahaksime, et riiki valitsetaks, siin on dekreet, katsuge! Lihttöölisele ja -talupojale andsime oma kujutlused poliitikast otse-

kohe dekreetide kujul. Tulemuseks oli selle määratu usalduse võitmine, mis meil oli ja on rahvamassides“ [87].

Kuid juba Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodil avaldas Nõukogude valitsus rea dekreete, mille eesmärgiks oli anda massidele juhiseid konkreetseks praktiliseks tööks. Seadus esines sel perioodil veel ülddirektiivina, üldinstruktsioonina, mida pidi detailiseerima, konkretiseerima ja praktilise sisuga täitma revolutsiooniliste rahvamasside laialdane õigusloming.

Selle kohta kirjutas Lenin 1919. a. alguses:

„Meie dekreet on üleskutse, kuid mitte üleskutse endises vaimus: „Töölised, tõuske, kukutage kodanlus!“ Ei — see on üleskutse massidele, üleskutse praktilisele tegevusele. Dekreedid, need on instruktsioonid, mis kutsuvad massilisele praktilisele tegevusele“ [88].

Sellel Lenini sõnade valgusel selgub kohtudekreedi nr. 1 (1917. a.) erandlikult suur tähtsus. Andes vaid üldisi juhendeid, seades kohtute tegevuse põhimisi organisatsioonilisi tähiseid, võimaldas kohtudekreet nr. 1 avara tegevusvälja kohtu õigusloomingule. Dekreedi 5. paragrahv sätib, et kohalikud kohtud otsustavad asju Venemaa Vabariigi nimel ja juhinduvad oma otsustes kukutatud valitsuste seadustest vaid niivõrd, kuivõrd need: 1) ei ole tühistatud revolutsiooniga, 2) ei ole vastuolus nõukogude dekreetidega, 3) ei ole vastuolus partei programmiga ja 4) ei ole vastuolus revolutsioonilise südametunnistuse ja revolutsioonilise õigustundega. Nii oli vanade seaduste kohaldamise sfäär äärmiselt piiratud.

Partei ja valitsuse juhtmõtete alusel areneb laiaulatuslik rahvakohtute (kohalikud kohtud) ja revolutsiooniliste tribunalide õigusloming. Lähtudes nõukogude dekreetidest, arvestades kohalikke olusid, konkreetset olukorda, võitlevad kohtud ja tribunalid revolutsioonilise seaduslikkuse loomise ja kindlustamise eest noores Nõukogude Vabariigis. Kohtupraktika rikastab revolutsioonilis-marksistlikku teooriat; selle praktika poole pöörduvad seadusandlikud organid, kes üldistavad ja suunavad praktikat uute dekreetide andmisega. Kohtupraktika seab ja lahendab karistuse uute vormide loomise ülesande, võtab tarvitusele sunduslikud tööd vahi all hoidmiseta, tingimisi süüdimõistmise, avaliku laituse. Samaaegselt kohaldatakse karme repressioone isikute suhtes, kes on toime pannud raskeid kuritegusid Nõukogude riigi vastu. Kuid

[87] Lenin, Teosed, XXVII k., lk. 255—256.
[88] Lenin, Teosed, XXIV k., lk. 166.

sel perioodil, nagu korduvalt toonitas Lenin, rahvakohtud ja revolutsioonilised tribunalid põevad veel liberalismi revolutsiooni vaenlaste suhtes ja ei oska veel alati õigesti ja tabavalt vaenlast purustada.

Vaadeldava perioodi lõpul noore sotsialistliku riigi, rahvakohtute ja revolutsiooniliste tribunalide kogemuste omandamise ning terve rea dekreetide väljaandmise tulemusena kaob vajadus rakendada vähimalgi määral vana korra õigust.

1918. a. juuli kohtudekreedis nr. 3 öeldakse, et rahvakohus võib määrata vabadusekaotust kuni viie aastani, juhindudes ainuüksi „Tööliste ja Talupoegade Valitsuse dekreetidest ja sotsialistlikust südametunnistusest" (§ 3). Seega kõrvaldus lõplikult vanade seaduste kohaldamise võimalus.

Vaadeldava perioodi lõpuks töötas nõukogude võim välja seadused, mis moodustasid revolutsioonilise õiguskorra aluse. VI Ülevenemaalise Nõukogude Erakorralise Kongressi määrus 8. novembrist 1918. a. „Seaduste täpsest järgimisest" on sotsialistliku õiguse arengu silmapaistvaim ajalooline tähis. Ses määruses märgiti kõigepealt, et „revolutsioonilise võitluse aasta vältel töötas Venemaa töölisklass välja Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi seaduste alused, millede täpne järgimine on vajalik tööliste ja talupoegade võimu edasiseks arendamiseks ja kindlustamiseks Venemaal". Kongress otsustas: „Kutsuda üles Vabariigi kõik kodanikud, nõukogude võimu kõik organid ja ametiisikud Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi seaduste, keskvõimu poolt antud ja antavate määruste, määrustike ja korralduste kõige rangemale järgimisele."

III. Selle perioodi sotsialistlik kriminaalseadusandlus pidi, hävitades vana, kodanliku õiguse, kohtu, vangla jne., kõigepealt ära märkima uue õiguse printsipiaalsed alused ja nõukogude võimu kaitsma kutsutud uue kohtu organisatsioonilis-juriidilised vormid. Edasi oli vajalik aidata nõukogude karistusorganitel luua uus, nõukogude kriminaalõigus, võidelda kontrrevolutsionääridega, riisujatega, spekulantidega, bandiitidega ja huligaanidega, oli tarvis anda seadusi, mis oleksid märgistanud selle võitluse ülesanded ja vahendid. Lõpuks, teostades maa, tööstuse ja pankade natsionaliseerimist, rakendades terve rea abinõusid majanduslikul alal, oli vajalik kindlustada nende teostamist riiklike sunnivahenditega, oli tarvis anda seadusi, mis oleksid tinginud nõukogude võimu poolt rakendatavate abinõude täitmata jätmise või saboteerimise karistatavuse.

IV. Artikli „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded" esialgses visandis, mis on kirjutatud 28. märtsil 1918. a., avas Lenin kohtu klassilise olemuse ja formuleeris ammendavalt nõukogude kohtu ülesanded kui ka tema tohutu tähtsuse võitluses uue korra kindlustamise ning arendamise eest:

„Uus kohus oli kõigepealt vajalik võitluseks ekspluataatorite vastu, kes katsuvad taastada oma valitsemist või kaitsta oma privileege, või salaja läbi tassida, pettusega kätte saada nende privileegide ühte või teist osakest. Kuid peale selle lasub kohtutel, kui nad on organiseeritud tõeliselt nõukogude asutiste printsiibil, teine veelgi tähtsam ülesanne. See on ülesanne kindlustada töötajate distsipliini ja enesedistsipliini kõige rangem läbiviimine" [89].

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodi lõpuks polnud üksnes hävitatud vana kohtusüsteem, vaid oli põhiosas loodud ka uus kohtusüsteem, kusjuures seadusandluses olid väga detailselt sätitud selle süsteemi põhilülid: kohalikud (rahva-) kohtud, revolutsioonilised tribunalid, sõjakohtud, komisjonid alaealiste jaoks. Olid välja töötatud kriminaalprotsessuaalsed normid ja loodud uued vanglaasutised.

Kõrvuti uute kohtutega oli vajalik luua eriline karistusorgan võitluseks kontrrevolutsiooniliste ja teiste uuele võimule kõige ohtlikumate kuritegudega.

20. detsembril 1917. a. võttis Rahvakomissaride Nõukogu vastu määruse VTšK [90] loomise kohta. VTšK ülesanded olid järgmised:

„1) Jälitada ja likvideerida kõik kontrrevolutsioonilised ja sabotaažlikud katsed ja teod kogu Venemaal, ükskõik kelle poolt need ka toime pannakse.

2) Kõigi saboteerijate ja kontrrevolutsionääride revolutsioonilise tribunali alla andmine ja nendega võitlemise vahendite väljatöötamine."

Üheaegselt dekreetide andmisega, mis kaotasid vana õiguse ja vana kohtu, kuulutasid välja uue õiguse ja rajasid uued nõukogude kohtud, annab Nõukogude valitsus, tulles vastu uut revolutsioonilist õigust loovate laiade rahvahulkade revolutsioonilisele initsiatiivile, rea dekreete, mis on sihitud kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste vahetule mahasurumisele, halastamatule võitlusele kontrrevolutsiooniga, võitlusele kuriteoliste elementidega.

Nõukogude võim pidi kiirelt, julgelt ja halastamatult maha

---

[89] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 424.

[90] VTšK — Vserossiiskaja Tšrezvõtšainaja Komissija po borbe s kontrrevolutsijei (Ülevenemaaline Erakorraline Komisjon võitluseks kontrrevolutsiooniga).

suruma vastupanu, mida talle osutasid kodanlus ja vana ühiskonna igasugused lagunemise elemendid, kes end avaldasid kontrrevolutsiooniliste kuritegude, banditismi, spekulatsiooni, huligaansuse ja teiste kuritegude toimepanemisega riigis kehtestatud õiguskorra vastu.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise perioodil oli sotsialistliku kriminaalõiguse loomise protsess põhijoontes järgmine: vana, kodanlik-mõisnikulise kriminaalõiguse murdmine ja hävitamine, Lenini poolt nõukogude kriminaalõiguse revolutsioonilis-marksistliku teooria uute printsiipide väljatöötamine, nõukogude kohtu laiaulatuslik õiguslooming, dekreetide andmine, mis sisaldasid sätteid võitluse kohta kõige ohtlikumate kuritegudega.

§ 21. Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja periood.

I. 1918. a. esimesel poolel kerkisid esile kaks jõudu, kes olid suunatud nõukogude võimu kukutamisele: välismaine interventsioon ja sisemised kontrrevolutsioonilised jõud revolutsiooniga kukutatud vana ühiskonna valitsevate klasside näol.

Teostades halastamatut võitlust sisemise kontrrevolutsiooniga mobiliseeris maa bolševike partei juhtimisel kõik nõukogude rahva jõud välismaise interventsiooni purustamiseks.

„Partei kuulutas maa sõjaleeriks ja korraldas tema majandusliku ja kultuurilis-poliitilise elu sõjapidamise kohaselt. Nõukogude valitsus kuulutas, et „sotsialistlik isamaa on hädaohus", ja kutsus rahvast vastulöögile. Lenin esitas loosungi — „kõik rinde heaks", ja sadu tuhandeid töölisi ja talupoegi astus vabatahtlikult Punaarmeesse, läks rindele. Ligi pool partei ja kommunistliku noorsooühingu liikmeist siirdus rindele. Partei kutsus rahvast i s a m a a s õ j a k s välismaa interventide sõjavägede pealetungi ja revolutsiooni poolt kukutatud ekspluataatorlike klasside mässude vastu" [91].

Kõrvuti võitlusega välismaise interventsiooni ja sisemise kontrrevolutsiooni vastu tegi nõukogude võim suurt tööd rahvamajanduse organiseerimise alal: natsionaliseeritud vabrikute ja tehaste tööde korraldamine, uue toitlustamisaparaadi loomine jne. Erilist tähelepanu omistati Punaarmee loomisele, selle relvastamisele, varustamisele, ilma milleta oli välise ja sisemise kontrrevolutsiooni purustamine võimatu.

---

[91] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 215.

Kodusõja perioodil teravneb järsult kodanliku ja väikekodanliku stiihia vastupanu, paljunevad kontrrevolutsioonilised vandenõud, vastuhakud, mässud, diversioonilised ja terroristlikud aktid, suurenevad kontrrevolutsiooniline agitatsioon ja bandiitlike salkade tegevus. Majanduslikku laostumist ja nälga kasutavad ära kelmid, spekulandid, kotimehed, riisujad ja marodöörid.

Oma raevunud vihavaenus revolutsiooni vastu võtavad klassivaenlased appi kurikavalad võitlusmeetodid, peatumata partei ning nõukogude võimu juhtide tapmise ees. Valgekaartlased, menševikud, sotsialistid-revolutsionäärid ja „pahempoolsed kommunistid" eesotsas Buhhariniga organiseerisid reetlikke tapmisi, minnes valitsuse vangistamise ja Lenini, Sverdlovi ning Stalini tapmise katseteni. 20. juunil 1918. a. tapeti Volodarski. 30. augustil — Uritski, samal 30. augustil teostas sotsialist-revolutsionäär Kaplan kallaletungi V. I. Lenini elule.

Vastuseks terrori ilmnemisele revolutsiooni vaenlaste poolt oli Nõukogude valitsus sunnitud septembris 1918. a. andma dekreedi punase terrori kohta (VSKK 1918, nr. 65), milles öeldakse, „et antud situatsiooni puhul on tagala kindlustamine terrori abil otseseks hädatarvilikkuseks...; et Nõukogude Vabariiki on vajalik kindlustada klassivaenlaste vastu nende isoleerimise teel kontsentratsioonilaagreisse; et mahalaskmisele kuuluvad kõik isikud, kes on seotud valgekaartlike organisatsioonidega, vandenõudega ja mässudega; et on vaja avaldada kõigi mahalastute nimed, samuti ka põhjused, miks seda vahendit nende suhtes kohaldati".

II. 1919. a. augustis kirjutas Lenin „Kirjas töölistele ja talupoegadele võidu puhul Koltšaki üle":

„Tuleb kõigi jõududega jälitada ja kinni püüda k õ i k i d e s t p e i d u p a i k a d e s t need röövlid, end varjavad mõisnikud ja kapitalistid, neid paljastada ja halastamatult karistada, sest nad on töötajate kõige kurjemad vaenlased, osavad, teadjad, kogenud, vandenõuks kannatlikult soodsat momenti ootavad; need on — saboteerijad, kes ei põrka tagasi ühegi kuriteo ees, et tekitada kahju Nõukogude võimule. Nende töötajate vaenlastega, mõisnikega, kapitalistidega, saboteerijatega, valgetega tuleb olla halastamatu" [92].

Kritiseerides nõukogude kohtute tegevust kirjutas Lenin: „Kuid meie revolutsioonilised ja rahvakohtud on üleliia, uskumatult nõrgad. Tundub, et pole veel lõplikult murtud mõisnike ja kodanluse ikkest päritud rahva vaade kohtule kui millelegi

[92] L e n i n, Teosed, XXIV k., lk. 434.

kroonulik-võõrale. Pole küllaldast teadlikkust sellest, et kohus on just viimase kui ühe kehviku riigivalitsemisele kaasatõmbamise organ (sest kohtutegevus on üks riigivalitsemise funktsioonidest), et kohus on proletariaadi ja kehvima talurahva võimu organ, et kohus on distsipliinile kasvatamise vahend"[93].

Andes revolutsiooniliste tribunalide ja kohtute tegevusele nii terava kriitika rõhutab Lenin, et süüdlasi kuritegudes sotsialistliku riigi ja töötajate huvide vastu „...peab oskama leida, kohtu alla anda ja halastamatult karistada"[94].

Kodusõja karmid tingimused nõudsid, et nõukogude võim ei avaldaks enam oma vaenlaste suhtes seda pehmust, mille lubamatusest omal ajal kõnelesid nii Lenin kui Stalin. „Säärane pehmus," õpetab seltsimees Stalin, „ainult õõnestab nõukogude võimu kindlust. Meie tegime vea, ilmutades säärast pehmust töölisklassi vaenlaste suhtes. Kui me oleksime ka edasi korranud seda viga, siis me oleksime toime pannud kuriteo töölisklassi suhtes, me oleksime reetnud tema huvid"[95].

Kõige otsustavama võitluse vajadus sotsialismi vaenlaste vastupanu vastu aktsepteeriti kohtupraktika poolt kaugeltki mitte kohe.

Nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse printsiipide arengu suhtes omab erilist tähtsust märtsis 1919. a. vastuvõetud ÜK(b)P programm, mis formuleeris sotsialistliku kriminaalõiguse ülesanded ja näitas tema arenguteed.

ÜK(b)P programm rõhutas eelkõige sotsialismi vaenlaste vastupanu halastamatu mahasurumise ülesandeid.

Üldpoliitilisel alal osutab partei programm eriti sellele, et „Nõukogude riik oma olemuselt eneselt on suunatud ekspluataatorite vastupanu mahasurumisele".

Põllumajandust käsitlevas osas kõneleb programm otsustavast võitlusest kulakluse salakavalate ekspluataatorlike üritustega, külakodanlusega ja nende poolt nõukogude poliitikale osutatava vastupanu mahasurumisest.

Erilist tähelepanu omistab programm võitlusele väikekodanluse anarhilisuse stiihiaga.

Märkides, et „ainult tänu riigi nõukogulikule organisatsioonile võis proletariaadi revolutsioon korraga puruks lüüa ja kuni alus-

---

[93] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 460.

[94] Sealsamas, lk. 460.

[95] Stalin, Vestlus saksa kirjaniku Emil Ludwig'iga, Koguteos „Lenin ja Stalin", 1936, III k., lk. 525.

teni hävitada vana, kodanliku, tšinovnikulise ja kohtuliku riigi aparaadi", formuleerib partei programm kohut käsitlevas osas nõukogude kriminaalõiguse põhiprintsiibid. Partei programm märgib, et „olles kaotanud kukutatud valitsuste seadused, tegi Nõukogude võim nõukogude poolt valitavaile kohtunikele ülesandeks teostada proletariaadi tahet, rakendades tema dekreete, nende puudumise või ebatäielikkuse korral aga juhinduda sotsialistlikust õigustundest".

Olles fikseerinud nõukogude kohtusüsteemi printsipiaalsed alused, konstateerib partei programm, et karistuse alal on toimunud tema iseloomu põhjalik muutus, et kohtud kohaldavad laialdaselt tingimisi süüdimõistmist, rakendavad uut karistusvahendit ühiskondliku laituse näol, asendavad vabadusekaotuse sunduslike töödega vabaduse säilitamisel jne.

III. Välismaise interventsiooni ja kodusõja perioodil sisaldab sotsialistlik kriminaalõigus sisuliselt juba kõik üldosa põhimised normid. Tõsi, need normid pole veel kodifitseeritud, vaid sisalduvad mitmesugustes dekreetides, mis on antud võitluseks üksikute kuriteoliikide vastu. Kuid see ei vähenda vähimalgi määral nende tähtsust. Süü, katse, osavõtu, süüdimatuse jne. mõisted — kõik need tähtsaimad üldosa instituudid saavad vaadeldaval perioodil küllalt täieliku seadusandliku väljenduse.

12. detsembril 1919. a. avaldatud „V N F S V kriminaalõiguse juhtivad põhimõtted" olid proletariaadi diktatuuri kahe esimese aasta seadusandluse ja kohtute ning tribunalide praktika omamoodi, kuigi mitte täielik kokkuvõte ja ühes sellega instruktsiooniks kohtutele nende töö edasisel arendamisel.

„Juhtivais põhimõtteis" olid esmakordselt formuleeritud kriminaalõiguse üldosa põhimised juriidilised normid.

S i s s e j u h a t u s e s osutatakse kodanliku riigi kogu tema lisanditega lammutamise ja kodanliku õiguse hävitamise protsessile, võimatusele „kohandada" kodanlikku õigust sotsialistliku riigi huvidega. Edasi vaatleb sissejuhatus sotsialistliku õiguse arenemise ajaloolist teed. Sissejuhatuses märgitakse ära sotsialistliku kriminaalõiguse karakteersed iseärasused nõukogude võimu esimese kahe aasta vältel, kuna viimases jaos käsitletakse kriminaalõiguse üldisi ülesandeid.

Läbi viies kuritegevusega võitlemise meetodite tsentraliseerimise ja ühendamise vajaduse mõtte, omistasid „Juhtivad põhimõtted" suurima tähtsuse kuritegevusega võitlemise vahendite üldistamisele. Kuid püüdes anda sotsialistliku riigi poolt võitluses

kuritegevusega rakendatavate vahendite süsteemi, keskendasid „Juhtivad põhimõtted" oma tähelepanu ainult sotsialismi vaenlaste vastupanu mahasurumise ülesandele, mistõttu sotsialistliku kriminaalõiguse ülesannete esitamine osutus ühekülgseks ja ebatäielikuks. Lenini poolt formuleeritud karistuse ülesandeist oli „Juhtivais põhimõtteis" mööda mindud ning küsimused sundusliku kasvatamisest distsipliinile, võitlusest väikekodanliku anarhilisuse stiihiaga olid „Juhtivate põhimõtete" sissejuhatusest välja jäänud. Selle tulemusena moonutusid nõukogude kriminaalõiguse ülesanded. Veel rohkem, sissejuhatuse selles kahtlemata ebaõnnestunud osas on veel teine poliitiliselt ebaõige formulatsioon — kukutatud kodanlike ja vahepealsete klasside vastupanu murdmisest, mis on vastuolus marksismi-leninismi vaadetega suhtumisele talupoegkonda. See formulatsioon on seda enam vigane ja lubamatu, et partei VIII kongressil 23. märtsil 1919. a., s. o. 9 kuud enne „Juhtivate põhimõtete" avaldamist, peatus Lenin spetsiaalselt sel küsimusel.

„Juhtivad põhimõtted" läksid mööda neist Lenini ja partei kõige tähtsamaist juhtmõtteist, nagu ka Lenini ja partei programmi juhtmõtteist, et kohus on distsipliinile kasvatamise vahend, et kohtul lasub peale ekspluataatorite vastupanu mahasurumise ülesande teine veel tähtsam ülesanne — kindlustada töötajate distsipliini ja enesedistsipliini kõige rangem läbiviimine.

„Juhtivate põhimõtete" I jagu sisaldab nõukogude kriminaalõiguse määrangu. Kriminaalõigusena käsitatakse „õigusnorme ja teisi õiguslikke vahendeid, mille abil antud klassiühiskonna ühiskondlike suhete süsteemi kaitstakse õiguserikkumiste (kuriteod) vastu repressioonidega (karistused)".

See kriminaalõiguse sisu määrang moodustab katse ületada kriminaalõiguse sisu traditsioonilist normatiivset määratlemist. „Juhtivad põhimõtted" rõhutavad kriminaalõiguse kui üksnes klassiühiskonnale omase nähtuse ajalooliselt piiratud osa ja avavad kriminaalõiguse klassiolemuse. Näidates nõukogude kriminaalõiguse klassilise sisu ja eesmärgi, sisaldavad „Juhtivad põhimõtted" formulatsioone ja sätteid, mis teatavas osas aktsepteeriti liiduvabariikide kriminaalkoodeksite poolt.

„Juhtivate põhimõtete" III jagu kannab pealkirja „Kuriteost ja karistusest" ja sisaldab kuriteo mõiste määrangu, osutab asjaoludele, mis kõrvaldavad kriminaalvastutuse, formuleerib karistuse eesmärke ja ülesandeid ning nende kohaldamise tingi-

musi ja korda. Enamik nendest normidest arendati edasi järgnevais seadusandlikes aktides ja säilitati kehtivais kriminaalkoodekseis. Kuid „Juhtivate põhimõtete" selles jaos leiame ka mõningaid spetsiifilisi jooni, mis on tingitud ajajärgust, mil see dokument loodi.

„Juhtivate põhimõtete" §-d 5 ja 6 annavad kuriteo määrangu ja põhistuse kuritegudega võitlemise vajalikkusele. Kuritegu määratletakse §-s 5 kui „kriminaalõigusega kaitstava ühiskondlike suhete korra rikkumist". See määrang hõlmab kuriteo mõiste olulisi momente — tema ohtlikkust ja õigusvastasust.

Õpetus karistusest on „Juhtivais põhimõtteis" üksikasjalisemalt läbi töötatud kui õpetus kuriteost.

„Juhtivate põhimõtete" § 7 ütleb: „Karistus — see on neid sundusliku mõjustuse vahendeid, mille abil võim kindlustab antud ühiskondlike suhete korda selle rikkujate (kurjategijate) vastu." See karistuse üldmäärang konkretiseeritakse järgnevas kolmes paragrahvis.

„Juhtivate põhimõtete" § 10 annab karistuse ülesannete teostamise meetodite täiendava iseloomustuse: „Karistuse valikul tuleb silmas pidada, et kuritegu kutsutakse klassiühiskonnas esile ühiskondlike suhete laadist, milles kurjategija elab. Seepärast pole karistus kättetasumine „süü" eest, pole süü lunastamine. Esinedes kaitsevahendina peab karistus olema otstarbekohane ja samal ajal täiesti ilma piinamise tunnusteta ning ei tohi tekitada kurjategijale kasutuid ja liigseid kannatusi."

„Juhtivate põhimõtete" suur defekt on see, et pole kasutatud Lenini õpetust mahasurumise ja kasvatamise kui karistuse ülesannete ühendamisest, karistuse osast sotsialistlikus riigis, lõpuks veenmise ja sundimise vahekorrast. See puudus tuleb tunnistada seda olulisemaks, et „Juhtivate põhimõtete" loomise ajaks olid kõik vajalikud juhtmõtted sel alal Lenini poolt juba antud.

Suur osa „Juhtivaist põhimõtteist" on pühendatud karistuse liikide ja kohaldamise printsiipide küsimusele.

„Juhtivad põhimõtted" toovad karistuse 15 „näitlikku liiki". tuse vajadusele kohaldada praktikas mitmesuguseid karistusi: „Kokkukõlas ülesandega kaitsta ühiskondlikku korda ühelt poolt ja vajadusega ülimal määral vähendada kurjategija isiklikke kannatusi teiselt poolt peab karistus mitmekesistuma, olenevalt iga üksikjuhtumi iseärasustest ja kurjategija isikust."

„Juhtivad põhimõtted" toovad karistuse 15 „näitlikku liiki". Nende hulgas leiame karistusi, mis on vahetult loodud kohtuprak-

tikaga neil aastail. Enamik loetelus toodud karistustest on hiljem võetud kriminaalkoodekseisse. Loetelu on koostatud „karistusredeli" kujul — kõige kergemast karistusest kuni kõige raskemani: a) manitsus, b) ühiskondlik laitus, c) sundimine tegevusele, mis ei sisalda endas füüsilist kaotust (näiteks töötada läbi teatav õppekursus), d) boikoti all olevaks kuulutamine, e) ühendusest väljaheitmine teatavaks ajaks või jäädavalt, f) ennistamine, selle võimatuse korral aga tekitatud kahju heastamine, g) ametist vallandamine, h) keeld olla ühes või teises ametis, teha ühte või teist tööd, i) kogu või osa vara konfiskeerimine, j) poliitiliste õiguste kaotus, k) revolutsiooni või rahvavaenlaseks kuulutamine, e) sunduslikud tööd ilma kinnipidamisasutistesse paigutamiseta, m) vabadusekaotus teatavaks ajaks või tähtajata, kuni teatud sündmuse saabumiseni, n) väljaspool seadust olevaks kuulutamine, o) mahalaskmine, p) ülalnimetatud karistusliikide ühendused.

IV. Üksikute kuritegude määranguid ja karistussanktsioone sisaldavate nõukogude võimu dekreetide ja määruste uurimine näitab, et juba välismaise interventsiooni ja kodusõja lõpul olid nõukogude seadusandluses põhijoontes formuleeritud kriminaalõiguse üldosa ja olulisel määral ka eriosa instituudid, eriti aga kontrrevolutsiooniliste kuritegude, sõjaväeliste kuritegude, eriti ohtlike valitsemiskorra-vastaste kuritegude, ametialaste ja majanduslike kuritegude koosseisud. Need kuriteokoosseisud olid formuleeritud Määrustikus tribunalide kohta ja üksikutes dekreetides.

Revolutsioonilise seaduslikkuse kindlustamise ülesanne tõstis esile kriminaalseadusandluse süstematiseerimise ja kodifitseerimise nõude. See küsimus kerkis üles juba 1918. a. lõpul, kui VI Ülevenemaaline Nõukogude Kongress võttis vastu määruse seaduste täpse järgimise kohta.

Välismaise interventsiooni ja kodusõja perioodi nõukogude kriminaalõigust iseloomustab üksikute kuriteoliikide vastu võitlemiseks pühendatud rohkearvuliste dekreetide andmine, karistusorganite õigusloomingu edasine areng ja instruktsioonide andmine, mis üldistavad nõukogude kriminaalõiguse printsiipe. Sel perioodil toimub revolutsioonilise seaduslikkuse edasine kindlustamine, mille põhimiseks ülesandeks on halastamatu võitlus kontrrevolutsiooniga ja teiste nõukogude õiguskorra vastu sihitud kuritegudega.

§ 22. Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku periood.

I. Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku perioodil toimub klassivõitluse vormide muutumine ja koos sellega ka kuritegude vormi ja iseloomu muutumine.

Vaadeldaval perioodil läheb kontrrevolutsioon võitluses sotsialistliku riigiga üle võitluse varjatud vormidele (majanduslik kontrrevolutsioon). Üldkriminaalkuritegude alal tuleb ära märkida nepi „tegelaste" kõikvõimalikke kelmusi, teataval määral suurenevad ka niisugused kuriteod nagu raiskamine, altkäemaks jt. Üldkriminaalkuritegude alal on märgata vara- ja isikuvastaste kuritegude mõnesugust kasvamist.

Kohtupraktika pöörab erilist tähelepanu võitlusele altkäemaksu, raiskamiste ja teiste ametialaste kuritegudega. Rikkudes nõukogude seadusi panevad neplikud elemendid toime kuritegusid, mis tekitavad kahju riiklikule varale (riikliku omandi riisumine, pillamine, kelmuslikud operatsioonid, spekulatsioon jt.); nende kuritegude vastu suunabki kohtupraktika repressioonide teraviku.

Imperialistliku ja kodusõja tagajärjed, nende sõdadega esilekutsutud majanduslik laos, tööpuudus — kõik see tingis varavastaste kuritegude teatava tõusu.

Lõpuks tuleb märkida, et kohtupraktikas asetsevad märgataval kohal isikuvastased kuriteod, mis peegeldavad linnas ja maal veel mitte väljasurnud vana elu-olu vahekordi (tapmised armukadedusest ja kättemaksust, kehavigastused, seksuaalkuriteod, pussitamised, huligaansus).

II. Üleminekul maa rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle kasvab veel enam revolutsioonilise seaduslikkuse tähtsus.

Nepi esimese perioodi revolutsioonilise seaduslikkuse iseloomustuse andis seltsimees Stalin, näidates, et „uue majanduspoliitika esimese perioodi revolutsiooniline seaduslikkus oli oma teravikuga suunatud peamiselt sõjakommunismi äärmuste vastu, „ebaseaduslike" konfiskeerimiste ja maksude vastu. See kindlustas eraomanikule, üksiktalunikule, kapitalistile tema omandi säilimise tingimusel, et nad kõige rangemalt kinni peavad nõukogude seadustest " [96].

[96] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 348.

Lenini kiri seltsimees Stalinile „„Kahekordsest" allumisest ja seaduslikkusest", mis on kirjutatud 1922. a. mais, näitab selgesti nõukogude sotsialistliku seaduse osa ja tähtsust Nõukogude riigis mitte üksnes nepi esimesel perioodil, vaid ka järgnevail sotsialistliku riigi arengu aastail.

Lenini õpetus revolutsioonilisest seaduslikkusest leidis seadusliku väljenduse sotsialistlike tsiviil-, kriminaal-, protsessuaalsete jne. koodeksite andmises. Nõukogude vabariikide kriminaalkoodeksites süstematiseeriti sotsialistliku kriminaalõiguse normid.

VKTK määrusega 1. juunist 1922. a. kehtestatakse VNFSV Kriminaalkoodeks. Aastail 1922 ja 1923 avaldatakse rida dekreete kriminaalkoodeksi arendamiseks või muutmiseks.

Teised vabariigid annavad samadel aastatel välja omad kriminaalkoodeksid: Valge-Vene — 1923. a., Ukraina ja Gruusia — 1922. a., Azerbaidžan — 1923. a.

Kõik need koodeksid anti iga vabariigi poolt iseseisvalt, kuid põhiliselt nende sisu ei erinenud. See oli tingitud sotsialistliku kriminaalõiguse printsiipide ühtsusest. Koodekseis esinevad üksikud erinevused seletusid iga vabariigi kohalike iseärasustega.

Üleliidulise kriminaalseadusandluse loomine, mis oli kehastuseks leninlikule ideele ühtsast revolutsioonilisest seaduslikkusest, etendas eriliselt suurt osa selle perioodi sotsialistliku kriminaalõiguse arengus.

1924. a. kinnitatakse Liidu seadusandlike organite poolt „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialused" ja Sõjaväeliste kuritegude määrustik. Peale nende seadusandlike põhiaktide annavad Liidu seadusandlikud organid rea teisi kriminaalõiguse ala käsitlevaid dekreete.

III. VNFSV 1922. a. KrK avaldamine esineb suurima ajaloolise faktina. Esmakordselt avaldati nii sisult kui vormilt sotsialistlik kriminaalkoodeks, mis sisaldas normide kogumi, mis konseквentselt esitas ja viis ellu marksistlik-leninistliku õpetuse kuriteost ja karistusest. Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid mitte üksnes ei formuleerinud sotsialistliku kriminaalõiguse üldprintsiipe, ei andnud üksnes kriminaalõiguslike põhiinstituutide täpseid formulatsioone, vaid nad lõid ka eriosa kokkukõlalise süsteemi kuritegude täpsete koosseisudega ja konkreetsete sanktsioonidega.

VKTK määruses „VNFSV Kriminaalkoodeksi kehtestamisest" (VSKK 1922, nr. 15) osutati, et see koodeks kehtestatakse „tööliste ja talupoegade riigi ja revolutsioonilise õiguskorra kaitsmiseks selle rikkujate ja ühiskonnaohtlike elementide vastu ning

revolutsioonilise õigusteadvuse kindlate aluste määramiseks". Nende ülesannete teostamiseks määratles VNFSV 1922. a. KrK kuriteo mõiste, karistuse ülesanded ning karistuse kohaldamise alused ja tingimused. VNFSV 1922. a. KrK-s on antud süü kui kriminaalvastutuse aluse mõiste, on eristatud kuriteolise käitumise arengustaadiumid, on määratud kuriteo osaliste vastutus jne., s. t. on esitatud arendatud kujul kõik kuriteoõpetuse põhiküsimused.

Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid esinesid üldistusena neist kogemustest, mis omandati võitluses kuritegevusega sotsialistlikus riigis perioodil 1917.—1921. a. Nad võtsid omaks Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni poolt kaasatoodud kriminaalõiguslikud ideed ja printsiibid. Liiduvabariikide kriminaalkoodeksite eriosa oli koostatud üldistusena neist juriidilistest normidest, mis käsitlesid võitlust kuritegevusega kodusõja-aastail.

VNFSV 1922. a. KrK rõhutas teravalt kriminaalõigusliku õigusemõistmise klassiloomust sotsialistlikus riigis. Nii öeldakse §-s 5, et Koodeksi „ülesandeks on töötajate riigi õiguslik kaitse kuritegude ja ühiskonnaohtlike elementide vastu, ja seda kaitset teostab ta karistuse kohaldamise teel revolutsioonilise õiguskorra rikkujate suhtes". Niisiis esmakordselt kriminaalõiguse ajaloos leidis kriminaalõiguse klassiloomuse tees otsese väljenduse kriminaalkoodeksis.

1922. a. KrK andis §-s 6 kuriteo arendatud materiaalse definitsiooni, mis põhijoontes kehtib ka praegu: „Kuriteoks tunnistatakse iga ühiskonnaohtlik tegu või tegevusetus, mis ähvardab nõukogude korra aluseid ja kommunistlikule korrale ülemineku ajaks tööliste ja talupoegade võimuga seatud õiguskorda."

Lähtudes klassivõitluse konkreetseist tingimusist sättis 1922. a. KrK § 10 analoogiaprintsiibi. Analoogia rakendamine sel perioodil soodustas uute kuriteokoosseisude loomist ja nende järgnevat seadusandlikku kinnitamist.

1922. a. KrK § 8, määratledes karistuse ülesanded, ütleb, et „karistust ja teisi sotsiaalse kaitse vahendeid kohaldatakse sihiga: a) üldiselt ära hoida uusi rikkumisi nii rikkujate kui ka teiste ebakindlate ühiskonnaliikmete poolt, b) kohandada rikkujaid ühiselu tingimustega, mõjutades neid paranduslike tööde abil, c) võtta kurjategijalt võimalus uute kuritegude toimepanemiseks".

1922. a. KrK eristas karistusvahendeid sõna otseses mõttes ja sotsiaalse kaitse vahendeid. Viimaste

hulka arvas ta paigutamise vaimselt või moraalselt defektsete asutisse, sundravi, keelu olla sel või teisel ametikohal või tegutseda teataval tegevusalal ja teatavast kohast väljasaatmise.

1922. a. KrK andis sotsialistliku kriminaalõiguse normide harmoonilise süsteemi ning arendas tervikulise õpetuse kriminaalseadusest, kuriteost ja karistusest.

Oma kehtivuse perioodil sai 1922. a. KrK väga oluliste muudatuste osaliseks, mis olid tingitud mitte üksnes temas leiduvaist lünkadest, vaid ka kuritegude iseloomu ja liikide muutumisest seoses klassivõitluse vormide muutumisega.

IV. Lenini õpetus revolutsioonilisest seaduslikkusest, eriti tema juhtmõte ühtsa revolutsioonilise seaduslikkuse teostamise vajadusest sotsialistlikus riigis, peegeldus seadusandlikult kõigepealt VNFSV 1922. a. KrK-s ja seejärel ka teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksites. NSV Liidu moodustamisega ja NSVL 1924. a. Konstitutsiooni vastuvõtmisega kerkis esile uus ülesanne, mis tulenes samast Lenini ühtsa revolutsioonilise seaduslikkuse nõudest, — ülesanne töötada välja üleliidulise kriminaalseadusandluse alused.

NSVL 1924. a. Konstitutsioon nägi ette, et NSV Liidu seadusandlike organite kompetentsi kuulub kriminaalõiguse alal Nõukogude Liidu kriminaalseadusandluse aluste sättimine. Sellele vastavalt anti NSVL seadusandlike organite poolt rida üleliidulisi kriminaalseadusi: a) „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialused", b) Riiklike kuritegude määrustik, c) Sõjaväeliste kuritegude määrustik, d) üksikud seadused, mis sättisid mõningate kuritegude dispositsioone ja sanktsioone, mille suhtes liiduvabariikides tuleb teostada ühtsat kriminaalpoliitikat („Põhialuste" § 3).

Seega nägi NSVL Konstitutsioon ette niihästi vajaduse kindlustada kriminaalpoliitika ühtsus võitluses kuritegude kõige tähtsamate kategooriatega kui ka nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse üldprintsiipide sättimise seadusandlikus korras, printsiipide, mida tuleb teostada kõigis vabariiklikes kriminaalkoodekseis. Sellest nähtub, kui tähtis koht on üleliidulise ja vabariikliku kriminaalseadusandluse süsteemis „Põhialustel" kui kogu Liidule ühtsate sotsialistliku kriminaalõiguse printsiipide väljendajal, kui üleliidulise kriminaalkoodeksi loomise esimesel ja tingimata vajalikul eeldusel.

„Põhialuste" (LSKK 1924, nr. 24) sissejuhatavas osas olid nõukogude kriminaalseadusandluse ülesanded formuleeritud järg-

miselt: „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse ülesandeks on töötava rahva riigi kohtulik-õiguslik kaitse ühiskonnaohtlike tegude vastu, mis õõnestavad töötava rahva võimu või rikuvad tema poolt seatud õiguskorda. See ülesanne teostatakse õiguserikkujate suhtes sotsiaalse kaitse vahendite kohaldamise teel korras, mis kindlaks määratakse NSV Liidu ja liiduvabariikide seadusandlusega järgmistes paragrahvides esitatud üldiste põhimõtete alusel."

„Põhialuste" §-s 4 on esitatud karistuste sihid: a) kuritegude preventsioon, b) ühiskonnaohtlikelt elementidelt võimaluse võtmine uute kuritegude toimepanemiseks, c) süüdimõistetute mõjutamine paranduslike tööde abil. § 4 teises lõikes, samuti kui eelnevais seadusandlikes aktideski, toonitatakse, et nõukogude kriminaalseadusandlus ei sea endale ülesandeks kättemaksu ja nuhtlemist ja et karistusvahendid peavad olema otstarbekohased, nad ei tohi taotleda füüsilise kannatuse tekitamist süüdimõistetule ega tema inimväärikuse alandamist.

„Põhialused" loobusid terminist „karistus" ja räägivad „kohtulik-paranduslikust iseloomuga sotsiaalse kaitse vahendeist".

Polnud mingit alust nõukogude õigusesse selle termini toomiseks, mis ei väljenda sotsialistliku riigi kriminaalrepressiooni sihti, sisu ega vormi. Tuleb rõhutada, et Lenin ja Stalin, kõneldes karistusest, tarvitavad alati just seda terminit. Seadus vastutusest kodumaa reetmise eest 1934. a. 8. juunist pöördub tagasi terminile „karistus". 1936. a. 8. augusti ja 1937. a. 2. oktoobri seadused, mis muudavad ja täiendavad „Põhialuste" §-e 13 ja 18, kasutavad terminit „kriminaalkaristus".

Andes karistuste süsteemi ei piirdunud „Põhialused" selles osas ainult kriminaalkoodeksite järgimisega, vaid sättisid ka mõningad uued karistuste liigid: töötava rahva vaenlaseks kuulutamine, asumisele saatmine sundasumisega teatavas kohas.

1924. a. avaldatud „Põhialused" on üleliiduline kriminaalseadus, mis kehtib ka praegu terve rea täienduste ja muudatustega.

Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku perioodi nõukogude kriminaalõigust iseloomustavad järgmised põhijooned: revolutsioonilise seaduslikkuse kindlustamine; liiduvabariikide kriminaalkoodeksite andmine, mis süstematiseerisid eelmiste aastate kriminaalseadusandluse sotsialistliku ülesehituse ja kohtupraktika kogemuste alusel ning sättisid täpsed kuriteokoosseisud ja neile vastavad sanktsioonid; üleliidulise kriminaalseadusandluse aluste loomine, peamiselt üldosa küsimustes.

§ 23. Maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse periood.

I. Maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse perioodil Nõukogude riik, ületades tohutuid raskusi, lahendab ressursside kogumise ülesande rasketööstuse ülesehitamiseks, loob sotsialistliku ülesehitustöö esimese konkreetse plaani, arendab laiaulatuslikult tehaste, sovhooside ja kolhooside rajamist. „Selle edasiliikumisega sotsialismi teel käis kaasas klassivõitluse teravnemine sisemaal“ [97].

Selgitades klassivõitluse teravnemise põhjusi 1928.—1929. aastal, osutas seltsimees Stalin linna ja maa kapitalistlike elementide vastu suunatud sotsialistlikule pealetungile ja nende elementide vastupanule, kes ei tahtnud järele anda sotsialismi võidukäigule.

Üks sotsialistlikule pealetungile avaldatava vastupanu vorme oli *riigi, kooperatiivide ja ametiühingute varariisumine*.

Andes võitlusele riisumistega riigi-, kooperatiiv- ja ametiühingute organites erilise tähtsuse, arvates riisumist võrdseks raskeimate riiklike kuritegudega, juhtis seltsimees Stalin tähelepanu vajadusele kõrvuti repressioonidega arendada välja profülaktiliste abinõude süsteem, pöörates erilist tähelepanu ulatuslikule ühiskondlik-kasvatuslikule tööle töötavate masside hulgas.

Lõpuks tuleb märkida, et maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse perioodi lõpul ilmnesid ka muud kulakliku vastupanu vormid nõukogude võimu poolt rakendatavate vahendite vastu: ühest küljest suureneb *kulakluse terroristlik tegevus*, teisest küljest läheb kulaklus üle teissugustele *võitlusvormidele*. Kulaklus katsub saboteerida nõukogude võimu poolt rakendatavaid abinõusid. Püüdes tekitada raskusi sotsialistlikule ülesehitusele sel perioodil, varjab ta vilja ja laseb sel rikneda. „Vastukaaluks kulakluse keeldumisele müüa viljaülejääke riigile kindla hinnaga võtsid partei ja valitsus tarvitusele rea erakorralisi abinõusid kulakluse vastu. Rakendati kriminaalkoodeksi § 107 kulakuilt ja spekulantidelt viljaülejääkide konfiskeerimise kohta kohtu teel juhtumil, kui nad keelduvad müümast riigile neid ülejääke kindla hinnaga; tehti kehvtalurahvale rida kergendusi, mistõttu ta sai kulakutelt konfiskeeritud viljast 25 protsenti endale.

[97] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 281.

Erakorralistel abinõudel oli mõju: kehvtalurahvas ja kesktalupojad asusid otsustavale võitlusele kulakluse vastu, kulaklus isoleeriti, kulakluse ja spekulantide vastupanu murti“ [98].

Vaadeldaval perioodil osutas kohtupraktika erilist tähelepanu võitlusele riisumiste, raiskamiste, spekulatsiooni, maksude mittetasumise vastu. Samaaegselt on kriminaalrepressioonide teravik suunatud võitlusele huligaansuse ja teiste kuritegudega, mis takistavad uue, sotsialistliku elukorra ehitust ja õõnestavad sotsialistlikku õiguskorda.

II. Liidu valitsuse tähtsaimate seadusandlike aktide hulka, mis sättisid eriosa norme, tuleb sel perioodil kõigepealt arvata Riiklike kuritegude määrustik (kontrrevolutsioonilistest ja NSV Liidule eriti ohtlikest valitsemiskorra-vastastest kuritegudest) (LSKK 1927, nr. 12). See määrustik sisaldas liiduvabariikide kriminaalkoodeksitele kohuslikke sätteid, mis määratlesid nii kontrrevolutsiooniliste kuritegude ja NSV Liidule eriti ohtlike valitsemiskorra-vastaste kuritegude mõisted kui ka mitmesuguste riiklike kuritegude koosseisud, mida kasutasid vaenulikud klassid võitluseks nõukogude korra vastu. See määrustik etendas eriliselt suurt osa üleliidulise sotsialistliku kriminaalseadusandluse arengus. Mitte vähema tähtsusega oli ka Sõjaväeliste kuritegude määrustik, mille teine redaktsioon kinnitati 27. juulil 1927. a. (LSKK 1927, nr. 50).

Peale nende kahe tähtsaima seadusandliku akti andis Liidu valitsus veel rea eriossa kuuluvaid kriminaalõiguslikke norme (liigkasuvõtmisest — 1927. a., võitlusest valekooperatiivide vastu — 1928. a., transpordialaste kuritegude vastu võitluse tugevdamisest, kriminaalvastutusest halvakvaliteedilise produktsiooni väljalaskmise eest — 1929. a. jt.).

„Põhialuste“ vastuvõtmisega olid liiduvabariigid kohustatud oma kriminaalkoodeksid ümber töötama nende kokkukõlasse viimiseks „Põhialustega“.

22. novembril 1926. a. võetakse vastu VKTK XII koosseisu 2. istungjärgu poolt VNFSV Kriminaalkoodeks uues redaktsioonis. See koodeks jõustus 1. jaanuarist 1927. a. Nii üld- kui ka eriosas tehtud muudatustega ja täiendustega kehtib ta praegugi.

VNFSV 1926. a. KrK-s leiab edasiarendamist kuriteo materiaalne käsitus. KrK § 6 juurde kuuluva märkuse kohaselt ei ole käsitatav kuriteona tegu, mis küll vormiliselt vastab eriosa mõne

[98] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 274.

paragrahvi tunnustele, kuid ilmse vähese tähtsuse ja kahjulike tagajärgede puudumise tõttu ei oma ühiskonnaohtlikku iseloomu.

Karistuse küsimuses täienes 1926. aasta VNFSV KrK niisuguse tähtsa instituudiga nagu karistatuse kustumise instituut, mida ei tundnud eelmiste aastate seadusandlus.

Hiljemini muudeti ja täiendati 1926. aasta VNFSV KrK oluliselt. Suur osa neist muudatustest oli maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse perioodil tingitud vabariikide kriminaalõiguslike normide kokkukõlastamise vajadusest NSVL normidega. Ühtlasi tehti VNFSV KrK-s muudatusi ja täiendusi, mis tulenesid sotsialistliku riigi ülesannetest antud perioodil ning olid tingitud vajadusest arendada või kõvendada võitlust uuesti tekkinud või kasvanud kuriteoliikidega.

Nõukogude kriminaalõiguse üldprintsiipide arenemises etendas suurt osa VNFSV VKTK ja RKN 1928. aasta 26. märtsi määrus „Karistuspoliitikast ja kinnipidamiskohtade olukorrast". See määrus piiras lühiajalise vabadusekaotuse kohaldamist, tunnistas vajalikuks repressioonide täpsema diferentseerimise läbiviimise kohtupraktikas jne.

Maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse perioodi nõukogude sotsialistlik kriminaalõigus iseloomustub järgmiste põhijoontega: üleliidulise kriminaalseadusandluse loomine eriti ohtlike kuriteoliikide osas; liiduvabariikide kriminaalkoodeksite kokkukõlla viimine üleliidulise kriminaalseadusandlusega; nende muudatuste ja täienduste sisseviimine kriminaalseadusandlusse, mis olid tingitud maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse perioodi iseärasustest.

§ 24. Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse periood.

Sotsialismi meie maal võidule viinud sotsialistliku ülesehitamise kasvav tõus möödus ägeda klassivõitluse olukorras. Kahjurlust, diversioone, terroristlikke akte, kulaklik-kapitalistlike elementide igasuguseid väljaastumisi toetas ja finantseeris piiritagune kapitalistliku ümbritsuse agressiivne osa, kes kasutas ära igasuguseid nõukogudevastaseid elemente palgaagentidena, esmajoones trotskistlik-buhharinlikke reetureid ja bandiite.

Väljasurevate kulaklik-kapitalistlike elementide vastupanu sotsialistlikule ülesehitamisele leidis toetust, oli organiseeritud ja juhitud trotskistlik-buhharinlike reeturite poolt kapitalistlike riikide ülesandel, nagu see tehti kindlaks rea kohtuprotsessidega.

Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodi kõige suuremate kahjurlusprotsesside hulka tuleb arvata „Prompartija" asi (25. novembrist kuni 7. detsembrini 1930. a.) — vana tehnilise ala intelligentsi tippude kontrrevolutsioonilisest kahjurluse ja spionaaži organisatsioonist; kontrrevolutsioonilise kahjurliku menševistliku organisatsiooni asi (1.—9. märtsini 1930. a.); elektrijaamade kahjurite asi (12.—19. aprillini 1933. a.).

Need kolm suurimat kohtuprotsessi ja rida teisi protsesse näitasid ilmselt, et kodanliku intelligentsi tippude kahjurlust organiseeriti, suunati ja juhiti välismaiste interventsionistlike jõudude poolt, kes andsid kontrrevolutsionääridele kahjurluse, diversiooni ja spionaaži ülesanded eesmärgiga nõrgendada NSV Liidu majanduslikku tugevust ja kaitsevõimsust ning hõlbustada interventsiooni meie maa vastu.

Seltsimees Stalin ütles kahjurlusest: „Kahjureid on ja saab olema seni, kuni meil on klassid, kuni on kapitalistlik ümbrus" [99]. Seda mõtet arendab ja rõhutab seltsimees Stalin korduvalt, mobiliseerides meie valvsust võitluseks kahjurlusega.

Teiseks klassivõitluse põhivormiks on sel perioodil kulakluse metsik võitlus majapidamise kollektiivsete vormide vastu maal. „Kulaklus eksproprieeriti. Ta eksproprieeriti samuti, nagu 1918. aastal eksproprieeriti kapitalistid tööstuse alal, kuid ainult selle vahega, et kulakluse tootmisvahendid läksid seekord mitte riigi, vaid ühinenud talupoegade, kolhooside kätte. See oli sügavaim revolutsiooniline pööre, hüpe ühiskonna vanast kvalitatiivsest olekust uude kvalitatiivsesse olekusse, mis oma tagajärgedelt võrdub revolutsioonilise pöördega 1917. aasta oktoobris" [100]. Kulakud panid toime selliseid kuritahtlikke akte nagu kolhooside süütamine, kolhoositegelaste tapmine, külvi nurjaajamise katsed, kolhooside laostamine jne.

Kolmandaks klassivõitluse põhivormiks põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodil oli nõukogude võimu poolt rakendatavate vahendite saboteerimine riigiaparaadi bürokraatlike elementide poolt, kes esinesid vaenlase agentuurina.

Sotsialismi võidukäik kutsus esile mitte üksnes klassivõitluse uue teravnemise, vaid tingis edaspidi ka selle vormide muutumise. Nõukogude organeisse poetunud sotsialismi vihased vaenlased, tundes oma jõuetust nõukogude võimu avalikuks atakeerimiseks, katsuvad tegutseda salakavalalt, salamahti, püüavad teos-

[99] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 303.
[100] ÜK(b)P ajaloo lühikursus, Tallinn, 1945, lk. 286.

tada kahjurlus- ja diversiooniakte: ladude süütamisi, masinate purustamisi, kahjurlust ja sabotaaži kolhoosides ja sovhoosides, kariloomade vigastamist ja hävitamist, eriti aga rahva vara riisumist jms.

„Peaasi nende endiste inimeste „tegevuses", " ütles seltsimees Stalin, „seisab selles, et nad organiseerivad riigi varanduse, kooperatiivide vara, kolhoosiomandi massilist varastamist ja näppamist. Vargus ja näppamine vabrikuis ja tehaseis, raudteeveoste varastamine ja näppamine, vargus ja näppamine ladudes ja kaubanduslikes ettevõtetes, eriti aga vargus ja näppamine sovhoosides ja kolhoosides — niisugune on nende endiste inimeste „tegevuse" põhilaad. Otsekui klassi-instinktiga tajuvad nad, et nõukogude majanduse aluseks on ühiskondlik omand, et kurja tegemiseks Nõukogude võimule on tarvis kõigutada just seda alust, — ja tõepoolest püüavadki nad massilise varguse ning näppamise organiseerimise teel kõigutada ühiskondlikku omandit" [101].

Vargust ja näppamist riiklikes ja ühiskondlikes asutistes ning ettevõtetes teostati trotskistlik-buhharinlike bandiitide juhtimisel ja otsesel osavõtul, kes püüdsid kõigutada nõukogude korra alust — sotsialistlikku omandit. Trotskistlik-buhharinlikest bandedest kapitalismi taastajad panid sel perioodil toime raskeima kuriteo revolutsiooni vastu.

1. detsembril 1934. a. toimepandud kuulmatu roim — seltsimees S. M. Kirovi tapmine trotskistlik-buhharinlike bandiitide poolt, nende poolt ka rea koletislike elu kallale kippumiste organiseerimine partei ja valitsuse juhtidele, spionaaž, kahjurlus, diversioonid jne. — need on alatuimad kuriteod, mis toime pandi Trotski-Buhharini kriminaalbandi poolt vaenulike riikide luure juhiste kohaselt.

Vaadeldaval perioodil suunab kohtupraktika repressioonide teraviku kõigepealt kontrrevolutsiooni, sotsialistliku omandi riisumise ja ametialaste kuritegude vastu.

II. Üleliiduline kriminaalseadusandlus täieneb põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodil määrusega, millel on eriliselt suur tähtsus revolutsioonilise seaduslikkuse edasisel kindlustamisel — NSVL KTK ja RKN määrusega 25. juunist 1932. a. „Revolutsioonilisest seaduslikkusest" (LSKK 1932, nr. 50, art. 298). Näidates revolutsioonilise seaduslikkuse edasiseks tugevnemiseks rea konkreetseid abinõusid, rõhutavad

[101] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 347.

NSVL KTK ja RKN selles määruses, et „ . . . ülesanne kõige valjemalt järgida revolutsioonilist seaduslikkust kolhooside ja kolhoosnike kogu massi suhtes esineb eriti tähtsa ülesandena tingimustes, kus töötava talurahva enamik on ühinenud kolhoosidesse".

1930. aasta 16. jaanuari määrus „Karja röövtapmise vastu võitlemise vahenditest" (LSKK 1930, nr. 6) konstateerib, et „reas kohtades toimub karja röövtapmine. See on üks kahjurluse viise, mida kasutavad kulakud, kes sellega õõnestavad kollektiviseerimist ja takistavad põllumajanduse tõusu". Ühenduses sellega sätib määrus neis tegudes süüdiolevate kulakute vastutuse.

Seoses vajadusega tagada põllumajanduslike masinate kõige hoolikamat käsitsemist ja teostada võitlust kuriteoliselt lohaka suhtumisega neisse annavad NSVL KTK ja RKN 13. veebruaril 1931. a. määruse „Vastutusest traktorite ja põllumajanduslike masinate lõhkumise ja rikkumise eest" (LSKK 1931, nr. 9, art. 104).

Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse perioodil omistab sotsialistlik kriminaalseadusandlus eriti suurt tähelepanu võitlusele sotsialistlikku omandit kahjustavate tegudega kui rahvavaenlase tegevuse põhivormiga sel perioodil. See vastas seltsimees Stalini juhtmõttele, et „meie aja revolutsiooniline seaduslikkus on suunatud oma teravikuga mitte sõjakommunismi äärmuste vastu, mida ei ole juba ammu enam olemas, vaid varaste ja kahjurite vastu ühiskondlikus majanduses, ulakate ja ühiskondliku omandi omastajate vastu. Revolutsioonilise seaduslikkuse peamine mure seisab meie päevil järelikult ühiskondliku omandi kaitsmises ja mitte milleski muus. Seepärast ongi võitlus ühiskondliku omandi kaitse eest, võitlus kõigi abinõude ja vahenditega, mis on antud meie käsutusse Nõukogude võimu seadustega, üheks partei peaülesandeks" [102].

Selle perioodi seadusandluses on keskne koht 1932. aasta 7. augusti ajaloolisel seadusel „Riiklike ettevõtete, kolhooside ja kooperatiivide vara kaitse ja ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kindlustamise kohta" (LSKK 1932, nr. 62).

Pärast 1932. a. 7. augusti seaduse andmist pöördub üleliiduline kriminaalseadusandlus korduvalt küsimuste juurde, mis on seotud võitlusega sotsialistliku omandi riisumiste vastu.

Võitluses spekulatsiooniga, mis on tihedalt seotud riisumistega, nagu sageli näitasid Lenin ja Stalin, etendas suurt osa NSVL

[102] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 348.

KTK ja RKN määrus 22. augustist 1932. a. (LSKK 1932, nr. 65), mis anti seetõttu, et viimasel ajal, vaatamata keelule, sagenesid spekulatsioonijuhtumid, eriti spekulatsioon laiatarbekaupadega.

Vajadus otsustavalt ümber korraldada rekonstrueeritava transpordi tööd, põhjalikult parandada transpordil töödistsipliini ja likvideerida transpordi mahajäämist sotsialistliku majanduse teistest aladest, eriti likvideerida õnnetusi, avariisid jms., tingis eriseaduse andmise, mis tugevdas võitlust kuritegudega transpordi alal (NSVL KTK ja RKN määrus 23. jaanuarist 1931. a. — LSKK 1931, nr. 4).

Üheks ülesandeks sotsialistliku tööstuse arendamises oli vabrikute ja tehaste poolt väljalastava produktsiooni kõrge kvaliteedi tagamine. NSVL KTK ja RKN määrus 8. detsembrist 1933. a. „Vastutusest halvakvaliteedilise produktsiooni väljalaskmise eest" (LSKK 1933, nr. 73) näitas, et halvakvaliteedilise ja mittekomplektilise toodangu väljalaskmist tuleb käsitada „raske riigivastase kuriteona", mille eest vastutus pannakse trustide ja käitiste juhatajaile ning administratiiv-tehnilisele personalile.

Tarbijale valesti mõõtmine ja kaalumine nõukogude kaubanduses töötajate poolt on raske kuritegu, mis rikub nõukogude kaubanduse põhimõtteid ja töötava rahva huvisid. Käsitades seda kuritegu tarbijalt varastamisena ja Nõukogude riigi petmisena, teeb NSVL KTK ja RKN määrus 25. juulist 1934. a. (LSKK 1934, nr. 41) esitise täiendada liiduvabariikide kriminaalkoodekseid paragrahviga, mis seda kuritegu ette näeks.

Vaadeldaval perioodil täieneb üleliiduline kriminaalseadusandlus veel kolme eriti tähtsa seadusega.

NSVL KTK 1933. aasta 14. märtsi määrusega „Riigiasutistes ja -ettevõtteis teenijate vastutusest kahjurlike aktide eest" (LSKK 1933, nr. 19) tehti esitis rakendada diversioonide, süütamiste, plahvatuste, masinaseadiste rikkumise ja teiste kahjurluse liikide puhul eriti karme karistusi.

NSVL KTK määrusega 8. juunist 1934. a. (LSKK 1934, nr. 33) paigutatakse Riiklike kuritegude määrustikku § 1^1—1^4 vastutusest kodumaa reetmise eest. See ajalooline määrus rõhutab erilise jõuga nõukogude kodaniku ja eriti sõjaväelase püha kohust kaitsta oma sotsialistlikku isamaad. Kodumaa reetmine on kõige raskem roim.

Seaduse andmisel kodumaa reetmisest oli eriline tähtsus. Lenin ja Stalin juhtisid korduvalt tähelepanu sellele, et proletariaat peab kaitsma oma isamaad võimu haaramise momendist peale. Lenin ütles, et meie kaitseme oma isamaad sellest päevast

peale, mil kukutasime oma kodanluse ja andsime vabaduse rõhutud rahvastele ning rahvale maa.

1. detsembril 1934. a. trotskistlik-buhharinliku bandi poolt toimepandud seltsimees S. M. Kirovi roimarlik tapmine tegi tarvilikuks otsustavate võitlusvahendite rakendamise roimarlike terroristlike aktide vastu. Ühenduses sellega tuuakse kriminaalprotsessuaalsesse seadusandlusse NSVL KTK ja RKN 1. detsembri 1934. a. määrusega muudatused, mis tagavad löökide kiiruse ja tabavuse terroristide suhtes (LSKK 1934, nr. 74).

III. Tol ajal veel paljastamata rahvavaenlased, kes olid tunginud juhtivaile kohtadele kohtuala organeis, katsusid ka teoreetilisel alal oma kahjurlike „teooriatega" ja kriminaalkoodeksi projektiga õõnestada sotsialistliku kriminaalõiguse aluseid. Nad jutlustasid nihilistlikku suhtumist nõukogude kriminaalseadusse, töötasid välja koodeksi projekte ilma täpsete kuriteokoosseisudeta ja ilma täpsete sanktsioonideta.

See kahjurlik „tegevus" paljastati hiljem ja rahvavaenlastele anti purustav hoop, mille tulemusena loodigi võimalus likvideerida kahjurluse tagajärjed õiguse rindel.

Nõukogude sotsialistlik kriminaalseadusandlus iseloomustub vaadeldaval perioodil järgmiste põhijoontega: revolutsioonilise seaduslikkuse edasine kindlustamine, mille põhiülesandeks saab sotsialistliku omandi kaitse; terve rea üleliiduliste normide kehtestamine kriminaalõiguse alal, mis käsitlevad võitlust kõige enam ohtlike kuritegudega.

§ 25. Sotsialistliku ühiskonna ülesehituse lõpuleviimise ja uue Konstitutsiooni teostamise eest toimunud võitluse periood.

I. Stalinlik Konstitutsioon tõstis uuele kõrgusele Lenini-Stalini õpetuse revolutsioonilisest seaduslikkusest ja sotsialistlikust kriminaalseadusest.

Oma aruandes NSV Liidu Konstitutsiooni projekti kohta ütles seltsimees Stalin: „Konstitutsioon on põhiseadus, ja ainult põhiseadus. Konstitutsioon ei eita, vaid eeldab tulevaste seadusandlike organite jooksvat seadusandlikku tööd. Konstitutsioon annab juriidilise baasi nende organite tulevasele seadusandlikule tegevusele" [103].

Võidu saavutanud sotsialismi epohhil kasvab veel enam sotsialistliku seaduse osa ja tähtsus.

[103] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 463.

Seltsimees Stalini poolt esildatud nõue nõukogude seaduste stabiilsusest on käesoleval ajal sotsialistliku seaduslikkuse alus: „Peab kord lõpu tegema sellele olukorrale, kus mitte üks teatav organ, vaid terve rida organeid seadusi annavad. See seisukord on vastuolus seaduste stabiilsuse põhimõttega. Seaduste stabiilsust on meil aga praegu rohkem tarvis kui kunagi varem" [104].

Kriminaalõiguse alal leiab seaduste stabiilsuse nõue väljenduse Stalinlikus Konstitutsioonis fikseeritud sättes NSV Liidu ühtsa kriminaalkoodeksi väljatöötamisest.

Maailma esimene ja ainus võidu saavutanud sotsialismi Konstitutsioon on nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse aluseks. Stalinliku Konstitutsiooni aluseks seatud printsiibid leiavad peegeldust ka nõukogude kriminaalõiguses.

NSVL Konstitutsiooni üldpõhimõtteist ilmneb, et nõukogude kriminaalõiguse ülesandeks on tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi ning tema majanduslike ja poliitiliste aluste kaitse ja kindlustamine. Konstitutsiooni sätteist järeldub vajadus tugevdatult kaitsta NSV Liidu kodaniku isikut, tema isiklikke õigusi ja isiklikku vara.

II. Sotsialistliku ülesehituse lõpuleviimise ja uue Konstitutsiooni läbiviimise eest toimunud võitluse perioodil toimus klassivõitlus ägedais vormides.

Välismaiste salaluurete alatute palgasulaste — trotskistlik-buhharinlike bandiitide salakuulajalik, diversionistlik-terroristlik, õõnestav, kahjurlik ja reeturlik tegevus sai põhiliselt paljastatud ja purustatud.

Analüüsides klassivõitluse vorme vaadeldava perioodi lõpul, osutas seltsimees Stalin vajadusele meeles pidada ja mitte kunagi unustada, et niikaua, kui on olemas kapitalistlik ümbritsus, saavad olema ka kahjurid, diversandid, spioonid, terroristid, kes saadetakse välismaa riikide salaluureorganite poolt Nõukogude Liidu tagalasse.

Teostades halastamatut võitlust rahvavaenlastega, kes olid toime pannud raskeimaid kuritegusid, pööras kohus sel perioodil suurt tähelepanu ka võitlusele nende kuritegudega, milles avalduvad inimese teadvuses püsima jäänud kapitalistlikud igandid.

III. Sotsialistliku ülesehituse lõpuleviimise ja uue Konstitutsiooni läbiviimise eest toimunud võitluse perioodil rikastub üleliiduline kriminaalseadusandlus terve rea tähtsaimate kriminaalseadustega.

---

[104] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 468—469.

Kõigepealt tuleb ära märkida üldosa normide edasist arendamist.

Võitluse tugevdamiseks kõige ohtlikumate kuritegudega võtavad NSVL KTK ja RKN 8. augustil 1936. a. vastu määruse „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste" §-de 13 ja 18 täiendamise kohta (LSKK 1936, nr. 44). Vastavalt sellele määrusele võib kõige ohtlikumaid kurjategijaid mõista vabadusekaotusele kinnipidamise näol türmis.

NSVL KTK määrusega 2. oktoobrist 1937. a. (LSKK 1937, nr. 66) muudeti „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste" §-i 18, selleks et veel enam tugevdada võitlust spionaažiga, kahjurlusega, katsetega organiseerida plahvatusi, rongiõnnetusi ja inimohvritega süütamisi ning teisi diversiooniakte. Loetletud kuriteoliikide suhtes sätiti vabadusekaotus tähtajaga kuni 25 aastat.

Alaealiste kuritegevuse kiireima likvideerimise eesmärgil sätiti NSVL KTK ja RKN määrusega 7. aprillist 1935. a. (LSKK 1935, nr. 19) kriminaalvastutus mõningate kuritegude eest 12-aastasest vanusest peale ja tõsteti eriti esile alaealiste poolt toimepandavate kuritegude organiseerijate kriminaalvastutus.

Eriosa normid täienevad sel perioodil rea tähtsate sätetega.

Kiire ja otsustava võitluse kindlustamiseks kahjurluse ja diversiooniaktidega toodi NSVL KTK määrusega 14. septembrist 1937. a. (LSKK 1937, nr. 61) liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksitesse muudatused, mille kohaselt ei lubatud kassatsioonikaebuste esitamist nimetatud kuriteoasjades, ja otsused, milledega on mõistetud karistuse ülemmäär, täidetakse viivitamatult pärast süüdimõistetu armuandmispalve tagajärjeta jätmist.

NSV Liidu Ülemnõukogu valimiste määrustik, kinnitatud NSVL KTK poolt 9. juulil 1937. a. (LSKK 1937, nr. 13), sisaldas kolm uut kuriteokoosseisu: NSVL kodaniku takistamine valimisõiguste teostamisel, valimisdokumentide võltsimine ja teadlikult ebaõige häälte lugemine.

Vaadeldaval perioodil vastuvõetud tähtsaid seadusi oli NSVL KTK ja RKN määrus 27. juunist 1936. a. „Abortide keelust, materiaalse abi suurendamisest sünnitajaile, riikliku abi sisseseadmisest lasterikastele, sünnitusmajade, lastesõimede ja lasteaedade võrgu laiendamisest, kriminaalkaristuse kõrgendamisest alimentide mittemaksmise eest ning mõningaist muudatusist abielulahutuse seadusandluses" (LSKK 1936, nr. 34). See seadus, mis vastu võeti pärast tema projekti üldrahvalikku arutust, väljendas stalinlikku hoolt naise-ema ja laste eest.

IV. Viimasel ajal võeti vastu rida seadusi, milledel on erandlikult suur poliitiline tähtsus ja mis asetavad sotsialistliku kriminaalõiguse põhiküsimusi uuel kujul.

NSVL Konstitutsiooni § 130 nõue, mis on adresseeritud kõigi nõukogude kodanikele, pidada kinni sotsialistlikust töödistsipliinist, järgida sotsialistliku ühiselu reegleid ja austada nõukogude seaduste vankumatust on konkretiseeritud reas NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlustes.

Seadlus „Kaheksatunnisele tööpäevale ja seitsmepäevasele töönädalale ülemineku ning ettevõtteist ja asutistest tööliste ja teenistujate omavolilise lahkumise ärakeelamise kohta", antud 26. juunil 1940. a., määras kindlaks karistuspoliitika tööliste ja teenistujate töölt kaaluvate põhjusteta puudumise ja omavolilise lahkumise asjades. See seadlus etendab erandlikult suurt kasvatuslikku osa sotsialistliku töödistsipliini kindlustamise alal.

Võitluses sotsialistliku ühiselu reeglite kindlustamise eest omab suurt tähtsust NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 10. augustist 1940. a. „Kriminaalvastutusest väikeste varguste eest tootluses ja huligaansuse eest".

Nagu näitab kohtupraktika uurimine, on otsustav võitlus huligaansuse ja väikeste varguste vastu andnud väga suuri positiivseid tulemusi. Säärast liiki asjade karistuspoliitika kindlustas järsu murrangu võitluses niisuguste kapitalistlike iganditega inimese teadvuses nagu huligaansus ja sotsialistliku omandi (olgugi väikesed) riisumised.

Niisama suur on ka teiste viimasel ajal antud NSV Liidu Ülemnõukogu seadluste poliitiline tähtsus: 10. juuli 1940. a. seadlus „Vastutuse kohta tööstusettevõtete poolt halvakvaliteedilise või mittekomplektilise toodangu väljalaskmise ja kohuslikest standardeist mittekinnipidamise eest" ning 10. veebruari 1941. a. seadlus „Seadmete ja materjalide müümise, vahetamise ja mujale väljaandmise keelu kohta ja kohtuliku vastutuse kohta nende ebaseaduslike toimingute eest".

Kõik need seadlused on suunatud nende ülesannete teostamisele, mis seisid sotsialistliku riigi ees tema arengu antud perioodil.

§ 26. Kriminaalseadusandlus Suure Isamaasõja ajal.

Sõjaolukord, millesse NSV Liit sattus fašistliku Saksamaa reeturliku kallaletungi tagajärjel, kutsus esile nõukogude võimu poolt rea tähtsaimate seadusandlike aktide andmise. Juba esime-

sel sõjapäeval andis NSVL Ülemnõukogu Presiidium välja seadluse „Sõjaseisukorra kohta". Selle seadluse § 7 kohaselt antakse piirkondades, kus on välja kuulutatud sõjaseisukord, kõik riigikaitse, ühiskondliku korra ja riikliku julgeoleku vastu suunatud kuritegude asjad arutamiseks sõjatribunalidele. Nende asjade allutamisega sõjatribunalidele kriipsutas seadlus alla teatavate kuritegude erilist ohtlikkust sõjaaja tingimustes. Seadluse järgi kuuluvad niisuguste kuritegude hulka: riiklikud kuriteod (s. o. kontrrevolutsioonilised ja eriti ohtlikud valitsemiskorra-vastased kuriteod); kuriteod, mis on ette nähtud 7. augusti 1932. a. seadusega sotsialistliku omandi kaitse kohta; kõik kuriteod, mis on toime pandud sõjaväelaste poolt; röövimine (VNFSV KrK § 167 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid); tahtlik tapmine (VNFSV KrK §-d 136—138 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid); vahistatu vägivaldne vabastamine vahi alt või kinnipidamisasutisest (VNFSV KrK § 81 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid); kohuslikust sõjaväeteenistusest kõrvalehoidumine (VNFSV KrK § 68 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid); võimu esindajaile vastuhakkamine (VNFSV KrK § 73 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid); tulirelva ebaseaduslik ostmine, müümine ja hoidmine (VNFSV KrK §-d 164-a, 166-a ja 182 ning teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid). Peale selle omandasid sõjaväevõimud seadlusega õiguse anda sõjatribunalidele arutamiseks spekulatsiooni, kuritahtliku huligaansuse ja teiste kuritegude asju, mis on ette nähtud liiduvabariikide koodekseis, kui väejuhatus tunnistab selle vajalikuks sõjaseisukorra olude tõttu. Seadlus „Sõjaseisukorra kohta" andis sõjaväevõimudele õiguse anda kogu elanikkonnale kohuslikke määrusi ning määrata nende mittetäitmise eest halduskaristusi vabadusekaotuse näol kuni kuue kuuni või rahatrahvi näol kuni 3000 rublani.

26. juuni 1941. a. seadlus „Sõjaseisukorra kohta" on iseloomustav sotsialistliku riigi arengu teisele faasile. Kokkukõlas Liidu Konstitutsiooni § 49 p. „o"-ga kehtestatakse sõjaseisukord riigikaitse huvides või ühiskondliku korra ja riikliku julgeoleku kindlustamiseks. Sõjaseisukorra põhimine ülesanne on maa kaitsevõime tugevdamine. Jäädavalt on kadunud need ajad, kus agressorid ja intervendid võisid loota sisemise kontrrevolutsiooni toetusele. Esitades 6. novembril 1941. a. välksõja nurjumise põhjusi, ütles seltsimees Stalin, et „sakslased lootsid . . . Nõukogude tagala

ebakindlusele, oletades, et . . . algavad ülestõusud ja riik laguneb algosadeks . . . Kuid siingi eksisid sakslased rängasti . . . Mitte kunagi veel pole Nõukogude tagala olnud nii kindel kui nüüd. On täiesti usutav, et iga teine riik, olles kaotanud sääraselt territooriumi nagu meie nüüd, ei oleks katsumisele vastu pidanud ja oleks laostunud. Kui nõukogude kord nii hõlpsasti vastu pidas katsumusele ja veelgi enam kindlustas oma tagalat, siis see näitab, et nõukogude kord on nüüd kõige kindlam kord" [105].

1941. a. seadlus „Sõjaseisukorra kohta" peegeldas nõukogude korra kindlust, nõukogude tagala kindlust. Nõukogude korra kindlus, nõukogude tagala kindlus avaldusid ka sõjaaja nõukogude kriminaalseadusandluses ja kohtupraktikas, tunduvalt kergendades võitlust tagala desorganiseerijatega.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 6. juulist 1941. a. „Vastutuse kohta sõja ajal elanikkonnas ärevust tekitavate valekuulduste levitamise eest" määras selle kuriteo eest karistuseks kinnipidamise türmis kahest kuni viie aastani, kui see tegu oma iseloomult ei too kaasa raskemat karistust.

Sõjatööstuse ettevõtete toodangu suurendamise vajadus nõudis tööliste ja teenistujate kinnistamist nende ettevõtete juurde. Võitluseks omavoliliste lahkumistega neist ettevõtteist andis NSVL Ülemnõukogu Presiidium 26. detsembril 1941. a. seadluse „Vastutuse kohta sõjatööstuse ettevõtete tööliste ja teenistujate ettevõtteist omavolilise lahkumise eest". Seadlus määrab, et kõik mees- ja naissoost töölised ja teenistujad, kes töötavad sõjatööstuse ettevõtteis (lennuki- ja tankiehituse, relvastuse, laskemoona, sõjalaevaehituse ja sõjakeemia), sealhulgas ka evakueeritud ettevõtteis ja samuti teiste tööstusharude ettevõtteis, mis kooperatsiooni põhimõtte alusel teenindavad sõjatööstust, — loetakse sõja ajaks mobiliseerituks ja kinnistatakse alaliseks töötamiseks nende ettevõtete juurde, kus nad töötavad. Tööliste ja teenistujate omavolilist lahkumist tähendatud tööstusharude ettevõtteist käsitatakse deserteerimisena ja isikuid, kes on süüdi omavolilises lahkumises, karistatakse vabadusekaotusega türmis kinnipidamise näol viiest kuni kaheksa aastani. Ülalnimetatud tööstusharude ettevõtteist lahkumise (deserteerimise) asjad alluvad sõjatribunalidele.

1942. a. ja 1943. a. väljaantud eriseadlustega laiendati 26. detsembri 1941. a. seadluse kehtivust söe-, nafta- ja teiste tööstusharude töölistele ja teenistujatele.

---

[105] Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn, 1945, lk. 18—19.

16. jaanuaril 1942. a. sätiti uued reeglid sõjaväekohuslike ja kutsealuste arvelevõtmise ja asukoha muutmise kohta sõja ajal. Nende reeglite tahtliku rikkumise eest võetakse süüdlased vastutusele VNFSV KrK § 193[10]a ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragrahvide alusel.

Isamaasõda nõudis maa kõikide jõudude mobiliseerimist. Eesmärgil kindlustada tööjõuga tähtsamaid sõjatööstuse ettevõtteid ja ehitusi ning teisi riigikaitse vajadusteks töötavaid rahvamajandusharusid andis NSVL Ülemnõukogu Presiidium 13. veebruaril 1942. a. seadluse: „Sõjaajaks töövõimeliste linnaelanike mobiliseerimise kohta töötamiseks tootluses ja ehitustöödel", sättides ühtlasi kriminaalvastutuse sellest mobilisatsioonist kõrvalehoidumise eest.

Eesmärgil abistada kolhoose, sovhoose ja MTJ-u nende põllumajanduslike tööde õigeaegses läbiviimises anti NSVL RKN ja ÜK(b)P KK 13. aprilli 1942. a. määrus „Linnade ja maa elanikkonna mobiliseerimise korra kohta põllumajanduslikele töödele kolhoosidesse, sovhoosidesse ja MTJ-desse". NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 15. aprilli 1942. a. seadlus sättis kriminaalvastutuse sellest mobilisatsioonist kõrvalehoidumise eest.

ÜK(b)P KK 27. mai 1939. a. määrusega kehtestati töövõimeliste kolhoosnike suhtes tööpäevade kohuslik alammäär. NSVL RKN ja ÜK(b)P KK 13. aprilli 1942. a. määruses „Tööpäevade kohusliku miinimumi kõrgendamise kohta kolhoosnikele" märgitakse, et kolhoosnike rõhuv enamik täidab ja ületab selle miinimumi. Seetõttu ja ka kõigi põllumajanduslike tööde õigeaegse teostamise eesmärgil, et sellega kindlustada kolhoosidele kõrget viljasaaki ja loomapidamise edasist arengut, kolhoosnikele aga kõrgemat naturaal- ja rahalist tulu tööpäevadelt, samuti ka eesmärgil kindlustada riigile ja Punaarmeele küllaldasel hulgal toiduaineid, otsustasid NSVL RKN ja ÜK(b)P KK tõsta kohuslikku tööpäevade miinimumi. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 15. aprilli 1942. a. seadlusega kehtestati kriminaalvastutus kolhoosnikele, kes mõjuvate põhjusteta ei ole sooritanud kohuslikku tööpäevade miinimumi.

Eesmärgil tugevdada võitlust põletusainete ettenähtud otstarveteks kasutamise eest sättis NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 23. juuni 1942. a. seadlus spetsiaalvastutuse põletusaine riisumise eest MTJ-des ja sovhoosides (kinnipidamine türmis tähtajaga kolmest kuni viie aastani).

29. septembril 1942. a. anti seadlus „Rindelähedaste rajoonide tööliste, teenistujate ja insener-tehniliste töötajate üleviimise

kohta mobiliseeritute seisukorda". See seadlus sätib, et seda liiki isikute omavolilist lahkumist ettevõtteist ja asutistest tuleb käsitada deserteerimisena, ja näeb ette nende karistamise 26. detsembri 1941. a. seadluse alusel. Ühtlasi käsitas 29. septembri 1942. a. seadlus tööliste, teenistujate ja insener-tehniliste töötajate organiseeritud ja täieliku evakueerimise mittetagamist ettevõtete ja asutiste juhatajate poolt erilise ametialase kuriteona, mis on karistatav kinnipidamisega türmis tähtajaga viiest kuni kümne aastani.

2. mail 1943. a. järgnes seadlus „Vastutuse kohta NSVL ordenite, medalite ja rinnamärkidega ebaseadusliku autasustamise eest, ordenite, medalite ja rinnamärkide omastamise eest ning nende edasiandmise eest autasustatud isikute poolt teistele isikutele".

15. aprillil 1943. a. anti seadlus „Sõjaseisukorra kehtestamise kohta kõikidel raudteedel". Seadlus märkis oma sissejuhatavas osas, et raudteetranspordi tööliste ja teenistujate rõhuv enamik täidab ausalt ja kohusetruult oma kohustusi kodumaa vastu. Kuid ühtlasi rõhutas seadlus, et kuna sõjatingimustes on valitsuse ülesannete täpsel ja õigeaegsel täitmisel raudteetranspordi poolt vedude alal eriti suur sõjaline ja rahvamajanduslik tähtsus, siis on lubamatu, et raudteetranspordi tööliste ja teenistujate mittedistsiplineeritud vähemik ajaks nurja rinde pideva varustamise ja takistaks ausatel raudteetranspordi töötajatel täita oma kohust kodumaa vastu.

Vastavalt 15. aprilli 1943. a. seadlusele loeti kõik raudteetranspordi töölised ja teenistujad sõjaajaks mobiliseerituks ja kinnistatuks raudteetranspordi töödele. Raudteetranspordi töötajate ametialaste kuritegude suhtes kehtestati Punaarmee sõjaväelastega võrdne vastutus.

9. mai 1943. a. seadlusega „Sõjaseisukorra kehtestamise kohta mere- ja jõetranspordis" laiendati 15. aprilli 1943. a. seadluse kehtivus Merelaevastiku Rahvakomissariaadile, Jõelaevastiku Rahvakomissariaadile ja NSVL RKN juures olevale Põhja Meretee Peavalitsusele.

Isamaasõja kestel anti võrdlemisi vähe seadusandlikke akte, mis otseselt käsitlesid kriminaalõiguse üldosa sätteid. Nii anti 27. veebruaril 1942. a. seadlus „Raudtee- ja veetranspordi töötajate suhtes tehtud kohtuotsuste täitmise edasilükkamise kohta", 26. veebruaril 1943. a. anti seadlus „Sõjaväelaste kohtulikult karistamatuks tunnistamise kohta, kes on end näidanud

kodumaa kindlate kaitsjatena, ja nende vabastamise kohta karistusest".

15. juunil 1943. a. anti NSVL RKN määrus „Võitluse tugevdamise kohta alaealiste huligaansuse ja kuritegevusega". (27. veebruari 1942. a. ja 26. veebruari 1943. a. seadlusi, samuti ka NSVL RKN 15. juuni 1943. a. määrust vaadeldakse õpperaamatu tekstis.)

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 19. aprilli 1943. a. seadlus sättis surmanuhtluse poomise läbi reetmise ja osavõtu eest roimadest, mis on toime pandud saksa fašistlike röövvallutajate poolt, vähem aktiivsetele osalistele aga sunnitöö tähtajaga 15 kuni 20 aastani.

TEINE OSA.

ÕPETUS KRIMINAALSEADUSEST.

VI peatükk.

ÜLDINE ÕPETUS KRIMINAALSEADUSEST.

§ 27. Kriminaalseaduse mõiste.

Kriminaalseadus on juriidilisi norme sisaldav riigivõimu kõrgema organi akt, mis sätib, missugused teod ja tegevusetused on kuriteolised ja missuguseid karistusi peab kohus kohaldama neid toime pannud isikute suhtes.

Nõukogude kriminaalseadus kaitseb NSV Liidu sotsialistlikku ühiskondlikku ja riiklikku korda, sotsialistlikku omandit, majanduse sotsialistlikku süsteemi, isikut, tema õigusi ja seaduslikke huvisid ning sotsialistlikku õiguskorda ühiskonnaohtlike rünnete vastu. Kriminaalseadus teostab seda kaitset, sättides karistuste kohaldamise isikuile, kes neid kuritegusid on toime pannud.

Nõukogude kriminaalõigus sätib kuriteoliste käitumiste ulatuse, kuritegude liigid, nende suhtelise raskuse ja karistuse liigid, mis vastavad iga kuriteo raskuse astmele.

Nõukogude kriminaalseadus on nõukogude kriminaalõiguse ainsaks allikaks. Vastavalt NSVL Konstitutsiooni §-le 112 allub kohus käitumise kuritegelikkuse tuvastamisel ja konkreetse karistuse valikul ainuüksi seadusele.

Kriminaalseadus nagu iga teine nõukogude seadus on kõigutamatu ja üldkohuslik.

Iga kodaniku, eelkõige sotsialistlikku õigusemõistmist teostavate ametiisikute põhilisi kohustusi on Konstitutsiooni järgimine ja sotsialistliku riigi seaduste täpne täitmine.

Igasugune kõrvalekaldumine seaduse käsust viib sotsialistliku seaduslikkuse nõrgendamisele, riigi huvide ning kodaniku huvide ja seaduslike õiguste rikkumisele.

Kohus allub ainult seadusele. Sotsialistliku ühiselu reeglid ei ole käsitatavad kriminaalõiguse allikana, kuid neil on oluline tähtsus rea nõukogude kriminaalõiguse normide õigesti mõistmiseks.

Näiteks karistab kriminaalseadus isiku solvamise eest (VNFSV KrK § 159) ja laimamise, s. o. teadvalt valede, teist isikut häbistavate väljamõeldiste levitamise eest (VNFSV KrK § 161). Missugused väljamõeldised on häbistavad, missugused sõnad või teod on isikut solvavad, seda on võimalik määratleda vaid juhindudes mittekirjutatud, kuid üldiselt omaksvõetud sotsialistliku ühiselu reegleist.

§ 28. NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandlus.

Kehtiv nõukogude kriminaalseadusandlus koosneb üleliidulistest kriminaalseadustest ja liiduvabariikide kriminaalseadustest. Vaatamata mõningatele erinevustele liiduvabariikide üksikute kriminaalseaduste vahel, tuleb neid kui tervikut vaadelda printsipiaalselt ühtsa nõukogude sotsialistliku kriminaalseadusandlusena.

Enne Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu loomist anti kriminaalõigusliku iseloomuga seadusandlikke akte iseseisvalt iga Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi poolt. Kriminaalõiguse ühtsus väljendus selles, et nõukogude kriminaalseadusandluse põhiprintsiibid olid ühtlased kõigis Nõukogude vabariikides. VNFSV kriminaalseadusandlus esines teiste Nõukogude vabariikide seadusandluse alusena, kes seda jäljendasid võrdlemisi väikeste, nende vabariikide iseärasustest tingitud muudatustega.

NSVL 1924. a. Konstitutsioon andis NSV Liidu kõrgemate organite pädevusse „Liidu kohtukorralduse ja kohtupidamise aluste, kuid ka tsiviil- ja kriminaalseadusandluse aluste fikseerimise“ (§ 1 punkt „p“) ja „kogu NSV Liidu territooriumile ulatuva amnestiaõiguse“ (sama paragrahvi punkt „c“).

Kokkukõlas nende NSVL Konstitutsiooni sätetega määras NSVL KTK II koosseisu 2. istungjärk konkreetselt NSV Liidu kompetentsi kriminaalseadusandluse alal, arvates siia „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste“, riiklikke ja sõjaväelisi kuritegusid käsitlevate määrustike ja üksikute seadusandlike aktide andmise, mis näitavad liiduvabariikidele need kuritegude liigid ja alaliigid, mille suhtes NSV Liit peab vajalikuks teostada teatavat ühtsat kohtupoliitikat.

Nimetatud seadusandlike aktide kogum moodustabki selle

üleliidulise kriminaalseadusandluse aluse, millest kõneleb NSVL 1924. a. Konstitutsioon.

Kõrvuti üleliidulise seadusandlusega säilis NSVL 1924. a. Konstitutsiooni alusel ka liiduvabariikide kriminaalseadusandlus (kriminaalkoodeksid), mis aktsepteeris üleliidulise seadusandluse sätted.

1936. a. NSVL Konstitutsiooni § 14 punkt „u" alusel kuulub NSVL pädevusse kriminaalkoodeksi andmine, mis seega saab üleliiduliseks koodeksiks.

Kuni üleliidulise kriminaalkoodeksi andmiseni kehtib põhijoontes NSVL 1924. a. Konstitutsiooni alusel loodud kriminaalseadusandlus. See koosneb üleliidulistest kriminaalseadustest ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksitest ning teistest kriminaalõigusliku iseloomuga seadusandlikest aktidest.

II. Üleliiduline kriminaalseadusandlus koosneb alamal loetletud seadusandlikest aktidest:

1. „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialused", mis võeti vastu NSVL KTK II koosseisu 2. istungjärgu poolt ja kehtestati NSVL KTK määrusega 31. oktoobrist 1924. a. (LSKK 1924, nr. 24). Kokkukõlas NSVL 1924. a. Konstitutsiooniga sätivad „Põhialused" nii NSV Liidu kui ka liiduvabariikide kriminaalseadusandluse piirid, sisaldavad kriminaalkoodeksi üldossa kuuluvaid kriminaalõiguslikke sätteid ja üksikuid eeskirju liiduvabariikidele mõningate üldosa normide andmise kohta.

2. Riiklike kuritegude määrustik, vastu võetud NSVL KTK poolt 25. veebruaril 1927. a. Määrustik kehtib kogu NSVL territooriumil muudatustega, mis selles on tehtud järgnevail aastail. Määrustiku paragrahvid on muudatusteta kodifitseeritud liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse.

3. 1932. aasta 7. augusti seadus „Riiklike ettevõtete, kolhooside ja kooperatiivide vara kaitsest ja ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kindlustamisest". 1932. a. 7. augusti seadus ei ole võetud liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse, kuid kehtib ja rakendatakse iseseisva aktina kogu NSVL territooriumil.

4. Sõjaväeliste kuritegude määrustik, esmakordselt avaldatud 1924. a. Määrustik kehtib 27. juunil 1927. a. vastuvõetud redaktsioonis. Ta on kodifitseeritud liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse eri peatükina (VNFSV KrK eriosa IX peatükk).

5. Üksikud kriminaalõigusliku iseloomuga seadusandlikud aktid, antud kokkukõlas „Põhialuste"

§-ga 3, mis omistab NSVL KTK Presiidiumile õiguse vajaduse korral näidata liiduvabariikidele kuritegude liike ja alaliike, mille suhtes NSV Liit peab vajalikuks ühtsa kohtupoliitika teatava suuna teostamist. Need üleliidulised seadused kodifitseeriti peale väheste erandite liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse kas sõna-sõnalt või mõningate muudatustega, mis ei muutnud nende olemust. Sellised on näiteks NSVL KTK ja RKN määrused 7. detsembrist 1931. a. ja 7. märtsist 1932. a., kriminaalõiguslikud paragrahvid 27. juuni 1936. a. seaduses „Abordi keelu kohta", NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlused 10. juulist ja 10. augustist 1940. a. jt.

Neid üleliidulisi seadusandlikke akte võib neis sisalduvate kriminaalõiguslike normide iseloomu järgi jaotada mitmesse liiki:

a) Seadusandlikud aktid, mis on kodifitseeritud liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse täielikult, üleliidulise seaduse sõna-sõnalise tekstina. Selline on näit. NSVL KTK ja RKN määrus 7. augustist 1935. a., mis sõna-sõnalt on sisestatud VNFSV KrK-sse paragrahvina 75^4.

b) Seadusandlikud aktid, mis sisaldavad kriminaalõigusliku normi põhielemente, kuid ei sisalda paragrahvi valmis teksti. Need seadused erinevad ülalosutatuist ainult sellega, et nad ei sisalda kriminaalkoodeksi paragrahvi valmis teksti, küll aga selle põhielemente. Selline on näit. 1935. a. 7. aprilli seaduse säte, mis näeb ette vastutuse alaealiste kihutamise või ahvatlemise eest mitmesugustest kuritegudest osavõtmisele, samuti alaealiste sundimise eest tegutsemisele spekulatsiooniga, prostitutsiooniga, kerjamisega jms. Liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse on see seadus võetud tarvilike redaktsiooniliste muudatustega (VNFSV KrK § 73^2).

c) Seadusandlikud aktid, mis näevad ette teatavate kriminaalseaduste andmise liiduvabariikide poolt, kuid ei säti nende seaduste põhielemente. Selline on näiteks NSVL KTK ja RKN 1932. a. 7. märtsi määrus „Võitluse tugevdamise kohta postisaadetiste riisumise ja kadumisega", millega liiduvabariikide valitsustele tehti ettepanek raskendada vastutust postisaadetiste riisumise ja kadumise eest. Sellistel juhtudel peab liiduvabariikide seadusandlus sättima kuritegelikkuse ja karistatavuse tingimused.

d) NSVL seadusandlikud aktid, millega antakse juhiseid kriminaalõiguse kehtivate normide rakendamise kohta, eriti kuritegude kvalifitseerimise kohta kriminaalkoodeksi vastavate paragrahvide järgi ja kriminaalvastutuse kohta teatavate käitumiste eest olemasoleva seaduse alusel. Nii sätib 1936. a. 7. aprilli Mää-

rustik riiklikust tuletõrje järelevalvest (LSKK 1936, nr. 18) §-s 14, et omavolilist enne tähtaega linna tuletõrje teenistusest lahkumist karistatakse VNFSV KrK § 111 järgi.

Mõningaid kriminaalõiguslikke norme sisaldavaid üleliidulisi seadusi ei ole võetud kriminaalkoodeksitesse. Sellised on NSVL Ülemnõukogu valimiste määrustiku §-de 109 ja 110 normid (välja arvatud UNSV Kriminaalkoodeks), NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 26. juuni 1940. a. seadluse § 5, NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 10. veebruari 1941. a. seadluse § 2, 17. juuli 1935. a. seaduse normid vastutusest ebaseaduslikult piirivööndisse sõitmise ja seal elamise eest (LSKK 1935, nr. 45).

Kriminaalvastutusele võtmisel ja süüdimõistmisel kuritegude eest, mis on ette nähtud üleliidulises seaduses, mille kriminaalõiguslikud normid ei ole aga kodifitseeritud kriminaalkoodeksisse, tuleb teha viide otseselt sellele üleliidulisele seadusele.

Kuid toodud seadusandlike aktidega ei ammendu NSVL kriminaalõiguslikke norme sisaldav seadusandlus. Nõukogude kriminaalõiguse tähtsaimad alused sisalduvad NSVL, liidu- ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduses, mis võeti vastu NSVL Ülemnõukogu poolt 16. augustil 1938. a. Eriti tuleb tähelepanu juhtida §-le 2, mis kõneleb õigusemõistmise ülesannetest NSV Liidus, §-dele 3 ja 4, mis käsitlevad karistuse kohaldamise eesmärke, §-le 5, mis sätib õigusemõistmise teostamise alused. Rea kriminaalõigusliku iseloomuga sätteid sisaldavad „NSVL ja liiduvabariikide kriminaalprotsessi alused" (eriti §-d 3, 6, 6 [1]). Mitmed teised NSVL seadusandlikud aktid sisaldavad norme, mis on otseses või kaudses seoses kriminaalõigusega. Sellised on NSVL Tollikoodeks, mis sisaldab kvalifitseeritud ja liht-salakaubaveo määrangu, NSVL KTK määrus 17. augustist 1932. a. maa-asulate ühiskondlikest kohtuist ja terve rida teisi seadusi.

Rea kriminaalseaduste mõistmiseks ja õigesti rakendamiseks on vajalik uurida NSVL KTK määrusi ja korraldusi. Nii näiteks on 8. septembri 1940. a. passimäärustiku tundmiseta võimatu mõista VNFSV KrK §-i 192-a, mis karistab passiseaduste rikkumist.

III. Mõningad NSVL ja liiduvabariikide kriminaalseadused on antud kokkukõlas rahvusvaheliste konventsioonidega, millega ühines NSVL. Võttes endale rahvusvahelise lepingu allakirjutamisel kohustuse anda teatud seadust, muudab või täiendab NSVL vastavalt oma seadusandlust.

Kehtivas VNFSV KrK-s tulenevad §-d 176 ja 184 Brüsseli konventsioonidest 23. septembrist 1910. a. laevade kokkupõrke

ja abistamise ning päästmise kohta merel; VNFSV KrK § 80 põhineb Pariisi 1884. a. 14. märtsi konventsioonil mere-telegraafikaabli kaitsest. Nimetatud konventsioonid on 2. veebruaril 1926. a. NSVL RKN poolt tunnistatud kehtivaks ka NSVL suhtes.

VNFSV KrK § 86 2. lõige tuleneb 1911. a. 7. juuli konventsioonist kotikute rahvusvahelise kaitse kohta. See konventsioon kinnitati NSVL RKN poolt 2. veebruaril 1926. a.

Paragrahvid 94 ja 183 (Punase Risti ja Punase Poolkuu märkide ebaseadusliku kasutamise osas) ja 193[30] ja 193[31] tulenevad Genfi 1906. a. 6. juuli ja Haagi 1907. a. 18. oktoobri konventsioonidest haavatud ja haigete sõjaväelaste saatuse kergendamise kohta sõja ajal. Need konventsioonid tunnistati 16. juunil 1925. a. kehtivaks NSVL suhtes.

1935. a. 17. oktoobri seadus vastutusest pornograafiliste esemete valmistamise, hoidmise, reklaamimise ja nendega kauplemise eest (VNFSV KrK § 182[1]) anti kokkukõlas rahvusvahelise konventsiooniga 4. maist 1910. a. pornograafiliste teoste käibe ja nendega kauplemise tõkestamiseks. Konventsioon on NSVL suhtes kehtivaks tunnistatud.

Mõistagi ei ole rahvusvaheliste lepingute artiklid, mis kõnelevad kriminaalvastutusest teatavate tegude eest, kriminaalseadused, kuid nad omavad mõningail juhtumeil olulist tähtsust nende lepingutega kokkukõlas antud kriminaalseaduste õigeks mõistmiseks ja tõlgendamiseks. Nii näiteks võib VNFSV KrK § 182[1] mõistmiseks, mis käsitleb vastutust pornograafiliste teoste levitamise eest, omada olulist tähtsust karistatavaks tunnistatavate tegude loetelu, mis on toodud vastavas konventsioonis. Välismaa valuuta mõiste määratlemiseks, mille võltsimist karistatakse Riiklike kuritegude määrustiku § 8 järgi, on tarvis arvestada 20. aprillil 1929. a. Genfis allakirjutatud rahamärkide võltsimise vastast võitlust käsitleva rahvusvahelise konventsiooni art. 3 (LSKK, II jagu, 1932, nr. 6).

IV. Liiduvabariikide kehtiv kriminaalseadusandlus koosneb kriminaalkoodekseist ja üksikuist kriminaalseadustest.

Kriminaalkoodeksid on antud iseseisvalt iga liiduvabariigi poolt. Käesoleval ajal kehtivad järgmised kriminaalkoodeksid.

VNFSV KrK 1926. a. redaktsioonis, kehtestatud 1. jaanuarist 1927. a. Ta kehtib ka Kazahhi ja Kirgiisi NSV territooriumil, mis Stalinliku Konstitutsiooni andmiseni kuulusid autonoomsete vabariikidena VNFSV koosseisu, ja Karjala-Soome NSV-s. Vastavalt NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi

6. novembri 1940. a. seadlusele kehtestati VNFSV KrK ajutiselt kuni üleliidulise kriminaalkoodeksi andmiseni Leedu, Läti ja Eesti liiduvabariigis;

Ukraina NSV KrK 1927. a., kehtestatud 1. juulist 1927. a. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluse kohaselt kehtestati ajutiselt kuni üleliidulise kriminaalkoodeksi andmiseni Ukraina NSV KrK Moldaavia NSV territooriumil;

Valge-Vene NSV KrK 1928. a., kehtestatud 15. novembrist 1928. a.;

Azerbaidžani NSV KrK 1927. a., kehtestatud 15. jaanuarist 1928. a.;

Armeenia NSV KrK 1927. a., kehtestatud 1. novembrist 1927. a.;

Gruusia NSV KrK 1928. a., kehtestatud 1. maist 1928. a.;

Uzbeki NSV KrK 1926. a., kehtestatud 1. juulist 1926. a.;

Turkmeeni NSV KrK 1928. a., kehtestatud 1. maist 1928. a.;

Tadžiki NSV KrK 1935. a., kehtestatud 15. juunist 1935. a.;

V. NSVL 1924. a. Konstitutsiooni alusel loodud kehtiv nõukogude kriminaalseadusandlus on põhimõtteliselt ühtne seadusandlus.

Selles küsimuses määrab üleliiduline kriminaalseadus ka liiduvabariikide seadusandluse. Ta kas kehtib iseseisvalt kogu NSVL territooriumil või kuulub orgaanilise osana liiduvabariikide kriminaalkoodekseisse. Nii kuuluvad riiklike ja sõjaväeliste kuritegude üleliidulised määrustikud peatükkidena liiduvabariikide kriminaalkoodekseisse ja „Põhialuste" sätted liiduvabariikide kriminaalkoodeksite üldosa sätete hulka.

Ühes sellega väljendub üleliidulise ja vabariikliku seadusandluse ühtsus liiduvabariikide kriminaalkoodeksite üldosa kehtivuse laiendamises neile käitumistele, millede kuritegelikkus ja karistatavus on sätitud üleliidulise seadusega. Näiteks kriminaaljälitamine raseda poolt enese suhtes tehtud abordi eest, mis üleliidulise seaduse järgi on karistatav ühiskondliku laitusega, kustub Ukraina NSV piirides üheaastase, kuid VNFSV piirides kolmeaastase aegumistähtajaga.

Üleliidulise ja vabariikliku nõukogude kriminaalseadusandluse printsipiaalne ühtsus väljendub ka selles, et kohtud, nende hulgas ka NSVL kohtuorganid, rakendavad otsuste tegemisel vahetult mitte üleliidulist seadust, vaid antud liiduvabariigi kriminaalkoodeksi vastavaid paragrahve. Näiteks VNFSV piirides töötav sõjatribunal, mõistes sõjaväelase süüdi mitteõigeaegse ilmumise

pärast väeossa, kvalifitseerib selle kuriteo mitte Sõjaväeliste kuritegude määrustiku § 10, vaid VNFSV KrK § 193[10] alusel.

Ainult juhtudel, kui üleliiduline seadus ei ole võetud liiduvabariigi kriminaalkoodeksi teksti, rakendab kohus teda vahetult. Nii rakendatakse näiteks NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 26. juuni 1940. a. seadluse § 5.

Samuti rakendatakse vahetult üleliidulisi kriminaalseadusi kogu NSV Liidu territooriumil ajavahemikul uue üleliidulise kriminaalseaduse andmise momendist kuni selle kodifitseerimiseni liiduvabariikide kriminaalkoodekseisse. Nii pärast 10. juuli 1940. a. seadluse andmist vastutuse kohta tööstusettevõtete poolt halvakvaliteedilise, mittekomplektilise ja standardeile mittevastava toodangu väljalaskmise eest kvalifitseerisid VNFSV kohtuorganid nimetatud kuritegusid vahetult 10. juuli 1940. a. seadluse alusel kuni VNFSV KrK-s vastava muudatuse tegemiseni 16. novembri 1940. a. seadlusega.

VI. Üleliidulised seadused kehtivad nende andmise momendist kogu NSV Liidu territooriumil ja säilitavad täiel määral oma kehtivuse ka pärast nende normide kodifitseerimist liiduvabariikide kriminaalkoodekseisse. Seepärast, kui liiduvabariigi kriminaalkoodeksi paragrahv sisaldab normi, mis erineb üleliidulise seaduse normist, tuleb NSVL Konstitutsiooni § 20 kohaselt rakendada üleliidulist seadust.

Uzbeki NSV Kriminaalkoodeksis on arvatud riiklike kuritegude hulka rida kuritegusid, mis üleliidulise seadusandluse järgi ei esine riiklike kuritegudena (huligaansus, omavoli jne.). Uzbeki NSV kohtud peavad riikliku kuriteo mõiste määratlemisel juhinduma mitte Uzbeki NSV Kriminaalkoodeksist, vaid üleliidulisest Riiklike kuritegude määrustikust. Vastavalt VNFSV KrK §-le 55 leiab kohtulikult karistamatuks tunnistamine aset juhul, kui karistuse ärakandnud isik teatava aja jooksul ei ole sooritanud teist, v ä h e m a l t s a m a r a s k e t kuritegu. Kuid üleliidulise „Põhialuste" § 10[1] alusel tunnistatakse kohtulikult karistamatuks juhul, kui selle tähtaja kestel pole toime pandud m i n g i s u g u s t uut kuritegu. Niivõrd kui esineb erinevus VNFSV KrK ja üleliidulise seaduse vahel, peab kohus juhinduma mitte VNFSV KrK §-st 55, vaid „Põhialuste" §-st 10[1].

§ 29. Kriminaalkoodeksite ehitus ja paragrahvide struktuur.

I. Kriminaalkoodeks on seadusandlik akt, mida iseloomustavad sisemine ühtsus ja temas sisalduvate normide vastastikune seos

Kriminaalkoodeksid jagunevad omavahel orgaaniliselt seotud üld- ja eriossa.

Antiikmaailma ja keskaja õigusallikad tundsid ainult konkreetsete kuritegude ja nende eest määratavate karistusliikide kirjeldusi, kusjuures üksikud praeguse üldosa sätted (süüdluse liikidest, vastutusest katse eest, osaliste vastutusest, vastutuse kõrvaldamisest hädakaitse puhul jne.) esinesid tavaliselt üksikute kuriteoliikide karistatavust määravate sätete osisena. Kriminaalkoodeksi jagunemine üld- ja eriosaks omandab põhimõttelise tähtsuse Prantsuse kodanliku revolutsiooni ajast: eriosas anti kuritegude ammendav loetelu.

II. Oma iseloomult on kriminaalseaduse normid üheaegselt keelavad ja kohustavad. Nad keelavad karistuse ähvardusel neis ettenähtud tegude toimepanemise ja ühtlasi kohustavad nende tegude toimepanemise korral kompetentseid riigivõimu organeid kohaldama ettenähtud karistusi.

Eriosa paragrahvid (välja arvatud kolm paragrahvi, mis sisaldavad üldmõisteid — kontrrevolutsioonilistest kuritegudest, valitsemiskorra-vastastest kuritegudest ja sõjaväelistest kuritegudest) koosnevad dispositsioonist ja sanktsioonist.

Mõned paragrahvid jagunevad lõigetesse ja igaüks neist, reprodutseerides kriminaalõigusliku normi üldist sisu, omab ühtlasi ka mõningaid iseärasusi, milledel mõnikord on erandlikult suur tähtsus. Seepärast sisaldab paragrahvi iga lõige dispositsiooni ja sanktsiooni.

Enamikul juhtumeil ei eristata paragrahvi lõikeid mingite märkidega (näiteks VNFSV KrK §-d 61, 74, 128-a, 128-g), kuid mõnel juhul esinevad erilised märgid (näiteks VNFSV KrK § 162 punktid „a" — „e"). Ühe paragrahvi üksikute lõigetega ei tule segada paragrahvi, mis kannab sama numbrit, kuid mingi tähelise või arvulise märgiga (VNFSV KrK § 73^1, 73^2, 154-a, 164-a). Need sisaldavad iseseisva kuriteokoosseisu, kuid et nad kehtestati pärast koodeksi andmist, siis on neile antud kogu eriosa paragrahvide numeratsiooni segimineku vältimiseks kriminaalkoodeksi selle paragrahvi number, millele nad oma sisult kõige enam lähenevad, ning eristav tunnus tähelise või arvulise märgi näol.

III. Dispositsiooniks nimetatakse paragrahvi osa, mis sisaldab üksiku kuriteo määrangu. Nii moodustavad VNFSV KrK § 161 dispositsiooni sõnad: „Laim, s. t. teadvalt valede, teist isikut häbistavate väljamõeldiste levitamine."

Dispositsioone on nelja liiki: 1) lihtne, 2) kirjeldav, 3) blanketne, 4) viiteline.

Lihtsaks nimetatakse dispositsiooni, mis sisaldab ainult kuriteo nimetuse ja ei määratle tema tunnuseid. Selline on näit. VNFSV KrK § 159, mis, kõneldes solvamise karistatavusest, ei too selle kuriteo tunnuseid. Lihtsat dispositsiooni kasutatakse nõukogude seadusandluses harilikult neil juhtudel, kui kuriteo tunnused on küllalt selged ka ilma neid seaduses spetsiaalselt loetlemata.

Kirjeldavaks nimetatakse dispositsiooni, mis sätib kuriteo tunnused. Selline on näit. VNFSV KrK § 109 dispositsioon, mis, sättides võimu või teenistusliku seisundi kuritarvituse karistatavust, selgitab, nimelt milliseid ametiisiku käitumisi käsitatakse nimetatud kuritarvitusena.

Tuleb silmas pidada, et mitte ühtegi dispositsiooni kirjeldavas osas esitatud kuriteo tunnust ei või ära jätta, kahjustamata seaduse täpset mõistmist või rakendamist.

Blanketseks nimetatakse dispositsiooni, milles seadusandja ei määratle kuriteolise käitumise olemust, vaid viitab teistele seadusandlikele aktidele või jälle valitsuse määrustele ja korraldustele, rahvakomissariaatide käskkirjadele ja instruktsioonidele ning kohalike võimuorganite määrustele. Selline on näit. VNFSV KrK § 105 dispositsioon, mis näeb ette kriminaalvastutuse kaubandust reguleerivate eeskirjade rikkumise eest.

Blanketset dispositsiooni sisaldava paragrahvi rakendamiseks on vajalik pöörduda määruste, instruktsioonide, käskkirjade või korralduste juurde, milliseid nimetab kriminaalkoodeksi vastav paragrahv.

Viiteliseks nimetatakse dispositsiooni, mis ei anna kuriteo ja tema tunnuste määrangut, vaid viitab kriminaalseaduse teisele paragrahvile, kus see määrang on antud (näit. VNFSV KrK § 132). Kriminaalkoodeksi paragrahvide üksikud lõiked omavad viitelist dispositsiooni täiendava tunnusega: „Samad teod nende ja nende tingimuste esinemisel." Viide kriminaalkoodeksi teise paragrahvi dispositsioonile ainult asendab selle dispositsiooni kordamist ega moodusta seetõttu dispositsiooni iseseisvat liiki.

IV. Sanktsiooniks nimetatakse paragrahvi seda osa, mis sätib konkreetse karistuse dispositsioonis näidatud kuriteo toimepanemise eest.

Sanktsioon sisaldab kriminaalkaristuse liigi ja määra. Eriosa

paragrahvi sanktsioon sisaldab tavaliselt vaid põhikaristuse, harvemini ka lisakaristuse (näit. konfiskeerimine).

Sanktsioonid jagunevad nõukogude kriminaalseadustes kahte liiki: 1) relatiivselt määratud ja 2) absoluutselt määratud. Kriminaalõiguse ajalugu tunneb ka absoluutselt määramata sanktsioone, näiteks: „Karistada seaduste kogu valjusega."

Relatiivselt määratud sanktsioon näeb ette karistuse liigi ja tema ülem- ning alampiiri, andes kohtule võimaluse karistuse individualiseerimiseks, et määrata, olenevalt süü astmest ning arvestades raskendavaid ja kergendavaid asjaolusid, konkreetne karistusmäär sanktsioonis fikseeritud piirides.

Nõukogude kriminaalkoodekseis esineb järgmisi relatiivselt määratud sanktsioonide vorme:

a) Sanktsioon, mis näeb ette ainult kriminaalkaristuse ülempiiri. Sellised on näiteks VNFSV KrK §-de 73^2, 107 jt. sanktsioonid. Alampiiriks on sel juhul vastava kriminaalkaristuse liigi suhtes üldosas sätitud madalaim piir. Näit., kui sanktsioonis on ette nähtud paranduslikud tööd tähtajaga kuni 1 aasta, siis on sanktsiooni alampiiriks üks päev, sest paranduslikke töid kohaldatakse VNFSV KrK § 30 kohaselt tähtajaga ühest päevast kuni ühe aastani.

b) Sanktsioon, mis fikseerib ainult kriminaalkaristuse alampiiri. Sellised on näit. VNFSV KrK §-de 73^2, 107 ja rea teiste sanktsioonid. Seadus ei säti sel juhul sanktsioonis ülempiiri, kuid selleks on üldosas vastava kriminaalkaristuse liigi suhtes ette nähtud kõrgeim piir, näit. vabadusekaotuse jaoks 10 aastat, välja arvatud 1937. a. 2. oktoobri seaduses sätitud kuriteod, mille eest võib vabadusekaotust määrata tähtajaga kuni 25 aastat.

c) Sanktsioon, mis näeb ette karistuse nii alam- kui ka ülempiiri. Alates 1940. aastast esineb see liik sanktsioone kriminaalseadusandluses valitsevana. Sellised on 26. juuni 1940. a. seadluse järgi töölt omavolilise lahkumise ja 10. juuli 1940. a. ning 10. veebruari 1941. a. seadluste järgi karistatavate kuritegude sanktsioonid.

Absoluutselt määratud sanktsioonis näeb seadus ette mitte üksnes karistuse liigi, vaid ka kindla karistusmäära, kõrvaldades karistuse valiku võimaluse kohtu poolt. Nii näeb 10. augusti 1940. a. seadlusega sätitud huligaansuse ning ettevõtteis ja asutistes toimepandud väikese varguse sanktsioon ette üheaastase kinnipidamise türmis.

Osa sanktsioone sisaldab ainult põhikaristuse ühe teatava

liigi; selline on näiteks VNFSV KrK § 116 sanktsioon, mis näeb ette ainult vabadusekaotuse. Teised seevastu annavad kohtule valiku võimaluse mitme karistusliigi vahel (nn. alternatiivne sanktsioon).

Real juhtudel, sättides sanktsioonis karistuse liigi, määrab seadus, et raskendavate või kergendavate asjaolude esinemisel tuleb kohaldada teist karistusliiki. Nii on VNFSV KrK § 59^3 järgi (banditism) põhikaristusena ette nähtud vabadusekaotus tähtajaga mitte alla 3 aasta; ainult eriti raskendavate asjaolude esinemisel võib kohus kohaldada karistuse ülemmäära (mahalaskmist), mis on sätitud samas paragrahvis.

Mõnikord omab sanktsioon viitelist iseloomu. Sisaldamata karistuse liiki ja piiri, viitab ta teisele paragrahvile, mille sanktsiooni tulebki niisugustel juhtudel kohaldada. Sellised on näiteks VNFSV KrK §-de 58^3, 58^5, 58^8 sanktsioonid. Viiteline sanktsioon näitab, et antud kuritegu esineb võrdohtlikuna kuriteoga, mis on sätitud viidatud paragrahvis.

VII peatükk.

KRIMINAALSEADUSE AJALINE JA RUUMILINE KEHTIVUS.

§ 30. Kriminaalseaduse ajaline kehtivus.

I. Oluliseks küsimuseks iga seaduse analüüsil ja kohaldamisel on tema kehtivuse piiride tuvastamine. See kehtib täiel määral ka kriminaalseaduse suhtes. Tuleb kindlaks määrata kriminaalseaduse ajaline ja ruumiline kehtivus.

Kriminaalseaduse ajalise kehtivuse piiride tuvastamine nõuab rea küsimuste analüüsi, mis on seotud seaduse jõustumise momendi, kehtivuse kestuse, kehtivuse lakkamise momendi jne. selgitamisega.

Kriminaalseaduse ajalise kehtivuse piiride küsimus on materiaalõiguslik probleem ja oleks pigemini pidanud lahendatama „Põhialustes". Kuid kehtivas õiguses lahendatakse ta „NSVL ja liiduvabariikide kriminaalprotsessi alustes", mille § 3 kohaselt karistuste kohaldamine kohtu poolt määratakse kriminaalseadustega, mis kehtivad kuriteo toimepanemise momendil. Seadused, mis üldse kõrvaldavad antud käitumise suhtes karistuse kohaldatavuse või karistust kergendavad, evivad tagasiulatuvat jõudu (vt. ka VNFSV KrPK § 2 lg. 1).

II. Kriminaalseadus kaotab kehtivuse järgmistel juhtudel:

a) Tema tühistamise ehk kehtivuse lõpetamise korral seadusandliku aktiga. Nii lõpetati VKTK 24. mai 1922. a. määrusega VNFSV KrK kehtestamise kohta kõigi teiste normide kehtivus, mis enne KrK andmist määrasid kriminaalvastutuse aluseid ja piire.

b) Tema asendamise korral teise kriminaalseadusega. Nii lõpetas NSVL KTK ja RKN 1936. a. 27. juuni määrus „Abortide keelu kohta" liiduvabariikide kriminaalkoodeksite rea paragrahvide (VNFSV KrK § 140, § 158 lg. 2) kehtivuse, mille normid asendati seega normidega, mis sisaldusid 27. juuni 1936. a. seaduses; NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 10. juuli 1940. a. seadlus lõpetas 8. detsembri 1933. a. seaduse kehtivuse, järelikult ka sellel seadusel põhineva VNFSV KrK § 128-a kehtivuse 1934. a. redaktsioonis.

Mõnikord sätitakse uues seaduses, millised kehtivaist seadustest temaga asendatakse, kuid mõnel juhul on seda asendamist võimalik kindlaks määrata ainult seaduste sisu võrdlemisega. Üldreeglina asendab hilisem seadus varem antud, kuid sama küsimust teisiti sättinud seaduse.

c) Seaduse kehtivuse tähtaja lõppemisel, kui seaduses on tähtaeg ette nähtud.

d) Nende institutsioonide kehtivuse lõppemise tõttu, mida antud kriminaalnormiga kaitsti kuriteoliste käitumiste vastu. Nii näit. kaotas aktsiisi- ja patendimaksu kaotamise tõttu oma tähenduse VNFSV KrK § 100, mis käsitles aktsiisi-eeskirjade ja erilise patendimaksu eeskirjade rikkumist. Kuid sellised kriminaalõiguslikud normid säilitavad kuni tühistamiseni seadusega oma kehtivuse nende tegude suhtes, mis on varem toime pandud, antud juhul eeskirjade rikkumiste suhtes, mis leidsid aset enne aktsiisi- ja patendimaksu kaotamist.

III. „Kriminaalprotsessi aluste" § 3 kohaselt omab kriminaalseadus mõnel juhul tagasiulatuvat jõudu, s. o. teda rakendatakse ka käitumiste suhtes, mis on toime pandud enne tema kehtestamist.

Siin tuleb eristada kahte juhtu:

a) Uus kriminaalseadus tühistab käitumise karistatavuse, mis endise seaduse järgi esines kuriteona, või kergendab kuriteo suhtes ettenähtud karistust. Sel juhtumil omab seadus tagasiulatuvat jõudu, s. t. käitumised, mis uue seaduse järgi ei ole kuriteolised, ei allu kriminaaljälitamisele, kuigi nad aset leidsid selle seaduse

kehtivuse ajal, millé järgi nad esinesid karistatavaina; kui aga uus seadus kergendas nende käitumiste karistatavust, siis peavad kohtud kohaldama uue seaduse kergemaid sanktsioone.

b) Uus seadus tunnistab mingi uue käitumise karistatavaks või raskendab endises seaduses ettenähtud kuriteo karistust. Sel juhtumil määratakse üldreegli kohaselt, kokkukõlas „Kriminaalprotsessi aluste" §-ga 3, käitumise kuriteolisus ja karistatavus käitumise momendil kehtinud kriminaalseaduse järgi, s. t. käitumine, mis seni ei olnud karistatav, ei allu kriminaaljälitamisele, kuna süüdlasele säärases kuriteos, mis uue seaduse kohaselt allub raskemale karistusele kui endise seaduse järgi, kohaldatakse endise seadusega sätitud karistus.

Väga harvadel juhtudel peab nõukogude seadusandlus erandina võimalikuks anda kuritegude karmimat karistatavust sättivaile kriminaalseadustele tagasiulatuv jõud. Seesugused erandid on seaduses iga kord spetsiaalselt ette nähtud ja kohus rakendab sel juhul uut kriminaalseadust selles seaduses kuriteona ettenähtud käitumiste suhtes ka siis, kui need aset leidsid enne tema jõustumist. Nii anti 1922. a. 19. oktoobri seadusega tagasiulatuv jõud VNFSV 1922. a. KrK §-de 114 ja 114[1] uuele redaktsioonile, millega sätiti raskem karistus altkäemaksu võtmise eest. 1929. a. 21. novembri seadus ülejooksikuist töölisklassi ja talupoegade vaenlaste leeri on tagasiulatuva jõuga, kuivõrd see on sätitud seaduses eneses.

§ 31. Kriminaalseaduse ruumiline kehtivus.

I. Kriminaalseaduse ruumiline kehtivus on määratud kahe printsiibi, territoriaalse ja kodakondsuse printsiibi ühendamise alusel.

Kriminaalseaduse kehtivuse territoriaalse printsiibi kohaselt ulatub kriminaalseaduse kehtivus tingimustetult riigi kogu territooriumile. Kõik riigi territooriumil viibivad isikud, vaatamata nende kodakondsusele, alluvad kriminaalseaduse kehtivusele, s. t. kriminaalseaduses ettenähtud kuritegude toimepanemise korral kohaldatakse nende suhtes seadusega sätitud karistusi. Territoriaalne printsiip tuleneb riigi suveräänsuse printsiibist. NSVL on suveräänne riik, seepärast evivad NSV Liidu ja temasse kuuluvate liiduvabariikide seadused NSVL territooriumil kõigutamata jõu ja nõukogude seaduse rikkumine, mis on NSVL territooriumil ükskõik kelle poolt aset leidnud, kutsub esile seaduses ettenähtud tagajärjed sõltumatult sellest, kas seaduserik-

kuja on NSVL kodanik, välismaalane või kodakondsuseta isik. Erandid sellest on tehtud vastastikkuse printsiibi alusel vaid isikute suhtes, kes kasutavad eksterritoriaalsust (vt. altpoolt).

NSVL territooriumil toimepandud kuritegude suhtes on kriminaalseaduse rakendamise üldprintsiip formuleeritud „NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste" §-s 1: „Kõik NSV Liidu territooriumil asuvad isikud, välja arvatud eksterritoriaalsust kasutavad välismaa kodanikud, vastutavad nende poolt NSV Liidu territooriumil toimepandud kuritegude eest kuriteo toimepanemise koha kriminaalseaduste alusel."

NSVL territooriumiks on manner koos saarte ja sisemeredega ning nende ookeanide ja merede kaldaäärse vööga, mis piiravad meie kodumaa rannikuid (nn. territoriaalveed), ja õhuruum nende kohal. Nõukogude kriminaalseadustes ettenähtud kuriteod loetakse sooritatuks NSVL territooriumil ka sel juhul, kui nad on toime pandud ulgumerel NSVL lipu all sõitval laeval. NSVL sõjalaeva meeskonda kuuluva isiku poolt toimepandud kuriteod loetakse NSVL territooriumil toimepanduks ka sel juhul, kui nad on sooritatud nõukogude sõjalaeva seismise ajal välissadamas või tema sõidu ajal välisriigi rannavetes. Välismaal asetleidnud kihutamise, kaasaaitamise jms. aktid arvatakse NSV Liidu territooriumil toimepanduks, kui kuritegu ise on sooritatud NSVL territooriumi piirides. Samuti loetakse kuritegu toimepanduks NSV Liidu territooriumil, kui sellel leidis aset ükski kuriteo arengustaadiumidest.

NSV Liidus kehtivad nii üleliiduline kriminaalseadusandlus kui ka liiduvabariikide seadusandlus. Seepärast on vajalik määrata Liidu ja vabariiklike seaduste ruumilise kehtivuse piirid.

„Põhialuste" § 1 sisaldab üldnormi, mis osutab, et vastutus määratakse kuriteo toimepanemise koha kriminaalseadusega.

NSVL kriminaalseadustel on ühesugune kehtivus kõigi nõukogude sotsialistlike liiduvabariikide territooriumidel (NSVL Konstitutsiooni § 19).

Kuritegu karistatakse selle liiduvabariigi kriminaalseaduste järgi, kelle territooriumil ta on toime pandud.

Kogu nõukogude kriminaalseadusandluse printsipiaalne ühtsus avaldub selles, et kohus teeb oma otsuse selle liiduvabariigi kriminaalkoodeksi alusel, kelle territooriumil kuritegu sooritati, ja mitte tolle vabariigi kriminaalkoodeksi järgi, kus asja arutatakse. Näiteks Moskva rahvakohus, arutades Tbilisis toimepandud

kuriteo asja, ei juhindu VNFSV, vaid Gruusia NSV kriminaalkoodeksist.

Kui kuritegu on toime pandud ulgumerel oleval laeval, siis rakendatakse selle liiduvabariigi kriminaalkoodeksit, kelle sadamasse laev on registreeritud kui kodusadamasse.

Üleliidulised ja vabariiklikud nõukogude seadused kehtivad reeglina kogu territooriumil, esimesed — NSV Liidu, teised — antud liiduvabariigi territooriumil. Kuid neil juhtumeil, kus seadusandlikud organid on arvamusel, et teatavad teod esinevad ohtlikena vaid mõnedes paikkondades, annavad nad *kitsendatud kehtivuspiiridega seadusi*, s. t. seadusi, mis kehtivad ainult teatud paikkonnas.

Säärane on VNFSV KrK X peatükk. VNFSV KrK § 205 kohaselt kehtib see peatükk mitte NSVL kogu territooriumil, vaid üksnes nendes autonoomsetes vabariikides, autonoomsetes oblastites ja VNFSV üksikuil maa-aladel, kellede territooriumidel selles peatükis ettenähtud teod esinevad sugukondliku olustiku pärimustena.

VKTK ja VNFSV RKN määrusega 17. juunist 1924. a. täiendati VNFSV KrK-t veekuritegusid käsitlevate paragrahvidega, millede kehtivus oli piiratud Kazahhi NSV (kes siis kuulus VNFSV-i autonoomse vabariigina) üksikute rajoonidega.

II. *Eksterritoriaalsus*. Ainus erand, mille nõukogude seadusandlus teeb nõukogude kriminaalseaduste kehtivuse suhtes NSVL territooriumil, on erand välismaalaste kohta, kes kasutavad eksterritoriaalsust (eraldmaisust).

14. jaanuari 1927. a. seaduse kohaselt (LSKK 1927, nr. 5, § 48) kasutavad eksterritoriaalsust vastastikkuse printsiibi alusel välisriikide diplomaatilised esindajad ja diplomaatiliste esinduste liikmed, samuti nende isikute abikaasad ja alaealised lapsed.

Loetledes tähendatud isikutele kokkukõlas rahvusvahelise õiguse normidega omistatud õigused ja eelised, nimetab seadus eriti seda, et need isikud kasutavad isiklikku puutumatust, mille kohaselt neid ei või kohtulikus või administratiivkorras vahistada ega kinni pidada. Kriminaalasjus nad ei allu NSVL ja liiduvabariikide kohtuasutiste jurisdiktsioonile. Erandi moodustavad juhud, kus on olemas vastava riigi nõusolek.

Välisriikide konsulid ei allu NSVL ja liiduvabariikide kohtuasutiste jurisdiktsioonile ainult ametialaste kuritegude asjus.

Erilepingute alusel võidakse eksterritoriaalsuse õigust omis-

tada isikuile, kes ei ole küll diplomaatilised esindajad, kuid arvatakse nimetatud lepingutega viimastega võrdseks.

Peale diplomaatiliste esindajate ja nendega võrdsustatud isikute kasutavad kriminaalvastutuse suhtes eksterritoriaalsust välismaa sõjalaeva meeskonda kuuluvad isikud juhul, kui kuritegu on toime pandud selle laeva pardal laeva seismise ajal NSVL sadamas. On aga kuritegu sooritatud väljaspool laeva piire, näit. sadamaterritooriumil, siis vastutavad süüdlased nõukogude kriminaalseaduste järgi.

III. Kodakondsuse printsiip tähendab, et NSVL kodanik allub kriminaalvastutusele nõukogude kohtus nõukogude seaduses ettenähtud kuritegude eest, mis on toime pandud väljaspool NSVL piire.

See „Põhialuste" § 1 säte ei nõua selgitust: tööliste ja talupoegade nõukogude sotsialistliku riigi kodanik on vastutav oma riigi ees iga oma käitumise eest, ükskõik kus see aset leidis. Kuid on võimalikud juhud, kus nõukogude kodanik pani välismaal toime teo, mis on karistatav ka selle riigi kriminaalseaduste järgi, kelle territooriumil ta oli toime pandud, näit. tapmine, vargus, ja kandis selle eest juba karistuse kuriteo toimepanemise koha seaduse järgi. See asjaolu ei kõrvalda kriminaalvastutust sotsialistliku riigi kohtu ees sama käitumise eest, kui see esineb nõukogude seadusandluse järgi kuriteona, kuid otsuse tegemisel võib arvestada seda, et süüdlane oli juba karistatud välismaal.

Niikaua, kui üleliidulise kriminaalkoodeksi andmiseni kehtivad NSV Liidus liiduvabariikide kriminaalkoodeksid, tekib küsimus, missugust neist tuleb rakendada juhul, kui kuritegu on sooritatud NSVL kodanike poolt välismaal. Lähtudes üheõiguslike liiduvabariikide poolt antud kriminaalkoodeksite ühesuguse tähtsuse printsiibist, lahendavad „Põhialused" selle küsimuse järgmiselt: „. . .NSVL kodanikud on . . . vastutavad nende poolt välismaal toimepandud kuritegude eest tabamise või kohtu alla andmise või uurimise koha seaduste järgi juhul, kui nad tabatakse NSV Liidu territooriumil." Seega rakendatakse selle liiduvabariigi kriminaalkoodeksit, kelle territooriumil on süüdlane tabatud või alatud asja uurimist.

Teostades kõrvalekaldumatult leninlik-stalinliku rahvuspoliitika vankumatuid printsiipe, tunnustas nõukogude võim täiel määral nende riikide üheõiguslust ja suveräänsust, kus vene alamad kasutasid mitte-üheõiguslike lepingute alusel eksterritoriaalsuse õigust (Iraan, Türgi, Hiina jt.). See printsiip avaldati seltsimees Stalini kirjutatud Rahvakomissaride Nõukogu

pöördumises kõigi Venemaa ja Idamaade töötavate muhameedlaste poole 3. detsembrist (20. novembrist) 1917. a. ja III Ülevenemaalise Nõukogude Kongressi poolt 25. (12.) jaanuaril 1918. a. vastuvõetud „Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonis", mis oli kirjutatud V. I. Lenini poolt seltsimees Stalini lähimal osavõtul.

16. märtsil 1921. a. Türgimaaga sõlmitud lepingus kinnitas Nõukogude valitsus juriidiliselt kapitulatsioonidest loobumist. Lepingu artikkel VII kõlab: „Pidades kapitulatsioonide režiimi mittekokkukõlas olevaks iga maa vaba rahvusliku arenguga, samuti ka tema suveräänsete õiguste täieliku teostamisega, loeb Vene Nõukogude Föderatiivse Sotsialistliku Vabariigi Valitsus kehtivuse kaotanuks ja tühistatuks igasugused teod ja õigused, mis on mingis seoses selle režiimiga."

Analoogilisi punkte sisaldavad Nõukogude valitsuse lepingud Iraaniga, Hiinaga ja teiste maadega.

IV. Kurjategijate väljaandmise küsimust NSV Liidust ei reguleerita spetsiaalse seadusandliku aktiga. Seda võib lahendada diplomaatilisel teel iga konkreetse juhtumi korral.

Väljaandmisele ei kuulu välisriikide kodanikud, kellele NSVL on andnud varjupaigaõiguse.

NSVL tunnustas juba Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest alates varjupaigaõigust välismaalastele, keda jälitatakse poliitilise või teadusliku tegevuse eest. Varjupaigaõigus sätiti esmakordselt 1918. a. 28. (15.) märtsi dekreediga.

Selle dekreedi printsiibid võeti VNFSV 1918. a. Konstitutsiooni (§ 21). VNFSV 1925. a. Konstitutsiooni § 12 järgi (XIV Ülevenemaalisel Nõukogude Kongressil 1929. a. vastuvõetud redaktsioonis) võimaldati „varjupaigaõigus kõigile välismaalastele, keda jälitatakse revolutsioonilis-vabastusliku tegevuse eest".

Stalinlik Konstitutsioon sätib jaos „Kodanikkude põhiõigused ja -kohused", et „NSVL annab varjupaigaõiguse välisriikide kodanikele, keda kiusatakse taga töörahva huvide kaitsmise, teadusliku tegevuse või rahvusliku vabadusvõitluse pärast" (§ 129).

Oma kodumaalt jälitamise eest põgenenud poliitiliste ja usuliste kurjategijate varjupaigaõigus on instituut, mis loodi kodanluse poolt, kui ta võitles feodalismiga ja sammus võimule. Prantsuse 1793. a. konstitutsiooni § 120 kindlustas Prantsusmaal varjupaiga kõigile „vabaduse asja eest pagendatuile". Samal ajal leidsid prantsuse emigrandid — monarhistid ja kontrrevolutsionäärid — varjupaiga Euroopa feodaal-absolutistlikes riikides.

XIX sajandi esimesel poolel oli poliitiliste kurjategijate mitte-

väljaandmine liberalismi programmilisi nõudmisi. Ses suhtes sammusid teiste riikide ees Inglismaa ja Šveits. Reaktsioonilis-monarhistlikud maad, eriti tsaari-Venemaa, Preisi ja Austria, esinesid kaua aega visalt poliitilistele kurjategijatele varjupaiga võimaldamise vastu. Olles 1867. a. sunnitud tunnustama poliitiliste kurjategijate mitteväljaandmise printsiipi, katsus tsaarivalitsus igal võimalusel seda printsiipi kaotada ning 1911. a. tunnustas avalikult poliitiliste kurjategijate väljaandmist.

V. Uutes Nõukogude vabariikides ja oblasteis kehtib NSVL ja VNFSV või Ukraina NSV kriminaalseadusandlus (vt. alamal). Ukraina ja Valge-Vene liiduvabariigi lääneoblasteis kehtivad vastavalt Ukraina ja Valge-Vene liiduvabariikide kriminaalkoodeksid.

Balti Nõukogude sotsialistlikes liiduvabariikides säilitasid oma jõu 1940. a. lõpuni enne nõukogude võimu kehtinud kriminaalkoodeksid oluliste muudatuste ja täiendustega, mis olid tehtud vabariigi võimu kõrgemate organite poolt peale nõukogude võimu kehtestamist.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 6. novembrist 1940. a. lubati Balti Nõukogude vabariikide Ülemnõukogude Presiidiumidele ajutiselt kuni üleliidulise kriminaalkoodeksi andmiseni rakendada nende vabariikide territooriumil VNFSV KrK-t. Vastavalt sellele kehtestati Läti, Leedu ja Eesti Ülemnõukogu Presiidiumi seadlustega 1940. a. nende vabariikide territooriumil VNFSV KrK. Seoses VNFSV KrK kehtestamisega neis vabariikides anti juhiseid kriminaalõiguslikke norme sisaldavate üleliiduliste seaduste ja seadluste rakendamise kohta nende vabariikide territooriumidel.

Vastavalt NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusele 14. detsembrist 1940. a. kehtestati Moldaavia NSV territooriumil ajutiselt kuni üleliidulise kriminaalkoodeksi andmiseni Ukraina NSV KrK.

Uute vabariikide ja oblastite territooriumil kehtestatud nõukogude kriminaalseadusi rakendatakse kõikide käitumiste suhtes, mis on aset leidnud nende seaduste kehtestamise momendist. Nõukogude kriminaalseaduste kehtivuse asjus nende käitumiste suhtes aga, mis on aset leidnud enne nõukogude kriminaalseaduste kehtestamist, on antud ammendavad juhised NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlustega 6. novembrist ja 14. detsembrist 1940. a. ja NSVL RKN määrusega 22. aprillist 1940. a. „Kriminaal- ja tsiviilseadusandluse rakendamise korra kohta Ukraina NSV ja Valge-Vene NSV lääneoblastite territooriumil" ning uute Nõukogude vabariikide Ülemnõukogude Presiidiumide seadlus-

tega ja nende vabariikide rahvakomissaride juhistega, mis on antud ülalnimetatud seadluste alusel.

Käitumiste suhtes, mis on aset leidnud kuni nõukogude võimu kehtestamiseni, on loetletud aktidega sätitud järgmised nõukogude kriminaalseaduste kehtivuse printsiibid:

1. Kodanlike kohtute otsused, mis ei ole veel täide viidud, ei kuulu täitmisele. Kõik asjad, milledes otsused ei ole veel lõplikult täide viidud, kuuluvad uuesti läbivaatamisele vastavalt nõukogude kriminaalseadustele.

Lõpetamisele kuuluvad asjad, milledes on vastutusele võetud isikud, kes on toime pannud tegusid, mis ei ole kuriteolised nõukogude seaduste järgi.

Kui aga käitumine on kuriteoline nõukogude seaduste järgi, siis sätitakse karistusmäär kokkukõlas nõukogude kriminaalkoodeksi vastava paragrahvi sanktsiooniga, arvesse võttes ärakantud karistust.

Need eeskirjad tulenevad printsipiaalsest juhtlausest, et sotsialistlikus riigis kehtivad vaid sotsialistliku õiguse, eriti sotsialistliku kriminaalõiguse normid. Kuritegelikkuse mõiste määratletakse nõukogude sotsialistliku õiguse vaatekohast.

2. Asja uuesti läbivaatamisel „selgitavad kohtud kuriteo motiivid ja arvestavad süüdimõistetu ja kannatanu klassi ja sotsiaalset seisundit kuriteo toimepanemise momendil" (Läti NSV KohtuRK 3. detsembri 1940. a. instruktsiooni § 2). Seega asja uuesti läbivaatamine tähendab kõikide nende asjaolude arvestamist, mis iseloomustavad kuriteo subjekti ja toimepandud tegu kuriteo sooritamise momendil.

3. Asja uuesti läbivaatamise korral ei suurendata varem määratud karistust.

4. Kriminaalvastutusele võtmine kuritegudes, mis on toime pandud enne nõukogude võimu kehtestamist, võib toimuda ainult kehtiva nõukogude kriminaalseaduse alusel.

VIII peatükk.

KRIMINAALSEADUSE TÕLGENDAMINE.

§ 32. Kriminaalseaduse tõlgendamise liigid.

I. Kriminaalseaduse tõlgendamine, s. o. tema tõelise mõtte selgitamine, on vajalik seaduse iga uurimise või rakendamise puhul. Seaduse sõnastus võib mõnikord ebatäpselt, ebaselgelt või

lünklikult väljendada seaduse mõtet. Selle mõtte selgitamine ongi seaduse tõlgendamise ülesanne.

Nõukogude seadus on kogu nõukogude rahva riikliku tahte tõeliseks väljenduseks. Kogu nõukogude seadusandlus on ühtne oma lähtealustes ning järjekindel. Kui üksikjuhtumeil seaduse tekst annab nõukogude seadusandja mõtte edasi ebaselgelt, lünklikult või ebatäpselt, siis on selle seadusnormi tõeline sisu alati tuvastatav, lähtudes nõukogude seadusandluse kogu süsteemi analüüsist.

Üksikut nõukogude seadust või seaduse paragrahvi ei saa vaadelda isoleerituna. Iga seadus on lüliks sotsialistliku ühiskonna ja riigi arendamiseks ja kindlustamiseks rakendatavate vahendite süsteemis. Seepärast tuleb mingi nõukogude seaduse tõlgendamisel teda vaadelda seoses teiste seadustega, tuvastades nõukogude seadusandja poolt sellele seadusele omistatud eesmärgid.

II. Nõukogude kriminaalseaduse tõlgendamist teostavad nii riigivõimu organid kui ka teaduslikud asutised ja üksikud teadlased-juristid. Tuleb eristada kohuslikku jõudu omavat ja sellist jõudu mitteomavat tõlgendamist.

Võib eristada kolme kriminaalseaduse tõlgendamise liiki:

1. NSVL riigivõimu kõrgemate organite poolt antav tõlgendamine. NSVL Konstitutsiooni § 49 punkt „b" alusel NSVL Ülemnõukogu Presiidium „tõlgendab NSV Liidu kehtivaid seadusi". Niisugune seaduste tõlgendamine on kohuslik kõigile isikuile ja asutistele Nõukogude Liidus. Nii seletas NSVL Ülemnõukogu Presiidium 7. juuli 1941. a. seadlusega, et kaheteistkümne-aastaseks saanud alaealised võivad 7. aprilli 1935. a. seaduse järgi (VNFSV KrK § 12) alluda kriminaalvastutusele mitte ainult tahtliku, vaid ka ettevaatamatu süü korral.

2. Seaduse kohtulik tõlgendamine leiab aset seaduste rakendamisel kohtute poolt. Kriminaalseaduse tõlgendamine, mis on antud kõrgemaastmeliste kohtute poolt kohtuotsuse muutmisel seaduse ebaõige rakendamise tõttu, on kohuslik asja teist korda arutavale kohtule, kuid ainult antud asja suhtes. Nõukogude kriminaalõigus ei tunnusta kohtuliku pretsedendi juriidilist tähendust. Seepärast ei või mõne kohtu poolt konkreetse asja otsustamisel antud seaduse tõlgendamine omada kohuslikku jõudu teiste asjade otsustamisel ei selle kohtu enda ega ka teiste kohtute suhtes.

Nüüd juba kehtivuse kaotanud NSVL Ülemkohtu 1929. a. määrustiku kehtivuse ajal kuulus NSVL Ülemkohtu Pleenumile õigus anda üldkohuslikke seaduste seletusi; liiduvabariikide kohtu-

korralduse määrustikega olid siis samalaadselt sätitud liiduvabariikide ülemkohtute pleenumite õigused.

Kehtiva Kohtukorralduse seaduse järgi (§ 75) NSVL Ülemkohtu Pleenum „...annab juhendeid kohtupraktikaliste küsimuste kohta lahenduste alusel, mis on vastu võetud NSVL Ülemkohtu poolt läbivaadatud kohtuasjus". Need juhised on kohuslikud kõigile kohtuile.

3. Seaduse teaduslik tõlgendamine antakse teaduslike uurimisasutiste ja üksikute teadlaste-juristide poolt. Seesugune on näit. õpperaamatuis, seaduste kommentaarides, artiklites ja spetsiaalsetes monograafiates antud seaduse tõlgendamine. See tõlgendus võib omada tähtsust nõukogude sotsialistliku õiguse teooria arengus ja seadust rakendavate organite praktilises töös, kuid mõistagi ta ei ole iseenesest kohuslik ei ühelegi isikule ega asutisele.

§ 33. Kriminaalseaduse tõlgendamise viisid.

I. Seaduse tõlgendamisel tuleb kasutada mitmesuguseid viise ja vahendeid.

Niisuguste viiside ja vahendite hulka võib arvata: a) seaduse teksti tuvastamine, b) seaduse terminoloogia selgitamine, c) grammatiline analüüs, d) seaduse süstemaatiline analüüs ja e) seaduse ajalooline analüüs.

a) Seaduse teksti tuvastamine tähendab selle seaduse leidmist, mis kehtib antud momendil või kehtis kuriteo toimepanemise momendil. Tavaliselt võib piirduda kriminaalkoodeksi tekstiga, kuid real juhtudel ei osutu see küllaldaseks ja tuleb pöörduda teiste seadusandlike aktide poole, mille analüüs osutub vajalikuks. Nagu eelnevalt näidatud, tuleb liiduvabariigi kriminaalkoodeksi paragrahvide rakendamisel, mis põhinevad üleliidulisel kriminaalseadusel, mõnikord vahetult pöörduda üleliidulise seaduse teksti poole. Mõnikord tuleb seaduse täielikuks selgitamiseks uurida teist seadusandlikku akti. Nii on VNFSV KrK §-de 59[9] ja 83 (salakaubavedu) järgi karistatavate tegude ulatuse selgitamiseks vajalik pöörduda Tollikoodeksi §-de 164—166 poole.

b) Seaduse terminoloogia selgitamine on oluline seaduse mõtte mõistmiseks. Mõnikord seadus kasutab ühe mõiste väljendamiseks mitmesuguseid termineid. Näiteks antakse seaduses kuriteo tahtliku iseloomu määratlemine sageli sõnadega „tahtlikult", „teadvalt", „kavatsusega", „sihiga". Mõnikord sisaldavad sellised terminid seadusandja mõtte mitmesugu-

seid varjundeid. Uurides kriminaalseaduse iga terminit ja võrreldes neid sarnanevate terminitega tuleb selgitada, kas seadusandja käsitas neid termineid identseina või andis ta igaühele neist erineva sisu.

c) Seaduse grammatiline analüüs seisab seaduse mõtte selgitamises seaduse teksti etümoloogilise ja süntaktilise analüüsi teel. Näiteks eraldava sidesõna „või" kasutamine §-s 109 näitab, et selle paragrahvi rakendamiseks on küllalt ühe temas osutatud asjaolu esinemisest, s. t. kas omakasu või muu isiklik huvi või süstemaatilisus või raskete tagajärgede tekkimine või isegi nende tekkimise võimalus, niivõrd kui see oli ametisikule teada.

d) Seaduse süstemaatiline analüüs seisab analüüsitava sätte võrdlemises seaduse teiste sätetega.

Seaduse süstemaatilise analüüsi näiteks võib olla sanktsiooni piiride küsimuse lahendamine tahtliku raske kehavigastuse korral, mis on toime pandud hädakaitse piiride ületamisel. Seadus (VNFSV KrK § 142) sättis sanktsioonina raske kehavigastuse eest vabadusekaotuse kuni kaheksa aastani, sisaldamata seejuures eriparagrahvi, mis karistaks hädakaitse ületamisel toimepandud samasugust kehavigastust. Kas järeldub sellest, et kohtul on õigus § 142 alusel rakendada vabadusekaotust kuni kaheksa aastani ka sellise kehavigastuse eest? Ei, ei järeldu. VNFSV KrK §-st 139 nähtub, et tapmise eest, mis oli hädakaitse piiride ületamise tagajärjeks, näeb seadus ette vabadusekaotuse kuni kolme aastani või paranduslikud tööd kuni ühe aastani. Et kehavigastus on kergem kuritegu kui tapmine, siis oleme õigustatud järeldama, et hädakaitse piiride ületamise tagajärjena esineva kehavigastuse karistuse määr ei tohi igatahes ületada §-s 139 sätitud karistust, s. t. kolme aastat vabadusekaotust.

Süstemaatilisel tõlgendamisel tuleb sageli pöörduda mitte ainult kriminaalseadusandluse, vaid ka nõukogude sotsialistliku õiguse teiste alade poole.

e) Seaduse ajalooline analüüs seisab seaduse aluseks olevate kaalutluste uurimises. Seaduse andmise või tema muutmise asjaolude uurimine võib mõnikord kaasa aidata tema mõttest arusaamisele ja tema rakendamise ulatuse selgitamisele.

II. Kriminaalseaduse tõlgendamine võib olla kitsendav või laiendav. Mõnikord väljendavad seaduse sõnad ebatäpselt tema mõtet; esineb juhtusid, kus seadusel oli tahe haarata nähtusi laiemas ulatuses, kui see on avaldatud tema sõnades, ja, vastupidi, mõnikord tarvitab seadus sõnu, mis tema mõtet liiga laiendavad.

Kitsendaval tõlgendamisel antakse seadusele tema sõnasõnalisest mõttest kitsam, piiratum mõte. Vastupidi — laiendaval tõlgendamisel antakse seadusele tema sõnasõnalisest mõttest laiem mõte. Igal juhul on aga vajalik

tuvastada seaduse tõeline mõte ja täiesti lubamatu on tema meelevaldne tõlgendamine.

Kitsendava tõlgendamise näitena võib tuua VNFSV KrK § 152 tõelise mõtte selgitamise. See paragrahv karistab laste ja alaealiste kõlbelist rikkumist liiderlike tegudega nende suhtes. Sõnasõnalise mõtte järgi peaks § 152 alusel jälitatama isikute kõlbelist rikkumist, kes ei ole saanud kaheksateistkümneaastaseks. Kuid seaduse mõte ei ole selline. Rakendades seaduse süstemaatilist tõlgendamist, me kõrvutame paragrahvi 152 paragrahviga 151, mis karistab mittevägivaldset suguühendust suguliselt mitteküpsete isikutega. Sellest järeldub, et kui seadus kitsendab vastutust raskema kuriteo eest, s. t. suguühenduse sooritamise eest alaealistega, ainult juhtudega, kus kannatanuks oli suguliselt mitteküps isik, siis seda enam pidi ta samataolise kitsenduse sättima kergema kuriteo, s. o. ilma sugulise ühenduseta sooritatud liiderlike tegude suhtes. Järelikult me anname § 152 normile kitsendava tõlgenduse ja tunnustame, et selle paragrahvi järgi karistatakse mitte iga alaealise, vaid ainult suguliselt mitteküpse alaealise kõlbelist rikkumist liiderlike tegudega.

Seaduse laiendava tõlgendamise näitena võib tuua VNFSV Ülemkohtu Pleenumi määruse 2. märtsist 1927. a., mille kohaselt tuleb eraisiku juures hoiul olevat riigi või ühiskondliku vara vargust vaadelda kui vargust riigiasutisest, kui varguse toimepanija oli teadlik, kellele vara kuulub.

§ 34. Analoogia.

Nõukogude kriminaalseadus annab kuriteo üldise määrangu ja sätib eriosas kuritegude konkreetsed liigid. Toimepandu võib üldreeglina olla karistatav vaid siis, kui ta on otseselt ette nähtud eriosa paragrahvis, s. o. kui ta sisaldab kõik tunnused, millede esinemist seadus loeb hädavajalikuks antud kuriteo koosseisu jaoks. Kuid ühtlasi võimaldab „Põhialuste" § 3 (VNFSV KrK § 16) erandina ka vastutust analoogia alusel.

Analoogia rakendamine on piiratud rea oluliste tingimustega. Ta on lubatud järgmise kolme tingimuse üheaegse esinemise korral: a) on toime pandud ühiskonnaohtlik tegu, b) see tegu ei ole eriosa paragrahvis otseselt ette nähtud ja c) on olemas kriminaalkoodeksi paragrahv, mis näeb ette sooritatud teoga sarnase teo.

Esimene tingimus tuleneb kuriteo määrangust nõukogude kriminaalõiguses. Kuritegu on ühiskonnaohtlik käitumine, seepärast, alles tunnistades käitumise ühiskonnaohtlikuks, mis nõuab kriminaalkaristuse kohaldamist, võib tõsta küsimuse kriminaalkoodeksi paragrahvi rakendamise kohta selle käitumise suhtes analoogia alusel.

Teine tingimus on väljendatud seaduses negatiivsel kujul. Seadus ütleb, et analoogiat rakendatakse siis, kui toime-

pandud ühiskonnaohtlik tegu ei ole otseselt ette nähtud kriminaalkoodeksis (VNFSV KrK § 16). Sellest järeldub, et kriminaalkoodeksi paragrahvis *otseselt* ettenähtud käitumist tuleb kvalifitseerida ja karistada selle paragrahvi alusel ja et mingi teise paragrahvi rakendamine analoogia alusel tähendaks loobumist seaduste kõrvalekaldumatu järgimise printsiibist. Kui seadus tunnistas mingi käitumise kuriteoks ja sättis tema eest karistuse, siis ta järelikult andis selle kuriteo ohtlikkuse astme ammendava määrangu. Seepärast teevad jämeda vea kohtud, kes paragrahvi esinemisel, mis otseselt näeb ette toimepandud kuriteo, rakendavad analoogia alusel kriminaalkoodeksi mingisugust teist paragrahvi sihiga suurendada karistusmäära. Nii tunnistas Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma määrusega 10. aprillist 1939. a. ebaõigeks kvalifitseerida K. poolt toimepandud jultunud huligaansust analoogia alusel banditismina, sest et kriminaalkoodeks sisaldab paragrahvi (§ 74), mis otseselt näeb ette K. poolt toimepandud kuriteo, s. o. jultunud huligaansuse.

Kolmas tingimus eriosa paragrahvi rakendamiseks analoogia alusel on toimepandud teo sarnasus liigilt ja tähtsuselt selles paragrahvis ettenähtud kuriteoga.

VNFSV KrK räägib ainult sarnasusest *liigilt*, kuna „Põhialused" nõuavad veel ühte tunnust — sarnasust *tähtsuselt*. Lähtudes üleliidulise seaduse prioriteedi printsiibist, tuleb analoogia rakendamiseks tunnistada vajalikuks mõlema tunnuse esinemist.

Seadus räägib analoogia rakendamise võimalusest neil juhtudel, kus sooritatud ühiskonnaohtlik tegu ei ole otseselt *ette nähtud* kriminaalkoodeksi eriosas. Neid seaduse sõnu võib mõista ainult selles mõttes, et analoogia rakendamiseks on kindlasti nõutav, et kriminaalseadus toimepandud teo siiski ette näeks, kuid mitte *otseselt*, vaid üldistes, liigi tunnustes.

Sel juhul võib rääkida toimepandu sarnasusest kuriteoga, mis kriminaalseaduses on liigilt ja tähtsuselt ette nähtud.

VNFSV KrK § 79^2 näeb ette kriminaalvastutuse sovhoosidele, masina-traktorijaamadele ja kolhoosidele kuuluvate traktorite ja põllumajanduslike masinate rikkumise ja lõhkumise eest, kui see rikkumine või lõhkumine on tingitud kuritegelik-hooletust suhtumisest sellesse varasse. Seaduses ei ole otseselt ette nähtud vastutust kolhooside ja MJT-de teise vara — ehituste, inventari, ladude jms. — hävitamise ja rikkumise eest hooletuse tagajärjel.

Kuid selle kindlasti ühiskonnaohtliku teo kõik ülejäänud tunnused on liigilt ja tähtsuselt sarnased kuriteoga, mis on ette nähtud

VNFSV KrK §-s 79^2. Seepärast võib antud kuritegu kvalifitseerida VNFSV KrK §-de 16 ja 79^2 alusel.

Ümberpöördult, oleks täiesti ebaõige rakendada analoogia alusel kriminaalkoodeksi paragrahvi, mis ei sisalda asetleidnud käitumise üldisi liigitunnuseid, eriti just tahtliku kuriteo eest karistust sättivat paragrahvi ettevaatamata käitumise suhtes, ja vastupidi.

Praktikas esinevate vigade aluseks on tihti ekslik kujutlus, et analoogia abil võib kriminaalseadust kasutada nii, kuidas suvatsetakse. Tõeliselt, nagu ütleb akadeemik Võšinski, „analoogia ei vabasta vajadusest rakendada seadust, . . . ei anna õigust kuulutada kuriteoliseks seda, mis näib kuriteolisena organile, kes toimetab uurimist, — prokuratuurile, või organile, kes otsustab vastutuse küsimust, — kohtule, olenematult positiivsest, kehtivast õigusest. Vastupidi, analoogia kasutamine on võimalik ainult kehtiva seadusandluse alusel, puutuvalt olemasolevatesse seadustesse, seaduse rangel alusel ja — veel rohkemgi — kriminaalkoodeksi poolt osutatud seaduse alusel“ [106].

Nii tunnistas NSV Liidu Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma määrusega 22. märtsist 1939. a. ebaõigeks vara tahtlikku hävitamist käsitleva VNFSV KrK § 175 rakendamise analoogia alusel K. suhtes, kes oli süüdi vara hävitamises ettevaatamatusest esilekutsutud tulikahju läbi. Kriminaalkohtu Kolleegium märkis, et „antud juhul on paragrahv 175 rakendatud analoogia alusel teole, mis oma sisult on mitte ainult erinev selle paragrahvi sisust, vaid otse vastupidine viimasele“.

Analoogiat ei tule ära segada seaduse laiendava tõlgendamisega, millest kõneldi eespool. Laiendava tõlgendamise sihiks on ainult selgitada seaduse tõelist mõtet, mis küllalt täpselt pole väljendatud seaduse tekstis. Tuvastanud seaduse tõelise mõtte, rakendab kohus eriosa paragrahvi, mis näeb ette toimepandud kuriteo.

Analoogia kasutamisel aga lähtub kohus seaduse lünklikuks tunnistamisest, s. o. konstateerib, et toimepandud tegu ei ole kriminaalkoodeksi antud paragrahvis otseselt ette nähtud ja rakendab seda ainult kui paragrahvi, mis näeb ette liigilt ja tähtsuselt sarnase kuriteo.

---

[106] V õ š i n s k i, Olukorrast õiguse teooria rindel, 1937, lk. 25.

KOLMAS OSA.

ÕPETUS KURITEOST.

IX peatükk.

ÜLDINE ÕPETUS KURITEOST.

§ 35. Kuriteo mõiste.

I. Sotsialistlik kriminaalseadus annab kuriteo mõiste materiaalse määrangu, s. o. määrab olemuselt, missugune tegu või tegevusetus on sotsialistlikus riigis käsitatav kuritegelikuna.

Sotsialistlik kriminaalseadus, andes kuriteo mõiste materiaalse määrangu, ühtlasi kuulutab seega avalikult sotsialistliku kriminaalõiguse klassiloomuse. Kuriteona käsitab meie seadus säärast tegu või tegevusetust, mis esineb ühiskonnaohtlikuna kõigi töötajate huvide seisukohast, kes ehitavad töölisklassi juhtimisel meie maa kommunistlikku ühiskonda.

Alates Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest kaitses sotsialistlik kriminaalõigus elanikkonna tohutu enamiku — kõigi töötajate — huvisid. Ekspluataatorlike klasside likvideerimisega meie maal ja nõukogude rahva moraalse poliitilise ühtsuse kindlustamisega kaitseb meie kriminaalõigus kogu rahva huvisid kodumaareeturite, kahjurite, sotsialistliku omandi riisujate ja teiste rahvavaenlaste, samuti ka tapjate, bandiitide, varaste, huligaanide, töödistsipliini rikkujate ja teiste kurjategijate vastu.

VNFSV KrK §-s 6 antud kuriteo mõiste osutab vaid ühele kuriteo kõige olulisematest tunnustest — toimepandud teo või tegevusetuse ühiskonnaohtlikkusele. Kuid mitte iga ühiskonnaohtlik tegu või tegevusetus ei ole kuritegu. „Põhialuste“ ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksite üldosa vastavate sätete alusel võib kuriteoks tunnistada üksnes süülist ühiskonna-

ohtlikku tegu või tegevusetust; ainult siis võib ühiskonnaohtlikku tegu või tegevusetust tunnistada kuriteoks, kui ta on toime pandud tahtlikult või ettevaatamatult.

Antud süülise ühiskonnaohtliku teo või tegevusetuse tunnistamine kuriteoks tähendab ühtlasi seda, et ta võib enesega kaasa tuua karistuse kohaldamise. Seepärast on süülise ühiskonnaohtliku teo või tegevusetuse *karistatavus* samuti kuriteo oluliseks tunnuseks. Sotsialistlik kriminaalseadusandlus määrab, missugused ühiskonnaohtlikud teod või tegevusetused on kuriteod sotsialistlikus riigis. Tunnistades ühe või teise teo või tegevusetuse kuriteoks, sätib sotsialistlik kriminaalseadus nende toimepanemise eest vastavad karistused. Neis avaldub toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse hinnang. Ainult erandjuhtumeil, kui ühiskonnaohtlik tegu ei ole otseselt ette nähtud kriminaalseaduses, määratakse tema karistatavus analoogia alusel (VNFSV KrK § 16). Kui ühiskonnaohtlik tegu või tegevusetus ei too enesega kaasa karistust, siis ei ole ta käsitatav kuriteona. Seega siis kuritegu on *ühiskonnaohtlik, süüline ja karistatav tegu või tegevusetus.*

II. Iga üksiku kuriteo ühiskonnaohtlikkus leiab väljenduse tema tunnistamises karistatavaks sotsialistliku kriminaalseadusandluse järgi. On võimalikud juhud, et toimepandu oma tunnustelt vastab mingile kriminaalkoodeksis ettenähtud kuriteo koosseisule, kuid vaatamata sellele ei saa teda tunnistada oma olemuselt ühiskonnaohtlikuks ja järelikult ka mitte karistatavaks. See võib esineda kas käitumise vähese tähtsuse ja kahjulikkude tagajärgede puudumise või sotsiaalpoliitilise olukorra muutumise tõttu.

See põhimõte leidis tunnustust juba „Juhtivate põhimõtete" §-s 16. „Nende tingimuste kadudes, milledes teatud tegu esines ohtlikuna antud korrale, ei kuulu tema toimepanija karistamisele." VNFSV 1922. a. Kriminaalkoodeks ei sisaldanud seda küsimust käsitlevaid sätteid. Kuid juba 1924. a. tegi VKTK istungjärk Presiidiumile ülesandeks läbi töötada küsimus tähtsuseta kuriteoasjade lõpetamise kohta otstarbekuse motiividel enne asja kohtulikku arutamist. Vastavalt sellele täiendas VKTK Presiidium 9. veebruaril 1925. a. VNFSV KrPK-t §-ga 4-a. Selle paragrahvi kohaselt oli prokuröril ja kohtul õigus „loobuda kriminaaljälitamise algatamisest, samuti lõpetada menetlus kriminaalasjades neil juhtudel, kus kriminaalvastutusele võetud isiku tegu sisaldab küll Kriminaalkoodeksis ettenähtud kuriteo tunnuseid, kuid ei või olla käsitatav ühiskonnaohtlikuna (Kriminaalkoodeksi § 6) oma ebatähtsuse, oma tagajärgede vähese tähtsuse ja tühisuse tõttu, samuti ka siis, kui kriminaaljälitamise algatamine või asja edasine menetlus on ilmselt ebaotstarbekad". Kuigi § 4-a võeti VNFSV KrPK-sse, oli ta siiski oma olemuselt suurel määral mitte protsessuaalne, vaid materiaalse krimi-

naalõiguse norm. VNFSV 1926. a. KrK-s peegeldub see põhimõte § 6 märkuses ja §-s 8. § 6 märkus ütleb: „Kuriteoks ei loeta tegu, mis küll vormiliselt vastab käesoleva koodeksi eriosa mõne paragrahvi tunnustele, kuid ilmse vähese tähtsuse ja kahjulikkude tagajärgede puudumise tõttu ei oma ühiskonnaohtlikku iseloomu."

Paragrahvi 8 kohaselt konkreetne tegu, mis selle toimepanemise hetkel oli kuritegu, kuid uurimise või kohtus asja arutamise ajaks oli kaotanud ühiskonnaohtliku iseloomu sotsiaalpoliitilise olukorra muutumise tõttu, ei too kaasa karistuse kohaldamist.

VNFSV KrK § 6 märkuses ja §-s 8 sisalduvad põhimõtted on fikseeritud ka üleliidulises seadusandluses. NSVL KTK ja RKN 13. oktoobri 1929. a. määrusega on täiendatud 1924. a. „NSVL ja liiduvabariikide kriminaalprotsessi alused" §-ga 6^1, mille kohaselt kriminaaljälitamist võib lõpetada protsessi igas staadiumis juhul, kui süüdistatava poolt toimepandud teod sisaldavad vormiliselt küll ühiskonnaohtliku teo tunnuseid, kuid vähese tähtsuse ja kahjulikkude tagajärgede puudumise või konkreetse sotsiaalpoliitilise olustiku tõttu ei oma ega saa omada ühiskonnaohtlikku iseloomu".

Asja lõpetamise puhul käitumise ilmse vähese tähtsuse ja kahjulikkude tagajärgede puudumise tõttu on vajalik mõlema tunnuse üheaegne esinemine. Kuriteo toimepanemise katsega võib tihti kaasneda kahjulikkude tagajärgede puudumine, ent ometi üldreeglina ei saa teda tunnistada vähetähtsaks käitumiseks ja seepärast toob ta enesega kaasa kriminaalvastutuse. Kuid ühtlasi on võimalikud juhud, kus käitumine kutsus esile ühed või teised tagajärjed, kuid neid ei saa tunnistada kriminaalõiguse vaatekohalt tõeliselt kahjulikeks tagajärgedeks. Näiteks võõra, väärtust mitteomava paberilehe tahtlikku rikkumist ei saa tunnistada ühiskonnaohtlikuks ja see ei saa enesega kaasa tuua kriminaalvastutust VNFSV KrK § 175 alusel tahtliku võõra vara rikkumise eest. Toimepandu vähene tähtsus peab olema selline, et karistuse rakendamine antud konkreetsel juhul esineks ülearusena NSVL kriminaalseadusandluse ülesannete teostamise seisukohalt.

Ka kuriteole ettevalmistamine võib esineda sellisena, mis käitumise vähese tähtsuse ja kahjulikkude tagajärgede puudumise tõttu ei too enesega kaasa kriminaaljälitamist.

Kriminaaljälitamise lõpetamine sotsiaalpoliitilise

olukorra muutumise tõttu on tingitud sellest, et üksikuil juhtumeil on otstarbetu jälitada mingi kuriteo pärast, mis uutes konkreetsetes ajaloolistes tingimustes ei esine enam ühiskonnaohtlikuna, olgugi et teda ettenägev kriminaalseadus ei ole veel lakanud kehtimast.

VNFSV KrPK § 10 järgi ei saa VNFSV KrK § 6 märkust kohaldada erasüüdistusasjades (kerge kehavigastuse tekitamine, löömine, solvamine, laim). Niivõrd kui kannatanu ise, olles algatanud kriminaaljälitamise, ei lugenud oma isiku vastu toimepandut vähetähtsaks, kriminaaljälitamist mitteväärivaks, ei ole kohtul õigust keelduda esitatud süüdistusasja sisulisest arutamisest.

III. „Põhialuste" § 2 eristab kahte kategooriat kuritegusid: nõukogude korra aluste vastu sihitud kuriteod, mis on tunnistatud kõige ohtlikumaks, ning kõik ülejäänud kuriteod. Esimese kategooria kuritegude suhtes sätib seadus karistuse mitte alla teatava piiri, teise kategooria suhtes — mitte üle teatava piiri, näiteks VNFSV KrK § 168 näeb teatud otstarbeks kätteusaldatud võõra vara omastamise eest ette vabadusekaotuse kuni kahe aastani. Praegusel ajal on see eristamine tunduval määral kaotanud oma tähtsuse, sest terve rida viimaseil aastail antud seadusi näevad otseselt ette nii madalaima kui ka kõrgeima piiri või isegi absoluutselt määratud karistuse.

IV. Kodanlikus teoorias antakse peamiselt kuriteo mõiste formaalseid määranguid. Need on väga mitmesugused.

Toome neist mõned. Nii on B i n d i n g'i käsituses kuritegu sanktsioonina karistust omava õigusnormi rikkumine. L i s z t i määrangu kohaselt on kuritegu karistuse ähvardusel keelatud süüline õigusvastane käitumine. Ennerevolutsiooniaegsele vene kriminalistile T a g a n t s e v i l e oli kuritegu — käitumine, mis on sihitud juriidilise normi vastu selle reaalses oleluses. Kõigi nende määrangute olu järgi on kuriteona lõpptulemuses käsitatav käitumine, mis on seadusega karistuse ähvardusel keelatud, s. t. kuritegu on see, mida seadusandja peab kuriteoks.

Need kuriteo formaalsed määrangud ei ole suutelised mingil määral ligemale viima kuriteo olemuse mõistmisele, selle mõistmisele, miks seadusandja käsitab üht või teist käitumist kuriteona.

V. Kuriteo mõiste formaalne määratlemine käitumisena, mis on keelatud karistuse ähvardusel, on tihedalt seotud ühega neist põhiprintsiipidest, millele rajati kodanlik kriminaalõigus: ei ole kuritegu ilma sellekohase osutuseta seaduses (*nullum crimen sine*

lege)[1]. See põhimõte on kodanliku formaalse demokraatia printsiipide väljendus. Prantsuse revolutsiooni kõige radikaalsem konstitutsioon — 1793. a. konstitutsioon — määratles formaalse vabaduse printsiibi järgmiselt: „Vabadus — see on inimesele kuuluv õigus teha kõike seda, mis ei kahjusta teise õigusi." Formaalse vabaduse printsiip leiab oma väljenduse kodanliku kriminaalõiguse ülaltoodud põhimõttes: kodanikul on vabadus teha kõike, mis ei ole keelatud kriminaalseadusega. Formaalse vabaduse nimel peab kriminaalkoodeks täpselt ära näitama, millised teod on kuritegelikud. Selle printsiibi läbiviimisega seadusandluses tekib ka kuriteo formaalne mõiste. Printsiip „pole kuritegu ilma sellekohase osutuseta seaduses" tõsteti kodanluse poolt esile tema võimuletuleku perioodil.

Põhimõte, et ei tohi jälitada teo eest, mis tema toimepanemise hetkel polnud keelatud karistuse ähvardusel, on üks „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni" nõudmisi. Sel nõudmisel oli võitluses feodaal-absolutistliku riigi omavoliga ajalooliselt progressiivne tähtsus.

VI. Välismaa kriminaalseadusandluses jagatakse tavaliselt kõik kuriteod karistuse raskuse järgi kahte või kolme gruppi. Kaksikjaotuse süsteemi — rasked kuriteod ja kuriteod — kasutab Itaalia 1930. a. kriminaalkoodeks; kolmikjaotuse süsteemi — Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks, Saksa 1871. a. kriminaalkoodeks, ennerevolutsiooniaegne Vene 1903. a. kriminaalseaduslik (Ugolovnoje uloženije) ja Šveitsi 1937. a. kriminaalkoodeks. Nii näiteks jaotas 1903. a. kriminaalseadustik kõik kuriteod ähvardava karistuse raskuse alusel järgmisse kolme gruppi: 1) rasked kuriteod, millede hulka kuulusid surmanuhtlusega, sunnitööga või asumisele saatmisega karistatavad teod; 2) kuriteod, millede hulka kuulusid parandusmajaga, türmiga või kindlustusvangistusega karistatavad teod; 3) üleastumised — trahvi või arestiga karistatavad teod.

Niisugusel kuritegude jaotusel välismaa seadusandluses on ainult seadustehniline tähtsus. See võimaldab reguleerida üldosa instituutide rakendamist korraga tervete kuriteogruppide suhtes. Sel teel on näiteks katse karistatavus sätitav järgmiselt: karistatav on raske kuriteo toimepanemise katse, kuriteo toimepanemise katse on karistatav ainult seaduses eriti osutatud juhtudel ja — üleastumise katse ei ole karistatav. Samal viisil on sätitavad vastutus osavõtu eest, vastutuse piirid tahtliku ja ettevaatamatu süü eest, aegumise rakendamine jne.

§ 36. Kuriteo koosseis.

I. Liiduvabariikide kriminaalkoodeksite üldosas antud kuriteo üldmõiste konkretiseeritakse kriminaalkoodeksi eriosas üksikute kuriteokoosseisude näol.

[1] B. Utevski, Printsiibi *nullum crimen sine lege* tekkimise küsimuse kohta, „Utšjonõje zapiski VIJuN", 1. vihk.

Kuriteokoosseisuks nimetatakse antud kuritegu moodustavate tunnuste kogumit. Süüaluse teos ühe või teise kuriteokoosseisu tuvastamine omab erandlikku tähtsust sotsialistliku õigusemõistmise teostamisel. Kriminaalkohus võib süüaluse suhtes kohaldada vaid seda karistust, mis seaduses on vastava kuriteo eest ette nähtud. Süüaluse poolt toimepandud kuriteo õige kvalifitseerimine moodustab vajaliku tingimuse sotsialistliku seaduslikkuse järgimisele kriminaalõigusemõistmises. Süüaluse poolt toimepandu ebaõige kvalifitseerimine rikub sotsialistliku õigusemõistmise tegevust, õõnestab tema autoriteeti töötajate silmis ja võib sügavalt rikkuda üksiku kodaniku huve.

Et tuvastada mingi kuriteo koosseisu tunnuseid, selleks on nõutav, et tuntaks mitte ainult kriminaalkoodeksi eriosa, vaid ka üldosa, mis sisaldab rea kõikidele konkreetsetele kuriteokoosseisudele omaste tunnuste iseloomustusse puutuvaid sätteid. Sotsialistliku kriminaalõiguse eriosa teooria uurib üksikute konkreetsete kuritegude koosseisu. Üldosa teooria uurib selliseid kuriteokoosseisu tunnuseid, mis on ühised konkreetsetele kuritegudele. Nende tunnuste teadmiseta ei saa vajalikul viisil tuvastada iga konkreetse kuriteo koosseisu tunnuseid, mistõttu õpetusel kuriteo üldkoosseisust on suur tähtsus sotsialistliku õigusemõistmise õige teostamise seisukohalt.

Konkreetse kuriteo eest vastutuse määramisel on oluline tähtsus üldosa sätetel, mis käsitlevad kuriteolise käitumise arengu staadiume ja osavõttu. Juriidiline õpetus kuriteost koosneb sotsialistliku kriminaalõiguse teoorias kuriteo üldkoosseisu õpetusest, kuriteolise käitumise arengu staadiumide õpetusest ja osavõtu õpetusest [2].

Iga kuriteokoosseis koosneb järgmisest neljast põhielemendist: 1) kuriteo objekt, 2) kuriteo objektiivne külg, 3) kuriteo subjekt ja 4) kuriteo subjektiivne külg. Neist kuriteokoosseisu tunnustest ühegi puudumine tähendab ühtlasi ka kuriteokoosseisu puudumist. Kuriteokoosseisu üldõpetuses vaadeldakse kõikidele kuritegudele omaseid kuriteo objekti, kuriteokoosseisu objektiivse külje, kuriteo subjekti ja kuriteokoosseisu subjektiivse külje ühiseid jooni. Kuriteo üksikute koosseisude analüüs vaatleb konkreetseid, antud kuriteole omaseid kuriteokoosseisu subjekti ja objekti, subjektiivse ja objektiivse külje iseärasusi.

[2] Kuriteo juriidilise õpetuse kohta kodanlikus kriminaalõiguse teoorias vt. Tagantsev, Vene kriminaalõigus, I k., 1902; Nemirovski, Kriminaalõiguse põhialused, 1917.

II. Kuriteo objektina esineb see, mille vastu antud isiku poolt toimepandud kuritegu on sihitud. Iga kuritegu on sihitud NSV Liidus olemasolevate sotsialistlike ühiskondlike suhete vastu ja rikub sellega ühtlasi sotsialistliku õiguse teatavaid norme.

Iga kuritegu kujutab enesest käitumise objektiivsete ja subjektiivsete omaduste kindlat ühtsust. Ainult teoreetilises analüüsis võib eristada kuriteo subjektiivsete ja objektiivsete omaduste lahus vaatlemist.

Iga kuriteo objektiivsed omadused väljenduvad teatavas teos või tegevusetuses. Kuriteolise teo või tegevusetuse üldomaduste vaatlemine kuulub kuriteokoosseisu üldõpetusse. Üksiku kuriteolise teo või tegevusetuse konkreetsete joonte käsitelu toimub kriminaalõiguse kursuse eriosas.

Reas kuriteokoosseisudes esineb teoviisi iseärasus koosseisu objektiivse külje olulise joonena. Nii näiteks eristab seadus toimepanemisviisi järgi varariisumise eri liike: vargus — salajane riisumine, avalik vargus — avalik riisumine, jne. Mõnikord teoviis esineb asjaoluna, mis tingib kuriteo suurema ohtlikkuse — teda kvalifitseerib. Näiteks avalik vargus esineb kvalifitseerituna, kui ta on toime pandud vägivallaga, olgugi ohustamata seejuures kannatanu elu ja tervist, tapmine on kvalifitseeritud, kui ta teostatakse paljude inimeste elule kardetaval viisil, jne.

Rea kuriteokoosseisude objektiivse külje kirjeldamisel mainib kriminaalseadus spetsiaalselt kuriteo toimepanemise aega ja kohta. Nii näiteks on rida sõjaväelisi kuritegusid sooritatavad ainult sõja ajal (marodeerimine, kuritarvitused Punase Risti märkidega sõja ajal jne.). VNFSV KrK § 162 punkt „v" räägib vargustest, mis on toime pandud vaksaleis, sadamais ja teistes sellistes kohtades.

Reas koosseisudes ammendub objektiivne külg täielikult teatava teo või tegevusetuse esinemisega; teiste kuritegude juures ei piisa kuriteokoosseisuks teatavast teost või tegevusetusest, vaid on vajalik veel teatava kuritegeliku tagajärje saabumine. Näiteks tapmise koosseisuks ei piisa paljast teost, mis on suunatud inimese elu vastu — lasust, löögist, mürgi andmisest jne., vaid on vajalik teatava tagajärje tekkimine — inimese surm. Nende kuritegude puhul, mille koosseisuks on tarvilik kuriteolise käitumise tulemusena teatava tagajärje tekkimine, tuleb alati tuvastada kausaalse seose esinemist teo või tegevusetuse ja tekkinud kuritegeliku tagajärje vahel. Kausaalse seose õpetus kuulub kuriteokoosseisu objektiivse külje üldõpetusse.

Iga kuriteo objektiivseks omaduseks on tema ühiskonnaohtlikkus. Olles sihitud NSV Liidus olemasolevate ühiskondlike vahekordade vastu, rikub kuritegu ühtlasi nõukogude õiguse teatavaid norme. Seepärast tähendab käitumise ühiskonnaohtlikkus ühtlasi ka tema õigusvastasust. Käitumise õigusvastasuse (ühiskonnaohtlikkuse) õpetus kuulub samuti kuriteokoosseisu objektiivse külje üldõpetusse.

Rea objektiivsete asjaolude esinemisel seoses käitumisega, mis oma tunnustelt vastab mingile kuriteokoosseisule, kõrvaldub toimepandu õigusvastane iseloom. Need on nn. käitumise õigusvastasust (ühiskonnaohtlikkust) kõrvaldavad asjaolud. Õpetus neist kuulub samuti kuriteokoosseisu objektiivse külje üldõpetusse.

Rea küsimuste lahendamine, mis kuuluvad käitumise õigusvastasust kõrvaldavate asjaolude õpetusse, eeldab kuriteokoosseisu subjektiivse külje põhiküsimuste tundmist, seepärast esitatakse käitumise õigusvastasust kõrvaldavate asjaolude õpetus pärast kuriteokoosseisu subjektiivse külje vaatlust.

III. Kuriteo subjektiks võib olla ainult süüdiv, teatavasse vanusesse jõudnud füüsiline isik. Kuriteo subjekti üldomaduste õpetus kuulub kuriteo üldkoosseisu õpetusse. Kuriteo konkreetse koosseisu analüüsimisel vaadeldakse üksiku kuriteo subjekti eriomadusi, mis on ette nähtud kriminaalkoodeksi eriosas.

IV. Kuriteokoosseisu subjektiivsesse külge kuulub kõigepealt süü ja süüvormide küsimus. Kuriteokoosseisu esinemisest võib rääkida ainult sel juhul, kui on tuvastatud isiku süü, kes kuriteo toime pani. Süü puudumisel isiku käitumises puudub ka kuriteokoosseis, olgugi et isiku käitumise tulemusena tekkisid teatavad ühiskondlikult kahjulikud tagajärjed. Õpetus süüst ja selle vormidest — tahtlusest ja ettevaatamatusest — kuulub kuriteo üldkoosseisu õpetusse. Ühed kuriteod võivad olla toime pandud tahtlikult ja ettevaatamatult, teised — kas ainult tahtlikult või ainult ettevaatamatult, kuid mitte ükski kuritegu ei saa toime pandud olla süü esinemiseta ühes või teises osutatud vormidest.

Kõrvuti süü kui kuriteokoosseisu tingimatu elemendiga võib ühe või teise koosseisu subjektiivsesse külge kuuluda veel teisi momente.

Rida kuriteokoosseise sisaldab oma subjektiivses küljes olulise elemendina teatava teomotiivi, s. o. ajed, milledest isik juhindus kuriteo toimepanemisel.

Õigupoolest ei toimu ilma teatava motiivita ükski kuritegu, kuid enamiku kuritegude juures asub motiiv väljaspool kuriteokoosseisu piire — kehavigastus jääb kehavigastuseks, olenematult sellest, missugustest motiividest süüdlane juhindus — kas kättemaksust, vihavaenust, kiivusest jne.

Mõnede kuritegude koosseisu on motiiv võetud kas kuriteokoosseisu enese tingimatu elemendina või ainult kvalifitseeriva asjaoluna. Kuriteokoosseisu tingimatu elemendina esineb omakasumotiiv näiteks võltsimise koosseisus, mis on ette nähtud VNFSV KrK §-s 170. Real juhtudel esineb teatud motiiv kuritegu kvalifitseeriva asjaoluna. Nii esineb tapmine kvalifitseerituna (VNFSV KrK § 136), kui ta toime pandi omakasu sihil, armukadedusest või muudel madalatel ajedel. Valekaebuse esitamine kohtulik-jälituslikule võimule loetakse kvalifitseerituks (VNFSV KrK § 95 lg. 2), kui see on toime pandud omakasulistel motiividel.

Kuivõrd motiiv ei ole iga kuriteokoosseisu tingimatuks tunnuseks, vaid ainult mõnede neist, ei kuulu tema vaatlemine kuriteokoosseisu üldõpetusse, vaid kursuse eriosas antavasse konkreetsete kuritegude analüüsi.

Kuigi mõnikord motiiv ei kuulu kuriteokoosseisu ei põhi- ega ka kvalifitseeriva tunnusena, ei ole ta kohtule siiski mitte tähtsusetu. Kohus peab karistuse määramisel arvestama sooritatud kuriteo motiivi iseloomu.

Mõned kuriteokoosseisud nõuavad koosseisu subjektiivse külje ühe tunnusena s p e t s i a a l s e s i h i esinemist, mis tihti ei ühtu antud kuriteo motiividega. Nii näiteks nõuab VNFSV KrK §-s 59[8] ettenähtud rahamärkide võltsimise koosseis spetsiaalse sihi esinemist — võltsitud rahamärkide käibelelaskmise sihti.

Käitumise spetsiaalse sihi küsimus mõnede kuriteokoosseisude subjektiivse külje elemendina ei kuulu kuriteo üldkoosseisu õpetusse, vaid seda vaadeldakse kursuse eriosas vastavate kuritegude analüüsimisel.

V. Kuritec toimepanemise koht ja aeg ei ole kuriteo üldkoosseisu elemente. Kuid sõjaolukord, millesse NSVL sattus saksa fašistide reetliku kallaletungi tõttu, näitas kuritegude sõjaaja tingimustes toimepanemise suurt tähtsust nõukogude kriminaalõigusele. Eriosas on kuriteo toimepanemine sõjaolukorras kas kuriteokoosseisu põhi- või kvalifitseerivaks tunnuseks. Põhitunnusena on sõjaaja tingimustes kuriteo toimepanemine iseloomulik reale sõjaväelistele kuritegudele, näiteks ülema poolt temale usaldatud sõjaliste jõudude üleandmine vaenlasele (VNFSV KrK § 193[20]), sõja ajal vaenlasega läbikäimine kirjavahetuse teel

(VNFSV KrK § 193[26]). Kvalifitseeriva tunnusena esineb sõja ajal kuriteo toimepaneminę mitte ainult sõjaväeliste kuritegude puhul, nagu näiteks käsu mittetäitmisel (VNFSV KrK § 193[2]), kõrvalehoidumisel sõjaväeteenistuskohuste täitmisest kehaliste vigastuste tekitamise teel (VNFSV KrK § 193[12]), vaid ka üldkriminaalkuritegude puhul, nagu näiteks keeldumine riiklike koormatiste täitmisest sõja ajal (VNFSV KrK § 59[6]), kontrrevolutsiooniline agitatsioon (VNFSV KrK § 58[10]) jt. Üldosa üldse ei maini süüd raskendavate asjaolude hulgas kuritegude toimepanemist sõja ajal, siiski reale kuritegudele on nende toimepanemine sõja ajal üheks selliseks asjaoluks.

Suurt osa etendab ka kuriteo toimepanemise koht. Nii toob sõjaseisukorra kehtestamine teatavas paikkonnas enesega kaasa rea kuriteoasjade üleandmise sõjatribunalidele, mis tunnistab just nende kuritegude suuremat ohtlikkust.

Kuritegude loetelu, mis alluvad sõjatribunalidele paikkondades, kus on kehtestatud sõjaseisukord, või sõjategevuse rajoonides, on antud eespool (§ 26).

VI. Olenevalt asjaoludest, mis puutuvad kuriteo objektisse, tema objektiivsesse või subjektiivsesse küljesse või kuriteo subjektisse, võib üks ja sama kuritegu olla rohkem või vähem ohtlik. Neid asjaolusid võib arvestada kriminaalkoodeksi eriosas vastutuse sättimisel ühe või teise kuriteo eest. Seoses sellega võib eristada k u r i t e o l i h t s a t k o o s s e i s u — ilma mingisuguste kergendavate või raskendavate asjaolude esinemiseta, kuriteo k v a l i f i t s e e r i t u d k o o s s e i s u — raskendavate asjaolude esinemisel, mis teevad antud kuriteo enam ohtlikuks, ja k u r i t e o k e r g e n d a v a t e a s j a o l u d e g a k o o s s e i s u. Viimast nimetatakse tavaliselt kriminaalõiguslikus kirjanduses k u r i t e o p r i v i l e g e e r i t u d k o o s s e i s u k s. Meie peame seda terminit ebaõnnestunuks. Näiteks tapmise ja varguse nimetamine privilegeerituks võib tekitada sootuks vale kujutluse, nagu suhtuks sotsialistlik kriminaalseadus sallivalt nendesse kuritegudesse. Selle termini kasutamine nõrgendab kuriteole sotsialistliku riigi poolt antavat eitavat hinnangut, mistõttu me seda terminit ei kasuta. Termineid „lihtne" ja „kvalifitseeritud" kuritegu tarvitab mõnikord ka kriminaalkoodeks. Nii räägib VNFSV KrK § 83 lihtsast salakaubaveost, kuid § 59[9] kvalifitseeritud salakaubaveost.

Kuriteo lihtsa koosseisuna esineb VNFSV KrK §-s 137 ettenähtud tapmise koosseis. See on tapmine ilma mingisuguste raskendavate või kergendavate asjaoludeta, milledest räägivad VNFSV KrK §-d 136 ja 138. Kuriteo kvalifitseeritud koosseisuna esineb

tapmine, mis on ette nähtud ühes VNFSV KrK § 136 punktidest. Kuritegu kvalifitseerivaks nimetab seadus mitmesuguseid asjaolusid, mis esinevad seoses koosseisu objektiga, objektiivse küljega, subjektiivse küljega või subjektiga. Kuriteokoosseisu näiteks, milles esinevad käitumise ühiskonnaohtlikkust vähendavad tunnused, on VNFSV KrK §-s 138 ettenähtud tapmise koosseis. Siin näeb seadus ette tahtliku tapmise, mis sooritati äkkitekkinud tugeva hingelise erutuse seisundis, mille kutsus esile vägivald või raske solvamine kannatanu poolt.

VII. Euroopa eesrindlikes maades kapitalismi võiduletuleku ja kindlustumise perioodil oli kodanliku kriminaalõiguse üheks põhiprintsiibiks juhtlause „pole kuritegu ilma sellekohase osutuseta seaduses".

Selle printsiibi läbiviimine kriminaalseadusandluses nõudis iga kuriteokoosseisu tunnuste täpset fikseerimist kriminaalseaduses. Kuriteokoosseisu põhielementide uurimise kui ka üldse kuriteo juriidilise õpetuse arendamine kodanlikus kriminaalõiguse teoorias soodustas kodanliku kriminaalõiguse ülalnimetatud printsiibi läbiviimist seadusandluses ja kohtupraktikas. Sel tööl oli ajaloolis-progressiivne tähtsus võitluses feodaal-absolutistliku riigi omavoliga.

Kodanlikud kriminalistid ei lahenda kuriteokoosseisu põhielementide küsimust alati ühtlaselt. Ühed kriminalistid, kasvatatud peamiselt Kant'i filosoofia vaimus, püsides selle objekti subjektiga, objektiivse subjektiivsega terava vastandamise põhimõttel, arvasid kuriteokoosseisu ainult kuriteo objektiivsed omadused, kuna subjektiivse momendi — süüdluse — nad viisid väljapoole kuriteokoosseisu piire ja vaatlesid seda kuriteokoosseisu kõrval karistuse kohaldamise teise tingimatu eeldusena. Teised kodanlikud kriminalistid, kes lähtusid peamiselt Hegeli filosoofiast tema subjektiivse ja objektiivse, subjekti ja objekti vastandite ühtsuse tunnustamisega, viisid kuriteokoosseisu mitte üksnes objektiivsed omadused — käitumise, vaid ka tema subjektiivse omaduse — süüdluse.

Kriminaalõiguse sotsioloogilise ja antropoloogilise koolkonna esindajad põhistasid teoreetiliselt karistuse kohaldamist mitte sooritatud kuriteo eest, mitte seoses ühe või teise kuriteokoosseisu iseloomuga, vaid seoses kurjategija isiksuse „ohtliku seisundi" iseloomuga. Need teooriad püüdsid nõrgendada või isegi täielikult kõrvaldada kuriteokoosseisu tähtsust kriminaalrepressioonide kohaldamise alusena ja just sellega teoreetiliselt õigustasid kodanlik-demokraatlike printsiipide purustamist repressioonide organi-

seerimisel. Kodanluse enese poolt oma seaduslikkuse purustamine avaldub edasiselt pärastsõjaaegse imperialismiepohhi kriminaalseadusandluses ja saksa kriminaalõiguse teoorias. Kriminaalõigust, mis on suunatud võitlusele konkreetseis koosseisudes täpselt piiritletud kuritegudega (Tatstrafrecht), püütakse asendada kriminaalõigusega, mille ülesandeks on võitlus valitsevale õiguskorrale ohtlike isikutega (Täterstrafrecht).

X peatükk.

KURITEO OBJEKT.

§ 37. Kuriteo objekti mõiste.

I. Iga meie maal toimepandud kuritegu on otseselt või kaudselt sihitud NSV Liidus olemasolevate ühiskondlike suhete vastu ja sellega ühtlasi rikub samaaegselt sotsialistliku õiguse kindlaid nõudmisi, s. o. sotsialistliku riigi poolt sätitud või sanktsioneeritud käitumisreegleid (norme). Seepärast iga kuriteo objektiks on samaaegselt nii sotsialistlikud ühiskondlikud suhted kui ka sotsialistliku riigi vastavad õigusnormid, mis kaitsevad neid suhteid ja soodustavad nende arengut teel kommunismile. Sellest kuriteo üldobjektist kõneleb VNFSV KrK § 6. Selles tähendatakse, et kuritegu on sihitud nõukogude korra vastu või rikub kommunistlikule korrale ülemineku ajaks töölis-talupoegade võimuga seatud õiguskorda.

Kuid teatavad ühiskondlikud suhted on ründe objektina lülitatud ainult väheste kuritegude, näiteks kontrrevolutsiooniliste kuritegude koosseisudesse. Enamik kuritegude koosseise on moodustatud nii, et kuriteo vahetu o b j e k t i n a esinevad neis mitte teatavad ühiskondlikud suhted, vaid ühed või teised riiklikud või ühiskondlikud huvid või üksikisiku huvid, millede ohustamine või kahjustamine ühtlasi rikub NSV Liidus olemasolevaid ühiskondlikke suhteid ja vastavaid õigusnorme. Mõnedes kuritegude koosseisudes nimetatakse kuriteo objektina teatavaid norme, reegleid, näiteks VNFSV KrK §-s 59^{11} räägitakse väliskaubanduse monopoli seaduse rikkumisest, §-s 133 — töökaitseeeskirjade rikkumisest.

Kriminaalkoodeksi eriosa jaotab kõik kuriteokoosseisud teatavatesse gruppidesse. Selle klassifikatsiooni aluseks on kuritegude jaotamine ründe objekti järgi. Seoses sellega tuleb kõrvuti kuri-

teo objekti üldmõistega (VNFSV KrK § 6) vaadelda ka kuritegude objekte, mis on *ühised kuritegude teatavale grupile*, — ametialaste kuritegude objekt, majanduslike kuritegude objekt, isikuvastaste kuritegude objekt jne.

Ründe liigiobjekti järgi võidakse kõik mitmekesised kuriteod ühendada suhteliselt vähesearvulistesse gruppidesse. Niisugused kuriteod nagu tapmine, kehavigastused, abort, alaealise enesetapmisele kaasaaitamine, vägistamine, laim, solvamine ja mõned teised ühendatakse isikuvastaste kuritegude peatükki. Kontrrevolutsiooniliste kuritegude peatükk ühendab ühise ründeobjekti alusel (nõukogude korra alused) niisugused kuriteod nagu kodumaa reetmine, terroristlikud aktid, kahjurlus, diversioon, sabotaaž, kontrrevolutsiooniline agitatsioon jne. VNFSV KrK ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksid sisaldavad kokkukõlas üleliidulise seadusandlusega teatavate kuriteogruppide liigiobjektide kirjeldusi. Nii sisaldab VNFSV KrK § 58[1] kõikidele kontrrevolutsioonilistele kuritegudele ühise ründeobjekti kirjelduse; § 59[1] annab nii valitsemiskorra-vastastele kuritegudele üldse kui ka eriti ohtlikele valitsemiskorra-vastastele kuritegudele ühise ründeobjekti kirjelduse; § 193[1] räägib sõjaväelistele kuritegudele ühisest ründe-objektist.

II. Igas kuritegude grupis, mis on ühendatud neile ühise ründeobjekti alusel, määrab iga kuriteo spetsiifilised iseärasused kõigepealt *antud kuriteo vahetu objekti* iseloom. Isikuvastased kuriteod ühendavad kuritegusid, mis on sihitud isiku mitmesuguste hüvede vastu: elu, tervise, vabaduse, väärikuse vastu. Need vahetud ründeobjektid määravad iga isikuvastase kuriteo — tapmise, kehavigastuste, laimu, vägistamise — spetsiifilised iseärasused.

Mõned kuriteokoosseisud sisaldavad kuritegusid, mis oma olemuselt on samaaegselt sihitud mitte ühele, vaid kahele objektile. Näiteks huligaansus on valitsemiskorra-vastane kuritegu ja sellega ühtlasi esineb ta sageli ka kuriteona isiku vastu. Teadvalt valekaebuse esitamisel ametiisikule, kel on õigus algatada kriminaaljälitamist, on samuti kaks vahetut ründeobjekti: ta on sihitud esiteks kohtulik-jälitusliku aparaadi normaalse töö vastu, püüdes algatada süüta inimeste suhtes alusetut kriminaaljälitamist, ühtlasi aga ka üksikisiku huvide vastu, mis võivad kannatada juhul, kui valekaebuse tagajärjel inimene satub kriminaaljälitamise alla.

Iga kuriteo vahetu objekti tuvastamine esineb toimepandud kuriteo õige kvalifitseerimise tingimatu eeldusena. Nii näiteks ainult

neil juhtudel, kus toimepandud riisumise objektiks on sotsialistlik omand, võib tõusta küsimus 7. augusti 1932. a. seaduse rakendamisest, vara riisumist aga, mis isikliku omandiõiguse alusel kuulub üksikule töötajale, ei saa kvalifitseerida 7. augusti seaduse alusel, välja arvatud juhud, kus see kuulub raudtee- või veetranspordi-saadetiste hulka.

Real juhtudel esinevad kuriteo vahetu objekti ühed või teised omadused asjaoludena, mis suurendavad toimepandud kuriteo ohtlikkust, s. t. kvalifitseerivad teda, või, ümberpöördult, vähendavad tema ohtlikkust. Nii näiteks esineb Ukraina NSV KrK kohaselt suhteliselt vähem ohtliku tapmisena see, kui ema tapab oma vastsündinud lapse otsekohe pärast sünnitust. Kvalifitseeritud riisumisena käsitleb Ukraina NSV KrK riikliku omandi riisumist, hobuste või kariloomade salajast või avalikku riisumist, kelmust, mille tagajärjeks oli kahju riiklikule või ühiskondlikule asutisele, jne.

§ 38. Kuriteo objekti mõiste kriminaalõiguse kodanlikus teoorias.

I. Küsimuses, mis esineb kuriteo objektina, ei ole kriminalistide hulgas vaadete ühtsust. Ühed (peamiselt kriminalistid-klassikud) asuvad seisukohal, et kuriteo objektiks on ainult mingi õigusnorm, mis kohustab teatavatest tegudest hoiduma (keeld) või teatavaid tegusid toime panema (käsk). Teised kriminalistid (peamiselt kriminalistid-sotsioloogid) väidavad, et iga kuriteo objektiks on mingi õigushüve, s. o. seadusega kaitstud elulised huvid. Need huvid võivad olla kas üksikisiku huvid (individuaalsed õigushüved) või kogu ühiskonna huvid (kollektiivsed õigushüved). Kuriteo objekti normatiivse teooria esindajaks on saksa kriminalist Binding. Vaate esindajaks, et kuriteo objektina esineb õigushüve, on saksa kriminalist-sotsioloog Liszt. Kodanlike kriminalistide hulgas oli ka neid, kes püüdsid mõlemaid käsitusi kuriteo objektist ühendada.

Määratledes kuritegu käitumisena, mis on sihitud „õigusnormile ta reaalses oleluses", käsitas Tagantsev kuriteo objektina õigusnormi, mis leiab väljenduse tema poolt kaitstavas elulises huvis.

Kuriteo objekti normatiivne teooria on nagu temale vastav õiguse normatiivne teooriagi *idealistlik teooria*.

Õiguse normatiivne teooria ja kuriteo objekti normatiivne teooria vaatlevad norme lahus neist ühiskondlikest suhetest, mida nad väljendavad ja reguleerivad. Normatiivses teoorias kaob

vähimgi viide kuriteo objekti klassilisele sisule. Seoses sellega käsitatakse ka kuritegu ennast mitte käitumisena, mis valitseva klassi seisukohast on ohtlik antud ühiskondlike suhete süsteemile, vaid normi palja rikkumisena. Juriidiline vorm esineb siin kriminalistidele kuriteo kogu olemusena. Nemad ei näe ega soovigi näha kuriteo tõelist sotsiaalset sisu.

II. Õpetus kuriteo objektist kui õigushüvest tugineb saksa juristi Ihering'i õigusteooriale, mis tema poolt arendati XIX saj. teisel poolel. Ihering määratleb õigust kui riigi poolt kaitstavat huvi. Liszt määratleb kuriteo objekti kui õigusega kaitstud huvi. See teooria on kuriteo objekti pinnapealselt empiiriline teooria. Need kriminalistid lähtuvad oma konstruktsioonis naiivsest kujutlusest, et ühiskond on inimeste kogum, kus igaüks, tegutsedes enese jaoks, tegutseb ka teiste jaoks. Neile on „kaitstud huvi" vaid üksiku isiku olelemiseks hädavajalik tingimus, üksiku isiku huvi. Nad ei näe ega saagi näha ühiskonna klassilist struktuuri. Seepärast ka õpetus kuriteo objektist kui õigushüvest ei ole suuteline andma kodanlikus ühiskonnas toimepandavate kuritegude objekti tõelist mõistet.

XI peatükk.

KURITEOKOOSSEISU OBJEKTIIVNE KÜLG.

§ 39. Kuriteo ühiskonnaohtlikkus ja õigusvastasus.

I. Oma objektiivsetelt omadustelt on kuritegu sotsialistliku korra alustele või sotsialistlikule riigile või sotsialistlikule õiguskorrale ohtlik tegu või tegevusetus.

Iga ühiskonnaohtlik käitumine rikub ühtlasi ka teatavaid sotsialistliku õiguse nõudeid, s. t. on õigusvastane käitumine. Ühiskonnaohtlikkus — see on kuriteo objektiivsete omaduste materiaalne iseloomustus, õigusvastasus aga — nende formaalne iseloomustus.

On võimalikud juhud, et mingi ühiskonnaohtlik käitumine, mis ei vasta otseselt ühelegi kriminaalkoodeksi eriosas ettenähtud kuriteokoosseisule, võib sotsialistliku korra aluste või sotsialistliku õiguskorra seisukohalt esineda siiski ühiskonnaohtlikuna. Nagu eespool märgitud, võimaldab kehtiv nõukogude seadusand-

lus neil juhtudel kasutada analoogiat (§ 34). On võimalikud ka niisugused juhud, kus teatav käitumine vastab formaalselt küll mingile eriosas sätitud kuriteokoosseisule, kuid ei esine siiski ühiskonnaohtlikuna, ja vaatamata oma formaalsele õigusvastasusele ei too enesega kaasa kriminaalvastutust (§ 35).

Sotsialistlikus kriminaalõiguses on ühiskonnaohtlikkus iga kuriteo objektiivne omadus. Käitumise õigusvastasuse mõiste on tema ühiskonnaohtlikkuse juriidiline väljendus. „Kriminaalprotsessi aluste" § 6[1] omistab otsustava tähtsuse teo ühiskonnaohtlikkuse mõistele kui kuriteo objektiivsele iseloomustusele.

Kriminalistid-klassikud kasutavad oma töödes kuriteokoosseisu objektiivse külje iseloomustuseks vaid õigusvastasuse mõistet, mis täiel määral vastab nende käsitusele kuriteo objektist kui õigusnormist. Kriminalistid-sotsioloogid kasutavad materiaalse õigusvastasuse mõistet. Neile tähendab materiaalne õigusvastasus käitumise ühiskonnaohtlikkust. Kriminalistide-sotsioloogide materiaalse õigusvastasuse mõiste vastab nende käsitusele kuriteo objektist kui õigushüvest. Ei tohi unustada, et kriminalistid-sotsioloogid lähtuvad oma töödes ühiskonna mitteklassilisest käsitusest.

II. Teatavatel asjaoludel käitumine, mis oma välistelt tunnustelt moodustab küll mõne kuriteokoosseisu, ei ole tegelikult ühiskonnaohtlik ja seetõttu ka mitte käsitatav kuriteolisena. Niisuguste käitumise ühiskonnaohtlikkust (õigusvastasust) kõrvaldavate asjaolude hulka kuuluvad: 1) hädakaitse, 2) hädaseisund, 3) kannatanu nõusolek, 4) ühiskonnakasulike professionaalsete funktsioonide teostamine, 5) kohusliku käsu täitmine, 6) oma õiguse teostamine ja 7) seaduse täitmine.

Nõukogude kriminaalõigus näeb otseselt ette üksnes kahte esimest asjaolu (hädakaitse ja hädaseisund), mille esinemisel ei kohaldata üldse karistust kriminaalseadustes ettenähtud tegusid toimepannud isikute suhtes („Põhialuste" § 9).

§ 40. Kuriteoline tegu ja tegevusetus.

I. Oma objektiivsetelt omadustelt on kuritegu ühiskonnaohtlik tegu või tegevusetus, mis on sihitud sotsialistliku riigi aluste või sotsialistliku õiguskorra vastu.

Kuritegu on antud isiku tegu või tegevusetus, s. t. tema tahte avaldumine sooritatud teos või tegevusetuses. Isik ei ole vas-

tutav, kui ta käitub vastu oma tahtmist füüsilise sunni või vääramatu jõu mõjul. Neis tingimustes toimepandu ei esine tema teona ega tegevusetusena.

Ei ole valmistusel olevast bandiitide rünnakust mitteteatamise koosseisu, kui kurjategijad olid võtnud isikult vabaduse selleks, et takistada teda teatamast võimuorganeile rünnakust. Ei ole vararikkumise koosseisu selle isiku teos, keda teadvalt tõugati selleks, et ta kukkudes purustaks võõra vara; võõra vara rikkuja oli üksnes vahendiks teisele isikule ja see isik kannab ise kriminaalvastutust. Neil juhtudel isik tegutseb füüsilise sunni mõju all. Siin ei esine toimepandud ühiskonnaohtlik tegu või tegevusetus antud isiku tahte avaldusena, ei esine tema teona või tegevusetusena, vaid on teise isiku tahte avaldus, kes füüsiliselt sundis antud isikut teatavale käitumisele.

Ei ole tööltpuudumise kuriteo koosseisu, mis on ette nähtud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluses 26. juunist 1940. a., kui tööline ei ilmunud tööle raudteeõnnetuse või jõe üleujutuse tagajärjel; ei ole tunnistaja kohtusse ilmumisest kõrvalehoidumise koosseisu, kui ta ei ilmunud raske haiguse tagajärjel. Neil juhtudel inimene ei saanud täita temal lasuvaid kohustusi seetõttu, et ta ei olnud suuteline kõrvaldama neid takistusi, mis tekkisid kohustuste täideviimise teel ja esinesid säärase jõuna, mida ta ei suutnud väärata. Siin isik tegutses vääramatu jõu mõjul.

Neil juhtudel, kus kuritegu pandi toime psüühilise sunni (ähvarduse) mõjul, toob toimepandu üldreeglina kriminaalvastutuse. Psüühilise sunni puhul kriminaalvastutus kõrvaldub üksnes siis, kui isik tunnistatakse käitunuks ühiskonnaohtlikkust kõrvaldavas hädaseisundis. Selleks on vaja, et tõeliselt esineksid kõik need nõuded, mis seadus püstitab vastutuse kõrvaldamiseks hädaseisundis toimepandu eest (§ 53).

II. Inimese ühiskonnaohtlik käitumine võib väljenduda kas mõne teo sooritamises (aktiivses käitumises) või tegevusetuses (passiivses käitumises), hoidumises teatavate tegude sooritamisest, mida subjekt antud juhul oli kohustatud sooritama.

Kriminaalseadus võib käsitada kuriteona tegu või tegevusetust ennast või nende tõttu tekkinud teatavaid kahjulikke tagajärgi.

Esmalt tuleb eristada kuriteod, mille objektiivse koosseisuna kriminaalseadus käsitleb inimese poolt teo või tegevusetuse toimepanemise fakti ennast, sõltumatult selle poolt välismaailmas tekitatud edasistest tagajärgedest (nn. formaalsed kuriteod, nagu näiteks suuline solvamine, hädaohtu jätmine jt.).

Teiseks tuleb eristada kuriteod, mille puhul kriminaalseadus nõuab kuriteo objektiivse koosseisu esinemiseks mitte ainult inimese tegu või tegevusetust, vaid ka kahjulike tagajärgede saabumist teo või tegevusetuse tagajärjel (nn. materiaalsed kuriteod, nagu näiteks tapmine, kehavigastus, vargus jt.). Esimesel juhul sisaldab näiteks suulise solvamise fakt kui niisugune eneses juba lõpuleviidud kuriteo koosseisu, sõltumata sellest, kas järgnesid mingisugused edasised tagajärjed (kannatanu kestvad hingelised elamused) või mitte. Teisel juhul, näiteks tapmise või raske kehavigastuse tekitamise korral, ei moodusta lasu või löögi fakt veel lõpuleviidud kuriteo koosseisu; alles lasu või löögi läbi põhjustatud tagajärjed (inimese surmamine, kestva tervisrikke tekitamine) sisaldavad eneses lõpuleviidud kuriteo koosseisu.

Aktiivse käitumisena toimepandud kuritegusid nimetatakse kuriteoliseks teoks (*delictum commissionis*). Tegevusetusena toimepandud kuritegusid nimetatakse kuriteoliseks tegevusetuseks.

Tegevusetusena toimepandud kuritegude seas eristatakse kuriteod, mis avalduvad tegematuses ehk puhtas tegevusetuses (*delictum ommissionis*). Need esinevad ainult siis, kui seadus nõuab teatavate kindlate tegude sooritamist, millede mittesooritamisega on antudki kuriteokoosseis. Sellised on näiteks: abi mitteosutamine, teatavate andmete mitteesitamine, mitteilmumine mobilisatsiooni korral jne.

Tegevusetusena toimepandud kuritegude seas eristatakse edasi kuriteod, mis seisavad sega-tegevusetuses (*delictum commissionis per ommissionem*). Näiteks, ema ei toida oma last, kes selle tagajärjel sureb nälga. Sega-tegevusetus võib esineda ainult siis, kui antud isikul lasus teatavatel asjaoludel kohustus takistada kuriteolise tagajärje saabumist.

Spetsiaalne kohustus aktiivseks käitumiseks, mis on suunatud kuritegeliku tagajärje ärahoidmisele, võib tuleneda: a) seadusest, näiteks vanemate kohustus hoolitseda laste eest, b) lepingust või teenistusülesannetest, näiteks rööpaseadja kohustus seada pöörangut või anda signaali rongiõnnetuse vältimiseks, c) isiku selliseist eelnevaist tegudest, mis asetavad õiguslikult kaitstud huvi tegelikku ohtu, näiteks kõhukoopa avanud kirurgi kohustus viia alatud operatsioon lõpule; operatsiooni katkestamine, mille tagajärjeks on haige surm, toob kaasa kriminaalvastutuse tahtliku või ettevaatamatu tapmise eest.

§ 41. Kausaalne seos.

I. Isiku kriminaalvastutusele võtmiseks tema teo või tegevusetuse tagajärjena esinenud kuriteo toimepanemise eest tuleb tuvastada kausaalne seos süüdlase teo või tegevusetuse ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel. Kausaalse seose küsimus ei kerki kuritegude toimepanemisel, kus karistatakse süüaluse kuriteolist tegu või tegevusetust ennast, olenematult esilekutsutud tagajärgedest, sest siin moodustab lõpuleviidud kuriteo koosseisu juba isiku tegu või tegevusetus kui niisugune.

Kausaalse seose küsimus on kriminaalõiguse teooria kõige keerukamaid probleeme. Kui ei ole kahtlusi kausaalse seose esinemises subjekti käitumise ja tema poolt vahetult tekitatud kuriteolise tagajärje vahel, siis tekivad arvukad vaidlused ja kahtlused neil juhtudel, kus kausaalahel subjekti käitumise ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel keerustub sündmuste saabumisega, mis ei ole subjekti poolt vahetult põhjustatud.

Kriminaalseadus ei määratle, mida tuleb käsitada kuriteolise tagajärje põhjusena, ega sisalda kausaalse seose küsimuses tavaliselt mingeid erisätteid.

Kausaalse seose küsimus käitumise ja kuriteolise tagajärje vahel lahendatakse mitte kriminaalkoodeksi, vaid kohtupraktika ja kriminaalõiguse teooria poolt. Kausaalse seose esinemise või puudumise küsimus lahendatakse neil juhtudel kriminalistide poolt erinevalt, olenevalt nende üldistest filosoofilistest kausaalsuse mõiste käsitustest.

II. Kausaalsuse küsimuses on kaks põhilist, teineteisele diametraalselt vastandlikku vaadet: materialistlik ja idealistlik. Materialismi seisukohalt on kausaalsus väljaspool meid olev objektiivne seos looduse või ühiskondliku elu nähtuste vahel. Idealistlikult vaatekohalt ei ole kausaalsust välismaailma nähtuste vahel objektiivselt, väljaspool meie teadvust; kausaalsus on tingimuslik seos nähtuste vahel, mis meie teadvusega on loodud selleks, et neis nähtustes orienteeruda.

„...Subjektivistlik joon kausaalsuse küsimuses," kirjutas Lenin, „looduse korra ja paratamatuse tuletamine mitte välisest objektiivsest maailmast, vaid teadvusest, mõistusest, loogikast jms., mitte ainult ei lahuta inimese mõistust loodusest, mitte ainult ei sea esimest teisele vastu, vaid teeb looduse mõistuse o s a k s, selle asemel et lugeda mõistust osakeseks loodusest. Subjektivistlik joon kausaalsuse küsimuses on filosoofiline idealism... Looduse

objektiivse seaduspärasuse ja selle seaduspärasuse ligikaudu õige peegeldumise tunnustamine inimese peas on materialism“ [3].

Inimese käsitused kausaalsusest peegeldavad objektiivset seost looduse ja ühiskonna nähtuste vahel, kuid nad peegeldavad seda seost vaid ligikaudu, lihtsustatult: „...inimese käsitus põhjusest ja tagajärjest lihtsustab alati mõningal määral loodusnähtuste objektiivset seost, peegeldades seda vaid ligikaudu, isoleerides kunstlikult ühe ühtsa maailmaprotsessi neid või teisi külgi...“ [4]. Põhjus ja tagajärg — need on vaid isoleeritud momendid välismaailma sündmuste vastastikuse lülitumise üldises ahelas. Seepärast on põhjus ja tagajärg mõisted, mis omavad tähtsust ainult teatavale nähtusele rakendamisel. See, mis praegu on antud nähtuse tagajärg, osutub ise teise nähtuse põhjuseks.

Kõik looduse ja ühiskonna nähtused on kausaalselt tingitud. Kausaalsuseta nähtusi ei ole. Kuid sellele vaatamata tuleb kausaalselt tingitud nähtuste hulgas eristada paratamatuid ja juhuslikke nähtusi. Juhuslikud nähtused ei tulene paratamatusega eelnevaist sündmustest, kuigi nad ise ka on kausaalselt tingitud. Nad leiavad aset seepärast, et antud teatavate põhjuste toime põimub teiste, neile kõrvaliste asjaolude toimega. Juhuslikud tagajärjed tekivad kausaalsuse teise ahela toimel, mis avaldas mõju antud sündmuste arengule. Paratamatud tagajärjed on seesmiselt omased teatavatele eelnenud sündmustele ja paratamatult tulenevad neist. Dialektilisele materialismile eksisteerib juhuslikkus objektiivselt välismaailma arenguprotsessis. Mehhaaniline materialism kõigis oma varjundeis eitab juhuslikkuse objektiivset eksistentsi. Tema pooldajad käsitavad juhuslikkust ainult subjektiivse kategooriana, mingi nähtuse põhjuste mittetundmisena. Juhuslikkuse kui objektiivse kategooria eitamine on seoses sellega, et mehhaanilise materialismi pooldajad ei erista kausaalsust ja paratamatust. Neile on need identsed mõisted.

III. Kausaalse seose küsimuse lahendamisel kriminaalõiguses peame lähtuma dialektilise materialismi kõigist ülaltoodud üldprintsiipidest kausaalsuse küsimuse kohta. Sotsialistliku kriminaalõiguse teooria peab oma teoreetiliste probleemide lahendamisel lähtuma dialektilise materialismi metodoloogiast. Seepärast, vaadeldes sooritatud kuriteolise teo tagajärgede küsimust, peame tuvastama objektiivselt olemasoleva seose teatava inimliku teo ja nende ühiskonna-

[3] Lenin, Teosed, XIII k., lk. 127.
[4] Sealsamas, lk. 128.

ohtlike tagajärgede vahel, mis tekkisid sellest teost väljaspool. Seetõttu tuleb igas konkreetses asjas lahendada eelkõige küsimus, kas üldse on olemas kausaalset seost antud isiku teatud teo ja nende sündmuste vahel, milledes seda isikut süüdistatakse. Kausaalse seose tuvastamisel antud isiku teo ja teatavate ühiskonnaohtlike tagajärgede vahel peame lahendama küsimuse, kas nad on selle isiku teo *juhuslikud* või *paratamatud* tagajärjed.

Inimese tegu esineb kuriteolise tagajärje põhjusena mitte ainult siis, kui tagajärg on esile kutsutud vahetult kuriteo subjekti teoga, näiteks raske haava tekitamine, mille tagajärjeks oli inimese surm, vaid ka siis, kui tagajärg võis tekkida ainult eriliste, antud konkreetsel juhul esinenud tingimuste puhul. Need erilised tingimused võivad seista kas kuriteo vahetu objekti mõningais erilistes omadustes või teiste isikute või loodusjõudude vahelesegamises kausaalse seose arengusse. Esimest liiki „eriliste tingimuste" näitena võib tuua Ivanovi poolt kerge löögi andmist Petrovile, mis tõi kaasa viimase surma ainult tema poolt hiljuti põetud ajuhaiguse tõttu. Ivanovi teo ja Petrovi surma vahel on kausaalne seos, sest Ivanovi antud löök on Petrovi surma üks hädavajalikke tingimusi. Kui poleks olnud lööki, ei oleks ka saabunud Petrovi surm. Teist liiki „erilised tingimused" esinevad näiteks juhul, kus Sidorov tekitab kerge haava Aleksejevile, kes sureb sidumist teostava arsti hooletuse tõttu veremürgitusse või hukkub tulikahju ajal haiglas, kus ta viibib saadud haava ravimise otstarbel, jne. Ka neil juhtudel esineb kausaalne seos Sidorovi teo ja Aleksejevi surma vahel, sest Sidorovi poolt löödud haav on Aleksejevi surma üks hädavajalikke tingimusi. Kui eeltoodud juhtudel ei oleks tekitatud haava, ei oleks saabunud ka Aleksejevi surm. Kausaalne seos inimese käitumise ja mingi tagajärje vahel puudub ainult siis, kui see tagajärg tekkis antud isiku käitumisest olenematult. Kausaalne seos katkeb, kui tagajärg tekib mitte antud kausaalse ahela tõttu, mille vajalikke lülisid oli antud isiku käitumine, vaid teise, hoopis iseseisva kausaalse ahela tagajärjel, näiteks, kui Sidorovi poolt haavatud Aleksejev jääb koju ja hukkub öösel koos oma perekonnaga lae sisselangemisel. Aleksejevi surma kui tagajärje ja Sidorovi teo vahel ei ole kausaalset seost.

IV. Olles ülaltoodud näiteis tuvastanud kausaalse seose esinemise isiku teo ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel, on võimalik selgitada objektiivset erinevust isiku poolt sooritatud tegude *paratamatute* ja *juhuslikkude* tagajärgede vahel.

Kuriteoline tagajärg on sooritatud teo paratamatu tagajärg

siis, kui inimese surm saabus raske haava tekitamisest või kui inimese surm saabus suhteliselt kergest löögist, kannatanu poolt hiljuti läbipõetud ajuhaiguse tõttu. Sel juhul saabunud tagajärg — kannatanu surm — on seesmiselt omane antud tingimustes sooritatud tegudele, paratamatult tuleneb nendest.

Kuriteoline tagajärg on sooritatud teo juhuslik tagajärg siis, kui isikule tekitati kehavigastus, kuid ta sureb haava sidumist teostava arsti lohakusest tekkinud infektsiooni tõttu või hukkub tulikahju ajal haiglas. Neis tingimustes saabunud tagajärg — kannatanu surm — ei tulene paratamatusega antud isiku teost; ta on teiste isikute käitumise (arsti lohakus) või teiste sündmuste (tulikahju haiglas) paratamatu tagajärg.

Oma käitumise paratamatute tagajärgede eest võib isik, kuigi mitte alati, kanda kriminaalvastutust, juhuslikkude tagajärgede eest ta ei kanna kriminaalvastutust. Kohtupraktika, tuvastades seda, et tagajärjed on sooritatud teo suhtes objektiivselt juhuslikud, on mõnikord arvamisel, et tagajärjed ei ole teoga kausaalses seoses. Õigem on arvata, et neil juhtudel kausaalne seos esineb, kuid ta kannab juhuslikku iseloomu.

V. Kausaalse seose esinemise jaatamine ei otsusta veel ette ära antud isiku kriminaalvastutuse küsimust tekitatud tagajärgede eest. Meie kriminaalseadusandlus ei tunne objektiivset süüksarvamist, s. t. vastutust tekitatud tagajärgede eest ilma tahtliku või ettevaatamatu süü esinemiseta. Isiku kriminaalvastutuseks tekitatud kuriteolise tagajärje eest on vajalik, et tema ettenägemine oleks hõlmanud kausaalse seose või vähemalt oleks pidanud antud asjaoludel selle hõlmama (vt. alamal kuriteokoosseisu subjektiivse külje kohta).

Iga kuritegu on kuriteokoosseisu objektiivse ja subjektiivse külje teatav ühtsus.

Juhtudel, kus kuriteoline tagajärg oli objektiivselt isiku teo paratamatuks tagajärjeks, võis kausaalne seos teo ja tekkinud tagajärje vahel isiku ettenägemisest hõlmatud olla või ka mitte olla, sest isik võis ebateadlik olla neist tingimustest, milles ta oma teo sooritas. Niisiis võib osutuda, et antud isiku teo objektiivselt paratamatud tagajärjed on temale endale subjektiivses mõttes juhuslikud. Seepärast tuleb eeltoodud näites, kus surm järgnes löögile kannatanu poolt hiljuti läbipõetud ajuhaiguse olemasolul (paratamatu tagajärg), kriminaalvastutuse küsimus lahendada järgmiselt. Kui Ivanov, lüües Petrovile vastu pead, ei näinud ette ja ei pidanudki ette nägema tema surma saabumise võimalust, siis ei kanna ta Petrovi surma eest kriminaalvastutust. Kui Iva-

nov ei näinud küll ette, kuid asjaolude tõttu oleks pidanud ette nägema Petrovi surma tema poolt tekitatud löögist, siis kannab ta kriminaalvastutust ettevaatamatu tapmise eest. Kui Ivanov, teades Petrovi poolt läbipõetud haigusest, nägi ette surma tekkimise võimaluse sellisest löögist ja seda ise soovis või teadlikult seda möönas, siis kannab ta kriminaalvastutust tahtliku tapmise eest.

Neil juhtudel, kus kuriteoline tagajärg esineb isiku käitumise objektiivselt juhusliku tagajärjena, subjekti ettenägemine ei hõlma ega saagi hõlmata tema teo ja tekkinud tagajärje vahelist kausaalset seost. Tekkinud tagajärg ei ole üksnes objektiivselt juhuslik, vaid juhuslik antud isikule ka subjektiivses suhtes. Selles näites aga, kus surm järgnes arsti lohakuse tõttu tekkinud veremürgitusest (juhuslik tagajärg), tuleb kriminaalvastutuse küsimus lahendada järgmiselt. Sidorov, tekitades tahtlikult või ettevaatamatult kerge kehavigastuse, ei näinud ega pidanud ette nägema arsti lohakat käitumist. Seetõttu kannab Sidorov kriminaalvastutust ainult kerge kehavigastuse tekitamise eest ning tema suhtes on Aleksejevi surm „juhus". Arst aga vastutab iseseisvalt kas ettevaatamata tapmise või, kui ta on ametiisik, oma teenistuskohustustesse lohaka suhtumise eest.

VI. Tegevusetuse kui kuriteolise tagajärje põhjuse küsimus tuleb lahendada analoogiliselt sellega, kuidas lahendati teo kui kuriteolise tagajärje põhjuse küsimus. Tekkinud tagajärg peab olema isiku tegevusetuse tulemus. Kui tegevusetus ei oleks aset leidnud, siis ei oleks aset leidnud ka kuriteoline tagajärg, sest subjekti aktiivse käitumisega oleks pandud piir tagajärje tekkimisele viinud kausaalahela arengule. Küsimus kausaalse seose esinemise kohta tegevusetuse ja tekkinud tagajärje vahel võib tõusetuda mitte ainult siis, kui subjektil oli võimalus sooritada tegusid tagajärje ärahoidmiseks, vaid ka siis, kui subjektil lasus peale selle veel teatavate asjaolude tõttu eriline kohustus aktiivseks käitumiseks. Kui subjektil ei lasu spetsiaalset kohustust vastavaks teoks, siis puudub ka vajadus kausaalse seose esinemise küsimuse püstitamiseks tema käitumise (tegevusetuse) ja tekkinud tagajärje vahel. Juhtudel, kus subjektil puudus võimalus vajalike tegude sooritamiseks, ei ole kausaalset seost tema tegevusetuse ja tekkinud tagajärje vahel. Kriminaalvastutuseks isiku tegevusetusega põhjustatud kuriteolise tagajärje eest on vajalik tuvastada selle süüline põhjustamine, s. t. tahtluse või ettevaatamatuse esinemine tegevusetuse hetkel selle tagajärje suhtes.

VII. Kausaalse seose tuvastamine isiku käitumise ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel on kuriteokoosseisu olemasolu jaatamise hädavajalikuks tingimuseks kõigi nende kuritegude puhul, kus seadus jälitab mitte käitumist kui niisugust, vaid tema tagajärge. Juhtivad kohtuorganid on sellele korduvalt tähelepanu juhtinud. Nii seletas VNFSV Ülemkohtu KrKK oma määruses 13. novembrist 1925. a.: „Tekkinud objektiivseid tagajärgi võib ühe või teise teo toimepannud isikule süüks arvata üksnes sel juhul, kui tagajärjed olid tema teo tulemuseks, s. t. juhul, kui teo ja tagajärje vahel on kausaalne seos, mille tuvastamine ongi eeluurimise ja kohtuliku uurimise tähtsaim ülesanne." Samasuguseid juhiseid anti juhtivate kohtuorganite poolt reas konkreetsetes asjades ka järgnevail aastail.

Nii näiteks lõpetas NSVL Ülemkohtu Veetranspordi Kolleegium 1937. a. kuriteokoosseisu puudumise tõttu kod. I. süüdistusasja VNFSV KrK § 59³v järgi seepärast, et kohtulik uurimine ei selgitanud kausaalse seose esinemist auriku „Dekabrist" kauakestva seisaku ja kod. I. juhtimisel teostatud halva remondi vahel. NSVL Ülemkohtu Kohtutegevuse Järelevalve Kolleegium lõpetas 1936. a. kod. Z. süüdistusasja VNFSV KrK § 111 järgi kartulite mahalaadimisel ülesnäidatud lohakuse eest, sest see mahalaadimine jäi teostamata mitte kod. Z. käitumise tõttu, kes omalt poolt võttis mahalaadimiseks tarvitusele kõik temast olenevad abinõud, vaid hoopis teiste isikute tegude tulemusena. Kriminaalkorras asja lõpetamise näiteks kausaalse seose puudumise tõttu isiku teo ja nende tagajärgede vahel, mis temale süüks pandi, võib olla G. ja B. süüdistusasi, keda mõisteti süüdi selles, et öösel vastu 26. detsembrit 1937. a., riietatud valgesse, ehmatasid kolhoosnik O-d, mille tagajärjel viimane 14. aprillil 1938. a. suri. Otsus oli rajatud sugulaste tunnistusele ja arsti võhiklikule arvamusele. 15. mail 1938. a. kohtulik-arstliku ekspertiisi poolt toimetatud laiba lahkamisel selgus, et kolhoosnik O. surm oli tingitud bronhiaalnäärmete, kopsude ja kõhukoopa tuberkuloosist. Oma määruses 10. aprillist 1939. a. tunnustas Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium, et süüaluste tegudes puudub kuriteokoosseis, sest ei ole tuvastatud mingit seost nende tegude ja O. surma vahel.

Kriminaaljälitamise lõpetamise näiteks kausaalse seose puudumise tõttu isiku tegevusetuse ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel võib olla I. süüdistusasi, kes oli süüdi mõistetud VNFSV KrK § 111 alusel seepärast, et tema, olles hoone komandandiks, sallis lohakust töös, ei jälginud korstnate seisukorda, ei täitnud administratsiooni korraldusi, mille tagajärjeks oli umbes 24 tuhande rbl. suuruse kahju tekitanud tulikahju. NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma määrusega 15. septembrist 1939. a. ei leidnud I. käitumises kuriteokoosseisu, sest tulikahju, niivõrd kui see nähtub süüdistusasja materjalidest, tekkis maja tolles osas, kus toimus remont, millega I-l ei ole mingit seost, sest järelevalvet remondi käigu üle teostas ehitusorganisatsioon. I. tegevusetuse ja tähendatud tulikahju vahel ei ole kausaalset seost.

Kriminaaljälitamise lõpetamise näiteks antud isiku teost tekkinud tagajärgede juhusliku iseloomu tõttu võib olla K. süüdistusasi, mis lõpetati NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegiumi määrusega 22. maist 1939. a. Soovides tuua meelemärkusele purujoobnud olekus kõnniteel lamavat B-d, tõstis K. ta ülés, aitas jalgadele ja lahkus ise ta juurest. Tuigerdades astus B. hobuseteele, tegi seal mõned sammud ja kukkus siis maha. Sel ajal sõitis temast üle auto ja muljus ta surnuks. Ebaõige oleks öelda, et K. teo ja B. surma vahel ei ole mingit kausaalset seost. Kui K. oleks jätnud B. kõnniteele lamama, siis B. ei oleks surnuks muljutud. Sellele vaatamata on K. teost tekkinud tagajärjed juhuslikud tagajärjed. Nad ei tulene paratamatult K. käitumisest, vaid olid tagajärjeks teise kausaalahela arengule, mis osutus vaid juhuslikult seotuks K. teo tagajärgedega (B. astumine hobuseteele).

VIII. Kausaalse seose küsimus kutsus kriminaalõiguse kodanlikus teoorias esile laiaulatusliku kirjanduse tekkimise. Selle küsimuse lahendamisele lähenesid kodanlikud kriminalistid kas mehhanistliku materialismi või idealistlikust seisukohast.

Kausaalsuse mehhanistlik-materialistliku vaate väljendajaks kriminaalõiguse teoorias on inimese käitumise tunnistamine tekkinud kuriteolise tagajärje põhjuseks, kui käitumine oli tõeliselt paratamatuks lüliks sündmuste arengus, mis viis kuritegelise tagajärje tekkimisele, ja järelikult ilma selle käitumiseta antud kuriteoline tagajärg ei oleks saanudki tekkida (nn. „*conditio sine qua non*"-teooria). Kausaalsuse seda käsitust kaitsvad kriminalistid asuvad mehhanistliku materialismi seisukohal, sest nad samastavad kausaalsuse ja paratamatuse ja ei tunnusta juhuslikkust objektiivse kategooriana.

Kausaalsuse idealistliku käsituse väljendajaiks kriminaalõiguse teoorias on kõik need kausaalsuse teooriad, mis inimese käitumist käsitavad üksnes siis kuriteo põhjusena, kui ta sobib kausaalsuse kunstliku mõiste kui nähtustevahelise tingimusliku seose alla, mis on loodud meie teadvuse poolt vaid selleks, et orienteeruda ümbritsevais nähtustes. Paljud „*conditio sine qua non*"-teooria seisukohal asuvad kriminalistid püüavad ühtlasi anda temale idealistlikku tõlgendust. Järgides Kant'i, mõistavad nad kausaalsust mitte objektiivselt, väljaspool meie teadvust oleva seosena välismaailma nähtuste vahel, vaid subjektiivselt, meie tunnetuse vormina, mis meie mõistusele on aprioorselt omane.

Üks kausaalsuse idealistlikke teooriaid, mis vägagi levis kodanlikus kriminaalõigusteaduses, on nn. a d e k v a a t s e k a u s a a l s u s e teooria. Selle teooria kohaselt on kuriteolise tagajärje põhjusena käsitatavad üksnes need käitumised, mis üldse, mitte ainult antud konkreetsel juhul on suutelised esile kutsuma antud kuriteolise tagajärje. See tagajärg on tüüpiline antud

käitumisele, vastab talle, on temaga a d e k v a a t n e. Adekvaatse kausaalsuse teooria seisukohalt peaks tunnistama kausaalse seose puudumist teo ja tekkinud tagajärje vahel, kui pea pihta antud löögile võis järgneda surm seepärast, et kannatanu oli hiljuti põdenud ajuhaigust. Seejuures ei tohiks tapmise eest kriminaalvastutusele võtta isegi sel juhul, kui antud isik, lüües pea pihta, oleks teadlik olnud kannatanu haigusest. Adekvaatse kausaalsuse teoorias lahendatakse inimese käitumise kuriteolise tagajärje põhjuseks tunnistamise küsimus mitte sel alusel, kas käitumine on tõeliselt objektiivselt olelev paratamatu lüli kausaalahela arengus, mis viis antud tagajärje tekkimisele, vaid olenevalt sellest, kas ta vastab või ei vasta saabuvates sündmustes orienteerumiseks loodud kujutlusele kausaalsusest. Käsitus kausaalsusest kui välismaailma nähtuste vahel objektiivselt eksisteerivate seoste väljendusest asendatakse adekvaatse kausaalsuse teoorias mingi kriteeriumiga selle hindamiseks, kas tekkinud tagajärjed on antud käitumisele tüüpilised või atüüpilised.

Adekvaatse kausaalsuse teooria loomine kriminaalõiguse kodanlikus teoorias oli tingitud *„conditio sine qua non"*-teooria metodoloogilisest piiratusest, mis ei võimaldanud eristada toimunud käitumise objektiivselt juhuslikke ja paratamatuid tagajärgi. Oma „Õiguse filosoofias" eristab Hegel sooritatud kuriteo mitmesuguste tagajärgede hulgas paratamatuid ja juhuslikke tagajärgi. Paratamatute hulka arvas Hegel need kuriteo tagajärjed, mis väljendavad tema loomust, mille hingeks on teo siht; juhuslikkude hulka luges Hegel need tagajärjed, mis tekivad sellest, et tegu osutub välisjõudude meelevalla all olevaks, mis sunnivad teda üle minema kaugeisse, temale enesele võõraisse tagajärgedesse [5].

Hegeli mõtet, et juhuslikud tagajärjed kujutavad enesest midagi objektiivselt, sõltumatult subjekti teadvusest olelevat, ei kasutatud kodanliku kriminaalõigusliku kirjanduse poolt kausaalsuse seose õpetuses.

Adekvaatse kausaalsuse teooria pooldajad olid ähmaselt teadlikud *„conditio sine qua non"*-teooria puudustest. Püüd neid puudusi kõrvaldada viis nad aga kausaalsuse enese kui objektiivse kategooria mõistmise eitamisele. Adekvaatse kausaalsuse teoorias muutub kausaalsus väljaspool meie teadvust olevast objektiivsest kategooriast subjektiivseks kategooriaks, mis meie teadvusega on toodud asetleidnud sündmuste hinnangusse.

[5] H e g e l, Õiguse filosoofia, § 118, 1934, lk. 137.

Niisamasugust, kuid veel vähem varjatud idealistlikku iseloomu omavad ka need kodanlike kriminalistide teooriad, mis püüavad luua erilise käsituse kausaalsusest „sõna juriidilises mõttes". Niisugune on näiteks käsitus kausaalsusest kriminaalõiguses kui *hindamiskategooriast*, mis on esildatud kaasaegses välismaa juriidilises kirjanduses eriti nende kriminalistide hulgas, kes oma töödes püüavad tugineda neokantianistlikele teooriaile. Nad väidavad, et kausaalsuse mõiste kriminaalõiguses tuvastab mitte objektiivselt olemasolevaid seoseid tegude ja saabunud kuritegeliku tagajärje vahel, vaid väljendab üksnes hinnangut selle üle, kui kaugele ulatub isiku võim oma käitumise tagajärgede suhtes. Selles teoorias käsitletakse kausaalsust mitte objektiivse kategooriana, vaid puhtsubjektiivse hinnangumõistena. Nende vaatekohalt on kriminaalõiguses kõnet mitte seose tunnetamisest teatavate nähtuste vahel, vaid üksnes inimese käitumise hindamisest. Need teooriad astuvad avalikult välja kriminaalõiguses „loodusteadusliku", s. t. materialistliku kausaalsuse mõiste kasutamise lubatavuse vastu. Nad arvavad enese teeneks võitluse materialismi vastu kriminaalõiguse teoorias ja on reaktsioonilis-idealistliku ideoloogia väljendajaiks kriminaalõiguse teooria konkreetsete küsimuste läbitöötamisel.

XII peatükk.

KURITEO SUBJEKT.

§ 42. Kuriteo subjekti mõiste.

I. *Sotsialistliku kriminaalõiguse järgi võib kuriteo subjektiks olla teatud vanuse saavutanud süüdiv füüsiline isik.* Olla kuriteo subjektiks tähendab olla kehtiva kriminaalseadusandluse kohaselt vastutav toimepandud kuriteo eest.

Kuriteo subjektiks võib olla ainult *füüsiline isik* — inimene. Kuriteo subjektiks ei saa olla juriidilised isikud. Mingi kuriteo toimepanemine juriidilise isiku nimel ei tee juriidilist isikut selle kuriteo subjektiks. Kriminaalvastutust selle kuriteo eest ei saa kanda juriidiline isik. Ka siin jäävad subjektiks füüsilised isikud, kes kuriteo sooritasid või selle toimepanemisest osa võtsid. See on otseselt väljendatud ka meie kriminaalseadusandluses. VNFSV KrK §-de 2—5 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodek-

site vastavate paragrahvide kohaselt kehtivad kriminaalkoodeksid nõukogude kodanike ja välismaalaste, s. t. füüsiliste isikute suhtes, kes on toime pannud vastavad kuriteod. Meie seadusandluse järgi ei saa mingil tingimusel kriminaalvastutusele võtta juriidilisi isikuid (ettevõtted, asutised, õppeasutised, kolhoosid jne.). Seepärast mingis ettevõttes töökaitse seadusandluse rikkumise korral saab kriminaalvastutusele võtta mitte ettevõtet ennast, vaid üksnes füüsilisi isikuid, kes on süüdi seadusega sätitud töökaitse-eeskirjade mittejärgimises. Mingi ettevõtte poolt mittestandardilise või halvakvaliteedilise toodangu väljalaskmise korral vastutab kriminaalkorras mitte ettevõte ise, vaid täpselt ettenähtud füüsilised isikud administratiiv-tehnilisest personalist, kes on süüdi säärase produktsiooni väljalaskmises.

II. Ei vaja erilist mainimist see, et kuriteo subjektiks ei saa olla asjad või loomad. Praegu näib see olevat endastmõistetav. Kuid keskaja kohtukroonikad tunnevad hulgaliselt protsesse inimest haavanud härgade, vastsündinud lapsi äranärinud sigade, põlde paljakssöönud lendtirtsude, viljapuid hävitanud röövikute jne. üle. 1474. a. mõisteti Baadenis surma tuleriidal kukk, keda süüdistati selles, nagu oleks ta munenud mune; see esines tõendina tema ühendusest „mustade jõududega". 1593. a. oli Venemaal juhtum, kus riiklikus kuriteos mõisteti süüdi kirikukell, millega löödi häirekella rahva ülestõusu puhul Uglitši linnas. Mässulist kirikukella karistati nuudiga ja saadeti ta Siberisse Tobolski linna. Prantsusmaal toimus viimane protsess viljapõlde kahjustanud rottide ja hiirte üle 1710. a.

Loomade ja asjade kriminaalvastutusele võtmist ei saa seletada ainuüksi inimmõistuse eksitusega. See oli seotud keskaja üldise kujutlusega kriminaalvastutusest. Kriminaalvastutust mõisteti mitte ainult vastutusena kuriteo süülise toimepanemise, vaid ka igasuguste ohtlike ja kahjulike tegude eest. Niisuguseid ohtlikke ja kahjulikke tegusid sooritasid mitte ainult inimesed, vaid ka loomad, säärane oht oli kujutletav ka mingist esemest tulenevana. Sellega loodi võimalus kriminaalvastutuse mõiste laiendamiseks mitte ainult inimestele, vaid ka loomadele ja isegi asjadele. Tolle aja juristide töödes võib leida viiteid selle kohta, et loomade protsessid peavad hirmutama ka inimesi.

III. Kuriteo subjektiks võib olla nii NSV Liidu kodanik kui ka välismaalane, kes ei oma eksterritoriaalsuse õigust. Sellest, et sotsialistliku riigi kriminaalseadusandlus on kehtiv NSVL territooriumil kuriteo toimepannud välismaalaste suhtes, räägivad nii „Põhialused" kui ka üksikute liiduvabariikide kriminaalkoodeksid. Mõnede kuritegude iseloomu tõttu ei saa välismaa kodanikud olla nende kuritegude subjektid. Kodumaareetmise kui erilise kontrrevolutsioonilise kuriteo (VNFSV KrK §-d 58 [1]a — 58 [1]g) subjektiks võivad olla üksnes NSVL kodanikud. Välismaalased, kes on toime pannud mingi NSVL välise julgeoleku vastu sihitud kuriteo, vastutavad kontrrevolutsiooniliste kuritegude peatüki

teiste paragrahvide alusel. VNFSV KrK §-s 84-a ettenähtud kuriteo iseloomu tõttu (NSVL kodaniku poolt tehtud leiutise esitamine välismaal) saavad vastutavad olla ainult NSVL kodanikud.

Reas kriminaalkoodeksi eriosas ettenähtud kuritegudes võib kuriteo subjektina esineda mitte iga süüdiv füüsiline isik, vaid üksnes *teatavaid omadusi eviv* isik. Nii võib ametialase kuriteo subjektiks (täideviijaks) olla vaid ametiisik, s. o. isik, kes on teataval ametikohal riiklikus või ühiskondlikus ettevõttes või ühiskondliku ettevõtte juhtivas aparaadis. Sõjaväelise kuriteo subjektiks (täideviijaks) võivad olla üksnes sõjaväelased ja isikud, kes nendega on võrrutatud kriminaalvastutuse osas (Sõjaväeliste kuritegude määrustiku § 1, VNFSV KrK § 193[1] ja selle märkus). Rea sõjaväeliste ja ametialaste kuritegude koosseisudeks on nõutav, et kuriteo subjekt kuuluks teatavasse ametiisikute või sõjaväelaste kategooriasse. Nii on VNFSV KrK § 113 alusel võimu diskrediteerimise eest kriminaalvastutusele võetav mitte iga ametiisik, vaid üksnes võimu esindaja; Sõjaväeliste kuritegude määrustiku § 17 (VNFSV KrK § 193[17]) järgi on võimukuritarvituse, võimuliialduse või võimutegevusetuse, samuti ka teenistuskohustustesse lohaka suhtumise eest vastutusele võetavad üksnes juhtivasse koosseisu kuuluvad isikud.

Terve rida paragrahve määrab, et kuriteo subjektiks võib olla mitte iga süüdiv füüsiline isik, vaid üksnes teatavaid omadusi eviv isik. Nii võib § 59 [3]v järgi transpordiala distsipliini rikkumise eest kriminaalvastutusele võtta ainult transpordi alal töötajaid; § 128 järgi alluvad kriminaalvastutusele ebamajanduslikkuse eest riiklike või ühiskondlike asutiste või ettevõtete eesotsas olevad isikud või nende volinikud, § 140-b järgi allub abordi tegemise eest kriminaalvastutusele üksnes rase naine ja § 140 1. ja 2. lõike järgi ainult arst jne.

§ 43. Süüdivuse ja süüdimatuse mõiste [6].

I. Kuriteo subjektiks saab olla mitte iga füüsiline isik, vaid ainult *süüdiv isik*. Süüdimatuse seisundis olev isik ei saa olla kuriteo subjektiks ja seepärast ta ei allu kriminaalvastutusele. Süüdiva isiku suhtes, kes on toime pannud mingi kuriteo, on kohtu poolt kohaldatav teatud karistus. Ühiskonnaohtlikult käitunud süüdimatut isikut ei või karistada, tema suhtes võib kohal-

[6] *Kohtulik psühhiaatria*, Juriidiliste Instituutide õpperaamat, 1938.

dada ainult meditsiinilise iseloomuga vahendeid. Alles isiku süüdivuse tuvastamisel võib seada küsimuse tema süüdluse kohta. Kriminaalseadus pöördub ainult nende isikute poole, kes, väljendades Engelsi sõnadega, on suutelised „tegema otsuseid asjatundlikult". Seda ongi süüdivad isikud. Neilt võib seadus nõuda karistuse ähvardusel teatavate tegude sooritamist või teatavate tegude sooritamisest hoidumist. Nad kannavad vastutust oma käitumise eest.

Sotsialistlik kriminaalseadusandlus määratleb täpselt, kunas tuleb isik tunnistada süüdimatuks ja järelikult oma käitumise eest kriminaalõiguslikult mittevastutavaks.

Juba 1919. a. „Juhtivad põhimõtted" sättisid, et kohtule ja karistusele ei allu isikud, kes panid kuriteo toime vaimuhaiguse seisundis või üldse niisuguses seisundis, kus nad ei andnud endale aru oma tegudest. Sama säte sisaldus ka VNFSV 1922. a. KrK-s. Kehtivas kriminaalseadusandluses sätitakse süüdimatuse küsimus 1924. a. „Põhialuste" §-s 7. Kokkukõlas selle sättega määravad üksikute liiduvabariikide kriminaalkoodeksid need tingimused, millede esinemisel tuleb isik kohtu poolt süüdimatuks tunnistada. VNFSV 1926. a. KrK §-s 11 sätitakse, et karistust ei või kohaldada isikuile, kes on kuriteo toime pannud kroonilise vaimuhaiguse, vaimutegevuse ajutise rikke või muus haiguslikus seisundis, kui need isikud ei suutnud endile aru anda oma tegudest või neid juhtida.

Seadus kasutab kriminaalõigusliku süüdimatuse mõiste sisu määratlemisel meditsiinilist ja juriidilist kriteeriumi.

Süüdimatuse meditsiiniline kriteerium seisab isikul kroonilise vaimuhaiguse, vaimutegevuse ajutise rikke või muu haigusliku seisundi esinemise tuvastamises. Kroonilisteks vaimuhaigusteks loetakse skisofreeniat, progressiivset paralüüsi, langetõbe jne. Vaimutegevuse ajutise rikke hulka kuuluvad nn. „erandliku seisundi" mitmekesised vormid — pataloogiline afekt, pataloogiline joobumus jt. Tadžiki NSV KrK ei maini süüdimatuse mõiste kirjelduses vaimutegevuse ajutist riket. Muu haigusliku seisundina, mis võib olla aluseks isiku süüdimatuks tunnistamisel, tuleb käsitada nõdrameelsust ja psühhopaatilisi seisundeid.

Süüdimatuse seisundi juriidiline kriteerium seisab tuvastamises, et isikul puudub võime endale oma käitumisest aru anda (intellektuaalne moment) või oma käitumist juhtida (tahtemoment). Süüdimatuse esinemise jaatamiseks ei ole nõutav süüdimatuse juriidilise kriteeriumi mõlema nimetatud elemendi tuvastamine. Kui isik ei anna endale aru oma käitumisest, siis

mõistagi ei saa ta ka oma käitumist juhtida. Seaduse sõnad „. . .endale aru anda. . .“ näitavad, et on nõutav toimunu sügav mõistmine. On nõutav, et inimene saaks aru mitte üksnes oma käitumise faktilisest küljest, vaid ka selle ühiskonnaohtlikkusest. Psüühiliselt normaalsed inimesed annavad enesele aru sääraste tegude ühiskonnaohtlikust ja seadusevastasest iseloomust nagu tapmine, vargus, kodumaareetmine jms.

Kohtupraktikas oli järgmine juhtum. Kulakud olid süüalust ära kasutanud kolhoosi hoonete korduvaks süütamiseks. Ta andis ässitajad välja, kuna ei saanud neilt lubatud rahasummat. Süüalune ei pidanud ennast süüdlaseks, sest temale pakuti sada rubla, ja „see on suur raha“. Teinekord, nagu ta ütles, ei hakkaks ta saja rubla eest süütama, aga viiesaja rubla eest küll. On selge, et see isik kui nõdrameelsust (oligofreeniat) põdeja ei olnud suuteline endale oma tegudest aru andma.

Kuid süüdimatuse seisund esineb ka siis, kui isik annab endale aru oma käitumisest, kuid vaimuhaiguse tõttu ei ole suuteline oma käitumist juhtima.

Kohtupraktikas oli järgmine juhtum. Kod. B., 30 a. vana, elukutselt kunstnik-graafik, tarvitas 20. eluaastast peale morfiumi. 1934.—1936. a. jooksul läks ta vabatahtlikult kolmel korral psühhiaatrilisse kliinikusse ravimisele. B-d süüdistati selles, et ta katsus tema poolt võltsitud obligatsiooniga, mille väärtus oli 20 rbl., loteriil võita. Oma tegu seletas ta sellega, et tol päeval tal polnud morfiumi ega ka raha selle muretsemiseks, ta kannatanud füüsiliselt raskesti ja kuigi ta aru saanud oma teo seadusvastasusest, polevat tal küllaldaselt olnud tahtejõudu sellest hoidumiseks. Kohtu-psühhiaatriline ekspertiis jõudis otsusele, et B. oli morfiuminälja (abstinentsi) seisundis ja kuigi ta andis enesele aru oma tegudest, ei suutnud ta neid juhtida.

Süüdimatuse seisundi tunnustamiseks on vajalik tuvastada nii meditsiinilise kui ka juriidilise kriteeriumi elemendid. Mõned kroonilised vaimuhaigused, näit. langetõbi, võivad oma intensiivsusega veel mitte saavutada seisundit, mil isik ei saa enesele aru anda oma käitumisest või seda juhtida. Neil juhtudel süüdimatuse meditsiinilise kriteeriumi esinemisel puudub siiski juriidiline kriteerium, mistõttu säärastel juhtudel isik ei ole tunnistatav süüdimatuks.

II. Nõukogude kriminaalõigus ei näe alaealiste jaoks ette erilisi süüdimatuse kriteeriume. Ka alaealiste suhtes on rakendatavad VNFSV KrK § 11 sätted. Kuid endastmõistetav on, et alaealiste, eriti 12- kuni 14-aastaste suhtes esitatavad nõudmised nende käitumise normide mõttes peavad olema mõnel määral teissugused kui täiskasvanuile esitatavad nõudmised. Seal, kus me täiskasvanu juures tunnistame võimet enesele aru anda oma käitumisest ja seda juhtida, ei tarvitse me tunnistada seda võimet

alaealiste juures. Samuti tuleb ka seda võimet kõrvaldavate meditsiiniliste aluste vaatlemisel arvestada psüühiliste haiguste erisusi ja kulgu alaealistel.

III. Iga kord, kui kohtul on lahendada süüdimatuse seisundi tunnustamise küsimus, on nõutav kohtumeditsiinilise ekspertiisi arvamus süüaluse psüühilise seisundi kohta (VNFSV KrPK § 63) [7]. Eksperdi arvamus süüaluse psüühilise seisundi kohta ei ole kohtule absoluutselt kohuslik, kohus võib teda ka mitte arvestada. Eksperdi arvamusega mitteühinemisel peab kohus üksikasjaliselt motiveerima oma mittenõustumist.

IV. „Põhialuste" § 7 (VNFSV KrK § 11) teise lõike järgi ei kohaldata karistust isikute suhtes, kes küll kuriteo toimepanemise ajal olid hingelise tasakaalu seisundis, kuid otsuse tegemise momendiks haigestusid vaimuhaigusesse. Oma olemuselt sel sättel ei ole otsest seost süüdimatuse küsimusega, sest kuritegu peab siin toime pandud olema süüdivas seisundis. Seepärast see küsimus kuulub pigemini kriminaalprotsessi valdkonda. Sääraste isikute suhtes vastavate vahendite tarvitusele võtmise küsimus on sätitud kriminaalprotsessuaalses seadusandluses (VNFSV KrPK § 322 lg. 2). Süüalusel psüühilise häire tekkimisel pärast kuriteo toimepanemist peatatakse menetlus kuni süüaluse paranemiseni. Kui paranemist ei järgnenud, lõpetatakse asi ja süüaluse suhtes võidakse kohaldada meditsiinilise iseloomuga vahendeid.

V. Erilist tähelepanu väärib kuriteo joobnud olekus toimepanemise küsimus. „Põhialused" ei sisalda selles küsimuses mingeid erisätteid. VNFSV KrK § 11 märkuses on öeldud, et see paragrahv ei ole rakendatav isikuile, kes on kuriteo toime pannud joobnud olekus. Seega joobnud olekus kuriteo toimepanemine ei kõrvalda kriminaalvastutust. Seadus loeb niisuguseid isikuid süüdivaiks. Üksnes juhtudel, kus joobnud oleku alusel tekib tõeline vaimutegevuse rike (joomahullustus kroonilise alkoholmürgituse alusel, patoloogiline joobumus akuutse alkoholmürgituse alusel), käsitletakse selles seisundis kuriteo toimepannud isikut süüdimatuna. Ukraina NSV KrK järgi käsitletakse isikut, kes oli kuriteo toimepanemisel joobnud olekus, süüdimatuna, kui ta ei olnud võimeline enesele aru andma oma käitumisest või seda juhtima; neil juhtudel, kus isik viis end joobnud olekusse selleks, et

[7] Ekspertiisi toimetamise kord on sätitud NSVL kohtupsühhiaatrilise ekspertiisi toimetamise juhendis, mis on antud NSVL KohtuRK, Siseasjade RK, Tervishoiu RK ja Prokuratuuri poolt 17. veebruaril 1940. a.

kuritegu toime panna, allub ta igal juhul kriminaalvastutusele, vaatamata joobnud oleku määrale.

NSVL Ülemkohtu Raudtee-kolleegium lõpetas Š. asja, kes oli mõistetud süüdi VNFSV KrK § 74 järgi, sel alusel, et Š. oli kuriteo toimepanemise momendil joobnud oleku tagajärjel meelemärkuseta ja seetõttu süüdimatu.

Ülemkohtu Pleenum oma määrusega 15. juunist 1939. a. muutis ära Raudtee-kolleegiumi määruse kui mitteõige. Pleenum juhistas, et joobnud olekus kuriteo toimepanemine, kui ei ole tõestatud, et kuriteo toimepanija oli süüdimatuse seisundis, iseenesest veel ei vabasta kuriteo toimepanijat kriminaalvastutusest. Kinnitades (ilma ekspertiisi sellekohase arvamuseta), et Š. oli säärases seisundis, rikkus Raudtee-kolleegium VNFSV KrPK § 63 märkust 1, mille kohaselt eksperdi väljakutsumine on kohuslik, kui kohtul tekib kahtlus süüaluse psüühilise seisundi suhtes.

VI. Isikute suhtes, kes on tunnistatud süüdimatuks kuriteo toimepanemise ajal, võidakse kohaldada meditsiinilisi kaitsevahendeid. Nende kaitsevahendite konkreetne sisu sätitakse liiduvabariikide seadusandlusega. VNFSV-s kehtib KohtuRK ja Tervishoiu RK juhend 17. veebruarist 1935. a. kuriteo toimepannud psüühiliselt haigete sundravile määramise ja selle teostamise korra kohta.

Juhend eristab sundravi ja üldalustel toimuvat ravi. Sundravi võib määrata eranditult vaid kohtuotsusega või -määrusega neil juhtudel, kus psüühiliselt haige on ohtlik ja teda tuleb hoida tingimustes, mis kõrvaldavad uute kuritegude toimepanemise võimaluse, mistõttu teda tulebki paigutada erilistesse psühhiaatrilistesse asutistesse või psühhiaatriliste üldhaiglate eriosakonda. Privalovi asjas tegi NSVL Ülemkohtu Pleenum 21. mail 1942. a. juhistava iseloomuga määruse, milles on öeldud, et kui kohus tunnistab süüaluse süüdimatuks ja ühtlasi sotsiaalselt ohtlikuks, siis säärast isikut ei või jätta vabadusse ja tema suhtes tuleb kohaldada sundravi, s. o. raviasutisse (psühhiaatrilisse) paigutamist koos isoleerimisega. Sundravile määramisele peab tingimata eelnema kohtupsühhiaatriline ekspertiis. Meie õigus ei tunne sundravi kohuslikke minimaaltähtaegu. Vabastamine sellest toimub psühhiaatrilise ekspertiisikomisjoni arvamuse äraKuulamise järel kohtumäärusega (VNFSV KrPK § 461 korras). Isikute suhtes, kes on tunnistatud süüdimatuiks ja ühtlasi sundravi mittevajavaiks, kohaldatakse sääraseid meditsiinilisi kaitsevahendeid, nagu üldalustel ravimine (psühhiaatrilistes üldhaig-

lates) või andmine kohalike meditsiiniliste punktide järelevalve alla.

VII. Seisukoht, et kuritegusid toimepannud vaimuhaiged ei allu kriminaalvastutusele, oli üks kodanliku kriminaalõiguse teooria progressiivseid nõudmisi. Veel XVIII saj. oli vaimuhaigete kriminaalvastutus tavalisi nähtusi. Prantsuse psühhiaatrid märgivad, et kurjategija vabastamine kriminaalvastutusest psüühilise ebanormaalsuse tõttu oli Prantsusmaal XVIII saj. täiesti erandlikuks nähtuseks. Selleks oli vaja kõigile ja igaühele ilmset hullumeelsust: Niisuguste karistusest vabastatute saatus ei olnud kadestamisväärne — neid koheldi nagu loomi, pandi jalgadest ja kätest raudu ja hoiti nuhtlusmajades košmaarsetes tingimustes. Kuid feodaalse krimnaalõiguse kõige tõsisemate kuritegude korral (kuriteod taevaste võimude vastu, kuriteod maiste võimude vastu ja isatapmine) isegi ilmne hullumeelsus ei vabastanud kriminaalvastutusest.

Vene XVIII saj. kohtukroonika tunneb rida juhte, kus isikud, kellest oli teada, et nad olid vaimuhaiged, mõisteti surma (näit. 1716. a. surmati vaimuhaige Ivaško-usurpaator), eluaegsele või pikemaajalisele kinnipidamisele türmis.

Vaimuhaiguse seisundis kuriteo toimepannud isikute vabastamine kriminaalvastutusest sätiti kriminaalseadusandluses üldreeglina esmakordselt Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeksis: „Ei ole rasket kuritegu ega kuritegu, kui süüdistatav viibis oma teo toimepanemise ajal hullumeelsuse *(démence)* seisundis." Prantsuse kriminaalkoodeks kasutab süüdimatuse mõiste määratlemiseks üksnes meditsiinilist kriteeriumi. Sama teeb viimase eeskujul koostatud Belgia 1867. a. kriminaalkoodeks.

Enamik välismaa kriminaalkoodekseid kasutab süüdimatuse seisundi määratlemiseks mitte ainult meditsiinilist, vaid ka juriidilist kriteeriumi. Ennerevolutsiooniaegne Vene 1903. a. Ugolovnoje uloženije reprodutseeris vene kriminalisti Tagantsevi poolt esitatud süüdimatuse vormeli. „Süüks ei arvata süütegu, mille pani toime isik, kes toimepanemise ajal ei võinud aru saada oma teo iseloomust ja tähendusest või polnud suuteline juhtima oma tegevust olgu vaimutegevuse haigusliku rikke, teadvuseta oleku või kehaveast või haigusest oleneva mõistusliku arenematuse tagajärjel" (§ 39). Saksa kriminaalkoodeksi (1933. a. redaktsioon) § 51 süüdimatuse vormel on koostatud nii meditsiinilise kui ka juriidilise kriteeriumi alusel: „Tegu ei ole kuriteoline, kui isik selle toimepanemise ajal ei olnud võimeline aru saama seda, et tegu on keelatud, või käituma selle arusaamise kohaselt kas oma teadvuse häire, vaimutegevuse haigusliku rikke või psüühi nõrgenemise tagajärjel." Süüdimatuse mõlemaid kriteeriume kasutab ka välismaa noorim kriminaalkoodeks — Šveitsi 1937. a. kriminaalkoodeks, mille § 10 ütleb: „Ei kuulu karistamisele, kes vaimuhaiguse, nõdramõistuslikkuse või teadvuse raske häire tagajärjel ei omanud teo toimepanemise ajal võimet aru saada oma teo seadusvastasest iseloomust või juhinduda sellest arusaamisest."

VIII. Süüdimatuse juriidiline kriteerium arendati üksikasjaliselt kriminaalõiguse klassikalise koolkonna poolt, eriti saksa kirjanduses. Juba K a n t õpetas, et kurjategija süüdimatuse seisundis käitunuks tunnistamise küsimus ei ole meditsiiniline, vaid on juriidiline probleem. See probleem kahandus Kant'il küsimuse lahendamisele, kas omab isik kuriteo toimepanemise

momendil vaba tahet või mitte. Tema arvates kuulub selle probleemi lahendamine mitte arstiteaduse, vaid filosoofia fakulteedile. Hegel oma „Õiguse filosoofias" tõstab esile selle kõrval, mida meie nimetame süüdimatuse meditsiiniliseks kriteeriumiks (idiotism, hullumeelsus), ka juriidilise (intellektuaalse ja tahte-) kriteeriumi — inimese mõtlemise ja vaba tahte tõelise iseloomu hävimise. Need Kant'i ja Hegel'i seisukohad reprodutseeriti kriminaalõiguses nende järglaste poolt. Klassikalise koolkonna kriminalistid tõid meditsiinilise kriteeriumi kõrval esile mitmesuguseis formuleeringuis ka süüdimatuse intellektuaalse ja tahtekriteeriumi.

Kriminalistid-antropoloogid ja kriminalistid-sotsioloogid vaatlesid süüdimatust seisundina, mis ei kõrvalda kriminaalvastutust, vaid üksnes tingib eriliste vahendite rakendamise, milledes antud juhul peabki väljenduma kriminaalvastutus. Nii väitis Ferri, et kuriteo toimepannud psüühiliselt haiged alluvad kriminaalvastutusele, sest nad on ühiskonnaohtlikud isikud. Ainult, et nende suhtes on otstarbekohasem kohaldada teisi vahendeid kui kuriteo toimepannud psüühiliselt tervete isikute suhtes. Kriminalist-antropoloog Garofalo leidis isegi võimaliku olevat ohtlikke psüühiliselt haigeid kurjategijaid karistada surmanuhtlusega. Kriminalist-sotsioloog Liszt andis süüdimatuse mõistele psühholoogilise kriteeriumi. Temal on süüdivus normaalne motiveeritavus. Sellele vaatamata esineb süüdivus temale mitte eeldusena süüküsimuse asetamise võimalusele, vaid üksnes alusena antud isiku suhtes vastavate ühiskonna kaitsevahendite otstarbekohasele valikule. See nähtub kas või sellestki, et Liszti vaatekohalt on harjumuskurjategijad süüdimatud, sest nad ei ole normaalselt motiveeritavad; sellele vaatamata alluvad nad oma kuritegude eest kriminaalvastutusele, kuid nende suhtes kohaldatav karistus peab vastama nende ühiskonnaohtlikkuse iseloomule.

§ 44. Alaealisus.

I. Kuriteo subjektiks võib olla füüsiline isik, kes on jõudnud teatavasse eluikka. Lapseealised ei saa olla kuriteo subjektiks. Vanust, millest alates lapseealised ja alaealised alluvad kriminaalvastutusele, sätiti meie kriminaalseadusandluse poolt mitte alati ühtlaselt.

14. jaanuari 1918. a. dekreet alaealiste komisjoni kohta sättis, et mõlemast soost kuni 17-aastaste alaealiste ühiskonnaohtlike tegude asjad kuuluvad alaealiste komisjoni pädevusse. Ainult alates 17. eluaastast võisid min-

geid kuritegusid toimepannud isikud alluda kriminaalvastutusele kohtu korras. 1919. a. „Juhtivad põhimõtted" tõid nimetatud dekreeti olulisi muudatusi. Ainult alaealised kuni 14. eluaastani ei allu oma ühiskonnaohtlike käitumiste eest kohtule ega karistusele. Alaealised 14. eluaastast kuni 18. aastani, kes on käitunud ühiskonnaohtlikult, allusid kriminaalvastutusele, kui nad tegutsesid „arusaamisega". Selles vanuses alaealiste suhtes, kui nad tegutsesid „arusaamiseta", samuti ka alaealiste suhtes kuni 14. eluaastani võidi kohaldada kasvatuslikke vahendeid. Arusaamisega tegutseda — tähendab tegutseda oma käitumisest enesele aru andes; arusaamiseta tegutseda — tähendab oma käitumisest enesele mitte aru anda. 4. märtsi 1920. a. dekreet ühiskonnaohtlikus käitumises süüdistatavate alaealiste asjade kohta sättis, et ühiskonnaohtlikult käitunud alaealised kuni 18. eluaastani alluvad alaealiste komisjonile. Kuid 18-aastaste alaealiste suhtes oli komisjonil õigus anda asi läbivaatamisele kohtu korras, kui ta ei leidnud võimaliku olevat kohaldada meditsiinilis-pedagoogilisi vahendeid. VNFSV 1922. a. KrK järgi allusid alaealised alates 16. eluaastast kriminaalvastutusele, kuid kuni 16 a. vanade alaealiste asjad kuulusid alaealiste komisjoni pädevusse, kusjuures viimasel oli õigus 14 kuni 16 a. vanuste alaealiste asju üle anda kohtule.

II. „Põhialuste" § 8 sättis, et meditsiinilis-pedagoogilisi vahendeid tuleb kohaldada lapseealiste ja alaealiste suhtes vaid neil juhtudel, kui vastavad organid ei leia võimaliku olevat nende puhul kohaldada karistust (kohtulik-paranduslikke vahendeid). „Põhialused" ise ei määranud lapseealisuse ja alaealisuse vanust, jättes selle küsimuse liiduvabariikide seadusandluse lahendada. VNFSV 1926. a. KrK § 12 reprodutseeris VNFSV 1922. a. KrK ülaltoodud sätted. VNFSV 1926. a. KrK § 50 kohaselt kuulus vabadusekaotuse või paranduslike tööde määramisel alaealistele karistustähtaeg kohuslikule lühendamisele: 14—16-aastastele poole võrra, 16—18-aastastele aga kolmandiku võrra. VNFSV VKTK ja RKN 1929. a. 30. oktoobri määrus nägi ette, et 14—16 aasta vanuses alaealiste asjad ei kuulu kohtule üleandmisele. Seega vanusena, millest alates võib aset leida kriminaalvastutus, sätiti 16. eluaasta.

III. NSVL KTK ja RKN 1935. a. 7. aprilli määrusega teostati alaealiste kuritegude vastu võitlemises põhilised muudatused. Alaealiste kuritegevuse kiireima likvideerimise eesmärgil allutati selle seadusega kriminaalkohtulikule vastutusele kõigi karistuste kohaldamisel alaealised alates 12 aasta vanusest, kes on süüdi varguste toimepanemises, kehavigastuste või vigastuste tekitamises, tapmises või tapmiskatses. „Põhialuste" § 8 ning sellega koos ka liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid muudeti ära. Ühtlasi sätiti range vastutus (vabadusekaotus mitte alla viie aasta) isikute suhtes, kes on süüdi alaealiste kihutamises või ahvatlemises kuritegudest osavõtmisele, samuti alaealiste sundimises tegutsemisele spekulatsiooniga, prostitutsiooniga, kerjamisega jms. (VNFSV KrK § 73[2]). NSVL RKN ja ÜK(b)P KK 1935. a. 31. mai määruses laste ulasuse ja järelevalvetuse likvideerimise kohta osutatakse linna ja maa töötajate materiaalse ja kultuurilise taseme pidevale paremustamisele ja

riigi poolt tohutute summade eraldamisele lasteasutiste ülalpidamiseks. Ulaste laste esinemist pealinnades ja maa teistes linnades seletas tähendatud määrus kohalike nõukogude organite ning partei, ametiühingute ja kommunistlike noorte organisatsioonide halva tööga laste ulasuse likvideerimise ning ärahoidmise alal ja nõukogude ühiskonna organiseeritud osavõtmise puudumisega sellest üritusest.

1935. a. 31. mai määrusega likvideeriti alaealiste komisjonid. Need komisjonid etendasid omal ajal positiivset osa võitluses alaealiste kuritegevusega. 1935. aastaks olid nad kaotanud oma tähtsuse. Niivõrd kui komisjonid kohaldasid vaid pedagoogilise mõjutamise vahendeid, kadus alaealistel hirmutunne, mis just oleks võinud avaldada pedagoogilist mõju mitte üksnes süüdiolevale alaealisele, vaid ka tema ümbritsusele, tema kaaslastele. Nõukogude riik pakub alaealistele kõik võimalused, et nad oleksid hoitud ulasusest — sellest alaealiste kuritegevuse põhiallikast. Kriminaalvastutuse sättimine reas kuritegudes 12. eluaastast alates pidi alaealistele tõendama, et nõukogude võim esitab rangeid nõudmisi oma kasvavaile kodanikele.

Kohtupraktikas tekkis küsimus, kas 1935. a. 7. aprilli seadus näeb ette ainult tahtliku tapmise ja kehavigastamise või ka ettevaatamatu tapmise ja kehavigastamise.

NSVL Ülemnõukogu Presiidium tõlgendas 7. juulil 1941. a. NSVL Konstitutsiooni § 49 p. „b" korras, et 1935. a. 7. aprilli seadus näeb ette kriminaalvastutuse ka ettevaatamatult sooritatud kuritegude eest.

1935. a. 7. aprilli seaduses sisalduvat kuritegude loetelu täiendati NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 1940. a. 10. detsembri seadlusega. Vastavalt sellele seadlusele tuleb võtta kriminaalvastutusele kõigi karistuste kohaldamisel alaealised alates 12 aasta vanusest, kes on süüdi sääraste kuritegude toimepanemises nagu röövbaste lahtikruvimine, mitmesuguste esemete asetamine röövbastele jms.

Muutes ära 1924. a. „Põhialuste" § 8, ei näidanud 7. aprilli 1935. a. seadus, missugusest vanusest alates peavad alaealised kandma kriminaalvastutust teiste kuritegude eest. Enamik liiduvabariikide kriminaalkoodekseid on jätnud selle küsimuse lahendamata. Ukraina NSV KrK sättis kõikide kuritegude eest kriminaalvastutuse alates 14. eluaastast. Valge-Vene NSV KrK sättis, et 14 kuni 16 aasta vanuseni kohaldatakse kriminaalkaristust ainult nende kuritegude suhtes, mis on ette nähtud 7. aprilli 1935. a. seaduses. NSVL Ülemkohtu ja Prokuratuuri 21. aprilli

1935. a. direktiivkiri pooldas sama printsiipi, mis esineb Valge-Vene NSV KrK-s.

Kahtlemata on 16-aastane vanus kui kriminaalvastutuse üldine eluealine piir liiga kõrge. Praegustes NSVL tingimustes hakkavad alaealised tunduvalt varem ühiskondlikku elu elama ja harjumusi omandama kui ennerevolutsiooniaegsel ajal.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 31. mai 1941. a. seadlus alaealiste vastutuse kohta sättis, et kuritegudes, mis ei ole ette nähtud 7. aprilli 1935. a. määruses ja 10. detsembri 1940. a. seadluses, alluvad alaealised kriminaalvastutusele alates 14. eluaastast. 7. aprilli 1935. a. seadus rääkis kõikide karistuste kohaldamisest alaealiste suhtes. Muidugi ei tulnud seda sätet mõista sõnasõnalt. Nii ei ole 12—14 aasta vanuste alaealiste suhtes paranduslikud tööd üldse kohaldatavad. 31. mai 1941. a. seadlus toob sellesse küsimusse selguse. Ta räägib üksnes kriminaalvastutusele võtmisest, jättes märkimata, et tuleb kohaldada kõiki karistusi. Nii ei tohi mitte ainult alla 16 aasta, vaid ka alla 18 aasta vanuste alaealiste suhtes kohaldada säärast karistust nagu poliitiliste õiguste kaotus, kuivõrd nad üldse ei oma neid õigusi. Ühes konkreetses mitme 13—15 aasta vanuse alaealise kuriteo asjas tegi NSVL Ülemkohtu Pleenum 18. septembril 1941. a. määruse selle kohta, et ei ole lubatav seada alaealiste suhtes VNFSV KrK §-s 34 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavais paragrahvides ettenähtud õiguste kaotuse küsimust.

Alaealiste kriminaalvastutus ühtede kuritegude eest alates 12. eluaastast ja teiste eest alates 14. eluaastast eeldab, et nad juba selles vanuses annavad enesele aru oma käitumise iseloomust ja on suutelised seda juhtima. Üldreeglina see ongi nii. Kuid mõningatel juhtudel võib üldise psüühilise arenematuse tõttu mõnedel kuriteo toimepannud alaealistel puududa arusaamine oma käitumise iseloomust või nad pole suutelised seda juhtima sama psüühilise arenematuse tagajärjel. Säärastel juhtudel tuleb nende suhtes kohaldada VNFSV KrK § 11 üldsätet — neid võib tunnistada tegutsenuks süüdimatuse seisundis.

IV. Erakordset tähtsust võitluses alaealiste kuritegevusega omab NSVL RKN 15. juuni 1943. a. määrus „Laste ulasuse, järelevalvetuse ja huligaansuse vastu võitlemise vahendite tugevdamise kohta". Täiendusena olemasolevaile t ö ö k o l o o n i a i l e kohtu poolt süüdimõistetud laste ja noorukite jaoks näeb see määrus ette NSVL SiseRK k a s v a t u s l i k e t ö ö k o l o o n i a t e organiseerimise. Neisse kolooniatesse võidakse saata noorukeid 11 kuni 16 aasta vanuses: a) ulased, kel üldse pole vanemaid või kes pikemat aega elavad vanemateta ja ei oma kindlat elukohta; b) väikese huligaansuse, väikese varguse ja teiste tähtsusetute kuritegude eest kinnipeetavad, kelle suh-

tes kriminaaljälitamise algatamine tunnistatakse ebaotstarbekohaseks; c) lastekodude kasvandikud, kes süstemaatiliselt rikuvad sisekorda ja desorganiseerivad lastekodude normaalset õppekäiku ning kasvatustööd.

Kokkukõlas selle määrusega andis NSVL KohtuRK 19. juunil 1943. a. käskkirja „Alaealiste huligaansuse ja kuritegevusega võitlemise tugevdamise kohta". Käskkiri näeb ette koondada alaealiste (kuni 16 aastat vanad) kuriteoasjade arutamine pealinnades, kraide ning oblastite keskustes ja suurtes tööstuslinnades selleks spetsiaalselt eraldatud rahvakohtu jaoskondadesse, valides neisse jaoskondadesse rahvakohtunikke, kes seesuguste asjade arutamiseks on kõige paremini ette valmistatud. Alaealiste suhtes, kes on süüdi kuritahtlikus huligaansuses, riisumistes ja teistes tõsistes kuritegudes, on kohtud kohustatud kohaldama seaduses ettenähtud karme karistusvahendeid. Alla 16 aasta vanuste alaealiste suhtes aga, kes on süüdi väikestes huligaansustes, väikestes vargustes ja teistes tähtsusetuis kuritegudes, neil juhtudel, kui kohus tunnistab ebaotstarbekohaseks nende kriminaalvastutusele võtmise, peab kohus, teinud määruse asja lõpetamise kohta, kaaluma küsimust alaealise tema vanemate või eestkostja (kui need olemas) hooldamisele andmise otstarbekohasuse või, kui see on vajalik, alaealise SiseRK kasvatuslikku töökolooniasse saatmise kohta.

15. juuni 1943. a. määrus tugevdab alaealiste kuritegevuse vastu võitlemises kasvatuslikku momenti. Miilitsa- ja prokuratuuriorganite loobumine kriminaaljälitamisest ja kohtu poolt asja lõpetamine on ette nähtud mitte ainult väikese varguse ja väikese huligaansuse, vaid ka teiste „tähtsusetute" kuritegude puhul. „Tähtsusetust" ei tule mõista üksnes kuriteo tagajärgede tähtsusetuse mõttes. Tegu võib tähtsusetu olla ka alaealise subjektiivsete omaduste, tema süü astme jne. tõttu. Tuleb silmas pidada, et loobumine kriminaaljälitamisest või asja lõpetamine ei tähenda loobumist alaealise kestvast kasvatuslikust mõjutamisest. NSVL SiseRK, NSVL KohtuRK ja NSVL Prokuratuuri 21. juuni 1943. a. juhend „Alaealiste NSVL SiseRK kasvatuslikesse töökolooniaisse saatmise korra ja seal kinnipidamise tähtaja kohta", mis on antud NSVL RKN 15. juuni 1943. a. määruse alusel, näeb ette koloonias pidamise kuni 16-aastaseks saamiseni ja selle vanuse saavutanute suhtes, kel puudub veel kindel töökvalifikatsioon, — isegi kuni 17 aasta vanuseni. Alla 14 aasta vanused koloonia kasvandikud ei kuulu kolooniast väljalaskmisele, välja arvatud juhud, kui kasvandiku vanemad, hooldajad või otsejoones sugulased tahavad teda võtta edasiseks kasvatamiseks.

V. Välismaa XIX saj. kriminaalõiguse sätteile alaealiste vastutuse kohta avaldas suurt mõju Prantsuse seadusandlus. Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks nõudis iga alla 16-aastase kohtualuse kohta küsimuse esitamist, kas kohtualune tegutses „arusaamisega" või „arusaamiseta". Viimasel juhul kuulus alaealine õigeksmõistmisele, kuid kohus võis ta anda vanemate järelevalve alla või paigutada paranduslikku varjupaika suvaliselt määratud tähtajaks, kuid mitte kauemaks kui kohtualuse täisealiseks saamiseni. „Arusaamisega" tegutsenud alaealine allus karistusele, kuid karistust tuli obligatoorselt kergendada. Surmanuhtlus, sunnitöö ja teised kriminaalkaristused asendati, olenevalt asendatava karistuse raskusest, vangistusega tähtajaga ühest aastast kuni 20 aastani. Vangistuskaristust tuli kanda erilistes asutistes. Kuritegude *(délits)* puhul ei võinud karistus oma määralt olla üle poole tollest karistusest, mis oleks määratud täiskasvanud süüdimõistetule.

1810. a. kriminaalkoodeks ei näinud ette vanust, milleni alaealine ei võinud üldse alluda kriminaalvastutusele.

Alaealiste kriminaalvastutust käsitleva seadusandluse arengule Euroopa

välisriikides avaldas XX saj. esimesel veerandil suurt mõju USA. Seal tekkisid esmakordselt nn. alaealiste kohtud. Need erikohtud loodi Chicagos 1889. a. ja New Yorgis 1901. a. Võttes eeskuju neist osariikidest, kattus kogu maa kaunis kiiresti alaealiste kohtute võrguga. Enamikus osariikides kuuluvad alaealiste kohtute pädevusse mitte ainult alaealiste poolt sooritatud õiguserikkumised. Neile alluvad ka alimentide nõudmised ning mõned kuriteod laste vastu. Nende kohtute kompetentsi kuuluvad kuni 17-aastaste alaealiste kuriteod, mõnedes osariikides — kuni 18- ja 19-aastaste omad. Protsessuaalsed vormid on lihtsustatud. Alaealiste kohtute süsteemis etendab suurt osa järelevalvajate-hooldajate instituut. Kohus võib alaealise jätta nende valve alla olenevalt alaealise edasisest käitumisest, lubada ta vabadusse või paigutada riiklikku või ühiskondlikku kasvatusasutisse. Kuid on ette nähtud võimalus alaealiste paigutamiseks ka vanglasse.

Prantsusmaal ja Belgias loodi alaealiste kohtud 1912. a. seadustega. Samuti asutati alaealiste kohtuid ka reas Šveitsi kantoneis. Ennerevolutsiooniaegsel Venemaal loodi nad enne sõda pealinnades ja mõnedes suurlinnades.

Inglismaa laenas alaealiste kohtute idee USA-lt, kuid, muutes seda praktikas, läks oma iseseisvat rada. 1908. a. seadus ei loonud olemuselt uut alaealiste kohut. Tema funktsioonid pandi sajandeid Inglismaal olelnud rahukohtuile. Seetõttu, hoolimata mõnedest protsessuaalsetest iseärasustest asja arutamisel, säilis inglise õiguses täiel määral põhimõte, et alaealiste kohus on kõigepealt kohus ja mitte eestkosteasutis ja et alaealine peab kasutama kõiki täiskasvanute jaoks ettenähtud protsessuaalseid garantiisid.

Inglise parlament võttis 1933. a. vastu laste ja alaealiste seaduse, mis reguleeris ka alaealiste kriminaalvastutuse küsimuse. Kriminaalvastutus määrati 8. eluaastast alates, kuid alla 14-aastasi alaealisi ei või paigutada vanglasse. Alaealisi 14. kuni 17. eluaastani võib mõista vangi üksnes siis, kui kohus tuleb otsusele, et alaealine on „niivõrd kangekaelse iseloomuga või niivõrd rikutud, et teda ei või paigutada varjupaika". Õiguste kaotus ja sunnitöö pole kohaldatavad alla 17-aastastele ning surmanuhtlus alla 18-aastastele. Kuid surmanuhtluse asemel mõistab kohus selliseid isikuid vabadusekaotusele „tähtajaga Tema Kõrguse äranägemisel" — tegelikult siseministri äranägemisel viimase poolt määratud kohtades ja tingimustes. Laialdaselt tuleb alaealistele kohaldada hooldusse andmist sugulastele või teistele usaldusväärseile isikuile, kellena mõistetakse ka kohalikke haridus- ja kasvatusorganeid. Raskematel juhtudel võib alaealisi paigutada erilistesse kinnist tüüpi koolidesse, mis on valitsuse kontrolli all. Nendesse koolidesse määratakse alaealine kuni kolmeks aastaks, kuid pärast aasta möödumist võidakse teda elama lasta kas oma või võõrasse perekonda, kusjuures ta jääb aga kooli valve alla kuni 18 või 21 a. vanuseni, olenevalt tema elueast koolist lahkumise ajal.

Kuni 1933. a. seaduse kehtestamiseni oli kohtutel alla 14-aastaste suhtes õigus asendada iga karistus kuue vitsahoobiga. Valitsuse projekti seda karistust ei võetud sel kaalutlusel, et peks on kohtute poolt rakendatava karistusena peaaegu üldse kadunud ja et ta printsipiaalselt erineb peksust kodus või koolis. Sellele vaatamata võeti Ülemkoja pealekäimisel peks ka 1933. a. seadusse.

1933. a. seaduse suure uudsusena esineb nõue, et alaealiste üle kohtumõistmiseks tuleb rahukohtunikeks valida erinimestiku alusel isikud, „kes tunnevad noorsugu ja omavad huvi temaga töötamiseks". Laialdane peab olema naiste osavõtt sääraseist rahukohtunike ameteist. Kohtu miljöö ei tohi alaealist hirmutada, kuid see ei tohi kanda ka liiga perekondlikku ilmet,

„et alaealine taipaks toimuva tähtsust". Järelevalvajate-hooldajate instituut leidis edasist arendamist.

IV. Saksamaal loodi alaealiste kohtud 1924. a. seadusega, kuid kõik enamvähem liberaalsed algatused alaealiste kuritegevusega võitluse alal Saksamaal hävitati juurteni fašistliku võimu poolt. Kuritegevuse põhjuste „analüüsis" heitsid fašistlikud „teoreetikud" kõrvale sotsiaalsed põhjused, nende hulgas ka säärase põhjuse nagu töötaolek, ja esitasid kuritegevuse peapõhjusena „bioloogilise eelsoodumuse". 1939. a. seaduse alusel võidi 16-aastaseks saanud alaealist tunnistada „harjumuskurjategijaks" ja kohaldada tema suhtes sunnitöö kõrval ka sääraseid ohutusvahendeid nagu interneerimine määramata ajaks. 1939. a. seaduse järgi võidi teatavatel tingimustel kohaldada 16 a. vanaks saanud alaealiste suhtes seksuaalkuriteo korral säärast koletislikku „ohutusvahendit" nagu kastreerimine.

XIII peatükk.

KURITEOKOOSSEISU SUBJEKTIIVNE KÜLG.

§ 45. Süü kriminaalvastutuse tingimusena.

I. Selleks et tunnistada süüdivat isikut kuriteo eest kriminaalselt vastutavaks, ei jätku tuvastamisest, et kuritegu sooritati antud isiku poolt. On vaja tuvastada veel antud isiku *süü* selle kuriteo toimepanemises.

Süü on tahtluse või ettevaatamatuse kujul esinev isiku psüühiline suhe tema poolt toimepandud kuriteo. See on kuriteokoosseisu subjektiivne külg. Psüühilise seose puudumine subjekti ja kuriteo vahel tähendab ka kuriteokoosseisu puudumist isiku käitumises.

Nõue, et kriminaalvastutus olgu lubatav üksnes individuaalse süü esinemise korral, oli kodanluse ideoloogide poolt võitluses feodaalse riigiga esiletõstetud progressiivseid kodanlik-õiguslikke nõudeid. Feodaalse riigi seadusandlus ja kohtupraktika tundsid laialdaselt niihästi *objektiivset süüksarvamist*, s. t. ilma süüta vastutust tekitatud tagajärje eest, kui ka *kollektiivset vastutust* — elanikkonna suurte gruppide või üksikute kogukondade ja asulate vastutust üksiku isiku poolt toimepandud kuriteo eest. 1789. a. „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni" § 9 kuulutas üldise printsiibina, et „igaühe suhtes kehtib eeldus, et ta on süüta, kuni teda ei ole kohtu poolt süüdlaseks tunnistatud".

Kodanlik filosoofia ja kriminaalõigusteadus omistasid palju tähelepanu süü eest kriminaalvastutuse põhistamisele. Selle küsimuse lahendus anti kas *indeterminismi*, s. t. inimese ei

millestki sõltuva vaba tahte tunnustamise alusel, või *determinismi* alusel, s. t. lähtudes sellest, et inimese tahe on kausaalselt tingitud välisest paratamatusest, mis valitseb inimest ümbritsevas maailmas.

II. Klassikaliseks näiteks kriminaalvastutuse põhistamisest vaba tahte põhimõttel on *Kant*'i kriminaalõiguslik teooria. Kant pidas võimalikuks vaadelda inimest üheaegselt nii meie tunnetuse objektina — „ilmumina" (inimese empiiriline iseloom), kui ka mittetunnetatava „asjana iseeneses" (inimese intelligibiilne iseloom). Inimene „ilmumina", meie tunnetusele kättesaadava olendina, on vaadeldav nagu iga teinegi „ilmum" kausaalse sõltuvuse seisukohalt: inimese käitumist käsitatakse siin kausaalseadusele alluvana. Nii vaatleb Kant inimest teoreetilise mõistuse alal. Inimene kui „asi iseeneses", kui meie tunnetusele kättesaamatu olend ei allu oma käitumises kausaalseadusele. Inimest kui „asja iseeneses" ei saa tunnetada, kuid teda võib ja peab mõtlema mõistusega olendina, kes omab vaba tahet ja juhindub oma käitumises ainult vabast, ei millestki sõltuvast tahtest. Nii vaatleb Kant inimest praktilise mõistuse alal. Kui Kant käsitleb teoreetilise mõistuse alal küsimust, miks, missuguste põhjuste jõul leiab aset antud nähtus, eriti, miks sooritab inimene teatava teo, siis vaatleb ta praktilise mõistuse alal küsimust, kuidas inimene peaks käituma, niivõrd kui ta on vaba tahet omav mõistusega olend. Kogu õigusala ja kriminaalõiguse eriti viib Kant praktilise mõistuse valdkonda. Inimese vaba tahte olemasolu tunnustamine, s. t. võimaluse tunnustamine käituda sõltumatult mistahes mõjudest tahtele, on Kant'i õpetuses kriminaalvastutuse eelduseks. Süüksarvamine tähendas Kant'il antud isiku tema poolt toimepandud kuriteo vabaks põhjuseks tunnistamist.

Kaasaegsed *kriminalistid-neokantiaanlased* rajavad samuti kriminaalvastutuse inimese vaba tahte tunnustamisele. Nad lähtuvad Kant'i filosoofia üldteesidest, mis teravalt piiritleb teoreetilise ja praktilise mõistuse ülesandeid. Järgides Kant'i arvavad nad, et süüprobleem nagu vaba tahte probleemgi ei saa olla meie tunnetuse objektiks. Nende vaatekohalt kuulub süü tunnetamisest printsipiaalselt erinevasse valdkonda — olemapidavaga vastuolus oleva käitumise hindamise valdkonda. Neile on süü vaid isiku käitumise eitav hindamine. Nad võitlevad süü psühholoogilise mõistega kui kuriteo subjekti teatava psüühilise suhtumisega tema poolt toimepandud kuriteosse. Selle võitluse seovad nad üldise võitlusega kriminaalõiguse materialistlike teooriate vastu.

III. Determinismi pinnal andsid süü ja vastutuse põhistuse XVIII saj. prantsuse materialistid. Nii arvas näiteks H o l b a c h, et inimeste teod ei ole kunagi vabad; nad on nende temperamendi, eelarvamuste, õnne tõepäraste või väärade käsituste, kasvatuse mõjul kujunenud vaadete, eeskuju ja igapäevaste kogemuste paratamatud järeldused. Tema arvates pannakse kuritegusid toime ainult seepärast, et „kõik aitab selleks kaasa, et teha inimesi kuriteolisteks ja pahelisteks — nende usundilised veendumused, nende valitsused, nende kasvatus, nende poolt tähelepandavad eeskujud". Kuid inimese tegude sõltuvuse tunnustamine mitte ainult ei kõrvalda kriminaalvastutuse mõtet, vaid vastupidi annab mõistliku aluse toimepandud kuriteo eest karistuse kohaldamisele: karistus võib inimesi mõjutada teatud tegusid toime panema ja teistest hoiduma. Karistus võib inimese tahet modifitseerida. Mingit tegu kellelegi süüks arvata tähendab omistada talle selle toimepanemist. Süüksarvamine leiab aset sellest hoolimata, et inimese käitumine oli põhjuslikult tingitud.

Omapärase käsitluse kriminaalvastutusest andis oma teostes A. F e u e r b a c h. Tema arvates võis tahtevabadus esineda ainult puhtsisemise moraalse süüksarvamise alusena. A. Feuerbachi seisukohalt on vabaduse mõiste kriminaalõigusele ilma igasuguse tähtsuseta. Seadusandjale ja kohtule on inimene meie mõistuse tunnetuse objektiks; seepärast laieneb temale nagu ka kõigile teistele loodusnähtustele kausaalseaduse kehtivus. Ühenduses sellega rajab A. Feuerbach kriminaalõiguse ja kriminaalvastutuse determinist-likule alusele, lähenedes seega prantsuse materialistidele. Kuriteo toimepanemise põhjusi näeb A. Feuerbach antud isiku kasvatuse iseloomus, tema looduslikus organisatsioonis, ta kujutlusi määravates välistes asjaoludes jne. Kriminaalkaristus peab kodanikke ähvardavalt mõjutama selleks, et luua neis vastumotiive kuriteo toimepanemise ajedele. Karistus peab psühholoogiliselt determineerima isiku tahet seaduse nõuetest kinni pidama. Oma tegude eest võivad kriminaalselt vastutada ainult need isikud, kel leidub teatavaid psüühilisi võimeid, mis lubavad neil aru saada kriminaalseaduse nõudeist. Kriminaalvastutus eeldab mõistuse olemasolu seaduse tunnetamiseks, otsustusvõime olemasolu toimepandud teo subsumeerimiseks kriminaalseadusele ja kuriteo toimepanemisele suunatud tahtevõimet. Seepärast seisis A. Feuerbachil süü mittetahtmises alistada end õiguse nõuetele, hoolimata kriminaalseaduse karistusähvarduse olemasolust.

K r i m i n a l i s t i d - a n t r o p o l o o g i d ja paljud k r i m i n a l i s t i d - s o t s i o l o o g i d eitasid inimese vaba tahte olemas-

olu ja nägid kriminaalvastutuse alust vajaduses kaitsta ühiskonda sotsiaalohtlike isikute eest. E. Ferri nn. „sotsiaalse vastutuse" teooria olemus seisis selles, et kuna inimene elab ühiskonnas, siis peab ta tingimata vastutama ühiskonnaohtlike käitumiste eest; seejuures langeb ära igasugune vahetegemine süüdivate ja süüdimatute isikute vahel, sest nii ühtede kui teiste käitumine võib olla ühiskonnaohtlik.

Kriminalistid-antropoloogid ja paljud kriminalistid-sotsioloogid asetasid süü mõiste asemele kriminaalvastutuse alusena isiku „ohtliku seisundi" mõiste. Kriminalistide-sotsioloogide hulgast esildati mõiste „iseloomu süüst" kui isiku mingisugusest kuriteolisest meelelaadist, mis esineb alusena tema kriminaalvastutusele. See oli katse kohandada süü mõistet kriminaalsotsioloogilise koolkonna vaadetega, millede kohaselt repressioonid peavad kokkukõlastuma mitte kuriteo raskusega, vaid kurjategija isiku ühiskonnaohtlikkuse iseloomuga. Sama laadi on ka „materiaalse süü" mõiste, mille esildasid kriminalistid-sotsioloogid. See mõiste pidi hõlmama mitte üksnes kuriteo subjekti teatava psüühilise suhte tema poolt sooritatud teoga, vaid ka kõigi tingimuste kogumi, mis määravad kurjategija ühiskonnaohtlikkuse astme ja peegelduvad tema poolt toimepandud kuriteos.

Kodanlikus kriminaalõigusteaduses leidub ka teooriaid, mis kriminaalvastutuse põhistamiseks ühendavad eklektiliselt determinismi ja indeterminismi seisukohad. See on prantsuse ja belgia kriminalistide hulgas eriliselt levinud tahte nn. suhtelise vabaduse teooria. Selle teooria pooldajad tunnustavad inimese käitumise sõltuvust, kuid mitte täielikku. Nad arvavad, et teatavais piirides jääb inimese tahe ikkagi determineerimatuks, vabaks. Kriminaalvastutust põhistavad nad suhteliselt vaba tahtega.

Kriminaalvastutuse põhistuse probleemi lahenduse aluseks on kodanlikus kriminaalõigusteaduses vabaduse ja paratamatuse metafüüsiline, antidialektiline vastandamine. Mehhanistlik materialism lähtub sellest, et kuna inimese käitumine on põhjuslikult tingitud, siis ei ole kohta tahtevabadusele ja tahtevabadus on vaid inimese mõistuse illusioon; temale on kujutlus inimese käitumise paratamatusest mitteühendatav kujutlusega vabast käitumisest.

Vabaduse ja paratamatuse mõiste kokkusobimatuse kujutlusest lähtub kriminaalvastutuse probleemi lahendamisel ka Kant. Inimest kui vaba olendit vaatleb ta praktilise mõistuse alal, inimese

käitumise hindamise alal kõlblusseaduse seisukohast; inimest kui paratamatusele allutatud olendit vaatleb ta teoreetilise mõistuse alal. Selles väljendub kantiaanliku filosoofia üldine dualism. Kant'i seisukohast on vabaduse ja paratamatuse mõiste üks antinoomiaid, s. t. lahendamatuid vastuolusid.

Teisest seisukohast lähtudes seadis vabaduse ja paratamatuse küsimuse Hegel, kellele vabadus on tunnetatud paratamatus. Hegel andis vabaduse ja paratamatuse küsimuse lahenduse oma idealistliku dialektika alusel. Paratamatus on temale ühtlasi absoluutse vaimu mõistuslik avaldumine reaalsuses. Vabalt tegutseb see, kes teadvalt teostab mõistuslikku. Vabaduse kui tunnetatud paratamatuse mõistet ei saanud Hegel kasutada kriminaalvastutuse probleemi lahendamiseks, sest kuritegu on temale midagi mittemõistuslikku. Hegel otsib kriminaalvastutuse alust inimese tahte meelevaldsusest, võimest abstraheeruda kõigist välismaailma mõjudest ja meelevaldselt valida seda või teist otsust. Seepärast jääb Hegeli kriminaalvastutuse põhistus olemuselt subjektiivselt idealistlikuks.

Materialistlik dialektika andis Hegeli teesile vabaduse ja paratamatuse suhtest materialistliku tõlgenduse kui inimese võimest tegutseda asjatundlikult.

IV. Marksistlik-leninistlik teooria lahendab tahtevabaduse küsimuse põhimõtteliselt erinevalt indeterministlikest õpetusist, mehhanistlikust materialismist ja eklektilisist teooriaist, mis püüavad endas ühendada vastandlikke maailmavaateid. Marksismi suhtumine tahtevabadusesse on väljendatud ammendava selgusega järgmistes F. Engelsi sõnades: „... Vabadus ei seisa kujutletavas sõltumatuses loodusseadustest, vaid nende seaduste tunnetamises ja võimaluses kasutada neid seepärast plaanikindlalt teatavateks eesmärkideks. See on õige niihästi välise looduse seaduste kui ka nende suhtes, mis reguleerivad inimese enda füüsilist ja psüühilist elu, — kahte liiki seaduste kohta, mida võime teineteisest eraldada vahest ainult idees, kuid mitte tegelikkuses. Seepärast ei tähenda tahtevabadus midagi muud kui võimet teha asjatundlikke otsuseid. Järelikult, mida vabam on mõne inimese otsustus teatud probleemi suhtes, seda suurema paratamatusega kujundub selle otsustuse sisu; ja vastupidi, teadmatusest tulenev ebakindlus, mis valib just nagu meelevaldselt paljude erinevate ja vastukäivate lahenduste vahel, tõendab nimelt sellega oma vabadusetust, oma alluvust tegelikkuse objektile, mida ta just oleks pidanud enesele allutama. Järelikult seisab vabadus loodusliku paratamatuse tunnetamisele raja-

tud valitsemises enda ja välise looduse üle; tähendab, ta on ajaloolise arengu vajalik produkt. Esimesed, loomariigist eraldunud inimesed olid kõiges olulises samuti mittevabad nagu loomad ise; kuid iga samm kultuuriteel edasi oli samm vabaduse poole" [8].

Selle printsipiaalselt kogu kodanlikust filosoofiast erineva mõiste inimese tahte vabadusest seab marksism kriminaalvastutuse aluseks.

Nii ei eita marksism vaba tahet, vaid ta ainult seletab seda teaduslikult kui inimese võimet tegutseda asjatundlikult. „Determinism mitte ainult ei eelda fatalismi, vaid vastupidi nimelt annabki pinna targaks tegutsemiseks," kirjutas Lenin [9]. Idealistliku filosoofia tavaline kujutlus tahtevabadusest on ideoloogiliselt moonutatud käsitus sellest inimese võimest. Artiklis „Surmanuhtlus" kirjutas K. Marx: „Kas ei tähenda see enesepetmist, kui indiviidi asemele tema tõeliste motiividega, tema poolt kogetava sotsiaalse keskkonna mitmepalgelise mõjutusega seatakse „vaba tahte" abstraktsioon, asendades kogu inimese ühega inimese paljudest omadustest" [10].

Asjatundlikult tegutseda suutev isik etendab aktiivset osa välismaailma muutmises, kuigi see tegevus on määratud seda suurema paratamatusega ja seda vähem on selles juhuslikkuse elemente, mida vabam on inimese otsustus antud konkreetses küsimuses. Inimese võime käituda asjatundlikult kutsub esile inimese vastutuse toimepandu eest, määrab tema süü toimepandu eest. Mida suurema asjatundlikkusega inimene tegutseb, seda vastutavam on ta toimepandud tegude eest, seda suurem on ka tema süü põhjustatud tagajärje suhtes.

Seepärast kirjutas V. I. Lenin: „Determinismi idee, püstitades inimese tegude paratamatuse, hüljates mõttetu luulendi tahtevabadusest, ei hävita põrmugi ei mõistust, ei inimese südametunnistust ega ta tegude hinnangut. Hoopis vastupidi, ainult deterministliku vaate puhul ongi võimalik vali ja õige hinnang, mitte aga mille tahes veeretamine vabale tahtele" [11].

Meie edu kasvamisega kultuurilise revolutsiooni teostamisel kasvavad meie rahva kõige laiemate masside kultuursus ja teadlikkus. Ühes sellega kasvavad ka üksiku isiku vastutuse teadvus oma sammude eest ja sotsialistliku riigi nõuded tema suhtes.

---

[8] Marx ja Engels, Kogutud teosed, XIV k., lk. 114.
[9] Lenin, Teosed, I k., lk. 292.
[10] Marx ja Engels, Kogutud teosed, IX k., lk. 88—89.
[11] Lenin, Teosed, I k., lk. 77.

Sotsialistliku kriminaalõiguse suhtes omab erilist tähtsust üksikisiku individuaalne vastutus, individuaalne süü tema poolt toimepandud kuriteo eest.

Oma avaldustes kriminaalõiguslike küsimuste kohta kasutas Lenin korduvalt süü mõistet kui individuaalse vastutuse eeldust. Nii näiteks 1917. a. Lenin oma kirjas F. Dzeržinskile saboteerijate ja kontrrevolutsionääride vastu võitlemise dekreedi kiirema andmise vajaduse kohta, tehes selle dekreedi projekti visandi, kasutab süü mõistet; projekt räägib isikuist, kes on süüdi vajalike andmete mitteesitamises, edasi majakomiteede liikmeist, kes on süüdi kodanluse esindajate poolt selle dekreedi alusel esitatud andmete hoidmisreeglite mittejärgimises, ja tähendatud isikute karistamisest nende süü astme järgi [12]. Oma avaldustes kriminaalvastutuse küsimuses nõudis Lenin kohtu alla andmist mitte üksnes tahtlikult, vaid ka ettevaatamatult toimepandud kuritegude eest: ta pidas vajalikuks kohtu alla anda ka „oskamatuse" ja „saamatuse" eest. Nii kirjutas Lenin naturaal-toitlusmaksu brošüüri konspektis, et tuleb anda „kohtu alla seaduse mittetäitmise ja oskamatuse eest" [13]. Kirjas Bogdanovile Fauleri atrade valmistamise venimise asjus kirjutas ta vajadusest tunnistada süüdlasteks „venivuses, saamatuses ja bürokratismi lubamises" [14].

Lenin nõudis alati individuaalse süü täpset kindlaksmääramist kui eeldust kriminaalvastutusele. Oma kirjas RKN Asjadevalitsuse asjaajamise korra kohta osutas Lenin vajadusele kehtestada „täpne personaalne vastutus" seoses vesiturbiinide tellimise aeglase vormistamisega. Samas kirjutas Lenin: „Üldse on täpse personaalse vastutuse kehtestamine RKN ja TKN Asjadevalitsuse tähtsaimaks ülesandeks. Seda hakkan ma nõudma kõige valjemalt" [15]. Täpse vastutuse vajadusele on seltsimees Stalin korduvalt tähelepanu juhtinud. On vaja, ütles ta, „karistada kõiki neid seltsimehi, vaatamata sellele, kes nad on, kes hiilivad mööda Nõukogude võimu seadustest . . . või rikuvad neid" [16].

V. Süü mõistet kasutavad ka nõukogude võimu esimesed dekreedid kriminaalõiguse alal. Süü indeterminstliku käsituse eitamine sotsialistliku kriminaalõiguse poolt ei tähenda ei isiku individuaalse süü ega süü vormide erinevuste eitamist.

---

[12] Zapiski Instituta Lenina, lk. 38—39.
[13] IV Leninski sbornik, lk. 374.
[14] VIII Leninski sbornik, lk. 57.
[15] Sealsamas, lk. 38.
[16] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 394.

1919. a. „Juhtivad põhimõtted" rõhutasid §-s 10 sotsialistliku kriminaalõiguse loobumist süü indeterministlikust käsitusest ja sellega ühendatud vaatest karistusele kui kättemaksuaktile: „Karistuse valikul tuleb silmas pidada, et kuritegu kutsutakse klassiühiskonnas esile nende ühiskondlike suhete laadist, milles kurjategija elab. Seepärast ei ole karistus kättemaks „süü" eest; ei ole „süü lunastamine". Tahtevabadusel põhineva süü ja karistuse-kättemaksu eitamine „Juhtivais põhimõtteis" ei tähendanud muidugi isiku individuaalse vastutuse eitamist nõukogude õiguse poolt, tema süü vormide erinevuse hindamise eitamist ega erinevust kuriteo tahtliku ja ettevaatamatu toimepanemise vahel. Siiski ei olnud „Juhtivate põhimõtete" sõnastus küllalt selge.

Tahtluse ja ettevaatamatuse säte sisaldus „Juhtivate põhimõtete" § 12 punktides „v" ja „z". § 12 esitas kohtule arvesse võtta karistuse määramisel igal konkreetsel juhul rida kuriteo toimepanemise tingimusi. Selle paragrahvi punkt „v" esitas kohtule eristada, „kas tegu on toime pandud, olles tekitatud kahjust teadlik, või rumalusest ja ebateadlikkusest", punkt „z" aga — „kas teo toimepanija juures on avastatud ettekavatsust, julmust, õelust, kurikavalust, kavalust, või on tegu sooritatud ägedusest, kergemeelsusest, hooletusest. „Juhtivad põhimõtted" ei avanud vahetult tahtluse ja ettevaatamatuse kui kriminaalvastutuse tingimuste sisu.

Toimepandud kuriteo subjektiivset külge käsitlesid ka „Juhtivate põhimõtete" § 12 punktid „a" ja „b" seoses kuriteo toimepannud isiku tahtluse konkreetse sisuga. Punkt „a" esitas kohtule arvestada, „kas kuritegu on toime pandud varakasse klassi kuuluva isiku poolt sihiga ennistada, säilitada või omandada mingit omandiõigusega seoses olevat eesõigust", punkt „b" aga — „kas on tegu toime pandud rõhujate klassi võimu ennistamise või teo toimepanija isiklikes huvides".

Kui „Juhtivad põhimõtted" lahendasid süüprobleemi ebaselgelt ja ebatäielikult, siis 1922. a. VNFSV KrK seevastu andis §-s 11 selge määrangu tahtluse ja ettevaatamatuse kui kriminaalvastutuse vajalike tingimuste mõistetele.

„Põhialused" nõuavad karistuse kohaldamise vajaliku tingimusena süü olemasolu kas tahtluse või ettevaatamatuse kujul. §-s 6 sätitakse, et karistused kohaldatakse üksnes nende isikute suhtes, kes: „a) tegutsedes tahtlikult, nägid ette oma käitumise tagajärgede ühiskonnaohtlikku iseloomu, soovisid neid tagajärgi või teadvalt möönsid nende saabumist, või b) tegutsedes ettevaatamatult, ei näinud ette oma käitumise tagajärgi, olgugi et nad neid pidid ette nägema, või kergemeelselt lootsid seesuguseid tagajärgi ära hoida."

1926. a. VNFSV KrK § 10 toob mõnede redaktsiooniliste muudatustega „Põhialustes" antud sätte. Selle „Põhialuste" sätte reprodutseerivad ka kõigi teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksid.

Niisiis võib ühiskonnaohtlikult käitunud isiku suhtes kohaldada karistust üksnes tahtliku süü või ettevaatamatu süü olemasolu korral.

Nõukogude kriminaalõigus põhineb individuaalse vastutuse, individuaalse süü printsiibil. Süü vormide (tahtluse ja ettevaatamatuse) range eristamine kuritegude toimepanekul teostatakse sotsialistliku seadusandluse poolt kogu täpsusega.

Ilma süü esinemiseta pole ka kriminaalvastutust. Süü puudumine tähendab kuriteokoosseisu puudumist isiku käitumises. Kogu kohtuprotsessi põhimiseks ülesandeks on tuvastada isiku individuaalne süü kuriteo toimepanemisel. Süüdimõistmine ilma isiku süüdluse tuvastamiseta antud kuriteo toimepanemisel esineks sotsialistliku seaduslikkuse nõuete jämedaima rikkumisena.

§ 46. Süü vormid.

I. Kuriteo subjektiivse külje mõistmiseks on vajalik selgitada tahtluse ja ettevaatamatuse mõiste. Ülaltoodud „Põhialuste" § 6 räägib tahtluse kahest elemendist: a) oma käitumise tagajärgede ühiskonnaohtliku iseloomu ettenägemisest (teadmisest) ja b) nende tagajärgede soovimisest või nende saabumise teadlikust mõõnmisest.

Oma käitumise tagajärgede ettenägemine ja nende saabumise soovimine tähendavad *otsese tahtluse* esinemist. Näiteks Kuznetsov, soovides tappa Borissovit, tulistab teda revolvrist. Kuznetsov nägi ette, et ta teo (tulistamise) tagajärjeks võib olla Borissovi surm, ja ta soovis seda surma. Seepärast omab Kuznetsovi psüühiline suhtumine tema poolt põhjustatud tagajärjesse (Borissovi surm) otsese tahtluse kuju.

Oma käitumise tagajärgede ettenägemine ja nende saabumise teadlik mõõnmine tähendab *kaudse ehk eventuaalse* tahtluse esinemist. Näiteks Feodorov, eesmärgil saada kätte kindlustuspreemiat suvila eest, süütab selle öösel, teades, et selles ööbib tema tuttav Nekrassov, kes võib tules hukkuda. Nekrassov hukkubki tulikahju ajal. Feodorov nägi ette, et tema teo tagajärjeks võib olla Nekrassovi surm, ja kuigi ta ei soovinud Nekrassovi surma, mõõnis ta teadlikult selle saabumist. Seepärast Feodorovi psüühiline suhtumine põhjustatud tagajärjesse (Nekrassovi surm) väljendub eventuaalse tahtluse kujul. Või teine näide: värsket õhku armastav Ivanov avab talvel pakasel ööl akna, kasutades ära temaga ühes toas elava Petrovi magamist. Ivanov teadis, et Petrov on enda juba ära külmetanud ja et avatud aken võib tema tervist tugevasti kahjustada, kuid ta suhtus sellesse ükskõikselt. Petrov haigestus kopsupõletikku. Ivanov nägi ette, et tema teo tagajärjeks võib olla Petrovi haigus, ta muidugi ei soovi-

nud seda, kuid siiski tegi teadlikult seda, millest Petrov võis kardetavalt haigestuda. Ivanovi psüühiline suhtumine tekitatud tagajärjesse (Petrovi haigus) väljendub ka siin eventuaalse tahtluse kujul. Eventuaalne tahtlus antud kuriteo sooritamiseks esineb neil juhtudel, kui isik taotleb mingeid teisi kuriteolisi eesmärke või kui ta, taotledes mingeid iseenesest mittekuriteolisi eesmärke, ühtlasi teadlikult möönab antud kuriteolise tagajärje tekkimise võimalust. Seega on tahtlik süü võimalik otsese tahtluse või eventuaalse tahtluse kujul.

II. Oma käitumise tagajärgede ettenägemine on ühiseks elemendiks tahtluse mõlemale kujule. See tagajärgede ettenägemine võib seista kas nende saabumise paratamatuse ettenägemises või nende saabumise tõenäolisuse, võimalikkuse ettenägemises. Seepärast esineb tapmise tahtlus niihästi siis, kui tapja laseb oma ohvrile lähedalt lasu meelekohta, nähes ette tema surma möödapääsematust, kui ka siis, kui lask eesmärgil surmata inimest sooritatakse tunduvast kaugusest ja tabamise võimalused on üksnes tõenäolised. Kuid eventuaalse tahtluse puhul võib tagajärgede ettenägemine esineda ainult nende saabumise tõenäolisuse, võimalikkuse ettenägemisena. Kui isik näeb ette oma käitumise tagajärje paratamatut saabumist, siis ei või öelda, et ta seda tagajärge ei soovi, et ta vaid teadlikult möönab selle tekkimist.

Tahtluse olemasoluks on vaja ette näha (teada) kõiki neid faktilisi asjaolusid, mis moodustavad antud konkreetse kuriteo objektiivse koosseisu. Nii on näiteks tahtluse olemasoluks varguse puhul nõutav teadlikkus sellest, et riisutakse võõrast asja.

Kõigi antud kuriteo objektiivsesse koosseisu kuuluvate faktiliste asjaolude kui käitumise tagajärgede ettenägemine sisaldab endas ühtlasi ka kausaalse seose arengu ettenägemise käitumise ja saabuva kuriteolise tagajärje vahel. Tahtluse olemasoluks on küllalt, et kausaalse seose arengu ettenägemine esineks üksnes üldistes, liigilistes joontes. Nii näiteks ei nõuta tapmise tahtlikuks tunnistamisel, et tapja oleks ette näinud, et oma ohvrit tulistades ta riivab unetuiksoont, millest järgnebki surm, nagu see tegelikkuses aset leidis, vaid on küllalt üldisest ettenägemisest, et lask võib põhjustada surma. Käitumise ja saabunud kuriteolise tagajärje vahelise kausaalseose arenemise ettenägemisega erineb tahtlus mingi tagajärje saabumise lihtsast soovist või lootusest sellele. Seepärast ei

saa rääkida tapmise tahtluse esinemisest, kui keegi oma vaenlasele aitab kaasa ette võtta kardetavat ekspeditsiooni, lootuses, et see seal hukkub. Siin ei ole isegi liigilistes joontes ettenägemist sellest, missugusel teel soovitud tagajärg võib tekkida.

Nn. formaalsete kuritegude puhul (§ 40) peab ettenägemine kui tahtluse element hõlmama üksnes käitumise nende faktiliste erisuste teadmist, mis kuuluvad antud kuriteo objektiivsesse koosseisu. Näiteks on suulise solvamise puhul vaja teadmist, et kellegi aadressil öeldud sõna on haavav; ohtujätmise puhul on vaja teadmist, et abita jäetud isik viibib elule ohtlikus seisundis ja et tal abitu oleku tõttu ei ole endaalalhoiu võimalust, samuti teadmist kohustusest hoolitseda sellise isiku eest.

Tahtluse elemendina ei esine teadmine käitumise ühiskonnaohtlikkusest (õigusvastasuse teadmine). Nõukogude seadus peab kinni põhimõttest, et ei saa end vabandada käitumise ühiskonnaohtlikkuse mitteteadmisega. Tahtlikult toimepandavate kuritegude suure enamiku puhul esineb teadmine toimepandu ühiskonnaohtlikkusest. Ainult sotsialistliku ühiskonna distsipliini tugevdamisele või ekspluataatorite vastupanu mahasurumisele suunatud uute seaduste kehtivuse esimestel aegadel oleks faktiliselt võimalik olnud toetuda toimepandu õigusvastasuse mitteteadmisele. Õigusvastasuse teadmise käsitlemine tahtluse tingimatu elemendina looks vaid kahjulikke privileege isikuile, kes ei soovi tutvuda sotsialistliku riigi seadustega, milles nad elavad. Nõukogude võim on alati hoolitsenud ja hoolitseb ka edaspidi, et teha oma uued seadused, nende hulgas ka kriminaalseadused teatavaks rahva laiadele massidele.

III. Otsese tahtluse puhul on vajalik, et süüdlane sooviks oma käitumise ettenähtud tagajärgede saabumist. Saavutatud kuriteoline tagajärg on kas ainus süüaluse poolt taoteldud eesmärk, näiteks tapmine kättemaksuks, või mingi teise eesmärgi saavutamiseks vajalik vahend, näiteks tapmine mingi teise kuriteo jälgede varjamiseks.

Eventuaalse tahtluse puhul on vajalik, et süüdlasel puuduks oma käitumise tagajärgede saabumise soov, kuid siiski esineks nende saabumise võimaluse teadlik möönmine. Sellega erineb eventuaalne tahtlus otsesest tahtlusest.

Oma käitumise tagajärgede saabumise soovi puudumine võib avalduda kas ükskõikses suhtumises nendesse või isegi nende saabumise mittesoovimises.

Kuriteoliste tagajärgede saabumise võimaluse teadlik mööndus leiab aset seni, kuni subjekt ei looda teatavatele asjaoludele, olgu need siis tema enese või teiste isikute käitumine või loodusjõud, mis peaksid subjekti arvates ära hoidma ettenähtud kuriteoliste tagajärgede tekkimise. Seepärast esineb ettenähtud tagajärgede teadlik mööndus ka siis, kui isik, mitte soovides nende saabumist, loodab üksnes „ehk'ile", õnnelikule juhusele, tänu millele ettenähtud kuriteoline tagajärg ei tekiks.

IV. Ettevaatamatu süü on võimalik kuriteolise kergemeelsuse (*luxuria*) ja hooletuse (*negligentia*) kujul [17].

„Põhialuste" § 6 järgi seisab kergemeelsus oma käitumise tagajärgede ettenägemises, ühendatud kergemeelse lootusega neid ära hoida. Kergemeelsust iseloomustab: a) oma käitumise tagajärgede ettenägemine ja b) kergemeelne lootus neid ära hoida. Näiteks insener Ivanov näeb ette väärtusliku aparatuuri riknemise võimaluse keemilise katse tegemisel, ei võta aga tarvitusele kõiki vajalikke ettevaatusabinõusid, lootes kergemeelselt, et tema poolt juba rakendatud abinõudest piisab. Kuid nendest ei piisanud, ja kahju tekkis.

Oma käitumise tagajärgede ettenägemisega läheneb kergemeelsus tahtlusele. Kergemeelsuse puhul on ettenägemisel kõik need tunnused, mis tal on eventuaalse tahluse konstitutiivse elemendina. Kergemeelsuse korral võib tagajärgede ettenägemine seista üksnes nende tõenäosuse ettenägemises, sest ainult sel tingimusel võib esineda kergemeelne lootus ära hoida antud konkreetsel juhul ettenähtud tagajärje saabumist.

Ettenähtud tagajärgede saabumise teadliku mööndusе puudumisega erineb kergemeelsus eventuaalsest tahtlusest. Ettenähtud tagajärgede saabumise teadliku mööndusе puudumisest ei saa juttugi olla, kui kurjategija teadlikult loodab ära hoida ettenähtud tagajärgede saabumist. Lootus ära hoida oma käitumise ettenähtud tagajärgi eeldab teatava asjaolu või asjaolude grupi arvestamist, mis peaks süüdlase arvates ära hoidma tema poolt ettenähtud tagajärgede tekkimise võimaluse. Sellise asjaoluna võib esineda kas isiku osavus, ta leidlikkus otsustaval minutil jne., või teiste isikute teod või loodusjõudude toime. Lootus ära hoida

[17] Makašvili ja Ceretelli, Ettevaatusest nõukogude kriminaalõiguses, „Problemõ-sotsialistitšeskogo prava", 1939, nr. 4/5.

kuriteoliste tagajärgede saabumist, arvestades kergemeelselt mitte teatavat asjaolu, vaid ainult oma „õnne", ei kõrvalda, nagu eespool juba selgitasime, kuriteoliste tagajärgede saabumise teadlikku möönmist, mistõttu selline lootus on käsitatav mitte kergemeelsusena, vaid eventuaalse tahtlusena.

Vastavalt „Põhialuste" §-le 6 seisab hooletus oma käitumise tagajärgede mitte-ettenägemises, milliseid süüdlane antud tingimustes oleks pidanud ette nägema. Näiteks jätab keegi metsa mitte täiesti kustutatud lõkke, mis tõusvast tuulest suurenedes tekitab tulikahju. Kuigi süüdlane siin ei näinud ette oma käitumise tagajärge (tulikahju), oleks pidanud ta seda siiski ette nägema, kui ta oleks olnud ettevaatlikum. Seepärast väljendub tema psüühiline suhtumine tekitatud tagajärjesse hooletuse kujul.

Hooletust iseloomustab kaks momenti: eitav — oma käitumise tagajärgede ettenägemise puudumine, ja 2) jaatav — niisuguste tingimuste olemasolu, mis annavad võimaluse tunnistada, et subjekt oma käitumise tagajärgi pidi ette nägema. Esimese momendiga erineb hooletus tahtlusest (otsesest või eventuaalsest) ja kergemeelsusest. Teise momendiga erineb hooletus lihtsast juhusest (*casus*), mille eest isik üldse ei kanna kriminaalvastutust.

Küsimus, kas subjekt pidi või ei pidanud tekitatud tagajärje saabumise võimalust ette nägema, on fakti küsimus (*questio facti*). Seda võib lahendada üksnes sündmuse kogu konkreetse olukorra, niihästi isiku subjektiivsete omaduste kui ka objektiivsete asjaolude hindamise teel. Nõutava ettenägelikkuse mõõdupuuks on ettenägelikkus, mida sellistel juhtudel nõutakse kutseeeskirjade, teatud isikute ringis kehtivate tavade jne. poolt. Isiku suhtes, kes omab eriteadmisi, kõrget arengutaset, on see norm teissugune kui isiku suhtes, kes on põhjustanud sama tagajärje, kuid ei oma selliseid teadmisi või sellist teadlikkust.

VNFSV Ülemkohtu KrKK 1929. a. aruanne asjade kohta VNFSV KrK § 128 järgi seadis diferentseeritult küsimuse ettevaatamatu süü käsitusest ebamajanduslikkuse puhul: „Ebamajanduslikkus kogenematuse tagajärjena ei vabasta ühelgi juhul teatava kindla ning nõutava kvalifikatsiooniga ametiisikuid vastutusest. Nende isikute puhul tuleb kogenematusest tingitud ebamajanduslikkust vaadelda kuriteolise kergemeelsuse pinnal. Teiste ametiisikute (eriti edutatud tööliste) suhtes tuleb kogenematust pidada vastutust kõrvaldavaks asjaoluks üksnes neil juhtudel, kui tõestatakse, et ametiisikul ei olnud võimalust omandada tema poolt teostatavas tööprotsessis vajalikke kogemusi ja teadmusi."

Eitav vastus küsimusele, kas subjekt oleks pidanud oma käitumise tagajärgede tekkimise võimalust ette nägema, toob kaasa tunnustuse, et subjekti käitumises puudub süü ning esineb juhus, mille eest ta ei allu kriminaalvastutusele. Näidendi sündmustiku kohaselt peab üks näitleja teist tulistama. Režissööri abi laadis revolvri, millest tuli tulistada, eksikombel mitte pauk-, vaid kuulpadruniga. Näitleja tulistab temale antud revolvrist, mitte eeldades, et see on laetud, ja tapab oma seltsimehe. Tapnu ei allu kriminaalvastutusele seepärast, et ta ei näinud ette ning antud asjaoludel ei pidanudki ette nägema seda, et tema teole järgneb teise isiku surm.

VNFSV Ülemkohtu KrKK ei leidnud 1938. a. ettevaatamatu tapmise koosseisu ja tunnistas seega lihtsa juhuse esinemist selles, et kodanik I., tulles imikuga saunast, libises majja astumisel ja kukkus koos lapsega, kes seejuures põrkas peaga vastu müüri ja suri järgneval päeval sellest hoobist saadud vigastuse tõttu.

NSVL Ülemkohtu Pleenum oma määruses 8. märtsist 1939. a. ei leidnud kuriteo koosseisu ja tunnustas lihtsa juhuse olemasolu vedurijuht K. käitumises, kes ei peatanud rongi, nähes sissesõidul jaama 20 meetri kaugusel teel kahte inimest, kes selle tagajärjel sattusid rongi alla ja said surma. Vedurijuht K. lähenes jaamale ööse1, udus, ja kuigi ta kedagi teel ei näinud, andis siiski signaali nii semafori kui ka ülesõidukoha ees, ja 20 meetri kaugusel oli tal võimatu rongi peatada. Ülemkohtu Pleenum tunnustas, et neil asjaoludel K., kes võttis tarvitusele kõik ettevaatusabinõud, ei või kanda kriminaalvastutust õnnetusjuhu eest. Sel momendil, mil K. sõitis jaama, ta ei näinud kedagi ja siiski võttis tarvitusele kõik vajalikud ettevaatusabinõud, seepärast tema sel hetkel ei näinud ette ega pidanudki ette nägema inimeste hukkumist. Tekitatud tagajärg on tema jaoks juhus, mille eest ta ei allu kriminaalvastutusele. Asjaolu, et ta viimasel minutil märkas inimesi, ei saa muuta seda järeldust, sest siis ei olnud enam võimalust rongi peatada ja ta tegutses seepärast vääramatu jõu mõjul.

V. Igal konkreetsel juhul võib käitumise subjektiivset külge selgitada järgmise skeemi abil.

Esimene küsimus	Esimene vastus	Teine küsimus	Teine vastus
Kas nägi subjekt ette kuriteolist tagajärge?	a) Jah, nägi ette.	Kuidas ta suhtus ettenähtusse?	a) Soovis (otsene tahtlus). b) Teadlikult möönis (kaudne ehk eventuaalne tahtlus). c) Lootis ära hoida (ettevaatamatus kergemeelsuse kujul).
	b) Ei, ei näinud ette.	Kas ta oleks pidanud ette nägema?	a) Jah, oleks pidanud (hooletus). b) Ei, ei pidanud (juhus).

VI. Et „Põhialuste" § 6 alusel kohaldatakse karistust üksnes nende suhtes, kes tegutsesid tahtlikult või ettevaatamatult, siis üksi kuritegu ei või alluda objektiivsele süüksarvamisele, s. t. ei ole kriminaalvastutust, kui isiku käitumises ei esine tahtlust või ettevaatamatust. Nõukogude kriminaalõigus ei tunne objektiivset süüksarvamist ka neil juhtudel, kus toimepandud kuriteo faktilised tagajärjed esinevad kriminaalkoodeksi eriosa järgi asjaoludena, mis teevad antud kuriteo enam ühiskonnaohtlikuks (kvalifitseerituks). Nii näiteks on VNFSV KrK § 142 lg. 2 järgi tahtlikku rasket kehavigastust kvalifitseerivaks asjaoluks kannatanu surm kehavigastuse tagajärjel. Selle paragrahvi sõna-sõnaline käsitus võib viia järeldusele, et siin suureneb vastutus sõltumatult mingist subjekti psüühilisest suhtumisest antud kuritegu kvalifitseerivasse tagajärjesse. Et aga VNFSV KrK § 10 („Põhialuste" § 6) kõrvaldab objektiivse süüksarvamise võimaluse, siis tuleb järeldada, et karistuse suurendamine seoses käitumise objektiivse tagajärjega (kannatanu surm) on võimalik üksnes siis, kui tuvastatakse süüdlase ettevaatamatus tema käitumise tagajärje — raskete kehavigastuste kaudu põhjustatud surma suhes. Eeltoodud näites psüühilise suhtumise tuvastamine tahtlusena muudab kuriteo kvalifikatsiooni, muutes teda kvalifitseeritud raskest kehavigastusest tahtlikuks tapmiseks.

VII. Tahtlikult on sooritatav enamik kuritegusid, ettevaatamatult ei ole sooritatavad paljud kuriteod, millede koosseis on kujundatud selliselt, et ta kõrvaldab nende ettevaatamatu toimepanemise võimaluse. Näiteks kontrrevolutsioonilisi kuritegusid võib toime panna ainult tahtlikult. Kõik kuriteod, millede koosseisulise elemendina esineb spetsiaalne siht (näiteks kasusaamise siht võltsimisel), on sooritatavad üksnes otsese tahtlusega. Kõigi kuritegude puhul, millede koosseisulise elemendina esineb käitumise teadlikkus („teadvalt toimepanijale"), kõrvaldab see element ettevaatamatu toimepanemise võimaluse. Kriminaalkoodeks teeb eriosas vahet mõnede kuritegude puhul nende tahtliku või ettevaatamatu toimepanemise karistatavuse vahel (näiteks tapmine, kehavigastus). Neil juhtudel, kus eriosas seda vahetegu ei esine, võib vastava kuriteo puhul arvestada süüvormide erinevust üksnes seda kuritegu käsitlevate eriosa paragrahvide karistussanktsioonide raamides.

Süü ühe vormi — tahtluse või ettevaatamatuse — tuvastamine isiku käitumises on vajalik tingimus süüdiva isiku kriminaal-

vastutuseks tema poolt toimepandud kuriteo eest. Selle tingimuse puudumisel ei ole isiku käitumises kuriteokoosseisu. Kuid tahtluse selle või teise kuju, samuti ettevaatamatuse selle või teise kuju esinemine subjekti käitumises ei otsusta ette ära tema kriminaalvastutuse iseloomu ja ulatuse küsimust. See määratakse kriminaalkoodeksi eriosa vastavate paragrahvide sanktsioonide raamides, olenevalt niihästi kurjategija enese kui ka tema poolt toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkuse iseloomust. Tahtluse või ettevaatamatuse esinemine isiku käitumises on muude võrdsete tingimuste eeldusel kurjategija sotsiaalse ohtlikkuse eri astme näitaja. Seda erinevust toimepandud kuriteo subjektiivses küljes tuleb kohtul alati arvestada karistuse määramisel selliste kuritegude eest, mis on sooritatavad nii tahtlikult kui ka ettevaatamatult. Sellega seletub ka see, et kriminaalkoodeksi eriosa kohaselt toob kuriteo ettevaatamatu toimepanek real juhtudel kaasa vähem karmi karistuse. Kuid tahtluse või ettevaatamatuse see või teine kuju ei tõenda alati erinevust kurjategija ühiskonnaohtlikkuse astmes. Üldreeglina võib tuvastus, et isiku psüühiline suhtumine tekitatud kuriteolisse tagajärjesse seisis eventuaalses tahtluses, tunnistada tema vähemat ühiskonnaohtlikkust, võrreldes otsese tahtlusega käitunud isikuga. Kuid mõnikord võib see näidata ka kurjategija erilist egoismi, tema hoolimatust ja ükskõiksust õiguslikult kaitstud huvide vastu. Täpselt samuti ei tõenda ka hooletus igakord tingimata seda, et kurjategija on vähem ohtlik kui kergemeelsuse esinemisel tema käitumises. Seepärast kriminaalkoodeks tavaliselt ei näe ei eri- ega üldosas ette karistusmäära kohuslikku kergendamist seoses tahtluse ühe või teise kuju või ettevaatamatuse ühe või teise kuju tuvastamisega isiku käitumises.

§ 47. Eksituse mõju süü vormile.

I. Küsimus kuriteo subjekti eksituse mõjust süü vormile ei ole nõukogude kriminaalseadusandluses otseselt lahendatud.

Eksitus on isiku väärkujutlus oma käitumise tõelisest juriidilisest või faktilisest iseloomust ja tõelistest juriidilistest või faktilistest tagajärgedest. Seega võib eksitus esineda kahel kujul: juriidilise eksitusena (*error iuris*) ja faktilise eksitusena (*error facti*).

II. Kuriteo subjekti juriidiline eksitus võib seista ekslikus kujutluses toimepandava kuriteolisusest või mittekuriteolisusest või ekslikus kujutluses toimepandud kuriteo eest määratava karistuse iseloomust.

a) Juriidiline eksitus, mis seisab selles, et kriminaalkoodeksi vaatekohalt ükskõiksena esineva käitumise subjekt peab seda kuriteoliseks, moodustab nn. näiliku kuriteo, s. t. kuriteo, mis eksisteerib üksnes käitumise subjekti kujutluses. Sääraseid tegusid sooritanud isiku veendumusel nende kuriteolisusest ei ole juriidilist tähtsust. Sellised käitumised ei ole ühiskonnaohtlikud ja ei saa enesega kaasa tuua kriminaalvastutust.

b) Juriidiline eksitus, mis seisab isiku ekslikus kujutluses toimepandu mittekuriteolisusest, sel ajal kui käitumine tõeliselt on ühiskonnaohtlik, ei kõrvalda isiku süüd ega mõjuta tema süü vorme.

Sotsialistlik kriminaalõigus lähtub kuriteo materiaalsest mõistest: kuritegu käsitatakse mitte ainult normirikkumisena, vaid ka ühiskonnaohtliku käitumisena. Seepärast seisab juriidilise eksituse küsimus nõukogude kriminaalõiguse süsteemis küsimuses, milline tähendus on kuriteo sooritanud isiku eksitusel oma käitumise ühiskonnaohtlikus iseloomus. Selline eksitus ei kõrvalda tahtlust isiku käitumises. Käitumise ühiskonnaohtlikkuse teadmine ei ole tahtluse elemente. Seepärast isiku ekslik kujutlus tema poolt toimepandu mittekuriteolisusest ei avalda mõju tahtluse kõrvaldamisele.

c) Subjekti eksitusel karistusmäära suhtes, mida võidakse määrata toimepandud kuriteo eest, ei ole juriidilist tähtsust. Karistusmäär ei kuulu asjaolude hulka, mis peavad olema hõlmatud subjekti ettenägemisest kui tahtliku süü elemendist, mistõttu säärane eksitus ei saagi kõrvaldada tahtlust isiku käitumisest.

III. Faktiline eksitus seisab isiku ekslikus kujutluses oma käitumise faktilisest iseloomust ja faktilistest tagajärgedest. Tahtliku käitumise puhul seisab kuriteo ettenägemine subjekti poolt: a) antud konkreetse kuriteo objektiivsesse koosseisu kuuluvate faktiliste asjaolude ettenägemises ja b) subjekti käitumise ja saabunud tagajärje vahel kausaalse seose arengu ettenägemises. Faktiline eksitus võib seepärast olla: a) eksitus antud kuriteo objektiivset koosseisu moodustavates faktilistes asjaoludes

või b) eksitus kausaalse seose arengus subjekti käitumise ja saabunud kuriteolise tagajärje vahel (eksitus kausaalsuses). Esimest liiki faktiline eksitus võib olla kas eksitus objektiivse külje põhielementide või eksitus kuritegu kvalifitseerivate asjaolude suhtes.

a) Faktiline eksitus kuriteo objektiivse koosseisu põhielementides võib seista kas mingi kuriteokoosseisu objektiivsete elementide puudumise või nende elementide esinemise ekslikus eeldamises.

Näitena kuriteokoosseisu objektiivsete elementide puudumise ekslikust eeldamisest siis, kui nad tõeliselt siiski esinevad, võib olla valeraha edasiandmisel mitteteadmine, et raha on vale.

Et sel juhtumil kuriteo subjekt ei näe ette neid asjaolusid, mis on vaadeldava kuriteo objektiivse koosseisu põhimomentideks (subjekt ei ole teadlik, et annab edasi valeraha), siis ei saa tema tegu käsitada tahtliku teona. Seda võib lugeda üksnes ettevaatamatuks, kui asjaoludest selgub, et subjekt oleks pidanud nimetatud fakte ette nägema. Sel juhul tuleb toimepandut käsitleda ettevaatamatu kuriteona, kui on üldse võimalik selle kuriteo ettevaatamatu toimepanemine. Kui subjekt antud tingimustes ei pidanud ette nägema kuriteo objektiivset koosseisu moodustavaid faktilisi asjaolusid, siis on toimepandu juhus, mille eest subjekt ei kanna kriminaalvastutust.

VNFSV Ülemkohtu KrKK oma määruses 1924. a. 25. oktoobrist kod. L. asjas ei leia kuriteokoosseisu L. katses anda hoiukassasse 5-tšervontsilist vale-pangatähte, sest et andja ise oli viidud eksitusse ega teadnud, et pangatäht on vale. 1927. aastal ei leidnud VNFSV Ülemkohtu KrKK §-s 77 ettenähtud kuriteokoosseisu (ametiisiku ametinimetuse omavoliline omastamine ühenduses nõukogude võimu diskrediteerimisega või sel alusel mingi ühiskonnaohtliku teo toimepanemisega) kodanike S. ja N. tegudes, kes pidasid esitatud dokumentidel põhineva eksituse tõttu kodanik L-i rahvakohtunikuks ja võtsid rahvakaasistujatena osa L. poolt omavoliliselt korraldatud kohtuprotsessist.

Faktilise eksituse näiteks, mis seisab kuriteokoosseisu objektiivsete elementide esinemise ekslikus eeldamises siis, kui neid tegelikkuses ei olegi, võib õige raha valerahana edasiandmisel olla ekslik kujutlus, et raha on vale. Sel juhul sisaldab isiku käitumise subjektiivne külg nende asjaolude ettenägemise, mis kuuluvad vastava kuriteo objektiivsesse külge. Seepärast säilitab isiku käitumine faktilisele eksitusele vaatamata kõik tahtliku kuriteo tunnused. Kriminaalvastutuse küsimus osutatud kuriteolise käitumise eest tuleb lahendada nii, nagu lahendatakse vastutuse küsimus kuriteo kõlbmatu katse puhul (§ 59).

a) Faktiline eksitus kuritegu kvalifitseerivates objektiivsetes

asjaoludes võib samuti seista kas nende objektiivsete asjaolude puudumise või nende esinemise ekslikus eelduses. Kuritegude puhul, mis on sooritatavad ainult tahtlikult, tuleb tegelikkuses esinevate kvalifitseerivate asjaolude puudumise eksliku eelduse korral käsitleda antud kuritegu, nagu oleks see toime pandud ilma nende kvalifitseerivate asjaoludeta.

VNFSV Ülemkohtu KrKK ei leidnud oma 1925. a. 9. jaanuari määruses kod. A. asjas kvalifitseeritud vargust rahvahariduse osakonnale kuuluvate hobuste varguses, sest „otsusega ei ole tuvastatud, kas oli teada, et hobused kuulusid riiklikule asutisele". VNFSV Ülemkohtu Pleenumi 1927. a. 2. märtsi määrus tunnistas, et erakortereis või eraisikute juures hoiul oleva riikliku või ühiskondliku vara vargust tuleb vaadelda kui riikliku vara vargust juhtudel, kui varguse toimepannud isik oli teadlik selle vara kuuluvusest riiklikule või ühiskondlikule organisatsioonile. Siit järeldub, et riikliku või ühiskondliku vara vargust neil juhtudel, kus esineb ekslik eeldus, et riisutav vara kuulub eraisikule, ei või vaadelda riikliku vara vargusena.

Kuriteo toimepanemist ekslikul eeldusel, et esinevad kuritegu kvalifitseerivad asjaolud, näiteks hobuse vargus ekslikul eeldusel, et hobune kuulub riiklikule asutisele, tuleb käsitleda kvalifitseeritud kuriteo katsena.

b) Kuriteo subjekti eksitus kuriteokoosseisu mittekuuluvate faktiliste asjaolude suhtes ei avalda mingit mõju süü vormile. Niisuguste eksituste hulka kuulub ka nn. e k s i t u s o b j e k t i s *(error in obiecto)*. Andrejev, tahtes tappa Borissovit, peab Vassiljevit ekslikult Borissoviks ja tapab ta. Niisugune eksitus ei või kõrvaldada tahtlikku süüd, sest tahtluse olemasoluks tapmise juures on vaja kujutlust, et toimepandavaist tegudest võib järgneda inimese surm; tapmise koosseisule on niihästi Borissovi elu kui ka Vassiljevi elu juriidiliselt samaväärsed objektid.

Väliselt kujult on eksitusega objektis lähedaselt sarnased niinimetatud t e o h ä l b i m u s e (*aberratio ictus*) juhud — kuriteolise tagajärje tekitamine teisele objektile, kuid mitte seepärast, et kuriteo subjekt seda ekslikult peaks oma kujutlusele vastavaks, vaid mingite muude tema tahtest mittesõltuvate asjaolude tõttu. Näiteks Aleksejev, tahtes tappa Petrovi, tulistab teda, kuid Petrov põikub aegsasti kõrvale ja kuul tabab tema asemel möödaminevat Ivanovi.

Aberratio ictus'e juhtudel on teissugune juriidiline tähendus kui *error in obiecto*'l. Eeltoodud näites on meil Petrovi tahtliku tapmise katse ja Ivanovi ettevaatamatu tapmise konkurents eeldusel, et subjekt pidi antud olukorras ette nägema selle tagajärje tekkimise võimalust, või ainult Petrovi tapmise katse, kui subjekt ei pidanud ette nägema põhjustatud tagajärje tekkimise võimalust.

Sellel vaatekohal on ka meie kohtupraktika. Nii näiteks märkis VNFSV Ülemkohtu KrKK ühes oma määruses juba 1928. a.: „Kui kohus oleks tulnud järeldusele, et K. tapmine leidis aset L. tapmise katse ebaõnnestumise tõttu ja et viimasele suunatud lasud, möödudes sihist, tabasid K-d, siis sel juhul oleks kohus pidanud selle teo kvalifitseerima VNFSV KrK §-de 19 ja 136 (s. o. tapmiskatse) ja § 139 (s. o. ettevaatamatu tapmine) järgi, kusjuures ainult mõlemate paragrahvide tunnused koos peegeldavad sündmuse tõelikku pilti."

IV. Eksitus kausaalsuses seisab subjekti ebaõiges kujutluses kausaalsest seosest tema poolt toimepandu ja saabunud kuriteolise tagajärje vahel.

Niisugune eksitus ei kõrvalda üldse käitumise tahtlikkust, sest kuriteo toimepanemisel näeb subjekt ette niihästi kuriteo objektiivsesse koosseisu kuuluvaid faktilisi asjaolusid kui ka kausaalse seose teatavat arengut, mis peab viima antud kuriteolise tagajärje tekkimisele. Eksitus kausaalsuses võib kõrvaldada üksnes kuriteolise tagajärje süüksarvamise lõpuleviidud tahtliku kuriteona. Selleks peab ta seisma niisuguses mittevastavuses kausaalse seose tegeliku ja eeldatava arengu vahel, mida ei hõlma kausaalse seose arengu üldine liigiline ettenägemine. Niisugusel juhul esineb kriminaalvastutus kuriteo katse eest.

Üheks kausaalsuses eksituse juhuks on *dolus generalis* (üldtahtlus), mis avaldub selles, et subjekt sooritab teo tahtlusega saavutada teatavat kuriteolist tagajärge, kuid seda tagajärge ei saavutata tõeliselt mitte selle teoga, vaid teisega, mille subjekt sooritas muul kavatsusel. Näiteks Aleksandrov, soovides tappa Bobrovi, lööb talle raske asjaga pähe; pidades teda tapetuks, viskab Aleksandrov ta jälgede varjamiseks vette. Selgus, et Bobrovi surm ei saabunud tõeliselt mitte löögi tagajärjel, mis temas kutsus esile ainult ajutise meelemärkusetuse, vaid vees uppumisest. Mõned kriminalistid olid arvamusel, et säärastel juhtudel kuriteo toimepanemise tahtlus just nagu jätkuks ja et isiku kõigis tegudes on nagu üldtahtlus *(dolus generalis),* meie näites — elu hävitamise tahtlus. Kuid õigem oleks neid juhtusid vaadelda kausaalsuses eksituse üldreeglite järgi, mis viib sellele, et subjekti ettenägemine ei hõlma isegi kausaalse seose arengu liigilisi jooni käitumise ja saabunud tagajärje vahel. Seepärast tuleb esimest sooritatud tegudest vaadelda vastava tahtliku kuriteo katsena, järgnevat kuritegu aga, sõltuvalt konkreetsetest asjaoludest, tagajärje kas ettevaatamatu või juhusliku põhjustamisena. Neil juhtudel, kus teine tegu, mille sihiks on sooritatud

kuriteo varjamine, siiski ette võetakse kujutlusega ka säärasest võimalusest, et kuriteoline tagajärg lõplikult tekib ka sellest teost, kuna puudub täielik kindlus, et kuriteoline tagajärg on juba saabunud, ei ole ka eksitust kausaalsuses ja kogu kuritegu tuleb vaadelda ühe tahtliku kuriteona.

§ 48. Süü vormid kriminaalõiguse ajaloos ja välismaa kriminaalõiguses [17].

I. Vanaaja õigusallikad omistasid vähe tähelepanu toimepandud kuriteo subjektiivsele küljele. Kriminaalvastutuse määramisel lähtusid nad objektiivse süüksarvamise seisukohast — mitte ainult tahtlik ja ettevaatamatu, vaid ka juhuslik kahju põhjustamine andis aluse erakättemaksu õigusele, või kaasa kahju heastamise või rahatrahvi maksmise või muu karistuse.

Ka „Russkaja Pravda" määras *prodaža* ja *vira* [18] mitte sõltuvalt süü iseloomust, vaid olenevalt objektiivseist tingimusist — tekitatud kahjust, kannatanu seisusest jne. „Kuid kes tapab vürsti mehe... see maksab 80 grivnat, kes aga ljudini, see 40 grivnat." Ometi oleks ebaõige väita, et „Russkaja Pravda" üldse ei pööranud tähelepanu kuriteo subjektiivsele küljele. Reas sätteis ta arvestas seda: vastutus tapmise eest röövimise puhul oli karmim kui tapmise eest relvastatud tapluses, s. t. tüli korral; palgaori pidi maksma hobuse kaotsimineku eest, kui ta ei viinud teda õue ja ei pannud teda kinni sinna, kuhu käskis isand; kuid nende tingimuste täitmisel palgaori ei vastutanud hobuse kadumise eest jne.

1649. a. Uloženije reas üksikuis sätteis oli läbi viidud eristamine tahtliku, ettevaatamatu ja juhusliku kahju tekitamise vahel. Tahtliku käitumise märgistamiseks kasutas Uloženije niisuguseid väljendusi nagu tahtlus, kavalus, meelega tegu, vargus. Ettevaatamatust nimetab Uloženije hooletuseks, laiskuseks. Juhuslikke käitumisi nimetas Uloženije kavalusetuiks või jumala tahtmisel toimepanduiks. Mitte alati ei pidanud Uloženije kinni sellest terminoloogiast; mõnikord nimetas ta ettevaatamatust kavalusetuseks. Uloženije loobus jälitamast juhuslike käitumiste eest, kuigi ta segas mõnedel juhtudel juhuslikkuse ettevaatamatusega ja määras selle eest karistuse. Hooletu käitumise eest määrati peale heastamise veel tavaliselt ka rahatrahv.

Peeter I Sõjaväe ustaav eristas üksikuis sätteis tahtlikult või ettevaatamatult sooritatud kuritegusid, olgugi et ta seda vahetegemist, samuti kui ettevaatamatute ja juhuslikkude käitumiste vahel ei viinud veel küllalt täpselt läbi. Ettevaatamatuid kuritegusid nimetas Ustaav mitte meelega sooritatuiks, hooletuiks, mõnikord ka tahtmatuiks, süütuiks tegudeks. See ebajärjekindlus terminoloogias tingis ettevaatamatute ja juhuslikkude käitumiste ärasegamise. Mitte meelega, s. t. juhuslik käitumine ei toonud kaasa kriminaalvastutust. Juhuslikult ettesattuva inimese tapmist märklaua laskva soldati poolt luges Ustaav „täiesti mittetahtlikuks ja mitte meelega tapmiseks, mille juures ei ole mingit süüd".

1845. a. Uloženije o nakazanijah eristas kuriteo tahtlikku ja mittetahtlikku toimepanemist. Tahtlike kuritegude seas eristas Uloženije kuritegusid, mis on toime pandud ettekavatsetult või ilma selleta; juhuslikult

[17] Feldstein, Õpetus süü vormidest, 1902.

[18] lunaraha, väljaost.

tekitatud kahju ei toonud Uloženije erisätte põhjal endaga kaasa kriminaalvastutust. Uloženije o nakazanijah ei sisaldanud tahtluse ja ettevaatamatuse mõiste määrangut.

1903. a. Ugolovnoe uloženije andis üldosas tahtliku ja ettevaatamatu süü määrangu. Kuritegu loeti tahtlikuks mitte ainult siis, kui süüdlane soovis selle toimepanemist, vaid ka siis, kui ta teadlikult laskis tekkida tagajärjel, mis tingib selle käitumise kuriteolisuse. Kuritegu loeti ettevaatamatuks mitte ainult siis, kui süüdlane seda ette ei näinud, vaid ka siis, kui ta küll ette nägi tagajärje, mis tingib selle käitumise kuriteolisuse, kuid kergemeelselt eeldas ära hoida seda tagajärge (§ 48). Rasked kuriteod olid karistatavad üksnes tahtliku süü olemasolul, kuriteod olid samuti karistatavad ainult tahtliku süü olemasolul, kuid seaduses eriti ettenähtud juhtudel ka ettevaatamatu süü esinemisel; üleastumisi karistati nii tahtliku kui ka ettevaatamatu süü olemasolul.

II. Mitmed välismaa kriminaalkoodeksid ei sisalda üldosas erisätteid tahtluse ja ettevaatamatuse kohta. Nii näiteks ei sisalda Prantsuse kriminaalkoodeksi üldosa mingeid tahtluse või ettevaatamatuse kohta käivaid sätteid. Kuid koodeksi eriosas viitab seadus vahetult terve rea kuritegude, kuigi kaugeltki mitte kõigi puhul, kuriteo subjektiivse külje iseloomule.

Tahtluse ja ettevaatamatuse mõiste ning üldised sätted vastutuse korra kohta tahtlikkude ja ettevaatamatute kuritegude puhul töötatakse läbi kriminaalõiguse teooria ja kohtupraktika poolt. Üldtunnustatuks loetakse, et subjektiivsest küljest eeldavad „raske kuritegu" ja „kuritegu" üldreeglina tahtlust. „Raske kuriteo" või „kuriteo" ettevaatamatul sooritamisel võib kriminaalvastutus aset leida siis, kui seadus seda eriliselt mainib, või siis, kui see tuleneb vastavate käitumiste eest ettenähtud karistusähvarduse mõttest. „Üleastumise" toimepanemisel leiab aset vastutus tahtliku käitumise eest üksnes neil juhtudel, kui seaduses seda eriliselt mainitakse.

Saksa 1871. a. kriminaalkoodeks samuti ei sisalda üldosas erisätteid tahtluse ja ettevaatamatuse kohta. Koodeksi § 59 sisaldab üksnes sätte selle kohta, et „kui keegi karistatava teo toimepanemisel ei olnud teadlik kuriteokoosseisu kuuluvate või selle karistatavust raskendavate asjaolude esinemisest, siis ei ole need asjaolud temale süüks arvatavad; seda sätet kohaldatakse karistamisel ettevaatamatult toimepandud teo eest üksnes niivõrd, kui see mitteteadmine ise ei ole esile kutsutud ettevaatamatusest".

Šveitsi 1937. a. kriminaalkoodeksi § 18 annab tahtliku ja ettevaatamatu käitumise määrangu. Tahtlikuks loetakse teadmise ja tahtega sooritatud tegu. Ettevaatamatuks loetakse teo sooritamine, mille tagajärgi isik avaldatud ettevaatamatuse tõttu ei näinud ette või millele ta ei omistanud vajalikku tähelepanu.

III. Tahtluse käsituse ja ta erinemise küsimuses ettevaatamatusest kestis välismaa kriminaalõigusteaduses pikki aastaid võitlus kahe teooria, nimelt tahte- ja kujutlusteooria vahel. Tahteteooria arvestas tahtliku kuriteo tagajärjena üksnes neid tagajärgi, mida isik soovis saavutada. Kujutlusteooria arvestas tahtliku kuriteo tagajärjena kõiki neid tagajärgi, mida isik kujutles endale võimalikena.

Tahtluse eristamine otseseks ja eventuaalseks kujunes kodan-

likus teoorias alles XIX sajandil. Kaudse tahtluse mõistet käsitletakse kaasaegses kriminaalõiguse teoorias identsena eventuaalse tahtlusega. Kuni A. Feuerbachi teoste ilmumiseni XIX saj. alguses käsitati kaudse tahtlusena (*dolus indirectus*) neid juhtusid, kus tekitatud kuriteoline tagajärg ületab kurjategija poolt mingi tahtliku kuriteo toimepanemisel märgitud piirid. Näiteks käsitati juhtu, kus tahtlus oli sihitud löökide tekitamisele, kuid viimased tõid kaasa kannatanu surma, tahtliku tapmise toimepanemisena kaudse tahtlusega. Niisugune kaudse tahtluse mõiste lubas vastutuse sildi all tahtliku süü eest teostada sisuliselt vastutust tagajärje ettevaatamatu tekitamise eest või koguni selle tagajärje objektiivset süüksarvamist. Selles avaldusid need põhimõtted, mis valitsesid veel feodaalses kriminaalõiguses. Kuni 1789. a. revolutsioonini tunnistati prantsuse õiguses üldreeglina seda, et kuriteos süüdiolev isik kannab vastutust kuriteo kõigi tagajärgede eest, olgugi et need ei vasta tema kavatsusele. Niisugusel käsitusel kaudsest tahtlusest on küllaldaselt pikk ajalugu. Ta kujunes juba keskaegses kanoonilises õiguses ja ta formuleeriti esmakordselt keskaja filosoofi ja teoloogi Aquino Thomas'e (1225—1276) poolt. Niisugune tahtluse mõiste leidis vastukaja ka vastavais õigusallikais, eriti on ta ka aluseks tahtluse käsitusele Peeter I Sõjaväe artiklis [19].

A. Feuerbach kaitses seisukohta, et vastutus peab rangelt vastama isiku individuaalsele süüle. See oli üks progressiivseid kodanlik-õiguslikke nõudmisi, mis oli suunatud feodaalse kohtuvõimu omavoli vastu. Kaitstes ainult süülise vastutuse printsiipi, astus A. Feuerbach täie otsustavusega välja kaudse tahtluse tol ajal esineva mõiste vastu. Ta tõendas õigesti, et siin ei või näha lõpptagajärje tahtlikku tekitamist, vaid äärmisel juhul saab rääkida üksnes süü segavormi olemasolust, otsesest tahtlusest (*dolus*), mis on suunatud esimese kuriteo toimepanemisele, ja ettevaatamatusest (*culpa*) saabunud tagajärje suhtes. A. Feuerbachi kriitika löökide all variseb *dolus indirectus*'e vana õpetus. Järk-järgult luuakse uus kaudse ehk eventuaalse tahtluse mõiste, mis hõlmab üksnes selliste tagajärgede tahtlikuks süüks arvamise, mida neid põhjustanud isik nägi ette võimalikena.

Vastutuse põhistamine ettevaatamatuse eest kutsus kodanlikus kriminaalõiguse teoorias esile tunduvaid lahkhelisid. Nendel, kelledele kriminaalvastutuse aluseks oli inimese vaba tahe, oli

[19] Voinski Artikul — osa Peeter I 1716. a. Sõjaväe ustaavist (vt. § 16) — on sõjaväeliste kuritegude ja karistuste seaduste kogum.

raske õigustada vastutust nende tagajärgede eest, mida isik mitte üksnes vabalt ei soovinud, vaid mille saabumise võimalust ta isegi ette ei näinud.

Klassikalise saksa idealistliku filosoofia tippudest puudutab kriminaalvastutuse küsimust ettevaatamatu süü puhul vaid Fichte. Ei Kant ega Hegel kumbki ei räägi mingi ettevaatamatult sooritatud kuriteo kriminaalvastutusest. Fichte asetas küsimuse vajaduse kohta ette näha vastutust kahju eest, mis on tekitatud kodaniku ettevaatamatusest ja tähelepanematusest. Säärane vastutus peab kodanikes kasvatama tahet ilmutada võõraste õiguste julgeolekule sama tähelepanu kui oma enese huvide suhtes.

Välismaa kriminaalõiguse teoorias on korduvalt tehtud katseid viia vastutus ettevaatamatuse eest vastutusele tahtliku käitumise eest. Nii nägi juba A. Feuerbach vastutuse alust ettevaatamatuse eest kohustuse tahtlikus rikkumises olla ettevaatlik ja seega mitte tekitada kahju kriminaalseadusega kaitstavaile võõrastele õigustele ja huvidele. Teised kriminalistid nägid vastutuse alust ettevaatamatuse eest seadusega kaitstud huvide tahtlikus ohtu asetamises. Binding käsitas vastutuse alusena ettevaatamatuse eest seda, et ka ettevaatamatuses avaldub õigusvastane tahe, mis ainult ei ole teadlik oma õigusvastasusest. Ettevaatamatuse käsitlemine tahtliku kuriteolise käitumise erivormina oli Feuerbachil seotud tema teooriaga karistusest kui psüühilisest sunnist kriminaalseaduse ähvarduse abil. Sellest vaatekohast on kriminaalvastutuseks alati vajalik kriminaalseaduse nõudmiste teadlik rikkumine, mis kuriteo ettevaatamatu sooritamise korral avaldub ettevaatuskohustuse teadlikus rikkumises. Ettevaatamatuse käsitlemine tahtliku käitumise erivormina oli teiste kriminalistide konstruktsioonides seotud kriminaalvastutuse idealistliku põhistusega inimese vaba tahte alusel.

XIV peatükk.

KÄITUMISE ÜHISKONNAOHTLIKKUST KÕRVALDAVAD ASJAOLUD.

§ 49. Hädakaitse.

I. Hädakaitse on õiguspärane kaitse ühiskonnaohtliku ründe vastu mingi kahju tekitamise teel ründajale. Hädakaitse on sihitud ühiskonnaohtlike tegude vastu, mistõttu ta ei ole ühiskonnaohtlik,

vaid, vastupidi, ühiskonnakasulik ja õiguspärane tegu, sest kodanike keelamine kaitsta end ähvardavate kuritegude vastu ainult hõlbustaks kurjategijail kuritegude toimepanemist.

Meil mainivad hädakaitset esmakordselt „Juhtivad põhimõtted". „Juhtivad põhimõtted" käsitlesid hädakaitsena üksnes teatud tingimustel ründaja isiku suhtes teostatud vägivalda.

Üldisema hädakaitse mõiste andis VNFSV 1922. a. KrK § 19, mille kohaselt võib hädakaitse seista mitte ainult vägivalla avaldamises ründaja isikule, vaid tema suhtes ka muude tegude toimepanemises, mis hädakaitse tingimuste puudumise korral oleksid karistatavad, näiteks ründaja vara kahjustamises. VNFSV 1922. a. KrK piiras hädakaitse ala üksnes kaitsja või teiste isikute isiku ja õiguste kaitsmisega.

„Põhialused" tunnistasid hädakaitse lubatavust ka nõukogude võimu kaitsmisel. Kokkukõlas „Põhialuste" §-ga 9 ei rakendata karistusi üldse isikuile, kes on toime pannud kriminaalseadustes ettenähtud tegusid, kui kohus tunnistab, et need teod on sooritatud hädakaitseseisundis nõukogude võimu või kaitsja enese või teise inimese isiku või õiguste vastu sihitud ründe vastu ja kui seejuures ei ületatud hädakaitse piire. Samuti lahendavad küsimuse ka 1926. a. VNFSV KrK § 13 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid.

Hädakaitse kõrvaldab toimepandu ühiskonnaohtlikkuse, kui ta vastab reale nii ründesse kui ka kaitsesse puutuvaile tingimustele. Nende tingimuste esinemisel toimepandud kaitseakt on õiguspärane ega või endaga kaasa tuua karistuse kohaldamist.

II. Rünne on mingi õiguslikult kaitstava huvi rikkumise vahetu ohu esinemine.

Ründesse puutuvad hädakaitse õiguspärasuse tingimused on järgmised:

a) Rünne peab oma objektiivsetelt tunnustelt olema ühiskonnaohtlik (õigusvastane). Ühiskonnaohtlik rünne ei pea olema tingimata selline, mis toob endaga kaasa karistuse kohaldamise. Ta peab olema objektiivselt ühiskonnaohtlik. On võimalikud juhud, kus selline rünne oma subjektiivsetelt alustelt ei ole kuriteoline, näiteks rünne vaimuhaige, alaealise, karistatavust kõrvaldavas faktilises eksituses viibiva isiku poolt jne., kuid siiski on kõikidel neil juhtudel hädakaitse lubatud.

Hädakaitse ei ole lubatav huvide õiguspärase rikkumise vastu, kohusliku käsu põhjal teostatava vabadusevõtmise vastu, tegude vastu, millega teostatakse distsiplinaarvõimu jne., sest kõik need

teod on õiguspärased. Küll on aga hädakaitse lubatud ametiisikute kuriteoliste käitumiste vastu.

b) Rünne peab olema kaasaegne, s. t. tema teostamine peab olema juba alanud või tema teostamise vahetu algus niivõrd ilmne, et seadusega kaitstavad huvid ja õigused on asetatud otsesesse ohtu. Eeldatava ründe vastu ei ole kaitse lubatav: sel juhul on võimalik vaid ettevaatusabinõude tarvituselevõtmine hädakaitse teostamiseks juhul, kui oht kujuneb reaalseks. Ei saa toetuda hädakaitsele kehavigastuse tekitamisel isikule või isiku tapmisel, kes möödus majast, kuhu ta kavatses tungida, kuigi ta tõeliselt viibis siin oma kuriteolise sihi teostamise eesmärgil. Säärasel juhul ei saa isegi rääkida hädakaitse piiride ületamisest, sest puudub veel rünne ise. NSVL Ülemkohtu Pleenum oma määruses 11. juulist 1940. a. leidis lihtsa tapmise koosseisu ja mitte hädakaitse piiride ületamisel sooritatud tapmise kod. T. järgmises käitumises: T., kes pidas tema õue tulnud Tš-d vargaks, tulistas Tš-d revolvrist ja haavas teda raskelt, mille tagajärjel Tš. suri. Pleenum leidis, et Tš. ei rünnanud T-d, mistõttu viimane ei olnud hädakaitseseisundis ja järelikult ei saanud ka ületada hädakaitse piire.

Samuti ei ole kaitse lubatav juba lõpetatud ründe vastu, s. t. ründe vastu, mis lakkas enne lõpuleviimist ja mille oht on juba täielikult möödunud, või ründe vastu, mis juba täielikult on teostatud. Seepärast ei ole käsitatav hädakaitsena kehavigastuse tekitamine isikule, kes teist teoga solvas.

Mitte kaitseaktina, vaid oma juriidilistelt tagajärgedelt sellega võrrutatud teona esineb kurjategija kinnipidamisele suunatud abinõude rakendamine, kui need ei ületa hädavajalikkuse piire.

VNFSV 1922. a. KrK üldosa ei sisaldanud mingeid osutusi sääraste tegude juriidilise tähenduse kohta. Kuid eriosa sätteis, mis käsitlesid ründaja surmaga (§ 145) või raske kehavigastusega (§ 152) lõppenud hädakaitse piiride ületamist, arvas 1922. a. KrK nendega võrdseks kuriteokohalt tabatud kurjategijale surma või raske kehavigastuse põhjustamise, kui seejuures oli ületatud tema kinnipidamiseks vajalikke vahendeid. Nende sätetega andis Kriminaalkoodeks võimaluse võrrutada hädakaitsega teod, mis on suunatud kuriteo juba sooritanud kurjategijale viimase kinnipidamiseks hädavajalike vahendite rakendamise piirides. Seetõttu on näiteks tabatud varga kinnisidumine tema põgenemise takistamiseks sellelt seisukohalt õiguspärane tegu, tema läbipeksmine aga mitteõiguspärane tegu, sest on ilmne, et see ei ole vajalik abi-

nõu tema kinnipidamiseks. 1926. a. KrK ei sisalda ei üld- ega eriosas mingeid sätteid selle küsimuse kohta, siiski tuleb hädakaitsega võrrutada kahjutekitamist kurjategijale tema kinnipidamisel. Kurjategijale kinnipidamisel mingi kahju tekitamise lubatavuse piiride küsimus tuleb lahendada analoogiliselt õiguspärase kaitse lubatavuse piiride küsimusega hädakaitse puhul.

c) Rünne peab olema tõeline. Hädakaitseseisundis toimepandud teod kõrvaldavad ainult siis ühiskonnaohtlikkuse, kui rünne oli reaalne, tõelisuses ja mitte ainult subjekti kujutluses olelev. Näilise ründe tagasitõrjumiseks toimepandud tegusid (nn. näiline kaitse) tuleb isiku süü vormi tuvastamisel vaadelda eksitust käsitlevate üldreeglite alusel. Ainult niisuguse faktilise eksituse olemasolul, mis kõrvaldab niihästi isiku teo tahtluse kui ka ettevaatamatuse, kõrvaldub ka kriminaalvastutus tegude eest, mis on toime pandud näilisel kaitsel.

VNFSV Ülemkohtu KrKK oma määruses 14. maist 1926. a. ei näinud kuriteokoosseisu D. teos, kes, pidades teda „käed üles" käsutavaid kriminaaljälitamise agente bandiitideks, reageeris nendepoolsele tulistamisele lasuga ja haavas ühte neist.

III. Kaitsesse puutuvad hädakaitseakti õiguspärasuse tingimused on järgmised:

a) Kaitse peab olema toime pandud mingi kahju tekitamise teel ründaja huvidele. Ta ei tohi olla sihitud kolmandate isikute vastu. Ükskõik missuguste huvide kaitse kahju tekitamise teel mitte ründajale, vaid kolmandale isikuile, ei moodusta hädakaitseakti ja tuleb lahendada hädaseisundi reeglite kohaselt. Kahju võib tekitada ka ründaja varalistele huvidele.

b) Kaitse on lubatud nii oma kui ka teiste, nii individuaalsetele kui ka kollektiivsetele õiguslikult kaitstavatele huvidele suunatud ründe tagasitõrjumiseks.

1922. a. VNFSV KrK lubas hädakaitset ainult rünnete puhul „kaitsja enda või teiste isikute isikule ja õigustele" (§ 49). Selle sätte otstarbekohasus tekitas kahtlusi. Kogu sotsialistliku ühiskonna huvide kaitse ei ole vähem tähtis üksikisiku huvide kaitsest. Meil ei ole antagonismi isiku huvide ja kollektiivi huvide vahel. Tunnistades õiguspäraseks akti, mis on suunatud individuaalsete huvide rikkumise vältimisele kallaletungijale kahju tekitamise teel, tuleb seda enam tunnistada õiguspäraseks akt, mis on suunatud kogu kollektiivi huvide rikkumise vältimisele

teatava kahju tekitamise abil neid huvisid ründavale isikule (näiteks osavõtt mingi kontrrevolutsioonilise ründe tagasitõrjumisest). Sotsialistliku riigi huvide kaitse võimaldamine hädakaitse kaudu on ka olulise kasvatusliku tähtsusega. Niisugust kaitset lubav norm sisendab arusaama, et sotsialistliku riigi huvide kaitse ei ole töötava rahva üksikule liikmele midagi temasse mittepuutuvat. Ta tugevdab töötava rahva solidaarsust võitluses sotsialistliku revolutsiooni võidu saavutuste kaitseks ja aitab kaasa väikekodanliku ideoloogia väljajuurimisele. Seetõttu on vaadeldavas küsimuses põhimõtteliselt õige „Põhialuste" seisukoht, mis lubavad §-s 9 hädakaitseaktiga kaitsta ka kollektiivseid huve.

c) Kaitse ei tohi ületada vajalikkuse piire. Õiguspärase kaitse piiride määramiseks ei anna seadus mingeid juhendeid.

Kriminaalõiguse kodanlik teooria määrab hädakaitseakti õiguspärasuse suhtes üldreeglina, et kaitse intensiivsus peab vastama ründe intensiivsusele. Kaitseakti õiguspärasuseks ei nõuta kaitstava ja rünnatava hüve proportsionaalsust. Seetõttu võib ühelt poolt tähtsusetut hüve kaitsta kõige äärmisemate vahenditega, kui ta ei olnud kaitstav antud ründe vastu teiste kaitsevahenditega. Teiselt poolt on aga hädakaitse ületamine antud ka väärtuslikuma hüve, näiteks elu kaitsmisel, kui esineb võimalus ründe tagasitõrjumiseks kerge löögiga, kuid kaitsja kasutas tulirelva.

Meie kriminaalseadusandlus ei säti printsiipi, mille alusel oleksid määratavad vajaliku kaitse piirid, kuid kaitse intensiivsuse vastavuse nõue ründe intensiivsusele ei ole aktsepteeritav ilma kitsendusteta meie kriminaalkoodeksi hädakaitsesätete analüüsimisel. Ilmse mittevastavuse juhud kaitsel tekitatava kahju suuruse ja kaitstava hüve tähtsusetuse vahel võivad esineda peamiselt väheväärtuslike varaliste hüvede kaitsmisel ründajale tõsise kahju tekitamise teel, näiteks aias puu otsast õuna võtta püüdva poisi tapmine, kuigi see oli antud juhul ainus vahend kahju vältimiseks. Sotsialistliku kriminaalõiguse kohaselt ei ole sel juhul tegu kaitsega, vaid kvalifitseeritud tapmisega.

Sotsialistlikus kriminaalõiguses tuleb kaitseõiguse sellise mittelubatava kasutamise piirid tõmmata avaramalt.

Sotsialistlikus kriminaalõiguses peab hädakaitse piirid määratama nii ründe intensiivsuse kui ka kaitstava huvi iseloomu alusel. Kaitseks vajalikud vahendid määrab eelkõige ründe enese intensiivsus. Kui kõigi tingimuste kohaselt oli võimalik end ründe vastu kaitsta suhteliselt kergemate vahenditega, ründajale aga tekita-

takse raske kehavigastus või ta surmatakse, siis on antud vajalikkuse piiride ületamine. Kuid ei saa nõuda, et ründajale tekitatud kahju oleks tingimata alati väiksem sellest kahjust, mida ründaja poolt oleks võidud tekitada rünnatavale.

NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium nägi oma 27. jaanuari 1940. a. määruses hädakaitseseisundi esinemist kodanik K. järgmistes tegudes. Kodanik M. kippus K-le kallale ja lõi teda rusikaga. Soovides vältida kaklust, pistis K. kodanik M. juurest jooksu, kuid viimane jätkas tema tagaajamist ning püüdnud ta kinni, kiskus talt palitu seljast, paiskas K. maha ja hakkas teda peksma. Kaitstes end ründe vastu, haaras K. kivi ja lõi sellega M-le pähe, mille tagajärjel M. suri.

Küsimuse, kas kasutatud kaitsevahendid olid tõeliselt vajalikud, lahendab kohus, arvesse võttes kõiki konkreetseid asjaolusid. Ei ole hädakaitse piiride ületamist (eeldusel, et kaitset oleks objektiivselt saadud teostada teiste, pehmemate vahenditega), kui kodanik, kaitstes oma elu temale suunatud ründe vastu, tapab ründaja, kui naisisik tapab vägistaja, kaitstes end vägistamiskatse vastu; kui kodanik, kaitstes oma korterit bandiitide sissetungi vastu, laseb nende pihta ning haavab või surmab kellegi neist; kui viljaaida vaht kasutab relva sotsialistliku omandi kaitseks selle riisumise vastu jms.

IV. Hädakaitse piiride ületamine (k a i t s e e k s t s e s s) võib olla kahesugune: 1) ebasuhtelisus toimepandud kaitse ja teostunud ründe iseloomu vahel, 2) kaitse mittekaasaegsus — kaitseaktide teostamine alles pärast ründe lõpuleviimist või ründest loobumist, kui need aktid ei olnud esile kutsutud kurjategija kinnipidamise vajadusest.

Hädakaitse piiride ületamine on ühiskonnaohtlik, õigusvastane tegu. Kaitse piiride ületamisel ründajale tekitatud kahju tuleb käsitleda üldistel alustel nagu vastava kuriteo toimepanemist. Surma põhjustamises avalduv kaitse piiride ületamine on tapmine kergendavatel asjaoludel (VNFSV KrK § 139), mis toob kaasa suhteliselt kergema karistuse kohaldamise. Kuid toimepandud tapmise kvalifitseerimiseks selle paragrahvi järgi on nõutav, et see vahetult järgneks teostatud ründele, kui kaitsja oli veel selle ründe otsese mõju all. Kurjategija tapmist pärast teostatud rünnet, kui rünnatu oli juba täiesti teadlik ähvardava ohu puudumisest, tuleb käsitada mitte tapmisena hädakaitse piiride ületamisel, vaid olenevalt konkreetseist asjaoludest kas lihttapmisena või tapmisena afektis või isegi kvalifitseeritud tapmisena. Üksik-

isiku poolt omakohtu toimepanekut kurjategija kallal tuleb NSVL Ülemkohtu Pleenumi 23. oktoobri 1933. a. määruse kohaselt üldreeglina vaadelda kvalifitseeritud tapmisena VNFSV KrK § 136 alusel. Hädakaitse piiride ületamisel ründajale mingi muu kahju tekitamise korral peab asjaolu, et kuritegu oli ainult kaitse ekstsessi tulemuseks, esinema suhteliselt kergema karistuse kohaldamise alusena. Mõnel juhul võib kaitse ekstsess olla karistuse kergendamise aluseks VNFSV KrK § 51 korras.

Oma 1928. a. 20. oktoobri määruses käsitas VNFSV Ülemkohtu KrKK hädakaitse piiride ületamisena järgnevat juhtu. Kodanik E., kaitstes end temale kallaletungiva kodanik R. vastu, lõi talle kiviga pähe, mille tagajärjel R. kukkus lumme. Pärast seda haaras kodanik E. läheduses leiduva kirve ja lõi sellega kodanik R-i kaks korda. Kodanik R. suri tekitatud vigastustest. Oma määruses näitas KrKK täiesti õigesti, et „kuivõrd kannatanu kukkus kivilöögist ja süüdistatavat ei ähvardanud vahetu oht, toimusid kirvelöögid juba hädakaitse piiride ületamisena ja tegu tuleb kvalifitseerida KrK § 139 järgi".

§ 50. Hädakaitse vene kriminaalõiguse ajaloos ja välismaa kriminaalõiguses.

I. Hädakaitset käsitlevaid sätteid kohtame juba vanades õigusallikates, kuigi nad seal segunevad kättemaksu- või tapmiseõigust käsitlevate sätetega. Vene õigusallikates esines hädakaitset puudutavaid sätteid juba Olegi lepingus kreeklastega. „Russkaja Pravda" lubas varast tappa „koera pähe". Üksikasjalisi hädakaitset käsitlevaid sätteid, kuigi väga kasuistlikul kujul, sisaldas 1649. a. Uloženije. Peeter I Sõjaväe ustaav lubas „vajalikku kaitsmist" elu ja tervise kaitseks: „Kes teostab otsest kaitse-vastupanu oma elu ja tervise kaitseks ja tapab selle, kes teda selleks sundis, on igasugusest karistusest vabastatud." Kaitse õiguspärasuseks nõudis Sõjaväe ustaav, et esineks isiku ründamise tõeline oht, lubades siiski end kaitsta, ära ootamata esimest lööki, „sest sellise esimese löögi läbi võib juhtuda nii, et ka vastu panna täiesti unustab". 1845. a. Uloženije o nakazanijah lubas hädakaitset, kui olukorras, kus polnud võimalik pöörduda kohaliku või lähima ülemuskonna kaitse poole, rünnati kaitsja elu, tervist või vabadust, või kui rünne teostati varga või röövli poolt või kui ründaja tungis vägivaldselt kaitsja elamusse. Hädakaitset tunnustati ka juhul, kui mingi vara riisumisel või kahjustamisel tabatud kurjategija pani tema poolt alatud riisumise või kahjustamise katkestamisel jõuga vastu tema kinnipidamisele. Uloženije o nakazanijah kohustas kaitsjat viivitamata teatama naaberelanikele ning esimesel võimalusel ka lähimale ülemuskonnale hädakaitse kõik asjaolud ja tagajärjed (§ 107). Hädakaitseks tunnistati ka naisisiku kaitse tema neitsilikkust ja au vägivaldselt ründaja vastu (§ 108). Kõigil nimetatud juhtudel lubati hädakaitsevahendeid kasutada mitte ainult oma isiklikuks kaitseks, vaid ka teiste samas seisundis viibijate kaitseks (§ 109). 1903. a. Ugolovnoje uloženije

andis §-s 45 hädakaitse mõiste rohkem üldistatud formuleeringu. Ta sättis, et „süüteoks ei loeta tegu, mis on sooritatud hädakaitsel kaitsja enese või teise isiku isikulisele või varalisele hüvele sihitud seadusvastase ründe vastu".

II. Välismaa kriminaalõigus ei sisalda alati hädakaitse üldsätteid.

Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks ei sisalda üldosas hädakaitse sätteid. Ta reguleerib hädakaitse küsimust, käsitledes tapmist ja kehavigastusi, s. t. niisuguseid isikuvastaseid rünnaid, mille puhul hädakaitseakt kõige sagedamini esineb. Koodeks sätib §-s 328: „Ei ole rasket kuritegu ega kuritegu, kui surmamine, haavad või löögid olid esile kutsutud iseenda või teiste isikute seadusliku hädakaitsest." Peale selle käsitatakse § 329 kohaselt seadusliku hädakaitsena ka surma, haavade või löökide tekitamist selleks, et tagasi tõrjuda öösel majja või eluruumi sissetungimise, üle tara ronimise ja tarast või müürist sissemurdmise katseid, selleks et kaitsta end röövimise ja vägivaldse riisumise vastu.

Inglise kriminaalseadusandluses puudub hädakaitse üldmõiste. Vastutust hädakaitse eest sätitakse üksikuis seadustes. Teatud juhtudel ei too hädakaitseseisundis toimepandud tapmine kaasa kriminaalvastutust. Ründaja surmamine on lubatav kõigi *felony* (tapmine, vägistamine röövimine, elamusse tungimine, süütamine jne.) iseloomu kandvate vägivaldsete rünnete tõkendamiseks. Tahtliku tapmise, tänaval või majas röövimise, röövimise sihiga elamusse sissetungimise vastu on kaitse lubatud mitte ainult kannataja, vaid ka teiste isikute poolt. Surmamine kaitsel on lubatav ainult neil juhtudel, kui rünnet ei saadud tõkestada kergemate abinõudega. Seadus ei käsitle kuritegude vastu teostatava kaitse õiguspärasuse eeldusena asjaolu, et kaitsjal oli võimatu end päästa põgenemisega. Teiste vägivaldsete rünnete puhul on surmamine lubatav ainult iseenda ja kitsa lähemate omaste ringi kaitseks. Tapmine peab seejuures esinema ainsa hädaohust pääsemise vahendina; juhul, kui on võimalus vältida rünnet mõnel teisel teel, näiteks päästa end põgenemisega, ei ole toimepandud tapmine õigustpärane. Kaitse, mis ei seisa ründaja tapmises või talle raske kehavigastuse tekitamises, on lubatav igasuguse, kaitsja isiku vastu sihitud õigusvastase ründe korral.

Šveitsi 1937. a. kriminaalkoodeks tunnustab hädakaitse esinemist juhul, kui keegi kaitseb end või teisi isikuid õigusvastase ründe või säärase ründe ähvarduse tõrjumiseks antud olukorrale vastaval viisil. Hädakaitse piiride ületamine toob enesega kaasa kriminaalvastutuse, kuid kohus võib sel juhul oma suva kohaselt karistust kergendada. Hädakaitse piiride ületamine ründe läbi põhjustatud vabandava erutuse mõjul ei too enesega kaasa kriminaalvastutust.

III. Hädakaitse õiguse põhistuse küsimus tõmbas endale juba ammu kriminaalõiguse teooria tähelepanu. Loodusõiguse teooria käsitas hädakaitset inimese kaasasündinud õigusena (Hugo Grotius, Puffendorf). Sellega see teooria kordas juba rooma juristide poolt väljendatud seisukohti. Viimaste keskel valitsenud hädakaitse käsitus väljendus Cicero kuulsas aforismis, et hädakaitse on mitte kirjutatud, vaid kaasasündinud seadus — *non scripta, sed nata lex*. Rousseau nägi hädakaitse instituudis inimese tagasipöördumist tema looduslikule kaitseõigusele, mis

kuulus talle enneriiklikus ühiskonnas ja mille ta ühiskondliku lepingu järgi ainult loovutas riigile.

Klassikalise saksa filosoofia mõju all olev kriminaalõiguse teooria sidus hädakaitse põhistuse vastava mõtteteadlase filosoofilise süsteemiga. Fichte järglased õigustasid kaitsel toimepandud tegude mittekaristatavust kaitsevõimaluse puudumisega riigivõimu organite poolt. Hegeli pooldajaile põhines hädakaitse õiguspärasus sellel, et ta nagu karistuski demonstreeris kuriteo kui õiguse eitamise tühisust ja tugevdas sellega õiguse valitsemist. Seepärast käsitasid mõned neist hädakaitset mitte ainult kaitsja õigusena, vaid ka kohusena. Kaasaegses välismaa kriminaalõiguslikus kirjanduses põhistatakse hädakaitset tavaliselt mitmesuguste utilitaarsete kaalutlustega.

§ 51. Hädaseisund.

I. Hädaseisund on isiku selline seisund, kus ta seadusega kaitstavaid huvisid ähvardavat ohtu saab vältida ainult mingi väliselt iseloomult kuriteolise, hädakaitse tunnuseid mittesisaldava käitumise teel. Hädaseisundi juhud on seega kahe õiguslikult kaitstud huvi kokkupõrked, kus ühe säilitamine on võimalik ainult teise rikkumise teel. Niisugused juhud on väga mitmekesised: kolhoosnik murrab naabri aita sisse, et saada ämbrit tekkinud tulikahju kustutamiseks, arst ei ilmu eksperdina kohtusse, sest ta peab samal ajal teostama edasilükkamatu lõikuse, keegi annab surmamise ähvardusel bandiitidele mitte ainult oma, vaid ka temale usaldatud võõra vara, arst teeb raseda naise elu päästmiseks abordi ja hävitab seega loote jne.

Mingi huvi kaitsmine teise rikkumise kaudu ei kõrvalda alati käitumise ühiskonnaohtlikkust. Niisugustel juhtudel kõrvaldub toimepandu kuriteolisus ainult rea tingimuste esinemisel, mis iseloomustavad käitumist ühiskonnale mitteohtlikuna.

Sotsialistlikus kriminaalseadusandluses mainib hädaseisundit esmakordselt VNFSV 1922. a. KrK.

Tingimusi, millede esinemisel ei too hädaseisundis toimepandud akt kaasa karistuse kohaldamist, määrab „Põhialuste“ § 9 (VNFSV KrK § 13 lg. 2) järgmiselt: Karistust ei kohaldata, kui kriminaalseaduses ettenähtud teod „pandi toime ohu kõrvaldamiseks, mis antud asjaoludel ei olnud kõrvaldatav muude vahen-

ditega, kui seejuures tekitatud kahju on vähem tähtis, võrreldes ärahoitud kahjuga".

Erinevalt VNFSV 1922. a. KrK-st võib kehtiva õiguse järgi hädaseisund kõrvaldada käitumise kuriteolisuse mitte ainult enda või võõra elu, tervise või muu isikulise või varalise hüve päästmisel, vaid igasuguste seadusega kaitstavate kollektiivsete huvide päästmisel.

Hädaseisundi õiguspärasuse tingimused puutuvad sotsialistlikus kriminaalseadusandluses nii ähvardavasse ohusse kui ka kaitsesse selle vastu.

II. Ähvardavasse ohusse puutuvad hädaseisundi õiguspärasuse tingimused on järgmised:

a) Ohu allikas võib olla kõige mitmekesisem: inimese tegu, näiteks rünne isikule, stiihilised loodusjõud, näiteks uputus, jne. Juhtudel, kus ohu allikana esineb inimese käitumine, on sellena käsitatav ainult õigusvastane käitumine. Seetõttu ei saa olla hädaseisundit kaitse teostamisel ametiisikute õiguspärase tegevuse vastu või õiguspärase hädakaitse vastu jne. Õigusvastase ründe korral on ründajale kahju tekitamine hädakaitse, kuid kaitse teostamine kahju tekitamise teel kolmandaile isikuile on hädaseisundiakt.

b) Oht peab olema kaasaegne: ainult selline oht tekitab seadusega kaitstud huvide säärase kokkupõrke, milles ühe huvi säilitamine on võimalik ainult teise rikkumise teel. Nii tulevane kui ka juba möödunud oht ei või luua hädaseisundit. Juhtudel, kui isikul lasus erikohustus võidelda hädaohuga, ei või selle ohu esinemine muidugi konstitueerida hädaseisundit nende isiklike huvide päästmiseks, milledega antud isik selle ohuga võitlemisel oli kohustatud riskeerima. Seetõttu ei ole tuletõrjujal õigus kõrvale hoiduda tulekustutamisest, toetudes sellele, et see oli ainus viis kindlasti vältida võimalikke põletushaavu tulekustutamisel. Sõjaväelane paneb toime raske kuriteo — kodumaa reetmise, kui ta ohust hoidumiseks lahkub võitluse ajal lahinguväljalt.

c) Oht peab olema tõeline, s. t. reaalselt esinev ja mitte näiline. Näilise ohu esinemisel tuleb võõrast huvi rikkunud isiku kriminaalvastutuse küsimus lahendada üldreeglite alusel, mis käsitlevad faktilise eksituse mõju süü vormile.

III. Kaitsesse puutuvad hädaseisundi õiguspärasuse tingimused on järgmised:

a) Hädaseisundiakt võib olla toime pandud ükskõik millise oma või võõra individuaalse või kollektiivse huvi kaitseks. Hädaseisundiakti kaudu võib kaitsta elu, tervist, kehalist puutumatust, isiku väärikust, isiklikku vabadust, vara jne. Hädaseisundiaktiga võib kaitsta ka igasuguseid kollektiivseid huve. Seetõttu võib toetuda hädaseisundile, kui mingi avaliku kohustuse täitmisel, näiteks kohustuse puhul ilmuda eksperdina kohtusse, on rikutud vähem tähtsaid era- või avalikke huve.

b) Hädaseisund kõrvaldab käitumise ühiskonnaohtlikkuse üksnes neil juhtudel, kui ähvardav oht ei olnud kõrvaldatav mingite muude vahenditega. Seda hädaseisundi õiguspärasuse tingimust rõhutatakse seepärast, et hädaseisundi puhul kantakse oht ühelt seadusega kaitstavalt huvilt teisele, samasugust seaduse kaitset kasutavale huvile. Säärane päästmisviis ei ole ühiskonnaohtlik ainult siis, kui ta on viimne, ainus vahend antud hüve päästmiseks (hädaseisund). Seepärast, kui ohtu on võimalik vältida teiste vahenditega, näiteks põgenemisega või hädakaitseakti toimepanemisega, siis ei kõrvaldu neil tingimustel toimepandud hädaseisundiakti ühiskonnaohtlikkus. Selle tingimusega erineb hädaseisund hädakaitsest. Selle tingimuse nõudmine hädaseisundi õiguspärasuse tunnustamiseks leidis selge väljenduse „Põhialuste" §-s 9.

c) Hädaseisund kõrvaldab käitumise ühiskonnaohtlikkuse ainult juhul, kui selle käitumisega tekitatud kahju on välditud kahjust väiksem. Kaitstava ja rikutava hüve proportsionaalsuse nõue hädaseisundi puhul on tingitud sellest, et käitumist võib objektiivsest küljest mitte-ühiskonnaohtlikuks tunnistada ainult siis, kui hädaseisundis teostatakse suurema kahju ärahoidmine väiksema kahju tekitamise teel. Küsimus, millised hüved olid enam ja millised vähem väärtuslikud, tuleb lahendada igal üksikjuhul sõltuvalt sündmuse kogu konkreetsest olukorrast. Individuaalsete huvide kaitseks võib kahjustada vähem tähtsaid avalikke või individuaalseid huve, samuti kui kollektiivsete huvide kaitseks võib rikkuda vähem tähtsaid individuaalseid või kollektiivseid huve.

Kuna sotsialistlik kriminaalõigus nõuab kõigil juhtudel, et hädaseisundi puhul tekitatud kahju oleks vähem tähtis, võrreldes välditud kahjuga, siis järelikult ühe huvi kaitse teise sama-

väärse huvi kahjustamisega ei kõrvalda toimepandu ühiskonnaohtlikkust, näiteks vara päästmine võõra vara samaväärse kahjustamisega, ühe elu päästmine teise hukkumise arvel. Neil juhtudel on võimalik üksnes karistuse kergendamine VNFSV KrK § 51 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragrahvide alusel.

Nõukogude kriminaalõigus ei luba oma elu päästmist hädaohust teise isiku hukkumise arvel. Niisugune ohu ülekandmine endalt teistele isikutele on teravas vastuolus sotsialistliku moraaliga. Nõukogude seadus kasvatab NSVL kodanikus solidaarsuse ja vastastikuse abistamise tunnet. Ta ergutab isikliku sangarluse avaldusi ja võitleb toore egoismi nähtustega. Seepärast esineb teise inimese surmamine tapmisena, olgugi et see oli ainus vahend oma elu päästmiseks mingist hädaohust. Meie seadusandlus loeb kuriteoks oma elu päästmist teise isiku elu arvel.

Et hädaseisundiakt on õiguspärane käitumine, siis hädakaitse tema vastu ei ole lubatav.

Kohtupraktikal on tulnud suhteliselt harva kohaldada hädaseisundi sätteid. Ainult NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 26. juuni 1940. a. seadluse rakendamise praktikas tunnistavad kohtud töölt puudumise põhjuse mõjuvaks, kui puudumine oli tingitud hädaseisundist; näiteks arst hilineb polikliiniku valvekorda seepärast, et teda kutsuti kiiresti raske haige juurde, naistööline hilines tööle, sest tal polnud kellegi hoolde jätta oma äkiliselt haigestunud last, tööline hilines tööle seetõttu, et kustutas tema majas puhkenud tulikahju, jne. Kõik need töölt puudumise mõjuvad põhjused pole midagi muud kui hädaseisundi olukorra konkreetsed vormid.

§ 52. Hädaseisund vene kriminaalõiguse ajaloos ja välismaa kriminaalõiguses[20].

I. Hädaseisundi üksikuid juhtusid käsitlevaid sätteid tundsid juba vanad õigusallikad. Vene õigusallikaist leidub üksikuid sätteid hädaseisundi kohta 1649. a. Uloženije's ja Peeter I Sõjaväe ustaavis. 1649. a. Uloženije järgi oli võõraste loomade hukkamine enda kaitsmisel nende vastu mittekaristatav, kui see teostati „käsitsivõitluses ja mitte püssist". Sõjaväe ustaav käsitles võõra vara hävitamist mittekaristatavana, kui seda „nõuab hädavajalikkus". Peale selle tuli Sõjaväe ustaavi järgi karistust „vähendada või hoopis ära jätta", kui keegi „äärmises näljahädas varastas söödavat, joodavat või muud". 1845. a. Uloženije o nakazanijah vaatles hädaseisundi küsimust kõrvuti vääramatu jõuga. Hädaseisundi üldmõiste andis 1903. a. Ugolovnoje

[20] Rozin, Hädaseisundist, 1899.

uloženije: „Süüteoks ei loeta tegu, mis on sooritatud enese või teise inimese elu päästmiseks ohust, mis tekkis ähvarduse, seadusvastase sundimise või muu põhjuse läbi ja mida samal ajal ei saadud kõrvaldada muude abinõudega. Samuti ei loeta süüteoks tegu, mis on sooritatud enese või teise inimese tervise, vabaduse, sugulise puhtuse või muude isikuliste või varaliste hüvede päästmiseks ohust, mis tekkis ähvarduse, seadusvastase sundimise või muu põhjuse läbi ja mida samal ajal ei saadud kõrvaldada muude abinõudega, kui teo toimepanijal oli seejuures küllalt põhjust pidada tema poolt sünnitatavat kahju vähetähtsaks, võrreldes kaitstava hüvega. Nimetatud määrused ei kehti neil juhtudel, kui ohu eest kõrvalehoidumine ise loetakse süüteoks."

II. Kaasaegne välismaa kriminaalseadusandlus ei sisalda alati hädaseisundit käsitlevaid üldsätteid. Nii ei tunne Prantsuse kriminaalkoodeks hädaseisundi üldmõistet. Kriminaalõiguse teooria ja kohtupraktika viivad hädaseisundijuhud koodeksi § 64 alla, mis süüdimatuse kõrval käsitleb ka vääramatut jõudu: „Ei ole rasket kuritegu ega kuritegu, kui süüdistatav oma tegude sooritamise ajal oli tugeva hingelise erutuse seisundis või kui teda selleks sunniti jõuga, millele ta ei saanud vastu panna."

Šveitsi 1937. a. kriminaalkoodeksi § 34 tunnistab karistamatuks teod, mis on sooritatud hädaseisundis kas oma või võõra hüve, ja nimelt elu, tervise, vabaduse, au, vara päästmiseks, kui oht oli vahetu ja mitteväldidav teiste vahenditega. Hädaseisundiakti õiguspärasuseks nõuab seadus, et oht ei oleks tekitatud hädaseisundiakti toimepanija süülise käitumisega.

III. Hädaseisundi põhistamise küsimuse lahendas kodanlik kriminaalõiguse teooria mitmesuguselt. Loodusõiguse teooria põhistas teda tavaliselt endaalalhoiu-instinktiga, näiteks laevahukul oma elu päästmine teise hukkumise arvel.

Kant arvas, et hädaseisund ei või õiguspärastada seda, mis on kuriteoline. Kuid sääraseid juhtusid, nagu oma elu päästmine teise hukkumise arvel, pidas ta mittekaristatavaiks, sest karistusähvardus on siin jõuetu tapmist ära hoidma: ähvardav karistus ei saa kunagi olla suurem elu otsekohese kaotamise hirmust. Nendest Kant'i teesidest lähtuvad need hädaseisundi teooriad, mis tunnistavad hädaseisundis käitumise siiski mitte õiguspäraseks, vaid ainult vabandatavaks. Kokkukõlas oma psühholoogilise sunni teooriaga arvas Feuerbach, et hädaseisund kõrvaldab seepärast toimepandu süüksarvamise võimaluse, et isik, olgugi et ta oli teadlik seda tegu keelavast kriminaalseadusest, ei saanud antud tingimustes temast juhinduda.

Fichte õigustas hädaseisundis käitumist sellega, et kollisioonis olevate õiguste üheaegse säilimise võimatuse tõttu kõrvaldub neil tingimustel õiguse valitsemine üldse. Hegel tunnustas hädaõiguse esinemist, „kui elu on ülimas ohus ja selle päästmine põrkab kokku omandiga, mis on kaitstud teise isiku õigu-

sest". Seepärast arvas ta, et „elul kui eesmärkide kogumil on õigus minna vastupidi abstraktse õigusega. Kui teda võib näiteks säilitada tüki leiva varastamisega, siis hävitatakse sellega, tõsi küll, teise inimese omandit, kuid oleks ülekohtune käsitada seda üleastumist hariliku vargusena" [21].

Nendest Hegeli teesidest lähtuvad need hädaseisundi teooriad, mis tunnistavad hädaseisundis käitumist mitte üksnes vabandatavaks, mittekaristatavaks, vaid ka õiguspäraseks.

Hädaseisundis toimepandu õiguspärasuse või karistamatuse põhistamisel kasutab kaasaegne kodanlik teooria kas *subjektiivset kriteeriumi* (hädaseisundis käitunud isiku eriline psüühiline seisund) või *objektiivset kriteeriumi* (väärtuslikuma hüve päästmine vähem väärtusliku kulul — nn. vähema pahe teooria).

§ 53. Teised käitumise ühiskonnaohtlikkust kõrvaldavad asjaolud.

I. *Kannatanu nõusolek* on käitumise ühiskonnaohtlikkust kõrvaldav asjaolu rünnete puhul neile õigustele ja huvidele, mis on kannatanu vabas käsutuses. Kannatanu nõusoleku esinemine muudab toimepandud akti objektiivselt mitteühiskonnaohtlikuks, õiguspäraseks. Kannatanu nõusoleku kui käitumise ühiskonnaohtlikkust kõrvaldava asjaolu küsimus ei ole meie seadusandluses otseselt sätitud. Tuleb tunnistada, et kannatanu nõusolek võib käitumise õigusvastasuse kõrvaldada ainult järgmiste tingimuste esinemisel:

a) *Kui nõusolek on antud nende õiguste ja huvide rikkumiseks, mis on nõusoleku andnud isiku vabas käsutuses.* Teatud tingimustel on sellisteks ainult varaõigused ja isikulised huvid.

Seepärast on kannatanu nõusolekul eespool-nimetatud juriidiline tähtsus ainult vara- ja isikuvastaste kuritegude alal. Omaniku nõusolek asja äravõtmiseks kõrvaldab võimaluse rääkida vargusest, olgugi et asja võtmine toimus omaniku äraolekul. Nõusolek vabadusekaotuseks kõrvaldab võimaluse rääkida inimese seadusvastasest vabadusevõtmisest. Kõikide teiste kuritegude alal, kui rikutakse mingeid kollektiivi huve — sotsialistliku omandi või sotsialistliku riigi huve, ei kõrvalda isiku nõusolek, kelle hoolde oli usaldatud nende huvide kaitse, toimepandu kuriteolisust.

[21] *Hegel*, Kogutud teosed, VII k., 146.

b) Kui nõusolek on antud kannatanu isikuliste või varaliste huvide ja õiguste vaba käsutuse piirides. Isikuliste hüvede alal kannatanu nõusolek ei kõrvalda tema elule toimepandud ründe ühiskonnaohtlikkust. Kannatanu nõusoleku tunnistamine käitumise ühiskonnaohtlikkust kõrvaldavaks asjaoluks surmamise puhul on vastuolus kogu ühiskonna huvidega. Ta õõnestab üksikisiku arusaamist teise isiku elu puutumatusest. VNFSV 1922. a. KrK tahtlikku tapmist käsitleva § 143 algredaktsioon asus selles küsimuses teisel seisukohal. Nimetatud paragrahvi märkus käsitas mittekuriteolisena tapmist, mis oli sooritatud kaastundest või tapetu tungival palvel. Kuid praktika tõestas kiiresti niisuguse normi ühiskonnakahjulikkust, ja ta tühistati.

Rünnete alal üksikisiku käsutuses seisvaile varalistele hüvedele on kannatanu nõusolekul tähtsust vaid antud isikule kuuluva varalise õiguse ulatuses.

Kannatanu nõusolek tema omanduses oleva vara suhtes niisuguste tegude toimepanemiseks, mida tal eneselgi polnud õigus teostada, ei kõrvalda sooritatud tegude kuriteolisust. Seepärast tõuõhva tapmiseks omaniku poolt antud nõusolek ei kõrvalda tapmise kuriteolisust, sest ka omanikul enesel puudus õigus sooritada sellist tegu.

c) Kui antud nõusolekuga ei taotletud mingeid ühiskonnakahjulikke sihte.

Isikuvastaste rünnete korral võib seda selgitada kas sooritatu üldise iseloomu või kriminaalseaduse erisätte alusel. Toimepandu üldise iseloomu tõttu kõrvaldab kannatanu poolt kehavigastuse tekitamiseks antud nõusolek käitumise ühiskonnaohtlikkuse siis, kui see on toime pandud näiteks teadusliku eksperimendi sihiga. Kannatanu nõusolek kehavigastuse tekitamiseks ei kõrvalda teo kuriteolisust, kui nõusolek on antud selleks, et vigastuse tekitamise läbi saada invaliidsuse-pensioni.

Selliseks näiteks, kus kannatanu nõusolek kriminaalseaduse erisätte alusel ei kõrvalda isikuvastase ründe õigusvastasust, võib olla loote hävitamine ema nõusolekul. Töötajale tema nõusolekulgi selliste tingimuste seadmine, mille tõttu ta kaotas või võis kaotada oma töövõime, on vaatamata töötaja nõusolekule kuriteoline, sest sotsialistlik õigus tunnistab niisuguste tegude ühiskondlikku kahjulikkust töötajate tervisele.

Üksikisikute käsutuses seisvate varaliste hüvede ühiskonnaohtlikul rikkumisel või liigkasuvõtmisel ei oma kannatanu nõus-

olek juriidilist tähtsust, sest need teod, kuigi nad on sooritatud kannatanu nõusolekul, on ikkagi ühiskonnaohtlikud.

d) Kui antud nõusolek oli tõeline, s. t. kui selle andis süüdiv ja teovõimeline isik või tema seaduslik esindaja esindatava huvides, kui see anti vabatahtlikult ja mitte pettuse või füüsilise või psüühilise vägivalla sunnil (esimene näiteks kelmuse puhul, teine — avaliku varguse, röövimise, vägistamise puhul) ja kui lõpuks nõusolek anti vastava käitumise eel või ajal, mitte aga pärast selle toimepanemist. Pärast kuriteo toimepanemist antud nõusolek ei kõrvalda toimepandu kuriteolisust, mispärast kannatanu andestamine vargale ei kõrvalda varga poolt sooritatu kuriteolisust.

II. Professionaalsete funktsioonide täitmine. Ühiskonnakasulike professionaalsete funktsioonide täitmine võib sageli võtta niisuguse kuju, mis oma välistelt tunnustelt moodustab kuriteokoosseisu, näiteks hamba väljatõmbamine hambaarsti poolt — kerge kehavigastuse, jala amputeerimine kirurgi poolt — raske kehavigastuse, jne. Kui kutseliste funktsioonide täitmine toimub antud kutsele kohaste vahenditega, siis säärase tegevuse sotsiaalne kasulikkus kõrvaldab toimepandu õigusvastasuse. Seepärast arsti tegevuses, kes ühiskonnakasuliku eesmärgi saavutamiseks tekitab väliselt kujult kehavigastusi, ei moodusta kuriteokoosseisu. Kõigil neil juhtudel aga, kus kutseliste funktsioonide täitmist teostatakse mitte ühiskonnakasuliku, vaid mingisuguste sotsiaalselt kahjulike sihtidega, ei kõrvaldu toimepandu kuriteolisus. Näiteks ei kõrvalda arsti poolt mitte patsiendi haigusseisundi tõttu, vaid sõjaväeteenistuskohusest kõrvalehoidumisele kaasaaitamiseks teostatav kirurgiline operatsioon arsti teo ühiskonnaohtlikku iseloomu. Kui patsiendi tervist kahjustati arsti eksituse läbi, nende asjaolude ebaõige hinnangu tõttu, millistel tal oleks tulnud tarvitada üht või teist vahendit, siis vastutab arst kahju ettevaatamatu tekitamise eest eeldusel, et ta antud tingimuste kohaselt oleks pidanud kahjustamist ette nägema. Neil juhtudel, kus arst on ametiisik, võib ekslik arstimine kaasa tuua tema kriminaalvastutusele võtmise lohaka suhtumise eest oma teenistuskohustustesse.

Tavaliselt nõutakse arstlike funktsioonide teostamisel ka patsiendi nõusolekut. Patsiendi nõusolekut ei nõuta neil juhtudel, kus seda ei või saada haige erilise seisundi tõttu, arstiteadus aga dikteerib ähvardava ohu vältimiseks vastavate vahendite viivitamatu tarvituselevõtu.

Eriti suurt praktilist tähtsust omab haige nõusolek operatsioonide teostamisel. Kehtiva seadusandluse kohaselt (VNFSV VKTK ja RKN dekreet „Meditsiiniliste töötajate professionaalsest tööst ja õigustest" — VSKK 1924, nr. 88, art. 892) tuleb täisealistele teostada kirurgilist lõikust „haige nõusolekul, aga alla 16-aastastele isikutele või vaimuhaigetele — vanemate või hooldajate nõusolekul". Inimese elu või tähtsate organite päästmiseks hädatarvilikke ja edasilükkamatuid operatsioone võib konsultatsiooni alusel teiste arstidega teostada ilma vanemate või hooldajate nõusolekuta siis, kui viimastelt ei saa seda küsida ilma lõikuse hilinemise riskita. Samasugune operatsioon on lubatav ilma haige nõusolekuta, kui ta viibib meelemärkuseta olekus. Kui ka konsultatsioon on seotud hilinemise riskiga, on arstile jäetud õigus operatsiooni üle iseseisvalt otsustada, teatades sellest öö-päeva jooksul tervishoiuosakonnale.

III. Kohusliku käsu täitmine alluva poolt on samuti asjaolu, mis kõrvaldab alluva poolt toimepandu õigusvastasuse. Alluvale on kohuslik ainult ülema seaduslik käsk. Seaduslik on käsk, mis: a) on antud vastava ülema poolt oma alluvale, b) ei ületa käsuandja pädevuse piire, c) sisult ei käsi midagi ilmselt kuriteolist ja lõpuks d) on antud vastava vormi kohaselt, kui seadus säärast vormi nõuab.

Kohusliku käsu kui õigusvastasust kõrvaldava asjaolu küsimus ei ole kriminaalkoodeksis lahendatud. Alluva poolt temale seaduspäraselt antud käsu täitmine, mis hiljem osutub oma sisult kuriteoliseks, kõrvaldab alluva käitumise õigusvastase iseloomu. Säärase käsu täitmise eest kannab vastutust ainuüksi ülem, kes käsu andis.

NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium ei leidnud oma 28. märtsi 1939. a. määruses elektrimontöör T. käitumises kuriteokoosseisu, kes vabriku peamehaaniku S. korraldusel lülitas voolu sisse hetkel, mil brigadiir Š. õlitas S. käsul masinat, mille tulemusena Š. sattus masina vahele ja see lõikas tal esimese ning keskmise sõrme otsad ära. Kriminaalasjade Kohtukolleegium ei leidnud T. käitumises kuriteokoosseisu seepärast, et T. lülitas voolu sisse S. otsese käsu kohaselt, täites seega oma ülema poolt tehtud ja temale seaduslikku korraldust. Selle korralduse tagajärgede eest peab vastutust kandma üksnes selle andja peamehaanik S.

Ebaseaduslik käsk ei ole alluvale täitmiseks kohuslik. Täites ebaseadusliku käsu käitub alluv objektiivselt ühiskonnaohtlikult. Kui alluv oli teadlik täidetava käsu ebaseaduslikkusest, siis arvatakse toimepandu talle tahtlikuks süüks; ülema käsu täitmise korras käitumise fakt ise, kui see näitab alluvat sotsiaalselt vähem

ohtlikuna, võib esineda vaid määratava karistuse suurust mõjutava asjaoluna.

Punaarmee ja Meresõjalaevastiku kaitsevõimsusele on erilise tähtsusega oma ülemuse käsu vastuvaidlematu täitmine alluva poolt. Seetõttu lausub Punaarmee 1940. a. Distsiplinaarmäärustik: „Komandöri ja ülema käsk — on alluvale seaduseks. Seda peab täitma vastuvaidlematult ja tähtajaks. Käsu mittetäitmine on kuritegu ja karistatav sõjatribunali poolt" (§ 8). Alluv sõjaväelane ei tohi laskuda temale teenistuse alal antud käsu õiguspärasuse või mitteõiguspärasuse hindamisele. Kui käsk osutub õigusvastaseks, siis vastutab selle eest üksnes käsu andnud komandör, mitte aga selle täitnud alluv sõjaväelane. Alluva sõjaväelase poolt temale ülemuselt antud käsu täitmine kõrvaldab kõigi nende käitumiste õigusvastase iseloomu, milledes väljendub selle käsu täitmine.

IV. Oma õiguse teostamine seadusega lubatud piirides esineb ka toimepandu ühiskonnaohtlikkust kõrvaldava asjaoluna, kuigi ta oma välistelt tunnustelt vastabki mõnesuguse kuriteokoosseisu tunnustele. Oma õiguse teostamine, mis ületab seadusega lubatud piirid, ei ole õiguspärane ja kuulub arutamisele üldreeglite kohaselt nagu iga teine ühiskonnaohtlik käitumine. Oma õiguse teostamine mitte sel kujul, nagu see on lubatud seadusega, võib moodustada kuriteo erikoosseisu, näiteks omavoli. Küsimust, kas antud konkreetsel juhul on tegemist oma õiguse teostamisega, mis kõrvaldab toimepandu ühiskonnaohtlikkuse, võib otsustada üksnes pärast seda, kui on kindlaks tehtud, millises ulatuses ja vormis lubab kehtiv seadusandlus antud õigust teostada.

Näiteks on vanemlike õiguste teostamine seotud rea sunnivahendite rakendamisega lapse suhtes. Oma lapse liikumisvabaduse piiramine vanemate poolt esineb mitte õigusvastase vabaduse-võtmisena, vaid õiguspärase käitumisena. Lapse piinamine vanemate poolt ei ole vanemlike õiguste teostamine; ta on õigusvastane käitumine ja moodustab kuriteokoosseisu.

V. Seaduse täitmine. Käitumine, mis seisab seaduse eeskirjade ja nõudmiste täitmises, ei saa olla õigusvastane. Ta ei sisalda endas tunnusena ühiskonnaohtlikkust, mis on iga kuriteolise käitumise tunnus. Seepärast, kui seaduse täitmiseks toimepandu väliselt sarnanebki mingi käitumisega, mis moodustab teatava kuriteokoosseisu, ei ole ta siiski mitte käsitatav kuriteona. Näiteks kelleltki tema vabaduse võtmine esineb kuriteona, kuid

vabadusevõtmine, mis teostatakse kohtu otsuse alusel karistusena, või vabadusevõtmine, mida seaduse alusel rakendatakse tõkevahendina selleks, et takistada isikut kõrvale hoidumast kohtust ja uurimisest, ei esine kuriteona. Vara võtmine võõrast valdusest moodustab ühe või teise riisumiskoosseisu, kuid süüdimõistetu vara konfiskeerimine kohtuotsuse alusel esineb seaduse täitmisena ja ei moodusta kuriteokoosseisu. Põhimõte, et seaduse täitmine ei moodusta kuriteokoosseisu, et seaduse täitmine kõrvaldab toimepandu ühiskonnaohtliku iseloomu, on niivõrd ilmne, et ei vaja mainimist kriminaalkoodeksis.

XV peatükk.

KURITEOLISE KÄITUMISE ARENGU STAADIUMID.

§ 54. Vastutuse alused kuriteolise eeltegevuse eest.

I. Kuritegu on lõpule viidud, kui subjekti poolt toimepandu sisaldab kõik antud kuriteokoosseisu tunnused. Tahtliku kuriteo toimepanemise protsessis võib eristada järgmisi staadiume: tahtluse avaldamine, ettevalmistus kuriteoks, kuriteo katse ja lõpuleviidud kuritegu. Kuriteolise käitumise arengut tahtluse avaldamise momendist alates kuni selle täieliku teostamiseni võib nimetada kuriteoliseks eeltegevuseks.

Sotsialistlik kriminaalseadusandlus sätib kriminaalvastutuse kuriteolise eeltegevuse eest olenevalt sellest, mil määral on toimepandu ühiskonnaohtlik ja mil määral temas on väljendatud toimepanija enda ühiskonnaohtlikkus.

Tahtluse avaldamine, niivõrd kui see ei seisne mingis ühiskonnaohtlikus käitumises, ei saa üldreeglina enesega kaasa tuua kriminaalvastutust. Kriminaalvastutuse küsimuse tahtliku kuriteo eest seab meie kriminaalseadusandlus alates kuriteoks ettevalmistamise staadiumist. Käitumine, mis on suunatud kuriteolise tahtluse teostamisele, võib tunnistada toimepandu kui ka toimepanija teatavat ohtlikkust. Sealjuures ilmnenud toimepandu ja toimepanija isiku ohtlikkuse aste määrab kriminaalvastutuse iseloomu kuriteolise eeltegevuse, kuriteo ettevalmistuse ja kuriteo katse eest.

Kehtiva kriminaalseadusandluse järgi määrab käitumise ja toimepanija isiku ühiskonnaohtlikkus kuriteo ettevalmistuse

ja kuriteo katse kriminaalvastutuse. Kuid see põhimõte pole meie seadusandlusele mitte alati omane olnud.

Vastavalt 1919. a. „Juhtivatele põhimõtetele" olid karistatavad nii kuriteo ettevalmistus kui ka katse. Kuid sealjuures „Juhtivad põhimõtted" toonitasid, et nii ettevalmistus kui ka katse iseenesest veel ei saa kergendada karistust; repressiooni raskuse määras „Juhtivate põhimõtete" kohaselt kurjategija enese ohtlikkuse aste. Seega ei andnud „Juhtivad põhimõtted" kohtu poolt karistusmäära valikul tähtsust kuriteolise kavatsuse teostamise astmele; „Juhtivad põhimõtted" ei võtnud arvesse käitumise ühiskonnaohtlikkuse määra, niivõrd kui see on seoses sellega, et kuritegu osutus mittelõpuleviiduks.

Erinevalt „Juhtivatest põhimõtetest" tunnistas VNFSV 1922. a. KrK üldreeglina kuriteo ettevalmistuse karistamatuks. Ettevalmistus tõi enesega kaasa kriminaalvastutuse ainult juhul, kui mingi kuriteo toimepanemist ettevalmistavad teod ise sisaldasid eneses mingi teise lõpuleviidud kuriteo koosseisu. Kuid juba 1923. a. tühistati VNFSV 1922. a. KrK § 12 ja kohtule anti õigus kohaldada kuriteoks ettevalmistunud isiku suhtes tema tunnistamise korral ühiskonnaohtlikuks sotsiaalse kaitse vahendeid, mis on ette nähtud KrK §-s 46, s. t. väljasaatmist, keeldu teenida teataval ametikohal või töötada mõnel tegevus- või tööndusalal. VNFSV 1922. a. KrK järgi oli katse karistatav nagu lõpuleviidud kuritegu, kuid karistuse määramisel võis kohus arvesse võtta kahjulike tagajärgede puudumist või nende vähest tähtsust. Seega omistas VNFSV 1922. a. KrK erinevalt „Juhtivatest põhimõtetest" kuriteo ettevalmistamise ja katse kriminaalvastutuse küsimuse lahendamisel suurt tähtsust kuriteolise tahtluse teostamise astmele ja toimepandu enese ühiskonnaohtlikkuse astmele. Üldreeglina ta ei karistanud ettevalmistust ja juhtis kohtu tähelepanu vajadusele arvestada katse eest karistuse määramisel kahjulike tagajärgede puudumist või vähest tähtsust.

II. „Põhialuste" §-s 11 öeldakse kuriteolise käitumise arengu staadiumi kohta järgmist: „Kui alatud kuritegu jäi lõpule viimata, s. t. kui kuriteoline tagajärg mingisugustel põhjustel ei saabunud, siis juhindub kohus sotsiaalse kaitse vahendi valikul, mis kriminaalseaduses on sätitud antud liiki kuriteo eest, kuriteo toimepannud isiku ohtlikkuse astmest ja kuriteolise kavatsuse teostamise astmest." See paragrahv võib anda põhjust arvamiseks, et ta peab silmas vaid kuriteo katset (alatud kuritegu). Siiski taheti selle sõnastusega hõlmata nii kuriteo ettevalmistust kui ka kuriteo katset.

„Põhialused" ei kasuta termineid „katse" ja „ettevalmistus". Nad näevad ette, et kohtul tuleks karistuse määramisel arvestada mitte üksnes kurjategija ohtlikkuse, vaid ka kuriteolise kavatsuse teostamise astet. Järelikult annavad „Põhialused" kohtu poolt karistusmäära valikul tähtsuse kuriteolise käitumise arengu teatud staadiumile, vaatamata sellele et nad tunnistavad lubatavaks kriminaalvastutusele võtmise mitte ainult kuriteo katse, vaid ka ettevalmistuse eest.

Vastavalt „Põhialustele" tunnistas VNFSV 1926. a. KrK karistatavaks mitte ainult katse, vaid ka kuriteoks ettevalmistuse. Selles seisab 1926. a. KrK oluline erinevus 1922. a. KrK-st kuriteolise käitumise arengu staadiumide küsimuses.

Kuid seejuures sätib VNFSV 1926. a. KrK, et kohus peab karistuse valikul „arvestama katse või ettevalmistuse toimepannud isiku ohtlikkust, kuriteo valmistatuse määra ja kuriteo tagajärgede saabumise lähedust, samuti ka põhjusi, millede mõjul kuritegu jäi lõpule viimata".

Seega annab VNFSV 1926. a. KrK kohtule detailsed juhised vajaduse kohta arvestada karistuse määramisel kuriteolise eeltegevuse eest mitte üksnes isiku enese ühiskonnaohtlikkust, vaid ka toimepandu ühiskonnaohtlikkust: kuriteo ettevalmistatust, tema tagajärgede tekkimise lähedust ja põhjusi, miks kuritegu jäi lõpule viimata. Need juhised ütlevad, et kohus peab karistuse määramisel arvestama seda staadiumi (ettevalmistus või katse), milleni süüdlane arendas oma kuriteolise käitumise.

III. Sotsialistlik kriminaalseadusandlus ei sisalda sätteid karistuse kohuslikust kergendamisest ettevalmistuse ja katse eest, võrreldes lõpuleviidud kuriteo karistatavusega. VNFSV KrK § 19 kohaselt jälitatakse katset ja ettevalmistust nagu lõpuleviidud kuritegu. Siiski ei tohi siit järeldada, et kuriteolist eeltegevust tuleb alati karistada nagu lõpuleviidud kuritegu. See tähendab vaid seda, et ettevalmistuse või katse esinemisel tuleb süüdistus esitada VNFSV KrK üldosa § 19 ja eriosa selle paragrahvi järgi, mis näeb ette antud kuriteo lõpuleviidud koosseisu. Karistuse valikul kuriteolise eeltegevuse eest juhindub kohus ülaltoodud kriteeriumidest ja määrab karistuse kuriteolise eeltegevuse, s. o. kuriteo ettevalmistuse või selle katse eest kriminaalkoodeksi eriosa vastava paragrahvi karistussanktsiooni piirides. Tavaliselt määrab meie kohtupraktika nende eest vähema karistuse kui lõpuleviidud kuriteo eest.

Oma 1938. a. määruses N., P. jt. asjas, kes mõisteti 7. augusti 1932. a. seaduse järgi süüdi sotsialistliku omandi riisumise ettevalmistuses, osutas NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium kuriteolise käitumise arengustaadiumi tähtsusele karistusmäära valikul. Kriminaalasjade Kohtukolleegium leidis, et kohtu eksitus tuleneb kohtu tähelepanematusest kuritegude eristamise vastu kuriteolise tahtluse teostamise määra järgi ja küsimuse vastu, millisel momendil lakkas kuriteolise kavatsuse teostamine; see tingiski seda, et kõikidele kaebealustele mõisteti liialt karmid karistusmäärad.

Meie kriminaalseadus jätab kohtule õiguse kohaldada karistust ettevalmistavate tegude eest, kuid see ei tähenda, et kohus

peab iga ettevalmistava teo eest alati karistust rakendama. Ainult siis, kui ettevalmistavad teod on ohtlikud sotsialistliku riigi või sotsialistliku ülesehituse huvidele või kodanike õigustele ja huvidele, peavad nad enesega kaasa tooma kriminaalvastutuse. Kohtupraktika võtab võrdlemisi harva ettevalmistavate tegude eest kriminaalvastutusele. Juba VNFSV KohtuRK ja Ülemkohtu direktiivkiri KrK kohaldamise kohta 1926. a. redaktsioonis märgib, et kuriteo ettevalmistuse eest võib karistust kohaldada ainult neil juhtudel, kui kuritegu ettevalmistavad teod „omandasid kuriteolise tahtluse teostamise alguse kindla konkreetse kuju, ja seepärast esinevadki ühiskonnaohtlikena".

Mõnedel juhtudel ei tule ka kuriteo katse puhul, kui see puutub suhteliselt vähem tõsistesse kuritegudesse, kohaldada karistust. Kui ettevalmistust või katset ei saa nende vähese tähtsuse ja kahjulike tagajärgede puudumise tõttu tunnistada ühiskonnaohtlikuks, siis võidakse VNFSV KrK § 6 märkuse alusel kriminaaljälitamine nende suhtes lõpetada.

§ 55. Lõpuleviidud kuritegu.

I. Kuritegu on lõpule viidud, kui subjekti poolt toimepandu sisaldab antud kuriteokoosseisu kõik tunnused. Seega lahendatakse lõpuleviidud kuriteo esinemise küsimus sõltuvalt antud kuriteokoosseisu kirjeldusest kriminaalkoodeksi eriosas. Kuritegu võib osutuda lõpuleviiduks mitte ainult siis, kui antud objektile on tekitatud mingi kahju, vaid ka siis, kui see objekt on asetatud üksnes kahjutekitamise ohtu. Sellest momendist peale võib kriminaalseadus tunnistada lõpuleviidud kuriteo olemasolu. Nii esineb näiteks VNFSV KrK § 133 lg. 3 järgi lõpuleviidud kuriteona töötaja teadvalt asetamine mitte ainult seesugustesse töötingimustesse, milledes ta kaotas oma töövõime, vaid ka seesugustesse, milledes ta võis kaotada oma töövõime.

II. Kuriteo lõppmomendi ülekandmisega kuriteolise käitumise arengu sellesse staadiumi, milles kuritegu ei ole sisuliselt veel täiesti lõpule viidud, luuakse kuriteo „kärbitud" koosseisud. Sellel seadustehnilisel võttel on suur tähtsus neis kriminaalkoodekseis, kus kuriteo ettevalmistus ei too üldse kaasa kriminaalvastutust, katse puhul aga nähakse ette karistuse kohuslik kergendamine. „Kärbitud" koosseisu loomisega, kus kuriteo lõppmoment on sisuliselt üle viidud katsestaadiumi, osu-

tub võimalikuks: 1) kõrvaldada kriminaalvastutuse kohuslik kergendamine kuriteo katse eest, sest seda katset ennast vaadeldakse lõpuleviidud kuriteona, 2) vaadelda kuriteo katsena seda staadiumi kuriteolise käitumise arengus (ettevalmistust), mis üldreeglina muude kuritegude toimepanemisel ei too kaasa kriminaalvastutust. „Kärbitud" koosseisu abil võib lõpuleviidud kuriteona käsitleda ka ettevalmistavaid tegusid.

Nõukogude kriminaalõiguses ei oma kuriteo „kärbitud" koosseisude loomine säärast tähtsust, sest meie kriminaalseadus mitte ainult ei tunne karistuse kohuslikku kergendamist katse eest, vaid lubab vajaduse korral karistada ka ettevalmistust lõpuleviidud kuriteona. Seepärast on meie seadusandluses „kärbitud" koosseisude säilitamisel mõtet vaid neil juhtudel, kus seadus peab ühel või teisel kaalutlusel vajalikuks vaadelda lõpuleviidud kuriteona mingit kahjutekitamise ohtu, olenematult kahjuliku tagajärje tekkimisest. Nii käsitleb meie seadus (VNFSV KrK § 133) töölise elu ja tervise kaitse huvides lõpuleviidud kuriteona mitte üksnes tema tervise kahjustamist vastavate töökaitseseaduste mittejärgimise tagajärjel, vaid ka töötaja säärastesse tingimustesse asetamise fakti, milles ta võib kaotada töövõime, kuigi tegelikult sellest mingeid kahjulikke tagajärgi ei tekkinud. Inimese elu kaitse huvides tunnistab VNFSV KrK § 156 lõpuleviidud kuriteoks sääraste isikute teadvalt elule ohtlikku seisundisse jätmise fakti enese, kes ei olnud suutelised tarvitusele võtma eneseabihoiu-abinõusid, kuigi sellest ei tekkinud mingeid kahjulikke tagajärgi. Toodud näidetes võib kuriteo toimepannud isikul üldse puududa tahtlus tekitada mingeid kahjulikke tagajärgi, kuid esineb teadlikkus, et teine isik asetatakse elule ohtlikku seisundisse.

§ 56. Tahtluse avaldamine.

I. Tahtluse avaldamine (puhas tahtlus) on tema väljendamine suuliselt, kirjalikult või muul viisil. Tahtluse avaldamine on kuriteolise käitumise sääraseid arengustaadiume, mis üldreeglina ei too kaasa kriminaalvastutust. Tahtluse avaldamine kurjategija poolt võib tuua kriminaalvastutuse ainult tingimusel, kui avaldamine ise mingeil põhjusil moodustab lõpuleviidud kuriteo koosseisu. See võib olla tingitud sellest, et tahtluse avaldamine esineb säärastes vormides, mis iseenesest on ühiskonnaohtlikud.

II. Tahtluse avaldamise eriliigiks on ähvardus. Ähvardus

toime panna kuritegu ei moodusta üldreeglina kuriteokoosseisu. 1922. a. KrK vastuvõtmisel lükkas VNFSV VKTK tagasi paragrahvi, mis nägi ette kriminaalvastutuse ähvarduse eest. Alles koodeksi eri täiendusega, mis võeti VKTK poolt vastu 1929. a. 25. märtsil, sätiti teatud ulatuses kriminaalvastutus kuriteo toimepanemise ähvarduse eest. See täiendus on KrK-sse võetud §-na 73[1], mis käsitleb ametiisikute või ühiskondlike töötajate ähvardamist tapmisega, vara hävitamisega või vägivalla tarvitamisega, kui seda tehakse nende teenistusliku või ühiskondliku tegevuse katkestamise või selle iseloomu muutmise sihil ähvardaja huvides. Selle paragrahvi kehtestamise tingis vajadus kõvendada ühiskondlike töötajate ja nõukogude võimu esindajate kaitset klassivaenuliste elementide vastu. Ähvardus on siin abinõuks sundida ametiisikuid või ühiskondlikke töötajaid muutma oma tegevust ähvardaja huvides. Siin ei avaldu üksnes tahtlus (tappa, vara hävitada, tarvitada vägivalda), vaid sooritatakse ka teine lõpuleviidud kuritegu — kallaletung nende isikute vabadusele ning sellega ühtlasi vastutöötamine riikliku aparaadi normaalsele tegevusele.

1932. a. 7. augusti seadus riiklike ettevõtete, kolhooside ja kooperatiivsete varade kaitse ja ühiskondliku (sotsialistliku) omandi kindlustamise kohta näeb kolmandas osas riikliku kuriteona spetsiaalselt ette ähvarduse kasutamise kolhoosnike vastu kui ka sellise ähvarduse rakendamise propageerimise sihiga sundida kolhoosnikke, selleks et vägivaldselt hävitada kolhoosi, lahkuma kolhoosist. Ähvardus esineb ka siin mitte ainult isiku tahtluse väljendusena panna toime mingit vägivalda kolhoosniku suhtes, vaid ühtlasi vahendina muude ühiskonnaohtlike sihtide saavutamiseks (kolhoosi hävitamine, kolhoosniku sundimine kolhoosist lahkuma).

Ainult Turkmeeni NSV KrK käsitleb isikuvastaste kuritegude peatükis (§ 143) erikuriteona ähvardust kedagi surmata või toime panna muid vägivallaakte, kui seejuures on antud küllaldane alus karta ähvarduse täideviimist. Neil juhtudel, kus pole karta ähvarduse täideviimist, ei ole tahtluse avaldamise fakt iseenesest veel ühiskonnaohtlik ja ei too enesega kaasa kriminaalvastutust.

§ 57. Ettevalmistus ja katse.

I. Kuriteo ettevalmistus seisab kuriteo toimepanemiseks riistade ja vahendite otsimises või kohandamises ja kuriteo toime-

panemise tingimuste loomises (VNFSV KrK § 19). Nii tuleb ettevalmistuse hulka arvata ka niisugused teod nagu tapmiseks kirve hankimine, koha järeleuurimine, kust võiks varguse sooritamiseks majja tungida, kuriteo osaliste otsimine, tapmise toimepanemiseks varitsemisele minek, klišeede valmistamine valetšervontside trükkimiseks jne.

II. VNFSV KrK nimetab §-s 19 ettevalmistuse kõrval kuriteolise käitumise arengu erilise staadiumina ka kuriteo katset, kuid ei anna katse mõiste määrangut. Et VNFSV KrK käsitab kuriteo toimepanemiseks riistade ja vahendite kohandamist ettevalmistusena, siis on katsena VNFSV KrK seisukohalt käsitatav vahetult kuriteo toimepanemisele suunatud käitumine. Nii sätib katset ka Ukraina NSV KrK. Seega on kuriteo katse antud siis, kui tappa kavatsev isik ängab noaga või laseb, kuid oma ohvrist mööda, või kui varastada kavatsev isik pistab käe võõrasse taskusse või tungib suletud ruumi, kus asetseb asi, jne.

Katse võib olla lõpetatud või lõpetamata. Lõpetamata on niisugune katse, mille puhul isik ei teostanud veel kõike seda, mida ta oma kavatsuse täideviimiseks vajalikuks pidas. Lõpetatud on niisugune katse, mille puhul isik teostas kõik selle, mida ta oma kavatsuse täideviimiseks vajalikuks pidas, kuid millegipärast tagajärg ikkagi ei saabunud. Seda kuriteolise kavatsuse teostamise erinevust võib arvestada karistuse määramisel katse eest.

III. Kuriteo ettevalmistus ja katse ei või aset leida kõikide kuritegude puhul. Nende mõistete rakendamise ala on piiratud nii kuriteokoosseisu teatavate subjektiivsete elementidega kui ka tema objektiivsete omadustega.

a) Ettevalmistuse ja katse mõiste rakendamise piiramine kuriteo subjektiivsete omadustega. Ettevalmistusest ja katsest ei saa olla juttugi ettevaatamatute kuritegude puhul. Ettevalmistus ja katse on tahtliku kuriteo arengustaadiumid. Kuriteo jätkamisest vabatahtliku loobumise korral kõneleb kriminaalkoodeks kuritegu toime panna kavatsenud isikuist, järelikult arvestab ta tahtlikku käitumist.

Kas on kuriteolise eeltegevuse (katse ja ettevalmistuse) mõiste rakendatav mitte üksnes otsese tahtlusega, vaid ka eventuaalse tahtlusega toimepandavatele kuritegudele? Loogiliselt võib kujutleda kuriteolise eeltegevuse esinemist ka eventuaalse tahtluse rea-

liseerimisel. Kuid rõhuv enamik juhtusid on sellised, kus praktiliselt on raske tuvastada eventuaalse tahtlusega toimepandava kuriteo ettevalmistuse või katse esinemist. Eventuaalse tahtluse juhtudel on isiku käitumine vahetult suunatud muude sihtide saavutamisele. Järelikult, kui kuriteoline tagajärg, mille suhtes eeldame antud isikul eventuaalse tahtluse olemasolu, tõeliselt ei teki, võib kurjategija sageli eduga eitada kuriteolise tagajärje saabumise võimaluse teadlikku möönmist.

b) Ettevalmistuse ja katse mõiste rakendamise piiramine objektiivsete omadustega. Ettevalmistus ja katse ei ole võimalikud nn. „formaalsete" kuritegude (§ 40) juures siis, kui need pannakse toime tegevusetuse teel. Neil juhtudel on kriminaalõiguslikult täiesti ebaoluline, milline oli subjekti käitumine selle momendini, millal ta ei sooritanud tegu, mida ta oli kohustatud sooritama. Ettevalmistus ja katse ei ole võimalikud ka nende „formaalsete" kuritegude puhul, mis sooritatakse aktiivse käitumisega, milles juba tegevuse esimene akt täielikult moodustab antud kuriteokoosseisu. Ettevalmistus ja katse on võimalikud kõikide ülejäänud kuritegude puhul, mis on toime pandud nii teo kui ka tegevusetuse läbi.

§ 58. Vabatahtlik loobumine.

I. Kuriteolise eeltegevuse eest kriminaalvastutust kõrvaldavaks asjaoluks on vabatahtlik loobumine.

Vabatahtlik loobumine on alatud kuriteolise eeltegevuse jätkamisest loobumine, kus juures tegija on teadlik selle lõpuleviimise tegelikust võimalikkusest. Vabatahtlik loobumine puudub, kui kurjategija loobub kuriteolise eeltegevuse jätkamisest seetõttu, et veendub selle lõpuleviimise tegelikus võimatuses, näiteks varas loobub vargusekatsest seetõttu, et tal ei lähe korda lukku lahti murda.

Vabatahtliku loobumise korral määrab kohus karistuse üksnes nende käitumiste eest, mis katse teostaja või ettevalmistaja poolt olid faktiliselt toime pandud (VNFSV KrK § 19). Seega võib vabatahtliku loobumise korral järgneda kriminaalvastutus mitte antud kuriteo ettevalmistuse või katse, vaid üksnes mingi teise sel puhul faktiliselt lõpuleviidud kuriteo eest. Selle tingimuse puudumisel ei kanna ettevalmistusest või katsest vabatahtlikult loobunud isik üldse kriminaalvastutust. Seepärast võib ukse sissemurdmisega teostatud varguse toimepanemise katsest vaba-

tahtlik loobumine kaasa tuua kriminaalvastutuse vara rikkumise eest, vabatahtlikult jäetud vägistamiskatse võib kaasa tuua vastutuse vägivalla eest isiku vastu, vabatahtlikult jäetud mürgitamise ettevalmistus võib kaasa tuua kriminaalvastutusele võtmise kangete mürkainete hoidmise eest jne.

II. Vabatahtliku loobumise tunnistamine asjaoluks, mis kõrvaldab kriminaalvastutuse toimepandud kuriteolise eeltegevuse eest, on tingitud järgmistest kaalutlustest.

Esiteks, vabatahtlik katsest või ettevalmistusest loobumine osutab katse või ettevalmistuse toimepannud isiku ühiskonnaohtlikkuse puudumisele ning mõningatel juhtudel ka toimepandud ettevalmistuse või katse ühiskonnaohtlikkuse äralangemisele. Teiseks, võimalus ilma kriminaalvastutusele võtmiseta taanduda juba alatud katsest või ettevalmistusest võib isikut mõjutada pooleli jätma juba alatud kuriteolist käitumist. Kurjategijale on kuriteolise käitumise arengu selles staadiumis tee taandumiseks ikkagi veel avatud. Sellega luuakse võimalus mõningatel juhtudel kuriteo toimepanemist vältida.

Motiivid, mis mõjutasid subjekti loobuma alatud kuriteolise eeltegevuse jätkamisest, võivad olla mitmesugused. Tähtis on, et subjekt, olles teadlik selle jätkamise võimalusest, täielikult loobub alatud kuriteolise tegevuse jätkamisest. Kuriteolise eeltegevuse kriminaalvastutuse kõrvaldamiseks on vajalik, et leiaks aset jätkamisest loobumine, mitte aga alatud kuriteolise käitumise ajutine katkestamine. Seepärast, kui subjekt katkestab katse mõneks ajaks selleks, et teostada seda soodsamail tingimusil, ei ole niisugune katkestamine käsitatav kriminaalvastutust kõrvaldava katse jätkamisest loobumisena. Näiteks ei või varast, kes saab aru, et ta kaasatoodud riistadega suudab vaid suure vaevaga tulekindla rahakapi lahti murda, käsitleda katsest vabatahtlikult loobununa, kui ta alatud sissemurdmise katkestab selleks, et kohale tuua teisi riistu.

III. Vabatahtlik loobumine on mõeldav igasuguse kuriteoks ettevalmistamise puhul. Üldreeglina peab ta avalduma isiku passiivses käitumises — hoidumises kuriteolise eeltegevuse edasisest jätkamisest. Seejuures võib esineda ka aktiivne käitumine, näiteks kuriteoriistade hävitamine, kuid üldreeglina ei ole see vabatahtliku loobumise olemasoluks nõutav. Nõutav võib see olla ainult neil juhtudel, kus ettevalmistus esineb kuriteole kihutamise või kaasaaitamise kujul.

Kuriteo katsest vabatahtlikult loobumine on mõeldav kõigil neil juhtudel, kus subjekt veel säilitab valitsemise edasiste tegude üle või omab veel võimalust takistada oma käitumise tagajärgede saabumist. Katse puhul võib vabatahtlik loobumine väljenduda nii passiivses kui aktiivses käitumises. Ses suhtes tuleb eristada lõpetamata ja lõpetatud katset.

Lõpetamata katse puhul avaldub vabatahtlik loobumine passiivses käitumises — hoidumises kuriteolise tagajärje tekkimiseks vajalike edasiste tegude toimepanemisest (tõstes käe löömiseks, langetab ta selle ega tekita teisele isikule mingit kahju).

Vabatahtlik loobumine ei või esineda igal lõpetatud katse juhul. See on võimalik üksnes siis, kui kuriteo teostamiseks vajaliku käitumise ja kuriteo tegeliku teostumise vahel on kausaalse seose arengus veel enamvähem tunduv ajavahemik. Neil juhtudel peab vabatahtlik loobumine väljenduma kuriteolise tagajärje ärahoidmisele sihitud aktiivses käitumises, näiteks mürgitaja annab oma ohvrile vastumürki või kutsub õigeaegselt arsti. Seejuures võib see isik vastutada üksnes faktiliselt toimepandud lõpuleviidud kuriteo — teisele isikule tervisrikke tekitamise, samuti mürkaine seadusvastase hoidmise eest.

Välismaa kriminaalõigus vaatleb vabatahtlikku loobumist lõpetatud katse puhul tavaliselt „tegelikku kahetsemist" käsitlevais erisätteis, kusjuures neil juhtudel esitatakse nõue, et kuriteolise tagajärje ärahoidmine oleks teostatud enne, kui toimepandud lõpetatud katse saab teatavaks teistele isikutele, sest arvatakse nagu tuvastatuks, et viimasel juhul isiku loobumine katsest ei ole vabatahtlik. Meie kriminaalkoodeks ei sisalda seda klauslit, seepärast ei tohi ka selline lõpetatud katsest vabatahtlik loobumine, mis leiab aset alles pärast seda, kui lõpetatud katse on saanud teatavaks teistele isikutele, enesega kaasa tuua kriminaalvastutust. Kuriteolise tagajärje ärahoidmisele sihitud, kuid tulemusteta jäänud käitumine ei kõrvalda kriminaalvastutust. Ta võib esineda üksnes asjaoluna, mis tõendab kuriteo toimepannud isiku väiksemat sotsiaalset ohtlikkust ja kohus võib seda karistuse määramisel arvestada. Neil lõpetatud katse juhtudel, kus kuriteolise tagajärje tekkimisoht on juba möödunud, näiteks juhul, kui keegi tulistab tapmise sihiga, kuid laseb mööda, ei või kerkida ka vabatahtliku loobumise küsimus. Niisuguse lõpetatud katse puhul võib aset leida mitte vabatahtlik loobumine kuriteolise eeltegevuse lõpuleviimisest, vaid üksnes vabatahtlik loobumine uue katse kordamisest, kui selleks kordamiseks oli võimalus. Katse kordamisest loobumine ei kõrvalda kriminaalvastutust toime-

pandud katse eest. Kohus võib seda karistuse määramisel arvestada üksnes kui asjaolu, mis tõendab kurjategija väiksemat sotsiaalset ohtlikkust.

§ 59. Kõlbmatu katse.

VNFSV KrK § 19 ei lahenda kriminaalvastutuse küsimust kõlbmatu kuriteolise eeltegevuse eest. Kõlbmatu katse võib olla kas katse kõlbmatute vahenditega või katse kõlbmatule objektile. Samasugune võib olla ka kõlbmatu ettevalmistus.

Katse kõlbmatute vahenditega on katse, kus subjekt kasutab kuriteolise tagajärje saavutamiseks vahendeid, mis oma objektiivsetelt omadustelt pole suutelised soovitud tagajärge esile kutsuma, näiteks katse mürgitada inimest suhkruga, tulistamine tapmise kavatsusega püssist, milles oli tühi laeng, jne.

Katse kõlbmatule objektile on katse, kus subjekti tegu on suunatud katse momendil puuduvale objektile või olgugi olemasolevale, kuid niisuguseid omadusi evivale, millede tõttu katse tema suhtes pole viidav kuni kuriteo lõpuleviimise staadiumini, näiteks lask laipa, mida peeti elusaks inimeseks, katse varastada taskust, mis oli tühi, jne. Säärane kuriteoline eeltegevus annab tunnistust selle toimepannud isiku ohtlikkusest. Niisugune kõlbmatu kuriteoline eeltegevus võib real juhtudel ka vaba olla ühiskonnaohtlikkuse tunnustest. See võib esineda näiteks kuriteolise eeltegevuse puhul kõlbmatute vahenditega, mis on valitud ilmse rumaluse tõttu. Kõlbmatu kuriteoline eeltegevus (eriti kõlbmatu ettevalmistus) võib anda alust kriminaaljälitamise lõpetamiseks VNFSV KrK § 6 märkuse korras.

§ 60. Kuriteolise käitumise arengu staadiumid vene kriminaalõiguse ajaloos ja välismaa kriminaalõiguses.

I. Kuriteolise käitumise arengu üksikute staadiumide karistatavuse küsimus lahendati vanades õigusallikates üksikute kuritegude suhtes ainult juhult juhule. Ettevalmistuse ja katse üldistatud mõiste antakse esmakordselt keskaegses itaalia õigusteaduses. Siin mõisteti termini *conatus* all lõpuleviimata kuriteolist tegevust. Termini *conatus remotus* all mõisteti ettevalmistavaid tegusid, erinevalt mõistest *conatus proximus*, millega sisuliselt tähistati kuriteo katset. Ettevalmistavate tegude karistatavuse küsimus kutsus juba siis kriminalistide keskel esile ägedaid vaidlusi. Feodaalse ja feodaal-absolutistliku riigi kriminaalseadusandlus ähvardas karistusega mitte üksnes katse ja ettevalmistuse, vaid sageli ka puhta tahtluse avaldamise eest.

Vene õigusallikaist esineb juba „Russkaja Pravdas" üksikuid sätteid ettevalmistuse ja katse karistatavuse kohta: „kui lööb mõõgaga ja ei löö surnuks, siis kolm grivnat prodaža't", „kui tõmbab mõõga välja ja ei löö, siis üks grivna". 1649. a. Uloženije eristab kuriteolise käitumise arengu üksikuid staadiume real konkreetseil juhtudel. Puhast tahtlust toime panna „valitseja tervisele kurja tegu" karistati surmanuhtlusega; orja puhast tahtlust tappa oma isand karistati võrdselt tapmiskatsega. Real juhtudel nägi Uloženije iseseisvate kuritegudena ette üksikuid ettevalmistavate tegude ja kuriteo katse juhtumeid. Tapmiskatset, millega kaasnes vaid haavade tekitamine, karistas Uloženije tunduvalt kergemini kui lõpetatud tapmist: „aga kui haavab, kuid ei surma, siis määrata temale armuheitmatult karistus turuplatsil (kuid mitte surmanuhtlus) ja pista kuuks ajaks türmi". Paljast tahtlust toime panna riiklikku kuritegu karistas Peeter I Sõjaväe ustaav nagu lõpuleviidud kuritegu. Ustaav ei tundnud üldistatud sätteid ettevalmistuse ja katse kohta, kuid nägi neid ette üksikjuhtudel. Üldreeglina karistati katset nagu lõpuleviidud kuritegu, kuigi mõnikord tehti sellest reeglist ka erandeid. Nii tuleb „varast, kui ta tabati või ära aeti või segas teda keegi, nii et ta ei viinud midagi kaasa,... kadalipuga ka kergemini karistada". Üldistatud sätteid kuriteolise käitumise staadiumidest sisaldab 1885. a. Uloženije o nakazanijah. Uloženije annab puhta tahtluse, ettevalmistuse, katse ja lõpuleviidud kuriteo mõiste. Temas säilisid tunduval määral feodaalse kriminaalõiguse igandid. Uloženije o nakazanijah ei sisaldanud üldreeglit puhta tahtluse karistamatuse kohta, küll aga sättis selle karistatavuse erijuhud. Kuriteo ettevalmistuse eest langes süüdlane karistuse alla mitte üksnes seaduses eriti ettenähtud juhtudel, vaid ka neil juhtudel, kus kuriteo toimepanemise vahendite muretsemine oli seotud ohtlikkusega üksikuile isikuile või kogu ühiskonnale või kui ettevalmistamiseks tarvitatavad vahendid olid seadusvastased. Katse eest oli ette nähtud obligatoorne karistuse kergendamine, võrreldes lõpuleviidud kuriteoga. 1903. a. Ugolovnoje uloženije karistas ettevalmistust üksnes seaduses eriti ettenähtud juhtudel. Raske kuriteo katse oli alati karistatav, kuriteo katse oli karistatav ainult seaduses eriti ettenähtud juhtudel, üleastumise katse ei olnud karistatav.

II. Prantsuse kriminaalkoodeks võrrutab karistatavuse poolest katse lõpuleviidud kuriteoga. Katse karistatavuse küsimuse lahendab ta järgmiselt: „Iga raske kuriteo katse, mis avaldus täideviimise algusega, loetakse võrdseks kuriteo enesega, kui katse katkestati või ebaõnnestus ainult süüdlase tahtest mitteolenevail asjaoludel." Kuriteo katse on karistatav üksnes seaduses eriti ettenähtud juhtudel. Prantsuse kriminaalkoodeksi käsitus katsest kui täideviimise algusest omandati välismaa kriminaalõiguse teooria poolt ja võeti paljudesse välismaa kriminaalkoodekseisse. Enamik neist kriminaalkoodekseist näeb ette ettevalmistuse karistamatuse ja katse karistatavuse. Kuid vastupidiselt Prantsuse kriminaalkoodeksile näevad paljud neist ette karistuse obligatoorse kergendamise katse eest, võrreldes lõpuleviidud kuriteo karistatavusega. Uusimais kriminaalkoodekseis esineb seevastu karistuse fakultatiivne, kohtu suvapärane kergendamine katse eest. Nii sätib 1937. a. Šveitsi kriminaalkoodeks vaid fakultatiivse karistuse kergendamise katse eest. Sätteis katse karistatavusest käsitleb ta spetsiaalselt vastutust lõpetamata katse, lõpetatud katse ja kõlbmatu katse eest. Lõpetamata katset võib lõpetatud katsega võrreldes kergemalt karistada. Vabatahtlik loobumine katsest ei või esineda alusena isiku täielikule vabastamisele karistusest. Ka lõpetatud katse võib tingida karistuse kergendamise. Tegelik kahetsemine lõpetatud katse korral võib kohtu suva järgi enesega kaasa tuua karistuse kergenduse. Kõlbmatu katse, olgu see siis katse

kõlbmatute vahenditega või katse kõlbmatule objektile, toob enesega kaasa karistuse kergendamise kohtu suva järgi. Kõlbmatuiks loeb seadus sääraseid vahendeid, mis üldse pole suutelised esile kutsuma kuriteolist tagajärge. Kõlbmatuks loetakse niisugune objekt, mille suhtes ei saa üldse teostada kuriteokoosseisu. Kui kõlbmatu katse on toime pandud ilmsest rumalusest, siis võib kaebealuse täielikult karistusest vabastada.

III. Ettevalmistuse karistamatust põhistatakse välismaa kriminaalõiguse teoorias mitmesuguste kaalutlustega. Esiteks sellega, et mitte alati ei saa ettevalmistuse järgi kindlaks teha kurjategijal teatava kuriteo toimepanemisele sihitud tahtluse olemasolu, näiteks võib kirves olla ostetud puude lõhkumiseks ja mitte tapmiseks. Teiseks sellega, et üldreeglina ei anna ettevalmistus ka neil juhtudel, kus ta tõendab küll subjektil teatava tahtluse esinemist, siiski tunnistust sellest, et subjekti kavatsus kuriteo toimepanemiseks oli jõudnud kõikumatu otsustavuseni. Millekski ettevalmistamise ja selle tegeliku teostamise vahel on pikk maa. Need motiivid, mis osutusid küllaldaseks selleks, et inimene mingeid ettevalmistavaid tegusid toime pani, võivad osutuda kuriteo enese toimepanemiseks mitteküllaldaseks. Lõpuks ei ole ettevalmistus karistatav ka seepärast, et ta objektiivsest küljest ei moodusta iseendast veel reaalset ähvardust õiguse poolt kaitstud huvidele ja ei aseta neid huvisid ohtu. Kõige vähem püüavad välismaa kriminalistid selgitada neid poliitilisi põhjusi, mis tingivad ettevalmistavate tegude karistamatuse kodanlikus kriminaalseadusandluses.

Nõue, et kuriteoline käitumine oleks üldreeglina karistatav alates alles katsestaadiumist, proklameeriti kodanlikest kriminaalseadusandlustest esmakordselt Prantsuse kriminaalseadusandluses, mis kehastas kodanliku revolutsiooni poliitilisi nõudeid kriminaalrepressiooni alal. See oli seotud 1789. a. „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis" proklameeritud ühe kodanlik-demokraatliku põhinõude läbiviimisega kriminaalseadusandluses: kodanikku võib karistada üksnes teatava kindla kuriteolise käitumise eest. Kriminaalvastutus tuleneb vaid kuriteo toimepanemisest või siis vähemalt kuriteo täideviimise algusest (katsest). Sellega, et tunnustati üksnes katse karistatavust, loodi riigi karistusvõimule formaalselt kindlaksmääratud piirid. Iga käitumine, mis ei esinenud veel kuriteo täideviimise algusena, kuulus kriminaalseadusega mittekeelatud alale.

IV. Välismaa kriminaalõiguse teoorias on arvukaid lahkarvamusi selle kohta, kuidas piiritleda ettevalmistust ja katset. Püüetena luua katse mõiste käitumise objektiivsete omaduste alusel esinevad mitmesugused katse objektiivsed teooriad.

Nii käsitavad nende teooriate ühed pooldajad katsena kuriteokoosseisu osalist teostamist, teised määratlevad katset antud kuriteokoosseisu kuuluva käitumise algusena, kolmandad peavad katseks õigushüve ründamise algust, neljandad — kogu seda staadiumi kuriteolise käitumise arengus, mis algab õigusliku hüve ohtu asetamise momendist, jne.

Paljud kriminalistid püüdsid piiritleda katset ettevalmistusest kurjategija ohtlikkust tõendavate subjektiivsete tunnuste alusel. Need püüded moodustavad arvukate katse subjektiivsete teooriate sisu. Ühed nende teooriate pooldajad käsitavad katsena käitumist, mis iseenesest, ilma mingi edasise uurimiseta, annab tunnistust kuriteolise tahtluse olemasolust, teised — käitumist, mis objektiveerib kuriteolist tahet, kolmandad — subjekti ohtlikkust tõendavaid tegusid jne. Lõpuks on olemas terve rida katse segateooriaid, mis kombineerivad objektiivsete ja subjektiivsete teooriate elemente.

Oleks ekslik pidada kriminalistide vaidlusi katse mõiste üle üksnes juriidiliseks skolastikaks. Neil vaidlustel on täiesti kindel poliitiline tähendus. Katse subjektiivsed teooriad laiendasid karistatava kuriteolise eeltegevuse ulatust. Nad soovitasid praktikale karistada katsena ka paljusid ettevalmistavaid tegusid. Sellega õigustasid nad repressiooni kõvendamist kohtupraktikas ja nende formaalsete õiguslike garantiide rikkumist, mida seadus andis riigi karistustegevuse piiride sättimisel. Katse subjektiivseil teooriail oli seepärast poliitiliselt reaktsiooniline tähendus. Tõmmates kitsamaks nende käitumiste ulatust, mida võis viia kuriteo katse alla, püüdsid katse objektiivsed teooriad vaadeldavas küsimuses kohtupraktikat hoida kodanliku seaduslikkuse piirides.

XVI peatükk.

OSAVÕTT [22].

§ 61. Osavõtu mõiste.

I. Kuritegu võib olla toime pandud kas ühe isiku käitumise või kahe ja rohkema isiku teataval viisil seotud käitumiste tagajärjena. Viimased juhud kutsuvad esile vajaduse sättida erinormid kriminaalvastutuse korra kohta osavõtu eest.

[22] A. N. Trainin, Õpetus osavõtust, 1941.

Nõukogude kriminaalõiguses on osavõtt kahe või rohkema isiku tahtlik ühine osavõtmine tahtliku kuriteo toimepanemisest.

Osavõtt võib avalduda kõigepealt selles, et kõik isikud võtavad osa antud kuriteokoosseisu vahetust teostamisest. See on nn. kaassüüdlus. Näiteks kolm isikut tungivad tänaval möödamineja kallale ja igaüks neist tekitab talle noaga kehavigastusi, mille tagajärjeks on kannatanu töövõime tunduv kaotus. Kriminaalvastutuse küsimus niisuguse osavõtu puhul ei tekita raskusi. See lahendatakse iga osalise suhtes üldistel alustel, toomata süüdistusvormelis viidet kriminaalkoodeksi paragrahvile, mis käsitleb osavõttu (VNFSV KrK § 17).

Osavõtt sõna kitsamas mõttes esineb seal, kus ülesanded on üksikute osaliste vahel jaotatud: käitumised, milledega vahetult teostatakse antud kuriteokoosseis (täideviimine), ja käitumised, milledega vahetult ei teostata antud kuriteokoosseisu (kaasaaitamine ja kihutamine). Näiteks Andrejev mõjutab Borissovit Vassiljevi tapmisele, lubades talle Grigorjevi kaudu muretseda tapmiseks relva. Viimane annab Borissovile relva tapmise toimepanemiseks ja Borissov tapab Vassiljevi. Andrejev on tapmisele kihutaja, Borissov — selle täideviija, Grigorjev — kaasaaitaja.

Osavõtu puhul sõna kitsamas mõttes esineb kriminaalvastutuse erikord. Termin „osavõtt" märgib tavaliselt seda osavõtu vormi.

II. Osavõtt ei loo mingeid kriminaalvastutuse erilisi aluseid. Ta eeldab sotsialistlikule kriminaalseadusandlusele omaste kriminaalvastutuse üldprintsiipide rakendamist kuriteo toimepanemise erivormile. Seepärast on iga osalise kriminaalvastutuseks objektiivsest küljest vajalik tuvastada kausaalse seose esinemine tema käitumise ja kuriteo täideviija poolt toimepandud kuriteo vahel. Sellest tuleb teha järeldus, et osavõtu hulka ei kuulu nn. puutumus, s. t. niisugune käitumine, mis ei seisa kausaalses seoses kuriteo toimepanemisega täideviija poolt, mis ei ole kuriteo toimepanemise tingimusi, kuid mis tekkis antud kuriteo tõttu (varjamine, mitteteatamine, võimaldamine).

Subjektiivsest küljest peab iga osalise käitumine olema tahtlik. Kuritegude toimepanemise korral mitme isiku poolt ei tekita ettevaatamatu süü vajadust kriminaalvastutuse erikorra sättimiseks. Kuriteo toimepanemise puhul ei saa ettevaatamatu süü luua üksikute isikute käitumiste vahel ka seda seesmist sidet, mida nõuab osavõtu mõiste kui mitme isiku kokkukõlas-

tatud tegevus. Ettevaatamatu süü ei võimalda kihutajal ja kaasaaitajal teada täideviija käitumise iseloomu.

III. Tahtlik kihutamine või kaasaaitamine ettevaatamatusest toimepandud kuriteole ei moodusta osavõttu, vaid on kuriteo iseseisev toimepanemine kihutaja ja kaasaaitaja poolt. Näiteks Ivanov ahvatles Petrovi tulistama püssist oma vaenlast Žukovi, kinnitades Petrovile, et püss ei ole laetud ja et pauk võib Žukovi üksnes hirmutada. Petrov tulistab ja tapab Žukovi. Tahtluse puudumisel täideviija Petrovi käitumises tuleb nii Ivanovi kui ka Petrovi vastutus määrata üldalustel: Ivanov vastutab lõpuleviidud tahtliku tapmise eest, Petrov kui Ivanovi poolt üksnes kuriteo vahendina ärakasutatu — ettevaatamatu tapmise eest, kui ta antud tingimustes pidi ette nägema, et püss oli laetud, — ta ei allu üldse kriminaalvastutusele, kui ta ei pidanud seda ette nägema.

Ettevaatamatu kihutamine või kaasaaitamine tahtlikult toimepandud kuriteole ei saa samuti kaasa tuua kriminaalvastutust kuriteost osavõtu eest. Näiteks Andrejev jätab ettevaatamatusest oma kirjutuslauale revolvri. Kasutades seda ära, võtab tema tuttav Hohlov revolvri tapmise toimepanemiseks, mida tema seni ei saanud toime panna üksnes seepärast, et tal ei olnud võimalust vajaliku relva muretsemiseks. Andrejev ei saa olla vastutav kuriteost osavõtu eest, mille pani toime Hohlov.

Pole osavõttu ka neil juhtudel, kus kuritegu on toime pandud mitme isiku eranditult ettevaatamatute käitumiste tagajärjena. Iga isiku käitumise ettevaatamatu iseloomu tõttu ei saa siin esineda üksikute isikute tegevuse kokkukõlastamist, mida nõuab osavõtu mõiste. Iga isik vastutab iseseisvalt ettevaatamatu kuriteolise tagajärje põhjustamise eest. Näiteks annab jaamaülem ettevaatamatu suhtumise tõttu oma ülesannetesse korralduse võtta vastu rong teel, millel asub teine rongikoosseis. Vedurijuht, kes juhib rongi teele, ei pööra rööpaseadja peatamissignaalile tähelepanu; tekib rongide kokkupõrge. Jaamaülem ja vedurijuht mõlemad vastutavad eraldi oma ettevaatamatute tegude eest — töödistsipliini rikkumise eest transpordi alal, mis kutsus esile nimetatud rasked tagajärjed. Osavõtu mõiste olemuse järgi ei saa jaamaülemat vaadelda ettevaatamatu kihutajana ettevaatamatule rongiõnnetuse põhjustamisele.

Et osavõtt eeldab ühist tahtlikku käitumist, sellest räägivad ka NSVL Ülemkohtu Pleenumi otsused. 27. aprilli 1937. a. Pleenum ei tunnistanud Jaroslavli jaama kaubaõue kaaluja B. käitumises osavõttu nelja palli nahklabakinnaste riisumisest, mille oli sooritanud tehase ekspediitor Š., sest

B. ei olnud millegagi seotud Š-ga ega olnud temaga ka kokkuleppes, vaid suhtus ainult lohakalt oma teenistuskohustesse, mitte jälgides kaubaõue sõitnud Š-d, mis andis viimasele võimaluse teostada kuritegu. B. kuriteolist lohakust, mis lõi riisumiseks soodsa olukorra, ei või vaadelda osavõtuna Š. kuriteost, sest osavõtt eeldab tahtlikku osavõtmist teise isiku tahtliku kuriteo toimepanemisest.

Kohtupraktika tunnistab osavõttu raskete kehavigastuste või surma põhjustamise korral autojuhtide poolt liikluskiiruse eeskirjade teadliku rikkumise tagajärjel. Neil juhtudel võetakse kriminaalvastutusele mitte ainult autojuht, vaid ka need isikud (auto valdaja või lihtsalt sõitja), kes kihutasid autojuhti liiklus-eeskirjade rikkumisele. Sisult esineb ka neil juhtudel kahe või rohkema isiku tahtlik osavõtt tahtliku kuriteo toimepanemisest — autode liikluskiiruse eeskirjade teadlikust rikkumisest, mille eest vastutus on antud juhul raskendatud kuriteolise kergemeelsuse tagajärjel tekkinud raskete tagajärgede läbi.

IV. Ei saa rääkida osavõtust ka neil juhtudel, kui täideviijana esineb vaimuhaige või alaealine, kes oma ea tõttu ei saa olla kuriteo subjektiks.

Vaimuhaige või lapse kihutaja vargusele või selles kaasaaitaja ei vastuta mitte vargusele kihutamise või kaasaaitamise eest, vaid varguse eest seetõttu, et süüdimatu täideviija on vaid vahendiks kuriteo toimepanemisel. Alaealiste kihutamine ja nende ahvatlemine mitmesugustest kuritegudest osavõtmisele (7. aprilli 1935. a. seadus, VNFSV KrK § 73[2]) toovad kaasa kriminaalvastutuse kui iseseisvad kuriteod.

Alaealiste või süüdimatute kihutamise puhul kuriteo toimepanemisele ja selles kaasaaitamise puhul tuleb rääkida mitte osavõtust, vaid kuriteo toimepanemisest teiste isikute karistamatute tegude abil (vahendlik täideviimine).

V. Üldistatud sätted kriminaalvastutuse korra kohta kuriteost osavõtu eest esinevad nõukogude kriminaalseadusandluses esmakordselt „Juhtivais põhimõtteis", mille § 21 formuleeris osavõtu eest vastutuse üldprintsiibi järgmiselt: „Grupi isikute (salga, bandi, rahvahulga) poolt ühiselt sooritatud tegude eest karistatakse nii täideviijaid kui ka kihutajaid ja kaasaaitajaid. Karistus määratakse mitte osavõtu, vaid kurjategija ja tema poolt sooritatud teo ohtlikkuse astme järgi." Osavõtu liikide vahelised erinevused ei omanud „Juhtivais põhimõtteis" olulist tähtsust. „Juhtivad põhimõtted" ei omistanud kriminaalvastutuse ulatuse ja iseloomu määramisel tähtsust isiku osavõtu astmele antud kuriteo toimepanemisel.

VNFSV 1922. a. KrK hindas karistuse määramisel printsipiaalselt erinevalt kuriteo iga osalise osatähtsust: „Kuriteo eest karistatakse nii täideviijat, kihutajat kui ka kaasaaitajat. Kuriteo iga osalise karistus määratakse nii osavõtu kui ka kurjategija ja toimepandud kuriteo ohtlikkuse astme järgi" (§ 15). Erinevalt „Juhtivaist põhimõtteist" määratakse karistus VNFSV 1922. a. KrK järgi mitte üksnes olenevalt kurjategija ja tema

poolt toimepandud kuriteo ohtlikkuse astmest, vaid ka kuriteost osavõtu astmest. See vastutuse põhimõte osavõtu eest on aluseks ka kehtivas nõukogude kriminaalseadusandluses.

Antud küsimuse kohta sisaldavad „Põhialused" üksnes ühe paragrahvi, mis sätib osavõtu vastutuse üldprintsiibi: kokkukõlas §-ga 12 karistus „kohaldatakse kõikide osaliste (kihutajad, täideviijad, kaasaaitajad) suhtes olenevalt nii nende ühiskonnaohtlikkuse astmest kui ka nende kuriteost osavõtu astmest". „Põhialused" ei andnud kihutaja, täideviija ja kaasaaitaja mõiste definitsiooni, jättes küsimuse liiduvabariikide kriminaalkoodeksite lahendada.

Seega siis on iga osalise vastutuse määramisel vajalik selgitada mitte üksnes subjektiivne moment — antud isiku ühiskonnaohtlikkuse aste, vaid ka objektiivne moment — antud isiku käitumise iseloom, tema osavõtu aste toimepandud kuriteost. Üksikute osaliste poolt toimepandud kuriteolise käitumise ja toimepanija enese ohtlikkuse aste määravad karistusmäära igale osalisele sanktsioonide piirides, mis on kriminaalkoodeksis ette nähtud antud kuriteo eest.

Üldreeglina nõukogude kriminaalõigus ei tunne karistuse kohuslikku kergendamist kuriteo üksikuile osalistele, kuid siiski peab kohus karistuse määramisel arvestama iga osalise osavõtu astet antud kuriteos. Seepärast on kuriteoosaliste üksikute liikide eristamine ka otsese praktilise tähtsusega. Tavaliselt määrab kohus vähem tähtsatele kaasaaitajaile kergema karistuse.

VI. Meie kriminaalseadusandlus tunneb osavõtu üldsätetes k o l m e l i i k i o s a l i s i: täideviijad, kihutajad ja kaasaaitajad.

Kontrrevolutsiooniliste elementide vastupanu põhimisi vorme oli vandeseltslike organisatsioonide tegevus, kes oma ülesandeks seadsid nõukogude korra kukutamise. Kodumaa reetmine, kahjurlus, diversioonid, terroristlikud aktid partei ja valitsuse juhtide vastu esinesid nende rahvavaenlaste kuriteoliste organisatsioonide tegevuse sisuna. Niisugustel juhtudel on kuriteo osalistest eriti ohtlikud kuriteo o r g a n i s e e r i j a d. Kuriteo organiseerija mõiste ei mahu osaliste jaotuse raamidesse nende eristamisel kihutajaiks, kaasaaitajaiks ja täideviijaiks. Organiseerijate tegevus erineb kvalitatiivselt nimetatud osavõtuliikidest. Kuid iga osavõtuliik võib sisalduda kuriteo organiseerijate üldises tegevuses kui selle elemente.

VII. Tuleb eristada järgmised o s a v õ t u v o r m i d: a) osavõtt ilma eelneva kokkuleppeta, b) osavõtt eelneval kokkuleppel ja c) kuriteoline organisatsioon ehk kuriteoline ühendus.

Osavõtt ilma eelneva kokkuleppeta on osavõtt, milles üks osaline saab teada teise ühinemisest kuriteo toimepanemiseks vahetult enne kuriteo toimepanemist. Ilma eelneva kokkuleppeta osavõtu näiteks võivad olla VNFSV KrK §-s 59[2] ettenähtud massilised korratused. On võimalik, et osavõtt ilma eelneva kokkuleppeta tekib vahetult kuriteo toimepanemise paigas ka ainult mõne isiku vahel.

Kõige levinenumaks osavõtu liigiks on osavõtt eelneval kokkuleppel. See eeldab osaliste vahel eelnevat kokkurääkimist kuriteo teostamise plaani, osade jaotamise, kuriteo toimepanemise aja jne. kohta.

Eelneva kokkuleppega osavõtu kvalitatiivselt erisuguse liigina esineb kuriteoline organisatsioon ehk kuriteoline ühendus. See on eelneval kokkuleppel põhinev osavõtt, millel on püsiv vorm ja mis on sõlmitud pikemaks ajaks. Ta võib endale ülesandeks seada kas ühe või mitme kuriteo toimepanemise. VNFSV KrK kasutab säärase eelneva kokkuleppega osavõtu tähistamiseks mõisteid band, grupp, organisatsioon.

VNFSV KrK § 47 p. „v" kohaselt tunnistatakse grupiga või bandiga toimepandud kuriteod enam ohtlikeks.

Kuriteoline organisatsioon ehk kuriteoline ühendus on eriti ühiskonnaohtlik osavõtu liik.

See osavõtu vorm tingib mõningate eriküsimuste seadmise niisuguse kuriteolise organisatsiooni osaliste kriminaalvastutuse kohta. Neid käsitleme järgmises paragrahvis osaliste eriliikide ja nende kriminaalvastutuse vaatlemisel.

VNFSV KrK käsitleb real juhtudel mitme isiku kokkuleppimise fakti kuriteo toimepanemiseks iseseisva kuriteona, kuigi selle organisatsiooni poolt ei olnud veel toime pandud ühtegi kuritegu. See on tingitud nende kuritegude erilisest ühiskonnaohtlikkusest, millede toimepanemise antud organisatsioon endale ülesandeks seab. Niisugusteks juhtudeks on VNFSV KrK §-s 58[11] ettenähtud osavõtt kontrrevolutsioonilistest organisatsioonidest ja VNFSV KrK §-s 59[3] ettenähtud bandide organiseerimine ning osavõtt nendest.

§ 62. Osaliste liigid.

I. Määrates osavõtu eest kriminaalvastutuse erikorra, peab nõukogude kriminaalseadusandlus silmas üksnes osavõttu sõna kitsamas mõttes, s. t. osavõttu, mille puhul eristatakse täideviijaid, kaasaaitajaid ja kihutajaid.

Täideviijatena käsitleb nõukogude kriminaalõigus isikuid, kes kuriteo toime panid. Täideviija mõiste hõlmab iga isikut, kes vahetult võtab osa antud kuriteokoosseisu teostamisest. Seetõttu on täideviijaks tapmise puhul nii see, kes vahetult sooritab tapmise, kui ka see, kes vaid ohvri käsi sel ajal kinni hoiab, kui teised talle surmava löögi annavad, ning ka see, kes kuriteo kestel teiste tegevust juhib.

Kõik need isikud vastutavad toimepandud tapmise eest täideviijatena ilma viiteta VNFSV KrK §-le 17. Vaatamata osade teatavale jaotamisele esinevad nad kõik kuriteo täideviijatena.

Täideviija poolt toimepandud kuritegu määrab ka teiste osaliste kriminaalvastutuse. Üldreeglina vastutavad teised osalised sama VNFSV KrK paragrahvi alusel kui täideviijad.

Täideviija poolt toimepandud kuritegu peab olema tahtlik, sest osavõtu mõiste on rakendatav ainult tahtliku kuriteo toimepanemisel.

II. Kihutajad on isikud, kes kallutavad kuriteo toimepanemisele.

Isiku käitumise käsitamiseks kihutamisena on vajalik, et see vastaks nii objektiivselt kui ka subjektiivselt reale tingimustele.

Objektiivsest küljest seisab kihutamine teises isikus otsustuse esilekutsumises toime panna teatud kuritegu. Sellega seatakse kausaalne seos kihutaja käitumise ja täideviija poolt toimepandud kuriteo vahel.

Vahendid, mida kihutaja kasutab, võivad olla kõige mitmekesisemad: palve, veenmine, äraostmine, ähvardus jne.

Subjektiivsest küljest on kihutamine alati tahtlik käitumine. Nagu iga teise kuriteo subjekti tahtlus, nii peab ka kihutaja tahtlus sisaldama esiteks kõigi nende faktiliste asjaolude ettenägemise, mis moodustavad toimepandava kuriteo objektiivse koosseisu, ja teiseks oma käitumise ja saabunud kuriteolise tagajärje vahelise kausaalse seose arengu üldjoonelise ettenägemise. Esimese momendi tõttu peab kihutamine olema suunatud teatud konkreetsele kuriteole (tapmine, vargus, röövimine jne.). Teise momendi tõttu peab kihutaja tahtlus sisaldama teadmise, et tema käitumine võib kihutatavas isikus esile kutsuda otsustuse vastav kuritegu toime panna. Kihutaja tahtlus võib olla kas otsene, kui ta soovib kuriteolise tagajärje tekkimist, või eventuaalne, kui ta teadvalt möönab selle tekkimist.

Kihutaja võetakse kriminaalvastutusele osavõtu eest sellest

kuriteost, mille pani toime täideviija. Kihutaja, nagu iga teise osalise karistus määratakse olenevalt tema kuriteost osavõtu ja tema ühiskonnaohtlikkuse astmest ning täideviija poolt toimepandud kuriteo ohtlikkuse astmest. Seetõttu määratakse kihutajale karistus täideviija poolt toimepandud kuriteo sanktsiooni piirides. Kohtu poolt kihutajale määratud konkreetne karistus võib olla täideviija karistusest kas kõrgem või madalam või sellega võrdne.

Kihutamine toob üksnes neil juhtudel kaasa kriminaalvastutuse VNFSV KrK § 17 ja täideviija suhtes rakendatavate paragrahvide järgi, kui täideviijat võib toimepandu eest võtta kriminaalvastutusele, s. t. kui ta pani toime kuriteo ettevalmistuse, katse või lõpuleviidud kuriteo. Kui täideviija käitumises puudus kuriteokoosseis või kui ta ei pannud toime mingeid tegusid, siis ei või kihutaja käitumist kvalifitseerida kuriteost osavõtu sätete alusel. Sellist ebaõnnestunud kihutamist („kihutamise katse") võib käsitleda iseseisvalt kuriteo ettevalmistusena. VNFSV 1922. a. KrK kehtivuse ajal, kui ettevalmistus üldreeglina ei olnud karistatav, ei võinud ka ebaõnnestunud kihutamine kaasa tuua kriminaalvastutust, välja arvatud juhud, kui ta sisaldas iseseisva lõpuleviidud kuriteo koosseisu, näiteks kontrrevolutsioonilise propaganda ja agitatsiooni puhul. Teisiti tuleb ebaõnnestunud kihutamise kriminaalvastutuse küsimus lahendada VNFSV 1926. a. KrK üldosa sätete alusel. Ebaõnnestunud kihutamine võib VNFSV 1926. a. KrK kohaselt kaasa tuua kriminaalvastutuse seetõttu, et ettevalmistus on koodeksis seotud kriminaalvastutusega. Ebaõnnestunud kihutamist võib alati vaadelda „kuriteo toimepanemise tingimuste loomisena", s. t. kuriteo ettevalmistusena. Seega võib ebaõnnestunud kihutamine kaasa tuua kriminaalvastutuse mitte VNFSV KrK §-de 17 ja 18 alusel, vaid § 19 järgi.

III. Kaasaaitajad on need, kes kuriteo toimepanemisele aitavad kaasa nõuannetega, juhatustega, vahendite muretsemisega ja takistuste kõrvaldamisega või aga aitavad kaasa kurjategija või kuriteo jälgede varjamisele. Isiku käitumise käsitlemiseks kaasaaitamisena on vajalik, et see vastaks reale tingimustele, mis kuuluvad teo objektiivsete ja subjektiivsete omaduste hulka.

Objektiivsest küljest avaldub kaasaaitamine kuriteo toimepanemisele või varjamisele kaasaaitamises. Mõistega kaasaaitamine hõlma-

takse VNFSV KrK-s objektiivsest küljest: 1) kaasaaitamine sõna kitsamas mõttes (kuriteo toimepanemisele kaasaaitamine) ja 2) kuriteo varjamine (kurjategija ja kuriteo jälgede varjamisele kaasaaitamine).

K a a s a a i t a j a d sõna kitsamas mõttes erinevad täideviijast seega, et nad ei võta vahetult osa kuriteo toimepanemisest. Nende kuriteole kaasaaitamine toimub kas kuriteolise käitumise arengu varasemas staadiumis, näiteks raha üleandmine kurjategijale püssi ostmiseks, või kuriteo toimepanemisel, kuid ilma vahetu osavõtuta käitumisest, millega antud kuritegu teostatakse, näiteks korteris varguse toimepanemise puhul tänaval valvamine, kas korteri peremees koju ei tule. Kihutajaist erinevad kaasaaitajad sellega, et nende abi kuriteo toimepanemisel ei seisa täideviija kallutamises kuriteo sooritamisele. Kaasaaitaja abi kuriteo toimepanemisel võib avalduda mitmesugusel kujul. See võib esineda füüsilise kaasaaitamisena (kuriteo riistade andmine kurjategijale, takistuste kõrvaldamine kuriteo toimepanemiseks jm.) või intellektuaalse kaasaaitamisena (nõuannete, juhatuste andmine, kuidas kuritegu paremini toime panna, jm.).

Kaasaaitamise viiside loetelu, mis on toodud VNFSV KrK §-s 17 (nõuanded, juhatused, vahendite muretsemine, takistuste kõrvaldamine), hõlmab kuriteo toimepanemisele kaasaaitamise kõik võimalikud viisid.

Kaasaaitamine sõna kitsamas mõttes eeldab abistamist kuriteo toimepanemiseks, seetõttu peab ta olema sooritatud kuni kuriteo lõpuleviimiseni. Kitsamas mõttes kaasaaitamise esinemiseks on vaja konstateerida kausaalset seost kaasaaitaja käitumise ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel. Ainult sel tingimusel võib ütelda, et kaasaaitamine abistab kuriteo toimepanemist.

Kaasaaitaja käitumise ja tekkinud kuriteolise tagajärje vahel kausaalse seose puudumisel võib rääkida üksnes ebaõnnestunud kaasaaitamisest (kaasaaitamise katse).

V a r j a m i n e võib avalduda kas kurjategija varjamisele kaasaaitamises, näiteks talle peidupaiga andmises, või kuriteo jälgede varjamises, näiteks vargusega saadud asjade peitmises. Varjamine avaldub aktiivses käitumises, millega ta erineb mitteteatamisest. Varjamine pannakse toime pärast seda, kui kuritegu on lõpule viidud. Seepärast, kui varjamiseks ei olnud varem lubadust antud, siis ei ole ta ka antud kuriteo toimepanemise vajalikke tingimusi. Seetõttu oleks teoreetiliselt õigem varjamist vaadelda mitte kuriteost osavõtuna (kaasaaitamisena), vaid üksnes puutumusena. Seejuures tuleks varjamist karistada mitte osavõtu sätete

järgi, vaid iseseisva kuriteona, sotsialistlikule õigusemõistmisele vastutöötamise erivormina. Selleks oleks vaja valitsemiskorravastaste kuritegude peatükki luua vastav erikoosseis, mis käsitleks varjamist enamvähem tõsiste kuritegude puhul. Nii talitavad Ukraina ja Gruusia liiduvabariigi kriminaalkoodeks.

Ukraina NSV KrK § 19 järgi „kurjategija ja kuriteo jälgede varjamine, mis ei esine kaasaaitamisena kuriteo toimepanemisele, toob kaasa sotsiaalse kaitse vahendite kohaldamise üksnes käesolevas koodeksis eriti ettenähtud juhtudel". Ta toob kaasa kriminaalvastutuse üksnes neil juhtudel, kui kohus võib kuriteo eest, millega seoses leidis aset varjamine, määrata karistusena vabadusekaotuse üle ühe aasta või kui selle eest seaduses on ette nähtud vabadusekaotus mitte alla kuue kuu. Selline varjamine toob kaasa vabadusekaotuse tähtajaga kuni üks aasta. Varjamine seoses vähem raskete kuritegudega ei too kaasa kriminaalvastutust. Gruusia NSV KrK-s esineb varjamine, milleks lubadust ei olnud antud, iseseisva kuriteo koosseisuna; karistusena on ette nähtud vabadusekaotus tähtajaga kuni viis aastat.

Üksnes neil juhtudel, kui kurjategija või kuriteo jälgede varjamine oli täideviijale enne kuriteo sooritamist *ette lubatud*, võib varjamist vaadelda tõeliselt kaasaaitamisena. Sel juhul ta on täideviija poolt toimepandud kuriteo vajalikke tingimusi, seisab temaga kausaalses seoses. VNFSV KrK vaatleb iga varjamist — nii ette lubatut kui ka mitte ette lubatut — kuriteo toimepanemisele kaasaaitamisena. Ukraina ja Gruusia liiduvabariigi kriminaalkoodeks käsitlevad ainult ette lubatud varjamist kuriteole kaasaaitamisena.

Subjektiivsest küljest peab kaasaaitaja käitumine olema tahtlik. Kaasaaitaja sõna kitsamas mõttes peab tahtluse esinemiseks ette nägema esiteks kõiki neid faktilisi asjaolusid, mis moodustavad täideviija poolt toimepandava kuriteo objektiivse koosseisu, ja teiseks kausaalse seose esinemist tema enda teo ja kuriteo täideviija poolt toimepandava kuriteo vahel. Esimese momendi tõttu peab kaasaaitamine osavõtu liigina seisma teatud kuriteo täideviimisele kaasaaitamises. Seetõttu näiteks ei saa tapmisele kaasaaitajana käsitada isikut, kes andis tulekindlasse rahakappi sissemurdmiseks raudkangi täideviijale, kes hiljem pani sama kangiga toime tapmise. Teise momendi tõttu peab kaasaaitaja tahtlus sisaldama teadmise, et ta tegu on üheks tingimuseks, mis aitab kaasa kuriteo täideviimisele. Kaasaaitaja tahtlus võib olla otsene (kui ta soovib kuriteo-

lise tagajärje tekkimist) või eventuaalne (kui ta teadvalt möönab selle tekkimist).

Varjamise puhul on sooritatud tegude subjektiivne külg erinev, olenevalt sellest, kas varjamine oli täideviijale ette lubatud või mitte.

Ette lubatud varjamise puhul on subjektiivne külg samasugune kui kaasaaitamise puhul sõna kitsamas mõttes.

Ka ette mitte lubatud varjamise puhul tuleb tuvastada tahtlus varjaja käitumises, mis on suunatud teatud kuriteo varjamisele. Ettenägemine kui sellise varjaja tahtluse element peab eneses sisaldama: 1) teadlikkuse, et ta aitab kaasa kurjategija või kuriteo jälgede varjamisele, ja 2) teadlikkuse sellest, missugust liiki kuritegu ta varjab. Varjajat, kes ei ole ka üldjoonteski teadlik sellest, missuguse kuriteoliigi kurjategija toime pani, ei või võtta kriminaalvastutusele kaasaaitajana kurjategija poolt toimepandud kuriteos. Isik võib vastutada ainult selle kuriteo varjamise eest, mille varjamise teadmine kuulus tema tahtlusesse. Seetõttu näiteks ei käsitle kohtupraktika banditismile kaasaaitamisena asjade varjamist, mis on hangitud bandiitliku kallaletungi teel, kui varjajad ei teadnud, et need asjad olid saadud just selle kuriteoga.

Kaasaaitajad võetakse kriminaalvastutusele sellest kuriteost osavõtu eest, mille pani toime täideviija. Nõukogude kriminaalõigus ei tunne karistuse obligatoorset kergendamist kaasaaitamise eest. Kaasaaitajale määratakse karistus neis piirides, mis on sätitud eriosas täideviija poolt toimepandud kuriteo eest. Kohus arvestab nii subjektiivset momenti — kaasaaitaja sotsiaalse ohtlikkuse astet, kui ka objektiivset momenti — kaasaaitamise konkreetset tähendust kuriteo toimepanemisele (osavõtu aste — VNFSV KrK § 18) ja täideviija poolt toimepandud kuriteo sotsiaalset ohtlikkust. Mõned eriosa paragrahvid näevad ette karistuse obligatoorse kergendamise kaasaaitajaile, keda käsitletakse sotsiaalselt vähem ohtlikena, võrreldes teiste kuriteo osalistega (näiteks massilistest korratustest osavõttu käsitlev VNFSV KrK § 59[2]).

Kaasaaitamise vastutuse määramisel arvestab kohtupraktika alati kaasaaitaja osavõtu astet sooritatud kuriteost, võrreldes täideviija osaga, ja määrab tihti kaasaaitajale, võrreldes täideviijaga, vähem raske karistuse. Vähem tähtsate kaasaaitajate suhtes ei puudu ka võimalus rakendada VNFSV KrK § 6 märkust. Antud isiku kuriteost osavõtmise astme arvestamine kohtu poolt karistuse määramisel viib kohtupraktika sotsialistliku omandi riisu-

mise üksikute osaliste käitumise kvalifitseerimisele mitte 7. augusti 1932. a. seaduse, vaid kriminaalkoodeksi ühe või teise paragrahvi alusel, mis käsitlevad vastavaid varavastaseid kuritegusid, samal ajal kui täideviija kannab vastutust 7. augusti 1932. a. seaduse järgi.

NSVL Ülemkohtu Pleenum leidis oma määruses 27. detsembrist 1938. a., et kohus kvalifitseeris ebaõigelt Š. käitumise 7. augusti 1932. a. seaduse alusel, ja määras talle karistusena 10 aastat vabadusekaotust. Š. ei sooritanud riisumist, vaid võttis üksnes ühe tüki siidi hoiule oma sugulaselt, kes, teenides vanemkaalujana raudteel, süstemaatiliselt riisus kaupa, eriti riisus ka Š-le hoiule antud tüki siidi. Kuna Š. osavõtt väljendus vaid osavõtus ühest episoodist ja tal ei olnud süstemaatilist iseloomu, siis Pleenum kvalifitseeris tema käitumise § 17 ja § 162 punkt „d" alusel (vargus).

Ebaõnnestunud kaasaaitamise puhul (kaasaaitamise katse), s. t. kui täideviija ei sooritanud midagi kuriteolist, võib kaasaaitaja vastutada üksnes kuriteole ettevalmistuse eest VNFSV KrK § 19 järgi. VNFSV 1922. a. KrK põhjal, mis ei sättinud kriminaalvastutust ettevalmistuse eest, ei võinud ebaõnnestunud kaasaaitamine esineda kriminaalvastutusele võtmise alusena.

IV. Kihutajad ja kaasaaitajad on vastutavad selle kuriteo eest, mille pani toime täideviija. Seepärast tuleb kõigile teistele osalistele (kihutajaile ja kaasaaitajaile) süüks arvata kõik need kuriteo toimepanemise tingimustesse kuuluvad *objektiivsed asjaolud*, millest oleneb tema suurem või väiksem ohtlikkus, eeldusel, et osalised neid otsese või eventuaalse tahtluse elementidena oleksid ette näinud. Nii vastutavad näiteks siis, kui täideviija paneb toime varguse tehniliste vahendite tarvitamisega (VNFSV KrK § 162 punkt „v"), ka kihutajad ja kaasaaitajad § 162 punkt „v" alusel, kui nad olid teadlikud, et nad ergutasid sellise varguse toimepanemisele või aitasid sellele kaasa.

Mis puutub täideviija enese *isikusse* puutuvaisse asjaoludesse, siis nende süüksarvamise küsimust osalistele ei lahendata igakord ühtemoodi. Neil juhtudel, kui täideviija enese isikusse puutuvad asjaolud iseloomustavad ühtlasi tema poolt toimepandud kuriteo sotsiaalse ohtlikkuse suuremat või väiksemat astet, on nad süüks arvatavad ka teistele osalistele niivõrd, kuivõrd viimased neid asjaolusid ette nägid. Seepärast toob näiteks osavõtt omakasulisest tapmisest, kus subjektiivne moment — tapmise motiiv — tunnistab toimepandud kuriteo erilist sotsiaalset ohtlikkust, kihutaja ja kaasaaitaja suhtes kriminaalvastutuse omakasust toimunud tapmise eest, kuigi viimased tegutsesid ilma sellise motiivita. Kuid teistele osalistele ei tule süüks arvata neid isiklikke asjaolusid, mis iseloomustavad üksnes antud konkreetse

kurjategija sotsiaalse ohtlikkuse astet ega mõjuta üldse toimepandu sotsiaalset ohtlikkust. Nii ei mõjuta teiste osaliste vastutust näiteks täideviija poolt toimepandud teiskordne tapmine, millist kuritegu tuleb kvalifitseerida VNFSV KrK § 136 punkt „b" järgi, sest sel asjaolul on puhtisiklik tähendus; tapmisele kihutamine või kaasaaitamine, mis on sõjaväelase poolt toime pandud eriti raskendavatel asjaoludel, mille eest VNFSV KrK § 136 lg. 2 alusel määratakse mahalaskmine, peab kaasaaitajale-mittesõjaväelasele tooma kriminaalvastutuse mitte § 136 lg. 2, vaid sama paragrahvi lg. 1 järgi.

Mis puutub üksikute kihutajate või kaasaaitajatega seoses esinevatesse isiklikkudesse asjaoludesse, siis mõjutavad need asjaolud üksnes tolle osalise karistusmäära, kellesse need otseselt puutuvad.

Välismaa kriminaalõiguse teoorias on kahtlusi tekitavaks küsimus, kas kuritegudest, millede toimepanemine eeldab täideviija erilisi omadusi, on võimalik isikute osavõtt, kel neid omadusi ei ole. Eriti vaieldavaks osutub küsimus, kas on võimalik *eraisikute osavõtt ametialastest kuritegudest*.

Ametialastest kuritegudest osavõtu võimaluse eitamine põhineb sellel, et ametialase kuriteo toimepanemine on iseendast erilise õigusliku kohustuse (teenistuskohuse) rikkumine, mis lasub üksnes kindlal ametiisikute ringil ja mitte muudel kodanikel. Seepärast ei või eraisikute osavõtt ametialasest kuriteost tuua kriminaalvastutust, sest nende poolt ei esine mingit teenistuskohuse rikkumist.

Sotsialistlikus õiguses ei ole need kaalutlused üldse arvestatavad. Sotsialistliku riigiaparaadi ametiisikutel lasub eriline teenistuslik kohus. See on — kohus suhtuda seoses nende kätte usaldatud teenistuslike kohustega ausalt ja hoolikalt sotsialistliku riigi ja sotsialistliku omandi huvidesse, on kohus tähelepanelikult suhtuda töötava rahva vajadustesse ja nõuetesse. Sotsialistliku riigiaparaadi ametiisikute eriline teenistuslik kohus on üldise kohuse väljendus erilistes töötingimustes. See üldine kohus lasub kõigil NSVL kodanikel ja on sätitud Stalinlikus Konstitutsioonis (§ 130): „NSV Liidu iga kodanik on kohustatud Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Konstitutsioonist kinni pidama, seadusi täitma, töödistsipliini pidama, ausalt suhtuma ühiskondlikesse kohustesse ja austama sotsialistliku ühiselu reegleid." Kui ametiisik paneb toime mingi ametialase kuriteo, siis rikub ta sellega muidugi oma teenistuslikku kohust. Kuid ka eraisik, abistades ametiisikut

selles või kihutades teda ametialase kuriteo toimepanemisele, rikub oma ühiskondlikku kohust ja sooritab ühiskonnaohtliku teo.

Eraisikute kriminaalvastutuse küsimus ametialasest kuriteost osavõtu eest ei saa meie õiguses esile kutsuda mingeid erikäsitlusi, võrreldes osavõtuga teistest kuritegudest. Meie kohtupraktika jaatab täiesti õigesti eraisikute osavõtu võimalust ametialastest kuritegudest. Sõjaväeliste kuritegude alal sisaldab meie seadusandlus spetsiaalse sätte ka eraisikute osavõtu võimaluse kohta neist kuritegudest (VNFSV KrK § 193[1] märkus 2).

Täideviija ekstsessiks nimetatakse selle toimepanemist täideviija poolt, mida üksiku osalise ettenägemine ei hõlmanud. Täideviija ekstsessi ei või süüks arvata osalistele, sest iga osalise vastutavus eeldab tema juures tahtluse olemasolu toimepandud kuriteo suhtes. Seepärast võib kihutaja või kaasaaitaja varguses vastutada üksnes varguse eest, olgugi et täideviija pani võõra vara riisumisel toime ka tapmise, kuivõrd viimast muidugi ei hõlma kihutaja või kaasaaitaja ettenägemine.

Täideviija vabatahtliku loobumise korral alatud kuriteo lõpuleviimisest võib VNFSV KrK § 19 järgi kriminaalvastutus aset leida üksnes selle kuriteo eest, mis oli tegelikult toime pandud. Et täideviija poolt toimepandud kuritegu arvatakse süüks ka osalistele, siis võiks järeldada, et sel korral, kui täideviija alatud kuriteo jätkamisest vabatahtlikult loobub, vastutavad osalised samuti üksnes täideviija poolt tegelikult toimepandu eest. Kuid meie kriminaalseadusandluse kohaselt oleks niisugune järeldus ekslik. Sel juhul võib üksikuid osalisi kriminaalvastutusele võtta KrK § 19 korras kuriteo ettevalmistuse eest.

Mis puutub üksiku kihutaja või kaasaaitaja vabatahtlikusse loobumisesse, siis tuleb § 19 laiendada ka osalise vabatahtlikule loobumisele, kuigi kriminaalkoodeks sellest spetsiaalselt ei kõnele. Kõik kaalutlused kuriteo katsest või ettevalmistamisest loobumise kriminaalpoliitilise otstarbekuse kohta on täiesti arvestatavad ka üksiku osalise suhtes. Kihutaja vabatahtlik loobumine peab alati avalduma mingis aktiivses käitumises, mis on suunatud tema kihutamisega esilekutsutud kuriteolise tagajärje ärahoidmisele. Näiteks kihutaja soovitab täideviijale loobuda kuriteo toimepanemisest või hoiatab antud isikut tema suhtes kavatsetud kuriteo eest ja ühes sellega hoiab ära kuriteo toimepanemise või teatab võimuorganeile täideviija ettevalmistavatest tegudest jne. Kaasaaitaja vabatahtlik loobumine võib avalduda kas tegevusetuses, nende tegude mittesooritamises, mida ta lubas toime panna ja

ilma milleta täideviija ei ole suuteline kuritegu sooritama, näiteks kodune naistöötaja lubab oma tuttavale avada öösel ukse korterisse, kus ta töötab, selleks et tuttav saaks selles korteris toime panna varguse, kuid viimasel hetkel loobub igasugusest osavõtmisest sellest kuriteost ja ei ava ust, või aktiivses käitumises, s. o. tegudes, mis on suunatud selle tagajärje ärahoidmisele, mille saabumist soodustas tema tegu, näiteks kaasaaitaja, kes andis täideviijale revolvri tapmise toimepanemiseks, võtab temalt relva ära ja seega ühtlasi võimaluse toime panna kavatsetud kuritegu.

Kui kaasaaitaja või kihutaja vabatahtliku loobumise tagajärjel ära hoidis kuriteolise tagajärje, siis ei kanna osaline täideviija poolt toimepandud kuriteo eest kriminaalvastutust, kuigi ärahoid oli teostatud siis, kui täideviija tegevus oli jõudnud juba ettevalmistuseni või katseni. Neil juhtudel, kui kihutajal või kaasaaitajal ei õnnestunud kuriteolisi tagajärgi ära hoida, kannab ta kriminaalvastutust täideviija poolt toimepandud kuriteo eest. Tema pingutusi, mis olid sihitud kuriteolise tagajärje ärahoidmisele, võib kohus karistuse määramisel arvesse võtta sotsiaalse ohtlikkuse vähema astme iseloomustusena.

V. Erilist käsitlemist nõuab kuriteolise vandeseltsliku organisatsiooni liikmete kriminaalvastutuse küsimus organisatsiooni poolt toimepandud kuritegude eest.

Nagu näitasid NSVL Ülemkohtus arutusel olnud vandeseltslike kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide protsessid ja eriti nõukogudevastase „parempoolse trotskistliku bloki" protsess (1938. a. märtsis), taotlevad kontrrevolutsioonilised jõud võitluseks võidulетulnud sotsialismi vastu organiseeritud ühinemist. Konspiratiivseteks muutunud vandeseltslikud organisatsioonid, kes panevad toime mitmesuguseid kontrrevolutsioonilisi kuritegusid (kodumaa reetmine, diversioonid, terroristlikud aktid, kahjurlus jne.), kujunevad kontrrevolutsiooni üheks põhimiseks vormiks.

Organiseerijateks on isikud, kes loovad kuriteolise ühenduse või kes seda juhivad, samuti ka isikud, kes töötavad välja kuriteo plaani või kes juhivad kuriteo toimepanemist.

Kuriteoliste ühenduste organiseerijad ja juhtijad kannavad eriti karmi vastutust bandi poolt toimepandud kuritegude kogumi eest. Selleks vastutuseks ei ole üldse nõutav eelneva kokkuleppe olemasolu organiseerijate ja organisatsiooni kõigi liikmete

vahel ega see, et organiseerija oleks teadlik olnud antud isiku kuuluvusest kuriteolisse organisatsiooni ja tema poolt ettevalmistatud või toimepandud konkreetseist kuritegudest. Vastutus niisuguste kuritegude eest ei tähenda nende objektiivset süüksarvamist organiseerijaile; nende toimepanemine on objektiivses kausaalses seoses kuriteolise bandi organiseerijate tegevusega, ja sääraste kuritegude toimepanemise võimalus hõlmatakse antud kuriteolise organisatsiooni organiseerijate üldisest kuriteolisest tahtlusest.

Seega on siis kontrrevolutsioonilise organisatsiooni poolt mingite kuritegude toimepanemisel, mis kuuluvad selle organisatsiooni tegevusplaani, olemas kõik vajalikud eeldused selle kuriteolise ühenduse organiseerijate individuaalseks vastutuseks kõikide selle bandi poolt toimepandud kuritegude eest, kuigi organiseerija ei olnud otseselt informeeritud konkreetsetest isikutest, kes sooritasid antud kuriteo, või üksikust konkreetsest kuriteost, mille toimepanemine kuulub tema poolt loodud organisatsiooni üldisse tegevusplaani.

Samuti tuleb lahendada bandiitliku organisatsiooni organiseerijate vastutuse küsimus, mille tegevus on ette nähtud VNFSV KrK §-s 59[3]. Nad vastutavad bandi kogu tegevuse eest, kuigi nad polnud otseselt informeeritud bandi üksikute liikmete konkreetsete kuritegude toimepanemisest, millised kuulusid antud bandiitliku organisatsiooni üldülesannete hulka.

VNFSV KrK § 59[2] näeb ette massiliste korratuste organiseerijate ja juhtijate suhtes, kui nende korratustega kaasnesid rüüstamised, raudteede või muude liiklus- ja sidevahendite purustamised, tapmised, süütamised ja muud sarnased teod, spetsiaalselt kõrgendatud karistuse.

Mingi kuriteolise organisatsiooni või bandi lihtosalised kannavad vastutust kõigi nende kuritegude eest, mis on toime pandud antud kuriteolise ühenduse poolt, kuivõrd nende kui kuriteolise organisatsiooni või bandi teadlike osavõtjate tahtlus hõlmas seda liiki kuritegude toimepanemise, olgugi et nad antud konkreetsest kuriteost osa ei võtnud ega teadnud midagi kuriteo toimepannud isikust või tema kuriteolisest tegevusest. Isiku teadlik ühinemine kuriteolise organisatsiooniga või bandiga määrab ka tema vastutuse organisatsiooni kogu tegevuse eest. Organisatsiooni või bandi üksik osaline realiseerib oma kuriteolise tahtluse antud kuriteolise organisatsiooni tegevuse kaudu.

Kuid organisatsiooni või bandi iga osalise individuaalse vastutuse määramisel peab kohus arvestama tema osavõtu astet kuriteolisest organisatsioonist ja viimase poolt toimepandud kuritegudest. Selle väljenduseks, et organisatsiooni iga osaline vastutab organisatsiooni poolt toimepandud kuritegude eest, on VNFSV KrK § 58^{11}, mille kohaselt tuleb karistus osavõtu eest kontrrevolutsioonilisest organisatsioonist määrata paragrahvide järgi, mis näevad ette selle kontrrevolutsioonilise kuriteo, mille toimepanemine oli antud kontrrevolutsioonilise organisatsiooni ülesandeks. Selle väljenduseks on ka VNFSV KrK § 59^{3} dispositsioon, mis võimaliku karistuse mõttes võrrutab bandist osavõtmise fakti üksikute bandiitlike kallaletungide otsese teostamisega.

§ 63. Puutumus.

I. Osavõtu mõisteks on nõutav, et iga osalise käitumine esineks sel või teisel viisil kaasategutsemisena kuriteo toimepanemisele täideviija poolt. Käitumist, mis on seoses kuriteo toimepanemisega, kuid ei esine kaasategutsemisena sellele, nimetatakse puutumuseks. Puutumus võib avalduda varjamise, võimaldamise ja mitteteatamise kujul.

Kurjategija või kuriteo jälgede varjamist, nagu eespool nägime, käsitleb VNFSV KrK mitte puutumusena, vaid osavõtuna (kaasaaitamisena). Selles küsimuses asuvad Ukraina ja Gruusia NSV kriminaalkoodeks teissugusel seisukohal. Nad ei käsita osavõtuna varjamist, mis ei esinenud kaasategutsemisena kuriteo toimepanemisele (ette mitte lubatud varjamine). Kurjategijale ette mitte lubatud varjamine on üks kuriteo puutumuse vorme ning mitteosavõtt sellest. Seepärast on teoreetiliselt õigem määrata tema eest vastutus mitte osavõtu sätete alusel, vaid erikorras kui sotsialistliku õigusemõistmise vastu sihitud spetsiaalse kuriteo eest, kui kuriteo eest, mis takistab antud kurjategija suhtes teostada sotsialistlikku õigusemõistmist.

II. „Põhialused" ei maini üldse mitteteatamist. VNFSV KrK ei pea mitteteatamist kuriteost osavõtuks. VNFSV KrK § 18 öeldakse, et toimepandud või valmistusel olevast kuriteost mitteteatamine toob kaasa karistuse kohaldamise ainult koodeksis eriti ettenähtud juhtudel. Need juhud esinevad §-s 58^{1}g, mis näeb ette kodumaa reetmisest mitteteatamise, §-s 58^{12}, mis näeb ette kontrrevolutsioonilistest kuritegudest mitteteatamise, ja §-s 59^{13}, mis näeb ette eriti ohtlikest valitsemiskorra-

vastastest kuritegudest (massilised rahutused, banditism, rahamärkide võltsimine) mitteteatamise. Neil juhtudel käsitleb kriminaalkoodeks mitteteatamist iseseisva kuriteona. Üksnes neil juhtudel lasub kodanikel spetsiaalne õiguslik kohustus teatada võimudele valmistusel olevast või toimepandud kuriteost. 1932. a. 7. augusti seaduses ettenähtud sotsialistliku omandi riisumisest mitteteatamist kvalifitseeritakse VNFSV Ülemkohtu Presiidiumi 1933. a. 27. juuni määruse kohaselt KrK § 58^{12} järgi, sest sotsialistliku omandi riisumine on nõukogude korra aluste vastu sihitud kuritegu.

Teistest kuritegudest mitteteatamine ei too kaasa karistust, kuid siiski on iga NSVL kodaniku moraalne kohustus teatada võimuorganile kindlasti teada olevast ettevalmistatavast või toimepandud kuriteost. Seepärast, kuigi mitteteatamine ettevalmistatavast tapmisest ei sisalda eneses kuriteokoosseisu, väärib selline mitteteatamine moraalsest seisukohast siiski hukkamõistmist.

NSVL Ülemkohtul on sageli tulnud parandada kohtu vigu, kes võtavad kriminaalvastutusele mitteteatamise eest nendes kuritegudes, mis ei moodusta ülalmärgitud kuritegude koosseisu. Nii tunnistas NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma määruses 28. märtsist 1938. a. kriminaalselt karistamatuks T. käitumise, kes teadis D. tapmise ettevalmistusest, mis sooritati B. poolt Š. osavõtul vara saamise sihiga, sest et VNFSV Ülemkohus kvalifitseeris B. ja Š. teod VNFSV KrK §-lt 59^{3} (banditism) ümber §-le 167 lg. 3 (röövimine). Mitteteatamine kindlasti teada olevast röövimisest ei too enesega kaasa kriminaalvastutust. NSVL Ülemkohtu Raudteede Kolleegium oma määruses 16. jaanuarist 1939. a. ei leidnud kuriteokoosseisu N. käitumises, kes, olles ametiühingu sekretäriks, ei reageerinud õigeaegselt ametiühingulise organisatsiooni juhtijate poolt toimepandud võimu kuritarvitustele. Nagu kolleegium õigesti näitas, ei sisaldu sekretäri käitumises kriminaalkuriteo koosseisu, sest mitteteatamine ametialastest kuritegudest ei too enesega kaasa kriminaalvastutust.

Mitteteatamine ei ole kuriteost osavõtt (kaasaaitamine) seepärast, et ta ei ole toimepandud kuriteo põhjusi. Üksnes neil juhtudel on mitteteatamine kausaalses seoses toimepandud kuriteoga, kui täideviijale oli ette antud mitteteatamise lubadus. Sel korral tuleb seda käsitada osavõtuna kuriteo toimepanemisest kaasaaitamise kujul. Mitteteatamine, mis üldreeglina ei too kaasa kriminaalvastutust, puutub lähedalt kokku varjamisega, mis VNFSV KrK järgi toob alati kaasa kriminaalvastutuse. Seepärast on tarvis näidata tunnus, mille järgi saab piiritella kumbagi mõistet.

Mitteteatamine erineb varjamisest sellega, et ta on puhas tegevusetus — valmistusel olevast või toimepandud kuriteost võimudele mitteteatamine.

Varjamine aga eeldab alati mingite tegude sooritamist (kurjategijale peidupaiga andmine, kuriteo jälgede hävitamine, kuriteoga omandatud vara peitmine jne.).

Ka NSVL Ülemkohtu otsused kõnelevad vajadusest rangelt eristada mitteteatamist teistest kuriteost osavõtu viisidest.

NSVL Ülemkohtu Pleenum oma määruses 28. aprillist 1939. a. ei leidnud kontrrevolutsioonilise agitatsiooni koosseisu R. käitumises, sest ses asjas oli üksnes tuvastatud, et tema, teades M. kontrrevolutsioonilisest agitatsioonist, ei teatanud sellest vastavatele organitele. Sel juhul võis R. vastutada üksnes mitteteatamise eest kindlasti teada olevast kontrrevolutsioonilise kuriteo toimepanemisest.

On mitteteatamise toime pannud ametiisik, kelle kohuseks on toimepandud kuriteost teatamine, siis vastutab ta võimutegevusetuse eest (VNFSV KrK § 111), kui mitteteatamine ei sisalda endas muud iseseisvat kuritegu (näiteks VNFSV KrK § 58[12]).

III. Võimaldamine on kuriteo toimepanemise mittetakistamine neil juhtudel, kui võimaldaja võis seda takistada või kuriteo ärahoidmiseks mingeid vahendeid tarvitusele võtta.

„Juhtivad põhimõtted" käsitlesid võimaldamist kuriteo kaasaaitamisena, s. o. vaatlesid teda osavõtuna. Terava klassivõitluse olustikus oli vajalik rakendada repressioone mitte ainult nende suhtes, kes kuidagi kaasa aitasid kuriteo toimepanemisele, esmajärjekorras kuritegudele revolutsiooni vastu, vaid ka nende suhtes, kes ei takistanud nende kuritegude toimepanemist, s. t. võimaldasid neid.

Erinevalt „Juhtivatest põhimõtetest" ei arvanud VNFSV 1922. a. KrK kaasaaitajate sekka võimaldajaid, s. t. kuriteo toimepanemise mittetakistajaid. VNFSV 1922. a. KrK järgi võimaldamine kas üldse ei olnud karistatav või teda jälitati mõnedel juhtudel erikuriteona (võimutegevusetusena, lohaka suhtumisena teenistuskohustesse, mitteteatamisena kontrrevolutsioonilistest kuritegudest). Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle üleminekul langes üldreeglina ära vajadus võtta võimaldajaid kriminaalvastutusele kaasaaitajaina.

Altkäemaksu vastu toimuva pingelise võitluse perioodil (1922. a.) võeti VNFSV 1922. a. KrK-sse spetsiaalsäte (§ 114-a), mis käsitles altkäemaksu võimaldamist iseseisva kuriteona — „abinõude mitterakendamine altkäemaksu vastu".

VNFSV 1926. a. KrK ei sisalda mingeid sätteid võimaldamise kohta. Üldreeglina ei ole võimaldamine kuriteost osavõtt, sest ta ei ole hädavajalikke põhjusi kuriteo toimepanemisel täideviija poolt. Nende asjaolude tõttu ei too ta enesega kaasa kriminaalvastutust. Täideviijale enne ette lubatud võimaldamine on kausaalses seoses tema poolt toimepandud kuriteoga, seetõttu esineb võimaldamine siin osavõtuna kuriteost kaasaaitamise kujul.

Täideviijale enne mitte ette lubatud võimaldamine on kontrrevolutsiooniliste kuritegude puhul hõlmatud mitteteatamise mõistest. Kuriteo võimaldamine ametiisiku poolt mahub võimutegevusetuse mõistesse (VNFSV KrK § 111). Kuid neil juhtudel, kui ametiisik, rikkudes oma teenistuskohustusi, võimaldab kellelegi kuriteo toimepanemist selleks, et sel teel teostada oma kuriteolist tahtlust, esineb kogu tema käitumine mitte kuriteo võimaldamisena, vaid selle toimepanemisena teise isiku kaudu. Säärane võimaldaja peab kandma kriminaalvastutust mitte kuriteo võimaldamise, vaid iseseisva kuriteo toimepanemise eest selle täideviijana. Ametiisik, kelle kohustuste hulka kuulub kontrrevolutsiooniliste kuritegude ärahoidmine, esineb sisuliselt ise kontrrevolutsioonilise kuriteo täideviijana, kui ta teadlikult võimaldab kontrrevolutsionäärile tema plaane teostada.

Ka NSVL Ülemkohtu otsused annavad juhiseid selle kohta, et võimaldamist ei tule ära segada kuriteost osavõtuga. Nii ei leidnud NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium oma määruses 4. juunist 1939. a. osavõttu kehavigastuste tekitamisest M. käitumises, kes vaid juures viibis, kui Mil. ilma igasuguse kihutamise või kaasaaitamiseta M. poolt tekitas oma naisele kehavigastusi.

§ 64. Osavõtt vene kriminaalõiguse ajaloos ja välismaa kriminaalõiguses.

I. Üksikuid sätteid vastutuse kohta osavõtu eest leidub juba vanades õigusallikates.

„Russkaja Pravda" sättis, et varguse korral vastutab iga osaline võrdsel määral: „Kui keegi varastab tallist või laudast loomi, maksku ta siis, kui on üksi, 3 grivnat ja 30 kuni; kui neid (vargaid) on mitu, maksku igaüks 3 grivnat ja 30 kuni."

1649. a. Uloženije määras reas konkreetseis sätteis peasüüdlaste (suuremad eestvedajad, vargad) ja kaasaaitajate vastutuse. Kuriteo täideviijaid karistas Uloženije tavaliselt karmimalt kui kaasaaitajaid, kuriteo toimepanemisele kihutajaid — tavaliselt võrdselt täideviijatega. Nii karistati tapmise täideviijat surmanuhtlusega, kaasaaitajaid aga piitsaga ja asumisele saatmisega, „kuhu valitseja käsib"; tapmisele kihutaja karistuseks oli surmanuhtlus — „kes tapmisele õpetas ja kes tappis, kumbagi tuleb karistada surmaga". Üksikuis sätteis nägi Uloženije ette ka vastutust varjamise, mitteteatamise ja võimaldamise eest. Varjajaile kohaldati tihti samasuguseid karistusi kui täideviijaile; röövlite varjajaid karistati samuti nagu röövleid endid. Riiklikest kuritegudest mitteteatamist karistati nagu kuriteo toimepanemist ennast; reast kuritegudest mitteteatamist karistati rahatrahviga, kuid teiste kuritegude puhul tuli mitteteatajat karistada „nagu valitseja käsib". Võimaldajaid, kes nägid vargaid, kuid ei püüdnud neid kinni, „kui neid oli võimalik kinni püüda", karistati rahatrahviga; seda, kes kuulis appihüüet ega läinud appi, karistati „halastamatult piitsaga".

Peeter I Sõjaväe ustaav nägi vastutuse määramisel konkreetsete kuritegude eest ette reas üksikuis sätteis ühtlase karistuse täideviijale, kaasaaitajale, kihutajale ja kuriteosse puutuvale isikule.

Ustaav määras tapmise korral, et „nagu tapjat ennast, nii tuleb karistada ka muid, kes tapmisele kas nõuandega või teoga tõeliselt kaasa aitasid"; tapmisele kihutajat „tuleb nagu tapjat ennast karistada surmaga ja nimelt lüüa tal pea maha". Reas ukaasides sättis Peeter I varjamise ja mitteteatamise eest samasuguse karistuse nagu kuriteo toimepanemise eest. Nii käskis 1719. a. 30. oktoobri ukaas „. . . karistada erisuguste hukkamistega ilma ühegi halastuseta" vargaid ja röövleid; ühes sellega sättis ukaas, et „. . . need inimesed, kes varjavad seesuguseid vargaid või annavad neile peidupaiga, või neist, samuti ka neist, kellede juures nad peidus on, teavad, kuid ei anna sellest aegsasti teada, tunnistada samasugusteks varasteks. . ."

1845. a. Uloženije o nakazanijah sisaldas üldistatud sätteid vastutuse kohta osavõtu eest, kuigi äärmiselt kasuistlikul kujul. Ta eristas osavõttu eelneval kokkuleppel ja ilma selleta. Viimases eristas ta peasüüdlasi ja osalisi. Eelneva kokkuleppe alusel toimunud osavõtu puhul eristas ta algatajaid, kaastegijaid, kihutajaid ja kaasaaitajaid. Peegeldades veel feodaalsele kriminaalseadusandlusele omaseid jooni, sättis Uloženije o nakazanijah laiapiirilise vastutuse kuriteosse puutumuse, võimaldamise, varjamise ja mitteteatamise eest. Nende eest oli ette nähtud vastutus nagu niisuguse kaasaaitamise eest, mis ei olnud kuriteo toimepanemiseks hädavajalik.

1903. a. Ugolovnoje uloženije sättis vastutuse osavõtu eest üldistel alustel kodanliku kriminaalseadusandlusega.

II. Välismaa kriminaalseadusandlus vastutuse kohta osavõtu eest ja välismaa osavõtuteooria on pärit Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeksist. See koodeks peegeldas kodanluse ajalooliselt progressiivseid kriminaalõiguslikke nõudeid, mida kodanlus esildas võitluses feodaal-absolutistliku riigiga.

Revolutsioonieelse Prantsusmaa kriminaalseadusandlusele ja kohtupraktikale, nagu iga teisegi feodaalse riigi seadusandlusele, oli iseloomustav laiapiiriline kriminaalvastutus osavõtu eest. Prantsuse feodaalne kriminaalõigus käsitas osalistena neid, kes võtsid osa kuriteo toimepanemisest või abistasid selle toimepanemist, kes kohustasid kuritegu toime panema, kes veensid või tegid ülesandeks kuriteo toimepanemise, neid, kes ühinesid kuriteoga pärast selle toimepanemist kas selle heakskiitmise või ülistamisega, võttes osa saagi peitmisest või selle varjamisest, hõlbustades kurjategija põgenemist või varjamist või andes talle peidupaiga, lõpuks, kes ei takistanud kuriteo toimepanemist või ei teatanud sellest võimudele.

Osavõtt säärasel kujul nagu teda tunnevad kaasaegsed kriminaalkoodeksid esineb esmakordselt Prantsuse revolutsiooni ajastu kriminaalseadusandluses — 1791. a. kriminaalkoodeksis. Hiljem reprodutseeriti see ka 1810. a. kriminaalkoodeksis.

Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeksi osavõtusätted piiritlesid rangelt nii vastutusele alluvate osaliste ringi kui ka selle vastutuse piirid. Kuriteo osaliste vastutusele võtmise vajalikuks eelduseks on täideviija poolt kuriteo toimepanemine või selle katse.

Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks käsitleb vastutust kuriteo toimepanemise eest mitme isiku osavõtul §-des 59—61. Kuriteo osalised on karistatavad samuti kui täideviijad, välja arvatud seaduses eriti ettenähtud juhud. Prantsuse kriminaalkoodeks ei tunne erinevalt teistest kriminaalkoodeksitest karistuse kohuslikku kergendamist kuriteo osaliste suhtes.

Kihutajaks loetakse seda, kes õhutas kuriteo toimepanemisele või andis selleks juhatusi. Kriminaalkoodeks annab §-s 60 kuriteole kihutamise vahendite loetelu, mida peetakse ammendavaks: kingid, lubadused, ähvardused, seisundi või võimu kuritarvitamised, kuriteolised sepitsused ja kavalused. Osalisteks (kaasaaitajateks) tunnistatakse need, kes muretsesid relva, riistad või mingid muud vahendid, mida kasutati kuriteo toimepanemiseks, teades sealjuures, et neid kasutatakse selleks otstarbeks. Osaliseks (kaasaaitajaks) loetakse samuti isikut, kes teadvalt aitas täideviijat või oli sellega kaasas tegude toimepanemisel, mis valmistasid ette või kergendasid kuriteo toimepanemist, või kuriteo enese toimepanemisel. See ei välista koodeksis eriti ettenähtud vastutust vandeseltsist osavõtu eest või riigi sisemise või välise julgeoleku vastu sihitud kuritegudele õhutamise eest olenematult sellest, kas sealjuures faktiliselt teostati eelosutatud tegevusega taoteldavad kuriteod. Lõpuks käsitleb Prantsuse kriminaalkoodeks kuriteo osalistena ka neid, kes tavaliselt annavad ulualuse, kokkutulekukoha või vara isikuile, kes tegelevad röövimistega, vägivaldsete kallaletungidega riigi julgeolekule, avalikule rahule, isikule või varale, teades nende kuriteolisest käitumisest (§ 61).

III. Osavõttu käsitlevate uute sätete kehtestamine teostas kõigepealt kodanike isikliku vabaduse „õiguslikku garantiid". Osavõtuinstituudiga anti kodanike suhete alal kuriteoga, mille on toime pannud teine isik, kuriteolise käitumise piiritlemine mittekuriteolisest. Vana režiimi kohtu poolt praktiseeritud kuriteo toimepanemisega nii või teisiti kokkupuutes olnud isikute kriminaalvastutusele võtmise asemele tõmbab Prantsuse revolutsiooni kriminaalseadusandlus kitsalt kuriteo osaliste (kihutajad, kaasaaitajad) ringi, kes vastutavad täideviija poolt toimepandud kuriteo eest samuti kui vahetud täideviijad. Neist mõistetest mittehõlmatud isikute käitumisele ei saa järgneda kriminaalvastutust toimepandud kuriteo eest. Sellega piiritles osavõtu instituut kodanike vaba tegevuse ulatuse ja riigivõimu vahelesegamise piirid kodanikevahelistesse suhetesse. Nii näiteks sätib Prantsuse kriminaalkoodeksi § 60 täpselt need tingimused, millede puhul võib aset leida kriminaalvastutus kihutamise eest. Seepärast nägi F. Engels Prantsuse kriminaalkoodeksi § 60 rangelt täpsustatud sätteis, mis määratlesid kihutamise mõiste, erinevalt preisi maaõiguse laialivalgunud ebamäärasusest, kodanliku Prantsuse revolutsiooni sotsiaalsete võidusaavutuste üht väljendust juriidilisel alal [22].

Prantsuse kriminaalkoodeksi sätted osavõtu kohta olid eeskujuks teiste kodanlike riikide kriminaalseadusandlusele eesrindlikes maades kapitalismi võidu ja kindlustamise perioodil. Erinevalt Prantsuse kriminaalkoodekseist tunneb enamik kodanlikke kriminaalkoodekseid karistuse kohuslikku kergendamist kaasaaitajaile, võrreldes täideviijale määratava karistusega.

1937. a. Šveitsi kriminaalkoodeks näeb osavõttu käsitlevais sätteis ette karistuse kergendamise võimaluse raskes kuriteos või kuriteos kaasaaitajale, s. t. isikule, kes tahtlikult osutab abi raske kuriteo või kuriteo toimepanemisel. Raskele kuriteole või kuriteole kihutajat karistatakse nii nagu selle täideviijatki. Ebaõnnestunud kihutamine on karistatav nagu kuriteo katse. Isiklikud omadused või asjaolud, mis raskendavad, kergendavad või kõrvaldavad karistatavuse, avaldavad mõju üksnes sellele osalisele, kellega seoses nad esinevad.

---

[22] Vt. Marx ja Engels, Kogutud teosed, XIV k., lk. 109.

IV. Prantsuse kriminaalkoodeks oli aluseks ka klassikalise kodanliku osavõtuteooria arengule. Selle teooria põhiväited on järgmised:

a) Objektiivsest küljest peab iga osalise käitumine olema kausaalses seoses tekitatud kuriteolise tagajärjega, mistõttu nn. puutumus (mitteteatamine, võimaldamine või varjamine), mis ei ole toimepandud kuriteoga kausaalses seoses, ei ole käsitatav osavõtuna.

Inglise kriminaalõiguse selles suhtes omapärased erisused on seotud inglise õiguse isesuguse arenguteega. Inglise kriminaalõigus eristab osaliste kolme kategooriat: 1) esimese või teise astme peasüüdlasi, s. t. täideviijaid ja isikuid, kes kuriteo toimepanemisele vahetult kaasa aitasid, 2) osalisi kuni kuriteo toimepanemiseni, kelledena esinevad kihutajad ja kaasaaitajad, 3) osalisi pärast kuriteo toimepanemist, kelledena esinevad kuriteo varjajad.

b) Subjektiivsest küljest eeldab mitme isiku osavõtt ühe kuriteo toimepanemisest ühise süü olemasolu, mis on tekkinud kõigi kuriteo osaliste avaldatud või vaikiva kokkuleppega. See võib aset leida üksnes siis, kui nii täideviija kui ka osalised käituvad tahtlikult. See loob kõigi osaliste solidaarse vastutuse ühe ühise kuriteo eest, ükskõik milles nende käitumine üksikult ka seisaks.

c) Osavõtu aktsessoorne loomus. Et osavõtt on ühe kuriteo toimepanemine mitme isiku osavõtul, siis ei ole iga üksiku osalise käitumisel iseseisvat tähendust. Kuriteoosalise käitumise kriminaalõigusliku tähenduse määrab täiesti kuriteo iseloom, mille toimepanemisest ta osa võttis. Täideviija (või täideviijate) poolt toimepandud kuritegu arvatakse süüks igale osalisele. Kui täideviija pani toime lõpuleviidud kuriteo, siis vastutavad ka osalised lõpuleviidud kuriteo eest. Kui ta pani toime üksnes katse, siis vastutab ka iga osaline ainult katse eest. Kui täideviija käitumine ei saavutanud kuriteolise käitumise arengus sellist staadiumi, millele järgneb kriminaalvastutus, siis ei järgne kriminaalvastutust ka osaliste poolt toimepandule. Kui täideviija käitumine ei sisalda õigusvastasuse elementi, näiteks kannatanu nõusoleku tõttu, mis anti vabatahtlikult kuriteo toimepanemise hetkel, siis ei esine õigusvastasena ka osaliste kogu tegevus. Selline vaade üksiku osalise (kihutaja ja kaasaaitaja) teole, nagu millelegi üksnes täiendavale, täideviija käitumisele lisanduvale ja seepärast viimase käitumise iseloomust tervikuliselt sõltuvale,

moodustabki selle, mida nimetatakse osavõtu aktsessoorseks loomuseks.

d) Vahendlik põhjustamine. Neil juhtudel, kui täideviija poolt toimepandud kuritegu ei ole talle tahtlikuna süüks arvatav, tuleb tema poolt põhjustatud kuriteoline tagajärg süüks arvata tahtlikult tegutsenud kihutajale ja kaasaaitajale, kuid mitte osavõtu, vaid üldreeglite alusel (vahendlik põhjustamine ehk vahendlik täideviimine).

e) Karistuse määramisel üksikuile osalistele tuleb kaasaaitajaile kohuslikult määrata kergem karistus, võrreldes täideviijat ähvardava karistuse määraga. See kriminalistide-klassikute osavõtuõpetuse põhimoment on enamikus välismaa kriminaalkoodekseis aluseks kriminaalvastutuse sättimisel osavõtu eest.

Osavõtu aktsessoorne loomus, mille tõttu kihutajad ja kaasaaitajad vastutavad üksnes siis, kui täideviija pani toime mingi kuriteo (lõpuleviidud kuriteo või kuriteo katse), on 1789. a. „Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsioonis" kuulutatud kodanlik-demokraatliku printsiibi vahetu teostamine riigi repressiooni-organisatsioonis: kodanikku võib karistada üksnes kindla kuriteolise käitumise eest.

Välismaa kriminaalseadusandlus võttis omaks osavõtu aktsessoorsuse põhimõtetele rajatud osaliste vastutavuse struktuuri. Selles avaldus Prantsuse revolutsiooni poolt väljakuulutatud kodanlik-demokraatlike printsiipide vastuvõtt repressiooni-organisatsioonis.

Kriminalistid-sotsioloogid väljendavad kriminaalvastutuse küsimuses osavõtu eest reaktsioonilisi taotlusi kriminaalõiguse alal. Siit siis — kodanlik-demokraatlike garantiide murdmine vastutuse alal osavõtu eest. Nad astuvad välja osavõtu kui eri-instituudi tarvilikkuse ja tema aktsessoorse loomuse vastu. Osavõtu aktsessoorne loomus seab kihutaja ja kaasaaitaja kriminaalvastutuse sõltuvusse teise isiku — täideviija — käitumisest. Kihutaja või kaasaaitaja avaldab oma ohtlikkust omaenese käitumisega; teise isiku — täideviija — käitumine on nende ohtlikkuse astme iseloomustuseks kõrvalise tähtsusega asjaolu. Osavõtu aktsessoorne loomus viib sotsiaalselt ohtlikkude kihutajate ja kaasaaitajate mittevastutavusele neil juhtudel, kui täideviija ei pannud toime midagi kuriteolist. Seepärast on nende seisukohalt otstarbekas vaadelda iga osalise käitumist eraldi üldistel alustel: täideviijate käitumist — kuriteo vahetu toime-

panemisena, kihutajate ja kaasaaitajate käitumist — kuriteo vahendliku toimepanemisena. Seejuures tuleb igaühe tegevuses kindlaks teha need tingimused, mis on vajalikud iga süüdiva kurjategija kriminaalvastutuseks. Seega siis on osavõtu puhul niipalju üksikuid kuritegusid, kuipalju on üksikuid kurjategijaid.

Need ettepanekud tähendasid juriidiliselt osavõtuinstituudi täielikku likvideerimist, poliitiliselt aga tähendasid nad ka repressiooni-organisatsiooni kodanlik-demokraatliku vormi murdmist osavõtu eest kriminaalvastutusele võtmise küsimuses.

NELJAS OSA.

ÕPETUS KARISTUSEST.

XVII peatükk.

ÜLDINE ÕPETUS KARISTUSEST [23].

§ 65. Karistuse mõiste.

I. Karistus kui kuriteo järeldus eristab kõige enam kriminaalõigust teistest õigusaladest, milledel samuti on ühendust õiguse rikkumisega, kuid mis seovad nende rikkumistega kvalitatiivselt teisi juriidilisi järeldusi, näit. tsiviil- või haldusõigus.

Kodanlikud juristid kulutasid palju aega ja pingutusi vaidlusteks selle üle, millisele kriminaalõiguse kahest põhimõistest — kuriteole või karistusele — kuulub esmajärguline tähtsus.

Paljud kodanliku kriminaalõigusteaduse korüfeed käsitasid kriminaalõiguse põhimõistena karistust.

Suure tähtsuse juures, mida omab karistus kriminaaljurisdiktsioonis, on juba küsimuse asetamine karistuse prevaleeriva tähenduse kohta iseendast väär. Kuritegu ja karistus on mõlemad ühtemoodi kriminaalõiguse põhimõisted. Kuritegu ja karistus on lahutamatult teineteisega seotud. Õpetus karistusest ja õpetus kuriteost on kriminaalõigusteaduses tähtsuselt võrdsed osad.

Küsimus karistuse loomuse, spetsiifiliste omaduste kohta, mis

[23] Lenin, Riik ja revolutsioon, Teosed, XXI k.; Lenin, Kuidas organiseerida võistlust, Teosed, XXII k.; Lenin, Proletaarne revolutsioon ja renegaat Kautsky, Teosed, XXIII k.; Stalin, Leninismi alustest, IV jagu, „Leninismi küsimusi", Tallinn, 1945; Stalin, ÜK(b)P KK tegevusaruanne ÜK(b)P XVIII kongressil, „Leninismi küsimusi", Tallinn, 1945; Žižilenko, Karistus, 1914; Mokrinski, Karistus, tema sihid ja eeldused, 1. vihk, 1902.

teda eristavad teistest riigi poolt kohaldatavatest sunniabinõudest, on küsimuseks, millele kodanlikud filosoofid ja juristid pühendasid suurimat tähelepanu, võrreldes kriminaalõiguse kõigi teiste küsimustega.

Karistuse loomuse ja teda teistest sunniabinõudest eristavate tunnuste kohta on esitatud mitmesuguseid teooriaid. Need redutseerusid tavaliselt mingi ühe karistusele omase tunnuse, näiteks kannatuse, hukkamõistmise, kättemaksu jne. esitamisele karistuse eritunnusena. Kuid igaüks neist tunnustest, võetuna üksikult, lahus teistest karistuse tunnustest, ei iseloomusta karistust. Karistus on määratletav mitte ühe, vaid mitmesuguste tunnuste kaudu, ning redutseerida karistust ainult ühele tunnusele tähendab iseloomustada üksnes karistuse mingit üht külge.

Ainult marksistlik-leninistlik riigi ja õiguse teooria annab need lähtealused, milledest väljudes võib määratleda karistuse tunnused, mis teda eristavad teistest riikliku sunni vahenditest, ja anda õiged vastused karistuse klassipoliitilise olemuse, karistuse aluste ja tema sihtide küsimusele.

Karistus on riigi üks atribuute, üks riigivõimu avaldusi. Järelikult karistus, nagu riik ja õiguski, ei ole olelnud iidselt, ta on ajaloolisi kategooriaid. Karistus ei olelnud ürgaegses kogukondlikus korras ja ta kaob koos riigi kadumisega.

Karistuse ja riigi vahelisest lahutamatust seosest tuleneb karistuse *sunniline iseloom*. Karistus — see on üks vahendeid, mille abil teostatakse riigivõimu vägivaldset, sunnilist külge. Riik kasutab sundi mitte üksnes karistuse kohaldamisel. Riik rakendab sundi ka avaliku korra säilitamiseks, maksude sissenõudmiseks, kuritegudes süüdistatavate vahi all hoidmiseks, distsipliini hoidmiseks asutistes jne.

Olles seega vaid üks riikliku sunni vahendeid, on karistusel ühtlasi ka erilised, spetsiifilised jooned, mis teda eristavad teistest riikliku sunni vahenditest.

II. Karistusele on oluline kõigepealt tema *avalikõiguslik iseloom*. Karistuse teostamine — see on riigi funktsioon, see on tema õigus ja tema kohustus. Karistus teostatakse riigi huvides ja riigi nimel.

Sellest tunnusest ei piisa veel karistuse piiritlemiseks teistest riikliku sunni vahenditest. See tunnus on omane ka säärastele vahenditele nagu maksude sissenõudmine, vahistamine tõkeabinõuna jne. Seepärast on vajalik tuvastada ka teised tunnused, mis on karistusele spetsiifilised ja eristavad teda teistest riiklikest sunnivahendeist.

Üks sääraseid tunnuseid on see, et karistus on *vahend, mida rakendab kohus*. Selle tunnusega erineb karistus säärastest riikliku sunni vahendeist nagu maksude sissenõudmine, haldusorganite poolt sundmääruste rikkumise eest määratavad karistused, distsiplinaarkaristused jne. Õige, see tunnus on omane ka tsiviilõiguslikule sanktsioonile, kuid viimasest erineb karistus rea teiste tunnustega (avalikõiguslik iseloom, hukkamõistmine riigi nimel).

Karistuse tunnuseid, mis teda eristab teistest riikliku sunni vahenditest, on vältimatult *kurjategijale* teatud tunduva *kannatuse tekitamine*. Karistus on alati suunatud kurjategija isiku vastu. Isegi siis, kui karistus on suunatud vahetult tema varaliste huvide vastu, näit. rahatrahv või konfiskatsioon, on tema lõppülesandeks ikkagi kurjategijale kannatuse, kaotuse tekitamine. Kurjategija varaliste huvide rikkumine pole midagi muud kui säärase kannatuse tekitamise vahend. Karistus, mis ei tekita kurjategijale mingit kannatust, lakkab olemast karistus. Karistuse hirmutav toime oleks mõeldamatu, kui karistus ei tekitaks kurjategijale mingit kannatust. Karistus ei oleks suuteline mõjutama ei kurjategijat ennast ega ka teisi isikuid. Karistus peab oma raskuselt, s. t. kurjategijale tekitatava kannatuse määralt, vastama tema süü astmele. Igasugune liigne kannatus oleks mitte ainult vastuolus humaansuse põhimõtetega, oleks mitte ainult otstarbetu ja kasutu, vaid isegi kahjulik ja vastuolus ideega karistusest kui vahendist, mis oma raskuselt vastab kuriteo raskusele.

Lõpuks, üks karistuse tunnuseid, mis teda eristab teistest riikliku sunni vahendeist, on temale omane kurjategija käitumise ja kurjategija enese *riigi nimel hukkamõistmise* moment. Karistus sisaldab kuriteo ja kurjategija eitava hinnangu. Karistus autustab alati kurjategijat suuremal või väiksemal määral.

Hukkamõistmine, mitteheakskiitmine kui karistuse põhielement omandab sotsialistlikus riigis erilise tähtsuse.

Riigi nimel hukkamõistmise moment puudub kõigil teistel riikliku sunni vahenditel. Ta on võõras varalistele sissenõudmistele, teda ei esine tõkeabinõude rakendamisel, sest ei ole veel teada, kas isik on süüdi või mitte; ei ole teda ka administratiiv- ja distsiplinaarkaristustes, sest need karistused määratakse mitte riigi nimel, vaid halduse alluvate organite või isikute poolt, kes seisavad asutise või ettevõtte eesotsas.

Seega on siis karistuses ühendatud terve rida tunnuseid: tema sunniiseloom, avalikõiguslik iseloom, tema määramine kohtu poolt, temaga kurjategijale kannatuse tekitamine ja tema kaudu kuriteo ja kurjategija riigi nimel hukkamõistmine.

Nende tunnuste kindlakstegemine annab võimaluse defineerida karistust kui kohtu poolt kurjategija suhtes kohaldatavat riikliku sunni avalikõiguslikku vahendit, mis tekitab teatavat kannatust ja mis väljendab kurjategija ja kuriteo hukkamõistmist riigi nimel.

III. ÜK(b)P programm, arvukad Lenini ja Stalini juhised ja revolutsiooni esimeste aastate sotsialistliku kriminaalõiguse seadusandlikud aktid kasutasid terminit „karistus", kuid nii Lenin kui Stalin ei tarvita kunagi terminit „sotsiaalse kaitse vahendid".

Sotsialistlikus seadusandluses esineb see termin esmakordselt VNFSV 1922. a. KrK-s, milles kõneldakse „karistusest või teistest sotsiaalse kaitse vahenditest". 1924. a. „Põhialused" loobusid kahesugusest terminoloogiast ja asendasid selle ainsa terminiga — „sotsiaalse kaitse vahendid". „Põhialuste" eeskujul aktsepteerisid kõik liiduvabariikide kriminaalkoodeksid termini „sotsiaalse kaitse vahendid".

„Sotsiaalse kaitse vahendi" mõiste toomine meie kriminaalseadusandlusse tähendas mitte ainult ebaõnnestunud terminoloogiat, vaid tõi enesega kaasa ebaõige kujutluse nende vahendite sisust ja võis anda põhjust nende vahendite segamiseks kodanliku kriminaalõiguse ohutusvahenditega. Kodanlikus kriminaalõiguses ei ole „sotsiaalse kaitse vahendid" seotud süüga, vaid nn. ohtliku seisundiga. Sealjuures lähtub aga nõukogude kriminaalõigus karistuse määramisel just kurjategija süüst, määrates karistusi süü astmele vastavalt.

Alles pärast seda, kui 1934. a. 8. juuni seaduses vastutusest kodumaa reetmise eest ja seejärel ka reas teistes seadustes ilmus termin „karistus", omandas see lihtne, selge ja kõigile arusaadav sõna kriminaalõiguse teoorias ja kohtupraktikas uuesti kodanikuõigused.

§ 66. Karistuse kohaldamise põhistus.

I. Küsimuse kohta, mis õigustab riiki kohaldama kurjategija suhtes karistust, loodi kodanlike filosoofide ja juristide poolt erakordselt suur arv mitmesuguseid üksteist eitavaid teooriaid. Prof.

Sergejevski arvutuse järgi on selles küsimuses, alates Hugo Grotiusest, loodud kuni 24 täielikku filosoofilist süsteemi ja umbes 100 ühe või teise suunaga liituvat teooriat. Need teooriad eristatakse tavaliselt absoluutseteks, mis põhistavad riigi õigust karistada kurjategijat mingi absoluutse printsiibi alusel, relatiivseteks, mis näevad karistuse alust mingeis riigile kasulikes sihtides, mis on saavutatavad karistusega ja mis õigustavad karistuse kohaldamist kurjategijaile, ning segateooriateks, mis püüavad ühendada absoluutsete ja relatiivsete teooriate poolt esitatavaid karistamise aluseid.

Absoluutsete teooriate järgi ei saa mingid utilitaarsed kaalutlused esineda karistuse kohaldamist õigustavate alustena. Karistuse ainus alus on see, et kurjategija sooritas kuriteo ja seega rikkus absoluutset printsiipi (*punitur quia peccatum est*). Nende teooriate kohaselt on karistus ise eesmärk. Ta on kuriteo paratamatu järeldus ja tema täideviimine on inimkonna kõrgeim seadus. Karistus tuleb teostada igal tingimusel: *fiat iustitia, pereat mundus* (toimugu õigusemõistmine, hukkugu kas või maailm) — selline on vormel, milleni jõuavad lõpuni järjekindlad absoluutsete teooriate pooldajad.

Absoluutsete teooriate hulgast tuleb eelkõige märkida nn. teoloogilisi teooriaid, millede järgi kuritegu on patt, jumala tahte rikkumine, mis lubab ainult ühte lepitusvahendit jumalaga — karistust. Patt ei või jääda lunastamata, seepärast nõuab kuritegu kui patune tegu igal tingimusel patuse karistamist. Karistuse teoloogilised teooriad arenesid feodalismiajastul. Nad olid kutsutud kaitsma feodaalset riiki ja kiriku huve.

Karistuse absoluutse teooria püstitas ka Kant. Karistust kohaldatakse Kant'i järgi — *quia peccatum est*. Kant'i arvates on karistuse ainsaks ülesandeks õigluse teostamine, milleta pole mõeldav riigi olemasolu. Karistuse põhistamine mingite utilitaarsete, praktiliste ülesannetega oleks vastuolus kategoorilise imperatiivi nõuetega, teeks kurjategija vahendiks eesmärgi saavutamisele, kuna aga inimene kui mõistuslik olevus, kes on varustatud tahtevabadusega, võib olla ainult eesmärgiks iseeneses. Seepärast peaks inimkond, kuigi ta teaks, et ta homme hukkub, täna karistama kõiki kurjategijaid, sest muidu jääks rikutud õiglus ennistamata.

Karistuse absoluutsete teooriate hulka kuulub ka Hegeli teooria, sest temale on karistuse ainsaks ülesandeks — kuriteo toimepanemisega rikutud õiguse ennistamine.

Karistuse relatiivsed teooriad käsitlevad karistuse

alusena, vastupidi absoluutseile, mitte mingit absoluutset printsiipi, vaid teatavaid utilitaarseid, praktilisi eesmärke. Relatiivsete teooriate kohaselt teostatakse karistus selleks, et ära hoida uute kuritegude toimepanemist (*punitur, ne peccetur*). Üksikute relatiivsete teooriate vahel oli vaidlus ühelt poolt uute kuritegude ärahoiu ülesande teostamise meetodi pärast (hirmutamise meetod, parandamise meetod) ja teiselt poolt nende isikute ringi piiritlemise pärast, kelle suhtes ärahoiu ülesannet teostada, s. t. kas kurjategijate eneste või teiste isikute suhtes.

Hirmutamise teooriatega ei tule ära segada nn. psühholoogilise sunni teooriat, mille autoriks on A. Feuerbach. Selle teooria järgi peab riik inimesi kuriteole tõukavate motiivide vastu seadma teised tõhusamad motiivid, mis oleksid suutelised kuriteole valmistujat kuriteo toimepanemisest ära hoidma. Seda ülesannet täidab karistuse ähvardus. Pahe, mis ähvardab kurjategijat kuriteo toimepanemise eest, peab olema suurem kui kaotus, mis ootab isikut kuriteo toimepanemisest loobumise korral. Ühele meelelisele ajele seatakse vastu teised, tugevamad. Sääraseks tugevamaks meeleliseks ajeks peab olema karistuse ähvardus, mis sisaldub kriminaalseaduses. Karistused ei tohi olla karmimad kui see on vajalik isiku vastavast kuriteost ärahoidmiseks.

Kõikide kodanlike katsete põhiviga riigi karistamisõiguse põhistamisel seisab selles, et kõik nad ignoreerivad riigi klassiolemust ja neid reaalseid ülesandeid, mida taotleb valitsev klass kodanlikes riikides karistuse kohaldamisega. Kõik need teooriad unustavad kas teadlikult või ebateadlikult, et „riigi tunnuseks on — teatava isikute klassi esinemine, kelle kätesse koondub võim“ [24].

II. NSV Liidus lahendatakse karistuse põhistamise küsimus vastavalt Lenini ja Stalini juhtmõtetele.

Sotsialistliku riigi arengu esimeses faasis, õpetab seltsimees Stalin, oli riigi üks kahest põhimisest funktsioonist „kukutatud klasside mahasurumine siseriigis“ [25]. Üks sääraseid mahasurumise vahendeid oli karistus.

Seega siis sotsialistliku riigi arengu esimeses faasis oli karistuse rakendamise aluseks kõigepealt ekspluataatorite vastupanu halastamatu mahasurumise vajadus. Ühtlasi oli karistuse kohal-

[24] Lenin, Teosed, II k., lk. 81.
[25] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 531.

damise aluseks ka vajadus võidelda üldkriminaalkuritegude vastu kui väikekodanliku stiihia vastupanu vormiga.

Sotsialistliku riigi arengu teises faasis oli karistuse alus rajatud selle riigi antud staadiumi funktsioonidele. Sotsialistliku omandi kaitse vajadus varaste ja riisujate vastu ja „välismaise salaluure poolt meie maale saadetud spioonide, mõrvarite ja kahjurite kinnipüüdmise ja karistamise“ [26] vajadus on kõigepealt karistuse säilitamise aluseks selles faasis. Ühtlasi esineb sellés faasis karistuse alusena võitluse vajadus riigi poolt kehtestatud sotsialistlikku õiguskorda õõnestavate õiguserikkujate ja kuritegudega, sotsialistliku distsipliini rikkumistega. Vajadus kasvatada distsipliinile ka sunnivahenditega põhistab teiste vahendite hulgas ka karistuse rakendamist.

§ 67. Karistuse ülesanded.

I. Lenin ja Stalin lõid õpetuse karistuse kaksainsast ülesandest, mis dialektiliselt ühendab tema kaht külge — sunni ülesannet ja kasvatuse ülesannet. Artikli „Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded“ visandis kirjutas Lenin: „*Meil* on vaja riiki, meil on vaja sundi. Proletaarse riigi organiks, mis teostab seda sundi, peavad olema nõukogude kohtud. Ja neil lasub elanikkonna töödistsipliinile kasvatamise tohutu ülesanne“ [27]. ÜK(b)P programm, mis võeti vastu partei VIII kongressil 18.—23. märtsini 1919. a., määras karistuse põhimõttelised iseärasused nõukogude kriminaalõiguses kokkukõlas leninliku õpetusega karistuse kaksainsast ülesandest.

Lenini ja Stalini juhtmõtted karistuse kaksainsusest said ka nõukogude kriminaalseadusandluse aluseks. Kõige selgemini on see kaksainus ülesanne väljendatud NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduses. „Nõukogude kohus,“ ütleb § 3, „kohaldades kriminaalkaristuse vahendeid, mitte ainult ei karista kurjategijaid, vaid tema eesmärgiks on ka kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine.“

Sotsialistliku riigi arenguga võib muutuda karistuse ülesannete suhe.

Oma ajaloolises aruandes partei XVIII kongressil näitas seltsimees Stalin, et sotsialistliku riigi üks kahest põhimisest funktsioonist sotsialistliku ülesehitustöö esimeses faasis (Oktoobrirevolut-

[26] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 532.
[27] Leinin, Teosed, XXII k., lk. 424.

sioonist ekspluataatorlike klasside likvideerimiseni) seisis kukutatud klasside sõjaväelises mahasurumises sisemaal. Meie riigiorganite majanduslik-organisatoorne ja kultuurilis-kasvatuslik töö ei saanud selles faasis tõsise arengu osaliseks.

Teises faasis (linna ja maa kapitalistlike elementide likvideerimisest kuni sotsialistliku majandussüsteemi täieliku võiduni ja uue Stalinliku Konstitutsiooni vastuvõtmiseni) kadus sisemaine sõjaväelise mahasurumise funktsioon. Selle funktsiooni asemele ilmus sotsialistliku omandi kaitse funktsioon rahva vara varastajate ja riisujate vastu. „Nüüd seisab meie riigi peaülesanne," ütleb seltsimees Stalin, „sisemaal rahulikus majanduslik-organisatoorses ja kultuurilis-kasvatuslikus töös. Mis puutub meie armeesse, karistusorganeisse ja salaluuresse, siis nende teravik ei ole enam pööratud sisemaale, vaid väljapoole, välisvaenlaste vastu" [28]. Kasvatusliku ülesande esikohale seadmine ei tähenda muidugi seda, et kurjategijate karistamise ülesanne oleks ära langenud.

Seltsimees Stalini ajaloolise väärtusega juhtmõtted sotsialistliku riigi funktsioonide muutumise kohta selle arengu mitmesugustes faasides asetavad kriminaalkaristuse ülesannete küsimuse uuel kujul. Kui halastamatu karistamise ülesanne säilib kogu leppimatusega rahvavaenlaste, välismaa salaluure agentide poolt toimepandavate kuritegude suhtes, siis muude kuritegude suhtes jääb karistamise ülesanne püsima, kuid ühendatakse kurjategija parandamise ja sotsialistliku ühiskonna distsipliinile kasvatamise ülesandega.

Karistuse kasvatuslik külg omab erilist tähtsust nende kuritegude suhtes, mis on töötajate hulgas üksikute mahajäänud elementide — tööltpuudujate, loodrite, tööjooksikute, varaste, huligaanide jt. — teadvuses säilinud mineviku igandite mõju tagajärjeks. Seltsimees Molotov rääkis aruandes ÜK(b)P XVIII kongressil sellest, et nende suhtes „on distsipliini tugevdamise ja kasvatuse alal vajalikud tõsised vahendid" [29]. Nende suhtes säilitab oma jõu Lenini õpetus, et võitlust väikekodanliku stiihia vastu „ei saa pidada üksnes propaganda ja agitatsiooniga... võitlust tuleb pidada ka sundimise abil". Sääraseks sunnivahendiks on karistus. Kuid karistuse kujul teostatav sund etendab tõsiseimat kasvatuslikku osa. „Ergutades ja autasustades sotsialistliku töö

[28] Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945, lk. 532.

[29] Molotov, NSVL rahvamajanduse arendamise 3. viisaastaku plaan, Gospolitizdat, 1939, lk. 12.

parimaid esindajaid ühelt poolt ja karistades tootmise desorganiseerijaid teiselt poolt, näitavad partei ja nõukogude võim sellega, missuguses suunas tuleb teostada töötajate kommunistlikku kasvatust“ [30]. „Halastamatult karistades sotsialistliku omandi riisujaid, vargaid, kelme, spekulante, huligaane, loodreid, tööltpuudujaid ja tööjooksikuid, põletab meie kohus välja veel nõukogude elus säilinud kapitalismi sünnimärgid. Ta võitleb sunnivahenditega kapitalismi igandite vastu inimeste teadvuses, kõrvaldades ja isoleerides, karistades ja kasvatades ümber nende igandite kandjaid“ [31].

II. Karistuse ülesanne on avaldada teatavat mõju nii kurjategijale enesele kui ka ühiskonna teistele liikmetele. Karistus hoiab karistatu ära uue kuriteo toimepanemisest ja avaldab ühtlasi teiste isikute suhtes hoiatavat mõju.

Need kaks karistuse toime suunda andsid kodanlikele filosoofidele ja kriminalistidele põhjust sajandeid väldanud vaidluseks karistuse toime küsimuse üle. See vaidlus on tuntud kui üldpreventsiooni ja eripreventsiooni teooriate pooldajate vaheline vaidlus.

Vahe üldpreventsiooni ja eripreventsiooni teooriate vahel seisab selles, et esimesed taotlevad korraldada kriminaalrepressiooni nii, et see hoiaks tagasi kuriteo toimepanemisest mitte kurjategijat ennast (viimane on nende teooriate esindajate arvates kuriteo juba niikuinii toime pannud), vaid teisi isikuid, kuna teised arvavad, et karistuse ülesanne on ära hoida uute kuritegude toimepanemist antud kurjategija poolt.

Üldpreventsiooni teooriad võtavad mõnikord hirmutamise teooria kuju. Vastavalt hirmutamise teooriale peab karistus oma julmusega, piinarikkusega mõjuma hirmutavalt kogu ühiskonnale. Selle teooria esindajad pooldavad avalikku hukkamist, avalikku ihunuhtlust jne.

Mõned üldpreventsiooni teooria pooldajad ei tunnusta karistuse toorust. Siia kuulub nn. psühholoogilise sunni teooria.

Ka eripreventsiooni teooria esineb mitmel kujul. Nii näiteks arvas eripreventsiooni seisukohal asuv sotsioloogiline koolkond, et karistus peab nendele kurjategijatele avaldama parandavat

---

[30] Kalinin, Töötajate kommunistlikust kasvatusest, „Bolševik“, 1940, nr. 19—20, lk. 14.

[31] „Pravda“, 20. jaanuar 1941, juhtkiri.

mõju, kes on võimelised paranema, ja hirmutavat mõju neile kurjategijaile, kes ei vaja paranemist, ja kahjutuks tegema need kurjategijad, kes pole suutelised paranema.

III. Sotsialistlikus riigis, kus karistust määrav kohtuotsus kaitseb sama klassi huvisid, kuhu kuulub süüdimõistetu, ning väljendab kogu rahva arvamust kuriteo ja kurjategija kohta, avaldab karistus samaaegselt ka ärahoidvat mõju ebakindlatele elementidele. Sellega ühtlasi teostatakse sotsialistlikus riigis igal karistuse kohaldamise juhul sotsialistliku kohtu poolt ühtaegu nii süüdimõistetu karistamise kui ka kasvatamise ülesannet ja koos sellega töötajate töödistsipliinile kasvatamise ülesannet. Üldpreventsioon ühineb dialektiliselt eripreventsiooniga. Nii üks kui teine ei ole teineteisele vastukäiv, vaid muutmatult saadavad teineteist. Karistused, mis eripreventsiooni vaatekohalt on raskemad, näiteks vabadusekaotus võrreldes rahatrahviga, on samaaegselt üldperventsiooni vaatekohalt efektsemad.

Karmide karistuste kohaldamine kurjategijatele-klassivaenlastele mõjub sellega ühtlasi hirmutavalt teistele klassivaenlastele. Karistuse kohaldamine kurjategijatele töötajate ringidest, avaldades kasvatavat mõju süüdimõistetule, mõjub kasvatavalt ka teiste suhtes.

Üld- ja eripreventsiooni ülesannete ühendamine väljendus ka sotsialistliku riigi kriminaalseadusandluses. Nii kohaldatakse „Põhialuste" § 4 ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragrahvide (VNFSV KrK § 9) kohaselt karistust sihiga: a) ära hoida kuritegusid, b) võtta ühiskonnaohtlikelt elementidelt võimalus uute kuritegude toimepanemiseks, c) mõjutada süüdimõistetuid paranduslike töödega. Nimetatud paragrahvi punkt „a" räägib üldpreventsioonist, ning punktid „b" ja „v" — eripreventsioonist.

Pärast NSVL, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide kohtukorralduse seaduse andmist tuleb sotsialistlikus kriminaalõiguses karistuse sihtide küsimuses juhinduda mitte „Põhialuste" §-st 4 (VNFSV KrK § 9), vaid osutatud seaduse §-st 3. Selle seaduse § 3 lg. 1 formuleerib karistuse eripreventiivset toimet. „Nõukogude kohus," öeldakse seal, „kohaldades kriminaalkaristuse vahendeid, mitte ainult ei karista kurjategijat, vaid tema eesmärgiks on ka kurjategijate parandamine ja ümberkasvatamine." Karistuse üldpreventiivsest toimest räägib § 3 lg. 2: „Kohus kasvatab kogu oma tegevusega NSVL kodanikke kodumaa- ja sotsialismitruuduse vaimus, nõukogude seaduste täpse ja kõrvale-

kaldumata täitmise, sotsialistlikusse omandisse hoolitsevalt suhtumise, töödistsipliini, riiklikusse ja ühiskondlikusse kohusesse ausalt suhtumise ja sotsialistliku kooselu juhiseist lugupidamise vaimus."

XVIII peatükk.

KARISTUSTE SÜSTEEM JA LIIGID.

§ 68. Karistuste süsteem.

I. Üksikuid katseid karistuse süstematiseerimise alal tehti juba feodalismiajastu kriminaalõiguses. Nii jaotas saksa feodaalne kriminaalõigus karistused ihunuhtluseks ja häbistavateks karistusteks. Sellele vaatamata paistis feodalismiajastu kriminaalõigus repressioonide alal silma ebamäärasuse ja meelevaldsusega ning praktikas kohaldati laialdaselt karistusi, mis ei olnud tolleaegsetes kriminaalseadustes ette nähtud.

Kui kodanlus sammus võimule ja püstitas oma kriminaalõiguslikus programmis seaduslikkuse nõude, siis käsitles ta seaduslikkuse ühe avaldusena kriminaalõiguses kindla karistuste süsteemi kehtestamist. Kodanlus püstitas nõude — pole muid karistusi kui need, mis seaduses on ette nähtud. Seepärast on võimuletulnud kodanluse esimeses, s. o. Prantsuse 1791. a. kriminaalkoodeksis juba kindel karistuste loend. Selle koodeksi § 1 ütles: „Karistused, mida vandekohus võib süüdlaseks tunnistatud kohtualustele kohaldada, on: surmanuhtlus, sunnitöö, kinnipidamine nuhtlusmajas, üksikkinnipidamine, asumisele saatmine, kodanikuõiguste kaotus, häbiposti asetamine." Püüe karistusi võimalikult täpselt fikseerida ulatus selles koodeksis niikaugele, et sanktsioonid temas olid absoluutselt määratud, s. t. kohtu suvale ei jäetud karistuse määramisel mingit ruumi.

Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeksi järgi jagunesid kõik karistused kriminaalseteks, paranduslikeks ja politseilisteks. Kriminaalkaristused jagunesid omakorda „nuhtlevaiks ja häbistavaiks" ning ainult „häbistavaiks" karistusiks. 1810. a. kriminaalkoodeks taastas ka häbimärgistamise ja käe maharaiumise.

Kõik pärast 1810. a. kriminaalkoodeksit antud koodeksid sisaldasid ammendava karistuste loendi.

Pärast imperialistlikku sõda antud kriminaalkoodeksid muutsid karistuste süsteemi keerukamaks, sättides rööbiti karistustega

retsidivistide, hulkurite jt. suhtes nn. ohutusvahendid, mis olid oma olemuselt samasteks karistusteks, kuid mida määrati määramata või suhteliselt määramata ajaks.

II. Nõukogude kriminaalkoodeksis täpselt määratud, iga karistuse jaoks kindlalt ettenähtud raamidega karistussüsteem väljendab sotsialistlikku seaduslikkust kriminaalõiguses, seaduste stabiilsust ja karistuspoliitika ühtsust.

Karistuste süsteemil on suur tähtsus NSVL kriminaalõigusemõistmisele. Ta viib kohtu tegevuse kriminaalrepressiooni kohaldamise alal seadusega rangelt piiratud raamidesse.

Juba 1919. a. „Juhtivad põhimõtted" sisaldasid karistuste loendi, kuid tollel loendil ei olnud mitte ammendav, vaid näitlik iseloom. VNFSV 1922. a. Kriminaalkoodeks sisaldas karistuste ja teiste sotsiaalse kaitse vahendite ammendava loendi. Selle koodeksi § 32 kohaselt kuulusid karistuste hulka: a) VNFSV piiridest pagendamine tähtajaga või tähtajata; b) vabadusekaotus valju eraldamisega või ilma selleta; v) sunduslikud tööd ilma vahi all kinnipidamiseta; g) tingimisi süüdimõistmine; d) vara konfiskeerimine — täielik või osaline; e) rahatrahv; ž) õiguste kaotus; z) ametist vallandamine; i) ühiskondlik laitus; k) tekitatud kahju heastamise kohustus. Sotsiaalse kaitse vahenditena, mis asendavad kohtu otsusel karistusi või järgnevad neile, esinesid 1922. a. KrK-s: a) paigutamine mõistuslike ja moraalsete defektidega isikute jaoks ettenähtud asutisse; b) sundravi; v) keeld teenida teataval ametikohal või tegutseda teataval tegevus- või tööndusalal; g) teatud paikkonnast väljasaatmine.

„Põhialused" diferentseerivad mitmesuguseid vahendeid ja jaotavad kogu vahendite süsteemi kolme kategooriasse: kohtulik-parandusliku, meditsiinilise ja meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendid (§ 5).

Sealjuures on oma olemuselt karistusteks vaid kohtulik-parandusliku iseloomuga vahendid.

„Põhialuste" kohaselt esinevad karistusena: a) töötava rahva vaenlaseks kuulutamine ühes NSVL kodakondsuse kaotamisega ja NSVL piiridest jäädavalt pagendamisega; b) vabadusekaotus NSVL kaugemais maakohtades asuvais parandusliikes töölaagreis; v) vabadusekaotus üldkinnipidamiskohtades; g) sunduslikud tööd ilma vabadusekaotuseta; d) õiguste kaotus; e) NSVL piiridest teatavaks tähtajaks väljasaatmine; ž) asumisele saatmine; z) väljasaatmine; i) ametist vallandamine; k) keeld teenida sel või teisel ametikohal või tegutseda mõnel tegevus- või tööndusalal; l) ühiskondlik laitus; m) vara konfiskeerimine; n) rahatrahv; o) hoiatus. Sellele karistuste loendile tuleb lisandada veel mahalaskmine ja säärased Liidu seadustega sätitud karistused nagu väljaspool seadust olevaks kuulutamine (NSVL

KTK 1929. a. 21. novembri määrus) ja kinnipidamine türmis (NSVL KTK ja RKN 1936. a. 8. augusti määrus).

„Põhialustes" sätitud karistuste loend ei olnud ammendav. § 13 märkuse 2 kohaselt oli liiduvabariikidel õigus kehtestada ka muid karistusi vastavalt „Põhialustele" ja NSVL kriminaalseadusandluse üldistele printsiipidele.

VNFSV 1926. a. KrK ja teiste liiduvabariikide koodeksid reprodutseerisid täielikult „Põhialuste" süsteemi. Nad jagavad samuti kõik vahendid kolme rühma: kohtulik-parandusliku, meditsiinilise ja meditsiinilis-pedagoogilise iseloomuga vahendid. Üks täiendusi, mis tehti kohtulik-parandusliku iseloomuga vahendite loendis VNFSV KrK-s ja Azerbaidžani, Gruusia ja Tadžiki liiduvabariigi kriminaalkoodeksis, seisab tekitatud kahju heastamise kohustuse sissetoomises (VNFSV KrK § 20 p. „n"). Teise täienduse tegi Tadžiki KrK, mis kehtestas karistusena maakasutamise õiguse kaotuse maa natsionaliseerimise seaduse vastu toimepandud kuritegude eest.

III. Karistusi võidakse kohaldada i s e s e i s v a l t, ainsa ehk peavahendina või l i s a n d a t u l t teisele peavahendile. Sellest seisukohast eristatakse kahte karistuste kategooriat: a) karistused, mida võib määrata ainult peakaristusena; siia hulka kuuluvad: töötava rahva vaenlaseks kuulutamine ühes selle tagajärgedega, väljaspool seadust olevaks kuulutamine, mahalaskmine, vabadusekaotus (kõigis selle vormides), asumisele saatmine ühes paranduslike töödega ja paranduslikud tööd; b) karistused, mida võib määrata iseseisvate vahenditena, kuid mida võib lisandada lisakaristusena peakaristusele; nende karistuste hulka kuuluvad: poliitiliste ja üksikute kodanikuõiguste kaotus, NSVL piiridest teatavaks ajaks väljasaatmine, asumisele saatmine, väljasaatmine, ametist vallandamine, keeld tegutseda mõnel tegevus- või tööndusalal, ühiskondlik laitus, vara konfiskeerimine, rahatrahv, kohustus heastada tekitatud kahju. Valge-Vene NSV KrK järgi kuulub peakaristuste hulka ka hoiatus. Praktikas aga rakendatakse paljusid neist vahendeist, näiteks konfiskeerimist, üksnes lisakaristusena.

Kõik liiduvabariikide kriminaalkoodeksid näevad ette, et kohus võib vara konfiskeerimist määrata lisakaristusena ainult koodeksis eriti ettenähtud juhtudel. Ukraina NSV KrK ja Uzbeki NSV KrK järgi kehtib see ka rahatrahvi kohta.

VNFSV KrK kohaselt võib hoiatust määrata üksnes õigeksmõistva kohtuotsuse korral, kui kohus leiab, et õigeksmõistetu käitumine annab siiski põhjust kartuseks, et ta võib tulevikus kuriteo toime panna.

§ 69. Mahalaskmine. Surmanuhtlus poomise läbi.

I. Esimestel kuudel pärast Oktoobrirevolutsiooni nõukogude seadusandlus ei näinud ette mahalaskmist. Alles 16. juunil 1918. a. andis VNFSV KohtuRK juhise, et revolutsioonilised tribunalid ei ole võitlusvahendite valikul kontrrevolutsiooni, sabotaaži jms. vastu seotud mingite kitsendustega. Pärast „pahempoolsete" es-er'ide mässu, Uritski ja Volodarski tapmist ning menševike, es-er'ide ja „pahempoolsete kommunistide" poolt organiseeritud Lenini roimarlikku tapmise katset määras VNFSV RKN tuntud 1918. a. 5. septembri dekreedis punasest terrorist (VSKK 1918, nr. 65), „. . . et antud olukorras on otsene vajadus kindlustada tagalat terrori abil . . . et mahalaskmisele kuuluvad kõik isikud, kes on seoses valgekaartlaste organisatsioonidega, vandenõudega ja mässudega . . .".

1920. a. algul muudeti ära karistuse ülemmäära kohaldamine. VTšK algatusel 1920. a. 17. jaanuaril antud VKTK ja VNFSV RKN määruses öeldi: „Kontrrevolutsiooni purustamine väljas- ja seespool, kontrrevolutsionääride ja bandiitide kõige suuremate salaorganisatsioonide hävitamine ja sellega saavutatud nõukogude võimu kindlustamine annab käesoleval ajal tööliste ja talupoegade valitsusele võimaluse loobuda karistuse ülemmäärast, s. t. mahalaskmise kohaldamisest nõukogude võimu vaenlaste suhtes."

Kuid relvastatud vahelesegamise kaisete uuendamine interventide poolt ja nende poolt valgekaardi mässuliste kindralite aineline toetamine sundisid nõukogude võimu mahalaskmist uuesti tarvitusele võtma. VNFSV 1922. a. KrK ei paigutanud mahalaskmist karistuste loendisse, kuid püstitas §-s 33 tingimuse, et Ülemkohtu, kubermangukohtute ja igast kategooriast tribunalide menetluses olevais asjus kohaldatakse kuni äramuutmiseni mahalaskmist neil juhtudel, kus koodeksi paragrahvides on ette nähtud karistuse ülemmäär.

„Põhialustes" nagu ka VNFSV 1922. a. KrK-s ei ole mahalaskmist karistuste loendisse (§ 13) võetud, kuid § 13 märkuses 2 öeldakse, et „võitluseks raskeimate kuriteoliikidega, mis ähvardavad nõukogude võimu ja nõukogude korra aluseid, lubab NSV Liidu Kesktäitevkomitee ajutiselt, kuni selle täieliku äramuutmiseni, kohaldada sotsiaalse kaitse vahendi ülemmäärana mahalaskmist".

VNFSV 1926. a. KrK, Azerbaidžani, Turkmeeni ja Tadžiki liiduvabariigi kriminaalkoodeks reprodutseerivad „Põhialuste" formuleeringu mahalaskmise kohta, täiendades seda juhisega, et mahalaskmist kohaldatakse „töötava rahva riigi erakorralise kaitsevahendina".

II. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 19. aprillist 1943. a. sätiti surmanuhtlus poomise teel kodumaa kõige alatumate reeturite kohta.

§ 70. Töötava rahva vaenlaseks kuulutamine. NSVL piiridest pagendamine ja väljaspool seadust olevaks kuulutamine.

I. VNFSV 1922. a. KrK ei tundnud terminit „rahvavaenlaseks kuulutamine", kuid nimetas karistuste hulgas tähtajalist või tähtajata pagendamist VNFSV piiridest (§ 32). „Põhialused" ühendasid töötava rahva vaenlaseks kuulutamise VNFSV 1922. a. KrK-s ettenähtud tagajärgedega. „Põhialuste" § 13 punkt „a" kõneleb töötava rahva vaenlaseks kuulutamisest ühes NSV Liidu kodakondsuse kaotamisega ja NSV Liidu piiridest jäädava pagendamisega. „Põhialused" sättisid, et töötava rahva vaenlaseks kuulutamist ja NSVL piiridest jäädavalt pagendamist rakendatakse üksnes isikutele, kes on süüdi mõistetud nõukogude korra aluseid ähvardavas kuriteos. Kohtuotsusega NSVL piiridest pagendatud isiku omavolilise tagasipöördumise korral, samuti ka juhul, kui pagendamise otsust ei ole võimalik faktiliselt täide viia, kohaldab kohus teist karistust, kuid mitte alla viie aasta vabadusekaotust.

Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid võtsid selle karistuse omaks. VNFSV 1926. a. KrK §-s 20 antud karistuste loendis on esimeseks karistuseks „töötava rahva vaenlaseks kuulutamine, ühes liiduvabariigi ja sellega ühtlasi NSVL kodakondsuse kaotamisega ning sunduslikult NSVL piiridest pagendamisega". Seda karistust võib § 27 järgi rakendada ainult tähtajata. Kodakondsuse kaotust käsitleb NSVL Ülemnõukogu 2. istungjärgu poolt vastuvõetud NSVL kodakondsuse seadus. Selle seaduse § 7 kohaselt võib kodakondsuse kaotus aset leida „üksnes iga juhu kohta eraldi antud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadluse põhjal" või „kohtu otsusega seaduses ettenähtud juhtudel".

Kohtupraktikas ei esine peaaegu üldse NSVL piiridest pagendamist.

II. Väljaspool seadust olevaks kuulutamist ei tunne karistusena „Põhialused" ega ka liiduvabariikide kriminaalkoodeksid.

See vahend kehtestati 1929. a. 21. novembri seadusega „Nende välismaal viibivate ametiisikute — NSVL kodanike väljaspool seadust olevaiks kuulutamisest, kes on üle jooksnud töölisklassi ja talupoegade vaenlaste laagrisse ja keelduvad tagasi tulemast NSV Liitu" (LSKK 1929, nr. 75, art. 732).

Vastavalt sellele seadusele kuulutatakse need NSVL kodanikud — välismaal tegutsevate NSVL riigiasutiste või ettevõtete ametiisikud, kes keelduvad tagasi pöördumast NSVL piiridesse riigivõimu organite kutsel, väljaspool seadust olevaiks. Väljaspool seadust olevaks kuulutamine toob endaga kaasa süüdimõistetu kogu vara konfiskeerimise ja tema mahalaskmise 24 tunni järel pärast ta isiku kindlakstegemist. Väljaspool seadust olevaks kuulutamine määratakse NSVL Ülemkohtu otsusega.

§ 71. Vabadusekaotus.

I. Nõukogude sotsialistlikus kriminaalõiguses on vabadusekaotus karistus, mis ühendab endas karistamise ja kasvatamise ülesanded.

Juba kõige esimestes Lenini poolt allakirjutatud Nõukogude valitsuse dekreetides figureerib türmipaigutamine karistusena. „Süüdlasi hooletuses, tagavarade, aruannete jms. varjamises karistatakse kogu vara konfiskeerimisega ja türmiga kuni 5 aastani," kirjutas Lenin Tööliskontrolli määrustiku projektis 8.—13. novembril (26.—31. oktoobril) 1917. a.[32]

Nõukogude võimu esimestes dekreetides mainitakse karistuste hulgas türmipaigutamist kas kindlaks tähtajaks või kindla tähtajata kuni teatud sündmuse saabumiseni. Kindla tähtajata kuni teatud sündmuse saabumiseni süüdimõistvad otsused esinesid revolutsiooni esimeste aastate kohtupraktikas näiteks säärasel kujul: „paigutada türmi kuni kodusõja lõpuni" jms. Tolle perioodi praktika tundis otsuseid, mis määrasid vabadusekaotuse tähtajaga 10—15 aastat ja rohkemgi.

25. märtsil 1921. a. järgnes dekreet, mis sättis vabadusekaotuse ülempiiriks 5 aastat. Viieaastane tähtaeg oli ette nähtud ka VNFSV 1922. a. KrK eelnõus, kuid VKTK istungjärk, kus eelnõu läbi arutati, lükkas selle ilmselt mitteküllaldase tähtaja tagasi ja määras vabadusekaotuse maksimumi kindlaks 10 aastale.

Rahvavaenlaste — trotskistlik-buhharinlike agentide ja välismaa salaluureorganite palgaliste, kahjurite, diversantide ja spioonide — roimad tekitasid vajaduse kõvendada võitlust spionaažiga, kahjurlusega, plahvatuste, katastroofide ja inimohvritega süütamiste organiseerimise katsetega ning muude roimadega. Selle sihiga ja kohtule nende kuritegude eest mitte ainult karistuse

[32] Lenin, Teosed, XXII k., lk. 25.

ülemmäära, vaid ka pikemaajalise vabadusekaotuse valiku võimaldamiseks määras NSVL KTK 2. oktoobril 1937. a., muutes „Põhialuste" § 18, kriminaalkaristusena vabadusekaotuse tähtajaga mitte üle 25 aasta.

Esialgu oli VNFSV 1922. a. KrK-s ette nähtud vabadusekaotuse minimaaltähtaeg 6 kuud. VKTK 1923. a. 7. juuli määrusega lühendati seda tähtaega ühe kuuni, kuid VKTK XI koosseisu 2. istungjärgul viidi see alla 7 päevale. Vabadusekaotusele nii madala minimaaltähtaja sättimine oli tingitud kaalutlusest, et tol ajal olid organiseerimata paranduslikud (sunduslikud) tööd ilma vabadusekaotuseta.

„Põhialused" läksid vaikides mööda vabadusekaotuse minimaaltähtajast, jättes seega selle fikseerimise liiduvabariikide suvaks. Kuid edaspidi tekitas selle õige määramine mitte vähe raskusi, ja see tähtaeg ei ole liiduvabariikide kriminaalkoodekseis ühtlane. Ukraina NSV, Valge-Vene NSV ja Azerbaidžani NSV kriminaalkoodeks ei säti vabadusekaotuse minimaaltähtaega. Armeenia NSV KrK sätib vabadusekaotuse minimaaltähtajaks ühe päeva, Gruusia NSV KrK — ühe kuu.

VNFSV 1926. a. KrK sättis vabadusekaotuse minimaaltähtajaks ühe päeva.

VNFSV KrK muutmisega 20. mail 1930. a. sätiti vabadusekaotuse minimaaltähtajaks üks aasta (VSKK 1930, nr. 26, art. 344). Kuid see muutmine ei peegeldunud VNFSV KrK eriosa paragrahvides, mis säilitasid real juhtudel sanktsioonina vabadusekaotuse tähtajaga alla ühe aasta. Neil juhtudel ei või vabadusekaotuse kohaldamine vastavalt VNFSV KrK §-le 20 aset leida ja kohus peab niisugustel juhtudel rakendama mitte vabadusekaotust, vaid paranduslikke töid.

Uzbeki, Turkmeeni ja Tadžiki liiduvabariigi kriminaalkoodeks on vabadusekaotuse minimaaltähtajaks sättinud 1 aasta.

Viimaste aastate praktika tõendas vajadust määrata vabadusekaotust ka alla ühe aasta. „Põhialuste" § 18 olemasolu andis NSVL Ülemkohtule võimaluse juhistada kohtuid kohaldama üksikute kuritegude eest alla üheaastasi karistusi, kuigi vastavad liiduvabariikide koodeksid nägid ette vabadusekaotuse minimaaltähtajana 1 aasta. Nii tunnistas NSVL Ülemkohtu Pleenum 4. mail 1939. a. otstarbekaks kohaldada vabadusekaotust tähtajaga alla ühe aasta ettevõtete ja asutiste juhatajate suhtes töödistsipliini kindlustamisest kõrvalehoidumise asjades. Oma 11. oktoobri 1941. a. määruses kodanike kriminaalvastutuse kohta, kes hoiduvad kõrvale üldisest kohuslikust sõjaväelisest õppusest, juhistas NSVL Ülemkohtu Pleenum, et VNFSV KrK §-s 68 ja liidu-

vabariikide kriminaalkoodeksite vastavates paragrahvides ettenähtud vabadusekaotust kuni kuus kuud võib kohaldada selle asendamiseta paranduslike töödega. NSVL Ülemkohtu Pleenumi määruses 24. detsembrist 1942. a. „Kodupuskari asjade kohtupraktika kohta" öeldakse, et määrates karistust tegude eest, mis on ette nähtud VNFSV KrK § 102 lg. 1 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavates paragrahvides, peab kohus reeglina kohaldama vabadusekaotust, juhindudes seaduse „Põhialuste" §-st 18, mille järgi on lubatud vabadusekaotus ka alla üheaastase tähtajaga.

Viimastel aastatel sättisid üksikud seadused sanktsioonina vabadusekaotuse tähtajaga alla ühe aasta. Nii näeb NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 26. juunist 1940. a. ette türmi paigutamise tähtajaga kahest kuni nelja kuuni nende töötajate suhtes, kes omavoliliselt lahkuvad töölt.

2. mai 1943. a. seadlus sätib ordenite, medalite ja rinnamärkide kandmise eest isikuile, kes ei oma selleks õigust, karistuse vabadusekaotuse näol 6 kuust kuni 1 aastani.

1930. a. muudeti ka vabadusekaotuse jaotus kahte liiki — karmi isoleerimisega ja ilma karmi isoleerimiseta.

Karmi isoleerimisega vabadusekaotus, mida kanti spetsiaalsetes kinnist tüüpi asutistes ja režiimilt karmimates tingimustes, oli karistuse vorme, mis oli ette nähtud klassivõõrast keskkonnast pärinevaile kurjategijaile ja isikuile, kes olid toime pannud kõige raskemaid kuritegusid. Karmi isoleerimisega vabadusekaotus ei olnud ühendatav paranduslike tööde kolooniate ja laagrite asutamisega. 6. novembril 1929. a. muudeti „Põhialuste" § 18, mille uue redaktsiooni järgi vabadusekaotus kuni kolme aastani kantakse üldkinnipidamiskohtades, vabadusekaotus kolmeks aastaks või üle selle — paranduslike tööde laagreis (LSKK 1929, nr. 72, art. 681). Ühenduses sellega kustutati KrK-s karm isoleerimine.

II. Kinnipidamisasutiste süsteem on sätitud kriminaalseadusandluses ja paranduslike tööde seadusandluses. „Põhialused" näevad ette kõigi kinnipidamisasutiste põhijaotuse üldkinnipidamiskohtadeks ja paranduslike tööde laagriteks. Üldkinnipidamiskohtade üksikud tüübid ja neisse paigutatute kinnipidamise kord on ette nähtud liiduvabariikide paranduslike tööde koodekseis.

NSVL KTK ja RKN 1936. a. 8. augusti määrusega on kehtestatud uus vabadusekaotuse vorm — türm, mis on rakendatav kõige raskemate kuritegude eest süüdimõistetute suhtes.

Türmi paigutamist, millest räägitakse NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 26. juuni ja 10. augusti 1940. a. jt. seadlustes, kohaldatakse ka rahvakohtute poolt.

Vastavalt sotsialistliku kriminaalõiguse üldprintsiipidele ei või töö ja režiimi organisatsioon üheski paranduslike tööde asu-

tises kaasa tuua füüsiliste kannatuste tekitamist ega inimväärikuse alandamist (VNFSV KrK § 9, VNFSV PTK § 7).

Nõukogude parandusliku töö õiguse järgi vabadusekaotus, seades enesele karistuse, nuhtluse ülesande, ühendab selle ülesande süüdimõistetu parandamise, ümberkasvatamise ülesandega.

Erilist huvi pakub nõukogude kriminaalõiguses säärane spetsiifiline sõjaväeline karistus (rahu ajal), nagu distsiplinaarpataljoni paigutamine, mis sätiti 1940. a. Määrustikuga distsiplinaarpataljoni kohta Punaarmees.

Punaarmee distsiplinaarpataljonid on ette nähtud sõjatribunalide poolt süüdimõistetud rea- ja nooremasse juhtivasse koosseisu kuuluvate sõjaväelaste-ajateenijate karistuse ärakandmiseks. Nimetatud isikud saadetakse nendesse pataljonidesse tähtajaga kuuest kuust kuni kahe aastani. Distsiplinaarpataljonis veedetud aega ei arvata sõjaväeteenistusajasse. Kuid distsiplinaarpataljoni arvatut ei kustutata oma väeosa nimestikust ja pärast karistuse kandmist ta pöördub tagasi oma väeossa jätkama sõjaväeteenistust. Süüdimõistetud, kes on kandnud ühe kolmandiku karistusest ja kes sel ajal on käitunud distsiplineeritult, neile tehtud tööülesanded eeskujulikult täitnud, viiakse pataljoni komandöri käskkirjaga üle paranevate kategooriasse. Pataljoni komandöri ettepanekul võidakse sõjatribunali määrusega karistuse tähtaega lühendada ühe kolmandiku võrra.

Pole raske näha selle, oma iseloomult puhtsõjaväelise karistuse spetsiifilisust. Distsiplinaarpataljonide režiim on küllaldaselt repressiivne ja koos sellega nendesse pataljonidesse saadetute sõjaväelist kasvatust taotlev. Pataljonis oleku ajal ei lakka ta kandmast sõjaväelase austavat nimetust ja, nagu osutatud, püsib ta oma väeosa nimekirjas. Isikuid, kes on karistuse ära kandnud distsiplinaarpataljonis, ei loeta karistatuiks.

Kui pataljonisse saadetu, selle asemel et saada eeskujulikuks sõjaväelaseks, paneb toime uue kuriteo, ükskõik kas sõjaväelise või üldkriminaalkuriteo, siis antakse ta üle sõjaväetribunalile ja ta kannab oma karistuse ära üldkinnipidamiskohtades — türmis või laagris.

Seejuures kohus obligatoorselt liidab antud kuriteo eest määratud karistusele distsiplinaarpataljonis kandmata jäänud karistuse aja. Kuigi distsiplinaarpataljoni määrustik selle kohta midagi ei räägi, ei tohi vabadusekaotuse tähtaja summa, vastavalt nõukogude kriminaalõiguse üldprintsiibile, ületada vabadusekaotuse jaoks sätitud maksimumi — 10 aastat ja mõnede kuritegude puhul — 25 aastat.

XIX saj. algul USA-s loodud ja kõigis kodanlikes maades laialdaselt omaksvõetud nn. Pennsylvania süsteem (USA osariigi Pennsylvania järgi) seadis oma ülesandeks „vaevava parandamise". Pennsylvania süsteemile rajatud vanglad olid ranged üksikkinnipidamisasutised, mis peegeldasid kveekerite religioosse, variserliku sekti kui Pennsylvania süsteemi loojate silmakirjalikke väiteid, et „...kurjategija on kahetseja, vangla aga on kahetsemise koht *(pénitentiaires)*, kahetsemisele virgutamise vahendiks aga on arestandi jätmine endaga üksi". Selle süsteemi kohta ütles Marx: „...Inimese isoleerimine välismaailmast ja vägivaldne sulgemine sügavasse hingelisse üksindusse, juriidilise karistuse ühendamine teoloogilise piinamisega — omandab viimisteldud, täiusliku väljenduse üksikkinnipidamise süsteemis"[33].

Isegi tolle ajastu kodanluse vaatekohalt osutus Pennsylvania süsteemi eitavaks küljeks see asjaolu, et paljuaastane viibimine üksikkongis, töövõimalusteta ja ainsa raamatu — piibliga, hävitas kinnipeetavate füüsilisi ja hingelisi jõude sedavõrd, et nad muutusid invaliidideks. Engels, nimetades üksikkinnipidamist „loomastumiseks üksinduses", kirjutas: „Üksinduses kinnipeetu kaotab mõistuse: pärast kolmekuist tegutsemist pidi Londoni eeskujulik vangla Bedlami üle andma kolm vaimuhaigeks jäänut, kõnelemata religioossest meeltesegadusest, mida tavaliselt peetakse normaalseisundiks"[34].

Püüe vältida neid tööstusliku kapitalismi ajastu kodanluse huvidele kahjulikke üksikkinnipidamise tagajärgi ja kasutada ühtlasi kinnipeetavate töö ekspluateerimise võimalust viis Pennsylvania vanglasüsteemi kõrval teise, niisama barbaarse, nn. Auburn'i süsteemi (Auburni linna järgi USA-s) loomisele. Auburni süsteemi kohaselt ehitatud vanglais töötavad kinnipeetavad päeval koos töökodades, ülejäänud aja aga veedavad oma üksikkongides. Auburni süsteemi vanglais säilitati täielikult Pennsylvania süsteemist omaksvõetud vaikimissüsteem. Viimane viidi Auburni süsteemi vanglais läbi niivõrd järjekindlalt, et isegi vangla õue sõitvate vankrite rattaile tõmmati nahkkate üle. Kool ja kirik koosnesid neis vanglais üksikkabiinidest, mis ei võimaldanud kinnipeetavail üksteisele ühtki sõna öelda; administratsioon kandis sammude kõla vältimiseks pehmeid jalanõusid jne. Auburni süsteemi kindlaiks lisandeiks on sunduslik religioosne mõjutamine ja halastamatud füüsilised karistused.

Progressiivne süsteem tekkis XIX saj. esimesel poolel Austraaliasse asumisele saatmise teostamisel. Ta seisab selles, et kinnipeetavad viiakse üle ühest järgust teise vastavalt nende paranemisele (sääraseid järke on 3—5), kusjuures üleviimisega igasse kõrgemasse järku just nagu suureneks privileegide hulk, kergeneks režiim ja läheneks enne tähtaega vabanemise võimalus. Tegelikult on kõrgemais kategooriais olevaile kinnipeetavaile antavad soodustused küllalt tähtsusetud.

§ 72. Asumisele saatmine.

Asumisele saatmiseks nimetatakse süüdimõistetu eemaldamist teatud paikkonnast ühes tema sundasumisega teises paikkonnas kohtuotsuses määratud tähtajani.

[33] Marx ja Engels, Kogutud teosed, III k., lk. 218.
[34] Sealsamas, II k., lk. 386—387.

Asumisele saatmine erineb väljasaatmisest sellega, et asumisele saatmise puhul saadetakse süüdimõistetu sundasumisele teatavasse temale määratud paikkonda ilma õiguseta lahkuda sellest paikkonnast kuni asumisele saatmise tähtaja lõppemiseni; väljasaatmise puhul keelatakse aga süüdimõistetul määratud tähtaja kestel elada teatud paikkonnas või teatud paikkondades, kusjuures tal on vaba elamisõigus kõigis teistes paikkondades. Mõlemale vahendile on ühine see, et süüdimõistetu saadetakse teatud paikkonnast sunduslikult välja.

Asumisele saatmine on otstarbekas karistus neil juhtudel, kui süüdimõistetu ühiskonnaohtlikkus ei nõua tema tingimatut isoleerimist ja on kõrvaldatav tema eemaldamisega teise paikkonda.

NSVL-s hakati asumisele saatmist rakendama võrdlemisi hilja. VNFSV 1922. a. KrK ei tunne asumisele saatmist.

„Põhialused" tõid karistuste hulka „liiduvabariigi piiridest või teatavaist kohtadest väljasaatmise ühes sundasumisega teistes kohtades või ilma selleta või keeluga elada teatavais kohtades või ilma selleta", s. t. asumisele saatmise ja väljasaatmise (§ 13 p. „ž").

„Põhialuste" § 13 punkt „ž" sõnastus võeti ilma mingite muudatusteta VNFSV 1926. a. KrK § 20 punktisse „ž". Asumisele saatmise ülempiiriks määrati viis aastat. Asumisele saatmist võidi kohaldada üksnes nende kuriteo toimepannud isikute suhtes, kelle jätmine antud paikkonda tunnistati kohtu poolt ühiskonnaohtlikuks, kui nad seejuures olid võetud vastutusele ühes neist kuritegudest, mis on seaduses loetletud.

Kohtute poolt leidis see karistus vähest kohaldamist põhjusel, et asumisele saatmise rakendamise ulatus oli VNFSV 1926. a. KrK-s piiratud ja paljud asumisele saatmise organiseerimisega ühenduses olevad küsimused olid lahendamata.

Eesmärgiga reguleerida seadusandlikus korras asumisele saatmise määramisega ja teostamisega seotud küsimusi anti VNFSV-s 1930. a. 10. jaanuaril seadus „Kohtu otsusel kohaldatavast väljasaatmisest ja asumisele saatmisest" (VSKK 1930, nr. 5). See seadus eristab kahte asumisele saatmise liiki — asumisele saatmist teatud paikkonda (lihtne asumisele saatmine) ja asumisele saatmist teatud paikkonda ühenduses paranduslike töödega.

Lihtne asumisele saatmine erineb asumisele saatmisest ühes paranduslike töödega selle poolest, et esimese puhul piirdub karistus süüdimõistetu sundasumisega teatud paikkonnas, kuna teise puhul lisandub sellele süüdimõistetu kohustus töötada mitte omal valikul, vaid asumisele saatmist teostavate organite juhiste järgi

tingimustel, mis on seadusega selle süüdimõistetute kategooria jaoks ette nähtud.

Lihtne asumisele saatmine määratakse tähtajaga ühest aastast kuni viie aastani, kuid paranduslike töödega ühendatud asumisele saatmine — kolmest kuni kümne aastani kuritegude eest, mis on loetletud VNFSV KrK §-s 36.

1930. a. 10. jaanuari seaduse järgi võib kohaldada lihtsat asumisele saatmist kas peakaristusena või lisakaristusena vabadusekaotusele. Peakaristusena kohaldatakse seda asumisele saatmise liiki juhtudel, kui kohus tunnistab, et süüdimõistetu ühiskonnaohtlikkust võib ilma vabadusekaotuse kohaldamiseta kõrvaldada tema sundasumisega teatud paikkonnas alatise järelevalve all. Lihtsat asumisele saatmist kohaldatakse lisakaristusena juhtudel, kui süüdimõistetu suurenenud ühiskonnaohtlikkus nõuab tema suhtes kindlat järelevalvet ka pärast kohtuotsusega määratud vabadusekaotuse kandmist.

Lihtsat asumisele saatmist kandev süüdimõistetu võib endale valida ükskõik millise tegevusala ja tema õigused on piiratud ainult niivõrd, kuivõrd see on määratud kohtu otsuses (õiguste kaotus, keeld tegutseda mõnel tegevusalal jne.).

Paranduslike töödega ühendatud asumisele saatmist võib määrata üksnes peakaristusena. Teda kohaldatakse samadele isikutele ja samadel alustel kui lihtsat asumisele saatmistki, kuid juhtudel, kus kohus peale süüdimõistetu sundasustamise teise paikkonda tunnistab otstarbekohaseks mõjutada teda paranduslikku tööga.

1933. a. lõpetati lihtsa asumisele saatmise rakendamine.

Põgenemine sundasumiskohast või teel sinna toob kaasa asumisele saatmise asendamise vabadusekaotusega samaks tähtajaks (VNFSV KrK § 82).

§ 73. Väljasaatmine.

Väljasaatmiseks nimetatakse süüdimõistetu eemaldamist antud paikkonna piiridest.

Väljasaatmine on otstarbekohane karistus neil juhtudel, kui isiku ühiskonnaohtlik käitumine on seotud tema asumisega just antud paikkonnas ja kui seda ohtlikkust saab kõrvaldada üksnes juba tema eemaldamisega sellest paikkonnast.

Esmakordselt mainitakse väljasaatmist 1917. a. Juhendis revolutsioonilistele tribunalidele, kus kõneldakse „eemaldamisest pealinnadest, üksikutest paikkondadest või Venemaa piiridest".

Siin nähakse ette kaks väljasaatmise vormi — antud paikkonnast väljasaatmine ja väljasaatmine välismaale.

29. augustil 1921. a. kehtestati välismaalaste administratiivkorras väljasaatmine välismaale, „kellede eluviis, tegevus ja käitumine tunnistatakse sobimatuks Tööliste ja Talupoegade Riigi printsiipidega ja elulaadiga“ (VSKK 1921, nr. 62).

Väljasaatmist mainitakse ka VNFSV 1922. a. KrK-s. Siin nimetatakse seda „eemaldamiseks teatud paikkonnast“ (§ 46 punkt „g“). Seda vahendit kohaldati isikutele, kes olid kohtu poolt oma kuriteolise tegevuse või seose tõttu antud paikkonna kuriteolise keskkonnaga tunnistatud ühiskonnaohtlikeks. Seda määrati tähtajaga kuni kolme aastani (§ 49).

„Põhialused“ seadsid sisse väljasaatmise liiduvabariigi piiridest või üksikuist paikkondadest isikute suhtes, kes on tunnistatud ohtlikeks oma kuriteolise tegevuse või seose tõttu antud paikkonna kuriteolise keskkonnaga. Vastavalt „Põhialustele“ (§ 22) võib kohus prokuratuuriorganite ettepanekul väljasaatmist kohaldada niihästi olenematult teatava kuriteo toimepanemise eest kohtulikule vastutusele võtmisest kui ka juhtudel, kus vastavad isikud olid vastutusele võetud teatava kuriteo toimepanemise eest ja kohtulikult õigeks mõistetud, kuid olid sotsiaalselt ohtlikuks tunnistatud. Väljasaatmise korra sättimise jätsid „Põhialused“ liiduvabariikide seadusandluse hooleks.

VNFSV 1926. a. KrK näeb karistuste hulgas ette VNFSV piiridest või teatavaist paikkondadest (kohtadest) väljasaatmise ilma sundasumiseta teistes paikkondades, keeluga elada teatavates teistes paikkondades või ilma sellise keeluta. Kõigil juhtudel on väljasaatmise tähtaeg 1 aastast kuni 5 aastani (§ 35 lg. 2).

VKTK 1930. a. 10. jaanuari määrus reguleerib „väljasaatmist paikkonnast, kus antud isik elab, ühes keeluga elada teatud paikkondades või ilma selleta“, s. t. väljasaatmist kahel kujul:

a) keeld elada süüdimõistetu elukohas ilma ühegi kitsenduseta uue elukoha valikul ja b) keeld elada süüdimõistetu elukohas teatud kitsendustega uue elukoha valikul keelu näol asuda elama teatud paikkondadesse.

Väljasaatmist võib 1930. a. 10. jaanuari seaduse järgi määrata pea- või lisakaristusena, mõlemal juhul tähtajaga ühest kuni viie aastani.

Kohtuil tuleb väljasaatmist kohaldada neil juhtudel, kui süüdimõistetu jäämine sellesse keskkonda, kus ta elas, on ühiskonnaohtlik, s. t. võib soodustada tema poolt kuriteo taastoimepanemist.

Väljasaatmist ühes keeluga elada teistes paikkondades tuleb kohaldada neil juhtudel, kui süüdimõistetu viibimine teatud paikkondades, näiteks suurtes linnades, võib soodustada uute kuritegude toimepanemist süüdimõistetu poolt.

VNFSV piiridest või antud paikkonnast väljasaatmist ei saa kohaldada kummalgi kujul alla 16 aasta vanustele isikutele (VNFSV KrK § 35).

„Põhialused" käsitlevad karistuste hulgas ka „tähtajalist eemaldamist NSVL piiridest" (§ 13), s. t. NSVL-st väljasaatmist. Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid võtsid selle vahendi karistuste loendisse, kuid praktikas ei kohaldata seda peaaegu üldse.

Väljasaadetu omavolilist tagasipöördumist elamiseks keelatud paikkondadesse karistatakse väljasaatmise asendamisega vabadusekaotusega või asumisele saatmisega samaks tähtajaks, kusjuures asumisele saatmine võib asendada väljasaatmist ainult sel juhul, kui väljasaatmine on määratud tähtajaga mitte alla kolme aastat (VNFSV 1926. a. KrK § 82).

§ 74. Paranduslikud tööd.

I. Nõukogude kriminaalõigus erineb printsipiaalselt välisriikide kriminaalõigusest laialdase karistuste kohaldamisega, mis ei ole seotud vabadusekaotusega. Kohtud rakendavad vähemtähtsate kuritegude puhul vabadusekaotuse asemel teisi vahendeid, peamiselt paranduslikke töid ilma vabadusekaotuseta [35].

Osutusi paranduslike tööde kohta leiame juba esimestes kriminaalõiguslikes aktides: 1917. a. 19. detsembri „Juhendis revolutsioonilistele tribunalidele", 1918. a. 20. juuni dekreedis „Kohtust", 1918. a. 20. augusti „Ajutises juhendis vabadusekaotuse kohta" jt.

1922. a. KrK jaotas paranduslikud tööd erialasteks töödeks ja mittekvalifitseeritud kehaliseks tööks. Paranduslike tööde vormi küsimuse pidi otsustama kohus. Tööde tähtaeg oli seitsmest päevast kuni ühe aastani.

II. „Põhialused" säilitasid selle karistuse, sättides §-s 19, et sunduslikud tööd ilma vabadusekaotuseta määratakse tähtajaga mitte üle ühe aasta. Sunduslike tööde iseloomu ja organisatsiooni, samuti ka sunduslike tööde asendamise korra vabadusekaotusega jätsid „Põhialused" liiduvabariikide sättida.

Paranduslikud tööd kantakse kas alatises töökohas

[35] Kuni 1933. a. kandis see vahend „sunduslike tööde" nimetust. VNFSV 1933. a. Paranduslike tööde koodeksis sai ta nimetuseks „paranduslikud tööd". Seda nimetust hakati 1935. a. peale kohaldama ka NSV Liidu seadusandluses. Liidu seadusandluse üksikuis aktides on säilinud vana termin „sunduslikud tööd".

või paranduslike tööde organite poolt organiseeritud töödel, paranduslikud tööd üldistel alustel (VNFSV PTK § 9).

Arvesse võttes kohtute eksitusi töölistele, teenistujaile, kolhoosnikele paranduslike tööde määramisel peakaristusena ilma vabadusekaotuseta ning silmas pidades selle vahendi kasvatusliku tähtsuse ilmsesti mitteküllaldast hindamist nii kohtute kui ka organite ja asutiste poolt, kes neid otsuseid täide viivad, andis NSVL Ülemkohtu Pleenum 23. novembril 1933. a. järgmise seletuse:

1) Vastavalt NSVL KTK määrusele 27. märtsist 1933. a. täidetakse töölistele, teenistujaile ja kolhoosnikele määratud paranduslikud tööd reeglipäraselt alatises töö- või teenistuskohas. Kui kohus, määrates süüdimõistetule sotsiaalse kaitse vahendina paranduslikud tööd tähtajaga kuni kuus kuud, leiab vajaliku olevat erandina üldreeglist nende tööde teostamise mitte teenistus- või töökohas, siis peab ta otsuses sellele motiveeritult osutama.

Ühtlasi võib kohus, tehes paranduslike tööde otsuse tähtajaga kuni kuus kuud alatises töö- või teenistuskohas, anda täiendava määruse süüdimõistetu paigutamise kohta vähem vastutuslikule tööle või ametile.

Kui kohus määrab süüdimõistetule paranduslikud tööd tähtajaga üle kuue kuu ja arvab sealjuures, et need tööd tuleb täita mitte alatises töö- või teenistuskohas, siis on ta kohustatud tegema selle kohta spetsiaalse osutuse otsuses. Selle puudumisel täidetakse tööd alatises töö- või teenistuskohas, kusjuures ka sel juhul võib kohus teha lisamääruse süüdimõistetu ümberpaigutamise kohta asja huvides vähem vastutuslikule tööle või ametile.

Süüdimõistetu mõistmine paranduslikele töödele alatises töö- või teenistuskohas olenematult tähtajast ei takista mingil viisil ettevõtte või asutise administratsiooni, milles töötab süüdimõistetu, teda ümber paigutamast teisele tööle või teda vallandamast vastavalt kehtivale tööseadusandlusele.

2) Kui paranduslikud tööd määratakse isikule, kes on valitavas ametis, siis saadab kohus oma otsuse ärakirja valimise teostanud organisatsioonile või kollektiivile. Viimastest oleneb süüdimõistetu jätmine valitavale ametile või tema ärakutsumine.

3) Paranduslike tööde määramisel vastutavaile juhtivaile töötajaile võib kohus täiendavalt arutada töötaja ametikohale jätmise või mittejätmise võimalust ja vastavalt VNFSV KrK §-dele 23 ja 37 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite

vastavatele paragrahvidele ühendada peavahendiga (karistusega) lisavahendina tema töölt eemaldamise teatavaks tähtajaks.

Otsuse tegemisel sellise lisakaristuse kohaldamise kohta on kohus igal juhul kohustatud saatma oma otsusest ärakirja nendele asutistele või organitele, kellest oleneb juhtiva töötaja vallandamine töölt või tööle jätmine.

Oleks ebaõige kohaldada paranduslikke töid töökohas isikuile, kes on süüdi tunnistatud raiskamises või riisumises, olenematult toimepandud raiskamise või riisumise summast (VNFSV Ülemkohtu Presiidiumi määrus 13. juunist 1934. a.). Paranduslikke töid ei tohi rakendada töövõimetuile ja alatise elukohata isikuile (VNFSV Ülemkohtu Presiidiumi määrus 3. maist 1932. a.). Ka ei ole otstarbekohane paranduslike tööde kohaldamine isikuile, kel ei ole kindlat tööala, samuti kurjategijate-retsidivistide suhtes (VNFSV KohtuRK ringkiri nr. 44, 1933. a.).

Kohus võib määrata paranduslikke töid ajutistele või hooajatöölistele palkamiskohas üksnes tingimusel, kui paranduslike tööde tähtaeg ei ületa süüdimõistetu hooaja- või ajutisel tööl viibimise aega, mis on üle jäänud kohtuotsuse täideviimise ajaks (VNFSV Ülemkohtu Presiidiumi määrus 3. oktoobrist 1934. a.).

III. Paranduslikud tööd määratakse kohtu poolt tähtajaga ühest päevast kuni ühe aastani (VNFSV 1926. a. KrK § 30). Administratiivkorras võib seda vahendit määrata tähtajaga kuni üks kuu. NSVL RKN 1937. a. 29. juuni määrus „Teraviljakultuuride seemnete paremustamise vahendeist" (LSKK 1937, nr. 40) nägi ette, et teraviljakultuuride seemnete kasutamise eest muudeks otstarveteks peale külvi on võimalik kohaldada sunduslikke töid tähtajaga kuni 2 aastat, sordiseemne segamise eest mittesordiseemnega aga kuni 3 aastat.

Isikute töötasust, kes on paranduslikel töil oma alatises töökohas, peetakse osa kinni kohtuotsusega määratud ulatuses, kuid mitte üle 25%.

Kolhoosnike töötasust, kes täidavad paranduslikke töid kolhoosides, mille liikmeks nad on, peetakse osa kinni kohtuotsusega määratud ulatuses, kuid mitte üle 25% nende tuludest, mis hinnatakse töönormipäevades (VNFSV PKT § 20).

NSVL Ülemkohtu Pleenum oma määruses 8. juunist 1942. a. juhistas, et paranduslikele töödele mõistmise korral on töötasust kinnipidamine karistuse osis. Seepärast peab selle kinnipidamise ulatus seadusega sätitud piirides, s. o. kuni 25%, samuti nagu karistuse tähtaegki määratud olema kohtuotsusega nii paranduse-

like tööde puhul oma alatises töökohas kui ka üldistel alustel teostatavate paranduslike tööde korral.

Paranduslike tööde täitmise kord väljaspool oma teenistuskohta on sätitud Paranduslike tööde koodeksis.

Rasedaid ja imetavaid naisi ei või saata paranduslikele töödele väljapoole nende elukohta. Neid ei või üldse töödele saata VNFSV Töökoodeksis ettenähtud aja kestel enne kui ka pärast sünnitust, ja nad kasutavad kõiki selles koodeksis rasedaile ja imetavaile naistele ettenähtud soodustusi (VNFSV PTK § 18).

Isikud, kes täidavad paranduslikke töid paranduslike tööde organite poolt korraldatavail töödel, võrrutatakse tasu, samuti ka toidu ja varustuse suhtes (neil juhtudel, kui neile antakse tasu ja varustust) vabadusekaotusekohtades kinnipeetavate isikutega (VNFSV PTK § 21).

Paranduslikke töid väljaspool oma alatist teenistuskohta täitma kohustatud isikuid ei võeta arvele, kui nad on kaotanud oma töövõimest üle 50%; sel juhul, samuti ka juhul, kui nad kaotasid üle 50% töövõimest paranduslikel töödel viibimise ajal, esitab paranduslikke töid teostav organ neid töid määranud organile (kohtule või administratiivorganile) küsimuse tööde asendamisest mõne muu vahendiga (VNFSV PTK § 14).

NSVL Ülemkohtu Pleenum oma määruses 3. juulist 1940. a. juhistas, et ei tohi süüdimõistetuid saata täitma paranduslikke töid lahtistesse paranduslike tööde kolooniatesse, niivõrd kui need kolooniad on üheks vabadusekaotusekoha liigiks.

IV. Paranduslike tööde mittekohaldamine sõjaväelastele. „Põhialuste“ § 19[1] järgi ei kohaldata vabadusekaotuseta paranduslikke töid sõjaväelastele, kes kuuluvad Tööliste ja Talupoegade Punaarmee kõrgemasse, keskmisse, vanemasse ja nooremasse üleajateenistuslikku juhtivasse kaadrikoosseisu, samuti ka sõjaväelastele, kes kuuluvad Tööliste ja Talupoegade Punaarmee rivi- ja nooremasse juhtivasse ajateenistuslikku kaadrikoosseisu. Nendele isikutele kohaldatakse paranduslike tööde asemel arest tähtajaga kuni kaks kuud, mis kantakse sõjaväelastele distsiplinaararesti kandmiseks ettenähtud korras.

Need isikud, kes on mõistetud paranduslikele töödele kas oma teenistuskohas või üldalustel, vabastatakse nende kutsumisel Punaarmee või Meresõjalaevastiku ridadesse karistuse edasisest kandmisest kutsepäevast alates (NSVL Ülemkohtu Pleenumi määrused 31. oktoobrist 1940. a. ja 12. juunist 1941. a.).

V. Paranduslike tööde asendamine teiste karistustega. Isikute suhtes, kes on määratud üldalustel paranduslikele töödele ja kes kuritahtlikult põiklevad kõrvale nende tööde täitmisest, võivad kohtud paranduslikke töid asendada vabadusekaotusega paranduslike tööde tähtajast mitte kõrgema tähtajaga (NSVL Ülemkohtu Pleenumi määrus 23. septembrist 1939. a.).

Paranduslike tööde kandmise ajal mõjuva põhjuseta töölt puudumise küsimuse kohta juhistab NSVL Ülemkohtu Pleenumi määrus 7. juulist 1941. a., et kui mõjuva põhjuseta töölt puuduja, kes on mõistetud paranduslikele töödele oma alatises töökohas, karistuse kandmise kestel puudub teiskordselt töölt mõjuva põhjuseta, siis tuleb seda süüdimõistetu käitumist käsitada iseseisva kuriteona ja määrata talle karistus vastavalt 26. juuni 1940. a. seadluse § 5 lg. 2 (mõjuva põhjuseta töölt puudumine) karistuste liitmise põhimõttel. Kui süüdimõistetu pärast seda karistuse kandmise jooksul uuesti paneb toime mõjuva põhjuseta töölt puudumise, siis tuleb säärast käitumist, mis oma olemuselt on kuritahtliku töölt kõrvalehoidumise iseloomuga, vaadelda omavolilise lahkumisena töölt ja kvalifitseerida 26. juuni 1940. a. seadluse § 5 lg. 1 järgi.

NSVL Ülemkohtu 31. augusti 1936. a. direktiivkirja kohaselt on kohtud, kui nad mõistavad õpilasi paranduslikele töödele üldalustel ja kui kuriteo iseloomu järgi on võimalik süüdimõistetut jätta samasse õppeasutisse, kohustatud asendama paranduslikud tööd teiste karistustega, mis ei ole seotud õppetöö katkestamisega (tingimisi süüdimõistmine, ühiskondlik laitus).

Vastavalt NSVL Prokuröri, NSVL KohtuRK ja NSVL SiseRK käskkirjale 13. märtsist 1941. a. tuleb seda, kes on mõistetud paranduslikele töödele oma alatises teenistuskohas, kuid kes on vallandatud enne karistusaja lõppu ja ei ole 15 päeva jooksul asunud uuele töökohale, allutada kandmata jäänud ajaks paranduslikele töödele üldalustel, pidades talt kinni töötasu kohtuotsusega määratud ulatuses.

VI. Paranduslike tööde kandmise tagajärjed. Paranduslike tööde kandmise aega ei arvata ka sel korral, kui süüdimõistetu täitis neid töid alatises töökohas, üldise tööstaaži ega ka kvalifikatsiooni määramise aluseks oleva staaži hulka, samuti ka mitte tööstaaži hulka, mis NSVL ja VNFSV seaduste järgi annab õiguse pensionile ja muudele soodustustele ning eesõigustele (teenistustasude lisatasud väljateenitud aastate eest,

lisapuhkused jne.). Teenistustasude lisatasusid väljateenitud aastate eest paranduslikel töödel olemise ajal ei maksta (NSVL KTK ja RKN 1935. a. 28. mai määrus — LSKK 1935, nr. 30, art. 135; VNFSV 1926. a. KrK § 30 1935. a. 20. augusti redaktsioonis). Isikuil, kes on mõistetud paranduslikele töödele töölt kaaluva põhjuseta puudumise pärast, katkeb antud ettevõttes või asutises töötamise tööstaaž ja nad kaotavad ajutise töövõimetuse korral toetuseõiguse kuueks kuuks, alates kohtuotsuse tegemise päevast (ÜAÜKN määrus, kinnitatud NSVL RKN poolt 17. septembril 1940. a.).

Alatises töökohas paranduslike tööde kandmise aega ei arvestata korralist puhkust õigustava tähtaja hulka ja paranduslikel töödel viibimise ajal ei anta korralisi puhkusi (VNFSV Ülemkohtu seletus 26. veebruarist 1931. a.).

§ 75. Õiguste kaotus.

I. Õiguste kaotus seisab süüdimõistetult nende või teiste seaduses loetletud õiguste teatava aja kestel kasutamise õiguse võtmises.

Õiguste kaotus on nõukogude seadusandlusele tuntud juba revolutsiooni esimesist aastaist. Nii kõneles „õiguste võtmisest Nõukogude vabariigi kodanikult" juba 26. (13.) aprillil 1918. a. avaldatud VKTK dekreet.

„Põhialuste" § 20 kehtiv redaktsioon (13. veebruarist 1930. a.) sätib, et õiguste kaotus seisab järgmiste õiguste võtmises: a) aktiivne ja passiivne valimisõigus, b) õigus olla valitavais ameteis ühiskondlikes organisatsioonides, v) õigus olla mõnedes riiklikes ameteis, g) õigus kanda aunimetusi, d) vanemlikud õigused, e) õigus pensionile, mida antakse sotsiaalkindlustuse ja riikliku kindlustuse korras.

Õiguste kaotust võib määrata nii kõigi ülalloetletud õiguste kui ka neist ainult üksikute ulatuses.

Õiguste kaotust võidakse määrata niihästi lisa- kui ka peakaristusena. VNFSV KrK ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksid ei näe üheski oma eriosa paragrahvis ette õiguste kaotust peakaristusena. Ei esine selliseid otsuseid ka kohtupraktikas. Lisakaristusena on õiguste kaotus kohaldatav mitte igal juhul. VNFSV KrK § 34 kohaselt peab kohus õiguste kaotuse küsimust kaaluma iga kord, kui ta süüdlasele mõistab vabadusekaotuse tähtajaga üle ühe aasta. Sellest tuleb järeldada, et ker-

gema karistuse määramise korral ei ole õiguste kaotus kohaldatav. Vastavalt VNFSV KrK § 34 lg. 3 otsesele osutusele ei või õiguste kaotust lisakaristusena ühendada tingimisi süüdimõistmisega ega ühiskondliku laitusega. Kui õiguste kaotus ühendatakse lisakaristusena vabadusekaotusega, siis kestab ta kogu vabadusekaotuse kandmise aja ja veel pärast seda, kohtu poolt määratud tähtaja jooksul.

II. Eriti tähtsaks osutus õiguste kaotuse küsimus pärast Stalinliku Konstitutsiooni andmist. Stalinlik Konstitutsioon omistas valimisõigustele niivõrd kõrge ja väärika tähenduse, et nende õiguste kaotus on NSVL kodanikule suurimaks kaotuseks. Ühes sellega ei luba NSVL valimisõiguste kõrge tähendus, et neid õigusi kasutaksid isikud, kes ei ole nende väärilised või ei ole suutelised neid teostama. Seepärast sättis Stalinlik Konstitutsioon, et osavõtu õigus nõukogude valimistest võetakse isikuilt, kes on kohtu poolt s ü ü d i m õ i s t e t u d k o o s v a l i m i s õ i g u s t e v õ t m i s e g a.

TTPA komandeeriva ja juhtiva koosseisu teenistuse määrustik 22. septembrist 1935. a. näeb ette s õ j a v ä e l i s e a u a s t m e k a o t u s e. Kuigi see õiguste kaotuse vorm ei ole lülitatud õiguste kaotuste loendisse „Põhialustes", tuleb teda siiski käsitada spetsiaalse õiguste kaotusena, mida kohus võib kohaldada lisakaristusena juhtiva koosseisu isikute süüdimõistmisel kas sõjaväelise või üldkriminaalkuriteo eest, näiteks võtta süüdimõistetult justiitsmajori auaste jms. Valimisõiguste kaotusega, õiguse kaotusega olla valitavais ameteis ja õiguste kaotusega olla mõnedes riiklikes ameteis kaasneb kõigi ordenite ja medalite kaotus („Põhialused" § 21, VNFSV KrK § 33). Vastavalt NSVL Konstitutsioonile on ordenitega (medalitega) autasustamine antud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi kompetentsi. Seepärast on kohus kohustatud pärast otsuse jõustumist tegema NSVL Ülemnõukogu Presiidiumile esitise süüdimõistetult ordenite ja medalite võtmise kohta.

Niivõrd kui aunimetusi annavad nii NSVL Ülemnõukogu Presiidium kui ka liiduvabariikide Ülemnõukogude Presiidiumid, peavad kohtud, kuigi seadus sellest vaikib, tegema esitise ka aunimetuse võtmise kohta vastava Ülemnõukogu Presiidiumile. Sõjaväelise auastme võtmise kohta teeb kohus, olenevalt auastmest, vastava esitise kas Riigikaitse RK-le või NSVL RKN-le.

NSVL Ülemnõukogu Presiidium oma seadluses 2. maist 1943. a. sättis, et ordeni, medali või rinnamärgi müügi või kingi-

tusena edasiandmise eest võetakse süüdlaselt ära autasu ning teda karistatakse kinnipidamisega türmis ühest kuni kolme aastani.

Vastavalt NSVL KTK määrusele 16. oktoobrist 1937. a. ei kanta valimisnimekirja neid isikuid, kes kannavad karistust kinnipidamiskohtades, kuigi õiguste kaotuseta, samuti neid isikuid, kes on uurimise all ja vahistatud.

Õiguse kaotus olla *valitavais ameteis ühiskondlikes organisatsioonides* seisab süüdimõistetult õiguse võtmises olla valitavais ameteis ametiühingulistes, kooperatiivsetes ja muudes ühiskondlikes organisatsioonides.

Nõukogude kriminaalõigus ei tunne õiguste kaotust üldse mingeis riiklikes ameteis olemise õiguse võtmise näol. „Põhialuste" § 20 punktis „v" (VNFSV KrK § 31 punkt „v") ettenähtud karistus — õiguse kaotus olla *mõnedes riiklikes ameteis* — võib seista õiguse võtmises olla vastutavais ameteis, mis on seotud näiteks materiaalsete väärtuste hoidmisega või käsutamisega jms.

Aunimetuste kandmise õiguse kaotus seisab selliste nimetuste võtmises nagu rahvaartist, teeneline teadlane, teeneline õpetaja jms.

Vanemlike õiguste kaotust võib määrata üksnes nende õiguste kohtu poolt tuvastatud kuritarvitamise puhul süüdimõistetu poolt, pensioni- ja toetusõiguse kaotust aga ainult kuritegude puhul, mis NSVL ja liiduvabariikide seadusandluses on eriti ette nähtud.

Kuritegude kategooriad, millede puhul kohus võib määrata süüdimõistetule pensioni- ja rahalise toetuse õiguse kaotuse, on ette nähtud NSVL RKN 1930. a. 31. mai (LSKK 1931, nr. 11), NSVL KTK ja RKN 1930. a. 2. septembri (LSKK 1930, nr. 81) ja NSVL KTK ja RKN 1931. a. 21. veebruari määruses. Need on riiklikud kuriteod, mõned rahu ajal toimepandud sõjaväelised kuriteod, kõik sõja ajal toimepandud sõjaväelised kuriteod ja kasusaamise sihil toimepandud kuriteod nende eest vabadusekaotuse määramise korral. Pensioniõiguse kaotus määratakse lisakaristusena ka varanduse täieliku konfiskeerimise puhul (VNFSV KrK § 31 lg. 4). Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid näevad ette ka eriosa paragrahvide sanktsioonides üksikute õiguste võtmist. Nii näiteks räägib VNFSV KrK § 87-a lg. 1 maaosa saamise õiguse kaotusest.

III. Nõukogude kriminaalõigus ei säti õiguste kaotuse tähtaja miinimumi. Kohtupraktika määrab tavaliselt alates kahest aastast. Maksimaalse tähtajana on ette nähtud viis aastat („Põhialuste" § 20, VNFSV KrK § 32). Maaosa saamise õiguse kaotus määratakse VNFSV KrK § 87-a lg. 1 järgi tähtajaga kuni kuus aastat.

Vastavalt seadusele („Põhialuste" § 20, VNFSV KrK § 32) kestab vabadusekaotusele lisavahendina määratud õiguste kaotus kogu vabadusekaotuse kandmise aja ja pärast seda (kohtu poolt määratud tähtajani). Amnestia ja armuandmise tõttu ennetähtaegse vabastamise puhul arvestatakse õiguste kaotuse tähtaeg alates vabadusekaotusest vabanemise päevast. Analoogia alusel tuleb kõiki neid põhimõtteid rakendada ka säärasele karistusele nagu asumisele saatmine.

7. jaanuaril 1943. a. võttis NSVL Ülemkohtu Pleenum vastu tähtsa määruse kaotatud õiguste ennetähtaegse tagasiandmise korra kohta isikuile, kes on peakaristuse ära kandnud ja oma vanuse järgi alluvad kas sõjaväeteenistusse kutsumisele või mobilisatsioonile.

Arvestades seda, et sõjaaja tingimustes oleks ebaotstarbekas võtta neilt osutatud isikuilt võimalus täita oma sõjaväelist kohustust, kes kandsid ära oma karistuse kuritegude eest, mis ei esine eriliselt ühiskonnaohtlikena, seda enam, et need isikud tavaliselt ise avaldavad soovi rindele minekuks, et seega heastada oma süüd kodumaa ees, — NSVL Ülemkohtu Pleenum, juhindudes VNFSV KrK §-st 8 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite ja kriminaalprotsessi koodeksite vastavatest paragrahvidest, määras, et kohtud on õigustatud (VNFSV KrPK § 461 ja teiste liiduvabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavate paragrahvide korras) tegema määrusi kaotatud õiguste ennetähtaegse tagasiandmise kohta isikuile, kes on ära kandnud oma karistuse ja oma vanuselt alluvad sõjaväeteenistusele või mobilisatsioonile Punaarmees või Sõjamerelaevastikus. Säärane määrus võidakse teha kas sõjakomissariaadi ettepanekul või sõjakomissariaadi arvamusega varustatud süüdimõistetu enese avaldusel, samuti ka kinnihoidmiskoha administratsiooni esitusel, mis on varustatud sõjakomissariaadi arvamusega.

7. jaanuari 1943. a. määrus ei laiene isikuile, kes on ära kandnud kontrrevolutsiooniliste kuritegude (välja arvatud mitteteatamine) või banditismi eest määratud karistuse.

§ 76. Ametist vallandamine, keeld ametikohal teenida või tegevus- või tööndusalal tegutseda.

„Põhialused" näevad karistuste seas ühest küljest ette ametist vallandamise, teisest küljest mingil ametikohal teenimise või mingil tegevus- või tööndusalal tegutsemise keelu (§ 13 punktid „z" ja „i"). Neid karistusi kohaldatakse tähtajaga kuni viis aastat. Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid võtsid need mõlemad vahendid omaks, kuid tegid neis mõned muudatused, ja nimelt — seadsid sisse ametist vallandamise, millega võib kaasneda keeld teenida mõnel ametikohal keelutähtajaga mitte üle viie aasta.

Ametist vallandamine määratakse sel juhul, kui toimepandud kuriteo iseloomu tõttu ei ole otstarbekohane jätta süüdimõistetut endisele ametikohale edasi või lubada tal analoogilist tööd teha.

Mingil tegevus- või tööndusalal tegutsemise keeldu kohaldatakse juhtudel, kui kohus tunnistab tuvastatud kuritarvituste tõttu kutse- või tööndusalal võimatuks lubada süüdimõistetul nendel aladel edasi tegutseda.

Oma olemuselt on see karistus õiguste kaotus, kuigi ta ei ole võetud VNFSV KrK §-i 31. See õiguste kaotus ühtib õiguse võtmisega olla mõnedes riiklikes ameteis, ja kohtupraktika ei tee nende vahel teravat vahet. NSVL Ülemkohus kirjutas oma 23. juuli 1936. a. direktiivkirjas kõikidele kohtuorganitele ette, et otsuste tegemisel isikute suhtes, kes on süüdi mõistetud raiskamiste, riisumiste ja teiste omakasuliste kuritegude eest, peab kohus spetsiaalselt võtma kaalumisele küsimuse, kas on alust süüdimõistetut keelata töödele, mis on seotud materiaalse vastutusega, ning säärase aluse esinemisel otsuses ära näitama, missugused tööd on süüdimõistetul keelatud, ja selle keelu tähtaja, mis ei tohi ületada viit aastat.

Ülalnimetatud karistusi võidakse kohaldada nii peakaristustena kui ka lisakaristustena. Üksikjuhtudel käsitleb koodeks neid vahendeid eriosa paragrahvide sanktsioonides, näiteks VNFSV KrK § 112 lg. 2, §-d 113, 120, 121.

§ 77. Vara konfiskeerimine.

„Põhialuste" (§ 25) ja liiduvabariikide kriminaalkoodeksite järgi seisab vara konfiskeerimine süüdimõistetu kogu või kohtu poolt täpselt määratud vara sunduslikus ja tasuta võõrandamises riigi

kasuks; konfiskeerida võidakse süüdimõistetu isiklikku omandit kui ka temale kuuluvat osa ühisomandist.

Konfiskeerimist võib lisakaristusena määrata üksnes kriminaalkoodeksis spetsiaalselt ettenähtud juhtudel (VNFSV KrK § 23).

Konfiskeerimist on kahte liiki — kogu või osa vara konfiskeerimine. VNFSV KrK § 40 räägib „kohtu poolt täpselt määratud vara" konfiskeerimisest. NSVL Ülemkohtu Pleenum oma 27. mai 1937. a. määruses juhistas, et „Põhialuste" § 25 täpse mõtte järgi pole kohtuotsuse tegemisel tarvis konfiskeeritava vara täpse koosseisu või selle rahalise väärtuse äramääramist, vaid on üksnes vajalik konfiskeerimiseks ära näidata kas „kogu vara või täpselt kindlaks määrata osa sellest, näiteks — üks kolmandik".

Selles küsimuses VNFSV KrK § 40 ja „Põhialuste" § 25 vahel esineva vastuolu tõttu peavad kohtud NSVL Konstitutsiooni § 20 alusel juhinduma „Põhialuste" §-st 25.

Konfiskeerimiste korral tuleb kuritegude puhul, mis on karistatavad 7. augusti 1932. a. seaduse järgi, konfiskeerida tingimata vara, mille süüdimõistetu on vahetult riisunud, kui ka see vara, mille ta on muretsenud riisutu abil (NSVL Ülemkohtu Pleenumi määrus 26. veebruarist 1933. a.). Neis asjus tuleb konfiskeeritava hulka arvata ka töönormipäevade sissetulek, välja arvatud varad, mis ei kuulu konfiskeerimisele (NSVL Ülemkohtu Pleenumi määrus 25. detsembrist 1934. a.).

Konfiskeerimisele kuulub üksnes vara, mis on süüdimõistetu isiklik omand. Varad, mis konfiskeerimisele ei kuulu, on seaduses ette nähtud („Põhialuste" § 25^1, VNFSV KrK § 40).

„Põhialused" (§ 26) sätivad, et vara konfiskeerimisel ei vastuta riik süüdimõistetu võlgade ja kohustuste eest, kui need on tekkinud pärast uurimis- või kohtuorganite poolt abinõude tarvituselevõtmist vara alalhoidmiseks ja seejuures ilma selle organi nõusolekuta, kes rakendas vahendeid vara hoidmiseks. Mis puutub aga nõuetesse, mis kuuluvad rahuldamisele, siis vastutab riik ainult aktiva, s. t. konfiskeeritud vara piirides.

Vara konfiskeerimise otsuse äramuutmise ja asja lõpetamise korral tuleb konfiskeeritud vara natuuras endisele omanikule tagasi anda. Kui vara müüdi oksjonil, siis makstakse omandajale tagasi see summa, mis ta selle vara eest maksis, ja vara antakse tagasi endisele omanikule. Üksikjuhtudel, kui vara ei ole

võimalik natuuras tagasi anda, peab vara endine omanik saama kooperatiivse või riikliku kaubanduse hindade alusel selle vara tegeliku väärtuse (VNFSV Ülemkohtu Pleenumi määrus 16. juulist 1930. a.).

Meie seadusandlus näeb ette ka nn. spetsiaalse konfiskeerimise, ja nimelt kuriteoriistade konfiskeerimise (VNFSV KrPK § 223). Spetsiaalseks konfiskeerimiseks on ka kriminaalkoodeksite poolt ettenähtud kuriteoesemete, näiteks tulirelva, lõhkeainete või lõhkekehade jms. konfiskeerimine.

§ 78. Rahatrahv.

Rahatrahv on süüdimõistetu suhtes määratav rahaline karistus.

Rahatrahvi ei või ühelgi juhul asendada vabadusekaotusega. „Põhialused" (§ 27) keelavad kategooriliselt „rahatrahvi asendamise vabadusekaotusega ja vabadusekaotuse asendamise rahatrahviga". See seisukoht on iseloomustav sotsialistlikule õigusele, sest et lubamine asendada rahatrahv vabadusekaotusega ja vastupidi annaks jõukale inimesele võimaluse vabadusekaotusest pääseda ja tooks kõigil juhtudel kaasa vabadusekaotuse isikuile, kes ei suuda rahatrahvi tasuda. See seisukoht on omaks võetud kõigi liiduvabariikide kriminaalkoodeksite poolt.

Rahatrahvi võib selle mittemaksmise puhul asendada üksnes paranduslike töödega. Asendamise kord sätitakse liiduvabariikide seadusandluses.

Otsuse teinud kohtul on õigus rahatrahvi tasumist pikendada või ajatada tähtajaga kuni kuus kuud neil juhtudel, kui rahatrahvi viivitamata tasumine on süüdimõistetule üle jõu käiv (VNFSV KrPK § 460).

„Põhialused" sättisid samuti, et rahatrahv määratakse vastavalt süüdimõistetu varalisele seisundile.

Rahatrahv määratakse kas kindlas summas või sõltuvalt mingi vara väärtusest, näiteks ebaseaduslikult saadud, rikutud või hävitatud metsa kümnekordses väärtuses (VNFSV KrK § 85 lg. 2) või elamispinna müügi ja ostu korral kokkulepitud maksu viiekordses määras (VNFSV KrK § 98). Rahatrahv võidakse määrata niihästi pea- kui ka lisakaristusena.

Neil juhtudel, kui mingi paragrahvi sanktsioon näeb ette rahatrahvi mitte üle teatava summa, ei tohi rahatrahvi kohaldada lisakaristusena (VNFSV Ülemkohtu Pleenumi määrus 28. märtsist

1930. a.). Rahatrahvi kui lisakaristuse suurus ei ole seadusega piiratud. Rahatrahvi suuruse määramine oleneb kohtu suvast, kuid ka sel juhul tuleb silmas pidada rahatrahvi vastavust süüdimõistetu varalisele seisundile.

§ 79. Tekitatud kahju heastamise kohustus.

Kahju heastamise kohustus seisab selles, et süüdimõistetut ennast kohustatakse kõrvaldama tema poolt toimepandud õiguserikkumise või kannatanule tekitatud kahju tagajärgi.

Tsiviilhagi rahuldamisest erineb kahju heastamisele kohustamine sellega, et esimene on puhttsiviilõiguslik abinõu, kuigi mõnikord seotud ka kuriteo toimepanemisega, kuid ta ei jälgi ühtki neist ülesandeist, mis seatakse kriminaalkaristusele; kahju heastamise kohustus on aga karistus, mis sisaldab kõik viimase elemendid ja on sundusliku kasvatuse abinõu. Kahju heastamine ei ole lubatud rahamaksmise kujul solvamise, laimamise jne. eest. Suur tähtsus, mida Stalinlik Konstitutsioon omistab NSVL kodaniku isiku kaitsele, ei ole muidugi kokkukõlastatav nõukogude kodaniku väärikuse ja au rikkumise moraalse kahju hindamisega rahas.

Nõukogude seadusandluses sisaldub tekitatud kahju heastamise kohustus juba VNFSV 1922. a. KrK-s, kuid seda karistust ei tunne „Põhialused". „Põhialustega" liiduvabariikidele jäetud õiguse alusel sättida peale „Põhialuste" §-s 13 ettenähtute ka teisi karistusi on kahju heastamise kohustus ette nähtud VNFSV, Gruusia, Azerbaidžani ja Tadžiki NSV kriminaalkoodeksis.

Tekitatud kahju heastamise kohustust võib määrata nii peakui ka lisakaristusena. Kahju heastamise kohustus on peakaristusena ette nähtud VNFSV KrK § 112 lõikes 2, lisakaristusena aga VNFSV KrK §-s 163. Sellega ei ole muidugi välistatud võimalus kohaldada seda karistust pea- või lisakaristusena ka muudel juhtudel, kusjuures peavahendina võib teda määrata üksnes VNFSV KrK § 51 korras.

§ 80. Ühiskondlik laitus. Hoiatus.

I. Ühiskondlik laitus seisab süüdimõistetule sotsialistliku kohtu nimel avalikult väljendatavas hukkamõistus.

Praktikas ei kasuta kohtud seda vahendit küllaldaselt. Tema tähtsus peab kasvama karistuse kasvatusliku tähenduse tugevnemisega. Ühiskondlik laitus peab omandama suure praktilise tähtsuse ÜK(b)P XVIII kongressi otsuste ja seltsimees Stalini juhtmõtte valguses, mille ta esitas oma ajaloolises ettekandes ja mille järgi meie riigi põhimine ülesanne seisab nüüd rahulikus majanduslik-organisatoorses ja kultuurilis-kasvatuslikus töös.

Seaduse kohaselt võib ühiskondlikku laitust määrata nii peakui ka lisakaristusena, kuid praktikas kohaldatakse seda üksnes peakaristusena. VNFSV KrK eriosa näeb kahel juhul ette peakaristusena ühiskondliku laituse (§-d 140-b ja 159). Ülejäänud juhtudel võidakse ühiskondlikku laitust kohaldada peakaristusena üksnes VNFSV KrK § 51 korras.

II. Kuigi h o i a t u s kuulub karistuste loendisse, mis sisaldub „Põhialuste" §-s 13 (VNFSV KrK § 20), ei ole see vahend karistus, sest teda kohaldatakse, nagu see on seaduses ette nähtud, üksnes õigeksmõistva otsuse korral („Põhialused" § 28, VNFSV KrK § 43). Hoiatuse kohaldamine ei tekita ka karistatust.

Kohtupraktika ei ole mitte alati õigesti mõistnud säärase vahendi loomist nagu seda on hoiatus. Seetõttu andis NSVL Ülemkohtu Pleenum ühe konkreetse asja puhul juhise (29. jaanuaril 1942. a.), et hoiatusel on erandlikult hoiatav tähendus ja teda kohaldatakse üksnes neil juhtudel, kui süüalune mõistetakse temale esitatud süüdistuses õigeks, kuid tema käitumine annab põhjust karta tema poolt tulevikus kuritegude toimepanemist.

III. Hoiatust ei tule ära segada VNFSV KrK §-s 192 ettenähtud hoiatusega, mis esineb karistusena.

XIX peatükk.

KARISTUSE MÄÄRAMINE.

§ 81. Karistuse määramise üldprintsiibid.

I. Otsuse tegemine on nõukogude kriminaalkohtu tegevuses tähtsaimaid momente. „Otsus tähendab kohtu poolt kohtuistungil kohtualuse süü või süütuse küsimuses tehtud lahendit" (VNFSV KrPK § 23 p. 9).

Kaebealuse süütuks tunnistamise korral teeb kohus õigeksmõistva otsuse, mis täidetakse viivitamatult pärast selle kuulutamist. Keerukam on kohtu ülesanne siis, kui ta tunnistab kohtualuse süüdlaseks.

Üldreeglina (vt. erandeid XXII peatükis) peab kohus süüdlaseks tunnistatule määrama kindla karistuse. Üldprintsiibid, milledest nõukogude kohus peab karistuse määramisel kinni pidama, on fikseeritud seaduses. Vastavalt „Põhialuste" §-le 30 tuleb karistuse määramisel arvestada „kurjategija ja tema poolt toimepandud kuriteo ohtlikkuse astet ja iseloomu, kurjategija isiksust, kuriteo motiive, samuti ka seda, kuivõrd kuritegu ise on antud koha ja aja tingimustes ühiskonnaohtlik".

VNFSV KrK § 45 ütleb, et karistuse määramisel on kohtule aluseks: a) koodeksi üldosa eeskirjad, b) eriosa selles paragrahvis tähendatud piirid, milles on ette nähtud antud kuritegu, v) kohtu enese sotsialistlik õiglustunne, lähtudes seejuures toimepandud kuriteo ühiskonnaohtlikkusest, asjas olevaist asjaoludest ja kuriteo toimepanija isikust.

VNFSV KrK vormel arendab „Põhialuste" põhimõtteid. See kriipsutab kõigepealt alla süüdluse ja vastutavuse üldpõhimõtete tähtsust, mis on püstitatud nõukogude seadusandluses, ja nõukogude kriminaalõiguse poolt taoteldavate karistusülesannete suhtes kehtivate üldpõhimõtete tähtsust.

„Põhialuste" (§ 4 lg. 1) kohaselt kohaldatakse karistusi nii üld- kui ka eripreventsiooni eesmärgil. Sama mõte on avaldatud 1938. a. Kohtukorralduse seaduses, mille § 3 toonitab, et kohus peab kogu oma tegevusega kaasa aitama kasvatada kodanikke „kodumaa- ja sotsialismitruuduse vaimus, nõukogude seaduste täpse ja kõrvalekaldumata täitmise, sotsialistlikusse omandisse hoolitsevalt suhtumise, töödistsipliini, riiklikusse ja ühiskondlikusse kohusesse ausalt suhtumise ja sotsialistliku kooselu juhiseist lugupidamise vaimus".

Karistuse määramisel on vajalik ühendada eripreventsiooni eesmärgid üldpreventsiooni ülesannetega.

II. Kohus võib määrata üksnes neid karistusi, mis on sätitud seadusega, nagu see on ette nähtud Kohtukorralduse seaduses (§ 4 punkt a). Sidudes teatava karistuse teatava kuriteoga, hindab seadus sellega antud kuriteo ühiskonnaohtlikkust nõukogude õiguskorrale.

Peakaristus tuleb määrata piirides, mis on antud karistuse jaoks sanktsioonis ette nähtud, lisakaristus — piirides, mis on antud karistuse jaoks üldosas ette nähtud.

Kui antud kuriteo eest on sätitud vabadusekaotus ülempiiriga kaheksa aastat, siis ei tohi kohus määrata suurema tähtajaga vabadusekaotust. Kohus ei või üle minna ka raskemale karis-

tusele, kui see ei ole sätitud paragrahvi sanktsioonis, mis käsitleb antud kuritegu, näiteks vabadusekaotuselt mahalaskmisele või paranduslike tööde karistuselt vabadusekaotusele. Teatavate tingimuste esinemisel lubab seadus määrata sanktsioonis ettenähtud miinimumist vähemat karistust või üle minna kergemale karistusele.

Ka sanktsiooni piirides karistuse määramisel peab kohus juhinduma nii üldistest kaalutlustest karistuse ülesannete kohta nõukogude kriminaalõiguses kui ka sellest, et karistus vastaks süüdimõistetu süüle. Nõukogude kriminaalprotsessi seadusandlus nimetab kohtuotsuse kassatsiooni korras muutmise aluste hulgas ka otsuse ilmset ebaõiglust (VNFSV KrPK § 413 punkt 4). Otsus loetakse ilmselt ebaõiglaseks, kui „määratud karistus ei ületa küll seaduslikke piire, kuid oma määralt ilmselt ei vasta toimepandud teole" (VNFSV KrPK § 417). Seda mittevastavust tuleb mõista nii liigse karmuse kui ka liigse pehmuse mõttes. Ülemkohtu praktika tunneb otsuste tühistamise juhtusid mõlemal alusel.

NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium muutis 6. septembril 1940. a. rahvakohtu otsuse, kes mõistis kassapidaja G. vabadusekaotusele üheks aastaks kaalutlusel, et ta oli kohtu all esmakordselt ja et ta tolle ajani oli töötanud ausalt; kassapidaja G. oli 5000 rubla omastatud raha hipodroomil maha mänginud. Ülemkohus osutas, et juba G. süüdimõistmine raiskamise eest tõendab, et ta töötas ebaausalt, ning et karistuse kohaldamine 1 aasta vabadusekaotuse kujul on pehme ja ei kindlusta ranget võitlust sääraste kuritegude vastu, nagu seda on raiskamine. Rööpaseadja Š. oli mõistetud VNFSV KrK § 59[3]v lg. 1 alusel 10 aastaks vabadusekaotusele ühes õiguste kaotusega 2 aastaks põhjusel, et ta, olles asetanud pöörangu tee suunas, millel asus teine rong, teatas jaama korrapidajale, et tee on vaba, kusjuures aga rongide kokkupõrge välditi üksnes vedurijuhi tähelepanelikkuse tõttu: NSVL Ülemkohtu Pleenum oma määrusega 9. novembrist 1939. a. vähendas Š. karistust 5 aastale vabadusekaotusele ilma õiguste kaotuseta, kuna Š-le määratud karistus, niivõrd kui Š. tegu ei toonud enesega kaasa raskeid tagajärgi, ei vastanud oma karmuselt sooritatud kuriteo raskusele.

Seadus jätab kohtule avara võimaluse lisakaristuste määramiseks või mittemääramiseks. Kuid mõnedele kuritegudele, millede eest määratakse pikaajaline vabadusekaotus, peab üldreeglina lisanduma ka õiguste kaotus. Nii asus NSVL Ülemkohtu Pleenum ühes kuriteoasjas seisukohale (25. augusti 1940. a. määrus), et õiguste kaotuse mittekohaldamine isikute suhtes, kes on süüdi mõistetud 7. augusti 1932. a. seaduse järgi ja kes seega on tunnistatud rahvavaenlasteks, on lubamatu nõrkuse avaldamine.

III. Nõukogude kriminaalõigus tunneb rida juhtusid, kus kohus seaduse otsese osutuse tõttu ei saa kohaldada karistuse maksimumi, mis on sätitud sanktsioonis. Need on karistuse

kohusliku kergendamise juhud. Nii ei või mahalaskmist kohaldada rasedatele naistele („Põhialuste" § 13 märkus 2, VNFSV KrK § 22). Aegumise mittekohaldamise korral kontrrevolutsioonilise kuriteo puhul ei või määrata mahalaskmist („Põhialuste" § 10 märkus 2, VNFSV KrK § 14 märkus 1), välja arvatud Riiklikkude kuritegude määrustiku §-s 13 ettenähtud kuriteod (VNFSV KrK § 58[13]). Lõpuks, „Põhialuste" § 18 lg. 4 (VNFSV KrK § 29) kohaselt arvatakse kohuslikult eelvangistuse aeg, samuti vahi all oldud aeg otsuse kuulutamise momendist kuni otsuse jõustumiseni kohtu poolt määratud vabadusekaotuse tähtaja hulka, kusjuures paranduslikele töödele mõistetud isikutel arvatakse kolm paranduslike tööde päeva võrdseks ühepäevase vabadusekaotusega (VNFSV KrK § 29 lg. 3).

§ 82. Karistuse määramine süüd raskendavate või kergendavate asjaolude esinemisel.

I. VNFSV 1922. a. KrK andis kohtule õiguse määrata karistust alla alampiiri, mis on ette nähtud sellele kuriteole vastavas paragrahvis, või isegi üle minna teisele, liigilt vähem raskele karistusele. Nii näiteks, kui sanktsioonis on ette nähtud vabadusekaotus mitte alla kahe aasta (VNFSV KrK § 110 lg. 2), võib VNFSV kohus vähendada § 51 alusel vabadusekaotuse kuni ühe aastani. Sel juhul võib kohus üldse üle minna vabadusekaotuselt paranduslikele töödele. Säärase vähendamise tingimusena nõudis seadus „eriliste asjaolude" esinemist (§ 28). Sama tingimuse säilitas ka VNFSV 1926. a. KrK (§ 51). „Põhialused" loobusid asjaolude erilisuse nõudmisest (§ 34). Sama põhimõtet pooldab ka enamik liiduvabariikide kriminaalkoodekseid.

„Põhialused" nõuavad, et osutatud juhtudel kergemale karistusele üleminek oleks otsuses motiveeritud. See „Põhialuste" nõue on võetud ka liiduvabariikide kriminaalkoodekseisse.

1927. a. Riiklikkude kuritegude määrustik näeb reas paragrahvides ette, et kergendavate asjaolude esinemisel võib karistust kergendada teatava piirini. Nii näeb Määrustiku § 2 (VNFSV KrK § 58[2]) ette, et kergendavail asjaoludel võib karistust vähendada kuni vabadusekaotuseni tähtajaga mitte alla kolme aasta. Sama tüüpi sanktsiooni sisaldab 7. augusti 1932. a. seaduse kaks esimest lõiget. Niivõrd kui neil juhtudel on karistuse kergendamise piirid seaduses eneses fikseeritud, ei saa kohus neid piire ületada. Kuid ühtlasi ei tule kohtul, karistust kergendades,

viidata KrK §-le 51 (NSVL Ülemkohtu Pleenumi määrus 29. jaanuarist 1942. a.).

II. „Põhialuste" §-d 31 ja 32 sisaldavad nende asjaolude näitlikku loendi, mis raskendavad või kergendavad süüd.

Vastavalt „Põhialuste" §-le 31 kohaldab kohus karistuse määramisel rangema karistuse: a) kui kuritegu on toime pandud kodanluse võimu ennistamise sihil; b) kui kuritegu ei ole küll vahetult sihitud Nõukogude riigi või töötava rahva huvide vastu, kuid oma objektiivsete tagajärgedega võib neid huve kahjustada; v) kui kuritegu on toime pandud grupiga või bandiga; g) kui kuritegu on toime pandud isiku poolt, kes juba varem on mõnesuguse kuriteo toime pannud, välja arvatud juhud, kui seesugune isik loetakse kohtulikult karistamatuks („Põhialuste" § 10[1]) või kui esimese kuriteo toimepanemise või selle kohta otsuse tegemise päevast on möödunud aegumistähtajad („Põhialuste" § 10). Seejuures on kohtul siiski õigus olenevalt esimese kuriteo iseloomust mitte omistada sellele asjaolule raskendavat tähendust; d) kui kuritegu on toime pandud omakasu sihil või muudel madalatel ajedel, või isikute suhtes, kes alluvad kurjategijale või on tema hooldamisel või kes on eriti abitus seisundis oma ea või muude tingimuste tõttu; e) kui kuritegu on toime pandud erilise julmusega, vägivallaga või kavalusega.

„Põhialuste" § 32 kohaselt kohaldab kohus kergema karistuse, kui kuritegu oli toime pandud: a) kuigi hädakaitse piiride ületamisega, kuid kaitseks nõukogude võimu, revolutsioonilise õiguskorra või kaitsja või teise inimese isiku või õiguste vastu sihitud ründe vastu; b) (see punkt on ära muudetud); v) esimest korda; g) motiividel, milledes puuduvad omakasu või muud madalad ajed; d) ähvarduse, sundimise või teenistusliku või majandusliku sõltuvuse mõjul; e) tugeva hingelise erutuse mõjul; ž) nälja või puuduse seisundis või raskete isiklike või perekondlike tingimuste kokkusattumise mõjul; z) harimatuse, ebateadlikkuse või asjaolude juhusliku kokkusattumise tõttu; i) alaealise isiku või raseda naisisiku poolt.

Need paragrahvid on väheste, enamikus redaktsioonilise iseloomuga muudatustega võetud kõikidesse liiduvabariikide kriminaalkoodeksitesse (VNFSV KrK §-d 47 ja 48). Tuleb tunnistada, et see loend ei anna kohtule karistuse määramiseks kõiki vajalikke juhendeid. Nii ei ole kuriteo toimepanemine kodanluse võimu ennistamise sihil mitte üksnes süüd raskendav asjaolu, vaid see tunnistab, et meil on tegu kontrrevolutsioonilise kuriteoga. Seadus loeb raskendavaks asjaoluks võimalust tekitada kuriteo toimepanemisega kahju riigi või töötajate huvidele. NSVL Ülemkohus teostab raudteede asjade praktikas karistuste kergendamist, kui süüdlase käitumine ei kutsunud esile kahjulikke tagajärgi, eriti kui see ei tekkinud süüdlase enese poolt tarvitusele võetud vahendite tõttu.

Kaganovitši-nimelise raudtee liinikohus mõistis R. VNFSV KrK § 59[3] v lg. 1 järgi 10 aastaks vabadusekaotusele seepärast, et tema, olles jaama korrapidaja, andis loa rongi sissesõiduks, ilma et oleks kontrollinud pöörangute õigeolekut. Kohus ei võtnud karistuse määramisel arvesse seda, et

R-l tuli õigeaegselt meelde, et teel seisab vagun, ja et ta jooksis rongile vastu ja hakkas andma signaali ning seega hoidis ära kokkupõrke. NSVL Ülemkohtu Pleenum muutis oma määrusega 29. jaanuarist 1940. a. tehtud otsuse kui liiga karmi ära ja määras uueks karistuseks vabadusekaotuse kaheks aastaks.

Kuriteo toimepanemine grupiga või bandiga on raskendavaks asjaoluks, kuid see ei kõrvalda vajadust individualiseerida karistust iga osalise vastutuse määramisel. Samuti ei anna kergendavate asjaolude loend kohtule mitte alati õigeid juhiseid.

Üheks kergendavaks asjaoluks nimetab loend „esimest korda" kuriteo toimepanemist. Kuid kaugeltki mitte iga kord ei või säärast liiki asjaolu süüd kergendada. Mõistagi ei saa ta mingil viisil vähendada süüd niisuguste kuritegude puhul nagu kontrrevolutsioonilised, eriti ohtlikud valitsemiskorra-vastased kuriteod, tapmine, vägistamine. Kuid ka sääraste kuritegude puhul, nagu ametialane raiskamine, sotsialistliku omandi vargus, huligaansus, ei või esmakordne toimepanemine mitte alati esineda süüd kergendava asjaoluna.

Moskva rahvakohus mõistis 1940. a. juunikuus ekskursioonibüroo instruktori D. 2902 rubla raiskamise eest VNFSV KrK § 116 lg. 1 järgi vabadusekaotusele kaheks aastaks. Moskva linnakohus vähendas karistuse paranduslike töödeni üheks aastaks kaalutlusel, et D. polnud varem karistatud. NSVL Ülemkohtu Kohtukolleegium muutis linnakohtu otsuse 13. septembril 1940. a. ära NSVL Ülemkohtu esimehe protestil, seletades, et esmakordne kohtu alla sattumine iseenesest veel ei saa olla karistuse vähendamise aluseks, kui kaebealune pani toime niisuguse ohtliku kuriteo, nagu seda on raiskamine.

Kergendava asjaoluna on nimetatud kuriteo toimepanemist harimatuse või ebateadlikkuse tõttu. Võidu saavutanud sotsialismi tingimustes, kus üldise ja poliitilise hariduse osalised on tõeliselt kõik rahvamassid, võivad harimatus ja ebateadlikkus äärmiselt harva esineda süüd kergendava asjaoluna. Pigemini võivad esineda kuriteo toimepanemise juhud kogenematusest, näiteks ametialaste kuritegude puhul. Süüdlane võis olla tööle rakendatud ilma küllaldase ettevalmistuseta ja jäetud ilma vajaliku juhatuseta.

Seadus vastandab kuriteo toimepanemise omakasulistel või muudel madalatel ajedel (raskendav asjaolu) kuriteo toimepanemisega motiividel, mis on vabad omakasust või muudest madalatest ajedest (kergendav asjaolu). Kuid üksikute koosseisude puhul seadus ise arvestab tunduval määral motiivi. Nii loetakse madalatel motiividel tapmist kvalifitseeritud tapmiseks, omakasu motiiv kvalifitseerib valekaebuse või valetunnistuse, ametialase

võltsimise, enamik varavastaseid kuritegusid eeldavad üldse omakasu sihti jne.

III. Kohtupraktika tunneb ka teisi, koodeksis mitte ettenähtud raskendavaid ja kergendavaid asjaolusid. Karistust võib suurendada näiteks süstemaatilisus raiskamiste toimepanemisel, ja kergendada — kuriteoga tekitatud kahju heastamine enne kohut jms. Oma juhistavas määruses 22. aprillist 1942. a. seletas NSVL Ülemkohtu Pleenum, et deserteerimisel sõja ajal võib kohaldada VNFSV KrK §-i 51 ja liiduvabariikide KrK-te vastavaid paragrahve sääraste kergendavate asjaolude esinemisel, nagu näiteks süüalaline süükahetsus, süütunnistusele ilmumine, omavoliline puudumine, kuigi üle öö-päeva, kuid siiski suhteliselt lühiaegselt, jne.

Oma 16. augusti 1940. a. määruses „Kohtupraktika puudustest tööliste ja teenistujate omavolilisest ettevõtteist ja asutistest lahkumiste ja mõjuvate põhjusteta töölt puudumiste asjades" osutas NSVL Ülemkohtu Pleenum lubamatusele vähendada karistust VNFSV KrK § 51 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragrahvide alusel neis kuriteoasjades. Sama kuupäeva teises määruses juhistas NSVL Ülemkohtu Pleenum, et karistuse vähendamist KrK § 51 korras ei tule rakendada üksnes huligaansuse ja käitistes toimepandud väikese varguse asjades, vaid, lähtudes 10. augusti 1940. a. seadluse mõttest, ka sotsialistliku omandi riisumise ja raiskamiste asjades.

NSVL Ülemkohtu Pleenum andis ülaltoodud juhised täiesti õigeaegselt: enam või vähem laiaulatuslik karistuste kergendamine KrK § 51 korras mõjuvate põhjusteta töölt puudumiste ja ettevõtteist ning asutistest omavoliliste lahkumiste asjades, huligaansuse ja väikese varguse asjades käitistest jms. oleks olnud teravas vastuolus ülesannetega, mida taotles nõukogude seadusandlus, andes sääraseid seadlusi nagu 26. juuni ja 10. augusti 1940. a. seadlused. Mitte juhuslikult ei sätitud viimase seadlusega absoluutselt määratud sanktsioon türmi paigutamise näol üheks aastaks.

Kuid NSVL Ülemkohtu 15. augusti 1941. a. määrus ei muutnud ära (ja ei saanudki muuta) KrK § 51 rakendamist üldse osutatud asjadele. NSVL Ülemkohtu praktikas rakendati nii 1940. a. kui ka järgnevail aastail KrK § 51 korras neis asjades karistuse kergendamist, muidugi erandjuhtudel. Nii asendas NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium 26. mail 1943. a., läbi vaadates Malovi asja, kes oli süüdi mõistetud var-

guse eest KrK § 162 punkti „a" alusel, temale määratud karistuse tingimisi karistusega, silmas pidades süüdimõistetu poegade viibimist Punaarmees.

Seda enam oleks aga kohtute poolt lubamatu NSVL Ülemkohtu Pleenumi 15. augusti 1940. a. määruse mehhaaniline käsitus sõjaaja tingimustes. Väikeste varguste, väikeste raiskamiste subjektideks käitistes võivad olla väikelastega punaarmeelaste naised, kellede mehed on frondil, subjektideks võivad olla raugad, kellede lapsed on rindel, selleks võivad olla mitte veel töövõimelised Isamaasõja invaliidid jms. On täiesti õige rakendada sääraste isikute suhtes mitte üksnes karistuse kergendamist, vaid real juhtudel ka tingimisi süüdimõistmist eriti siis, kui kuritegu on esmakordne.

NSVL Ülemkohtu Pleenumi korduvates määrustes toonitatakse vajadust lähtuda karistuse määramisel k õ i k i d e asjaolude hindamisest, samuti süüaluse i s i k u hindamisest. Sõjaaja tingimustes peavad nõukogude kohtud arvestama kõiki asjaolusid, mis real juhtudel on seoses sõjaga.

NSVL KohtuRK ja NSVL Prokuröri 6. juuni 1943. a. käskkirjas juhitakse sõjatribunalide ja sõjaprokuröride tähelepanu vajadusele igakülgselt arvestada asjaolusid ja süüdlase isikut. Käskkirjas pannakse teiste vahendite hulgas ette mitte lubada vabadusekaotuse kohaldamist neil juhtudel, kui on olemas kõik alused VNFSV KrK § 51 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragrahvide rakendamiseks. Nagu käskkiri toonitab, peavad kohtud erilise tõsidusega läbi vaatama ametialaseid kuritegusid, mis on toime pandud alaealiste lastega emade, noorukite või invaliidide poolt.

§ 83. Karistuse määramise üldreeglid välismaa kriminaalõiguses.

P r a n t s u s m a a ennerevolutsioonilises õiguses valitses printsiip: „Karistused määratakse selles kuningriigis kohtu suva järgi." See printsiip lubas kohtul üldse karistada käitumisi, mis polnud seaduses kuritegudena ette nähtud, ja omal suval valida karistusi kuninglike ordonnantsidega sätitud või kohtupraktikas väljakujunenud karistuste arsenalist. Karistuse seisuliku ebavõrdsuse printsiip oli karistuse määramisel teiseks tähtsaks printsiibiks, mis iseloomustas prantsuse ennerevolutsioonilist õigust.

Võimu saavutanud prantsuse kodanlus kuulutas 1790. a. 21. jaanuari dekreediga, et „ühte ja sama liiki kuriteod alluvad ühesugustele karistustele, vaatamata süüdlaste seisusele ja varandusele". 1810. a. koodeks sättis relatiivselt määratud sanktsioonide süsteemi. Koodeksis avaldusid kartused kohtu-

liku omavoli suhtes. Kriminaalvastutusest vabastamist ja karistuse kergendamist lubati seetõttu koodeksi § 65 kohaselt ainult seaduses ettenähtud juhtudel. Koodeks võimaldas karistuse kergendamist alla antud kuriteo eest ettenähtud alampiiri ainult kuritegude *(délits)* puhul ja sedagi tingimusel, et tekitatud kahju ei ületanud 25 franki. Seesuguseks kergendamiseks oli nõutav, et kohus tunnistaks kergendavate asjaolude esinemist. Sellist kergendamist koodeks ei võimaldanud raskete kuritegude suhtes *(crimes)*, sest neil juhtudel oleks tulnud üle minna ühelt karistuslõigilt teisele, kuid seda lugesid koodeksi koostajad mittelubatavaks.

Praktika näitas, et vandekohtunikud eelistasid real juhtudel anda süüdlase suhtes õigeksmõistev verdikt ainult seepärast, et teda mitte allutada seaduses ettenähtud karistuse kogu raskusele. Seetõttu puudutas 1832. a. koodeksi reform ka kergendavate asjaolude küsimust. Nende esinemise tunnustamine anti kõigi raskete kuritegude puhul vandekohtunikele, kõigi kuritegude ja üleastumiste puhul — kohtule enesele. Raskete kuritegude puhul kergenes karistus kohuslikult ühe või kahe astme võrra. Nii võis surmanuhtluselt üle minna eluaegsele või tähtajalisele sunnitööle, tähtajata sunnitöölt — tähtajalisele või nuhtlusmajale jne. Kuritegude puhul oli karistuse kergendamise võimalus veel suurem: vangistuselt võis kohus üle minna rahatrahvile.

Koodeks ei määra, milles seisavad süüd kergendavad asjaolud. Prantsuse teooria on arvamusel, et seesugune süsteem on kõige otstarbekohasem, sest kõiki asjaolusid, mis võivad mõjutada karistuse kergendamist, on võimatu ette näha. Koodeks ei tunne ka üldisi süüd raskendavaid asjaolusid peale retsidiivi. Üksikute kuritegude puhul sätitakse eriosas konkreetsed süüd raskendavad asjaolud, näiteks varguse puhul sissemurdmine, tapmise puhul ettekavatsus.

Saksa 1870. a. kriminaalkoodeks laenas Prantsusmaalt kergendavate asjaolude instituudi, kuid ei käsitlenud neid mitte üldosas, vaid üksikute raskete kuritegude ja kuritegude puhul, ja samas sättis ka kergendatud sanktsiooni, näiteks sunnitöö asemel vangistuse mitte alla kolme kuud, vangistuse asemel rahatrahvi.

* *
*

Vene 1845. a. Uloženije o nakazanijah loetles § 134 9: punktis „asjaolud, mis suuremal või vähemal määral vähendasid süüd ja sellega ühtlasi ka süü eest järgneva karistuse raskust". Nende asjaolude hulka kuulusid vabatahtlik ilmumine kohtusse või kohaliku või mõne teise ülemuse juurde, täiesti puhtsüdamlik kahetsusega ülestunnistamine ülekuulamise algul; esimesel ülekuulamisel veenmisele või manitsusele järgnev täielik kõiges ülestunnistamine, viivitamatu, õigeaegne ja täieliku avameelsusega kõikide tema kuriteo osaliste ülesandmine, kuriteo toimepanemine kergemeelsusest jms. Sellel loendil oli ammendav tähendus. §-s 134 nimetatud asjaolude esinemise tunnistamise korral oli kohtul õigus antud kuriteo eest seaduses sätitud karistust kergendada ühe või kahe astme võrra, s. t. suhteliselt väikeses ulatuses, kuna sunnitöö jagunes olenevalt tähtajast 7 astmesse, arestantide roodud (hiljem arestantide parandusosakond) — 5 astmesse jne. 1864. a. kohtu ustaavid kehtestasid prantsuse süsteemi süüd vähendavate asjaolude kohta. Kui vandekohtunikud tunnistasid nende asjaolude esinemist, siis oli kohus sunnitud karistust kergendama ühe või kahe astme võrra. Ka kroonukohtuile oli antud kergendavate asjaolude esinemise tunnustamise õigus. 1903. a. Ugolovnoje uloženije loobus süüd vähendavate asjaolude loendist. Süüdlase tunnistamisel kergemat kohtlemist pälvivaks oli kohtul õigus kergendada karistust tunduvalt suuremal määral, kui see oli lubatud 1845. a. Uloženije's.

Kõigepealt ei olnud lubatud kohaldada kõrgemat karistust, kui see oli ette nähtud antud kuriteo eest. Kui kuriteo eest oli seaduses sätitud karistuse alampiir, siis kohus võis karistust kergendada kuni selle karistuse madalaima seadusliku määrani. Alampiiri puudumisel võis kohus karistust vähendada kuni selle madalaima seadusliku määrani ja võis isegi üle minna teisele karistusele.

§ 34. Karistuse määramine kuritegude konkurentsi puhul.

I. Kui süüdlane paneb toime mitte ühe, vaid mitu kuritegu, siis on meil olemas nn. kuritegude konkurentsi juhtum. Kui ühe käitumisega teostatakse mitme kuriteo koosseis, siis nimetatakse seesugust konkurentsi ideaalseks. Kui aga iga käitumine moodustab eri kuriteo, siis nimetatakse konkurentsi reaalseks.

„Põhialuste" § 33 sätib karistuse määramise printsiibi nii ideaalse kui ka reaalse konkurentsi puhul. „Kui süüaluse poolt toimepandud teos sisalduvad mitme kuriteo tunnused, samuti juhul, kui süüdlane on juba enne kohtuotsuse tegemist toime pannud kaks või rohkem kuritegu, siis määratakse sotsiaalse kaitse vahendid selle kuriteo järgi, mis toob endaga kaasa karmima karistuse."

Ideaalkonkurentsi puhul sisalduvad süüdlase ühes käitumises, nagu öeldakse „Põhialuste" §-s 33, „mitme kuriteo tunnused". Sisult on meil tegemist ühe kuriteoga, kuid mõtteliselt, näiliselt võime ta liigestada mitmeks kuriteoks, millest igaüks sisaldab kriminaalkoodeksi ühes või teises paragrahvis ettenähtud koosseisu tunnused. Kuritegude ideaalkonkurentsi ilmnemise juhud võivad olla väga mitmesugused. Süüdlane ühe lasuga tapab oma vaenlase ja haavab ettevaatamatult kõrvalist isikut. Võimuesindaja avalikku solvamist teenistuskohuste täitmisel rõvedate sõnadega sõimu näol käsitatakse VNFSV KrK §-de 76 ja 74 järgi. Nendele juhtudele on rakendatav „Põhialuste" § 33 reegel karistuse määramisest selle kuriteo järgi, mis toob endaga kaasa raskema vastutuse. Ideaalkonkurentsist tuleb eristada juhud, kus üks ja sama käitumine hõlmatakse nii üldseadusega kui ka spetsiaalseadusega.

Ideaalkonkurentsist tuleb eristada seaduste konkurentsi, s. o. juhtusid, kus üks ja sama kuritegu on ette nähtud kahes paragrahvis. Neil juhtudel rakendatakse paragrahv, mis käsitleb raskemat kuritegu. Igasugune võimu kuritarvitus sisal-

dab eneses ka võimu diskrediteerimise elemente, kuid kriminaalvastutusele tuleb võtta kuritarvitamise kui raskema kuriteo eest. Kui üldseadusele alluvat käitumist käsitletakse ka spetsiaalseaduses, siis tuleb rakendada spetsiaalseadust.

NSVL Ülemkohtu Kriminaalasjade Kohtukolleegium kvalifitseeris oma määruses 16. aprillist 1939. a. ümber kahe teenistuja teod, kes olid toime pannud teenistusalase võltsimise ja kes mõisteti süüdi VNFSV KrK § 109 alusel, VNFSV KrK § 120 lg. 1 kui spetsiaalsema seaduse järgi. NSVL Ülemkohtu Pleenum juhistas ühe asja puhul 3. mail 1940. a., et ei tohi võtta ametialase raiskamise eest vastutusele VNFSV KrK § 116 lg. 1 järgi ja täiendavalt § 109 järgi.

Reaalkonkurentsina käsitatakse juhtusid, kus süüdlane paneb mitme käitumisega toime mitu kuritegu, milledest ta ühegi eest ei ole veel süüdi mõistetud. Süüdlane näiteks võib toime panna varguse ja hiljem tabamisel avaldada võimule vastupanu, tappa kellegi ja siis süüdata maja kuriteo jälgede varjamiseks.

Reaalkonkurentsi puhul moodustab süüdlase iga käitumine eri kuriteo, mis on ette nähtud eri paragrahvides, ja „Põhialuste" § 33 kohaselt tuleb karistus määrata selle kuriteo järgi, mis toob endaga kaasa raskema vastutuse.

Süüdlase käitumistes reaalkonkurentsi tuvastamisel on suur tähtsus süü ja karistuse õigsale määramisele. Uurides näiteks kalõmi asjade praktikat ilmneb, et kalõmi maksmisega sageli kaasneb abiellumine isikuga, kes pole jõudnud abiellumiseasse või kes pole veel suguküps, või naisisiku sundimine abielluma. Kohtud ei hinda mitte alati kalõmiga kaasnevaid säärast liiki kuritegusid iseseisvate kuritegudena ja süüdlast karistatakse ainult kalõmi eest, s. t. tunduvalt kergemini kui konkurentsi sätete rakendamisel.

Suurem osa liiduvabariikide kriminaalkoodekseid, järgides „Põhialuseid", lahendab vastutuse küsimuse ühesuguselt nii ideaal- kui ka reaalkonkurentsi puhul. VNFSV KrK (§ 49) annab järgmise juhise: „Kui süüdistatava poolt toimepandud tegu sisaldab mitme kuriteo tunnuseid, samuti ka juhul, kui süüdistatav on toime pannud mitu kuritegu, millede kohta otsust veel ei ole tehtud, siis kohus, määrates iga kuriteo eest eraldi vastava sotsiaalse kaitse vahendi, määrab vahendi lõplikult paragrahvi järgi, milles on ette nähtud kõige raskem toimepandud kuritegudest ja kõige raskem sotsiaalse kaitse vahend."

Vastuolus „Põhialustega" kohaldab Ukraina NSV Kriminaalkoodeks § 45 konkurentsi üldreeglit neil juhtudel, kui süüdlane on toime pannud mitu kuritegu, milledes otsust pole olnud või millede otsus pole veel pööratud täitmisele.

Liiduvabariikide ülemkohtute juhtivais eeskirjades tekitas lahkarvamusi küsimus, missuguses korras tuleb teha otsuseid kuritegude konkurentsi puhul. NSVL Ülemkohtu Pleenum andis seda silmas pidades 4. märtsil 1929. a. „Põhialuste" §-le 33 seletuse. See seletus on kuritegude konkurentsi küsimuse ja sel juhul karistuse määramise korra mõistmiseks põhimõttelise tähtsusega.

Ülemkohtu seletuses on juhtivaks põhimõtteks see, et nii kuritegude ideaal- kui ka reaalkonkurents annab tunnistust kurjategija suuremast ohtlikkusest, mida peabki karistuse määramisel arvestama.

Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid, peale Ukraina ja Tadžiki NSV kriminaalkoodeksi, kirjutavad kohtule ette kuritegude konkurentsi puhul määrata eelnevalt karistus iga kuriteo eest.

Kuid ülalmärgitud Ülemkohtu seletus ei nõua karistuse määramise tingimusena konkurentsi puhul eelnevat karistuse määramist iga kuriteo eest eraldi.

Nii „Põhialused" kui ka NSVL Ülemkohtu seletus ei nõustu kuritegude konkurentsi puhkudel karistuse määramise mehhaanilise käsitlusega (see kehtib ka ideaalkonkurentsi juhtude suhtes).

Seletuses on näidatud, et konkurentsi korral on kohtul õigus karistuse määramisel lisandada peakaristusele ükskõik milline lisakaristus, mis on ette nähtud teistes paragrahvides, millede järgi kvalifitseeritakse konkureerivaid kuritegusid.

Lõpuks märgib seletus, et konkurentsi reegleid tuleb rakendada ainult neil juhtudel, kui „ühegi konkureeriva kuriteo suhtes ei ole veel eraldi otsust tehtud ja kui kohus järelikult vaatab asja läbi sisuliselt kõigi konkureerivate kuritegude suhtes".

Ühes konkreetses asjas toonitas NSVL Ülemkohtu Pleenum, et Nõukogude kriminaalõiguses rakendatakse kuritegude konkurentsi puhul mitte absorbeerimisprintsiipi, vaid karistuste *liitmise* printsiipi, s. o. eraldi iga kuriteo eest karistuse määramise järel määratakse lõplik karistus tolle paragrahvi alusel, milles on ette nähtud kõige raskem karistus (8. jaanuari 1942. a. määrus).

II. Ei „Põhialused" ega eeltoodud seletus ei sisalda ühtegi juhist selle kohta, kuidas tuleb kohtul toimida juhtudel, kui ühe või mitme kuriteo suhtes on otsus juba tehtud ja pärast seda ilmneb,

et süüdlane on toime pannud ühe või mitu kuritegu enne, kui tehti otsus juba läbiarutatud asjades. Seesugused juhud on ette nähtud vabariiklikes protsessuaalseadustes. Nii sätib VNFSV KrPK § 465, et otsuse kuritegude konkurentsi puhul teeb see kohus, kes on teinud hilisema otsuse, kusjuures juhul, kui eelneva jõustunud otsusega oli määratud raskem karistus, loetakse hilisem otsus eelneva otsusega kaetuks. Tuleb tunnistada, et samasugust absorptsioonikorda tuleb rakendada ka sel juhul, kui raskem karistus on tehtud hilisema otsusega.

III. Liidu seadusandluses pole ette nähtud küsimust, kuidas tuleb kohtul talitada, kui süüdlane on toime pannud kuriteo siis, kui otsus on juba täitmisele pööratud, kuid karistus ei ole selle järgi veel täielikult ära kantud. Ukraina NSV KrK kirjutab ette määrata neil juhtudel karistus uue kuriteo eest iseseisvalt, kuid sellise arvestusega, et esimese kuriteo eest määratud karistuse kandmata osa ja karistus uue kuriteo eest ei ületaks kogusummas antud kuriteo eest koodeksis ettenähtud karistuse piiri (§ 45 lg. 2). Analoogiline säte leidub Valge-Vene, Turkmeeni, Gruusia ja Azerbaidžani liiduvabariigi kriminaalkoodeksis. Gruusia NSV kriminaalkoodeks sisaldab lisajuhendi selle kohta, et vabadusekaotuse ja paranduslike tööde karistuste liitmisel teine karistus lisandatakse esimesele, arvates kolm paranduslike tööde päeva võrdseks ühepäevase vabadusekaotusega. Azerbaidžani NSV KrK kirjutab ette karistuste eriliigisuse korral pöörata igaüks neist eraldi täitmisele sõltumatult teisest karistusest.

Nagu näha, sisaldab üksnes Gruusia NSV KrK selge reegli karistuse määramise kohta liitmisprintsiibil, kui otsustega on määratud karistustena vabadusekaotus ja paranduslikud tööd. NSVL Ülemkohtu Pleenum oma 22. jaanuari 1942. a. määrusega juhistas, et neis vabariikides, kus kriminaalkoodeksid ei lahenda osutatud küsimust, määratakse konkurentsi puhul karistus juhul, kui on vaja rakendada karistuste liitmise printsiipi, VNFSV KrK § 29 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragrahvide rakendusel. Paranduslikud tööd tuleb asendada vabadusekaotusega, arvates kolm paranduslike tööde päeva võrdseks ühepäevase vabadusekaotusega. Sel teel saadud tähtaeg liidetakse vabadusekaotuse tähtajaga, mis on määratud teise otsusega.

VNFSV KrK, Tadžiki ja Uzbeki liiduvabariigi kriminaalkoodeks ei sisalda selle küsimuse kohta mingeid sätteid. Konkreetses küsimuses karistuse määramise kohta teiskordse töölt puudu-

mise korral, kui karistus ei olnud veel ära kantud esimese töölt puudumise eest, pooldas NSVL Ülemkohtu Pleenum oma juhistavas määruses 7. juulist 1941. a. säärastel juhtudel karistuste liitmise printsiipi maksimumi piirides, mis on sätitud antud liiki karistuste suhtes.

Seoses NSVL Ülemkohtu Pleenumi ülaltähendatud määrusega tekkis kohtadel küsimus, missugusel määral tuleb töötasust kinni pidada nendelt isikutelt, kes on esimese töölt puudumise karistuse kandmise ajal tunnistatud süüdi teiskordses töölt puudumises.

NSVL KohtuRK seletas 14. augustil 1941. a., et teiskordse töölt puudumise otsuse määramisel liidab kohus esimese otsuse paranduslike tööde kandmata tähtaja paranduslike tööde tähtajaga, mis on määratud teiskordse töölt puudumise eest. Sealjuures tuleb kohtul oma otsuses näidata, et esimese otsuse järgi kandmata jäänud aja eest peab töötasust kinnipidamist toimetama esimeses otsuses tähendatud määral ja et edasiselt, teiskordse töölt puudumise eest paranduslike tööde ärakandmise ajal toimub tasust kinnipidamine ulatuses, mille kohus, lähtudes asjaoludest, määrab teiskordse töölt puudumise eest.

Karistuste liitmise printsiipi pooldab ka NSVL Ülemkohtu Pleenumi määrus 1. augustist 1942. a., mille kohaselt neil juhtudel, kus 15. aprilli 1942. a. seadluse alusel kolhoosis põllumajanduslike tööde ühel perioodil kohuslike töönormipäevade miinimumi mõjuvate põhjusteta mittetäitmise eest süüdimõistetu paneb järgmisel põllumajanduslikul perioodil karistuse kandmise ajal uuesti toime samasuguse kuriteo, määratakse kohtuotsusega selle kuriteo eest iseseisev karistus, millega liidetakse eelmise otsusega määratud karistuse kandmata osa. Sealjuures ei tohi paranduslike tööde aeg kogusummas ületada üht aastat, arvates viimase kohtuotsuse tegemise momendist.

IV. Kuritegude konkurentsil on suur protsessuaalne tähtsus. NSVL Ülemkohtu Pleenum seletas oma 13. juuni 1939. a. määruses, et NSVL KTK 14. septembri 1937. a. määrus, mis tunnistas mittelubatavaks kassatsioonikaebuste esitamise kuriteoasjades, mis on ette nähtud VNFSV KrK §-des 58^7 ja 58^9 ning teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavates paragrahvides, on erandseadus ja teda ei saa laiendavalt tõlgendada. Seepärast neil juhtudel, kui kohus teeb konkurentsotsuse kriminaalkoodeksi nende paragrahvide järgi, mis määruses on nimetatud, ja peale selle veel teiste paragrahvide järgi, millede kohta see määrus pole

kehtiv, siis nende paragrahvide osas võib selle otsuse peale esitada nii edasikaebuse kui ka protesti.

Nagu osutas NSVL Ülemkohus, võib edasikaebuse või protesti läbivaatamine selles osas evida asja suhtes tõsist tähtsust, sest kuritegude kogum, mis süüdimõistetule on süüks arvatud, iseloomustab süüdimõistetu ühiskonnaohtlikkust ja mõjutab temale määratava karistuse määra.

V. Kuritegude konkurentsist tuleb eristada juhtumid, kus vaatamata mitme käitumise esinemisele, millest igaüks üksikult võetuna moodustab kuriteokoosseisu, kõiki neid käitumisi tuleb vaadelda ühe kuriteona. Siia kuuluvad nn. liit-, vältavad ja jätkuvad kuriteod.

L i i t k u r i t e o d on kuriteod, mis koosnevad käitumistest, millest igaüks omaette on kriminaalseaduses ette nähtud iseseisva kuriteona. Nii näiteks koosneb vägivallaga riisumine (VNFSV KrK § 165 lg. 2) kahest kuriteost — avalikust vargusest (§ 165 lg. 1) ja vägivallast isiku kallal (§ 146 või § 143).

NSVL Ülemkohtu Pleenumi määruse kohaselt 4. märtsist 1929. a. tunnistatakse v ä l t a v a k s k u r i t e o k s niisugused, mida teostatakse pidevalt kestva aja jooksul, näiteks kelleltki ebaseaduslik vabaduse võtmine (VNFSV KrK § 147). Kuritegu on lõpetatud, niipea kui süüdlane on võtnud kannatanult vabaduse, kuid ta vältab niikaua, kuni pole lõpetatud see kuriteoline seisund. Vältava kuriteo näiteks on ka tegelikku sõjaväeteenistusse kutsumisest kõrvalehoidumine (Riiklikkude kuritegude määrustiku § 18, VNFSV KrK § 59[4]). Kuritegu vältab niikaua, kuni kõrvalehoiduja ei ilmu ise või teda ei tabata võimuorganite poolt. Lühem või pikem kuriteolise seisundi kestus võib sanktsioonide piirides arvesse tulla süüd raskendava asjaoluna karistuse määramisel.

J ä t k u v a d k u r i t e o d on kuriteod, mis koosnevad kahest või rohkemast identsest kuriteolisest käitumisest, mis moodustavad ühe ning sama kooseisu ja on suunatud sama kuriteolise eesmärgi teostamisele. Jätkuva kuriteo näitena toob ülalnimetatud NSVL Ülemkohtu seletus raiskamise, mis on toime pandud usaldatud raha väikeste summadena omastamise teel pikema aja jooksul. Jätkuva kuriteo alguseks tuleb lugeda esimese teo toimepanemist, näiteks raiskamise esimest akti.

Jätkuvat kuritegu käsitatakse ühtsa kuriteona: süüdlane vastutab ühe kuriteo, mitte aga kuritegude konkurentsi eest. Kuriteo

ühtsuse tunnustamine sel juhul on fakti küsimus. Nii võib kuritegude konkurentsist kõnelda siis, kui üheliigilised kuriteolised käitumised, näiteks usaldatud raha raiskamine, on üksteisest eraldatud väga suurte ajavahemikkudega. Isik, kes on raiskamise toime pannud küll lühikese aja jooksul, kuid mitmes asutises, vastutab kuritegude konkurentsi alusel.

VI. Prantsuse kriminaalõigus ei näe üldse ette ideaalkonkurentsi. Teooria ja praktika on arvamisel, et seda liiki konkurentsi puhul tuleb kohaldada seaduse seda paragrahvi, mis näeb ette raskema karistuse. Ennerevolutsiooniaegne vene kriminaalseadusandlus ei sisaldanud ideaalkonkurentsi küsimuses ühtegi sätet. Enamik kodanlikke koodekseid näeb spetsiaalselt ette ideaalkonkurentsi, nähes sel puhul ette kõige raskemat karistust sisaldava paragrahvi rakendamise.

Küsimuses, kuidas määrata karistust reaalkonkurentsi puhul, esineb kodanlikus kriminaalseadusandluses kolm süsteemi: absorptsiooni-, kumulatsiooni- ja asperatsioonisüsteem.

Prantsuse 1808. a. kriminaalprotsessi koodeks järgib üldreeglina absorptsioonisüsteemi. Raske kuriteo või kuriteo eest määratud raskem karistus absorbeerib raske kuriteo või kuriteo eest määratud kergema karistuse. Absorptsiooniprintsiipi ei rakendata lisakaristuste suhtes. Üleastumiste puhul karistused liidetakse. Saksa 1871. a. kriminaalkoodeksis rakendatakse üldreeglina asperatsiooniprintsiipi, s. t. kõige raskema karistuse suurendamist kuni maksimaalse piirini. 1845. a. Uloženije o nakazanijah pidas kinni absorptsioonisüsteemist, 1903. a. Ugolovnoje uloženije — absorptsioonisüsteemist kõige raskema karistuse fakultatiivse suurendamisega kuni seaduses selle karistusliigi suhtes ettenähtud ülempiirini, kusjuures kohus ei võinud ületada kõigi toimepandud kuritegude eest määratud karistuste summat.

Itaalia 1930. a. kriminaalkoodeks katkestas karistuse määramise küsimuses kuritegude konkurentsi puhul järsult sidemed välismaa seadusandluse traditsiooniliste süsteemidega. Põhilisena esineb kumulatsioonisüsteem. Seal, kus karistuste iseloom liitmist ei võimalda, peab kohus määrama kvaliteedilt raskema karistuse. Nii määratakse surmanuhtlus kahe kuriteo toimepanemise eest, millest kumbki toob kaasa eluaegse sunnitöö. Kaks sanktsiooni, millest igaüks sisaldab vabadusekaotuse maksimaalse tähtaja (24 aastat), annavad eluaegse sunnitöö. Kui kuriteod toovad endaga kaasa tähtaegse vabadusekaotuse alla 24 aastat, siis määratakse üks karistus tähtajaga, mis võrdub kõigi nende karistuste summaga, mis oleks tulnud määrata üksikult iga kuriteo eest. See summa võib olla viis korda kõrgem kui üksiku kuriteo eest määratav kõige raskem karistus ja ulatuda parandusmaja puhul 30 aastani ning aresti puhul 6 aastani. Lisakaristusi mitte ainult ei lisandata peakaristusele, vaid summeeritakse samuti kui õiguste kaotuse tähtajadki.

Itaalia koodeks näeb ette erilise karistatavuse ka jätkuva kuriteo eest. Kuigi mitmesuguseid õiguserikkumisi vaadeldakse ühtsa kuriteona, suurendatakse kõige raskema kuriteo eest ettenähtud karistust selle kolmekordse määrani.

§ 85. Karistuse kohaldamine kuritegude toimepanemise puhul teiskordselt, korduvalt ja äritsemisena.

I. 1919. a. „Juhtivad põhimõtted" ja VNFSV 1922. a. KrK kirjutasid kohtule ette arvestada karistuse määramisel seda, kas kuritegu on toime pandud „professionaalse kurjategija (retsidivisti) poolt või esmakordselt". Kuid ei „Juhtivad põhimõtted" ega ka 1922. a. KrK ei andnud retsidiivi mõiste täpsemat määrangut.

„Põhialused" (§ 31 punkt „g" 1929. a. redaktsioonis) ei tunne termineid „retsidivist" ja „professionaalne kurjategija". Nad vastastavad kuriteo teiskordse toimepanemise tema esmakordse toimepanemisega. Ühes sellega sisaldavad „Põhialused" tähtsa põhimõttelise sätte: Teiskordsel toimepanemisel on tähtsust vaid sel juhul, kui uus kuritegu on toime pandud enne tähtaegade möödumist, millega kustub karistus, või enne aegumise lõppemist. Seega ei saa uue kuriteo toimepanemist pärast nimetatud tähtaegade möödumist enam lugeda vastutust raskendavaks asjaoluks.

Osutades teiskordsusele kui süüd raskendavale asjaolule, sätivad „Põhialused" samas: „Kuid siinjuures on kohtul õigus, olenevalt esimese kuriteo iseloomust, sellele mitte omistada raskendavat tähendust." See „Põhialuste" säte on võetud kõikide liiduvabariikide kriminaalkoodeksite üldosadesse (VNFSV KrK § 47 punkt „v[1]").

Samaliigilise kuriteo teiskordsest toimepanemisest kui kvalifitseerivast asjaolust kõneldakse peale selle reas eriosa paragrahvides. Nii käsitleb VNFSV KrK teiskordset toimepanemist maksustamisele või arvestamisele kuuluvate esemete varjamise või nende koguse ebaõige näitamise puhul (§ 62 lg. 2), sõjaväekohuslaste ja sõjaväelaste kohta kehtestatud arvestus-eeskirjade rikkumise puhul (§ 64 lg. 2), huligaansuse puhul (§ 74 lg. 2). Teiskordsus kvalifitseerib vargust (§ 162 punkt „b"), avalikku vargust (§ 165 lg. 2), röövimist (§ 167 lg. 2) ja teisi kuritegusid.

Teiskordsuse tunnustamiseks ei nõuta eelnevat süüdimõistmist ja karistuse kandmist.

Peale teiskordsuse mainitakse vabariiklike koodeksite eriosades üksikuid kuritegusid kvalifitseeriva asjaoluna ka kuriteo korduvat toimepanemist. Nii kvalifitseeritakse VNFSV KrK-s riiklikele ettevõtteile kuuluva vara korduvat tahtlikku rikkumist või hävitamist (§ 79 lg. 2), korduvat altkäemaksu saamist (§ 117

lg. 2), korduvat varguste toimepanemist (§ 162 punktid „v", „g", „d").

Korduvuse tunnustamiseks ei nõuta eelnevat süüdimõistmist ja karistuse kandmist.

Võrreldes korduvust teiskordsuse mõistega tuleb järeldada, et korduvuse all mõistab seadus kuriteo toimepanemist mitte alla kolme korra.

Üksikute kuritegude puhul käsitleb nõukogude kriminaalseadusandlus nende toimepanemist *äritsemisena*. See tunnus esineb kas kuriteokoosseisu hädavajaliku elemendina, näiteks rahamärkide võltsimine või võltsitud rahamärkide käibelelaskmine äritsemisena (Riiklikkude kuritegude määrustiku § 22, VNFSV KrK § 59[8]), või jälle kvalifitseerib põhikoosseisu, näiteks teadvalt varastatu ostmisel (§ 164 lg. 2), liigkasuvõtmisel (§ 173 lg. 2).

Seadus ei anna „äritsemise" mõiste määrangut. Võrreldes seda mõistetega „teiskordne" ja „korduv" võib järeldada, et äritsemisele on iseloomustav kuriteo toimepanemise esinemine süüdlase kindla pea- või olgugi kõrvaltegevusalana, kuid sellisena, mis talle toob teatavat sissetulekut. Kuritegude toimepanemine esineb süüdlasele omalaadi elukutsena. Äritsemise tunnustamiseks ei nõuta eelnevat karistust — see tunnus võib olla tuvastatav ka siis, kui süüdlane langeb kohtu alla esmakordselt.

Mõningail juhtudel, kui eriosas nähakse ette kuriteo teiskordne, korduv või äritsemisena toimepanemine, on kohtul õigus lisandada peakaristusele lisakaristusena asumisele saatmine kuni 5 aastani. Seda liiki juhud on täpselt ette nähtud VNFSV KrK §-s 36 ja teiste liiduvabariikide koodeksite vastavates paragrahvides.

Nõukogude kriminaalõigusele on võõras karistuse kohusliku raskendamise printsiip juhul, kui süüdlane on kuriteo toime pannud pärast teise kuriteo eest karistuse ärakandmist. Isegi mitmekordse karistatuse puhul sääraste kuritegude eest nagu vargus ei ole kohus kohustatud, vaid ainult õigustatud määrama lisakaristusena asumisele saatmise kuni 5 aastani.

II. Välismaa seadusandluse retsidiivi käsitlevad sätted erinevad järsult nõukogude kriminaalõiguse sätteist kuriteo toimepanemise kohta teiskordselt, korduvalt ja äritsemisena.

Retsidiivi mõiste sisu on üksikuis seadusandlustes kaunis erinev. Mõned neist, nagu näiteks vene ennerevolutsiooniaegne seadusandlus, käsitasid retsidiivina kuriteo kordamist pärast karistuse kandmist. Teised, nagu näiteks Prantsuse 1810. a. kriminaalkoodeks, ei nõua karistuse kandmist.

Sätted retsidiivi kohta sisalduvad koodeksite üldosas, välja arvatud Saksa 1871. a. koodeks (kuni 1933. a. seaduseni), mis nägi retsidiivi ette varguse, röövimise ja mõningate teiste kuritegude puhul.

Eristatakse üld- ja eriretsidiivi. Esimese all mõistetakse üldse uue kuriteo, eriretsidiivi all — identse või samaliigilise kuriteo toimepanemist. Retsidiivi esinemiseks nõutakse uue kuriteo toimepanemist teatud tähtaja jooksul pärast süüdimõistmist või karistuse kandmist.

Retsidiivi kohta käiv seadusandlus taotleb repressiooni kõvendamise eesmärki peamiselt varavastaste kuritegude ja esmajoones varguse puhul.

Seoses kuritegevuse, eriti professionaalse kuritegevuse järsu kasvamisega XIX sajandi lõpul tõsteti antropoloogilise ja sotsioloogilise koolkonna poolt üles tavaliste karistuste puudulikkuse küsimus võitluses professionaalse ja harjumusliku kuritegevusega ning küsimus hädavajadusest kohaldada harjumuslike ja professionaalsete kurjategijate suhtes nn. „ohutusvahendeid", s. t. nende määramata ajaks interneerimist peale karistusé ärakandmist.

XX peatükk.

KARISTUSE TÄIDEVIIMISE EDASILÜKKAMINE.

§ 86. Edasilükkamise üldtingimused. Tingimisi süüdimõistmine.

Kohtu poolt määratud karistus viiakse otsuse seadusjõusse astumise järel täide. Töölt puudumise ja omavolilise lahkumise asjades (26. juuni 1940. a. seadlus) viiakse otsused viivitamatult täide. Kuid nõukogude seadus tunneb rida juhtumeid, kus otsuse täitmist pikendatakse. Nii võib süüdimõistetu mahalaskmise otsuse jõustumise korral esitada armuandmise taotluse, mis peatab otsuse täideviimise kuni taotluse läbivaatamiseni (VNFSV KrPK § 442).

Sel juhtumil toimub otsuse täitmise edasilükkamine seaduse enese jõul. Peale selle tunneb nõukogude kriminaalprotsessiõigus rida juhtumeid (VNFSV KrPK § 456), kus otsuse täitmise edasilükkamine lahendatakse kohtu poolt VNFSV KrPK § 461 korras. Kohus võib karistuse täideviimise edasi lükata süüdimõistetu haiguse tõttu kuni tema tervenemiseni. Kui süüdimõistetu rasedus on takistuseks karistuse kandmisele, siis võib kohus seda pikendada kuni kaks kuud peale sünnitust. Edasi saab kohus võimaldada edasilükkamist, kui karistuse viivitamatu kandmine võib kaasa tuua eriti raskeid tagajärgi süüdimõistetule või tema perekonnale eriliste asjaolude või tema seisundi eriliste tingimuste tõttu. Näitena toob seadus looduslikke õnnetusi, mis on tabanud süüdimõistetut, ainsa töövõimelise perekonnaliikme raske haiguse või surma. Sääraseks eriliseks tingimuseks võib olla väike-

laste olemasolu, kes jäävad järelevalveta. Nimetatud juhtudel võib karistuse edasilükkamise küsimus praktiliselt tekkida karistuse määramise korral vabadusekaotuse või paranduslike tööde näol SiseRK poolt organiseeritud töödel. Ja lõpuks, kohus võib rahatrahvi tasumist pikendada või ajatada tähtajaga kuni kuue kuuni, kui selle viivitamatu tasumine on süüdimõistetule üle jõu käiv (VNFSV KrPK § 460).

Otsuse täitmist võib peatada ka NSVL või liiduvabariigi ülemkohtu esimehe ning NSVL või liiduvabariigi prokuröri poolt asja väljanõudmine järelevalve korras (Kohtukorralduse seadus § 16, VNFSV KrPK § 440). Üksikasjalisemat vaatlemist väärib karistuse pikendamine nn. tingimisi süüdimõistmise juhtudel.

II. Nõukogude kohtud hakkasid juba oma kõige esimestest päevadest alates ulatuslikult rakendama tingimisi süüdimõistmist. Seda rõhutatakse ka ÜK(b)P programmis. „Karistuse alal," öeldakse selles, „on kohtud juba läbi viinud karistuse põhjaliku muutmise, teostades laiaulatuslikult tingimisi süüdimõistmist."

Termin „tingimisi süüdimõistmine" juurdus kindlalt nõukogude õiguses, kuigi ta ei ole päris täpne. Otsuses väljendatud süüdimõistmine ise on tingimusteta. Tunnustades süü ja määrates vastava karistuse, lükkab kohus selle karistuse täitmise tingimisi edasi.

Tingimisi süüdimõistmine oli ette nähtud nii „Juhtivais põhimõtteis" kui ka VNFSV 1922. a. KrK-s. Kehtiva õiguse järgi („Põhialuste" §-d 36 ja 37 ning VNFSV KrK §-d 53 ja 54) on tingimisi süüdimõistmine kohtu määrus vabadusekaotust või paranduslikke töid mõistnud otsuse mittetäitmise kohta tingimusel, et süüdimõistetu katseaja jooksul ei pane toime uut, vähemalt niisama rasket kuritegu.

VNFSV 1922. a. KrK võimaldas tingimisi süüdimõistmise rakendamist üksnes kuriteo esmakordse toimepanemise korral. Kehtiv õigus seda kitsendust ei tunne. Tingimisi süüdimõistmist võib rakendada üksnes niisuguste karistuste puhul nagu vabadusekaotus ja paranduslikud tööd. Seadus ei näita karistuse maksimumi, mille suhtes võib rakendada tingimisi süüdimõistmist.

„Põhialused" ei puuduta lisakaristuste küsimust, mis võivad kaasneda tingimisi määratud peakaristusega. VNFSV KrK (§ 53

märkus) ja rida vabariiklikke koodekseid näevad ette, et vabadusekaotusega või paranduslike töödega lisakaristusena ühendatud rahaline või varaline sissenõudmine täidetakse üldistel alustel, olenemata sellest, et peakaristus on määratud tingimisi. VNFSV KrK (§ 34 lg. 3) ja Tadžiki NSV KrK (§ 31) kohaselt ei ole tingimisi süüdimõistmine ühendatav õiguste kaotuse samaaegse määramisega.

Tehes tingimisi süüdimõistva otsuse peab kohus määrama katseaja. „Põhialuste" kohaselt võib selle tähtaeg olla ühest aastast kümne aastani. See säte on võetud sõna-sõnalt VNFSV KrK-sse ja enamikusse teiste vabariikide koodekseist. Valge-Vene ja Ukraina liiduvabariigi kriminaalkoodeks konkretiseerisid neid tähtaegu: kui otsusega on määratud paranduslikud tööd või vabadusekaotus kuni ühe aastani, siis määratakse katseaeg ühest aastast kuni kolme aastani, vabadusekaotuse määramisel tähtajaga üle aasta — kolmest aastast kuni kümne aastani.

„Põhialused" reserveerisid liiduvabariikidele õiguse määrata tingimisi süüdimõistmise rakendamise tingimused.

Sääraseks tingimuseks võiks näiteks olla tekitatud kahju jõukohane hüvitamine kannatanule, ühiskondlike organisatsioonide kontroll. Kuid liiduvabariikide seadusandlused ei kasutanud seda õigust.

„Põhialuste" järgi esineb tingimisi süüdimõistmise tühistamise ainsa alusena süüdlase poolt katseaja kestel uue, vähemalt niisama raske kuriteo toimepanemine. Enamik liiduvabariikide kriminaalkoodekseid reprodutseerib selle vormeli. Uzbeki NSV KrK kõneleb katseaja kestel „uue, vähemalt niisama raske või samaliigilise või identse kuriteo" mittetoimepanemisest.

Vähemalt niisama raske kuriteo all tuleb mõista niisugust uut kuritegu, mille eest kohus mõistis vähemalt niisama raske karistuse kui see, mis määrati tingimisi süüdimõistmisel. Arvestades mõlemat kuritegu, võib kohus õigemini hinnata kurjategija süüd, mis avaldus mõlemates kuritegudes, kui võrreldes paragrahvi sanktsiooni, mille alusel tingimisi süüdimõistmine toimus, uue kuriteo eest seaduses ettenähtud sanktsiooniga.

Samaliigiliste kuritegude all tuleb mõista kuritegusid, mis on homatud ühe ja sama kuriteoliigiga, näiteks ametialased kuriteod, tapmine ja raske kehavigastuse tekitamine, vargus ja kelmus või mingi teine varavastane omakasuline kuritegu jms. Samaliigilistena võib käsitada ka kuritegusid, mis on toime pandud ühesugustel motiividel, näiteks omakasuline varaline ja omakasuline ametialane kuritegu.

Tingimisi süüdimõistetu poolt uue, mitte vähem raske kuriteo toimepanemise puhul katseaja kestel ei viida eelmist otsust mehhaaniliselt täide, nagu see oli kuni 13. oktoobri 1929. a. üleliidulise seaduse andmiseni. Kehtiva seaduse kohaselt oleneb kohtust määrata süüdlasele karistus kas üksnes uue kuriteo eest või lisandada uuele karistusele endine karistus kas täielikult või osaliselt, kuid nii, et karistus tervikuna ei ületaks vabadusekaotuse korral 10 aastat ja paranduslike tööde puhul ühte aastat (VNFSV KrK § 54).

Tingimisi süüdimõistetu poolt katseaja kestel uue, vähemalt niisama raske kuriteo mittetoimepanemise korral ei viida karistust üldse täide ja tingimisi süüdimõistetu loetakse karistamatuks (VNFSV KrK § 55 punkt „b").

Tingimisi süüdimõistmise seadusandlikud vormelid peegeldasid („Juhtivad põhimõtted", VNFSV 1922. a. KrK) ja peegeldavad nõukogude kriminaalõiguses eripreventsiooni ülesannet. Nii „Põhialused" kui ka vabariiklikud koodeksid jätavad kohtule õiguse mõista süüdlane tingimisi süüdi, kui „ühiskonnaohtlikkuse aste ei nõua tema isoleerimist või temale paranduslike tööde määramist". Sellest vormelist ei järeldu aga sugugi, et kohtud, tehes tingimisi süüdimõistva otsuse, ignoreeriksid üldpreventsiooni ülesandeid. Kuigi mõnedele kurjategijatele nende parandatavuse või hirmutatavuse seisukohalt piisakski nende süüdimõistmisest nõukogude kohtu poolt ilma karistuse kandmiseta, kuid real juhtumeil oleks säärane otsuse pehmus vastuolus üldpreventsiooni ülesannetega.

Tuleb arvesse võtta, et elanikkonna laiades massides vaadatakse tingimisi süüdimõistmisele kui omamoodi õigeksmõistmisele ja see kutsub esile kujutluse karistamatusest. Tingimisi süüdimõistmise laiaulatuslik rakendamine kõrvuti mitte vähem laiaulatusliku karistuse pehmendamisega KrK § 51 korras nõrgendaks kriminaalrepressioonide jõudu võitluses sääraste kuritegudega nagu huligaansus, sotsialistliku omandi raiskamine ja varastamine.

III. Nõukogude kriminaalõigus tunneb tingimisi süüdimõistmise eriliiki sõjaväelaste suhtes sõja ajal. NSVL KTK ja RKN 1928. a. 23. mai määrusega kehtestatud „Põhialuste" § 19^2 kohaselt võidakse otsuse täitmist, millega sõjaväelane sõja ajal on mõistetud vabadusekaotusele ilma õiguste kaotuseta, edasi lükata otsuse teinud kohtu määrusega kuni sõjategevuse lõpuni tingimusega, et süüdimõistetu saadetakse tegevväkke (VNFSV KrK

§ 28 märkus 2). Sõjaväelasi, kes tegevväe koosseisus on näidanud end NSV Liidu vaprate kaitsjatena, võib vastava sõjaväeülemuse taotlusel otsuse teinud kohtu määrusega karistusest vabastada. Täieliku vabastamise asemel võib kohus karistuse asendada kergema karistusega. Ühe konkreetse asja puhul andis NSVL Ülemkohtu Pleenum 28. jaanuaril 1943. a. juhistava määruse, mille kohaselt isikute suhtes, kes on nimetatud VNFSV KrK § 28 märkuses 2, ei ole lubatud osaline vabastamine karistusest, vaid kas täieline vabastamine karistusest või selle asendamine kergema karistusega.

Isamaasõja tingimustes tekkis kohtupraktikas küsimus vabadusekaotuse karistuse kandmise korra kohta isikute poolt, kes kohtuotsuse seadusjõustumise ajal viibivad juba Punaarmees või Sõjamerelaevastikus. NSVL Ülemkohtu Pleenum oma 8. jaanuari 1942. a. määruses seletab, et säärastel juhtudel võib otsuse teinud kohus teha määruse karistuse täitmise pikendamise kohta VNFSV KrK § 28 märkus 2 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragrahvide rakendusel.

Karistuse kandmine vabadusekaotuse näol on takistuseks sõjaväeteenistuskohuste täitmisele, seejuures aga ei tõenda kutsealise isiku mõistmine näiteks eluolustikulise kuriteo eest lühiajalisele vabadusekaotusele alati veel seda, et antud isik on kõlbmatu relvaga käes kaitsma sotsialistlikku isamaad, kui otsuse täitmine peatatakse. Seepärast andis NSVL Ülemkohus 22. jaanuaril 1942. a. juhistava seletuse, et kriminaalkuriteo toimepannud isikute mõistmine vabadusekaotusele kuni 2 aastani ilma õiguste kaotuseta ei esine takistusena nende isikute kutsumisele või mobiliseerimisele Punaarmeesse või Sõjamerelaevastikku.

Ülemkohtu Pleenumi määrus 25. juulist 1943. a. juhistas, et edasilükkamine võib üldse aset leida vabadusekaotusele mõistmisel ilma õiguste kaotuseta, olenematult vabadusekaotuse tähtajast. Neil juhtudel, vastavalt 1924. a. „NSVL ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse põhialuste“ §-le 19^2 (VNFSV KrK § 28 märkus 2 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid), lükatakse otsuse täitmine edasi kuni süüdimõistetu Punaarmeest või Sõjamerelaevastikust tagasitulekuni selle kohtu poolt, kes tegi otsuse.

Pleenumi 22. jaanuari 1942. a. määrus ei näinud ette juhtu, kus isikud, kellede suhtes on rakendatav VNFSV KrK § 28 märkus 2, oleksid osutunud sõjaväeteenistuseks kõlbmatuks. Seepärast täpsustati NSVL Riigikaitse RK, NSVL KohtuRK, NSVL SiseRK ja NSVL Prokuröri 13. märtsi 1942. a. käskkirjaga NSVL Ülemkohtu Pleenumi 22. jaanuari 1942. a.

määruse rakendamise kord kohtute poolt. Juurdlusorganid peavad täpselt tuvastama süüaluse sõjaväekohuslikud suhted, ja neis asjades, kus eeluurimist ei toimetata, lasub see kohustus kohtutel. Kohtud peavad viivitamatult saatma vastavale sõjakomissarile otsuse ärakirjad, milledega on mõistetud õiguste kaotuseta vabadusekaotusele mitte üle 2 aasta isikud, kes on sõjaväelased või kes alluvad järjekordsele kutsele, jättes need otsused täitmisele pööramata. Kui sõjakomissar, saades otsuse ärakirja, määrab, et süüdimõistetu allub järjekordsele kutsele mobilisatsiooni korras Punaarmeesse või Sõjamerelaevastikku, siis teatab ta sellest otsuse teinud kohtule 10 päeva jooksul, arvates antud isiku arvamisest Punaarmee või Sõjamerelaevastiku ridadesse. Kohus teeb VNFSV KrK § 28 märkuse 2 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragrahvide alusel otsuse täitmise peatamise määruse kuni süüdimõistetu tagasitulekuni Punaarmeest või Sõjamerelaevastikust. Juhul aga, kui sõjakomissar tunnistab süüdimõistetu kõlbmatuks Punaarmee või Sõjamerelaevastiku ridade jaoks, teatab ta sellest viivitamatult otsuse teinud kohtule. Selle teate saamisel pöörab kohus otsuse täitmisele.

NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 27. veebruari 1942. a. seadlusega laiendati veelgi VNFSV KrK § 28 märkuse 2 rakendamist otsuse täitmise edasilükkamise kohta raudtee- ja veetranspordi töötajate suhtes, kes on mõistetud vabadusekaotusele ilma valimisõiguste kaotuseta.

Kui kohus leiab võimaliku olevat nende isikute suhtes rakendada VNFSV KrK § 28 märkust 2 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavaid paragrahve, siis saadetakse kutseealised isikud tegevväkke, ja ülejäänud — ettevõtteisse kasutamiseks ettevõtete juhatajate äranägemise järgi.

Seadlus räägib üldse ettevõtteisse saatmisest. Niivõrd aga, kui seadluse 3. osa näeb ette vastava ettevõtte juhataja võimalust taotleda vabastamist kohtu poolt määratud karistusest või selle kergendamist isikuile, kes on süüdi mõistetud § 28 märkuse 2 rakendusel ja on transporditöödel käitunud hästi, tuleb järeldada, et antud isikud peab saadetama transpordiga seoses olevatele töödele. Isikute suhtes, kes on ületanud kutseea, selle seadluse mõte selles seisabki, et neid isikuid kui spetsialiste ära kasutada just selles sõjaaja tingimusis nii tähtsas rahvamajandusharus.

Mis aga puutub kutseealistesse, siis tuleb seadluse mõtte kohaselt nende suhtes rakendada VNFSV KrK § 28 märkust 2 täielikult, s. t. karistusest vabanemine või selle kergendamine võivad järgneda üksnes siis, kui nad on end avaldanud kodumaa vaprate kaitsjatena.

NSVL Ülemkohtu Pleenum andis 8. oktoobril 1942. a. välja eri määruse selle kohta, missugused tagajärjed toob enesega kaasa töölt vallandamine või teiskordne süüdimõistmine isikuile, kes varem on süüdi mõistetud 27. veebruari 1942. a. seadluse rakendamisel.

Pleenum juhistas, et juhtudel, kui säärane isik on vallandatud raudtee- või veetranspordi asutisest või ettevõttest, lakkab kehtimast otsuse täitmise edasilükkamine. Samuti lakkab edasilükkamine kehtimast, kui säärane isik mõistetakse vabadusekaotusele uue kuriteo eest. Neil juhtudel määrab kohus karistuse konkurentsi üldalustel. Olenevalt konkreetsetest asjaoludest on kohtul õigus erandjuhtudel rakendada kaebealuse suhtes uuesti 27. veebruari 1942. a. seadlust. Eriti võib seda seadlust rakendada siis, kui teine otsus tehakse vähem raske kuriteo eest, mis pandi toime enne esimest otsust.

VNFSV KrK § 28 märkuse 2 rakendamise erinevus tingimisi süüdimõistmisest, mis on ette nähtud VNFSV KrK §-s 53 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavates paragrahvides, seisab peamiselt selles, et süüdimõistetult nõutakse teatavat positiivset käitumist — olla vapper kodumaa kaitsja või hästi töötada transpordi alal, kuna tingimisi süüdimõistmise puhul on nõutav üksnes uue kuriteo mittesooritamine. Peale selle ei määrata VNFSV KrK § 28 märkuse 2 alusel katseaega. Otsuse täitmine lükatakse üldse edasi kuni sõjategevuse lõpuni. Kuid karistusest vabastamise või selle kergendamise küsimust võidakse algatada ka enne seda momenti. Olgugi et 27. veebruari 1942. a. seadlus ei räägi midagi sellest, kui pikaks tähtajaks otsuse täitmine edasi lükatakse, tuleb sellest, et ta viitab VNFSV KrK § 28 märkusele 2, siiski järeldada, et täitmine lükatakse edasi sõjategevuse lõpuni.

Kui isikud, kellede suhtes on rakendatud VNFSV KrK § 28 märkus 2, vabastatakse karistusest, siis sellega ühtlasi tuleb neid NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 1943. a. 26. veebruari seadluse kohaselt tunnistada karistamatuiks.

IV. Välisriikides hakati tingimisi süüdimõistmist esmakordselt rakendama Inglismaal alates möödunud sajandi 40-ndaist aastaist, seejuures enne selle instituudi igasugust seadusandlikku reguleerimist. Mõned kohtunikud, toetudes vanaaegsele nn. üldõigusel põhinevale „käenduse" instituudile, lükkasid karistuse kohaldamise edasi, kui süüdlane kohustus teatud aja jooksul korralikult käituma. Tunnistades antud isiku süüdlaseks võis kohus seejuures karistuse määramise edasi lükata, olenevalt süüdlase edasisest käitumisest. See kohtupraktika tunnustati seadusega 1879. a. Peaaegu samaaegselt kehtestati 70-ndate aastate seadustega ühes USA osariigis (Massachusetts'is) nn. katsesüsteem, peamiselt alaealiste suhtes. Selle olemus seisis selles, et kohus lükkas karistamisotsuse tegemise edasi, andes süüdlase kohtu juures olevate eriliste hooldajate valve al'a. Massachusettsi eeskujule järgnesid kiiresti ka teised USA osariigid. Ameerika praktika mõjul arenes ka inglise õigus, mis kaasajal reguleerib tingimisi süüdimõistmise küsimusi 1907. a. seadusega.

Inglise-ameerika süsteemi iseärasus seisab selles, et edasi lükatakse mitte määratud karistus, vaid karistuse määramine või isegi süüdimõistva otsuse tegemine. Katsealust võidakse anda erilise hooldaja järelevalve alla. Katseaeg ei ole reeglipäraselt eriti pikk: järelevalve kestab tavaliselt mõne kuu, harva aasta või rohkem. Tingimisi süüdimõistmine taotleb nii Inglismaal kui ka Ameerikas eesmärki hoida vanglaga tutvumast

peamiselt vähetähtsa kuriteo esmakordselt toimepannud isikuid. USA-s kasutatakse seda instituuti kohtu poolt sageli, sest seal arvutati juba ammu, et hooldaja kulud on tunduvalt väiksemad kui süüdimõistetu vangis kinnipidamise kulud. Kuid reas osariikides muutub hooldaja järelevalve lihtsaks formaalsuseks ja katsealuste poolt hooldajale teatud tähtaegadel enese kohta kirjalike teadete saatmiseks.

Tingimisi süüdimõistmise sisseseadmine Prantsusmaal ja teistes Lääne-Euroopa riikides toimus Inglise-Ameerika praktika mõjul.

Selle instituudi teoreetiline põhistamine oli kodanluse liberaalse taktika väljendus. Tingimisi süüdimõistmise kohaldamine oli määratud „juhuslike kurjategijate" jaoks.

Prantsusmaal kehtestati tingimisi süüdimõistmine 1891. a. seadusega. Seda võib rakendada, kui süüdlane ei ole varem mõistetud vangistuse või veel raskema karistuse kandmisele. Tingimisi võidakse teha otsus, millega määratakse vangistus (vangistuse maksimumpiir on viis aastat) või rahatrahv. Seaduses on fikseeritud viieaastane katseaeg. Kui süüdimõistetu katseaja vältel ei pane toime kuritegu, mille eest talle oleks määratud vangistus või veel raskem karistus, siis loetakse otsus kustutatuks ja mittetoimunuks. Tingimisi süüdimõistetu kohta ei säti seadus mingit järelevalvet.

Prantsuse eeskujule järgnes veel kuni Maailmasõjani rida Euroopa riike: Itaalia, Hispaania, mõned Šveitsi kantonid jt.

Enamik Lääne-Euroopa maid kehtestas tingimisi süüdimõistmise, järgides prantsuse süsteemi. Ennesõjaaegsel Saksamaal oli valitsev bürokraatia üldse selle instituudi sisseseadmise vastu ja mõningais Saksa osariikides oli kehtestatud ainult surrogaat tingimisi armuandmise näol. Kohtuministeeriumi suval võis otsuse täitmist edasi lükata tingimusel, et süüdimõistetu kaunis pika aja vältel hästi käituks. Õnnelikul juhul tühistati kohtuotsus „monarhi armuandmise" korras. Pärast Maailmasõda anti tingimisi armuandmise õigus kohtule. Viimaseil aastail kitsendati Saksamaal tingimisi süüdimõistmise kohaldamist.

Šveitsi 1937. a. kriminaalkoodeks näeb ette tingimisi süüdimõistmist karistuse määramisel vangistuse näol tähtajaga mitte üle ühe aasta või aresti kujul (aresti maksimumpiir kolm kuud), kui süüdimõistetu viie aasta jooksul enne kuriteo toimepanemist ei olnud Šveitsis ega välismaal kandnud karistust raske kuriteo või kuriteo eest vabadusekaotuse näol ja oli jõukohaselt heastanud kannatanule tekitatud kahju. Katseaeg määratakse 2 kuni 5 aastani. Kohus võib süüdimõistetule määrata teatavaid kohustusi, nagu alistuda patronaažile, elada kindlaksmääratud kohas, õppida ära mõni käsitöö, keelduda tarvitamast joovastavaid jooke, heastada kannatanu kahju. Kui katseaja kestel süüdimõistetu paneb toime tahtlikult raske kuriteo või kuriteo või kui jätkab, hoolimata kohtu formaalsest hoiatusest, temale pandud kohustuste rikkumist, või „üldse rikub kohtu poolt temale osutatud usaldust", siis määrab kohus otsuse täitmisele. Kui aga süüdimõistetu teeb katse ära kuni lõpuni, siis loetakse tema karistatus kustunuks.

Enne revolutsiooni aegsel Venemaal esildati nõudmine tingimisi süüdimõistmise sisseseadmiseks juba möödunud sajandi 80-ndail aastail. Pärast 1905. a. revolutsiooni muutub see nõudmine laiade ühiskondlike ringide ühisvaraks ja isegi enamikus parempoolsete kodanlaste ja mõisnike parteide esindajaist koosnev III Riigiduuma oli sunnitud pärast kaheaastast arutamist tingimisi süüdimõistmise eelnõu vastu võtma. Kuid eelnõu sai Riiginõukogus otsustavate vaidluste osaliseks ja kukkus läbi.

KARISTUSEST VABASTAMINE.

§ 87. Üldmõiste. Tingimisi enne tähtaega vabastamine.

I. Süüdimõistva otsusega määratud karistus võib olla täide viidud, kuid mitte täiel määral ära kantud (ennetähtaegne vabastamine). Kõrvuti sellega tunneb nõukogude kriminaalõigus juhtusid, kus vaatamata süü tuvastamisele karistust ei määrata. Karistuse määramist kõrvaldavaiks asjaoludeks on aegumine, ühiskondlik-poliitilise olukorra muutumine ja kurjategija ühiskonnaohtlikkuse puudumine.

Seoses karistust kõrvaldavate asjaoludega tuleb peatuda neil nõukogude õiguse sätteil, mis käsitlevad nii kandmata või osaliselt kantud karistuse kustutamist kõrgema võimu aktidega (armuandmine ja amnestia) kui ka süüdimõistmise kõigi tagajärgede kustumist (karistatuse kustumine).

II. Karistuse täitmist võidakse edasi lükata süüdimõistetu haiguse korral (§ 89). Võivad aga esineda juhud, kus vabadusekaotuslikku karistust kandev süüdimõistetu *haigestub karistuse kandmise ajal*. Selliseid juhtusid sätib kriminaalprotsessuaalne seadusandlus: VNFSV KrPK § 457 näeb ette isikute üleviimise võimaluse psühhiaatrilistesse või muudesse haiglatesse või täieliku vabastamise, kes kannavad vabadusekaotuslikku karistust ning on „haigestunud vaimuhaigusse või raskesse parandamatusse haigusse". Küsimuse lahendab kohus, kuulates ära arstliku ekspertiisi arvamuse. Seadus räägib vabadusekaotuslikku karistust kandvaist isikuist, kuid seaduse mõtte järgi tuleb seda rakendada ka isikuile, kes kannavad asumisele saatmist paranduslike töödega või SiseRK organite poolt korraldatavaid paranduslikke töid.

Karistusest vabastamine VNFSV KrPK § 457 ja teiste vabariikide kriminaalprotsessi koodeksite vastavate sätete alusel on tingimusteta.

III. Kuni 1939. a. üleliidulise seaduseni nägi nõukogude kriminaalseadusandlus ette karistusest *tingimisi enne tähtaega vabastamise*. „Põhialuste" §-d 38 ja 39 (6. novembri 1929. a. redaktsioonis) nägid ette tingimisi enne tähtaega vabastamise võimalust nendele isikutele, kellele on mõistetud tähtajalised karistused ja kelle juures avaldub paranemine, kui nad on ära kandnud ühe kolmandiku kohtu poolt määratud karistuse ajast. Enne tähtaega tingimisi vabastamine väljendus kas karistuse edasisest kandmisest vabastamises või kohtu poolt määratud karistuse asendamises kergemaga. Karistus

loeti kustunuks, kui enne tähtaega tingimisi vabastatu karistuse kandmata tähtaja jooksul ei pannud toime uut, vähemalt niisama rasket kuritegu.

IV. Tingimisi ennetähtaegset vabastamist rakendati esmakordselt Inglismaal — Austraaliasse asumisele saadetute suhtes, hiljem, XIX saj. 50-ndail aastail, kehtestati ennetähtaegne vabastamine ka metropolis. Kehtiva inglise õiguse järgi rakendatakse tingimisi ennetähtaegset vabastamist sunnitööd kandvate suhtes, meestel — kui nad on ära kandnud vähemalt kolmveerandi, ja naistel — kui nad on ära kandnud vähemalt kaks kolmandikku määratud karistusest. Vabastatutele määratakse rida kohustusi: teatada politseile oma elukohast ja selle muutmisest, ilmuda kord kuus politseisse või enesest kirjalikult teatada, pidada laitmatut eluviisi jms. Juhul, kui katseaja kestel, mille kestus on võrdne kandmata karistusajaga, sooritatakse kuritegu, mis on jälitatav süüdistusakti alusel, kannab tingimisi vabastatu enne uue karistuse ja siis esimese karistuse kandmata aja. Kohustuste rikkumiste eest võib tingimisi vabastatut karistada vangistusega kuni kolm kuud ning Siseministeerium võib tema vabastamise annulleerida.

Tingimisi ennetähtaegset vabastamist näevad enamal või vähemal määral ette ka teiste välisriikide kriminaalkoodeksid.

§ 88. Aegumine.

I. Aegumise all mõistab kriminaalõigus teatud aja möödumist, mis kõrvaldab süüdimõistva otsuse täitmise või kriminaaljälitamise. Teatava aja möödumine nagu katkestaks kuriteo ja karistuse vahelise seose. Üldpreventsiooni vaatekohalt otsuse hilinenud täitmine ei avalda mitte enam niisugust kasvatuslikku mõju ühiskonnale nagu õigeaegne täitmine. Kurjategija ise võis muutuda ajaga, mis oli möödunud otsuse päevast, elada laitmatut elu, nii et ka eripreventsiooni ülesannete seisukohalt oleks otsuse täitmine otstarbetu. Mõistagi peavad aegumise tähtajad olema erisugused olenevalt süüdimõistva otsuse raskusest.

Kriminaaljälitamise aegumisel lisanduvad karistuse täitmise ülaltähendatud ebaotstarbekohasuse kaalutlustele veel protsessuaalsed raskused: kuriteo jäljed võivad hävida, tõendid võivad kaduda, tunnistajad võivad sündmusi unustada jne.

Kehtiv nõukogude kriminaalõigus tunneb aegumist ülaltähendatud kahel kujul ja see on sätitud „Põhialuste" §-s 10 (1927. a. redaktsioonis). Liiduvabariikide kriminaalkoodeksid reprodutseerivad täielikult „Põhialuste" sätted (VNFSV KrK §-d 14 ja 15).

„Põhialuste" § 10 lg. 3 kohaselt ei täideta süüdimõistvat otsust üldse, kui seda ei ole täide viidud kümne aasta jooksul, arvates otsuse tegemise päevast. Mõistagi, et see säte ei ole rakendatav süüdimõistetute suhtes, kes pärast otsuse tegemist kõrvale hoiduvad karistuse kandmisest. Otsuse täitmise aegumise täht-

aegu ei diferentseerita ja nõukogude kriminaalõigus ei säti sellekujulise aegumise puhul mingeid erandeid kuriteo liigi järgi.

Diferentseeritud on kriminaaljälitamise aegumise tähtajad. „Põhialused" jagavad kuriteod kolme kategooriasse: kuritegude suhtes, millede eest kohus võib määrata vabadusekaotuse üle viie aasta (seega ka mahalaskmise), on aegumisajana sätitud 10 aastat (§ 10 punkt „a"), kuritegude suhtes, millede eest kohus võib määrata vabadusekaotuse kuni viis aastat — viis aastat (§ 10 punkt „b"), kuritegude suhtes, millede eest kohus võib määrata kuni üheaastase vabadusekaotuse või sellest kergema karistuse — kolm aastat (§ 10 punkt „v").

Kõneldes karistusest peab seadus silmas karistuse ülempiiri, mis sanktsioonis antud kuriteo eest on ette nähtud. Niisiis, kui kuritegu karistatakse vabadusekaotusega tähtajaga kuni kümme aastat, siis arvutatakse aegumine, lähtudes sellest tähtajast. Alternatiivse sanktsiooni puhul arvestatakse raskemat liiki karistust.

„Põhialused" annavad liiduvabariikidele õiguse lühendada punktides „b" ja „v" nimetatud juhtudel aegumise tähtaegu üksikute kuritegude suhtes (§ 10 märkus 1). Mõned vabariiklikud kriminaalkoodeksid kasutasid seda õigust. Nii määrab Tadžiki NSV KrK kuritegudele, mis toovad kaasa vabadusekaotusest kergema karistuse, aegumisena kaks aastat. VNFSV KrK (§ 14 märkus 3) ja teised liiduvabariiklikud kriminaalkoodeksid sätivad, et kriminaalkoodeksis ettenähtud aegumistähtajad ei laiene käitumistele, mida koodeksi kohaselt jälitatakse administratiivkorras, ja et administratiivkaristuste määramine on lubatud üksnes ühe kuu jooksul, arvates nende toimepanemise päevast.

„Põhialused" seavad kriminaaljälitamise aegumise kohaldamiseks kaks tingimust: vastavas asjas ei tohi olla nimetatud tähtaegade vältel „mingisugust menetlust või uurimist" ja süüdlane ei tohi toime pannud olla „teist samaliigilist või vähemalt niisama rasket kuritegu".

Esimest tingimust ei saa mõista sõna-sõnalt. Välja arvatud juhud, kus kannatanu ei teata kuriteost, algatatakse üldreeglina enamvähem tõsise kuriteo puhul vastavate organite poolt alati menetlust ja järelikult ei saaks aegumist kunagi kohaldada. Seadus ise ütleb, et „aegumine katkeb, kui kuriteo toimepannud isik vastava tähtaja jooksul . . . end varjab uurimise või kohtu eest". Järelikult tuleb „menetlust asja kohta" mõista selles mõttes, et teatud isik on süüalusena vastutusele võetud. Seesugune menetlus katkestab aegumise, kui kurjategija varjab end uuri-

mise ja kohtu eest. Süüdistusaluse mitteleidmise korral menetlus peatatakse (VNFSV KrPK §-d 202 ja 203). Nagu seaduses on ette nähtud, algab aegumise tähtaegade arvamine neil juhtudel peatatud menetluse uuendamise päevast.

Samuti katkeb aegumine teise samaliigilise või vähemalt niisama raske kuriteo toimepanemise korral. Seaduse säte, et mitte iga kuriteo toimepanemine ei katkesta aegumist, on täiesti arusaadav. Kui keegi paneb toime tapmise ja sooritab siis selle kuriteo aegumise aja jooksul mingi kerge kehavigastuse, siis ei iseloomusta uus kuritegu isikut eriti ohtlikuna, sellisena, kes ei vääriks aegumise kohaldamist. Teisiti on olukord, kui kurjategija paneb toime teise tapmise või osutub pärast tapmist süüdlaseks raske kehavigastuse tekitamises jms. Mõiste „mitte vähem raske kuritegu" on selgitatud ülemal (§ 85).

Katkestatud aegumine algab uuesti teise kuriteo toimepanemise päevast.

NSVL Ülemkohtu Pleenum seletas oma määruses 4. märtsist 1929. a., et *vältavate* kuritegude puhul arvestatakse aegumistähtaega kuriteolise seisundi lõppemise ajast, kuna *jätkuvate* kuritegude puhul arvestatakse seda viimase neist kuriteolistest aktidest toimepanemisest, mis moodustavad vältava kuriteo.

Jälitamise aegumise üldreeglist teeb nõukogude kriminaalõigus *erandi kontrrevolutsiooniliste kuritegude suhtes*. Aegumise kohaldamine nende kuritegude puhul jäetakse igal konkreetsel juhul kohtu suvaks. Kui aga kohus ei pea võimalikuks kohaldada aegumist, siis asendatakse mahalaskmise määramisel viimane kohuslikult töötava rahva vaenlaseks kuulutamisega ühes liiduvabariigi ja sellega ühtlasi NSVL kodakondsuse kaotamisega ja NSVL piiridest jäädavalt pagendamisega, või vabadusekaotusega tähtajaga mitte alla kahe aasta (§ 10 märkus 2). Mitte ainult aegumise kohaldamise, vaid ka mahalaskmise asendamise küsimus (§ 10 märkus 3) jäetakse kohtu suvaks isikute suhtes, kes on kriminaalvastutusele võetud aktiivsete tegude ja aktiivse võitluse eest töölisklassi vastu tsaristliku korra ajal jne. (Riiklikkude kuritegude määrustiku § 13, VNFSV KrK § 58^{13}).

Kuriteo mõiste käsitlemisel nõukogude kriminaalõiguses (§ 35) näidati „Põhialuste" § 34 lg. 2 ja „Kriminaalprotsessi aluste" § 6^{1} (VNFSV KrK § 8) ajaloolist tekkimist ja anti nende nõukogude kriminaalõiguse põhimõtteliste sätete hinnang. Siinkohal on vaja ainult osutada, et seesuguste sätete esinemine kujutab kogu aegumisinstituuti hoopis uues valguses. Karistuse kustu-

mine aegumise tõttu on seotud kindlate, seaduses täpselt fikseeritud tähtaegadega. Kuid karistuse mittekohaldamisel seetõttu, et muutunud sotsiaal-poliitilise olukorra tõttu lakkas isiku käitumine olemast ühiskonnaohtlik, või seetõttu, et isik ise muutus niivõrd, et lakkas olemast ühiskonnaohtlik, ei ole kohus seotud mingite tähtaegadega.

Nii täiendavad „Põhialuste" § 34 lg. 2 ja „Kriminaalprotsessi aluste" § 6[1] oluliselt aegumist käsitlevaid sätteid.

NSVL Ülemkohtu Pleenum juhistas oma 31. oktoobri 1940. a. määruses, et Punaarmeesse või Sõjamerelaevastikku kutsutud isikud, kes on mõistetud paranduslikele töödele töökoha järgi, vabastatakse karistuse kandmisest sõjaväkke kutsumise päevast. Motiveeriti seda sellega, et kutse Punaarmee või Sõjamerelaevastiku ridadesse takistab jätkata tööd senises töökohas ja seega ühtlasi teostada otsuse täitmist. Ühtlasi seletas Pleenum, et otsuse täitmise edasilükkamine kuni teenistusaja lõpuni oleks neil juhtudel ilmselt otstarbetu VNFSV KrK § 8 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavate paragrahvide tõttu.

12. juuni 1941. a. määrusega laiendas NSVL Ülemkohtu Pleenum põhimõtted, mis ta väljendas 31. oktoobril 1940. a. karistusest vabastamise kohta, ka üldalustel teostatavaile paranduslikele töödele. Ühtlasi seletas Pleenum, et Punaarmee või Sõjamerelaevastiku ridadesse kutsutud isikute pooleli olevad asjad tuleb lõpetada, kui nende kuriteod on sooritatud enne kutset ja seadus ei näe nende eest ette suuremat karistust kui paranduslikud tööd.

18. juuli 1941. a. määrusega seletas NSVL Ülemkohtu Pleenum, et mõlemad tema määrused — nii 31. oktoobrist 1940. a. kui ka 12. juunist 1941. a. — laienevad ka isikuile, kes on astunud töölispolkudesse, niivõrd kui nad töölispolgu koosseisu arvamisega vabastati ühtlasi tootmistööst.

II. Prantsuse seadusandluses käsitletakse aegumise küsimusi kriminaalprotsessi koodeksis. Kriminaaljälitamise aegumise jaoks on ette nähtud lühemad tähtajad kui teist liiki aegumise jaoks. Teooria seletab seda seisukohta sellega, et kohtuliku arutuse puudumisel on kuritegu endale tõmmanud ühiskonna väiksema tähelepanu. Seadus näeb ette järgmised jälitamise aegumise tähtajad: raskete kuritegude jaoks — 10 aastat, kuritegude jaoks — 5 aastat ja üleastumiste jaoks — 1 aasta. Karistuse aegumise määramisel ei arvestata mitte seaduse sanktsiooni, vaid kohtu poolt määratud karistust.

Saksa 1871. a. koodeksis on jälitamise ja karistuse aegumise jaoks ette nähtud enam diferentseeritud tähtajad. Nii ei ole jälitamise aegumine raskete kuritegude puhul ühtlane nagu Prantsusmaal, vaid määratakse 20, 15 ja 10 aastale, olenevalt seaduses ühe või teise kuriteo eest ettenähtud karistuse raskusest. Karistuse aegumise maksimaalne tähtaeg on määratud 30 aastale kuritegude puhul, mis on karistatavad surmanuhtlusega või eluaegse sunnitööga või kindlusvangistusega.

Inglismaal on ainult erandina mõnede kuritegude suhtes ette nähtud, et kriminaaljälitamine peab olema algatatud enne teatud tähtaja möödumist. Nii peab riigireetmise asjades (peale kallaletungimise kuninga elule) süüdistusakt olema kinnitatud enne kolme aasta möödumist, arvates kuriteo toimepanemise ajast. Lühendatud menetluse korras jälitatavate üleastumiste puhul peab süüdistus olema kohtule esitatud 6 kuu jooksul selle toimepanemise päevast arvates. Üldreeglina aga inglise õigus aegumist ei tunne.

1845. a. Uloženije o nakazanijah tundis üksnes jälitamise aegumist. Aegumist ei olnud ette nähtud riiklike kuritegude ja isatapmise suhtes. Surmanuhtlus ja sunnitöö asendati 20 aasta möödumisel sundasumisega. Teiste kuritegude suhtes olid aegumise tähtajad 10 aastast kuni 6 kuuni.

1903. a. Ugolovnoje uloženije tundis kolme aegumise liiki: a) jälitamise aegumine, b) süüdimõistmise aegumine, c) karistuse aegumine. Jälitamise aegumiseks olid ette nähtud tähtajad 15 aastast kuni 1 aastani. Süüdimõistmise ja karistuse aegumisel kahekordistusid tähtajad. Aegumist ei tunnistatud valitseva keisri, keisrinna ja troonipärija elule, tervisele ja puutumatusele sihitud kuritegudes. Neil juhtudel asendati 15 aasta möödumisel surmanuhtlus ja sunnitöö sundasumisega.

§ 89. Amnestia ja armuandmine [36].

Kohtu poolt määratud karistust võivad tühistada või kergendada üksnes nõukogude võimu kõrgemad organid. See võib puudutada üksikut süüdimõistetut — siis me kõneleme armuandmisest, või ulatuda määramatule süüdimõistetute hulgale — siis me räägime amnestiast.

NSVL Konstitutsiooni § 14 punkt „õ" kohaselt kuulub NSVL pädevusse tema kõrgemate võimu- ja valitsemisorganite näol üleliiduliste amnestiaaktide andmine. Armuandmise õigust teostab NSVL Ülemnõukogu Presiidium (§ 49 punkt „h"). Liiduvabariikide Ülemnõukogud kasutavad amnestia- ja armuandmise õigust liiduvabariikide kohtuorganite poolt süüdimõistetud kodanike suhtes (§ 60 punkt „d").

Üldreeglina võib armuandmine puudutada iga kurjategijat, kes on süüdi mõistetud ükskõik millises kuriteos. Erandina keelab seadus edaspidi armuandmise teatud kuritegude suhtes. Nii keelas 1932. a. 7. augusti seadus amnestia selle seaduse alusel süüdimõistetud isikute suhtes, 1934. a. 1. detsembri seadus sättis, et terroristlike aktide asjus ei võimaldata armuandmise taotluse esitamist.

Armuandmine võib esineda kohtu poolt määratud karistuse kergendamisena, näiteks mahalaskmise asendamine vabaduse-

[36] Vt. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlust 7. juulist 1945. a. amnestia kohta hitlerliku Saksamaa üle saavutatud võidu puhul (NSVL Ülemnõukogu Teataja, 1945, nr. 39).

kaotusega, karistuse tähtaja lühendamisena või karistusest ja isegi tema tagajärgedest — karistatusest — täieliku vabastamisena.

Amnestia seisab karistusest vabastamises, kui see ei ületa amnestias määratud tähtaega, või pikemate karistustähtaegade lühendamises.

Nii vabastati Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kümnenda aastapäeva puhul antud amnestiaga karistusest kõik tähtajaga kuni kuueks kuuks vabadusekaotusele mõistetud isikud, töötava rahva hulgast aga kuni ühe aastani vabadusekaotusele mõistetud isikud. Pikemateks tähtaegadeks süüdimõistetud töötava rahva hulka kuuluvad isikud kuulusid vabastamisele poole karistustähtaja ärakandmisel. Real juhtudel määratakse amnestiaaktides enestes, et amnestia ei laiene mõningaile süüdimõistetute kategooriaile, näiteks kontrrevolutsiooniliste kuritegude või kasuahnetel ajedel toimepandud ametialaste kuritegude eest süüdimõistetuile jms. Kui amnestiaaktis ei ole tähendatud, et on tühistatud ka lisakaristusena juurdekuuluvad õiguste kaotused, ametist vallandamine, keeld tegutseda mõnel tegevusalal, siis lasub kohtuorganeil kohustus lahendada nimetatud lisakaristuste ärajätmine või lühendamine (VNFSV KrPK § 458-a).

Amnestia rakendatakse nende v ä l t a v a t e kuritegude suhtes, mis olid lõppenud enne amnestia andmist. Kuid amnestiat ei rakendata nende vältavate kuritegude suhtes, mis kestsid peale amnestia andmist. Amnestiat rakendatakse ka nendele j ä t k u v a t e l e kuritegudele, mis on kuni amnestia andmiseni täiesti lõpetatud. Teda ei kohaldata, kui ainsamgi kuriteoline akt, mis moodustab lüli jätkuvast kuriteost, oli sooritatud peale amnestiaakti andmist (NSVL Ülemkohtu Pleenumi määrus 4. märtsist 1929. a.).

Võimule sammuva kodanluse ideoloogid olid teravalt meelestatud armuandmise õiguse vastu selle õiguse kuritarvitamise tõttu vana režiimi ajal. Prantsuse 1791. a. kriminaalkoodeks keelas kategooriliselt armuandmisaktide andmise, kas või karistuse kergendamise mõttes. Napoleoni ajal ennistati see õigus. Prantsusmaal kuulub käesoleval ajal armuandmise õigus vabariigi presidendile. Amnestia kui üldtähtsusega akt antakse seadusandlikus korras. Nii armuandmise õigus kui ka amnestia on tuntud ka teistes välisriikides.

§ 90. Karistatuse kustumine [37].

I. Süüdlane võib karistuse ära kanda, kohus võib, tunnistades ta süüdi, teda karistusest vabastada, kuid ikka loetakse antud isik karistatuks.

Karistatuse kustutamise, tema kustumise küsimus lahendati esmakordselt VNFSV 1925. a. 9. veebruari seaduses. Tingimisi süüdimõistetu poolt katseaja

[37] Vt. joonealust märkust lk. 325.

vältel kuriteo mittetoimepanemise korral tunnistati kohtuotsus jõu kaotanuks ja tingimisi süüdimõistetu mittekaristatuks. Peale selle tunnistati mittekaristatuks ka vabadusekaotusega tähtajaga mitte üle kuue kuu või mõne teise kergema karistusega karistatud isik, kui ta kolme aasta vältel, arvates otsuse jõustumise päevast, ei pane toime mõnda muud kuritegu, ja vabadusekaotusega tähtajaga üle kuue kuu, kuid mitte üle kolme aasta karistatud isik, kui ta kuue aasta jooksul ei pane toime kuritegu.

Niisugust põhimõttelist küsimust nagu karistatuse küsimus tuli lahendada vaid üleliidulises korras, mida tehtigi 1927. a. NSVL KTK 1927. a. 25. veebruari määrusega täiendati „Põhialuseid" §-ga 10^1. Vastavalt sellele paragrahvile tunnistatakse karistamatuks: a) kohtulikult õigeksmõistetud isikud, b) tingimisi süüdimõistetud isikud, kes kohtu poolt määratud katseaja jooksul ei ole toime pannud uut kuritegu, ja c) isikud, kellele oli mõistetud vabadusekaotus tähtajaga mitte üle kuue kuu või iga teine kergem karistus ja kes kolme aasta jooksul, arvates karistuse kandmise päevast, ei pannud toime uut kuritegu, ning isikud, kellele oli mõistetud vabadusekaotus tähtajaga üle kuue kuu, kuid mitte üle kolme aasta, kui nad kuue aasta jooksul ei pannud toime uut kuritegu.

10. veebruaril 1940. a. NSVL Ülemkohtu Pleenum juhistas, et paranduslikud tööd on kergem karistus kui vabadusekaotus ja et üks aasta paranduslikke töid tuleb lugeda võrdseks neljakuulise vabadusekaotusega. Seepärast tunnustatakse isikud, kes on mõistetud paranduslikele töödele tähtajaga kuni 1 aasta (inklusiivselt), karistamatuks kolme aasta möödumisel, arvates karistuse ärakandmise päevast.

Tähtajaga üle kolme aasta vabadusekaotusele mõistetud isikute karistatust võib kustutada vaid amnestia või armuandmise korras.

Liidu seadusandlus nõuab karistatuse kustumiseks, et süüdimõistetu ei paneks teatava tähtaja jooksul toime *uut* kuritegu. VNFSV KrK (§ 55) ja Tadžiki NSV KrK (§ 49) nõuavad karistuse kustumiseks *uue, mitte vähem raske* kuriteo mittetoimepanemist. Säärane tingimuste pehmendamine on vastuolus üleliidulise seadusega, millele juhtiski tähelepanu NSVL Ülemkohtu Pleenum oma määrusega 10. veebruarist 1940. a.

Kohtupraktikas tõusetunud küsimust, millisest tähtajast hakkab lugema karistatuse kustumine, on selgitatud NSVL Ülemkohtu poolt 1929. a. 20. detsembri määruses. Lähtudes sellest, et seadus kõneleb „kantud" karistusest, näitas Ülemkohus, et seadus peab silmas faktiliselt kantud karistust, mitte aga esi-

algselt kohtu poolt määratud karistust. Ülemkohus näitas edasi, et samal alusel tuleb arvutada karistatuse kustumise tähtaegu ka amnestia korral: arvesse tuleb võtta seda karistusmäära, mis on arvutatud lõpptulemusena pärast karistustähtaja lühendamist amnestiaga.

Armuandmise või amnestia puhul ei ole karistatuse kustumine (kustutamine) seotud mingi tähtajaga. Nii kustutas Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni kümnenda aastapäeva tähistamise amnestia karistatuse töötava rahva hulka kuuluvate isikute suhtes, kes on esmakordselt süüdi mõistetud ja amnestiaakti andmise päevaks peakaristuse kandnud, või enne tähtaega vabastatud või tingimisi süüdi mõistetud või mõistetud paranduslikele töödele. NSVL KTK ja RKN määrusega 29. juulist 1935. a. „Kolhoosnikkude karistatuse kustutamise kohta" on kustutatud nende kolhoosnikkude karistatus, kellele on mõistetud vabadusekaotus tähtajaga mitte üle 5 aasta või muud kergemad karistused ja kes enne selle määruse andmist on neile määratud karistuse kandnud või enne tähtaega vabastatud.

Karistatuse kustumise küsimusega tuleb kokku puutuda isiklikkude ankeetide täitmisel. Karistatuse kustumise või kustutamise mõte seisab selles, et inimest ei loeta juriidiliselt karistatuks. Seadus („Põhialuste" § 10^1) ei jäta mingit kahtlust, et teatud tingimuste täitmisel saabub karistatuse kustumine automaatselt. Seadus ei näe ette lisatingimusena teatise saamist karistatuse kustumise kohta. NSVL KohtuRK käskkiri 1937. a. nr. 34 näitas, et isikud, kes on „Põhialuste" § 10^1 alusel tunnistatud karistatust mitteomavaks, samuti isikud, kellele karistatus on kustutatud armuandmise või amnestia korras, omavad õigust vastata ankeetides küsimusele karistatuse kohta „ei ole karistatud". Nimetatud isikuid ei saa sellise vastuse andmise eest võtta mingisugusele vastutusele.

II. Isamaasõja tingimustes oli karistatuse kustutamine sõjaväelastele erakordselt kergendatud. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 14. detsembri 1941. a. seadluse alusel andis Presiidiumi Sekretariaat 15. jaanuaril 1942. a. Juhendi karistatuse kustutamisest sõjaväelaste suhtes, kes on silma paistnud võitluses saksa anastajatega. Juhendi kohaselt toimub säärastel sõjaväelastel karistatuse kustutamine väeosade, laevade ja asutiste komandöride (ülemuste) taotlusel frontide (üksikute armeede) ja laevastikkude sõjaväenõukogude poolt NSVL Ülemnõukogu nimel, kes selle tagantjärele kinnitab. Kinnituse saabumisel antakse sõjaväelasele karistatuse kustutamise tõend.

Tema surma korral antakse see tõend tema perekonnale. Karistatust saab kustutada olenematult karistuse raskusest, mis amnesteeritule oli omal ajal määratud.

See karistatuse kustutamise uus kord sõjaväelastel, kes viibivad tegevväe ridades, on neile üheks lisatõukeks esineda vaprate võitlejatena. Ka väärib tähelepanu 15. jaanuari 1942. a. Juhendi eeskiri sõjaväelase surma korral karistatuse kustutamise teate saatmisest tema perekonnale. Sellest järeldub, et sõjaväelised ülemused on õigustatud algatama karistatuse kustutamist ka neil juhtudel, kui sõjaväelane juba langes võitluses kangelassurma.

On hõlbustatud karistatuse kustutamine ka nendele isikutele, kellede suhtes on rakendatavad VNFSV KrK § 28 märkus 2 ja teiste liiduvabariikide kriminaalkoodeksite vastavad paragrahvid. NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi 26. veebruari 1943. a. seadlus sättis, et isikud, kes on nimetatud paragrahvi korras süüdi määratud otsuse täitmise edasilükkamisega ja kes on esinenud Kodumaa vaprate kaitsjatena ning on seetõttu vabastatud karistusest sõjatribunali või mõne teise vastava kohtu poolt sõjaväelise ülemuse taotlusel, tunnistatakse karistamatuks, mida kohus märgib karistusest vabastamise määruses.

III. Välismaa õiguses on karistatuse kustumise instituut tuntud r e h a b i l i t a t s i o o n i nime all. Armuandmise õigust mittetunnustanud Prantsuse 1791. a. kriminaalkoodeksisse võeti sisse rehabilitatsioon. Õiguste ennistamine võis järgneda 10 aasta pärast, arvates vabadusekaotusena määratud karistuse ärakandmisest. Kui kogukonna generaalnõukogu liikmete enamik oli kinnisel hääletusel „atestatsiooni" andmise poolt, siis läksid kogukonna esindajad koos rehabiliteeritavaga kohtusse, kus kohtu esimees, pöördudes rehabiliteeritava poole, kuulutas pärast süüdimõistva otsuse ettelugemist: „Atestatsiooni ja teie maa palve kohaselt kustutavad seadus ja kohus teie kuriteo märgi." Tolle aja keeles nimetati seda tseremooniat „tsiviilseks ristimiseks". 1808. a. kriminaalprotsessi koodeks käsitles rehabilitatsiooni instituuti täidesaatva võimu aktina. Oluliselt muudeti seda instituuti 1885. a. seadusega. Kuni selleni andis kohus ainult oma seisukoha süüdimõistetu palve suhtes, rehabilitatsioon ise aga olenes täidesaatva võimu peast. 1885. a. seaduse alusel otsustatakse rehabilitatsioon kohtu enda poolt. Rehabilitatsiooni tingimused on — 5 aasta möödumine kriminaalkaristuste kandmisest või neist vabastamisest, 3 aasta möödumine paranduslikest karistustest. Retsidivistide suhtes kahekordistati tähtajad.

Kontinentaal-Euroopa teiste maade kriminaalõigus võimaldab rehabilitatsiooni kas kohtu kaudu või seadusega enamvähem kestvate tähtaegade möödumisel.

Vene ennerevolutsiooniaegne õigus ei tundnud rehabilitatsiooni kuni 1903. a. Ugolovnoje uloženije'ni. Õiguste ennistamine oli võimalik ainult „monarhi armuandmise" korras. 1903. a. Uloženije koostajad nägid ette

õiguste ennistamise „kohtu kaudu“ järgmiste tähtaegade möödumisel: sunnitööle või sundasumisele mõistetute puhul — 10 aastat pärast asumiselt vabanemist, parandusmajja mõistetute puhul 10 ja vangi mõistetute puhul 5 aastat pärast kinnipidamisest vabanemist. Seejuures tuleb tähendada, et „kodanikuõigused üldse ei kuulunud ennistamisele“.

Tarvitatud kirjandus.

Маркс и Энгельс, Собр. сочинения, тт. III, VIII, IX, XIV, XVI, XVII.

Энгельс, Анти-Дюринг, 1938 г.

Энгельс, Крестьянская война в Германии, 1931 г.

Энгельс, Происхождение семьи, частной собственности и государства, 1937 г.

Ленин, Сочинения, тт. I, II, IV, V, VII, XII, XIII, XV, XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXVII.

Записки Института Ленина.

Ленинский сборник, IV, VIII.

Ленин и Сталин, Избранные произведения 1917 г., Партиздат, 1937 г.

Сталин, Вопросы ленинизма, изд. 10-е.

Сталин, Беседа с немецким писателем Эмилем Людвигом, Сборник „Ленин и Сталин“, 1936 г., т. III.

Сталин, О недостатках партийной работы и мерах ликвидации троцкистских и иных двурушников, 1937 г.

Сталин, Киров, Жданов, Замечания о конспекте учебника новой истории в сборнике „К изучению истории“, 1937 г.

Stalin, Leninismi küsimusi, Tallinn, 1945.

Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, Tallinn, 1945.

Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei ajalugu. Lühikursus, Tallinn, 1945.

Арсеньев, Революционный трибунал французской революции XVIII века, „Учёные труды ВИЮН“, вып. II, 1940 г.

Беккариа, Ч., О преступлении и наказании. Перевод и вступительная статья М. М. Исаева, М., 1939 г.

„Большевик“, 1932 г., № 8.

Вышинский, К положению на фронте правовой теории, 1937 г.

Вышинский, Основные задачи науки советского социалистического права, „Советское государство“, 1938 г., № 4.

Гегель, Философия права, Соч., т. VII, 1934 г.

Гернет, М., История царской тюрьмы, т. I, 1940 г.

Герцензон, Руководящие начала по уголовному праву РСФСР 1919 г., „Проблемы социалистического права“, 1938 г., № 3.

Герцензон, Развитие социалистического уголовного законодательства до его кодификации, „Проблемы социалистического права“, 1938 г., № 4.

Жижиленко, Наказание, 1914 г.

Исаев, М. М., Французский уголовный кодекс 1791 г., „Советское государство“, 1942 г., № 4.

„История СССР“, т. I, 1939 г.

Калинин, О коммунистическом воспитании трудящихся, „Большевик“, 1940 г., № 19—20.

Краткий курс истории СССР, под ред. А. Шестакова, 1937 г.

Лист, Наказание и его цели, русский перевод, 1895 г.

Лист, Учебник уголовного права, часть Общая, русский перевод, 1903 г.

Люблинский, П., Международные съезды по вопросам уголовного права за десять лет (1905—1915), 1915 г.

Люблинский, Главнейшие моменты развития уголовного права и суда в дореволюционной России, „Энциклопедия“ Граната, т. XXXVI, ч. V.

Макашвили и Церетелли, О неосторожности по советскому уголовному праву, „Проблемы социалистического права“, 1939 г., № 4/5.

Маньковский, Расовая теория уголовного права германского фашизма, „Проблемы уголовной политики“, кн. I, 1935 г., кн. II, 1936 г.

Молотов, Третий пятилетний план развития народного хозяйства СССР, Госполитиздат, 1939 г.

Мокринский, Наказание, его цели и предположения, вып. I, 1902 г.

Немировский, Основные начала уголовного права, 1917 г.

Ошерович, Б., К вопросу об уголовно-правовых воззрениях Ансельма Фейербаха, „Учёные записки ВИЮН“, 1941 г.

Ошерович, Б., К постановке вопроса о методологических основах антропологической школы уголовного права, „Проблемы уголовной политики“, кн. III, 1937 г.

Ошерович, Б., Уголовно-правовые воззрения Беккариа, „Проблемы социалистического права“, 1938 г., № 3.

Пионтковский, А., Уголовно-правовые воззрения Канта, А. Фейербаха и Фихте, 1940 г.

Полянский, Судебное законодательство Конвента, „Советское государство и право“, 1940 г., № 1.

Полянский, Н. Н., Уголовное право и уголовный суд в Англии, 1937 г.

Розин, О крайней необходимости, 1899 г.

„Сборник материалов по истории социалистического уголовного законодательства (1917—1937 гг.)“, составленный А. Герцензоном и Ошеровичем.

Судебная психиатрия, Учебник для юридических институтов, 1938 г.

Таганцев, Русское уголовное право, т. I, 1902 г.

Трайнин, Учение о соучастии, 1941 г.
Утевский, Б., К вопросу о происхождении принципа *nullum crimen sine lege*, „Учёные записки ВИЮН", вып. I.
Утевский, Б., Декларация прав человека и гражданина 1789 г. и вопросы уголовного права, „Учёные труды ВИЮН", вып. II, 1940 г.
Фельдштейн, Учение о формах виновности, 1902 г.
Ферри, Э., Уголовная социология. Перевод с пятого французского издания под ред. проф. Познышева, 1908 г., и с четвёртого итальянского издания проф. Дриля, 1910 г.
Швейцарский уголовный кодекс, русский перевод Лапшиной, Юридическое издательство НКЮ СССР, 1941 г.
Юшков, С. Ю., История государства и права СССР, 1940 г.

SISUKORD.

Sissejuhatus.

Lk.

§ 1. Kriminaalõigusteaduse objekt 3
§ 2. Sotsialistliku kriminaalõiguse üldosa kursuse süsteem . 9

Esimene osa.

KRIMINAALÕIGUSE AJALUGU.

I peatükk. **Kriminaalõiguse tekkimine ja orjapidamisriikide kriminaalõigus.**

§ 3. Kriminaalõiguse tekkimine 11
§ 4. Orjapidamisriikide kriminaalõiguse iseärasused 12

II peatükk. **Feodaalriikide kriminaalõigus.**

§ 5. Feodaalriikide kriminaalõiguse iseärasused 14
§ 6. Varase feodalismi kriminaalõigus 14
§ 7. Arenenud feodalismi kriminaalõigus 15
§ 8. Kapitali esialgse kuhjumise ja feodaalse korra lagunemise perioodi kriminaalõigus 17

III peatükk. **Kodanlike riikide kriminaalõigus.**

§ 9. Eesrindlike maade kapitalismi võidu ja kindlustamise perioodi kriminaalõigus. Klassikaline koolkond 20
§ 10. Kriminaalõigus ja kriminaalõiguse teooria XIX saj. lõpul ja XX saj. algul 36
§ 11. Välisriikide kriminaalõigus perioodil pärast Esimest Maailmasõda 46
§ 12. Kriminaalõiguse kodanlikud teooriad perioodil pärast Esimest Maailmasõda 54

IV peatükk. **NSV Liidu rahvaste kriminaalõiguse ajalugu.**

§ 13. Vene kriminaalõiguse allikad enne Vene rahvusriigi muutumist mitmerahvusliseks riigiks 59
§ 14. NSV Liidu rahvaste kriminaalõigus XIII—XIV saj. . . . 61
§ 15. Vene riigi mitmerahvuseliseks tsentraliseeritud riigiks muutumise perioodi kriminaalõigus 62
§ 16. Kriminaalõigus perioodil Peeter I kuni XIX saj. 60-ndate aastateni 65

Lk.
§ 17. Reformijärgse Venemaa kriminaalõigus 71
§ 18. Ajutise Valitsuse kriminaalseadusandlus 75

V peatükk. **Nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse arengu põhietapid.**

§ 19. Nõukogude riigi arengu kaks faasi ja nõukogude sotsialistliku kriminaalõiguse ajaloo uurimine 77
§ 20. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni läbiviimise periood 80
§ 21. Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja periood . 85
§ 22. Rahvamajanduse taasehitamise rahulikule tööle ülemineku periood 92
§ 23. Maa sotsialistliku industrialiseerimise eest toimunud võitluse periood 97
§ 24. Põllumajanduse kollektiviseerimise eest toimunud võitluse periood 99
§ 25. Sotsialistliku ühiskonna ülesehituse lõpuleviimise ja uue Konstitutsiooni teostamise eest toimunud võitluse periood 104
§ 26. Kriminaalseadusandlus Suure Isamaasõja ajal 107

Teine osa.

ÕPETUS KRIMINAALSEADUSEST.

VI peatükk. **Üldine õpetus kriminaalseadusest.**

§ 27. Kriminaalseaduse mõiste 113
§ 28. NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandlus . . 114
§ 29. Kriminaalkoodeksite ehitus ja paragrahvide struktuur . 120

VII peatükk. **Kriminaalseaduse ajaline ja ruumiline kehtivus.**

§ 30. Kriminaalseaduse ajaline kehtivus 124
§ 31. Kriminaalseaduse ruumiline kehtivus 126

VIII peatükk. **Kriminaalseaduse tõlgendamine.**

§ 32. Kriminaalseaduse tõlgendamise liigid 132
§ 33. Kriminaalseaduse tõlgendamise viisid 134
§ 34. Analoogia 136

Kolmas osa.

ÕPETUS KURITEOST.

IX peatükk. **Üldine õpetus kuriteost.**

§ 35. Kuriteo mõiste 139
§ 36. Kuriteo koosseis 143

X peatükk. **Kuriteo objekt.**

§ 37. Kuriteo objekti mõiste 150
§ 38. Kuriteo objekti mõiste kriminaalõiguse kodanlikus teoorias 152

XI peatükk. **Kuriteokoosseisu objektiivne külg.**

§ 39. Kuriteo ühiskonnaohtlikkus ja õigusvastasus 153

Lk.
§ 40. Kuriteoline tegu ja tegevusetus 154
§ 41. Kausaalne seos 157
XII peatükk. **Kuriteo objekt.**
§ 42. Kuriteo subjekti mõiste 165
§ 43. Süüdivuse ja süüdimatuse mõiste 167
§ 44. Alaealisus 173
XIII peatükk. **Kuriteokoosseisu subjektiivne külg.**
§ 45. Süü kriminaalvastutuse tingimusena 179
§ 46. Süü vormid 187
§ 47. Eksituse mõju süü vormile 194
§ 48. Süü vormid kriminaalõiguse ajaloos ja välismaa kriminaalõiguses 199
XIV peatükk. **Käitumise ühiskonnaohtlikkust kõrvaldavad asjaolud.**
§ 49. Hädakaitse 202
§ 50. Hädakaitse vene kriminaalõiguse ajaloos ja välismaa kriminaalõiguses 208
§ 51. Hädaseisund 210
§ 52. Hädaseisund vene kriminaalõiguse ajaloos ja välismaa kriminaalõiguses 213
§ 53. Teised käitumise ühiskonnaohtlikkust kõrvaldavad asjaolud 215
XV peatükk. **Kuriteolise käitumise arengu staadiumid.**
§ 54. Vastutuse alused kuriteolise eeltegevuse eest 220
§ 55. Lõpuleviidud kuritegu 223
§ 56. Tahtluse avaldamine 224
§ 57. Ettevalmistus ja katse 225
§ 58. Vabatahtlik loobumine 227
§ 59. Kõlbmatu katse 230
§ 60. Kuriteolise käitumise arengu staadiumid vene kriminaalõiguse ajaloos ja välismaa kriminaalõiguses 230
XVI peatükk. **Osavõtt.**
§ 61. Osavõtu mõiste 233
§ 62. Osaliste liigid 238
§ 63. Puutumus 249
§ 64. Osavõtt vene kriminaalõiguse ajaloos ja välismaa kriminaalõiguses 252
Neljas osa.
ÕPETUS KARISTUSEST.
XVII peatükk. **Üldine õpetus karistusest.**
§ 65. Karistuse mõiste 258

Lk.
§ 66. Karistuse kohaldamise põhistus 261
§ 67. Karistuse ülesanded 264

XVIII peatükk. **Karistuse süsteem ja liigid.**

§ 68. Karistuse süsteem 268
§ 69. Mahalaskmine. Surmanuhtlus poomise läbi 271
§ 70. Töötava rahva vaenlaseks kuulutamine. NSVL piiridest pagendamine ja väljaspool seadust olevaks kuulutamine 272
§ 71. Vabadusekaotus 273
§ 72. Asumisele saatmine 277
§ 73. Väljasaatmine 279
§ 74. Paranduslikud tööd 281
§ 75. Õiguste kaotus 286
§ 76. Ametist vallandamine, keeld ametikohal teenida või tegevus- või tööndusalal tegutseda 290
§ 77. Vara konfiskeerimine 290
§ 78. Rahatrahv 292
§ 79. Tekitatud kahju heastamise kohustus 293
§ 80. Ühiskondlik laitus. Hoiatus 293

XIX peatükk. **Karistuse määramine.**

§ 81. Karistuse määramise üldprintsiibid 294
§ 82. Karistuse määramine süüd raskendavate või kergendavate asjaolude esinemisel 297
§ 83. Karistuse määramise üldreeglid välismaa kriminaalõiguses 301
§ 84. Karistuse määramine kuritegude konkurentsi puhul . . 303
§ 85. Karistuse kohaldamine kuritegude toimepanemise puhul teiskordselt, korduvalt ja äritsemisena 310

XX peatükk. **Karistuse täideviimise edasilükkamine.**

§ 86. Edasilükkamise üldtingimused. Tingimisi süüdimõistmine 312

XXI peatükk. **Karistusest vabastamine.**

§ 87. Üldmõiste. Tingimisi enne tähtaega vabastamine 320
§ 88. Aegumine 321
§ 89. Amnestia ja armuandmine 325
§ 90. Karistatuse kustumine 326

MB 00394.

Vastutav toimetaja H. Kadari. Tehniline toimetaja A. Pill. Ladumisele antud 17. X 1945. Trükkimisele antud 19. I 1946. Paberi kaust 61×86. 1/16. Trükipoognaid 21. Autoripoognaid 22,94. Arvestuspoognaid 23. Laotihedus trpg. 46400. Tiraaž 2200 Trükikoja tellimus nr. 1462-a. Trükikoda „Noor-Eesti", Tartu, Kastani 38. Hind rbl. 20.—.

Уголовное право. Общая часть. Под общей редакцией И. Т. Голякова. На эстонском языке. Эгосиздат „Научная Литература", Тарту.

Rbl. 20.—